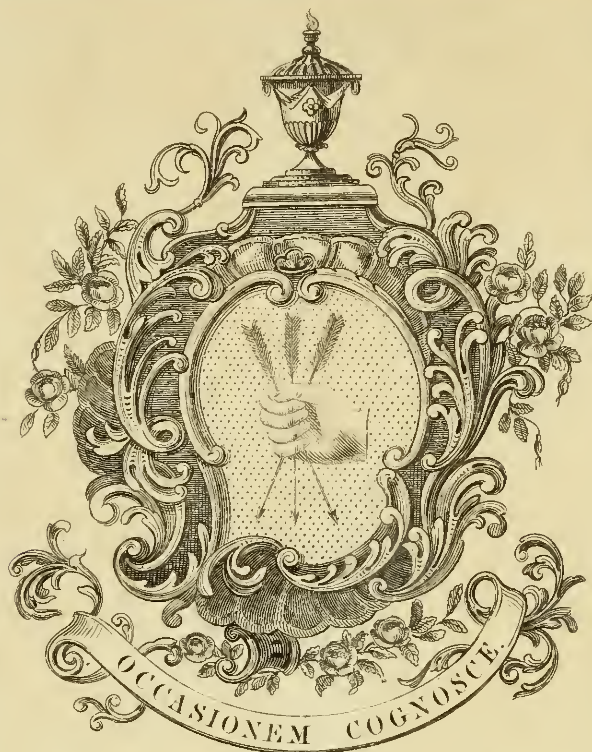

OCCASIONEM COGNOSCE.

C. SUETONII
TRANQUILLI
OPERA OMNIA,

QUÆ EXTANT,

INTERPRETATIONE ET NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS BABELONIUS,

JUSSU

CHRISTIANISSIMI REGIS,

AD USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

TOMUS PRIMUS.

BASSANI MDCCLXXXVII.

PROSTANT

VENETIIS APUD REMONDINI.

Superiorum Permissu, ac Privilegio.

SERENISSIMO

DELPHINO

S. P. D.

AUGUSTINUS BABELONIUS.

Caium Suetonium Tranquillum scriptorem politissimum Tibi offero, Delphine Serenissime. *Interpretatione & Notis illustrandum illum susceperam,*

ut aliquatenus tua studia olim juvare possem; sed sero editus in lucem, qui Tibi nequit prodesse Liber, idem tuo Filio Serenissimo Burgundiæ Duci jam jam usui esse poterit. Regius Puer, quem Galli omnes, quia tuus, & quia Te dignus est Filius, unice amant, carissimumque habent, cum cæteris artibus quibus studuisti semper Ipse, tum in primis imitatione tui erudietur. Nulla enim erit hac præstantior disciplina. Sic ergo continget feliciter Auctori nostro, ut manibus Regiis pertractandus veniat. Imo, si licuerit, ausim affirmare Suetonium Tibi, Serenissime Delphine, *oblectationi etiam nunc esse posse. Præsertim vero cum a publicis negotiis, in secreta quandoque remotus, otii aliquid impertieris legendis iis, quæ a Julio Cæsare, atque Augusto gesta fortiter, vel a Tiberio acute excogitata, eleganter autem, & nitide sunt descripta ab Auctore nostro. Delectaberis, inquam, cum Julii Cæsaris victorias innumeras percurrens, Ludovici*

Ma-

Magni Parentis tui Victorias quoque percurrere Te merito putabis. Gallias diversis factionibus distractas subegit Cæsar; easdem Ludovicus Magnus incredibili animi magnitudine, summa prudentia in antiquam ditionem redactas pene universas pacavit, atque adeo invictas effecit. Tot tantisque rebus utrinque gestis invicem collatis, Serenissime Delphine, *triumphanti Galliarum imperio gratulaberis, & diffusa per universum orbem Augusti tui Parentis famâ perfrueris, qui sua magnanimitate, clementia, atque humanitate Cæsares ipsos terrarum dominos longe superavit. Innumerabilis hostium multitudo undique collecta depopulationem fertilissimæ nostræ Campaniæ parabat inferre: Sed statim in ipso regni limine oppressa & dissipata est. Atque (ut alia tam multa, qua terra, qua mari, vel in ipsa America, & nuper in Africa prospere gesta prætermittam) Cæsaris celeritati, qua sæpius se magnifice jactavit, Ludovici Magni celeritatem in rebus*

bel-

bellicis conficiendis longissime anteponendam fato suo comprobavit. Iis inhærentem vestigiis, aque etiam sub tanto Patre Principe, amorem, ac delicias generis humani dicere Te non dubitarim. Vale, SERENISSIME DELPHINE.

LUT. PARIS. IDIBUS FEBRUARIIS.
M. DC. LXXXIV.

AD

AD LECTOREM.

JAMPRIDEM monitus es, Auctores omnes Latinos tum Poëtas, tum Historicos, jussu Regis in usum SERENISSIMI DELPHINI Interpretatione & Notis ornandos fuisse susceptos a plerisque viris eruditissimis: Mihi vero contigerat illustrandus Caius Suetonius Tranquillus, qui tandem editus in lucem prodit. Quanta fuerit hujus Scriptoris brevitas atque accurata diligentia, & quam bene de posteris meritus fuerit, norunt omnes qui lectione historiarum delectantur. Quæ omnia prætermitto, ut consilii hujus rationem ego quoque tibi subjiciam breviter. Ut juvarentur studia SERENISSIMI DELPHINI, magnis impensis viros doctrina præstantes accersivit Ludovicus Magnus, qui laboribus assiduis in priscæ vetustatis tenebris clarissimum lumen præferrent. Quorum vigiliis uti tibi etiam commode licet beneficio Regis nostri munificentissimi. Sed referenda quoque gratia Nobilissimo, atque Illustrissimo Carolo Sanctæ-Mauræo Duci Montauserii, Viro & domi, & militiæ præstantissimo: cujus mores, antiquam virtutem, ac fidem vel sanctior & vetustior ætas admirabunda comprobaret. Quo promovente, & mirum in modum moderante adolescentiam SERENISSIMI DELPHINI, cui informando a Rege sapientissimo fuit præfectus, humaniores Literæ floruerunt.

Illustrissimum ac Reverendissimum Episcopum Condomensem olim, nunc Meldensem, Jacobum Benignum Bossuetium audivit Præceptorem SERENISSIMUS DELPHINUS: Vir ille sacrarum & humaniorum Literarum doctrina eximius lucubrationes nostras etiam fovit, & promovit. In partem vero studiorum SERENISSIMI DEL-

PHI-

PHINI adjunctus Petrus Daniel Huetius, Abbas Alnæus, Vir nobilissimus, atque in omni omnino disciplinarum genere versatissimus, & toti Europæ scientia notissimus; perficiendæ huic methodo, quam Dux Montauserius erudiendo SERENISSIMO DELPHINO excogitaverat, opem præstitit, atque auxilium attulit præsentissimum.

Tot sapientissimis consiliis, atque optimis artibus instructus SERENISSIMUS DELPHINUS is evasit, qui cæteros ætatis suæ Principes animi fortitudine, & prudentia facile superet. In Lucullo tantam fuisse ingenii magnitudinem scribit Cicero, ut non desideraverit indocilem usus disciplinam. Nam ad Mithridaticum bellum missus a Senatu Roma profectus est rei militaris rudis: sed cum totum iter & navigationem consumpsisset partim in percontando a peritis, partim in rebus gestis legendis, in Asiam factus Imperator venit. Quanta igitur a SERENISSIMO DELPHINO laus Imperatoria expectetur? Partim in percontando a peritissimo rei militaris Carolo Sanctæ-Mauræo Duce Montauserii, partim in rebus gestis legendis pueritiam, atque adolescentiam consumpsit. Intellexerat videlicet Sagacissimus Moderator SERENISSIMI DELPHINI pueri mirificam indolem non desiderare indocilem usus disciplinam, sed in evolvendis Historicis Imperatorem illum fieri posse. Itaque non modo opinionem vicit omnium, quæ de ejus virtute est, sed etiam gloriam Superiorum.

Usus sum Commentariis præstantissimi Lævini Torrentii, doctissimi Casauboni, Beroaldi, & notis peritissimi Grævii, atque aliorum, quos passim honoris causa nominavi. Cujus beneficii memorem me lubentissime profiteor. Indicem omnium prorsus verborum hactenus ineditum addidi. Vale.

DE

DE SUETONII

Genere, Vita, Studiis, & Scriptis, veterum Auctorum Testimonia, item Fragmenta quaedam.

C. SUETONII TRANQUILLI
VITA.

AVUS.

Avum meum narrantem puer audiebam, caussam operis ab interioribus aulicis proditam, quod Thrasillus Mathematicus anxio de successore Tiberio, & in verum nepotem proniori, affirmasset non magis Cajum imperaturum, quam per Bajanum sinum equis discursurum. *Suet. lib.* IV. *in Caligula de ponte Bajano.*

PATER.

Interfuit huic bello pater meus Suetonius Lenis, tertiaedecimae legionis tribunus angusticlavius. Is mox referre crebro solebat, &c. *Membranae veteres non Lenem sed Laetum patrem nostri appellant. Lib.* VII. *in Othone, de pugna Bebriacensi.*

ADOLESCENTIAE TEMPORA.

Interfuisse me adolescentulum memini, cum a procuratore frequentissimo concilio inspiceretur nonagenarius senex an circumsectus esset. *Lib.* VIII. *in Domitiano, de fisco Judaico. c.* 12.

Denique cum post viginti annos adolescente me extitisset conditionis incertae qui se Neronem esse jactaret, tam favorabile nomen ejus apud Parthos fuit, ut vehementer adjutus, & vix redditus sit. *Apparet incidere natalem Suetonii in principia Vespasiani: non longe certe abesse. Lib.* VI. *in Nerone extremo.*

EPISTOLARUM MAGISTER SUB ADRIANO.

Septitio Claro præfecto prætorii, & Suetonio Tranquillo epistolarum magistro, multisque aliis, quod apud Sabinam uxorem, injussu ejus, familiarius se tunc egerant, quam reverentia domus aulicæ postulabat, successores dedit. *Ælius Spartianus in Adriani vita.*

De vita studiisque Suetonii, item de amicitia, quæ summa illi cum Plinio intercessit, habes & non contemnenda quædam apud Plinium lib. I. *Ep.* XVIII. *&* XXIV. *lib.* III. *Ep.* VIII. *lib.* V. *Ep.* XI. *lib.* IX. *Ep.* XXXIV. *lib.* X. *Ep.* XCV. *quem vide.*

JUS TRIUM LIBERORUM.

Quam parce hæc beneficia tribuam utique, mi Secunde carissime, hæret tibi, cum etiam in senatu affirmare soleam, non excessisse me numerum quem apud amplissimum ordinem suffecturum mihi professus sum: tuo tamen desiderio subscripsi, & ut scias dedisse me jus trium liberorum Suetonio Tranquillo ea conditione qua assuevi, referri in commentarios meos jussi. *Trajanus Plinio S.*

CATALOGUS LIBB. SUETONII,

ELOGIA ET FRAGMENTA.

C. SUETONIUS dictus Tranquillus, Grammaticus Romanus scripsit de Græcorum ludis lib. I. de Romanorum spectaculis, & ludis lib. 2. de anno Romano lib. I. de librorum signis lib. I. de Ciceronis Republica lib. I. Refragatur autem Didymo de nominibus propriis, & formis, vel generibus vestium, & calceorum, & cæteris indumentis, quibus quis induitur. De ominosis verbis, sive maledictis, & unde sit horum unum quodque, de Roma, & ejus institutis, & moribus lib. 2. gentem, familiamque Cæsarum. Continet autem hoc opus & vitas, & successiones ipsorum a Julio usque ad Domi-

mitianum lib. 8. stemma, stirpesque Romanorum illustrium. *Suidas* in voce Τράγκυλλος.

ELOGIA OPERUM.

Hæc quidem possunt & apud alios historicos inveniri diffusius, qui tyrannorum atrocitates & exitus miseros plenius scribunt. Quæ si quis diligentius recenseri voluerit, legat ea quæ Trogus Pompeius, Josephus, Egesippus, Q. Curtius, Cornelius Tacitus, T. Livius, Serenus & Suetonius Tranquillus, & alii historici, quos enumerare longum est, suis comprehenderunt historiis. *Johannes Saresberiensis Policratico, sive de nugis curialium lib.* VIII. *cap.* XVIII.

Minusculos tyrannos scio plerosque tacuisse, aut breviter præteriisse. Nam & Suetonius Tranquillus emendatissimus & candidissimus scriptor, Antonium & Vindicem tacuit: contentus eo, quod eos cursim perstrinxerat. *Flavius Vopiscus. Ac mox:* Et de Suetonio non miramur, cui familiare fuit amare brevitatem.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Salustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros in vita principum & temporibus disserendis: sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, Fabium Marcellinum, Gargillium Martialem, Julium Capitolinum, Ælium Lampridium, cæterosque qui hæc & talia non tam diserte quam vere memoriæ tradiderunt. *Idem Vopiscus in Probo.*

Sed priusquam de eorum actibus loquar, placet aliqua dicere de moribus atque genere. Non eo modo quo Junius Cordus est prosecutus omnia, sed illo quo Suetonius Tranquillus & Valerius Marcellus. *Julius Capitolinus in Maximo & Balbino.*

Nam si omittantur quæ de titulis dictatoris invicti scripta Patavinis sunt voluminibus, quis opera Suetonii, quis Juvenci Martialis historiam, quisve ad extremum Balbi ephemeridem fando adæquaverit? *Sidonius Apollinaris Epistolarum lib.* IX. *epistola* XIV.

Hanc historiam Suetonius Tranquillus plenissime explicuit; cujus nos competentes portiunculas decerpsimus. *Auctor historiæ Miscellæ libro* VI. *de Julio Cæsare loquens*.

Naturaliter enim Augustus igneos oculos habuisse dicitur adeo, ut quidam eques Romanus interrogatus ab eo, cur se viso verteret faciem: dixerit, quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum, sicut ait Suetonius. *Servius in Æneid. lib.* VIII.

DE REGIBUS LIBER.

His longe jucundissimum poëma subdideras, quod de tribus Suetonii libris, quos ille De regibus dedit, in epitomen coëgisti tanta elegantia, solus ut mihi videare assecutus quod contra naturam est, brevitas ut obscura non esset. In his versibus ego ista cognovi:

Europamque Asiamque duo vel maxima terræ
Membra: quibus Libyam dubie Sallustius addit,
Europæ adjunctam: possit cum tertia dici.
Regnatas multis, quos fama oblitterat & quos
Barbara Romanæ non tradunt nomina linguæ
Illibanum, Numidamque, Auelim, Parthumque Vononem.
Et Caranum, Pellæa dedit qui nomina regum.
Quique magos docuit mysteria vana Nechepsi
Et qui regnavit sine nomine mox Sesoostris.

Ausonius Paulino.

DE INSTITUTIONE OFFICIORUM LIBER.

Quod tamen comprobat etiam Suetonius, diversos ponens usus in libro qui est de institutione officiorum. *Priscianus lib.* VI.

PRÆTORUM LIBRI.

Suetonius autem passive protulit in quarto Prætorum. Lætoria quæ vetat minorem annis XXV. stipulari. *Idem lib.* VIII.

Suetonius in iiij. Prætorum. Minor vigintiquinque annorum stipulari non potest passive dixit. *Idem lib.* XVIII.

Sue-

Suetonius in viij. Prætorum. Fasti dies sunt, in quibus jus fatur, id est, dicitur, ut nefasti in quibus non dicitur. *Idem lib.* VIII.

DE LUDIS ET SPECTACULIS LIBER, AUT VARII LIBRI.

Sed de fidibus rarius dictu & mirabilius est; quam rem & alii docti viri & Suetonius etiam Tranquillus in libro ludicræ historiæ primo satis compertam esse, satisque super ea constare affirmat, Nervias in fidibus brumali die alias digitis pelli, alias sonare. *A. Gellius lib.* IX. *cap.* VII.

Et quibus Idolis ludos constituerunt, positum est apud Suetonium Tranquillum, vel a quibus Tranquillus accepit. *Tertullianus de spectaculis.*

Primis temporibus, ut asserit Tranquillus, omnia quæ in scena versantur, in comœdia agebantur: *cætera vide ibi: quæ Suetonii e libris puto descripta. Diomedes grammaticus lib.* III.

Apud majores theatri gradus tantum fuerunt. Nam scena de ligno tantum ad tempus fiebat; unde hodieque permansit consuetum, ut componantur pegmata a ludorum theatralium editoribus. Scena autem quæ fiebat aut versilis erat, aut ductilis. Versilis tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam convertebatur, & aliam picturæ faciem ostendebat. Ductilis tunc cum tractis tabulatis hac atque illac, species picturæ nudabatur interior. Unde perite utrumque tetigit, dicens, *Versis discedat frontibus*, singula singulis complectens sermonibus. Quod Varro & Suetonius commemorant. *Servius in* III. *Georgicorum.*

Ut ait Suetonius Tranquillus, Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicam appellant, Troja vocatur: cujus originem expressit in libro *De puerorum lusibus*, ubi fortasse legendum, *De Græcorum l.* ex Tzetze, Suida, & Eustathio. *Idem in* v. *Æneidos.*

Bithus & Bacchius gladiatorum nomina celebrata apud Suetonium. *Commentator vetus Horatii ad Eclogam* VII. *libri primi Satyrarum.*

DE

DE REBUS VARIIS LIBER.

Suetonius in libro de genere vestium dicit tria esse genera trabearum. Unum Diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regum, quod est purpureum, habet tamen album aliquid. Tertium augurale, de purpura & cocco. *Servius in* VIII. *Æneid.*

C. Julius Romanus de præpositionibus libro Ἀφορμῶν ita refert: Suetonius Tranquillus De rebus variis, Præpositiones, inquit, omnes omnino sunt Græcæ duodeviginti: qui numerus inter omnes Criticos Grammaticos perfecte convenit. *Sosipater Carisius lib.* II.

Suetonius Tranquillus proverbium putat dici debere quod ante, vel adverbium, quod post verbum appellatio etiam nomenque ponatur. *Idem paullo ante.*

Suetonius Tranquillus de rebus variis, Præpositiones, inquit, omnes omnino sunt duodequadraginta, qui numerus inter omnes Criticos Grammaticos profecto convenit. *Servius in* VIII. *Æneid.*

Suetonius tria genera pileorum dixit quibus Sacerdotes utuntur, apicem, tutulum, galerum. Sed apicem, pileum sutile, circa medium virga eminente: tutulum, pileum lanatum metæ figura: galerum, pileum ex pelle hostiæ cæsæ. *Idem ad lib.* II. *Æneid.*

DE VOCIBUS OMINOSIS.

Hortaris Dexter, ut Tranquillum sequens, Ecclesiasticos scriptores in ordinem digeram: & quod ille in enumerandis gentilium literarum viris fecit illustribus, ego in nostris faciam. *D. Hieronymus in præfatione Catalogi scriptorum Ecclesiasticorum.*

Scripsi librum de illustribus viris, ab Apostolis, usque ad nostram ætatem imitatus Tranquillum, Græcumque Apollonium. *Idem in Epistola ad Desiderium tomo* IV.

Annum vertentem Romæ Licinius quidem Macer & postea

ea Fenestella statim ab initio duodecim mensium fuisse scripserunt: sed magis Junio Graccano, & Fulvio Varroni, & Suetonio aliisque credendum, qui decem mensium putaverunt fuisse, ut tunc Albanis erat, unde orti Romani. *Censorinus de natali die.*

INCERTA.

Eundem Bassum Suetonius Tranquillus præpositum esse a M. Antonio provinciis orientalibus, Parthosque in Syriam introrumpentes tribus ab eo præliis fusos scribit, eumque primum omnium de Parthis triumphasse, & morte obita publico funere sepultum esse. *A. Gellius lib.* XV. *cap.* IV.

Dicta ulna ἀπὸ τῶν ὠλενῶν, id est a brachiis. Unde & λευκώλενος ἥρη. Licet Suetonius ulnam cubitum velit esse tantummodo. *Servius in Eclogam* III.

Quod autem ait, *Victorisque arma Quirini*, non est contrarium, nam ut etiam in primo Æneidos diximus, Suetonius Tranquillus hoc de Augusto commemorat, quodam tempore tres partes populi consentiente senatu, obtulisse ei tria nomina: Quirini, Augusti, Cæsaris. Ille ne unum eligendo, alias offenderet partes, primo Quririnus est dictus: inde Cæsar: post in nomine permansit Augusti. *Idem in* III. *Georgicorum.*

Tranquillus quoque his assentiens, libello suo plenissime ædem inchoatam ita disseruit. *Diomedes Grammaticus libro primo.*

Hirqui autem sunt oculorum anguli, secundum Suetonium Tranquillum, in vitiis corporalibus. *Servius in Eclogam* III.

Nam hirci sunt oculorum anguli secundum Suetonium: &c. *Isidorus Originum lib.* XII.

Tranquillus autem triumphum Latine potius appellatum, quòd is qui triumphans urbem ingrederetur, tripartito judicio honoraretur. *Isidorus Orig. lib.* XVIII.

Tranquillus autem dicit: Dum cujusdam gladiatoris in lu-

dum

dum emissi gladius curvatus fuisset ex acie rectâ, procurrit unus ad eum corrigendum, tumque a pugnante responsum est, sic pugnabo: inde sicæ nomen datum est. *In lib. eodem.*

Rex qui vocabat ad cœnam, si sibi ea res exhibenda indiceretur quam exhibere non posset, idest, non responderet ut Tranquillus refert, isto vilius hominis erit cœna. *Lego*: erat moris respondere, ut Tr. refert, Isto vilius hodie nobis cœna erit. *Sosipater Charisius institut. Gram, lib.* II.

Scriptor, librarius, bibliopola, ut veteres dicebant, quod & Tranquillus affirmat. *Commentator vetus Horatii ad carmen de arte poëtica.*

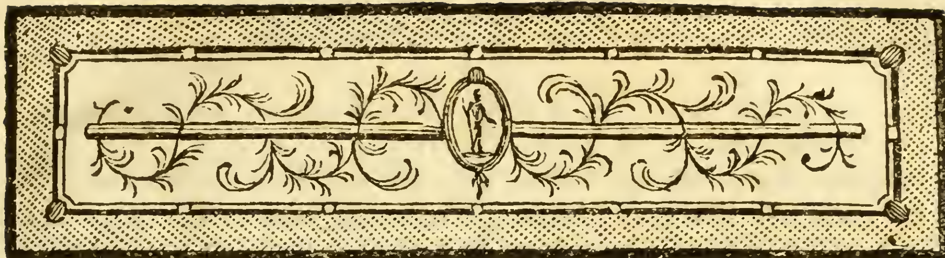
Corycos enim civitas est Ciciliæ in qua antrum illud famosum pene ab omnibus celebratum. Et per transitum tangit historiam memoratam a Suetonio: Pompeius enim victis piratis Cilicibus, partim ibidem, partim in Græciâ, partim in Calabriâ agros donavit. *Servius* IV. *Georg.*

Homo rebellis dicitur; res ipsa rebellio, non rebellatio: Suetonius. *Idem in Æneidos* XII.

Itaque T. Imperator ab exercitu pronuntiatus templum in Hierosolymis incendit ac diruit; quod a die conditionis primæ usque ad diem eversionis ultimæ, manserat annis MCII. Muros urbis universæ solo adæquavit. DC. millia Judæorum eo bello interfecta, Cornelius & Suetonius referunt. *Paulus Orosius lib.* VII.

Poetæ unde sint dicti sic ait Tranquillus. Cum primum homines exutâ feritate rationem vitæ habere cœpissent, seque ac Deos suos nosse; cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam ad religionem Deorum suorum excogitaverunt. Igitur, ut templa illis domibus pulchriora, & simulacra corporibus ampliora faciebant: ita eloquio etiam quasi angustiore honorandos putaverunt: laudesque eorum & verbis illustioribus & jucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quæ ποίησις dicitur, poëma vocitatum est, ejusque fictores poëtæ. *Isidorus Originum lib.* VIII.

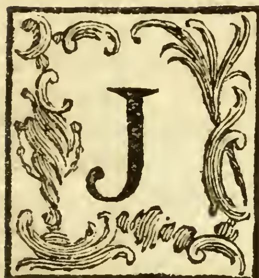
C. SUE-

C. SUETONII TRANQUILLI
DE XII. CÆSARIBUS
LIBER PRIMUS.
DIVUS JULIUS CÆSAR.

A. V. C. DCLXX.

CAPUT I.

Ulius Cæsar Divus, annum agens sextumdecimum, (1) patrem amisit: (2) sequentibusque consulibus (3) flamen Dialis (4) destinatus, dimissa Cossutia, quæ familia equestri, sed admodum dives, (5) prætextato desponsata fuerat, Corneliam Cinnæ quater consulis filiam, duxit uxorem: ex qua illi mox Julia nata est: neque ut repudiaret compelli a Dictatore Sylla ullo modo potuit. Quare & sacerdotio, & uxoris (7) dote, (8) & gentilitiis hereditatibus multatus, (9) diversarum partium habebatur: ut etiam discedere e medio, & quamquam morbo quartanæ adgravante, prope per singulas noctes commutare latebras cogeretur, seque ab (10) inquisitoribus pecunia redimere: donec per virgines (11) Vestales, perque Mamercum Æmilium & Aurelium Cottam, (12) propinquos & affines suos, veniam impetravit. (a) Satis constat, Syllam, cum deprecantibus amicissimis & ornatissimis viris aliquamdiu denegasset, atque illi pertinaciter contenderent, expugnatum tandem proclamasse (sive divinitus, sive aliqua conjectura) *Vincerent, ac sibi haberent: dummodo scirent, eum, quem incolumem tantopere cuperent, quandoque optimatium partibus, quas secum simul defendissent, exitio futurum: nam Cæsari multos Marios inesse.*

INTERPRETATIO.

(a) *Satis certum est Syllam, postquam recusasset aliquamdiu viris sibi conjunctissimis, & illustrissimis, atque illi obstinate instarent, denique victum exclamasse (sive* instinctu *divino, sive aliqua conjectura) consequerentur, ac possiderent, modo scirent, nobilium factionem, quam una tutati essent, aliquando profligandam ab eo, quem salvum* esse *adeo exoptarent,* in uno *enim Cæsare multos Marios existere.*

NOTÆ.

EXISTIMAVERE quidam hujus initium operis non extare, cum in vetustis aliquot exemplaribus Cæsaris nomen omittatur: futurum non fuisse arbitrati, ut eadem accuratione non fuisset usus in imperatorum principe Suetonius, qua in ejusdem successoribus. Verum præterquam quod Julia gens vel se ipsa, vel aliorum scriptis jam erat satis cognita; Casaubonus etiam Vitterbiensis codicis, aliorumque fide fretus, hoc principium dedit. *Julius Cæsar*, &c. atque ideo negavit esse mutilum.

(1) *Patrem*.) L. Cæsarem virum Prætorium, qui morte subita, cum Pisis mane calcearetur, extinctus est. Auctor Plinius lib. 7. cap. 53.

(2) *Sequent. Conss.*) Hoc est sequenti anno. Consulatus enim magistratus erat annuus, unde anni a Consulibus vulgo numerati.

(3) *Flamen Dialis*.) Ita nuncupabatur sacerdos Jovis. Διός: Id est Jovis. Horatius Ode 1. lib. 1. *sub Jove frigido* quod Ode 2. lib. 3. *sub Dio* dixit; & Festus *Dium fulgur* pro fulmine diurno, quod Jovi tribuebatur, ut nocturnum Summano. Flamines erant plures, singuli ab eo Deo cui sacra faciebant nomen sortiti, v. g. Quirinalis, Martialis, &c.

(4) *Destinatus*.) Tantum; nec enim sacerdotio functus videtur, a quo paulo post auctoritate Syllæ remotus est, ita ut nullus ab eo tempore ad Augusti finem flamen Dialis fuerit inauguratus.

(5) *Prætextato*.) Prætextam adhuc gerenti, proindeque puero; est enim illa vestis puerorum patritiorum, ab eo dicta, quod ipsi purpura prætexeretur, unde & Græcis περιπόρφυρος appellata.

(6) *Dictatore*.) Sylla primus Romæ perpetuam induit dictaturam, cum semestris ante vix foret ea dignitas.

(7) *Dote*.) Potitus enim rerum Sylla, non Corneliæ tantum, sed & Cinnæ bona publicavit.

(8) *Gentilitiis*.) Obvenientibus vel a gente uxoris, vel a sua, Julia scilicet, quæ Julum Æneæ filium sui nominis auctorem asserebat. Gentilitia enim ea dicuntur nomina, quæ originem Gentis, & familiæ declarant.

(9) *Diversarum partium*.) Anno a Roma condita *666*. ante Christum circiter 88. & sequentibus, in duas factiones potentissimas distracta fuit Romana Respublica, Nobilium scilicet, & plebis: illorum Sylla dux erat; hujus vero Marius, Optimatium hoc est Nobilium potentiæ, quoad vixit, infestus: maximis & rebus & muneribus gestis uterque clarissimus. Suspectus autem Syllæ Cæsar ideo fuerat, quod Mario nupsisset Julia Cæsaris amita.

(10) *Inquisitoribus*.) Cornelio præsertim Phagita, de quo infra cap 74. Nam deprehensus ab illo duobus se talentis liberavit, auctore Plutarcho in Cæsare.

(11) *Vestales*.) Deæ Vestæ perpetuo vigil ignis consecrari solebat; cujus custodiæ, ac cultui Virgines e patrum primoribus electæ præficiebantur: quibus, ut eas ad consecrandam libentius Virginitatem invitarent (nec enim nisi 30. postquam captæ fuerant annis nubere poterant) varia indulserunt Romani: tantaque fuit earum auctoritas, ut nobiles, ac ipsi quandoque civitatis principes viri in periculis, delictisque suis Vestales solerent adhibere deprecatrices etiam post eversam Rempublicam, ut de Messalina Claudii Imperatoris conjuge fertur, quæ Silio nupsisset, de quo in Claudio cap. *26*.

(12) *Propinquos*.) Aurelia C. Cottæ filia Cæsaris mater erat, hinc propinquitas, atque etiam sermonis in eo tam culta venustas: illa enim pure & eleganter loquebatur, ut pote cujus in familia præclari oratores extiterant. Et certe Cottæ, ut oratoris excellentis sæpe Cicero meminit.

CAPUT II.

STipendia prima (1) in Asia fecit, M. Thermi Prætoris (2) contubernio: a quo ad accersendam classem in Bithyniam missus, desedit apud (3) Nicomedem, non sine rumore prostratæ regi pudicitiæ: quem rumorem auxit, intra paucos rursus dies repetita Bithynia, per caussam exigendæ pecuniæ, quæ deberetur cuidam libertino (4) clienti suo. Reliqua militia, secundiore fama fuit: & a Thermo in expugnatione (5) Mitylenarum corona (6) civica donatus est. A. V. C. DCLXXVI.

NOTÆ.

(1) *In Asia.*) Minore quæ hodie *Anatolia* & *Caramaniæ* pars maxima: nec enim tota illa orbis quarta pars Romanæ ditionis provincia fuit.

(2) *Contubernio.*) Contubernium Castrense vocabulum est, qui enim expeditionum comites iisdem tecti pellibus simul habitabant, Contubernales proprie appellati sunt, unde factum, ut qui bellorum duces, aut provinciarum Præsides Comitum numero secuti, atque adeo honestiore loco apud ipsos essent, adolescentes præsertim in eorum tamen agere Contubernio & Contubernales esse dicerentur. Ut hoc & 42. cap. infra, & Vespas. cap. 4. Quin & de simplici cohabitatione *Calig.* cap. 10. & ad hanc similitudinem servile contubernium, ut apud Jurisconsultos *l.* 14. *ff. de ritu nuptiarum*, Senecam lib. 3. Controversiarum, & infra in Vespas. cap. 3.

(3) *Nicomedem.*) Bithyniæ, quæ Asiæ minoris Regio est, hodie *Bolli*, regem Romanis usque eo addictum ut eorum se libertum quondam appellaverit.

(4) *Clienti.*) Ex Romuli instituto plebeii quique unius inter primores pro arbitrio selecti, patrocinio fideique se committebant, a quo adversus potentiorum injurias defendebantur, multa vicissim eidem obsequii præstantes officia. De quibus fuse Halicarnasseus lib. 3. & alii; illi clientes, hic vero Patronus dicebatur.

(5) *Mitylenarum.*) Civitas erat in Insula Lesbo, hodie *Metelin.* Maris Ægæi non longo ab Asia minore.

(6) *Civica.*) Corona erat e fronde querna quam imperatoris jussu, Civis Civi dabat ei a quo servatus erat in prælio, accepti signum beneficii. De qua Gellius lib. 5. cap. 6.

CAPUT III.

MEruit & sub Servilio Isaurico in (1)Cilicia, sed brevi tempore. Nam (2)Syllæ morte comperta, simul spe novæ dissensionis, quæ per (3) M. Lepidum movebatur, Romam propere rediit. Et Lepidi quidem societate, quanquam magnis conditionibus invitaretur, abstinuit: cum ingenio ejus diffisus, tum occasioni, quam minorem opinionem offenderat.

NOTÆ.

(1) *Cilicia.*) Asiæ Minoris regio est. Hodie *Caramaniæ* pars Orientalis.

(2) *Syllæ morte.*) Qui profligatis Marianis usurpata dictatura se tandem abdicavit, ac anno sequenti pediculari morbo periit.

(3) *M. Lepidum.*) Qui Consul de rescindendis Syllæ actis seditiosa molitus consilia, a Catulo collega urbe pulsus est, & anno sequenti cum exercitu reversus ab eodem Catulo & C. Pompeio victus iterum, & fugere coactus in Sardiniam se recepit, ibique fato functus est.

CAPUT IV.

CÆterum composita [1] seditione civili, Cornelium Dolabellam, consularem & triumphalem virum, [2] repetundarum postulavit: absolutoque, [3] Rhodum secedere statuit, & ad declinandam invidiam, & ut per otium ac requiem, Apollonio [4] Moloni, clarissimo tunc dicendi magistro, operam daret. Huc dum hibernis jam mensibus trajicit, circa Pharmacusam [5] insulam a prædonibus captus est: mansitque apud eos, non sine summa indignatione [6], prope quadraginta dies, cum uno medico [7] & cubiculariis duobus. Nam [8] comites servosque cæteros initio statim ad expediendas pecunias, quibus redimeretur, [9] dimiserat. Numeratis deinde [10] quinquaginta talentis, expositus in litore, non distulit quin e vestigio [11] classe deducta persequeretur abeuntes: ac redactos in potestatem, [12] supplicio, quod illis sæpe minatus inter jocum fuerat, adficeret. Vastante regiones proximas [13] Mithridate, ne desidere in discrimine sociorum videretur, ab Rhodo, quo pertenderat, transiit in Asiam: auxiliisque contractis, & præfecto regis provincia expulso, nutantes ac dubias civitates retinuit in fide.

NOTÆ.

(1) *Seditione.*) A Lepido excitata cap. proxime præcedenti.

(2) *Repetundarum.*) Pecuniarum scilicet, quo nomine omnia quibus divitiæ constant, intelligenda veniunt. Si quis in magistratu, legatione, vel alio quovis officio indebitum quidpiam exegisset, aut corruptus, a provincialibus accepisset, hoc nomine accusabatur, & repetundarum dicebatur accusatus. Quod tamen quam inutile foret spoliatæ provinciæ, satis innuit Juvenal. Sat. 1.

Sed tu victrix provincia ploras.

quod scilicet adepta causa, neque reparato damno, nihil in calamitate levaminis accepisset, utpote cum reus duntaxat in exilium ageretur salvis opibus, quas magno provincialium damno congesserat.

(3) *Rhodum.*) Liberalium artium ac oratoriæ præsertim studiis olim commendata est, ut patet etiam infra in Tiberio.

(4) *Moloni.*) Hunc audiverat quoque Cicero. Quidam legunt *Molonis*, filio scilicet locutione Græcâ: sed cum hic Apollonius cognominatus quoque fuerit *Molo*, celebratior habita est prior lectio. Siquidem Suetonium Romanum Romano more locutum vero similius est. Cum tamen duo viri eodem loco nati Alabandæ scilicet in urbe Cariæ, eandem artem pari famâ docuerint, Apollonius scilicet Malacus, quem Molonis filium fuisse contendit Casaubonus; & Molo, ut auctor est Strabo lib. 14. ideo factum videtur, ut eos doctiores plerique confunderent; cujus erroris Casaubonus accusat Quintilianum lib. 3. cap. 1. & lib. 12. cap. 6. Plutarchum in Cicerone, quin & Ciceronem ipsum aliqui: quos tamen quis nunc emendet?

(5) *Pharmacusam.*) Insula est Maris Ægæi quæ hodie *Parmosa* Bellonio, aliis *Farmaco* Cariæ adjacens.

(6) *Indignatione.*) An ἀγανακτήσει hoc est iracundia quæ vulgata vocis illius acceptio? an vero καταφρονήσει hoc est *contemptu?* Posterius mavult Casaubonus: hoc sensu ut piratarum quamvis in potestatem redactus Cæsar illos tamen contemptui haberet. Legunt alii *Dignatione* hoc est *veneratione*: quo sensu vox illa Tacito quoque non semel usurpata: & certe majoris indicium est animi; cui accedit etiam quod & Velleii & Plutarchi auctoritate nitatur hæc sententia, ille quippe lib. 2. *Idem* (Cæsar scilicet) *postea admodum juvenis cum a piratis captus esset, ita se per omne spatium quo ab iis retentus est apud eos gessit, ut pariter iis terrori venerationique esset.* Idem quoque Plutarchus in Cæsare: unde vulgatam non immerito lectionem hic deserit Casaubonus.

(7) *Medico.*) Legitur in quibusdam *amico*; quam lectionem tuentur aliqui quod paulo post addat, *nam ab initio comites servosque cæteros* &c. inde enim colligunt amicum illum e comitibus unum fuisse, quod me-

medici ut plurimum inter servos essent. Quam tamen sententiam longa dissertatione Casaubonus impugnat.

(8) *Comites.*) Eos intellige e civium numero qui nobilibus & potentioribus adhærebant. Quemadmodum & magistratibus peregre proficiscentibus ut infra cap. 42. unde sub imperatoribus Comites Augusti de quibus Tiber. cap. 46.

(9) *Dimiserat.*) Hoc est alium alio miserat, non enim privata sua, sed publica civitatum pecunia redemptus est.

(10) *Quinquaginta talentis.*) Talentorum usus Græcis præsertim familiaris fuit. Multiplex est talentum. Atticum scilicet magnum 83. librarum, parvum 60. Euboicum 40. Ægyptiacum 40. Rhodium 500. denariorum, & Romanum 70. librarum &c. omnium maxime celebratur ab historicis Atticum parvum. Libra autem seu quod idem est, mina & pondo centenis denariis vel drachmis constabat, denarius ipse decem assibus: unde nomen inditum. As vero qui & assis dicebatur nostræ monetæ valuit, ex Budæo, 4. denariolos & pauxillo plus, ita ut duo asses & dimidius qui proprie dicitur Semis, decem denariolis & dimidio nostratibus æquivaleant: sestertium quoque constituunt hac nota HS, vel ista LLS designari solitum. Hoc posito secundum æstimationem Budæi denarius Romanus qui 10. assium Romanorum est, seu 4. sestertiorum, æquabit tres asses nostræ monetæ cum semisse; qua servata proportione libra quæ 100. denariorum Romanorum est faciet nostræ monetæ 17 l. 10 s. quæ summa sexagies repetita dabit 1050 l. quantus est Attici talenti valor, unde cætera quoque exigere in promptu est. Si igitur Cæsar piratis Attica talenta 50. solverit, æstimabitur a nobis missionem redemisse 52500 l. Varie tamen varii denarium Romanum & sestertium nostræ monetæ conciliant. Sunt enim qui denarium 7 s. 5 d. $\frac{1}{2}$ æstiment, alii qui sestertium 14. denariolis atque etiam 22. æstiment; unde cum non ita promptum sit fixum quid hac super re statuere, Budæum sequi satius videtur, ut pote qui materiam hanc tam docte quam laboriose tractarit.

(11) *Classe deducta.*) E portu in altum ducta.

(12) *Supplicio afficeret.*) Ajunt Cæsarem jugulandos jussisse piratas illos & cruci deinde suffigendos, quoniam dum in eorum potestate foret, suffixurum se juraverat infra c. 74.

(13) *Mithridate.*) Ponti rex erat a Sylla, Lucullo, Pompeio aliisque Romanis ducibus toties victus.

CAPUT V.

TRIBUNATU (1) militum, cui primus Romam reverso per suffragia populi honor obtigit, (2) auctores restituendæ (3) tribunitiæ potestatis, cujus vim Sylla deminuerat, enixissime juvit. (4) L. (a) etiam Cinnæ, uxoris fratri, &, qui cum eo (5) civili discordia Lepidum secuti, post necem consulis (6) ad Sertorium confugerant, reditum in civitatem (7) rogatione Plotia confecit, habuitque & ipse super ea re (8) concionem.

INTERPRETATIO.

(a) *Per legem Plotiam obtinuit quoque reditum in urbem Lucio Cinnæ fratri uxoris, & aliis qui in dissensione civili stantes cum eo a* partibus *Lepidi, se receperant ad Sertorium post mortem consulis* ejusdem Lepidi.

NOTÆ.

(1) *Tribunatu militum.*) Legunt alii *Tribunus militum*: quod melius videtur. Tribunorum autem ejusmodi, duo genera: alterum eorum qui comitiis designabantur a populo, qua ratione creatus Cæsar hic dicitur; alterum eorum qui ab imperatore in exercitu Rufuli a Consule quodam, nomine *Rufus* appellati, quod eos primus ita creandos instituisset: de illo gradu militari, qui etiam ad Senatorium ordinem gradus erat ut patet ex Senec. Epist. 47. plura videsis apud Sigonium lib. 2. de antiq. jure provinciarum cap. 2. & Lipsium lib. de militia 2. Dialog. 9.

(2) *Auctores.*) Pompeium præsertim ut tradit

dit lib. 2. Velleius, quo nomine postea multum tribunos criminatus est. Infestiorem enim illis habuit propemodum neminem, ut infra patebit.

(3) *Tribunitiæ potestatis.*) Hoc est tribunorum plebis. Cautum enim à Sylla fuerat, ne qui tribunus plebis fuisset, ad magistratum amplius ullum admitteretur, ne legum ferendarum vim haberet &c.

(4) *L. etiam Cinnæ.*) Ejus qui quater Consul fuerat, filio atque ideo Corneliæ fratri ut patet ex cap. I.

(5) *Civili discordia.*) Catulum inter & Lepidum Consules de qua modo supra.

(6) *Ad Sertorium.*) Is fuit Marianarum partium, de quibus cap. I. propugnator, quoad vixit, acerrimus, qui mortuo Mario, desperatisque factionis rebus, in Hispaniam, ubi jam tum in honore habebatur, se recepit, ibique eam adeptus est auctoritatem, qua multis postmodum Romanis ducibus a Sylla missis, aliisque post Syllæ mortem restitit fortissime, donec Perpennæ proditione interfectus est, de quo Plutarch. in Sertorio.

(7) *Rogatione.*) Rogatio pro ipsa lege hic & alibi sæpe accipitur; quamquam exacte distinguentibus, rogationem inter & legem discriminis illud esset, quod rogatio nil foret aliud, quam rei quæ sancienda petebatur, propositio, his verbis *velitis jubeatis*, *Quirites* &c. quæ si juberetur, lex fiebat: ejus est ut plurimum appellata nomine qui proposuerat; ut patet ex hoc loco. Plotius enim tribunus plebis impellente Cæsare tulerat hanc legem de iis qui ad Sertorium confugerant revocandis.

(8) *Concionem.*) Cujus exiguum fragmentum extat apud A. Gellium lib. 13. cap. 3.

CAPUT VI.

Quæstor (1) Juliam amitam, uxoremque Corneliam defunctas laudavit (2) e more pro rostris: & in amitæ quidem laudatione, de ejus ac patris sui utraque origine sic refert, *Amitæ meæ Juliæ maternum genus ab regibus ortum, paternum cum Dis immortalibus conjunctum est. Nam* (3) *ab Anco Marcio sunt Marcii Reges, quo nomine fuit mater:* (4) *a Venere Julii, cujus gentis familia est nostra. Est ergo in genere & sanctitas regum, qui plurimum inter homines pollent: & cærimonia Deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges.* In Corneliæ autem
A. V. C. DCLXXXVII. locum Pompejam duxit, Q. Pompeii filiam, L. Syllæ neptem: cum qua deinde divortium fecit, adulteratam opinatus a P. Clodio: quem inter (5) publicas cærimonias penetrasse ad eam muliebri veste tam constans fama erat, ut senatus quæstionem de pollutis sacris decreverit.

NOTÆ.

(1) *Quæstor.*) Quæstura primus erat magistratus Urbanus; qui petebatur postquam quis annua stipendia decem fecisset, nec ante annum ætatis 24. vel 27. Quæstorum tria fuere distincta genera, alii quæstores Urbani seu Ærarii, alii quæstores parricidii seu rerum capitalium, alii denique provinciales, qui una cum prætoribus aut proconsulibus in provincias exibant: in singulas enim provincias singuli quæstores mittebantur, quorum cura erat vectigalem pecuniam colligere, & in ærarium publicum referre, conventus provinciales ad jus dicendum adire, &c. hujus postremi generis quæstor fuit Cæsar.

(2) *E more pro rostris.*) Romæ in foro extructus erat suggestus, quem rostris debellatorum Antiatium navibus detractis adornatum appellavere rostra: ex eo loco solebant concionari, ibique conjugem & amitam fato functas oratione funebri prosecutus est Cæsar. Moris enim erat apud Romanos non illustres modo viros, sed & ipsas matronas laudare post mortem. Ex eo quod, deficiente pecunia ad numerandam ex pacto Gallis summam, ut captam urbem obsessumque Capitolium relinquerent, matronæ suum aurum contulerint, inde Senatus-Consultum de illis laudandis, &c.

(3) *Nam ab Anco Marcio.*) Romæ familia fuit Marciorum, qui quod ab Anco Marcio IV. Romanorum rege ducerent originem, cognominati sunt *Reges*, ejus vero familiæ erat

Mar-

Martia, Juliæ & C. Cæsaris mater, proindeque nostri Cæsaris avia.

(4) *A Venere Julii.*) Venus ex Anchisa filium habuit Æneam, patrem Ascanii, qui Æneæ patri successit, & Albam condidit. Ascanio successit frater ejus consanguineus Sylvius Æneæ & Laviniæ filius posthumus, non vero filius ejus Julus, penes quem nonnisi sola cura religionis & sacrorum remansit, & penes Juli sobolem, ex qua Julii. Hos Tullus Hostilius Romanorum rex cum nobilissimis quibusdam Latii familiis Alba diruta Romam transtulit, ac in patres cooptavit.

(5) *Publicas cærimonias.*) Intelligit sacra bonæ Deæ, quoniam a matronis pro populo celebrari dicebantur: ritus autem illarum præcipuus erat ut inde omnes viri cura magna summoverentur, quin & ipsæ masculorum animalium imagines tegerentur. Cum autem fierent in domo Pontificis Maximi, Clodius Psaltriæ veste occultatus deprehensus est in cubiculo unius ex Pompeiæ quam deperibat ancillis, Plutarchus non in cubiculo, sed alibi, & ab ipsa deprehensum puella dicit. Qua de causa violatarum cærimoniarum accusatus est.

CAPUT VII.

QUæstori [1] ulterior Hispania obvenit: ubi cum [2] mandatu prætoris, [a] jure dicundo [3] conventus circumiret, [4] Gadesque venisset, animadversa apud Herculis templum Magni Alexandri imagine, ingemuit: & quasi [5] pertæsus ignaviam [b] suam, quod nihil dum a se memorabile actum esset in ætate [6] qua jam Alexander orbem terrarum subegisset, [7] missionem continuo efflagitavit, ad captandas quamprimum majorum rerum occasiones in [8] urbe. Etiam confusum [c] eum somnio proximæ noctis (nam visus erat per quietem matri stuprum intulisse) [9] conjectores ad amplissimam spem incitaverunt, arbitrium [d] orbis terrarum portendi interpretantes: *quando mater, quam subjectam sibi vidisset, non alia esset quam terra, quæ omnium parens haberetur.* A. V. C. DCLXXXVIII.

INTERPRETATIO.

(a) *Ad jus dicendum.*

(b) *Tarditatem.*

(c) *Somniorum interpretes ad amplissimam spem incitaverunt etiam eum turbatum somnio &c.*

(d) *Explicantes dominium orbis terrarum prædici.*

NOTÆ.

(1) *Ulterior Hispania.*) Bætica, seu illæ sunt Hispaniæ regiones quæ Granatensi & Lusitaniæ regnis hodie continentur.

(2) *Mandatu P. R.*) Legunt alii populi Romani, alii vero prætoris: hoc pluribus arridet maxime cum sub Antistio prætore quæsturam exercuisse, constet ex Velleio.

(3) *Conventus.*) Ea nempe loca in quæ litium causa populi conveniebant & Juridici magistratus ad jus dicendum.

(4) *Gadesque, &c.*) Urbs primaria ejusdem nominis insulæ 700. non amplius pedibus a continenti sejunctæ extra freti Herculei angustias, unde dicta est illa civitas itinerum ac laborum Herculis terminus ubi templum sibi constituit, adorarique se jussit. Hodie parum immutato nomine dicitur *Cadis* vel *Caliz*. Eo loci duæ sunt ejusdem nominis insulæ stadio uno ab invicem remotæ.

(5) *Pertæsus.*) Participium est sine verbi origine saltem usitata cum apud Gellium solum reperiatur *pertæduissent*.

(6) *In ætate.*) 33. annorum, qua obiit Alexander.

(7) *Missionem.*) Hoc est discedendi veniam. Triplex missio honesta, quæ stipendiis emeritis ab imperatore indulgetur, causaria, quæ propter valetudinem a militiæ laboribus liberat, & ignominiosa qua propter delictum sacramento quis solvitur. Præter has missiones erat & alia quæ extra ordinem & gratiæ causa, a Senatu vel ab imperatore concedebatur: hancque verisimile est impetratam a Cæsare.

(8) *In urbe.*) Varia est hujus loci lectio: alii enim legunt *in urbe etiam confusum*, &c. ut sensus sit reducem Cæsarem, in urbe

be somniasse. Alii vero legunt *ad captandas majorum rerum occasiones in urbe &c.* ut sensus sit Gadibus etiamnum degentem somniasse, quod postremum, præter quam quod a Dione narratur, etiam vero videtur esse similius: Cæsarem ſempe eodem tempore & Alexandri stimulatum exemplo, atque somnio suo maturasse reditum.

(9) *Conjectores.*) Somniorum interpretes, teste Festo.

CAPUT VIII.

DEcedens ergo ante tempus, [1] colonias Latinas [a] de petenda civitate agitantes, adiit: & ad audendum aliquid concitasset, nisi Coss. conscriptas [2] in Ciliciam legiones paullisper ob idipsum retinuissent: nec eo secius majora mox in urbe molitus est.

INTERPRETATIO.

(a) *Cogitantes de petendo* jure *civitatis.*

NOTÆ.

(1) *Colonias Latinas.*) Coloniis alia aliis jura dabantur. Summum beneficium erat civitas Romana, qua donatæ suffragii honorumque urbanorum participes erant non secus ac cives: secundo loco Latinitas, seu jus latii, quo nempe Romani Latinis aliisque deinceps vicinis suis perdomitis, ut imperio lubentius assuescerent, non militare modo in Romana legione, sed & honores in ea gerere permiserunt, quod jus Latii veteris appellatum est. Illis autem postea, si in sua civitate magistratum gessissent, concessum est jus civitatis & suffragii ferendi tantum, non magistratus adipiscendi, ut existimant nonnulli: tertio denique loco jus Italiæ censebatur. Iis autem coloniis quæ hoc dumtaxat jure gaudebant, civitatis & suffragii honorumque jus nullum, sed immunes erant, nec stipendium aut tributum pendere cogebantur. Jura autem hæc omnia non solis coloniis aut Romanis aut Latinis, aut Italis, sed etiam populis aliquibus per privilegium concessa fuere, quemadmodum his de quibus hic agitur. Coloniæ enim illæ de petenda civitate agitantes fuere Galli Cisalpini Transpadani lege Pompeia post bellum Marsicum Latii jure donati, quo non contenti de petenda etiam civitate tunc temporis agitabant.

(2) *In Ciliciam legiones.*) Ad bellum Piraticum duce Pompeio confectum. A. V. C. 687.

CAPUT IX.

SI quidem ante paucos dies quam ædilitatem iniret, venit in suspicionem conspirasse cum M. Crasso consulari, item [1] P. Sylla & AVtronio, [2] post designationem consulatus, [3] ambitus condemnatis, ut principio anni Senatum adorirentur: & trucidatis quos placitum esset, [4] dictaturam Crassus invaderet, ipse ab eo magister [5] equitum diceretur, constitutaque ad [a] arbitrium Rep. Syllæ & AVtronio consulatus restitueretur. Meminerunt hujus conjurationis [6] Tanusius Geminus in historia, [7] M. Bibulus in edictis, C. [8] Curio pater in Orationibus. De hac significare videtur & Cicero in quadam [9] ad
A. V. C. DCLXXXIX. Axium epistola, referens, *Cæsarem in consulatu confirmasse regnum, de quo Ædilis cogitarat.* Tanusius adjicit, Crassum, pœnitentia vel metu, diem cædi destinatum non [b] obiisse, & idcirco ne Cæsarem quidem signum, quod ab eo dari convenerat, dedisse. Convenisse autem Curio ait, ut togam de humero dejiceret. Idem Curio, sed & [10] M. Actorius Naso, auctores sunt,

con-

conspirasse eum etiam cum (11) Cn. Pisone adolescente: cui ob suspicionem urbanæ conjurationis, provincia Hispania ultro extra ordinem data sit: pactumque, ut simul foris ille, ipse Romæ, ad res novas consurgerent, per (12) Lambranos & Transpadanos: destitutum utriusque consilium morte Pisonis.

INTERPRETATIO.

(a) *Compositisque Reipublicæ* negotiis, *ad arbitrium*.

(b) *Præsto non fuisse ad diem destinatum*.

NOTÆ.

(1) *P. Sylla & Autronio.*) Utrum *P.* an *L. Autronio* legendum sit certant interpretes, quod cum in consularibus fastis legantur P. Sylla & P. Autronius eodem anno, qui Urbis 688. fuit, ambitus condemnati, in omnibus tamen Suetonii codicibus, qui ipsis fuerunt ad manum, extet *L. Autronio:* quâ consensione Torrentius adductus est, ut suspicaretur errasse Suetonium, causamque erroris inde ortam quod 36. annis post, anno scilicet 724. alterius *L. Autronii* qui ex Africâ triumphavit, nomen legerat in fastis. Quæ sententia non minus, ut opinor, debet esse suspecta.

(2) *Post designationem.*) Consules Prætoresque designati sub finem mensis Julii, vel initium Augusti, non nisi calendis Januariis magistratum inibant, præsertim ab anno V. C. 601. Tempore autem intermedio, quinque circiter mensium, privati manebant, perque competitores, aut alios, de ambitu inquirebatur, num suffragia redemissent quomodo factum est in eos de quibus hic sermo.

(3) *Ambitus.*) Ambitus est suffragiorum corruptio pecuniâ datâ: primitus enim deferebantur honores tribuum suffragiis, sed quæ corrumpi omnino vetabant leges, quarum aliæ, ambitus convictum, vel capite, vel pecunia, vel dignitate, vel denique futuris multabant honoribus.

(4) *Dictaturam.*) Extraordinarius & summus fuit magistratus, qui idcirco non poterat servatis legibus ultra sextum mensem retineri.

(5) *Magister equitum.*) Secundam a dictatore dignitatem gerebat: Et ab ipso eligebatur.

(6) *Tanusius.*) Legunt alii Tamisius cujus (si idem utroque nomine designetur) historiam parvi factam ab antiquis ex Senecæ aliorumque sententiâ conjicere est.

(7) *M. Bibulus.*) Hujus edicta Cicero vocat Archilochia edicta, hoc est maledica, obtrectationis plena quemadmodum Archilochi versus: fuit autem ille Bibulus Cæsaris in ædilitate & consulatu collega.

(8) *Curio Pater.*) Ad distinctionem filii qui scripsisse quoque legitur.

(9) *Ad Axium.*) Vulgati codices habent *Atticum*, sed cum M. S. vel *Auxium* habeant vel *Axium* & etiam *Axsium* mavult Torrentius hanc lectionem servare, cum & hujus *Axii* meminerit Cicero.

(10) *Actorius Naso.*) De hoc sibi nihil occurrere Torrentius ait.

(11) *Cn. Pisone.*) Piso hic adolescens nobilis summæ audaciæ factiosus conjuravit cum Catilinâ & Autronio perseverantibus post pœnitentiam P. Syllæ, & Crassi: sed missus in Hispaniam, ab equitibus Hispanis, Pompeii clientibus, interfectus non invito, ut creditum est, Pompeio.

(12) *Lambranos.*) Legunt alii *Ambranos* per quos Casaubonus suspicatur intelligi citerioris Hispaniæ barbarum aliquem populum, cujus opibus ad res novandas abuteretur Piso, sicut & Cæsar Transpadanorum: quo posito sic foret contexenda phrasis. *Pactumque esse ut Piso extra urbem per Lambranos, Cæsar in urbe per Transpadanos, res novas simul molirentur.* Verum cum ignorentur Hispani isti Lambrani, malunt alii, Lambranos hic intelligi accolas Lambri fluminis, quod non longe a Mediolano in Padum influit.

CAPUT X.

ÆDilis (1), præter (2) comitium ac forum, (3) basilicasque, etiam Capitolium ornavit porticibus ad tempus extructis: in quibus abundante rerum copia, (4) pars apparatus exponeretur. (5) Venationes autem, (6) ludosque, & cum collega, & separatim, edidit: quo factum est, ut communium quoque impensarum solus gratiam caperet: nec dissimularet collega ejus M. Bibulus, evenisse sibi quod (7) Polluci. Ut enim Geminis fratribus ædes in foro constituta, tantum Castoris vocaretur: ita suam Cæsarisque munificentiam, unius Cæsaris dici. Adjecit insuper Cæsar etiam (8) gladiatorium munus, sed aliquanto paucioribus, quam destinaverat, paribus. Nam cum multiplici undique (9) familia comparata inimicos exterruisset, cautum est (10) de numero gladiatorum, quo ne majorem cuiquam habere (11) Romæ liceret.

NOTÆ.

(1) *Ædilis.*) Ædiles ab ædibus nomen sortiti; illas enim, sicut & vias publicas, aquæductus, ludos & similia curabant. Sex fuere variis creati temporibus. Curules quatuor usque ad J. Cæsarem, qui Cereales duos addidit, priores sic dicti vel a sella curvos pedes habente, vel a solio eburneo altius elato, quo tanquam curru jus dicturi sedentes uterentur: posteriores vero a Cerere quod frumenti curam gererent & annonæ, cujus copiæ, cibariis, mensuris & ne qua fraus fieret, invigilare tenebantur; ut eorum jurisdictio dici queat non longe abfuisse ab eâ quam dicunt vulgo *la Police*. De ædilibus infra Vespas. cap. 2.

(2) *Comitium ac forum.*) Comitium inter & forum discriminis illud erat, quod partem inter & totum: forum enim Romanum locus erat amplissimus, in quo judicia fieri, cum populo agi, concionesque haberi solebant. Comitium vero pars fori superior ubi erant rostra. De quibus sup. ad cap. 6. de more comitii, ac fori ornandi vide Livium.

(3) *Basilicasque.*) Amplissima ædificia, circa forum ita construi solita, ut in altera parte Judicia, in altera negotia possent exerceri. In his & Senatores deliberare, & Judices causas cognoscere, & periti homines de jure clientibus respondere solebant.

(4) *Pars apparatus.*) Sensus est Cæsarem utpote rerum magnificentiæ pompæque Ædilitiæ congruentium copia abundantem, in illis porticibus, populo proposuisse, quod forum capere non potuerat, & comitium. Est & alia hujus loci lectio *scilicet per apparatus* &c. qua recepta, sensus esset in illis porticibus expositum parem apparatum in foro: quod potius videtur.

(5) *Venationes.*) Quibus feræ conficiebantur in theatro.

(6) *Ludosque.*) Hoc loco ita ludi sunt accipiendi, ut sint publicæ celebritates, vel placandæ deorum iræ, vel pro salute populi, vel ejus gratiæ promerendæ causa editæ: quales erant hominum certationes, luctationes, cursus, tam peditum, quam equitum, & curriculorum, &c.

(7) *Polluci.*) Nota fabula de Castore & Polluce, fratribus geminis Jovis & Lædæ filiis.

(8) *Gladiatorium munus.*) Illorum exhibuit paria 320. in honorem, auctore Plutarcho in Cæsare, fato functi patris, ut moris erat apud antiquos. Gladiatorias autem illas decertationes populo exhibitas *munus gladiatorium* dixit, ideo quod illis tanquam muneribus & largitionibus, Romani popularem auram ambirent.

(9) *Familia.*) Ad gladiatoriam artem sub uno lanista plures instituebantur, quæ multitudo familia dicta est: familiæ enim nomine apud antiquos præsertim Jureconsultos servi sæpe sæpius intelligendi veniunt.

(10) *De numero gladiatorum.*) Auctor est Dio lib. 54. in actis anni 732. cautum ab Augusto ne plusquam *60.* paria sæpius quam bis anno, darentur. Tib. cap. 34.

(11) *Habere Romæ.*) Notat Torrentius dictionem *Romæ* in exemplari Tornacensi non extare; quæ tamen in aliis additur, nec immerito cum idem alibi quod Romæ periculum non subesset.

CAPUT XI.

Conciliato populi favore, tentavit (1) per partem tribunorum, ut sibi Ægyptus (2) provincia (3) plebiscito daretur: nactus (4) extraordinarii imperii occasionem; quod (5) Alexandrini (6) regem suum, socium atque amicum a Senatu appellatum, expulerant, (7) resque vulgo improbabatur. Nec obtinuit, adversante (8) optimatium factione: quorum auctoritatem ut quibus posset modis invicem diminueret, (9) tropæa C. Marii (10) de Jugurtha, (11) deque Cimbris atque Teutonis, olim (12) a Sylla disjecta, restituit: atque in exercenda de (13) sicariis quæstione, eos quoque (14) sicariorum numero habuit, qui (15) proscriptione ob relata civium Romanorum capita, pecunias ex ærario acceperant: quamquam exceptos (16) Corneliis legibus. A. V. C. DCXC.

NOTÆ.

(1) *Per partem tribunorum.*) Tribuni plebis 10. erant; ideo autem per aliquos ex ipsis consequi non potuit optata, quod ea sit lex Tribunitiæ potestatis, ut cæteris omnibus collegis volentibus, unus qui adversetur, plus possit: quippe quorum potestas magis ad impediendum foret quam ad agendum maxime ab initio, ut ait Plutarchus.

(2) *Provincia.*) Provincia in universum accipitur pro quacumque muneris publici procuratione, atque etiam pro quolibet gerendo negotio etiam domestico ut apud Terentium *provinciam cepisti duram*, &c.

(3) *Plebiscito.*) Quasi plebis statuto: sciscere enim statuere est; plebis autem statuta seu plebiscita ea erant quæ sine patribus proprio suffragio plebs jubebat, interrogante plebeio magistratu, verbi gratia Tribuno.

(4) *Extraordinarii imperii.*) Imperium duplex militare & civile. Hoc plerumque dicitur potestas & in judiciis præsertim consistebat; illud vero proprie dicebatur imperium & bellicis rebus agendis exercebatur. Extraordinarium autem imperium illud intellige quod nec annuum est, nec singulis annis defertur, sed tantum ut improvisi rerum eventus exigebant.

(5) *Alexandrini.*) Nota Ægypti civitas Alexandria.

(6) *Regem suum.*) Fuit is Ptolomæus cognomento Auletes Cleopatræ pater, qui ut partum inique Ægypti regnum tueretur, populi Romani societatem & amicitiam ingenti pecunia sibi conciliavit: qua de causâ tributis atrocioribus Ægyptum onerans pulsus Romam se recepit, unde reductus est in regnum.

(7) *Resque vulgo improbabatur.*) Utrum per rem illam, facinus Alexandrinorum intelligitur, an vero Cæsaris petitio, posset ambigi; prior tamen sensus præferendus videtur.

(8) *Optimatium factione.*) Ratio, vel saltem prætextus optimatium hic esse poterat, quod magistratibus urbanis & provincialibus tribui deberet imperium lege Curiatâ (id est latâ Curiatis Comitiis de quibus paulo infra cap. 13.) non plebiscito, quo modo illud Cæsar contendebat obtinere.

(9) *Tropæa C. Marii.*) Ex instituto Græcorum qui τρόπαια scribunt, plures sunt qui legant *tropæa* quam *trophæa*: quippe cui lectioni repugnet analogia nominis a verbo τρέπω idest *verto* deducti; sunt autem tropæa, monumenta & insignia bellicæ laudis atque victoriæ, quæ erigebantur defixis in stipite victorum hostium spoliis; ea semel dedicata moveri, aut vetustate, vel quovis pacto diruta & consumpta refici religio erat. Unde perspicuum fit, neque Syllam ea exturbare jure potuisse, neque Cæsarem exturbata restituere.

(10) *De Jugurthâ.*) Nota ex Salustio Jugurthæ Numidarum regis historia.

(11) *Cimbris atque Teutonis.*) Quæ vera fuerit illorum origo non convenit inter omnes: plerumque existimantur illas habitasse regiones quæ Daniæ & Holsatiæ partem efficiunt. Hi anno V. C. 645. ante Chr. 107. tantis in Italiam copiis irruperant, ut fusis Romanorum quatuor ducibus & exercitibus, actum esset de Imperio Romano, nisi Marius huic sæculo contigisset: hic enim quartum Consul, variis eos præliis omnino profligavit, anno postquam venerant, septimo.

(12) *A Sylla disjecta.*) In vindictam & odium Marii: de his factionibus supra cap. 1.

(13) *De sicariis quæstione.*) Ex his verbis colligunt aliqui Prætorem tunc fuisse Cæsarem, quod ejusmodi quæstiones non nisi Prætoribus demandatas existiment. Verum præterquam quod parum verisimile fit inversum ab auctore nostro temporum ordinem, cum ei, cæteroqui, tam constanter adhæserit; ex multis etiam antiquorum monumentis elici potest Judices, qui & principes quæstionum, & quæsitores dicti sunt, id muneris exercuisse, quod medium foret, ædilitatem inter & præturam, & ad hanc veluti gradus, ac ædilitiorum hominum ferme proprium munus: hi erant quasi Prætoris vicarii; cum enim ab anno V. C. 604. sua singulis Prætoribus demandaretur quæstio v. g. ambitus, repetundarum, inter Sicarios &c. Principes seu Judices quæstionum dicti sunt: ideo sortiebantur ut si eos quidem quorum opera in exercendis quæstionibus uterentur, tabulis videlicet suspiciendis, testibus audiendis, judicibus legendis aliisque *id genus a Judice* præstandis.

(14) *Sicariorum.*) Sicarius est qui telo aut ferro cædem facit dictus a sica breviore quodam Romanorum gladio seu cultro, quo in turba præsertim utebantur.

(15) *Proscriptione.*) Proscribere aliquando per scripturam venale proponere publice, aliquando relegare aut etiam damnare; hic autem proscriptio sumitur pro teterrimâ illâ licentiâ qua adversariorum licet civium Romanorum nomina palam Sylla victor exponebat in foro descripta, ut ad necem quærerentur; duorum talentorum præmio percussori proposito, extremoque occultatori supplicio.

(16) *Exceptos Corneliis legibus.*) Ex promulgatis a Cornelio Sylla variis legibus una fuit, quæ pœnas Sicariis irrogabat, a quâ fuerunt immunes quos hic recenset; Cautum enim illud fuerat Senatus-consulto illo forte quod contra Lepidum Consulem latum est, de quo supra cap. 3. Sabellicus addit, una e Corneliis legibus cautum fuisse ne quis a Senatu legibus solveretur ni cum 200. Senatores adfuissent, hacque de lege intelligendum Tranquillum.

CAPUT XII.

SUbornavit etiam [(a)] qui C. [(1)] Rabirio [(2)] perduellionis diem diceret: quo præcipuo adjutore, aliquot ante annos L. Saturnini seditiosum tribunatum Senatus coërcuerat: ac sorte [(3)] judex in reum ductus, tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit.

INTERPRETATIO.

(a) *C. Rabirium læsæ majestatis accusaret.*

NOTÆ.

(1) *Qui Caio Rabirio.*) Dum L. Saturninus Trib. Pl. seditiosas leges asserere contenderet, a suis in tumultu Rex fuerat appellatus. Verum nobiles sumptis armis illum oppressere, quo in facinore vel præcipuam navaverat operam C. Rabirius Senator, qui & illud aliorum vindictæ superaddidit quod Saturnini caput in ludibrium per convivia circumtulerit. Hunc ut Tibuni, cujus sancta erat persona, violatorem & interfectorem, Cæsar odio Senatorum ductus curavit accusari per T. Labienum, &c.

(2) *Perduellionis.*) Hujus criminis reus est, qui hostili animo adversum Principem aut Rempublicam animatus est. Perduellionis & majestatis crimina idem sonant apud plerosque, licet aliorum judicio discrepent.

(3) *Sorte judex.*) Intellige de Sortitione illa de qua cap. proxime præcedenti. Vide infra in Aug. cap. 29.

CAPUT XIII.

DEposita provinciæ spe, (1) Pontificatum maximum petiit, non sine profusissima largitione. In qua reputans (2) magnitudinem æris alieni, cum mane ad (3) comitia descenderet, prædixisse (4) matri osculanti fertur, domum se (5) nisi Pontificem non reversurum. Atque ita potentissimos duos (6) competitores, multumque & ætate & dignitate antecedentes, superavit, ut plura ipse in eorum (7) tribubus suffragia, quam uterque in omnibus, tulerit. A. V. C. DCXCI.

NOTÆ.

(1) *Pontificatum maximum.*) Numa Pompilius instituit collegium Pontificum, qui omnibus de caussis ad sacra pertinentibus judicarent, & novarum legum, sicubi scriptæ deficerent, condendarum auctoritatem haberent: quatuor duntaxat iique non nisi ex patribus legi consueverunt, a Numæ temporibus ad annum V. C. 654. quo tempore, plebi communicatus quoque fuit honos ille, & quatuor ex plebeiis additi, nec ita multo post a L. Sylla iterum septem qui minores, ad differentiam priorum, qui majores appellati. Ex quindecim his Pontificibus, unus Pontifex Maximus qui toti Collegio præesset, eligebatur; cujus scitis omnia publica privataque sacra erant subjecta, tantaque pollens auctoritate ut nullius potestati obnoxius, humanarum multarum æque ac divinarum omnium rerum judex foret & arbiter.

(2) *Magnitudinem æris alieni.*) Auctor est Plutarchus debitorem Cæsarem fuisse 1300. talentorum, juxta supputationem supra cap. 4. ex Budæi principiis factam 1365000. l. hac æris alieni tanta magnitudine non immerito poterat in spem obtinendarum dignitatum adduci. Hoc siquidem pacto divites pariter & egenos obstrinxerat; illos metu ne repulsam passus solvendo non esset, hos vero tot ac tantis largitionibus.

(3) *Comitia.*) Conventus fuerunt universi populi ad ferendum aliqua de re suffragium: triplicis ea fuere generis, pro triplici populi distributione; Romulus enim divisa multitudine universa in tres partes, quas ideo *Tribus* appellari voluit, singulas partitus est in curias 10, quibus sua erant separatim in urbe Regio, sacra, cærimoniæ. Servius Tullius duplicem iterum populi divisionem excogitavit, alteram attendens uniuscujusque bona in quinque classes, has vero in centurias: alteram ad urbis, & agri circum urbem, regiones, quas a tributo dando Tribus quoque appellavit, 4. scilicet urbanas, & 15. rusticas, ab iis locis ubi habitarunt, nominibus indictis. Hinc Curiata dum per Curias, Centuriata dum per Centurias, Tributa denique Comitia dicta sunt, dum per Tribus suffragia colligerentur. De Comitiis Gellius lib. 15. cap. 27.

(4) *Matri.*) De jure osculorum in Claud. cap. 26.

(5) *Nisi Pontificem.*) Videbat enim non obtenta dignitate creditorum metu sibi cedendum esse urbe.

(6) *Competitores.*) Scilicet P. Servilium Isauricum, sub quo militaverat in Cilicia, & Catulum Luctatium ætatis provectæ & auctoritatis in Senatu maximæ, virum ipsi Cæsari, ut ex Salustio & Plutarcho patet, infensissimum.

(7) *Tribubus.*) Insoliti favoris, aut corruptelæ magnæ summum indicium: tribulibus enim suis naturali propensione magis favebant. Tribus (ut ex supradictis colligere est) erant populi Romani partes distinctæ locis in urbe diversis & regionibus circum urbem per Italiam dispersis, quæ licet initio pauciores, ad 35. successu temporis excreverunt.

CAPUT XIV.

PRætor (1) creatus, detecta conjuratione (2) Catilinæ, Senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente pœnam, (3) solus (4) municipatim (5) dividendos, custodiendosque publicatis bonis, censuit. Quin & tantum metum injecit asperiora suadentibus, identidem ostentans quanta eos in posterum a plebe Romana maneret invidia, ut Decimum Silanum consulem designatum non piguerit, sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam: obtinuissetque adeo, transductis ad se jam pluribus, & in his Ciceronis consulis fratre, nisi labantem ordinem confirmasset (6) M. Catonis oratio. (a) Ac ne sic quidem impedire rem destitit, quoad usque manus equitum Romanorum, quæ armata præsidii caussa circumstabat, immoderatius perseveranti necem comminata est: etiam strictos gladios usque eo intentans, (7) ut sedentem una proximi deseruerint, vix pauci complexu togaque objecta (8) protexerint. Tunc plane deterritus, non modo cessit, sed etiam in reliquum anni tempus Curia abstinuit.

INTERPRETATIO.

(a) *Nec idcirco cessavit obstare damnationi* conjuratorum.

NOTÆ.

(1) *Prætor*.) Cum consules avocarentur bellis finitimis, neque esset, qui in civitate jus reddere posset, factum est ut prætor quoque crearetur, qui Urbanus appellatus est, eo quod in urbe jus redderet. Sic Pomponius cap. 24. unus ergo tantum ab initio fuit prætor, sed advenientibus in dies ad jus petendum peregrinis plurimis, creatus est illorum causa & alter, qui Peregrinus ideo dictus est; ad differentiam prioris, quem, quia nonnisi urbis Incolis jus redderet, Urbanum placuit appellari. Verum crescente cum Imperio Romano negotiorum multitudine plures identidem additi sunt, ita ut octodecim fuisse reperiantur, quorum sua singulis erat jurisdictio: de qua vide cap. 11. supra.

(2) *Catilinæ*.) Inter seditiosos ut perditissimus, sic & notissimus.

(3) *Solus*.) De hujus opinionis auctore inter historicos alios non convenit: sunt enim qui Cæsarem non modo non solum, sed ne quidem primum fuisse referant; utpote quo prior Domitius Nero primum discessisset a sententia, quo præsens supplicium decernebat teste Salustio.

(4) *Municipatim*.) Per municipia quæ erant oppida nonnullis donata privilegiis: duplicis ea fuere generis; ea nempe quibus cum suffragio data fuerat civitas, & ea quæ sine suffragio, solum civitatis honorem obtinuerant, hæc suis, illa Romanorum legibus utebantur. De his Gellius lib. 16. cap. 13. ubi docet quid differant a Coloniis.

(5) *Dividendos*.) Idque juxta legem Porciam quæ vetabat ne quis magistratus Civem Romanum verberaret, necaretve; sed damnato permitteret exilium cum antea vivorum cervix insereretur furcæ, corpusque virgis ad necem cæderetur.

(6) *Catonis oratio*.) Ejus qui Uticensis postea dictus est: extat utraque hæc & Cæsaris & Catonis apud Salustium oratio, quam Cicero inventis tunc primum notis, excipiendam, ab iis, quos in id occultaverat notariis, curavit, de quo in Galb. cap. 5. & Tito c. 3.

(7) *Sedentem una* &c.) Nec mirum; leviori enim de causa cavebant Senatores ne homini obnoxio assiderent.

(8) *Protexerint*.) Plutarchus auctor est Cæsarem a Curione objectu togæ servatum.

CAPUT XV.

PRimo (1) Præturæ die Q. (2) Catulum (3) de refectione Capitolii ad (4) disquisitionem populi vocavit, (5) rogatione promulgata, qua curationem eam (6) in alium transferebat. Verum impar (7) optimatium conspirationi, quos, relicto statim novorum (8) consulum officio, frequentes obstinatosque ad resistendum concurrisse cernebat, hanc quidem actionem deposuit. A. V. C. DCXCII.

NOTÆ.

(1) *Præturæ die.*) Calendis nempe Januariis quo die designati comitiis consules & Prætores magistratum inibant.

(2) *Catulum.*) Eum de quo supra cap. 13.

(3) *De refectione Capitolii.*) Quod bello Civili deflagraverat.

(4) *Disquisitionem populi.*) Utrum eam curam alii vellet, quam Catulo demandari.

(5) *Rogatione promulgata.*) Promulgari dicebantur leges, cum trinundino toto in vulgus edebantur, quo præterito tempore non licebat eas tolli nec intercedere, si latæ fuissent: de rogatione supra cap. 5.

(6) *In alium.*) Scilicet Pompeium, in quem voluit Cæsar non tam curationem illam quam inscriptionis honorem ambitiose transferre, & Catulo eripere.

(7) *Optimatium.*) Horum appellatione, eos intellige, qui nobilitati, sive, quod idem est, Syllanæ factioni faventes, popularibus id est Marianis, a quibus stabat Cæsar, adversabantur.

(8) *Consulum officio.*) Quod nempe novis Consulibus ab amicis præstabatur: Calendis enim Januariis, quibus magistratum inibant stipati amicis, qui frequentes pro more aderant; ipsoque sæpe populo, Capitolium sacrificaturi conscendebant.

CAPUT XVI.

CÆterum Cæcilio (1) Metello Trib. pleb. turbulentissimas leges adversus (2) collegarum intercessionem ferenti, auctorem propugnatoremque se pertinacissime præstitit: donec ambo (3) administratione Reip. decreto patrum summoverentur. Ac nihilo minus permanere in magistratu, & jus dicere ausus, ut comperit paratos qui vi ac per arma prohiberent, (4) dimissis lictoribus, abjectaque (5) prætexta, domum clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Multitudinem quoque biduo post sponte & ultro confluentem, operamque sibi in (6) asserenda dignitate tumultuosius pollicentem, compescuit. Quod cum præter opinionem evenisset, Senatus ob eundem (7) cœtum festinato coactus, gratias ei per primores viros egit: accitumque in curiam, & amplissimis verbis collaudatum, in integrum restituit, (8) inducto priore decreto.

NOTÆ.

(1) *Cæcilio Metello.*) Catilinæ conjurationis occasione plures excitati tunc temporis, ad novas res insurgebant, quapropter Metellus iste, cui Nepos cognomen fuit, petendi Tribunatus ergo reversus est ex Asia, ubi tunc degebat cum Pompeio. Dignitatem adeptus legem ferre nitebatur, qua jubebat accersiri cum exercitu Pompeium ex Asiâ hoc prætextu, ut videret, ne quid Respublica detrimenti caperet, sed reverâ, ut fretus exercitu Pompeius Rempub. arbitratu suo componeret. Metello autem ipsi Cæsar adfuit: ut Pompeii aucuparetur benevolentiam.

(2) *Collegarum.*) Catonis præsertim qui cum a tribunatu petendo, hortantibus licet amicis, se abstinuisset huc usque, illum compo-

po-

posito petierat, ut Metello quem turbulentum, & a Pompeio super hac re suspicabatur edoctum, intercederet: tribunitia enim potestas ad impediendum magis est quam ad agendum.

(3) *Administratione Reipublicæ.*) Prætura, nempe Cæsar, & Metellus tribunatu.

(4) *Dimissis lictoribus.*) Quo posset ignotus evadere.

(5) *Prætextâ.*) Magistratuum Sacerdotumque sicut & puerorum nobilium vestis hæc erat; quorum tamen omnium prætextæ utrum discriminis inter se quidpiam haberent, haud comperio.

(6) *Asserenda dignitate.*) Hoc est defendendâ seu vindicandâ dignitate, illam enim, si tumultuosius quid egerint, vulgo prætexunt optimates.

(7) *Cœtum.*) Hoc vocabulo peculiariter usi sunt auctores ut multitudinem seditiose coëuntem indicarent, ut infra cap. 41. *ne qui novi cœtus recensionis causa moveri quandoque possent.* Et Livius, Cœtus nocturni plebis patribus suspecti, & aliis passim: quamquam non semper in malam partem acceptum reperias; Aug. cap. 64. & 85. & Calig. cap. 32.

(8) *Inducto.*) Hoc est antiquato: inducere enim est verbum Jurisconsultis familiare, apud quos idem est ac delere seu cancellare, &c. ab inverso stylo quo scribebant, deducta appellatione.

CAPUT XVII.

Recidit rursus in discrimen aliud, inter socios Catilinæ nominatus, & apud (1) Novium Nigrum Quæstorem a (2) L. Vettio indice, & in Senatu a (3) Q. Curio: cui, quod primus consilia conjuratorum detexerat, constituta erant publice præmia. Curius e Catilina se cognovisse dicebat: Vettius etiam (4) chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur. Id vero Cæsar nullo modo tolerandum existimans, cum implorato Ciceronis testimonio, quædam se de conjuratione ultro ad eum detulisse docuisset, ne Curio præmia darentur, effecit. Vettium (5) pignoribus captis, & (6) directa supellectile male multatum, ac pro Rostris in concione pæne discerptum, conjecit in carcerem: eodem Novium Quæstorem, quod compellari apud se (7) majorem potestatem passus esset.

NOTÆ.

(1) *Novium Quæstorem.*) Legunt alii Nonium, quæstorem autem hic intellige principem illum quæstionis, qui & quæsitor & quæstor dicebatur, de quo supra cap. 11.

(2) *L. Vettio.*) Legunt alii *Vectio Judice.* Ut *Judex* cognomen ejus fuerit. Sed cum index idest Cæsaris accusator fuerit ille Vettius, indicemque dicat illum ipse Cicero in litteris ad Atticum (*Vettius ille noster index*) locus dubio relinqui non videtur.

(3) *Q. Curio.*) Curius hic homo perditus, Catilinariæ conjurationis ipse conscius; adductus est a Cicerone per Fulviam qua cum ipsi Curio vetus erat consuetudo, ut conjuratos detegeret.

(4) *Chirographum ejus.*) Idest cautionem; est enim Chirographus privata scriptura seu cautio manu alicujus scripta vel subscripta.

(5) *Pignoribus.*) Sic & aliquando coercebantur ii, qui in jus venire, & respondere contemnebant.

(6) *Direpta supellectile.*) Sensus est Vettii supellectilem vel inter capienda pignora direptam, vel diripere volentibus in turba, traditam aut asportatam. *Multatum* alii *mulcatum.*

(7) *Majorem potestatem.*) Nam a minore imperio Majus rogari jure non potest, ut habet Messala apud Gell. lib. 13. cap. 12.

CAPUT XVIII.

EX (1) prætura (2) ulteriorem sortitus Hispaniam, retinentes creditores (3) interventu sponsorum removit: ac neque more, neque jure, (4) antequam provinciæ ornarentur, profectus est: incertum, metu-ne judicii, quod (5) privato parabatur, an quo maturius (6) sociis implorantibus subveniret. (7) Pacataque provincia, pari festinatione, non (8) expectato successore, ad (9) triumphum simul consulatumque decessit. Sed cum (10) edictis jam comitiis ratio ejus haberi non posset, nisi privatus introisset urbem, & ambienti ut (11) legibus solveretur, (12) multi contradicerent, coactus est triumphum, ne consulatu excluderetur, dimittere. A. V. C. DCXCIII.

NOTÆ.

(1) *Ex prætura sortitus.*) Post gestam enim in urbe præturam, decretas ipsis ante designationem provincias, Prætores inter se sortiebantur.

(2) *Ulteriorem Hispaniam.*) Vide supra, cap. 7.

(3) *Interventu sponsorum.*) Auctore Plutarcho 830. talentorum Crassus pro Cæsare sponsor factus est: quanta vero fuerit hæc summa ex supra dictis cap. 4. collige nempe 871500. l.

(4) *Antequam provinciæ ornarentur.*) Finito magistratu annuo Prætores proficisci non ante debebant in provincias, quam illarum termini, militum numerus, stipendium, aliaque ejusmodi definita Senatusconsulto forent. Quæ quia varie variis indulgebat Senatus, ideo provinciæ vel prætores ornari dicebantur: alii legunt *ordinarentur* quod in eundem sensum, licet meo quidem judicio minus commode, recidere debet. Idem enim erit atque decernerentur quæ ad provincias spectarent de quibus modo: quo sensu Horatius, lib. 2. Od. 1. *ubi publicas res ordinaris*; &c.

(5) *Quod privato parabatur.*) Delatum enim sibi magistratum non poterat exercere, nisi in provincia, quam ingressus utpote Reipublicæ causa absens, condemnari non poterat, privatusque esse desinebat.

(6) *Sociis implorantibus.*) Infestabatur enim provincia latrociniis, dissentionibus civitatum, & præsertim excitatis debitores inter & creditores controversiis.

(7) *Pacata provincia.*) Compressis armorum vi latrociniis, & prudenti jurisdictione controversiis.

(8) *Non expectato successore.*) Neque more neque jure: quisquis enim provinciæ præesset, discedere prius non debebat, quam successor accessisset. *L. meminisse. ff. De officio proconsulis.*

(9) *Ad triumphum.*) Debellatis enim Lusitanis ad Oceanum usque cuncta perdomuerat.

(10) *Edictis.*) Male quidam legunt editis, quis enim sensus?

(11) *Ut legibus solveretur.*) Quibus cautum erat ut triumphum petentes extra urbem manerent, consulatum vero, in urbe præsentes adessent: qua constitutus in ambiguitate Cæsar, triumpho consulatum anteposuit.

(12) *Multi contradicerent.*) Cato præsertim, Cæsaris consiliorum & industriæ severus idem & perspicax explorator.

CAPUT XIX.

E Duobus consulatus competitoribus, L. Luceio, M. que Bibulo, Luceium sibi adjunxit: pactus ut is, quoniam inferior gratia esset, pecuniaque polleret, nummos de suo communi nomine (1) per centurias (2) pronuntiaret. Qua cognita re, optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu, concordi & consentiente collega, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne Ca- A. V. C. DCXCIV.

tone quidem abnuente eam largitionem [3] e Rep. fieri. Igitur cum Bibulo consul creatus est. Eandem ob caussam opera [4] optimatibus data est, ut provinciæ futuris Coss. minimi negotii, id est, [5] silvæ callesque decernerentur. Qua maxime injuria [6] instinctus, omnibus officiis Cn. Pompeium assectatus est, offensum patribus, quod Mithridate rege victo, cunctantius confirmarentur [7] acta sua: Pompeioque M. Crassum conciliavit, veterem inimicum ex consulatu, quem summa discordia simul gesserant: [8] ac societatem cum utroque iniit, ne quid ageretur in Rep. quod displicuisset ulli e tribus.

NOTÆ.

(1) *Per centurias.*) Centuriatis enim Comitiis majores magistratus ordinarii creabantur. De comitiis cap. 15.

(2) *Pronuntiaret.*) Hoc est palam promitteret: quo sensu usurpatum videbis infra cap. 26. in Galba cap. 16. & in Domitiano cap. 4. &c.

(3) *E Republica.*) Id est in bonum publicum esse vel ipso Catone Judice licet antiquitatis & morum severo vindice, quibus honorum nundinatio vetabatur. Unde Lucanus lib. 1.

Hinc rapti fasces pretio, &c.

(4) *Optimatibus.*) Frustra quidam hic requirunt *ab*: hujus enim præpositionis apud auctorem hunc & alios omissio non infrequens est.

(5) *Silvæ callesque.*) Turnebum secutus Torrentius existimat hunc locum intelligi de administratione Silvarum publicarum, saltuumque: a pecuariis enim, ut in illis pecora pascerent, exigebatur in gregis vel armenti capita tributum, quod vectigalium partem efficiebat. Verum Beroaldo & Sabellico satius arbitror assentiri, nempe silvarum calliumque, hoc est, itinerum securitas demandata consulibus intelligatur, eoque magis, quod silvas Italiæ, saltem quasdam publicis custodibus metu latronum fuisse occupatas ad securitatem viatorum, teste Juvenali constet Sat. 3. sub finem:

Armato quoties tutæ custode tenentur
Et Pontina palus, & Gallinaria pinus.

Quod exactius mandatum ab Augusto. Aug. cap. 32.

(6) *Instinctus.*) Id est exstimulatus, incitatus, quidam legunt instructus, quasi ad declinandam cautius invidiam edoctus.

(7) *Acta sua.*) Varia in Oriente constituerat: aliis regibus retinendum permiserat regnum, aliis ademerat & similia.

(8) *Ac societatem.*) Ex hac potentiæ societate orta Reipub. pernicies est: unde eleganter Lucanus lib. 1. initio.

Tu causa malorum
Facta tribus dominis communis Roma, &c.

CAPUT XX.

A. V. C. DCXCV.

INito honore, primus omnium instituit, ut tam Senatus, quam populi diurna [1] acta conficerentur, & publicarentur. Antiquum etiam retulit morem, [2] ut quo mense fasces non haberet, [3] accensus ante eum iret, lictores pone sequerentur. [4] Lege autem agraria promulgata, [5] obnuntiantem collegam armis foro expulit. [a] Ac postero die in Senatu conquestum, nec quoquam reperto qui super tali consternatione [6] referre, aut censere aliquid auderet, qualia multa sæpe in levioribus turbis decreta erant, in eam coëgit desperationem, ut quoad potestate abiret, domo abditus nihil aliud quam [7] per edicta obnuntiaret. Unus ex eo tempore omnia in Rep. ad arbitrium administravit: ut [8] nonnulli urbanorum, [9] cum quid per jocum testandi gratia signarent, non *Cæsare & Bibulo*, sed *Julio & Cæsare* Coss. actum scriberent, bis eundem

dem præponentes, nomine atque cognomine: utque vulgo mox ferrentur hi versus.

Non Bibulo quidquam nuper sed Cæsare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.

(10) Campum Stellatem majoribus consecratum, agrumque Campanum ad subsidia Reip. vectigalem relictum, divisit (11) extra sortem, ad xx. millibus civium, (12) quibus terni pluresve liberi essent. (13) Publicanos remissionem petentes, tertia mercedum parte relevavit: (b) ac ne in locatione novorum vectigalium immoderatius licerentur, propalam monuit. Cætera item quæ cuique libuissent, dilargitus est, contradicente nullo, ac, si conaretur quis, absterrito. (14) M. Catonem interpellantem extrahi curia per lictorem, ducique in carcerem jussit. L. Lucullo liberius resistenti tantum calumniarum metum injecit, ut ad genua ultro sibi accideret. Cicerone in judicio quodam (c) deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum ejus frustra jam pridem a (15) patribus ad plebem transire nitentem, eodem die, horaque nona, transduxit. Postremo in universos diversæ factionis induxit Vettium præmiis, ut se de inferenda Pompeio nece solicitatum a quibusdam profiteretur, productusque pro Rostris auctores ex compacto nominaret, sed uno atque altero frustra, nec sine suspicione fraudis nominatis, desperans tam præcipitis consilii eventum, intercepisse veneno indicem creditur.

INTERPRETATIO.

(a) *Postridie &* Cæsar *in tantam desperationem impulit* Bibulum *conquestum in Senatu, ut quoad consulatus finiretur, domo occultatus solummodo per edicta intercederet; quia nemo repertus erat, qui auderet referre vel censere super tali perturbatione, quod frequenter idem contigerat in minoribus motibus.*

(b) *Ac interdum & publice admonuit ne deferrent nimium pretium in conductione novorum vectigalium.*

(c) *Cum Cicero deplorasset in quodam judicio temporum statum P. Clodium inimicum ejus, qui jam diu inutiliter conabatur transire a patritia familia in plebejam, Cæsar transtulit eodem die horaque nona.*

NOTÆ.

(1) *Acta.*) Populi Senatusque acta erant commentarii in quos referebantur quæcumque singulis diebus fierent. Horum cura conficiendorum erat uni e patribus.

(2) *Quo mense fasces non haberet.*) Et alia regiæ potestatis insignia consulibus post exactos reges concessa, fasces tamen non simul ambos, ne terror duplicatus videretur, sed alternis duntaxat mensibus habere voluerunt.

(3) *Accensus.*) Hic sumitur pro eo magistratuum ministro qui vel Quirites ad concionem, vel jus postulantes ad Prætorem acciret: alias accensus nomen est militiæ, (is nempe qui a tribuno militum Centurioni dabatur adjutor.)

(4) *Lege autem agraria.*) Satis notum quid illæ sint agrariæ leges quibus popularem auram ambientes, quosdam agros viritim plebi dividendos, acceptos se præbere nitebantur.

(5) *Obnuntiantem collegam.*) Ad hoc ut agri dividerentur Senatusconsulto vel aliqua ad populum rogatione fuit opus, quorum utrumque legis agrariæ nomine pariter appellabant. Cum ergo Cæsari ad Senatum hac de divisione referenti plures adversarentur, in forum ad populum confugit ubi, ipse auxiliantibus Crasso & Pompeio legem accipiendam curavit, Bibulumque qui Senatus impulsu huc quoque resistendi causa se contulerat extortis fascibus reliquisque consulatus insignibus una cum Catone expulit.

(6) *Referre.*) Senatusconsultum non fiebat nisi consul aut alius, cui id juris erat, ad Senatum referret, h. e. rem qua de agebatur in consultationem adduceret, patrumque super ea sententiam rogaret. Cur igitur Bibulus tunc non retulerit haud liquet. Suspicatur quidem Casaubonus ejus forsan illo mense non fuisse fasces, nec nisi ab eo consule, cujus essent, referri potuisse. Sed neutri adstipulatur antiquitas. Dicit enim Appianus Bibulum extortis fascibus ejectum, & hos igitur habuisse debuit, sicque etiam Cæsar fasces non habens de his omnibus referebat: & sane mihi non apparet quid causæ fuerit, nisi tam ipsius Bibuli, quam Senatus universi consternatio.

(7) *Per edicta obnuntiaret.*) Ea sunt edicta de quibus supra cap. 9. quibus Cæsari multa molienti adversus auspicia obnuntiando resistebat: est enim obnunciare verbum Auguribus ferme proprium, nempe mali ominis aliquid nuntiare, quo decreta publica & comitiorum eventus impediebantur. Bibuli autem ut pote consulis erat vel auspicia observare, vel iis non observatis obnuntiare.

(8) *Nonnulli urbanorum.*) vel civium urbem habitantium sermones intellige, vel facetorum potius, hoc est urbana & culta quadam dicacitate jocantium.

(9) *Cum quid per jocum.*) Torrentius hic ait inversum esse scripturæ ordinem, sicque reponendum censet; *cum quid testandi gratia signarent*, *per jocum*, *non Cæsare*, &c. ut sensus sit non per jocum testificationem exhibitam, sed illa exhibita, scriptum fuisse per jocum *non Cæsare* &c. verum cum dicacitates & joci parum congruant actibus quibus solemnitates juris adhibentur, videntur illæ testationes intelligi tantum factæ inter jocosos illos, urbanos, & non nisi jocandi gratia, sicque remanebit communis & receptissima lectio *per jocum testandi gratia*, &c.

(10) *Campum Stellatem.*) Campum inter & agrum differentia est: campus enim agri pars, quo etiam sensu Cicero adversus Rullum: *atque his colonis agrum Campanum & Stellatem Campum dividi jubet*; Stellas enim Campus pars est agri Campani, qui hodie *terra di lavoro*: causam autem, cur consecratum illum dicat Suetonius, obscuram reddit Ciceronis auctoritas: loco enim supra laudato in agrariis adversus Rullum, illius, tanquam de campo, qui tunc temporis coleretur, mentionem facit, dum appellat *horreum regionum*, *solatium annonæ* &c. cum tamen consecratum agrum coli non licuisse constet. Unde sequeretur non primum violatam a Cæsare illius agri religionem. Videtur ergo ager *consecratus* hic alio sensu intelligendus pro eo nempe qui a majoribus esset Reip. addictus ad copiam annonæ promovendam: quo sensu in lege 3. Cod. de bonis vacantibus & de incorporatione *nostris consecranda substantiis*, idest addicenda fisco: vel intellige secundum partem tantum forte consecratum.

(11) *Extra sortem.*) Sic interpretare, divisit millibus civium ad viginti h. e. circiter. Sensus est viginti millia civium circiter in hac agri Campani & Stellatis Campi assignatione, prælatos a Cæsare & absque sorte in partem vocatos. Vulgo enim si plures vel pauciores quam lege præscriptum erat, nomina in coloniam professi fuissent, tunc ad sortem confugiebant, ut ex omnibus educerentur qui agrum acciperent.

(12) *Quibus terni pluresve.*) Antiqui præmiis & honoribus multis invitabantur ad matrimonia frequentanda, ut infra in Aug. cap. 34. & 44.

(13) *Publicanos.*) Notum est fuisse vectigalium conductores qui ordinis erant equestris. Remissionem autem ideo petentes quod vastata Mithridaticis bellis Asia solvendo non esset, sicque lege Censoria tegebantur qua ascriptum erat ut *si qui frui publico publicanus non posset, ne ei fraudi id esset.*

(14) *Marcum Catonem.*) Qui cum Cæsaris optata non posset impedire, ne tamen quidquam decerneretur dicendo diem eximebat, eo quod senatori jus esset ut sententiam rogatus prius diceret quid vellet & quoad vellet.

(15) *A patribus.*) E plebe enim facilius creabantur tribuni plebis, quam ex patribus. Vide Lipsium lib. 2. Electorum cap. 13. De Vettio indice lege Epistolam Ciceronis 24. lib. 2. ad Atticum.

CA-

CAPUT XXI.

SUB idem tempus Calpurniam L. Pisonis filiam, successuri sibi in consulatu, duxit uxorem: suamque Juliam Cn. Pompeio collocavit, repudiato priore sponso (1) Servilio Cæpione, cujus vel præcipua opera paullo ante Bibulum impugnaverat. Ac post novam affinitatem, Pompeium primum rogare sententiam cœpit, (2) cum Crassum soleret: essetque consuetudo, ut quem (3) ordinem interrogandi sententias consul (4) Kalend. Januariis instituisset, eum toto anno conservaret.

NOTÆ.

(1) *Servilio.*) Cui Pompeii filiam ut duceret effecturum se promisit.

(2) *Cum Crassum.*) Ejus rei rationem reddidisse eum Senatui, Tiro Tullius Ciceronis libertus scriptum reliquit: itaque se a patrono suo audivisse scribit teste Gellio lib. 4. cap. 10.

(3) *Quem ordinem.*) De hoc ordine ibidem sic habet Gellius: ordo rogandi sententias varius fuit: alias primus rogabatur qui a censoribus princeps in Senatu lectus fuerat, alias qui designati consules erant, quidam e consulibus studio aut necessitudine aliqua adducti quem iis visum erat extra ordinem sententiam primum rogabant. Observatum tamen est nequis quemquam ex alio quam ex consulari loco sententiam primum rogaret.

(4) *Kalendis Januariis.*) Qui primus ineundi magistratus dies.

CAPUT XXII.

SOcero igitur generoque suffragantibus, ex omni provinciarum copia Gallias potissimum elegit, cujus emolumento & opportunitate, (1) idonea sit materia triumphorum. Et initio quidem (2) Galliam Cisalpinam, (3) Illyrico adjecto, (4) lege Vatinia (5) accepit: mox per Senatum, (6) Comatam quoque: veritis patribus ne si ipsi negassent, populus & hanc daret. Quo gaudio elatus, non temperavit quin paucos post dies frequenti curia jactaret, invitis & gementibus adversariis adeptum se quæ concupisset: proinde ex eo (7) insultaturum omnium capitibus, ac negante quodam per contumeliam, *Facile hoc* (8) *ulli fœminæ fore*, responderit, (9) quasi alludens, (10) *In Assyria quoque regnasse* (11) *Semiramin, magnamque Asiæ partem Amazonas tenuisse quondam.*

A. V. C. DCXCVI.

NOTÆ.

(1) *Idonea sit materia.*) Tot enim ac tantos vincenti populos divitiarum cumulus & honoris certo erat expectandus.

(2) *Galliam Cisalpinam.*) Hæc inter Alpes & Apenninum Anconam usque porrigebatur. Hodie sunt eæ ferme regiones quæ Longobardiæ & Pedemontii nomine censentur.

(3) *Illyrico.*) Regio quæ olim in duas partes Liburniam, ac Dalmatiam divisa, nunc uno nomine *Dalmatia* appellatur, Tiber. cap. 16.

(4) *Lege Vatinia.*) Vatinii quem Cæsar Tribunum plebis fecerat rogatione lata.

(5) *Accepit.*) A populo scilicet, idque quemadmodum & alia multa quæ Cæsar obtinuit, extraordinarium & contra leges fuit, omnimodo enim decernendæ erant a Senatu provinciæ.

(6) *Comatam quoque.*) Scilicet Galliam: hæc vero, si ex Narbonensi provincia, quæ bracata Gallia dicebatur, Sabaudiam detraxeris Belgicæque Galliæ paucas partes, Francicum in Galliis Imperium hodie constituit: tri-

tribus enim partibus Comata Gallia constabat, Aquitania nempe, Celtica sive Lugdunensi, & Belgica, quæ omnes Comatæ nomen a Capillitii jam inde cultu sortitæ fuerant.

(7) *Insultaturum.*) Hoc vocabulo obscœnum latere quidpiam Torrentius bene, ut opinor, suspicatur. Tale enim quid jactare solebant in eos, quos infensiore contemptu afficerent, patet ex aliis hujus auctoris locis infra Tiber. cap. 45. quo tamen obscœno sensu acceptum concludi solummodo potest ex eo quod negavit quidam ille, *facile hoc ulli fœminæ fore*, non vero dictum a Cæsare ut constare videtur ex eo quod reposuit.

(8) *Ulli fœminæ.*) Refertur ad id quod supra cap. 2. de Nicomede dictum.

(9) *Alludens.*) Vel serio vel per jocum innuens se de regno loqui: de utroque enim *alludere* potest intelligi.

(10) *In Assyria.*) Asiæ regio est.

(11) *Semiramin & Amazonas.*) Notæ ex multorum monumentis fœminæ, illa quod Babylone in Assyria, hæ quod in Pontica regione & in Asia minore regnaverint. Neque hic existimari debet Cæsar historiæ ignorantia lapsus, cum dixit *magnam Asiæ partem tenuisse*. Siquidem Justinus lib. 2. num. 4. de Orythia Amazonum Regina suas adversus Græcos exstimulante sic ait *frustraque & Ponti sinum & Asiam edomitam si Græcorum non tam bellis quam rapinis pateant*, &c.

CAPUT XXIII.

A. V. C. DCXCVII.

FUnctus (a) consulatu, C. Memmio Lucioque (1) Domitio prætoribus, de superioris anni (2) actis referentibus, cognitionem Senatui detulit: nec illo suscipiente, triduoque per irritas altercationes absumto, in provinciam abiit, & statim (3) quæstor ejus in (4) præjudicium aliquot criminibus arreptus est. (b) Mox & ipse a L. Antistio Tribuno plebis (5) postulatus, (6) appellato demum collegio, obtinuit, cum Reip. caussa abesset, (7) reus ne fieret. Ad securitatem ergo posteri temporis, in magno (8) negotio habuit obligare semper annuos magistratus, & e competitoribus, non alios adjuvare, aut ad honorem pati pervenire, quam qui sibi (9) recepissent propugnaturos absentiam suam: cujus pacti non dubitavit a quibusdam jusjurandum atque etiam (10) syngrapham exigere.

INTERPRETATIO.

(a) *Post gestum Consulatum a* Cæsare *cum C. Memmius Luciusque Domitius Prætores referrent ad Senatum* ut fieret *disquisitio eorum quæ facta fuerant a* Cæsare *anno præcedenti, Cæsar consensit ut Senatus cognosceret de illis. Verum Senatu non admittente* illam cognitionem, *& tribus diebus elapsis per vanas disceptationes, discessit in provinciam.*

(b) *Statim ipse quoque accusatus a L. Antistio Trib. plebis cum provocasset ad collegium* Tribunorum *impetravit ne accusaretur, siquidem aberat publicorum negotiorum causa.*

NOTÆ.

(1) *Domitio.*) Domitius hic Neronis fuit atavus, de quo *plura* infra in Nerone cap. 2.

(2) *Actis.*) An eorum simpliciter quæ facta fuerant a Cæsare mentio fiat, an vero eorum quæ ejus auctoritate relata fuerant in Acta publica subobscurum est: de illius tantum actis videtur intelligere.

(3) *Quæstor ejus.*) An ille quem secum ducebat in provinciam, an vero quem consul habuerat, immerito ni fallor dubitatur ab aliquibus; quo enim pacto posset reus fieri novus quæstor?

(4) *In præjudicium.*) Id est magno ardore accusatus est quasi in spem & exemplum futuri ejusdem de Cæsare judicii quod de ejus quæstore fuisset propter eam animorum consensionem, quæ magistratui vulgo inerat suo

suo cum quæstore. Apud Jurisconsultos varia significat præjudicium: sed hoc loco videtur definiendum cum Asconio in divinatione Cicer. in Verrem, id quod cum statum fuerit, judicaturis affert exemplum quod sequantur.

(5) *Postulatus.*) In publico crimine postulatio fit proprie cum postulatur a prætore nominis deferendi h. e. accusandi venia: hic & apud historicos passim postulatus idem est atque accusatus.

(6) *Appellato Collegio.*) Ut Antistii rogationem intercessione reliqui tribuni summoverent. Ubi nota appellare Collegium & ad Collegium, principem & ad principem promiscue usurpari posse.

(7) *Reus ne fieret.*) Hoc est obtinuit ne quis sibi litem intenderet, quod absentibus Reipublicæ caussa ne moveretur, lege Memmia cavebatur.

(7) *In magno negotio.*) Mallet Casaubonus *in magno habuit.*

(9) *Recepissent.*) In quibusdam codicibus legitur *pepigissent.*

(10) *Syngrapham.*) Legunt alii *Syngraphum.* Utrumque dicitur. Plautus in captivis Act. 2. sc. 3. sub fin. a Prætore *sumam Syngraphum*: est autem Syngrapha schedula conscripta in alicujus rei fidem a σὺν & γράφω simul scribo.

CAPUT XXIV.

SED cum L. Domitius consulatus candidatus palam minaretur, Cos. se, effecturum quod [1] prætor nequisset, ademturumque ei exercitus: [2] Crassum Pompeiumque in urbem provinciæ suæ Lucam extractos, compulit, ut detrudendi Domitii caussa, consulatum alterum peterent: & ut in quinquennium sibi imperium propagaretur: [3] perfecitque utrumque. Qua fiducia ad legiones quas a Rep. acceperat, alias privato sumtu addidit: unam etiam ex Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico: ([4] Alauda enim appellabatur) quam disciplina cultuque Romano institutam & ornatam, postea universam [5] civitate donavit. Nec deinde ulla belli occasione, ne injusti quidem ac periculosi, abstinuit, [6] tam fœderatis quam infestis ac feris gentibus ultro lacessitis: adeo ut Senatus quondam legatos ad explorandum statum Galliarum mittendos decreverit, ac nonnulli dedendum eum hostibus censuerint. Sed prospere [7] decedentibus rebus, & sæpius & plurium quam quisquam umquam dierum [8] supplicationes impetravit. Gessit autem novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere.

NOTÆ.

(1) *Quod prætor.*) Ut scilicet Cæsar vocaretur ad disquisitionem eorum quæ in consulatu gesserat.

(2) *Crassum Pompeiumque.*) Non hos modo, sed & alios complures primariæ nobilitatis viros etiam e magistratuum numero, ita ut Plutarchus referat tunc temporis, simul visos fuisse circa Cæsarem centum & viginti lictores cum fascibus & securibus; Senatoresque plusquam 200. omnes, illius vel largitionibus, vel favore devinctos, quorum communi consilio decretum est, ut Crassus, Pompeiusque iterum consulatum peterent: ubi nota urbem Lucam Cisalpinæ Galliæ a Suetonio sicut & Plutarcho assignari, quam tamen Etruriæ Plinius attribuit.

(3) *Perfecit.*) Sic emendandum censuit Torrentius ex Vaticano codice *propagaretur*, legunt alii *prorogaretur*: posteriorem hanc lectionem sequitur Casaubonus.

(4) *Alauda.*) Et ipsi milites *Alauda* dicti a galearum quibus utebantur forma: erat enim illarum summitas in quandam veluti cristam erectam ad similitudinem illius apicis qui in capite ejus aviculæ conspicitur quam Latini *galeritam* appellant: alauda enim vocabulum omnino Gallicum est etiamnum hodie *une alouette.* Casaubonus ad galearum ornamenta refert veluti cristas, quas Romanis pinnatas fuisse Polybius ait.

(5) *Ci-*

(5) *Civitate donavit.*) Vide supra cap. 8.

(6) *Fœderatis.*) Fœderatæ gentes eæ erant quæ populo Romano debebant aliquid ex fœdere, quo soluto gaudebant sua libertate.

(7) *Decedentibus.*) *Prospere decedere* pro *prospere cedere* usurpatum raro reperire est.

(8) *Supplicationes.*) Qui feliciter imperium administraverunt, iis præsentibus triumphus, absentibus vero Imperatoris nomen & supplicationes decernebantur. Hæ autem erant dies festi, quos toti populo Senatus indicebat, per quos pompa solemni in templa proficiscebatur, sacrisque peractis populo dabatur esculum. Quæ pompa modo plurium, modo pauciorum fuit dierum, pro hominum dignitate aut victoriæ magnitudine. Verum ad Cæsaris usque tempora longe pauciorum fuerat quam postea, quapropter hæc verba *plurium quam quisquam unquam dierum* restringe ad tempora ante Cæsarem.

CAPUT XXV.

A. V. C. DCC.

OMnem Galliam, quæ a (1) saltu Pyrenæo Alpibusque & monte Gebenna, fluminibus Rheno & Rhodano continetur, patetque circumitu ad bis & tricies centum millia passuum, præter socios ac bene meritas civitates in (2) provinciæ formam redegit, eique quadringenties (3) in singulos annos stipendii nomine imposuit. Germanos, qui trans Rhenum incolunt, primus Romanorum, ponte fabricato aggressus, maximis affecit cladibus. Aggressus est & Britannos, ignotos antea: superatisque pecunias & obsides imperavit. Per tot successus ter, nec amplius, adversum casum expertus: in Britannia, classe vi tempestatis prope absumta: & in Gallia, ad (4) Gergoviam legione fusa: & in Germanorum finibus, Titurio & Aurunculeio legatis per insidias cæsis.

NOTÆ.

(1) *A saltu Pyrenæo.*) Satis noti sunt hi montes, *Gebenna* vero hodie *les Cevennes* mons est in longum maxime extensus inter Rhodanum & Garumnam flumina.

(2) *In provinciæ formam.*) Legibus magistratibusque Romanis administrandam subjecit.

(3) *Quadringenties.*) Quid sint sestertii supra dictum est cap. 4. Ut autem illorum ratio numerandorum clarior fiat, notandum est: modo numerorum ordinem simplici via ab antiquis observatum in numerando; modo brevitatis gratia multa legentibus intelligenda reliquisse. Nam ab unitate ad millenarium usque numerum simplici via procedebant hoc modo: sestertii 10. 20. 500. 1000. a millenario numero ad eum quem lingua vernacula dicimus *million*, tribus modis. Primo, vel adhuc simpliciter ut mille sestertii, bis mille sestertii, &c. Secundo, neutro plurali sestertia ut duo, tria sestertia, &c. intelligendo millia: aut potius secundum Budæum nihil intelligendo quidquam. Sestertia enim singula in neutro plurali mille nummos sestertios valent: eaque sunt, quæ magna vocantur ab aliquibus: hi vero sestertii nempe dicuntur parvi, quod bis mille sestertii duo tantum sestertia valeant. Tertio denique modo per genitivum pluralem contractum v. g. *sestertium* pro *sestertiorum* additis numeralibus, ut *octo millia sestertium*, *centena millia sestertium* &c. Et a millione indefinite procedendo utuntur adverbiis, ut decies, centies, millies, ubi semper intelligenda veniunt *centena millia nummum*, vel *sestertium nummum*. Nam sive separata, sive conjuncta idem sonant hæc tria. Postrema autem hæc numerandi ratio auctori nostro familiaris est, raroque ipsum quoties de ingentibus summis agitur, aliter locutum invenias. Ut H S. millies intulit, quadringenties stipendii nomine imposuit, &c. Lipsius aliter censet Suetonium scripsisse, nimirum hoc modo, id est quater millies ea summa decem milliones reddit: Sed prior lectio videtur melior. Nec enim voluit Cæsar nimiis tributis statim exasperare Gallos sub-

subjectos. Adde & illud indicium, quod plures codices, omissa tributi quantitate, simpliciter habeant *stipendii nomen*, alii *nomina* imposuit.

(6) *Ad Gergoviam.*) Arvernorum urbs fuit, quam aliqui asserunt esse hodie *Clermont en Auvergne*. Alii vero paululum distasse ab hac urbe affirmant. Obsidio illius fuse describitur in Commentariis Cæsaris, & quæ sequitur legatorum cædes.

CAPUT XXVI.

EOdem temporis spatio [1] matrem primo, deinde [2] filiam, nec multo post [3] neptem amisit. INTER QUÆ consternata [4] P. Clodii cæde Rep. cum Senatus [5] unum Cos. nominatimque Cn. Pompeium fieri censuisset, egit cum Tribunis plebis collegam se Pompeio destinantibus, id potius ad populum ferrent, [6] ut absenti sibi, quandoque [7] imperii tempus expleri cœpisset, petitio secundi Consulatus daretur: [8] ne ea caussa maturius, & imperfecto adhuc bello decederet. Quod ut adeptus est, [9] altiora jam meditans, & spei plenus, nullum largitionis, aut officiorum in quemquam genus publice, privatimque omisit. [10] Forum de [11] manubiis inchoavit: cujus area super HS. [12] millies constitit. [13] Munus populo, [14] epulumque pronuntiavit in filiæ memoriam, [15] quod ante eum nemo. Quorum ut quam maxima exspectatio esset, ea quæ ad epulum pertinerent, quamvis [16] macellariis oblocata, etiam [17] domesticatim apparabat. [a] [18] Gladiatores notos, sicubi [19] infestis spectatoribus dimicarent, vi rapiendos reservandosque mandabat. Tyrones neque in [20] ludo, neque per [21] lanistas, sed in [22] domibus per equites Romanos, ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat: precibus enitens, quod epistolis ejus ostenditur, [b] ut disciplinam singulorum susciperent, ipsique dictata exercentibus darent. Legionibus [23] stipendium in perpetuum duplicavit. Frumentum, quoties copia esset, etiam [24] sine modo mensuraque præbuit: [c] ac singula interdum mancipia & prædia viritim dedit.

A. V. C. DCCII.

INTERPRETATIO.

(a) *Si gladiatores* peritiæ *cognitæ decertarent alicubi cum offensione spectatorum*, ne occiderentur, *jubebat ut eriperentur per vim, & reservarentur* sibi.

(b) *Ut instruerent singulos* tyrones *& documenta illis traderent ore proprio.*

(c) *Et largitus est identidem unicuique militi unum servum, & unum fundum.*

NOTÆ.

(1) *Matrem primo.*) Aureliam insigni pudicitia mulierem, apud quam Cæsar educatus mirabilem illam Latini sermonis elegantiam non parum excoluit; pure enim & eleganter Romane loquebatur Aurelia, utpote cujus e familia, Cottarum scilicet, tot illustres prodierant Oratores.

(2) *Filiam.*) Juliam scilicet quæ Pompeio collocata, partus doloribus expiravit. *Atque omnia* (inquit Velleius) *inter destinatos tanto discrimini duces dirimente fortuna: filius quoque Pompeii Julia natus intra breve spatium obiit.* Hoc enim una mutuæ socerum inter & generum concordiæ pignus erat potissimum; unde Lucanus lib. I.

Nam pignora juncti
Sanguinis, & diro ferales omine tædas
Abstulit ad Manes, Parcarum Julia sæva
Intercepta manu, &c.

(3) *Neptem.*) Ex filia scilicet Julia & Pompeio, sed ab interitu Juliæ tam cito mortem obiit, ut cujusnam sexus esset inter veteres

teres non constiterit. Velleius enim, ut patet ex loco supra adducto, & Lucanus lib. 5. nepotem Julio natum affirmant, nec etiam utriusque testimonium, Dionis lib. 39. & Plutarchi in Pompeii vita, testimonio posthabendum existimarim, maxime cum Suetonius certo non adversetur, siquidem in Vaticano, & Memmiano codicibus legit Casaubonus *nepotem;* quæ lectio cæteris quoque anteponitur a Lipsio Elect. 2. c. 17.

(4) *P. Clodii cæde.*) A Milone perpetrata, cui facinori excusando, egregiam illam Cicero pro Milone orationem scripsit.

(5) *Unum Consulem.*) Quod Romanorum nulli hucusque contigerat, ut consulatus nomine tota Dictaturæ potestas obtineretur; sed ideo tunc factum, quod appareret perculsam hoc motu Remp. nisi unius auctoritate, non posse stabiliri: quod consuli potius uni quam Dictatori credere fortasse maluerint, quia collegam illi poterant salvis legibus adjungere, huic vero minime.

(6) *Ut absenti sibi, &c.*) Quamvis enim legibus id non liceret, Pompeii tamen exemplo præcedente facilius impetratum iri videbatur, Catone licet perpetuo repugnante.

(7) *Imperii tempus.*) Secundi nempe quinquennii in quo Gallias obtinuerat.

(8) *Ne ea caussa.*) Ad petendum scilicet alterum consulatum.

(9) *Altiora jam meditans.*) Propter spem continendæ tantæ auctoritatis.

(10) *Forum de manubiis.*) Vocis illius significationes variæ sunt. Hic nil aliud est quam locus, tractandis civilibus negotiis comparatus; Basilicis insignibus, tabernisque circumdatus ad Cæsaris usque tempora solum fuerat Romanum forum, cui & illud addidit, de quo hic agitur. Sed crescente postea negotiorum multitudine, tertium exstrui jussit Augustus. Et hæc tria sunt fora ab auctoribus præcipue celebrata, de quibus adhuc infra August. 29. 31. 56. 72. Claud. 33. &c.

(11) *Manubiis.*) Manubiæ sunt pecunia ex præda, per Quæstores Pop. Rom. vendita, contracta, auctore Gellio lib. 13. cap. 23.

(12) *Super sestertium millies &c.*) Hoc est nostro ritu quatuor, ut ajunt *milliones* cum trecentis & 75. librarum nostratium millibus; quanta summa merito deterritus, mihi videretur Egnatius, nisi tenuiorem ipse & minus etiam ex contraria ratione credibilem substitueret: vult enim loco *millies* legendum esse *mille* sestertios scilicet, quorum cum singuli non pluribus quam decem cum dimidio denariis nostratibus æquivaleant, ut supra cap. 4. fieret tantum 43. l. 15. s. summa, qua quid potuisset ad tantum opus, quale fuit Julium forum, soli comparari. Quod si lectionem immutare liceat, longe tolerabilius fuerit legere *mille sestertia* quæ circiter 43750. l. efficiunt. Cum ergo doctissimi viri Torrentius & Casaubonus satis perspectam nolint Romanorum magnificentiam ei, cui credibilis non sit hic Suetonii locus, iis assentiri dubio procul satius est, cum præsertim omnium codicum auctoritate nitatur vulgata lectio. Cui accedit etiam quod in tanta urbis frequentia multorum domus privatorum coemendæ verosimiliter fuerint, idque non nisi magno pretio: invitis quippe tunc temporis adimere consiliorum ejus non erat.

(13) *Munus.*) Hoc est spectaculum gladiatorum de quo supra cap. 10.

(14) *Epulum.*) Convivium publicum quod in propatulo civibus exhibebatur, idque vulgo in dedicatione templorum, in honorem deorum, in pompis triumphantium, ludorumque solemnitatibus, &c.

(15) *Quod ante eum nemo.*) De fœminis duntaxat intelligit; viris enim id honoris jam ante tributum. Sed sexum illum inusitatis honoribus, consulto, utpote qui a Venere ortus esset, illustrabat.

(16) *Macellariis.*) Ii sunt obsoniorum omnis generis venditores, quibuscum Cæsar de epulo instituendo pepigerat.

(17) *Domesticatim.*) Non definiunt an per domos varias, an per domesticos proprios. Prius videtur intelligendum.

(18) *Gladiatores notos.*) Quorum in tractandis armis peritia decertationibus multis inclaruisset.

(19) *Infestis spectatoribus.*) Si pugnantes in arena gladiatores populo non placerent, ii, licet fortissimi, spectantis & infesti populi jussu trucidabantur. Quod verso pollice faciendum indicabatur. Juvenal. Sat. 8.

Munera nunc edunt, & verso pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Et Prudentius in Vestales quod talia spectarent.

Consurgit ad ictus
Et quoties ferrum victor jugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque jacentis
Virgo modesta jubet converso pollice rumpi.

Il-

Illos autem de quibus hic, vi rapiendos, servandosque sibi Cæsar jubebat, quo suum munus etiam gladiatorum peritia commendaret.

(20) *Ludo.*) Gladiatorio nempe ubi tyrones ad gladiaturam instituebantur: sic enim appellavere locum omnem discendi causa comparatum.

(21) *Lanistas.*) Lanistæ sunt gladiatoriæ artis magistri, qui domi gladiatores instituebant, quos deinde muneraiis elocarent, aut venderent.

(22) *In domibus.*) Privatis nempe vel ut peritiores fierent, vel ut docentium nobilitate major esset expectatio spectaculi, aut etiam magnificentia.

(23) *Stipendium.*) Notum est ex Livii lib. 4. decad. 1. stipendium per 300. & amplius annos militibus Romanis non concessum. Et ex Polybii lib. *6.* Illud cum dari cœptum est, fuisse perexiguum; hujus siquidem auctoris tempore hoc est trecentis circiter post annis diurnus peditis quæstus oboli duo, Centurionis duplex, equitis vero drachma seu denarius fuisse reperiuntur. Oboli autem illi duo ex Lipsii supputatione lib. 1. Elect. cap. 2. tribus tantum Romanis assibus & fortasse paulo amplius æquivalebant. Cum igitur auctum ab eo tempore ad Julium usque Cæsarem non reperiatur, conjicere est duplicatum illud de quo hic agitur stipendium, non nisi sex aut septem ut plurimum Romanorum assium fuisse in singulos pedites. Quod reliquæ urbis magnificentiæ meo quidem judicio parum congruit; nisi tamen debellatorum tot hostium spoliis tantisque triumphantium imperatorum largitionibus querimonias de stipendii vilitate cæteroqui futuras, atque seditiones etiam, retardatas fuisse suspiceris. De stipendii incremento & aliis circa hoc infra August. cap. 49. & Domit. cap. 7.

(24) *Sine modo mensuraque.*) Stipendio militibus concesso, aliquot post annos concessus est & certus frumenti modus, qui annona dicebatur. Erantque in Romana legione milites quibus duplex ob virtutem annona dabatur. Cæsar autem ut efficacius omnes sibi devinciret, nullum in distribuendo militibus frumento modum servari voluit, sed quantum habuit sine mensuræ parsimonia dilargitus est.

CAPUT XXVII.

A. V. C. DCCIII.

AD retinendam autem Pompeii necessitudinem ac voluntatem, (1) Octaviam (2) sororis suæ neptem, quæ C. (3) Marcello nupta erat, (4) conditione ei detulit, (5) sibique filiam ejus in matrimonium petiit, Fausto Syllæ destinatam. (a) Omnibus vero circa eum, atque etiam parte magna Senatus, gratuito, aut levi fœnore obstrictis, (6) ex reliquo quoque ordinum genere vel invitatos, vel sponte ad se commeantes, uberrimo (7) congiario prosequebatur: libertos insuper, servulosque cujusque, prout domino (8) patronove gratus quis esset. Tum reorum aut (9) obæratorum, aut prodigæ juventutis subsidium unicum ac promptissimum erat: nisi quos gravior criminum, vel inopiæ luxuriæve vis urgeret, quam ut subveniri posset a se. (10) His plane palam bello civili opus esse dicebat.

INTERPRETATIO.

(a) *Cum autem* Cæsar *pecuniis creditis, vel sine usura, vel cum exigua, obligasset* sibi *omnes, quibus utebatur familiariter, & etiam magnam partem Senatus, afficiebat quoque maximis donis* alios *ex cæteris Ordinibus qui vel invitati, vel ultro ad illum se conferebant.*

NOTÆ.

(1) *Octaviam, &c.*) Cæsaris Augusti soror hæc fuit de qua plura in Aug. cap. 4. & alibi.

(2) *Sororis neptem &c.*) Julia enim Julii Cæsaris soror ex Attio Balbo genuerat Attiam, quæ Octavio nupta Augusti mater fuit & Octaviæ minoris. Aug. cap. 4.

(3) *Marcello.*) De cujus filio tam præclara Virgilii carmina lib. *6.* Æneid. & infra Aug. cap. *63. 66.* & Tib. cap. *6.*

(4) *Conditione.*) Sumi videtur pro nuptiarum sponsaliorumve pactione: quo sensu vox illa familiaris est Jureconsultis. Sic Cajus in renunciatione nuptiarum hæc verba fuisse solemnia auctor est: *conditione tua non utar*, &c. Claud. cap. *26.* & pro ipso quoque matrimonio apud Plin. *Lib.* 1. *Ep.* 14. *in conditionibus deligendis hic quoque ponendus est calculus, ut sensus hominum spectetur.* Sed & pro stupris etiam ut Aug. cap. *69.* Sed hæc loquendi ratio *conditione deferre* nova Bernecero visa est: unde *conditionem* scribendum existimat, ut pro ipsa nupta accipiatur quod novum non minus esse videtur, & firmata consensu codicum lectio servanda, ut phrasibus quæ nostro auctori peculiares sunt, annumeretur.

(5) *Sibique filiam.*) Eam de qua supr. cap. 21.

(6) *Ex reliquo ordinum genere.*) Equestris & plebeii de quibus adhuc non semel infra.

(7) *Congiario.*) Congiarium commune est liberalitatis atque mensuræ, ut ait lib. *6.* Quintilianus. Congius enim sex sextariorum capax erat. Hic vero significat munera quæ Cæsar commeantibus ad se largiebatur. Cum autem congiarium proprie sit munus illud quod a viris magnificis populo præstabatur universo, minus proprie locutus videri potuerit Suetonius; nisi hac voce de industria usum dixeris, ut privatorum subornationes tantas, vocabulo quo vel ipsius populi subornatio posset exprimi, melius indicaret. Numquid enim congiarium dici potuerit uberrimum quod auctore Valerio Maximo lib. *9.* cap. 1. uni Curioni H S. sexcenties hoc est 2580000. l. ad dissolvendum, ut innuit cap. *29.* æs alienum, dederit Paulo Æmylio 1500. talenta referente Plutarch. in Cæs. ac tot aliis de quibus Appianus & Plutarch.

(8) *Patronove.*) Ad libertos refertur, sicuti *Domino* ad servulos: notum enim est patronum eum esse qui libertate donavit servum, huncque mutato nomine dici libertum.

(9) *Obæratorum.*) Hoc est ære alieno obstrictorum, sive oppressorum, hoc enim etiam nomine dicebantur, qui apud creditores suos erant in servitute, usque dum solvissent.

(10) *His plane palam.*) Hoc est obæratis & luxuriosis. Duplex esse potest hujus loci sensus, vel necessarios esse, ejusmodi viros in bellis civilibus, utpote semper novandis rebus acerrimos; vel necessarium eis esse bellum civile utpote quorum fortunæ sic erant profligatæ, crimina tot, vel tam atrocia; ut illæ restaurari, hæc aboleri sine summa rerum perturbatione non possent quod postremum videtur esse longe vero similius.

CAPUT XXVIII.

NEC minore studio reges atque provincias per terrarum orbem adliciebat: aliis captivorum millia dono offerens: aliis citra Senatus populique auctoritatem quo vellent, & quoties vellent, auxilia submittens: superque Italiæ, Galliarumque & Hispaniarum, Asiæ quoque & Græciæ potentissimas urbes præcipuis operibus exornans: [a] donec attonitis jam omnibus, & quorsum illa tenderent reputantibus, M. Claudius Marcellus Cos. edicto præfatus de summa se Repub. acturum, retulit ad Senatum ut ei succederetur [1] ante tempus: quoniam bello confecto pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus: & ne absentis ratio [2] comitiis haberetur, [3] quando nec plebiscito Pompeius postea abrogasset. Acciderat autem, ut is legem de jure magistratuum ferens, eo capite quo a petitione honorum absentes summovebat, ne Cæ-

Cæsarem quidem exciperet, per oblivionem: ac mox lege jam (4) in æs incisa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Nec contentus Marcellus (5) provincias Cæsari & (6) privilegium eripere, retulit etiam, ut colonis quos rogatione (7) Vatinia (8) Novumcomum deduxisset, civitas adimeretur: quod per ambitionem & (9) ultra præscriptum data esset.

INTERPRETATIO.

(a) *Quousque cum omnes jam obstupescerent, & considerarent scopum ejusmodi Consiliorum, Claudius Marcellus per edictum præfatus, se tractaturum* cum Senatu *de maximo negotio Reipublicæ, adduxit in consultationem ut successor mitteretur Cæsari ante tempus* concessum illi a populo, *si quidem bello peracto, pax erat, & dimitti debebat exercitus victor; nec absentis meminissent in comitiis, quandoquidem Pompeius* ipse *postea non antiquaverat plebiscitum.*

NOTÆ.

(1) *Ante tempus.*) Alterum nempe quinquennium de quo supra cap. 26.

(2) *Comitiis.*) Quæ de creandis consulibus habenda erant, quibus ut petere posset consulatum licet absens, biennio ante per Tribunos obtinuerat, sed a populo, unde Marcellus a Senatu volebat id immutari.

(3) *Quando nec plebiscito, &c.*) Sic in M.S. omnibus Casaubonus. Ita in tribus e suis Torrentius. Adversar. tamen lib. 24. cap. 14. Turnebus præfert *ne*; sed utramque lectionem obscuram faciunt hæ particulæ *nec* vel *ne* ut Torrentius neutram admitti debere censeat, vel earum loco substituendum *ei* quo sane difficultas evanesceret; apertus enim hic sensus, plebiscitum illud quo Cæsari, licet absenti, permissa fuerat consulatus petitio, abrogatur per subsequentem Pompeii legem &c. Dicitur enim *abrogare legi*, & *legem*; quanquam illud usitatum sit minus: sed repugnat codicum auctoritas, quorum tamen plures *nec* habent, quam *ne*: hoc sensu removendum a consulatus petitione Cæsarem, siquidem Pompeius non abrogasset plebiscito, hoc est per plebiscitum illam legis suæ partem qua absentes a magistratuum petitione submovebat; sed tantum auctoritate propria, cum lex illa sua foret jam in ærarium relata, quapropter censeri non debebat id abrogasse Pompeius, quod abrogare non potuerat, cum æque intervenire populi debuit auctoritas ut legi Pompeianæ derogari posset, quam ante, cum factum est in gratiam Cæsaris plebiscitum. Cui tamen legi locum fuisse colligas ex Cicerone in literis ad Atticum, ubi auctum a Pompeio Cæsarem conquestus hæc habet: *ille* (Pompeius) *provinciæ propagator* (Galliæ scilicet pro Cæsare) *absentis in omnibus adjutor, idem etiam tertio consulatu postquam esse defensor Reipub. cœpit, contendit ut decem Tribuni ferrent, ut absentis ratio haberetur, quod idem ipse sanxit lege quadam sua.* Unde sic intelligendum videtur, ut in nostra interpretatione.

(4) *In æs incisa, &c.*) Ænea scilicet tabula aut etiam columna pro more populi Romani: sic enim aliæ leges publice exponebantur ut de lege 12. tab. apud Livium lib. 3. aliæ in ærario, quod in Saturni templo erat, recondebantur asservandæ. Quo facto nil ex illis absque nova ad populum rogatione mutari poterat.

(5) *Provincias.*) Gallias Togatam & Comatam ac Illyricum, de quibus supra cap. 22.

(6) *Privilegium.*) Illud enim plebiscitum in unius gratiam Cæsaris emissum fuerat, ut iis nempe solveretur legibus, quibus absenti petere consulatum non licebat.

(7) *Rogatione Vatinia.*) Hoc est lege quæ Vatinio Tribuno plebis de quo supra cap. 22. rogante lata erat.

(8) *Novumcomum.*) Civitas est Galliæ Comatæ h. e. Cisalpinæ Transpadanæ hodie *Come* prope lacum ejusdem nominis, quinque illuc millia colonorum lege Vatinia deduxerat, ac civitatis jure donaverat.

(9) *Ultra præscriptum.*) Legis agrariæ, qua & agri limites & colonorum numerus &c. definiebantur, quæ tamen Cæsar suo disposuerat arbitrio, non autem juxta legis præscriptum.

CA-

CAPUT XXIX.

A. V. C. DCCIV.

Commotus his Cæsar, ac judicans, quod sæpe ex eo auditum ferunt, difficilius se principem civitatis a primo ordine in secundum, quam ex secundo in novissimum detrudi, summa ope restitit, partim per (1) intercessores Tribunos, partim (2) per Servium Sulpicium alterum consulem. (a) Insequenti quoque anno, C. Marcello, qui fratri (3) patrueli suo Marco in consulatu successerat, eadem tentante, collegam ejus (4) Æmilium Paullum, Cajumque Curionem violentissimum Tribunorum, ingenti mercede defensores paravit. Sed obstinatius cum omnia agi videret, & (5) designatos etiam Coss. e parte diversa, Senatum literis deprecatus est, ne sibi (6) beneficium populi adimeretur: aut ut (7) cæteri quoque imperatores ab exercitibus discederent: confisus, ut putant, facilius se, simulatque libuisset, (8) veteranos convocaturum, quam Pompeium novos milites. Cum adversariis autem (9) pepigit, ut dimissis octo legionibus, Transalpinaque Gallia, duæ sibi legiones, & Cisalpina provincia, vel etiam una legio cum Illyrico, concederetur, quoad Cos. fieret.

INTERPRETATIO.

(a) *Cum etiam anno sequente eadem moliretur C. Marcellus qui in consulatu successerat M. Marcello filio patrui sui, &c.*

NOTÆ.

(1) *Intercessores Tribunos.*) Hoc est sese Marcelli conatibus opponentes, propria enim Tribunorum est intercessio, utpote ad quam unam non ad jus dicendum, quod tamen postea factum est, creati videantur antiquitus auctore Gellio lib. 7. cap. 19. Colligas & ex Plutar. in Cæsare.

(2) *Per Servium Sulpicium.*) Creatus hic fuerat consul propter eximiam qua pollebat, juris scientiam, de quo Cicero Philippica 9. numero 11. ait omnes qui ex omni ætate in civitate Romana intelligentiam juris habuerint, si unum in locum conferantur, cum Servio Sulpicio non esse comparandos. Illius opiniones non paucæ sparsæ sunt in libris digestorum.

(3) *Patrueli suo Marco.*) De quo cap. proxime præcedenti.

(4) *Æmilium Paullum, Cajumque Curionem &c.*) Ii ipsi sunt de quibus capite præcedenti. Æmilius accepta a Cæsare pecunia egregiam illam Basilicam extruxit, quæ inter præstantissima urbis opera postmodum numerata est: ejus nomine Basilica Paulli appellata est. Curio autem Cæsaris quondam inimicus acerrimus, & ut ait Lucanus lib. 1.

Vox quondam populi, libertatemque tueri
Ausus, &c.

Tunc vero in servitium accepta pecunia etiam præceps, *qui*, ut ait lib. 2. Paterculus, *saluberrimos coalescentis conditiones pacis discussit ac rupit, homo malo publico facundus*, & de cujus vitiis plura ibidem.

(5) *Designatos Consules.*) Hi erant M. Marcellus & Lentulus, ubi notatu dignum videtur tribus annis continuis cum tribus Marcellis Consulibus disceptationem fuisse Cæsari.

(6) *Beneficium populi.*) Intellige de hoc plebiscito quo permissa fuerat ei absenti consulatus petitio, supra cap. 26.

(7) *Cæteri imperatores.*) Pompeium in primis innuit.

(8) *Veteranos.*) Cæsaris inter & Pompeii milites discriminis id fuit, quod ille paucos quidem, sed usu diuturno & continuo armorum peritissimos & laboris omnis tolerantissimos haberet; hic vero, Pompeius nempe, multos quidem, sed tyrones ut plurimum & armorum tam rudes quam laboris parum patientes. Unde apud Lucanum lib. 7. ver. 270. Cæsar ad suos.

Graiis delecta juventus
Gymnasiis aderit, studioque ignava palæstræ.

Et paulo post.

Civilia paucæ
Bella manus facient, &c. ac tandem

Ite

Ite per ignavas gentes, famosaque regna,
Et primo ferri motu prosternite mundum.

(9) *Pepigit.*) Hoc est pactionem obtulit, vel tentavit, ubi nota a Suetonio etiam alibi adhibitum hoc verbum pro pactione oblata duntaxat, non accepta, ut Vitell. cap. 15.

CAPUT XXX.

(a) VErum neque Senatu interveniente, & adversariis negantibus ullam se de Repub. facturos pactionem, transiit in (1) citeriorem Galliam: (2) conventibusque peractis, Ravennæ substitit, bello vindicaturus si quid de (3) Tribunis plebis intercedentibus pro se, gravius a Senatu constitutum esset. Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: caussas autem alias fuisse opinantur. (b) Cn. Pompeius ita dictitabat, quod neque (4) opera consummare quæ instituerat, neque populi (5) expectationem, quam de adventu sui fecerat, privatis opibus explere posset, turbare omnia ac permiscere voluisse. Alii timuisse dicunt, ne eorum, quæ primo consulatu (6) adversus auspicia legesque & intercessiones gessisset, rationem reddere cogeretur: cum M. Cato identidem, nec sine jurejurando, denuntiaret (7) delaturum se nomen ejus, simul ac primum exercitum dimisisset: cumque vulgo fore prædicarent ut si privatus redisset, (8) Milonis exemplo circumpositis armatis caussam apud judices diceret. Quod probabilius facit (9) Asinius Pollio, (10) Pharsalica acie cæsos profligatosque adversarios prospicientem, hæc eum ad verbum dixisse referens; *Hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Cæsar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petiissem.* Quidam putant (11) captum imperii consuetudine, pensitatisque suis & inimicorum viribus, usum occasione rapiendæ dominationis, quam ætate prima concupisset. Quod existimasse videbatur & Cicero, scribens, de officiis tertio libro, semper Cæsarem in ore habuisse (12) Euripidis versus, (13) quos sic ipse convertit; A. V. C. DCCV.

Nam si violandum est jus, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

INTERPRETATIO.

(a) *Sed cum Senatus non veniret in partem* negotii, *& inimici* Cæsaris *dicerent se non audituros ullam conditionem de eo quod spectaret ad Rempublicam.*

(b) *Cn. Pompeius frequenter sic dicebat* Cæsarem *voluisse perturbare & permiscere omnia, quia non poterat propriis divitiis conficere ædificia quæ destinaverat, neque præstare quæ expectabantur de adventu ejus.*

NOTÆ.

(1) *Citeriorem Galliam.*) Togatam sive Cisalpinam, *Lombardie* hodie.

(2) *Conventibusque.*) Quid ii sint supra cap. 7. Legionibus in hiberna deductis, Transalpina relicta Gallia, in Cisalpinam se conferebat, hoc quidem prætextu, sed ut majora moliretur, patet ex eo quod Ravennæ commoratus sit, quæ provinciæ suæ ab illa parte terminus erat, & omnium minime ab urbe dissita, ejusdem hodie nominis & ejus regionis quæ *Romagna* nuncupatur.

(3) *Tribunis plebis.*) Hi diu cum Cæsaris inimicis, intercessionibus luctati, urbe demum cedere coacti sunt acerbissime in ipsos decernente Senatu. Hanc Tribunorum ejectionem speciosum Cæsari prætextum fuisse notat Plutarchus: eis quippe numquam ablata fuerat intercedendi libertas, quin & eo us-

usque eis licebat intercedere, ut consules ipsos intercessionibus reluctantes mittere possent in carcerem. Qua occasione Lucanus lib. I.

Justos fortuna laborat
Esse ducis motus, & caussas invenit armis.

Et Cæsar ipse lib. I. de bello civili.

(4) *Opera.*) Forum inchoatum, &c. de quibus cap. 26.

(5) *Expectationem.*) Epuli, muneris gladiatorii &c. de quibus omnibus ibid.

(6) *Adversus auspicia.*) Ea omnia enumerantur supra cap. 20.

(7) *Delaturumque nomen ejus.*) Alicujus nomen deferre & accusare distinguunt Jureconsulti: prius enim est apud magistratum de aliquo crimine denunciare, posterius vero est adducto in judicium reo causam agere. Quæ cæteri auctores usurpant promiscue.

(8) *Milonis exemplo.*) Notæ judicii Miloniani turbæ, quod, cum fieret, clausæ tota urbe tabernæ, milites in foro & in omni fori aditu circumpositi fuerint, &c.

(9) *Asinius Pollio.*) Orator idem & Historiarum, civilis præsertim belli scriptor, ut patet ex Horatio Ode I. lib. 2. *Motum ex Metello consule civicum.* Illustribus ætatis suæ viris commendatus: Virgilius Eclog. 3. v. 19. 21. 23.

Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam.
Pollio & ipse facit nova carmina.
Qui te, Pollio, amat, veniat quo te quoque gaudet:
Mella fluant illi, &c.

Ac præsertim egregia illa Ecloga cui nomen *Pollio* quæ est quarta. Horatius lib. 2. Ode I.

Insigne mœstis præsidium reis
Et consulenti Pollio curiæ, &c.

de quo adhuc infra cap. 55. & 56.

(10) *Pharsalica acie, &c.*) Pharsalici iidem & Philippici Thessaliæ Campi Romanorum cladibus notissimi, de quibus adhuc infra in Aug. cap. 9. 13. 22. 29.

(11) *Captum imperii consuetudine, &c.*) Decem enim paulo minus annis continuis perpetuum obtinuerat in bellicosissimos populos imperium, ut de ipso non injuria dici queat, quod de Miltiade propter occupatam Chersonesum Athenienses. *Miltiades multum in imperiis magistratibusque versatus videbatur non posse esse privatus cum consuetudine ad imperii consuetudinem trahi videretur.* Ait in Miltiade Æmilius Probus.

(12) *Euripidis versus, &c.*) In Euripidis poëtæ Græci tragedia cui nomen Phœnissæ. Græcos autem versus ab erudito quodam margini adscriptos tractu temporis in textum irrepsisse, interpretum omnium una consensio est, quare Casaubonus illos eodem rejicit, nec immerito; parum enim Suetonii brevitati convenit ut bis idem dicatur. Vulgati codices legunt *in Phœnissis*, cujus eadem est causa quæ Græcos versus textui miscuerat.

(13) *Quos sic ipse.*) Cicero nempe Offic. lib. 3. quos ad verbum sic exponas. *Nam si injustum esse opus est, regni causa pulcherrimum est injustum esse, quoad alia pium esse oportet.*

CAPUT XXXI.

CUM ergo sublatam (1) Tribunorum intercessionem, (2) ipsosque urbe cessisse nuntiatum est, præmissis confestim clam (3) cohortibus, ne qua suspicio moveretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit, & (4) formam, qua (5) ludum gladiatorium erat ædificaturus, consideravit, & ex consuetudine convivio se frequenti dedit. Dein post Solis occasum, mulis e (6) proximo pistrino ad vehiculum junctis, occultissimum iter modico comitatu ingressus est: & cum (7) luminibus exstinctis, decessisset via, diu errabundus, tandem ad lucem duce reperto, per angustissimos tramites pedibus evasit: consecutusque cohortes ad (8) Rubiconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paullum constitit: ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus*, (9) *omnia armis agenda erunt.*

NO-

NOTÆ.

(1) *Tribunorum, &c.*) Curionis, Antonii & Cassii.

(2) *Ipsosque urbe cessisse.*) A Coss. ejectos. Quam injuriam eximie verbis extulit Cæsar, dum concionabundus conquerebatur apud milites intercedendi libertatem Tribunis ademptam, quam ne ipse quidem Sylla sustulerat Tribunitiæ dignitati, licet omnium retro infestissimus, ut supra cap. 5. notatum est.

(3) *Cohortibus.*) Cohors Romanæ legionis pars decima quadringentorum & 20. hominum ab initio: quod si quandoque pleniores manipuli (tribus enim constabat) tum plenior & ipsa, inde quingenarias & sexcenarias etiam legere est. Vegetius quidem lib. 2. cap. 6. primæ cohorti mille centum quinque pedites, equites vero 135. assignat; unde milliaria dicebatur, reliquis autem 555. sed hæc recentioris militiæ fuerunt procul a prisca illa, quemadmodum & cohortes Prætoriæ de quibus infra. De his quoque fuse Lipsius de militia lib. 2. Dialogo 4.

(4) *Formam.*) Quam delineandam jusserat, *le plan*, *le dessein*.

(5) *Ludum.*) Locum erudiendis gladiatoribus: de hac voce jam supra cap. 26.

(6) *E proximo pistrino.*) Mulos enim non exportandæ duntaxat farinæ, habebant in pistrinis, sed & molæ versandæ: nec enim ejusdem apud antiquos artificii, quo apud nos, fuere pistrina: mola siquidem servis aut equis vel mulis circumagebatur, quod cum operosissimi laboris esset, huc pœnæ loco trudebantur servi, Terentius in Andria Act. 1. Sc. 2.

Verberibus cæsum te in pistrinum Dave dedam usque ad necem.

Et heautontim. Act. 3. Scena 2.

Hominem pistrino dignum.

De mulis pistrinensibus adhuc Sueton. in Calig. cap. 39.

(7) *Luminibus extinctis, &c.*) Nocturnis enim itineribus lumina deferebant, ut alio hujus auctoris loco patet. Aug. cap. 29. & Ovidii 4. fast. diluculum describentis.

Semiustamque facem vigilata nocte viator
Ponet, & ad solitum rusticus ibit opus.

Et Metamorph. 1.

Ut facibus sæpes ardent, cum forte viator
Vel nimis admovit, vel jam sub luce reliquit.

Quod multis antiquorum testimoniis hic pererudite confirmat Casaubonus, ac laternarum etiam, quibus prælata sibi lumina tuebantur a ventis, hæc enim præcipua cura alioqui periculum erat ne via decederent, ut ex hoc loco patet, laternarum, inquam, artificium ex Plutarcho, Julio Africano &c. graphice prorsus exprimit.

(8) *Ad Rubiconem.*) Hodie *Pisciatello* Cisalpinæ Galliæ terminus est: Lucanus lib. 1.

Fonte cadit modico parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, &c. Paulo post: *Gallica certus*
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.

(9) *Omnia armis, &c.*) Decretam enim a populo provinciam ejusdem injussu egredienti vel subeundum judicium, vel salus non alia quam armorum opera defendenda.

CAPUT XXXII.

Cunctanti (1) ostentum tale factum est. Quidam eximia magnitudine & forma in proximo sedens repente apparuit, (2) arundine canens: ad quem audiendum, cum præter pastores, plurimi etiam ex (3) stationibus milites concurrissent, interque eos & (4) æneatores, rapta ab uno tuba prosiluit ad flumen: & (4) ingenti spiritu classicum exorsus, pertendit ad alteram ripam. Tunc Cæsar, *Eatur*, inquit, *quo Deorum* (5) *ostenta & inimicorum* (6) *inquitas vocat.* (7) *Jacta alea est*, inquit.

INTERPRETATIO.

(a) *Et magno flatu canens signum* bellicum; &c.

NOTÆ.

(1) *Ostentum.*) Quo sensu hic sumitur, illud omne est, quod præter naturam videtur.

(2) *Arundine.*) Hoc est Tibia ex arundinibus compacta. Virgil. Eclog. 6. v. 10.

Agrestem tenui meditabor arundine musam. Vel etiam ex stipulæ calamis ut Eclog. 1.

Silvestrem tenui musam meditaris avena.

(3) *Stationibus.*) Stationes hic sunt militares custodiæ, *les corps de gardes, ou leurs postes.*

(4) *Æneatores.*) Tubicines ab ænea tuba sic dicti, quanquam Festo æneatores proprie sint qui cornu, non ænea tuba canunt; cornicines scilicet de classico. Vide in Vitellio c. 11.

(5) *Ostenta.*) Vel vera, vel militibus excitandis conficta, quod probabilius est.

(6) *Inimicorum iniquitas.*) Refertur ad prætextum illum de quo supra cap. 30.

(7) *Jacta alea est.*) Proverbialiter dictum, h. e. constitutum est, & fortunæ commissum, quemadmodum alea ubi primum jacta est, irrevocabiliter ad nutum fortunæ volvitur & cadit: Lucanus lib. 1.

Credidimus fatis, utendum est judice bello. Quod æque de transituro quam prætervecto Cæsare potest intelligi. Quod & Petronius in carmine de hoc bello civili *judice fortuna cadat alea*, &c.

CAPUT XXXIII.

Atque ita trajecto exercitu, adhibitis Tribunis plebis, qui pulsi supervenerant, pro concione fidem militum, flens, ac (1) veste a pectore discissa, invocavit. Existimatur etiam (2) equestres census pollicitus singulis; quod accidit opinione falsa. Nam cum in alloquendo exhortandoque, sæpius (3) digitum lævæ manus ostentans, affirmaret se ad satisfaciendum omnibus, per quos dignitatem suam defensurus esset, (4) anulum quoque æquo animo detracturum sibi: extrema concio, cui facilius erat videre concionantem, quam audire, pro dicto accepit quod visu suspicabatur: (5) promissumque jus anulorum cum (6) millibus quadringenis fama distulit.

NOTÆ.

(1) *Veste discissa.*) Hoc doloris & illatæ signum injuriæ frequenter usurpatum, ut Neron. cap. 42. & Vitell. cap. 17.

(2) *Equestres census.*) H. e. tantam pecuniam quantam in bonis habere Romanum equitem oportebat: equites enim, Senatores, quin & ipsi milites censu legebantur, ut inf. August. cap. 41. Vespas. cap. 17.

(3) *Digitum lævæ manus.*) Eum, qui minimo proximus est, utpote quem anulo insignire moris est.

(4) *Anulum detracturum sibi.*) Hoc est ad extremam se potius egestatem redigendum, bonorum enim omnium novissimus vendebatur vel oppignerabatur anulus, ut in eos qui patrimonium decoxere Juvenal. Sat. 11. v. 43.

Talibus a dominis post cuncta novissimus exit
Anulus & digito mendicat Pollio nudo.

(5) *Promissum jus anulorum.*) Hoc est jus anulum aureum gerendi, in quatuordecim de quibus infra cap. 39. sedendi: quæ Romanorum equitum prærogativa fuit, ad quam quadringenta, ut minimum, in bonis habere oportebat, ut patet ex hoc loco, quæ qui dilapidaverant, hoc jure excidebant. Unde Martial. lib. 8. Epig. 5. in ganeonem ejusmodi perlepide.

Dum donas Macer anulos puellis
Desisti Macer anulos habere.

(6) *Cum*

(6) *Cum millibus quadringenis, &c.*) Quæ juxta institutam supputandi rationem 17050. l. nostrates efficiunt, qui census erat equestris de quo hujus initio capitis. Et innuit Juvenal. Sat. 1. v. 105.

Sed quinque tabernæ
Quadringenta parant, &c. Et Sat. 5. v. 132.

Quadringenta tibi si quis Deus aut similis diis
Aut major fato donaret homuncio, quantus
E nihilo fieres? quantus Virronis amicus.

Quæ de reditu annuo intelligenda evincit tum hic Juvenalis locus, tum Martialis Epigr. 37. lib. 5. vide-sis & infra in Neron. cap. 44.

CAPUT XXXIV.

ORdo & summa rerum, quas deinceps gessit, sic se habent. (1) Picenum, (2) Umbriam, (3) Etruriam occupavit: & (4) L. Domitio, qui per tumultum successor ei nominatus, (5) Corfinium præsidio tenebat, in deditionem redacto, atque dimisso, secundum (6) superum mare (7) Brundisium tetendit, (8) quo Coss. Pompeiusque confugerant, quamprimum (9) transfretaturi. Hos frustra per omnes moras (10) exitus prohibere conatus, (11) Romam iter convertit, (12) appellatisque de Repub. patribus, validissimas Pompeii copias, quæ sub tribus legatis (13) M. Petreio, & L. Afranio, & (14) M. Varrone in Hispania erant, invasit: professus ante inter suos, *ire se ad exercitum sine duce, & inde reversurum ad ducem sine exercitu.* Et quamquam (15) obsidione Massiliæ, quæ sibi in itinere portas clauserat, summaque frumentariæ rei penuria retardante, brevi tamen omnia subegit. A. V. C. DCCVI.

NOTÆ.

(1) *PICENUM.* 1. *Marchia Anconitana.*) Ad mare superum.
(2) *UMBRIAM.* 2. *Ducatus Spoletinus.*) Sed finibus, si Magino fides, angustioribus.
(3) *ETRURIAM.* 3. *Toscana.*) De quibus, Lucanus lib. 2.

Gens Etrusca fugit, trepidi mandata Libonis
Jusque sui pulso jam perdidit Umbria Thermo

(4) *Domitio.*) Eo de quo capitibus 24. & 25. de quo Paterculus lib. 2. *Cæsar Domitio legionibusque Corfinii quæ una cum eo fuerant potitus duce, aliisque qui voluerant abire ad Pompeium sine dilatione dimissis*, &c. Et Lucan. lib. 2. de hac venia, invito Domitio data: mortem enim præferebat.

Scit Cæsar ferrumque peti, veniamque timeri,
Vive licet nolis, & nostro munere, dixit,
Cerne diem, victis jam spes bona partibus esto
Exemplumque mei, &c.

Et Cicero multis hac super re Epistolis ad Atticum.

(5) *Corfinium.*) Oppidum erat in Pelignis hodie pagus cui nomen *S. Pelino*, in Aprutio non longe a Sulmone ejusdem regionis urbe Ovidii natalibus celebranda, ut ipse Trist. 4. Eleg. ultima testatur: opem illuc Domitio ferre Pompeius non potuit, ut ipse testatur Epistola ad Coss. quæ apud Ciceronem inter Epistolas ad Atticum 161. est lib. 8. 16. *Nunc scitote me esse in summa solicitudine, nam tot & tales viros periculo obsidionis liberare cupio, neque subsidio ire possum.*

(6) *Superum mare.*) Hadriaticum scilicet, *Golfe de Venise.*

(7) *Brundisium.*) Sic ex M. S. & servato inibi marmore Torrentius & Casaubonus emendarunt, pro quo vulgo legebatur *Brundusium*: quibus adde Festum, antiqua Salentinorum, hodie *Terra d' Otranto*, civitas, quæ etiam *Brindes* vel *Brindizzo* nuncupatur; e cujus portu transitus erat in Græciam: Lucan. lib. 2.

Hinc late patet omne fretum, seu vela ferantur
In portus Corcyra tuos, seu læva petatur Illyris, &c.

(8) *Quo consules.*) Marcellus & Lentulus, ut supra notatum cap. 29. hunc magna mercede Cæsar invitandum jusserat per occultos nuntios, sed qui occurrere illi ante non potuerunt quam Pompeio Brundisii conjungeretur. Senserat enim Cæsar offensum Pompeio Lentulum propter desertum Corfinii Domitium, teste ipso Cicerone Epist. ad Atticum 153. 155. 160. quæ libri 8. sunt 8. 10. & 15.

(9) *Transfretaturi.*) In Epirum scilicet quo brevis trajectus Brundisio solventibus.

(10) *Exitu prohibere conatus, &c.*) Portu propemodum intercluso magnis variisque operibus quæ ipse lib. 1. de bello civili describit & de eo Florus lib. 4. cap. 2. *Peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere potuisset ut cœperat, sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit*, &c.

(11) *Romam iter convertit.*) 60. dierum spatio sine sanguine tota potitus Italia.

(12) *Appellatis.*) Hoc est in Curiam vocatis, vel ut censet Beroald. *Imploratis*; ipse enim ait in Commentariis lib. 1. *Pro quibus rebus orat ac postulat Remp. suscipiant atque una secum administrent*, &c. Eodem sensu Velleius lib. 2. *In urbem revertit, redditaque ratione consiliorum suorum in Senatu, & in concione ac miserrimæ necessitudinis, cum alienis armis ad arma compulsus esset*, &c.

(13) *M. Petreio & L. Afranio.*) Hos apud Ilerdam Citerionis Hispaniæ oppidum aquatione interclusa, ad deditionem adegit.

(14) *M. Varrone.*) Hic Pompeii, in Hispania ulteriore legatione functus Cæsarem convenit, eique legiones suas pecuniamque publicam dedidit. Hunc ipsum esse vulgo sentiunt qui tantæ eruditioni, totque scriptis bellicam laudem conjunxit, utpote qui jam ante in bellis piraticis corona rostrata donatus erat a Pompeio: de eo infra, cap. 44. & Plin. lib. 7. cap. 30. & lib. 16. cap. 4.

(15) *Obsidione Massiliæ.*) De qua & ipse fuse lib. 1. de bello civili, & Velleius lib. 2. *Festinationem itineris ejus aliquandiu morata Massilia est, fide melior quam consilio prudentior, intempestive principalium armorum arbitria captans, quibus, ei se debent interponere, qui non parentem coercere possunt.*

CAPUT XXXV.

A. V. C. DCCVII.

HInc urbe repetita, in (1) Macedoniam (2) transgressus, Pompeium per quatuor pene menses (3) maximis obsessum operibus, ad extremum (4) Pharsalico prælio fudit: & fugientem Alexandriam persecutus, ut (5) occisum deprehendit, cum (6) Ptolomæo rege, a quo sibi quoque (7) insidias tendi videbat, bellum sane difficillimum gessit: neque loco, neque tempore æquo, sed (8) hieme anni, & (9) intra mœnia copiosissimi ac (10) solertissimi hostis, inops ipse rerum omnium, atque imparatus. Regnum Ægypti victor, (11) Cleopatræ (12) fratrique ejus minori permisit: (13) veritus provinciam facere, ne quandoque violentiorem præsidem nacta, novarum rerum materia esset. Ab Alexandria in (14) Syriam: & inde (15) Pontum transiit, urgentibus de Pharnace nuntiis: quem (16) Mithridatis Magni filium, ac tunc occasione temporum bellantem, jamque (17) multiplici successu præferocem, intra quintum, quam adfuerat, diem, quatuor, quibus in conspectum venit, horis, una (18) profligavit acie: (19) crebro commemorans Pompeii felicitatem, cui præcipua militiæ laus de tam imbelli genere hostium contigisset. Dehinc (20) Scipionem ac (21) Jubam, reliquias partium in Africa refoventes, devicit: Pompeii (22) liberos in Hispania.

NOTÆ.

(1) *Macedoniam.*) Non quidem proprie dictam (hujus enim nomen angustius sumitur lib. 3. de bello civili, postridie siquidem cum Brundisio solverat, Cerauniorum terram attigit, qui montes sunt in Epiro, sed Macedoniam dixit ex divisione Romanorum, qui

qui cum Græciam universam in duas partes divisissent, Macedoniam scilicet & Achaiam: Macedoniæ nomine Epirum aliasque regiones comprehenderunt. Epirus autem hodie Albaniæ pars est, quam Cluverius lib. 4. cap. 7. alii enim aliter, appellat *Canina*. Macedonia unum hodie nomen non habet: qua enim Epiro jungitur, reliquam efficit Albaniam, aliis regionibus alia nomina sortitur de quibus Geographi.

(2) *Transgressus.*) Hoc verbo quod in eodem significatu nempe pro *transfretari* usus esse Salustius arguebatur a Pollione; cujus reprehensionem multis diluit Gellius lib. 10. cap. 26. hoc inter alia exemplo quod sicuti cursus navium dici solet, ita & transgressus etiam navibus esse factus dici possit.

(3) *Maximis operibus.*) Ingentia illa opera quibus Pompeium intercludere conatus est vallo nempe 1200. stadiorum a mari ad mare circumducto, fuse describuntur. lib. 3. de bello civili, & a Lucano lib. 6. & propter eximias hinc, & inde commissas oppugnationes, poëtice quidem, sed non vane.

(4) *Pharsalico prælio.*) Vide cap. 50. numero 10. hujus pugnæ diem vix est qui certo assignarit, alii enim alium narrant, ut de industria factum dicas quod Lucanus lib. 7.

Tempora signavit leviorum Roma malorum
Hunc voluit nescire diem, &c.

Levi admodum narrationis transcursu multa perstringit hic auctor, quæ multis aliorum voluminibus enarrantur. Nam bellum civile tribus his capitibus 33. 34. & 35. exequitur; de quo fuse Cæsar ipse, Florus, Dio, Plutarch. Appianus, & Lucanus, &c.

(5) *Occisum.*) Nota est Historia de Septimio & Achilla Ptolemæi satellitibus, qui Pompeium scapham ingressum conjuge & filiis duobus, quibuscum fugerat, videntibus occiderunt. Lucanus lib. 8. secundum Historiæ veritatem sic describit homicidium illud.

Tum stringere ferrum
Regia monstra parant: ut vidit cominus enses
Involvit vultus: atque indignatus apertum
Fortunæ præbere caput; tunc lumina pressit
Continuitque animam, ne quas effundere voces
Posset, & æternam moriens corrumpere famam.

In tantum, ait lib. 2. Velleius, *in illo viro a se discordante fortuna, ut cui modo ad victoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam.*

(6) *Ptolemæo Rege.*) Recensitis, qui cum Pompeio evaserant, Velleius addit. *Aliis ut Parthos, aliis ut Africam peteret suadentibus Ægyptum petere proposuit memor beneficiorum, quæ in patrem ejus Ptolemæi, qui tum puero quam juveni propior regnabat Alexandriæ, contulerat.* Illum seditione pulsum restituendum a Romanis curaverat, de quo supra cap. 11.

(7) *Insidias tendi, &c.*) De quo Velleius ibid. *non fuit major in Cæsarem quam in Pompeium fuerat Regis aliorumque quorum is auctoritate regebatur, fides, quippe cum venientem eum tentassent insidiis, ac deinde bello lacessere auderent; utrique summo Imperatorum, alteri superstiti, meritas pœnas luere suppliciis.* De quo & Cæsar sub finem lib. 3. de bello civili, & Hirtius, ut vulgo existimant lib. de bello Alexandrino.

(8) *Hieme.*) Qua occasione Cæsarem ante sperabant opprimendum, quam transmarina recipere potuisset auxilia, ut Hirtius sub initium operis notat.

(9) *Intra mœnia.*) Alexandriæ scilicet, ut patet ex libris modo laudatis.

(10) *Solertissimi hostis.*) Idem Hirtius enumeratis Alexandrinorum operibus. *Ipsi homines ingeniosissimi atque acuratissimi qui quæ a nobis fieri viderant, ea solertia efficiebant, ut nostri illorum opera imitari viderentur, & sua sponte multa reperiebant*, &c.

(11) *Cleopatræ.*) Reginæ multis rebus ab eo tempore notissimæ.

(12) *Fratrique minori.*) Major enim, de quo supra in acie ceciderat.

(13) *Veritus provinciam facere.*) Tacitus lib. 2. Annal. *Nam Augustus inter alia dominationis arcana vetitis nisi permissu ingredi Senatoribus, aut equitibus Romanis illustribus seposuit Ægyptum: ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terræ ac maris quamvis levi præsidio adversum ingentes exercitus insedisset.* Tamen Augustus præfecit Ægypto præsides, sed non valentes ut ipse Tacitus lib. 1. Histor. ubi alias quasdam causas addit. Cujus cautionis exemplum ab Alexandro fuisse sumptum, videre est apud Arrianum lib. 3. Ægyptum enim Alexander in plures præfectos distribuit miratus & naturam regionis & munimenta, neque tutum existimans unius imperio totam credi; quæ ipsa ferme sunt Arriani loco citato verba Latine facta.

(14) *Syriam.*) Asiæ regionem hodie *Sourie*,

vie, sed jam inde ab illis temporibus longe arctior erat, quamvis Palæstinam, aliasque regiones non paucas includeret, quam antea priscis temporibus, Semiramidis nempe, & Assyriorum.

(15) *Pontum.*) Quæ ante fuerunt duæ regiones Pontus, ad ortum solis, ad occasum Bithynia ut ait Cluverius lib. 5. cap. 17. ex unicam hodie constituunt quam Maginus quibusdam *Bursia*, pluribus *Becsangial* testatur appellari.

(16) *Mithridatis Magni.*) Qui quindecim ante annis undique profligatus a Pompeio, dum fugam in Gallias meditaretur, ipsius filii, hujus nempe, de quo hic est sermo, Pharnacis proditione in desperationem actus ipse sibi necem intulerat.

(17) *Multiplici successu.*) Fuso enim Domitio Calvino, expugnatis ac direptis pluribus oppidis, Pontum paternum regnum, sed nullo defendente, recepisse gloriabatur.

(18) *Una profligavit acie.*) Florus lib. 4. cap. 2. *Nec vana de se prædicatio est Cæsaris ante victum hostem esse quam visum*: quod cum Hirtii narratione cohærere non videtur, nec enim opinantem & loci fiducia fretum Cæsarem, aggressus Pharnaces prope perturbaverat; & vicit Cæsar *multum juvante natura loci; plurimum Deorum immortalium benignitate, qui cum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis quibus nihil ratione potuit administrari*. Et eo modo rem narrat quo vix quatuor non amplius horis transactam credideris.

(19) *Crebro commemorans.*) Ipsa Cæsaris verba refert Appianus: Ω μακάριε πομπήιε, τοιούτοις ἄρα, κατὰ Μιθριδάτην τὸν τοῦδε πατέρα ἀνδράσι, Μέγας ἐνομίσθης καὶ Μέγας ἐπικλήθης. *O beate Pompei, talibus igitur viris adversus Mithridatem hujus patrem, & habitus & vocatus es Magnus*. Qua tamen appellatione Pompeium juvenem insignitum a Sylla Plutarchus auctor est in Pompeio.

(20) *Scipionem.*) Ingens partium Pompeianorum favor bellum excitaverat Africum, ut ait lib. 2. Velleius: *Quod ciebat Rex Juba, & Scipio vir consularis, & biennio antequam extingueretur Pompeius, lectus ab eo socer, eorumque copias auxerat M. Cato*. Ad quem Scipio, Pharsalo fugiens contenderat Corcyram, & inde uterque in Africam auxiliis Vari Jubæque confidentes, ait lib. 2. Appianus.

(21) *Jubam.*) Mauritaniæ rex erat Pompeio addictissimus. Hi omnes Scipio scilicet, Juba, Cato, Petreius voluntaria nece, desperatis rebus occubuerunt.

(22) *Pompeii liberos.*) Cneum scilicet, & Sextum quos periculossimo illo ad Mundam commisso prælio profligavit; altero, Cneo scilicet, vulnerato & in fuga cæso, altero ad alia bella, de quibus in Augusto, superstite. De hoc prælio Cæsarem dicere solitum ferunt, sæpe pro victoria, ad Mundam vero pro vita dimicasse.

CAPUT XXXVI.

A. V. C. DCCVIII.

OMnibus civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos, passus est: quorum (1) C. Curio in Africa periit: C. Antonius in Illyrico in adversariorum devenit potestatem: P. Dolabella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius Calvinus in Ponto exercitum amiserunt. Ipse prosperrime semper, ac ne ancipiti quidem umquam fortuna, præterquam bis, dimicavit: semel ad (2) Dyrrachium, ubi pulsus, non instante Pompeio, negavit eum vincere scire: iterum in Hispania ultimo prælio, cum desperatis rebus, etiam de (3) consciscenda nece cogitavit.

NOTÆ.

(1) *C. Curio, C. Antonius.*) Tribuni illi de quibus supra, de Illyrico cap. 22.

(2) *Dyrrachium.*) Hodie. *Durazzo* in Albania.

(3) *Consciscenda nece, &c.*) Ad Mundam scilicet de quo prælio superiori cap. num. 22. unde Lucanus lib. I.

Ultima funesta concurrant prælia Munda.

Quæ Hispaniæ Bæticæ civitas est etiam hodie *Munda*, vel ut censet Mariana *Runda la Veja* tribus a Munda nova leucis dissita.

CA-

CAPUT XXXVII.

Confectis bellis, quinquies triumphavit, (1) post devictum Scipionem quater eodem mense, sed interjectis diebus: & rursus semel post superatos Pompeii liberos. Primum & excellentissimum triumphum egit Gallicum, sequentem Alexandrinum, deinde Ponticum, huic proximum (2) Africanum, novissimum (3) Hispaniensem, diverso quemque (4) apparatu & instrumento. Gallici triumphi die, (5) Velabrum prætervehens, pene curru (6) excussus est, axe diffracto: (7) adscenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque sinistra (8) lychnucos gestantibus. (9) Pontico triumpho (10) inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, *Veni. Vidi. Vici.* non acta belli significantem, (11) sicut cæteri, sed celeriter confecti notam. A. V. C. DCCIX.

N O T Æ.

(1) *Post devictum Scipionem.*) Ab Africano bello ad Hispaniensem victoriam tres aut ferme quatuor anni fluxerant.

(2) *Africanum.*) De Juba debellato, non vero Scipione, Catone &c. quamquam eodem fato, peremptis: civem enim de cive triumphare nefas, cum lugubres semper habitæ fuerint victoriæ civiles.

(3) *Hispaniensem.*) Re quidem vera ob victos Pompeios, sub specie tamen debellatorum Celtiberorum qui cum illis erant; quamquam his triumphis, non levi civium dolore delatæ sint illustrium quoque Romanorum imagines Scipionis, v. g. pectus suum ferro configentis Catonis, Petreii, &c.

(4) *Apparatu & instrumento.*) His verbis intelliguntur signa, tabulæ, imagines, aliaque ejusmodi pompæ tam solemnis instrumenta, de quibus fuse Velleius lib. 2. Quintil. lib. 6. cap. 3. & alii.

(5) *Velabrum.*) Urbis locus erat non longe a macello ubi oleum aliaque vænibant; casci præsertim saporis probatissimi: Martial. in Xeniis Epig. 31.

Non quemcumque focum, nec fumum caseus omnem,
Sed velabrensem qui bibit ille sapit.

(6) *Excussus est.*) Majore periculo cum triumphalis currus esset. Locum hunc vero similiter innuit Plinius lib. 28. cap. 2. *Cæsarem Dictatorem post unum ancipitem vehiculi casum ferunt semper ut primum consedisset, id quod plerosque nunc facere scimus, carmine ter repetito securitatem itinerum aucupari solitum.*

(7) *Ascendit Capitolium.*) Notus hic mos triumphantium, illuc enim pompa novissime traducebatur. Notandum vero quod Gallici triumphi die gradus Capitolinos genibus emensum Cæsarem, Dio refert lib. 43. quod & Claudius Britannico triumpho retinuit, idem lib. 58.

(8) *Lychnucos.*) In suis M. S. Casaubonus legebat *lychnos*. Torrentius in suis & *lychnios* & *lychnucos*; Politianus & Egnatius ultimum prætulere, quos deinde cæteri secuti sunt unanimes. Hic autem lychnuchos intelligunt vel instrumentum cui aptatur lychnus ut Lucerna candelabro: quo sensu Cicero Quinto fratri ait *hæc scripsi ad lychnucum ligneolum*, &c. vel pueros veros aut effictos lumina gestantes quo sensu Lucretius.

Si non aurea sunt juvenum simulacra per ædes
Lampades igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur, &c.

Unde & *lychnuchi pensiles* apud Plinium lib. 34. cap. 3. & lychni quoque apud Virgil. lib. 1. Æneid. in convivio.

Dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

De more accendendi in publico gaudio lumina Calig. cap. 13. &c.

(9) *Pontico triumpho.*) Ex Pharnace c. 35. quo debellato, eadem illa verba scripsit ad amicos quæ etiam retulit Appianus ἦλθον. εἶδον. ἐνίκησα. de quo & Plutarc. in Cæsare.

(10) *Pom-*

(10) *Pompæ fercula.*) Ea sunt quæcumque in hac solemni pompa deferebantur, ut spolia hostium, coronæ, simulacra deorum: dicuntur etiam ludorum fercula, & sacrificiorum. His Budæus prioribus in pandectas annotationibus, similia quodammodo esse ait gestariola illa, quibus apud nos Sanctorum Reliquiæ in supplicationibus circumferuntur.

(11) *Cæteri.*) Tituli scilicet, & inscriptiones quibus pro cæterorum more triumphantium descriptæ res bello præclare gestæ videbantur. Beroaldus & Sabellicus legebant *cæteris*, ut habetur etiam in editione Rob. Steph. ita ut verbum illud referatur ad triumphos.

CAPUT XXXVIII.

A. V. C. DCCIX. (a) VEteranis (1) legionibus prædæ nomine in pedites, singulos super bina sestertia, quæ initio civilis tumultus numeraverat, in (2) equites vicena quaterna millia nummum dedit. Assignavit & agros, sed (3) non continuos, ne quis possessorum expelleretur. Populo præter frumenti (4) denos modios, ac (5) totidem olei libras, (6) trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit: & hoc amplius, centenos pro mora. (7) Annuam etiam habitationem Romæ usque ab bina millia nummum, in Italia non ultra quingenos sestertios remisit. Adjecit (8) epulum ac viscerationem, & post Hispaniensem victoriam (9) duo prandia. Nam cum prius parce, neque pro liberalitate sua præbitum judicaret, quinto post die aliud largissimum præbuit.

INTERPRETATIO.

(a) *Manubiarum loco largitus est unicuique pediti veteranarum legionum, plusquam duo millia sestertiorum,* quæ jam *dederat illis incipiente bello civili, singulis equitibus, vicena quaterna millia sestertiorum.*

NOTÆ.

(1) *Veteranis legionibus.*) Corruptum hunc locum, Suetonii interpretes quotquot vidi, exceptis Beroaldo & Sabellico qui illum aggressi non sunt, unanimi consensu fatentur. Casaubonus in Vaticano, & Pithœi codicibus has voces *in equites* & *quaterna* non legit, in Viterbiensi, & Memmiano duas tantum priores, in Grosiotiano posteriores duas: quo recepto fieret *veteranis legionibus prædæ nomine, in pedites singulos, super bina sestertia, quæ initio civilis tumultus numeraverat, vicena millia nummum dedit.* Sed quia in antiquissimis Suetonii codicibus reperiuntur omnes hæ voces, ideo inducendas noluit idem Casaubonus; & leviuscula mutatione, *quaterna* in *quadragena*, locum sic restituit, *veteranis legionibus prædæ nomine in pedites singulos (super bina sestertia quæ initio civilis tumultus numeraverat) vicena: in equites quadragena millia nummum dedit.* Quod nec admiserit Torrentius, priorem siquidem lectionem rejicit quod, licet alioqui sensus pateat, summa tamen incredibilis ipsi videatur. Quæ certe talis visa non est Dioni & Appiano quorum illa lib. 43. hic lib. 3. *bellorum Civilium* unanimiter ajunt πεντακισχιλίας δραχμὰς hoc est *quinque millenas drachmas* singulis militibus datas, quæ supradicta vicena M. H. S. efficiunt. Quod & ita legendum ac intelligendum Lipsius pronuntiat lib. de magnitudine Rom. 2. cap. 12. ubi veterum largitionum & divitiarum imperitum dicit, si quis adversetur. Cui & ipse lubens accesserim; vix enim est ut stare queat sensus, ut vulgo legitur, & interpretatum est; cum & eadem largitio ab Octavio & Antonio post Philippense prælium facta legatur apud Plutarch. in Antonio.

(2) *In equites.*) In donativis, sicut & in stipendiis præmium ferebat quisque pro ratione sui in militia loci; ut Centurio militis duplum, eques vero triplum acciperet: quæ proportio longe abest ut observata fuisset a Suetonio, si pedites, duo millia, equites, viginti quatuor accepissent. Quod & vulgatam

gatam lectionem atque etiam Casauboni emendationem suspectas fecerit: nec enim refert quod altera recepta prætermittendi sint equites, cum neque de centurionibus ulla mentio, nec opus sit: ex militum quippe dono, promptum est uniuscujusque gradus donum colligere; & de militibus indicasse, Dio satis habuit, quanquam Appianus hac parte diligentior tribunorum & præfectorum expresserit.

(3) *Non continuos.*) Hoc est aliis atque aliis locis præter majorum consuetudinem; quos enim agros veteranis militibus in mercedem laborum assignabant, in eos *legiones simul universæ deducebantur cum Tribunis & Centurionibus & sui cujusque ordinis militibus; ut consensu & charitate Rempublicam efficerent*, ut ait Tacitus Annal. 14.

(4) *Denos modios.*) Modius mensura est tertiam amphoræ partem continens, hæc autem quarta pars est ejus quam Parisiensem sextarium vulgo *sextier* indigitant. Amphoram enim unam Budæus ipse, quemadmodum ex versibus quibusdam qui apud Priscianum incerto auctore leguntur, & aliis argumentis imaginatus erat, faciendam locavit & probavit, ut refert initio lib. 5. de asse, qua ratione deni frumenti modii unum nostratem sextarium, quadrante ferme minus, æquaverint.

(5) *Totidem olei libras.*) Decem scilicet, quæ librarum nostratium non erunt nisi septem cum dimidia libra: quippe Romana 12. tantum unciis, nostra vero 16. constat, quas tamen Romanis pauxillo minores, sed modo vix explicando, comperit Gassendeus, ut refert in vita Peireskii.

(6) *Tricenos nummos.*) 14. l. 2. s. 6. d. Hi autem cum centenis pro mora additis quadringentos efficiunt. Appianus minam unam Atticam datam ait quod idem, & cum principiis supra ex Budæo ad cap. 5. positis apprime congruit, ut nempe mina Attica & libra seu pondo Romanum, idem omnino sint, 400. siquidem utrumque nummos valet. Prodigiosam hanc Cæsaris impensam in unam collegerunt summam Budæus lib. 3. de asse, & Lipsius lib. 2. de magnitudine Rom. cap. 12. ille milliones quos vocamus 22. cum octingentis septuaginta quinque librarum nostratium millibus absque augmento pro Centurione, equite, & Tribuno, de quo hoc eodem capite, & habitationibus etiam gratuitis. Lipsius vero milliones octodecim, & ducenta librarum millia præter idem augmentum, ac insuper oleum & frumentum.

(7) *Annuam habitationem.*) Hæc verba quidam intelligunt de vectigali seu pensione quadam ab iis pendi solita qui cum Cives Romani non essent, Romæ tamen vel in Italia negotiarentur. Torrentius hic, & Budæus 3. de asse & Casaubonus etiam sic. Qui Cives Romani in conducto habitabant Romæ, modo plusquam bina millia annua non solverent, & in Italia quingentos nummos; iis omnibus remisit pensionem unius anni, hoc est unius anni pensione liberavit: commode quidem, modo Cæsar intelligatur quoque locatorum indemnitati prospexisse, cæteroqui foret hæc de alieno liberalitas.

(8) *Epulum ac viscerationem.*) De illo supra cap. 26. hoc erat carnis crudæ distributio domesticatim facta, viscera enim appellabantur quæcumque carnes crudæ: hoc & in funebri pompa virorum illustrium usitatum est.

(9) *Duo prandia.*) Notandus locus; existimant enim e Grammaticis alii, prandia veteribus Romanis prorsus inusitata, ut Servius Æneid. 4. quem secutus est Isidorus Etymol. cap. 20. alii contra omnino; diversis omnes auctorum locis freti. Certe sumptuosiora & liberaliora prandia festis diebus solita erant usurpari, aut etiam nuptiarum gratia; largitionis aut ambitionis. Secus brevia & parca fuisse, disertis verbis Plutarchus refert in Symposiacis lib. 8. quæst. 6. priscos nempe Romanos moderate privatimque prandere, cœnare vero cum amicis consuevisse, ideoque cœnam quasi Κοινὴν *hoc est communem* ipsis appellatam, quod tamen Cæsaris temporibus, in tanta rerum affluentia, jam immutatum fuisse, vero videtur simillimum.

CAPUT XXXIX.

EDidit spectacula varii generis: (1) munus gladiatorium, (2) ludos etiam
A. V. C. DCCVIII. (3) regionatim urbe tota, & quidem (4) per omnium linguarum histriones: item (5) Circenses, (6) athletas, (7) naumachiam. (8) Munere in foro depugnavit (9) Furius Leptinus, stirpe prætoria, & Q. (10) Calpenus Senator quondam, actorque caussarum. (11) Pyrricham saltaverunt Asiæ Bithyniæque principum liberi. (12) Ludis Decimus Laberius eques Romanus (13) mimum suum (14) egit: (15) donatusque quingentis sestertiis, & (16) anulo aureo, sessum (17) in quatuordecim (18) e scena per (19) orchestram transiit. (20) Circensibus spatio circi ab utraque parte producto, & in gyrum (21) EUripo addito, (22) quadrigas bigasque & (23) equos desultorios agitaverunt nobilissimi juvenes. (24) Trojam lusit (25) turma duplex, (26) majorum minorumque puerorum. (27) Venationes editæ per dies quinque: (a) ac novissime pugna divisa in duas acies: quingenis peditibus, elephantis vicenis, tricenis equitibus hinc & inde commissis. Nam quo laxius dimicaretur, sublatæ (28) metæ, inque earum locum bina castra ex adverso constituta erant. (29) Athletæ, (30) stadio ad tempus extructo in regione Martii campi certaverunt per triduum. Navali prælio (31) in minore Codeta defosso (32) lacu, biremes ac triremes, quadriremesque, (33) Tyriæ & Ægyptiæ classes, magno pugnatorum numero conflixerunt. Ad quæ omnia spectacula tantum undique confluxit hominum, ut plerique advenæ aut inter vicos, aut inter vias tabernaculis positis manerent: ac sæpe præ turba elisi exanimatique sint plurimi: & in his duo Senatores.

INTERPRETATIO.

(a) *Et postremo, dimicatio distincta est in duo agmina, quingentis peditibus, trecentis equitibus, & viginti elephantis in pugnam adactis ab unaquaque parte.*

NOTÆ.

(1) *Munus gladiatorium.*) Promissum jam inde cum esset in Gallia cap. 26.

(2) *Ludos.*) Tragœdias, comœdias, mimos & quæ ad Circensium differentiam ludi Scenici dicebantur.

(3) *Regionatim.*) Per singulas urbis regiones quæ 14. præcipue fuerunt in Aug. cap. 30. ut unaquæque suos quasi peculiares ludos haberet.

(4) *Per omnium linguarum histriones.*) Ut toti illi multitudini quæ Romam in dies commigrabat, melius gratificaretur.

(5) *Circenses.*) Ludos scilicet equestres pugnas & exercitationes, de illis enim videtur hic tantum intelligendus auctor noster; proxime siquidem addit *Athletas*, quorum exercitatio pedestris, ut cursus, lucta, &c. licet alioqui pedestres una & equestres fuerint ludi Circenses, unde & gymnici quoque dicti sunt, quod nudi, vel magna parte vestium ad agilitatem exuta, fierent ab initio.

(6) *Athletas.*) Horum appellatione gymnicos omnes Pollux intelligi voluit: sunt autem παλαισταί, idest luctatores, δρομεῖς cursores, πυκται pugiles pugnis ab initio, deinde cestis pugnantes, de quibus lib. 5. Æneidos. Quanquam horum nomen non speciei, sed generis, ut Athletarum esse contendunt alii: δισκοβόλοι qui discum in sublime jactabant, ἁλτικοὶ qui saltus pernicitate contendebant, quæ omnia a Græcis accepere Romani.

(7) *Naumachiam.*) Navalem pugnam, Græcum vocabulum est.

(8) *Munere.*) Hoc est gladiatorum spectaculo, ut c. 10. notatum est. Hoc autem in Romano foro voluit exhiberi ea magnificen-

tia

tia ut totum non modo forum, sed sacra etiam via ab sua domo ad clivum usque Capitolinum velis obtenderetur, quod spectaculo ipso creditum est admirabilius, ut habet Plinius lib. 19. cap. 1.

(9) *Furius Leptinus, stirpe prætoria.*) Cujus e familia Prætores lecti fuerant.

(10) *Calpenus quondam Senator.*) Senatu ut vulgo suspicantur motus, multis enim ignominia notatis dedecus id insuper adjectum est: quanquam non nisi suspicio. Nero enim 400. Senatores & 600. equites, aliosque fortunæ ac existimationis integræ ad ferrum exhibuit in Nerone cap. 12.

(11) *Pyrrhicam.*) Ea saltationis species est, nomen ab inventore sortita quem alii Pyrrhum Achillis filium, alii Pyrrhum quemdam Cretensem, vel etiam a ratione saltandi quod Pyrrichii pedis modulo soleret agitari, de quo pede Quint. lib. 9. cap. 14. hæc fuit saltatio, ut plures existimant, armata pro juvenibus ad militarem disciplinam exercendis: varii enim illius motus & flexus, vitandæ vel inferendæ plagæ reddebant idoneos.

(12) *Ludis.*) Scenicis, ut patet.

(13) *Mimum suum.*) Scaliger lib. Poëtices 1. cap. 10. Mimum dicit esse poëma, quodvis genus actionis imitans ita ut ridiculum faciat. Unde enim nomen habet μιμεῖσθαι *imitari*. Laberius ille hoc genere poëmatis excelluit ejusque versus, quibus excusat factum ipsum de quo hic agitur, extant apud Macrobium Saturnal. lib. 2. c. 7. planipedium quoque dixere mimicum poëma, quod nudis pedibus agerent mimi, cum Tragœdi cothurno, Comœdi socco calcearentur.

(14) *Egit.*) Verbum est theatro proprium, hoc est repræsentavit, quo facto equestri dignitate ceciderat; ludicram enim facere equiti Romano nemini licebat. *Sed potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet, cogit*. Ut ait loco citato Macrobius, & de se ipse Laberius ibidem in eo proœmio quo factum hoc excusabat.

Etenim ipsi Dii negare cui nil potuerunt,
Hominem me denegare quis posset pati?

(15) *Donatus quingentis.*) 21875. l. quæ summa est equestri etiam censu major ut supra cap. 33. notatum.

(16) *Anulo aureo.*) Quo a plebe distinguebatur, & statum equestrem recuperabat, de eo jam cap. 33. & adhuc infra Galbæ cap. 14. & Vitellii 12. &c.

(17) *In quatuordecim.*) Subselliorum scilicet ordinibus, qui etiam dicebantur *equestria*, quibus autem sedebat populus, *popularia*. Hic igitur Laberius e Scena in qua egerat, transivit per orchestram, qui locus Scenæ proximus, ut inde in 14. equestrium locorum gradus ascenderet, ibi sessurus, in signum recuperati honoris & prærogativæ equestris, quæ jussu Cæsaris mimum agens amiserat.

(18) *E Scena.*) Anterior theatri pars erat, umbraculis olim & frondibus arborum tecta, unde nomen, σκηνὴ quippe Græcis umbra est, post tabulatis deinde contignationibus duabus, vel tribus, donec ipsa cum theatro e lapide exædificata est.

(19) *Orchestram.*) Hæc apud Latinos proprie significat Senatorum in ludis Scenicis locum, unde translata est appellatio in alios quoque ludos: erat autem inter gradus imos, ut pote Scenæ in theatro, & arenæ in amphitheatro proximus locus, auditionique & spectationi maxime omnium idoneus: unde Horat. Ep. 1. lib. 1. *Ut propius spectes lacrimosa poëmata Puppi*. Et Petronius, *Ex hac nota domina est mea: usque ab orchestra quatuordecim transilit, & in extrema plebe quærit*, &c. Vide in Aug. c. 44.

(20) *Circi.*) Notus est urbis locus in quo cursus, & agitationes equorum spectabantur.

(21) *Euripo addito.*) Euripi sunt aquæ ductus grandes & aperti, quos dixerunt etiam Nilos. His autem totum Circi spatium cinxerat, ne quis e spectatoribus ferarum impetu lædi posset ut quondam contigerat, cum eruptionem tentassent ut ait Plinius lib. 8.

(22) *Quadrigas bigasque.*) Bigarum & quadrigarum cursus, quorum meminit Dionysius Halicarn. sub finem lib. 7. ubi & trigarios quoque commemorat. Apud eorum omnium aurigas sedebant viri quidam quos ut ait itidem auctor, poëtæ parabatas, Athenienses apobatas vocabant, quasi transgressores & descensores, quod & inter certamen, & finito certamine desilientes in pedes cursu contenderent, vel currum rursus insilirent.

(28) *Equos desultorios.*) Similiter binos ducentes equos, ab altero in alterum, vel armis onusti identidem insiliebant. Quod & in ipsis pugnis Numidæ factitarunt. Livius lib. 3. Decad. 3. *Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum, binos trahentibus equos inter acerri-*

mam sæpe pugnam, *in recentem equum ex fesso transultare mos erat*, *tanta velocitas ipsis*, *tamque docile equorum genus est*. Quod & de gentibus Istro vicinis refert Ælianus.

(24) *Trojam*.) Certaminis equestris genus est a Trojanis deductum, quod equis in orbem agendis & reducendis, pluribusque gyris ejusmodi perficiebatur, Virgil. 5. Æneid.

Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus
Alternis spatiis, alternosque orbibus orbes, &c.

(25) *Turma*.) Triginta constabant equitibus singulæ turmæ.

(26) *Majorum & minorum*.) Erat enim illa nobilium puerorum & ætate paulo provectiorum exercitatio: quod Virgilius ibidem innuit.

Vade age & Ascanio si jam puerile paratum
Agmen habet secum, &c.

Et paulo post.

Una acies juvenum, &c.

Quibus verbis majores illi minoresque pueri videntur indicari.

(27) *Venationes*.) Quibus feræ conficiebantur in arena a servis, in ludo venatorio ad id institutis, quemadmodum gladiatores in gladiatorio, ut supra cap. 26. & 31. inde bestiarii dicti de quibus infra Calig. c. 27.

(28) *Metæ*.) In Circo constitutæ ut eæ agitatorum cursus definirent, ne suos alii, aliis magis contraherent: de his plura vide in Claud. cap. 21.

(29) *Athletæ*.) De his num. 6. hoc cap.

(30) *Stadio*.) Hoc est loco ad currendum comparato; quod etiam inde *stadiodromum* & *curriculum* appellavere: secus enim est mensuræ nomen ut Romanis milliarium, Ægyptiis Schœnus, &c.

(31) *In minore Codeta*.) Legunt Beroald. & Sabellicus & Torrentius *in morem cochleæ*; quæ lectio admittteretur, ni priorem tot codicum stabiliret auctoritas. Codeta autem ex Festo & Victore in regione 14. erat quidam ager ad Tiberim circa Martium Campum. Unde conjiciunt interpretes, duplicem fuisse codetam, quarum altera ad alterius differentiam minor diceretur, non secus ac velabrum majus & minus reperire est.

(32) *Lacu*.) Fossa in quam aquæ Tiberinæ derivarentur.

(33) *Tyriæ Ægyptiæque classes*.) Emendat Casaubonus. *Tyria & Ægyptia classis*, sive ut est in Memmiano Codice quem omnium antiquissimum prædicat *biremes ac triremes*, *Tyriæ & Ægyptiæ classis*. Eæ autem erant vel ad Tyriarum & Ægyptiarum similitudinem & imitationem factæ quod illi populi nauticæ artis peritissimi forent, vel accersitæ, vel bello captæ & in id servatæ. Idem de Rhodiis & Siculis Claud. cap. 21.

CAPUT XL.

CONVERSUS hinc ad ordinandum Reip. statum, (1) fastos correxit, jam pridem (2) vitio Pontificum per (3) intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque (4) messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno, competerent. Annumque ad (5) cursum Solis accommodavit, ut (6) trecentorum sexaginta quinque dierum esset: & (7) intercalario mense sublato, (8) unus dies quarto quoque anno intercalaretur. Quo autem magis in posterum ex Kalendis Januariis nobis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem, (9) interjecit duos alios: fuitque is annus, quo hæc constituebantur, XV. mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.

N O T Æ.

(1) *Fastos correxit.*) Hi fasti sunt libri, quibus anni descriptio, & causæ festorum explicantur. Calendaria more nostro dicere possumus.

(2) *Vitio Pontificum.*) Utpote quorum duntaxat custodiæ fasti credebantur, ut & ipse Cicero ait lib. de Orat. 2. Pontifex enim maximus res singulorum annorum omnes scriptis mandabat, in album referebat, domique quo cognoscendi potestas populo foret exponebat: cap. 13.

(3) *Intercalandi licentiam.*) Intercalare idem est ac interserere, seu interconvocare; cum enim Romani ad Cæsaris usque tempora breviore usi fuissent anno, necesse habebant dies multos addere & eos mensibus suis interserere ne perturbarentur anni tempestates, quod quia calatis comitiis populo convocato nuntiabatur; *intercalare*, dictum est quasi interconvocare. Enim verò cum intercalandi modus solis Pontificibus innotesceret, ideo factum est ut hi, superstionis quandoque gratia, vel potius publicanis gratificantes, plus minusve quam par esset, intercalarent, prout publicanorum rationibus expediebat, minui annum, vel proferri; inde nata perturbatio, quam emendavit Cæsar.

(4) *Messium feriæ.*) Nec mirum, prout enim plures, vel pauciores dies intercalabantur, hoc est addebantur, citius vel tardius recurrebant feriæ, ita ut quæ dum messis fieret, celebrandæ veniebant, eæ vel nondum maturis vel jam repositis frumentis contingerent; sole scilicet neutiquam retardato.

(5) *Cursum solis.*) A Numa enim non ad Solis, sed ad Lunæ cursum dies fuerant accommodati.

(6) *Trecentorum.*) De hac anni correctione vide Josephi Scaligeri diatribam initio lib. 4. de emendatione temporum: & Macrobium lib. 1. cap. 13.

(7) *Intercalario.*) Vide Macrobium lib. 1. cap. 14.

(8) *Unus dies quarto quoque anno.*) Qui bissextilis etiamnum hodie dicitur: sed nova adhuc fuit opus reformatione, de qua consule librum de reformatione Calendarii Romani.

(9) *Interjecit duos alios.*) Quam additionem fieri existimavit, ut cæli habitus is foret, quem Decembri mense esse convenit.

CAPUT XLI.

(1) SEnatum supplevit, (2) patricios adlegit: (3) prætorum, ædilium, quæstorum, (4) minorum etiam magistratuum numerum ampliavit: (5) nudatos (6) opere censorio, aut sententia judicum de (7) ambitu condemnatos, restituit. (8) Comitia cum populo (9) partitus est: ut exceptis consulatus competitoribus, de cætero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur: pro parte altera, quos ipse edidisset. Et edebat per libellos circum tribus missos scriptura brevi, *Cæsar dictator illi tribui.* (10) *Commendo vobis illum, & illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant.* Admisit ad honores & (11) proscriptorum liberos. Judicia ad duo genera (12) judicum redegit, equestris ordinis, ac Senatorii: (13) Tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. (a) (14) Recensum populi, (15) nec more, (16) nec loco solito, sed vicatim (17) per dominos insularum egit: atque ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum e publico, ad centum quinquaginta retraxit. Ac ne qui novi (18) cœtus recensionis caussa moveri quandoque possent, instituit, quotannis in demortuorum locum ex his (19) qui recensiti non essent, (20) subsortitio a prætore fieret.

INTERPRETATIO.

(a) *Recensuit populum, non modo consueto, sed per proprietarios insularum, nec loco* solito, *sed per vicos urbis.*

NOTÆ.

(1) *Senatum supplevit.*) Centum Senatorum a Romulo institutorum, numerum Tarquinius ad 300. auxit, verum qua ratione postea creverit ille numerus, apud antiquitatis investigatores aliud non constat nisi quod Syllæ temporibus plures quam 400. fuerint. Cum vero Senatorum numerus, quisquis fuerit ille, civilibus bellis haud mediocriter esset imminutus, in mortuorum locum suffecit alios usque ad 900. quod non levem illi conflavit invidiam propter causas infra cap. 80. relatas.

(2) *Patricios adlegit.*) In Viterb. codice legerat Casaubonus *elegit*. Notum est patricios primum eos duntaxat appellatos, qui e centum illis quos Romulus elegerat, oriundi essent: hic autem dubio procul esse videtur, quin id honoris in novos quosdam contulerit, de patriciis adhuc infra non semel. Aug. 2. cap. 10. Tib. 1. &c.

(3) *Prætorum.*) De prætoribus c. 14. Ædilibus c. 10. Quæstoribus c. 6.

(4) *Minorum magistratuum.*) Ii sunt præter Coss. Prætores, & Censores; qui majores ordinarii, reliqui omnes Romani magistratus.

(5) *Nudatos.*) Censores proprie notare dicuntur eos quos dignitate sua privant: verum cum ab hac lectione, codicum nullus dissentiat, dicendum est hoc verbum *nudatos* ex iis unum esse quæ Suetonio peculiaria sunt. *Nudos equites* pro sceleratis & probrosis dixit Cicero lib. 1. ad Atticum Epist. 13.

(6) *Opere Censorio.*) Censorum enim erat ut Senatorum legere & Senatu movere, aliaque implere maximæ potestatis officia. *Censorium opus* hic sumitur pro nota censoria.

(7) *Ambitu.*) De ambitu quid esset supra cap. 9.

(8) *Comitia.*) Supra cap. 13.

(9) *Partitus est.*) Hoc est jus creandorum magistratuum sic divisit, ut dimidiam candidatorum partem populo relinqueret eligendam, alteram sibi reservaret. Hinc Juvenalis Satyr. 10. subactum ridens populum.

Qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se
Continet, atque duas tantum res anxius urget
Panem, & Circenses, &c.

(10) *Commendo vobis, &c.*) Formula est qua usi sunt quoque cæteri post Cæsarem Imperatores. Vide Tacitum Annal. 1. de Tiberio: *tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diemetsi potissima arbitrio principis, quædam tamen studiis tribuum fiebant.* Paulo post: *moderante Tiberio ne plures quam quatuor candidatos commendaret, sine repulsa & ambitu designandos.*

(11) *Proscriptorum liberos.*) Non a se, nulla enim a Cæsare facta proscriptio. Sed a Sylla qui rerum potitus, ut supra notatum est cap. 1. num. 9. truculenta illa quam fecit proscriptione, non parentes modo necandos mandavit, sed leges quoque tulit ut contra morem antiquum, ne ipsorum quidem liberi ad honorum petitionem admitterentur, aut legi possent in Senatum. De proscriptione dictum cap. 4.

(12) *Judicum.*) De iis ut eorum Decuriis Aug. c. 32. Calig. 16. &c.

(13) *Tribunos ærarios.*) Quibus pecunia, quam militibus distribuerent, erat attributa; quique pecuniam quæstori publice numerarent, quos & inter judices annumerat Cicero Epist. 11. ad Attic. lib. 1.

(14) *Recensum populi.*) *Censum* non dixit, quod nomine illo intelligenda veniat illa populi recognitio quæ fit per Censores, scribas, &c. adhibitisque ceremoniis pluribus, quas hîc defuisse satis indicat.

(15) *Nec more.*) Non enim Censorem se dixit, sed præfectum morum, de quo Cicero Epist. 15. lib. 9. famil. *quandiu hic erit noster, hic præfectus moribus, parebo auctoritati tuæ*: & infra cap. 76.

(16) *Nec loco.*) Fiebat enim vel in foro vel in campo Martio.

(17) *Per Dominos insularum.*) Non vero per scribas censorum. Insulæ sunt ædificia, vel ædificiorum multitudo, quæ aliis non conjunguntur ad earum similitudinem terra-

rum quæ mari vel fluminibus eminent. Sed hic Insulas intelligit Suetonius quasvis ædes locatitias: sic enim post Neronem dictæ fuerunt, quemadmodum ex Tacito Casaubonus existimat, earum igitur dominos intellige ipsos locatores.

(18) *Cœtus.*) Supra de ha voce c. *16.*

(19) *Qui recensiti non essent.*) Qui Cæsaris recensione ad frumentationem admissi non erant.

(20) *Subsortitio.*) Hoc est secundariæ quædam sortitio in eorum solatium qui prima sortitione fuerant exclusi, ut nempe in mortuorum loca subrogarentur.

CAPUT XLII.

OCtoginta autem civium millibus in (1) transmarinas colonias distributis, ut exhaustæ quoque urbis frequentia suppeteret, sanxit, Ne quis civis major annis viginti, minorve XL. qui (2) Sacramento non teneretur, plus triennio continuo Italia abesset, neu quis Senatoris filius, nisi (3) contubernalis, aut (4) comes magistratus, peregre proficisceretur: neve hi qui pecuariam facerent, (5) minus tertia parte puberum ingenuorum inter pastores haberent. Omnesque medicinam Romæ professos, & liberalium artium doctores, quo libentius, & ipsi urbem incolerent, & cæteri appeterent, civitate donavit. De (a) pecuniis mutuis, disjecta (6) novarum tabularum expectatione, quæ crebro movebatur, decrevit tandem, ut debitores creditoribus satisfacerent, per æstimationem possessionum, quanti quasque (7) ante civile bellum comparassent, deducto summæ æris alieni, si quid usuræ nomine (8) numeratum, aut perscriptum fuisset: qua conditione (9) quarta pars fere crediti deperibat. (10) Cuncta collegia, præter antiquitus constituta, distraxit. Pœnas facinorum auxit: & cum (11) locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod (12) integris patrimoniis exsulabant, (13) parricidas, ut Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.

INTERPRETATIO.

(a) *Quod ad pecunias mutuas* attinet *adempta spe remissionis debitorum quæ sæpe excitabatur; statuit demum ut debitores solverent* debita *creditoribus*, facta *æstimatione prædiorum juxta pretium quo singula empta fuerant ante civiles tumultus; detrahenho de sorte, si aliquid solutum fuisset, fœnoris loco; qua pactione propemodum quarta pars pecuniæ creditæ amittebatur.*

NOTÆ.

(1) *Transmarinas colonias.*) Quarum præcipuæ Corinthus & Carthago.

(2) *Sacramento.*) Jurejurando sese Romani milites astringebant ad parendum duci quocumque duceret.

(3) *Contubernalis.*) Supra cap. 2.

(4) *Comes.*) De iis quales sub Magistratibus erant supra cap. 4. num. 8. & sub Imperat. infra: Tib. cap. 46.

(5) *Minus tertia parte.*) Cum enim illis matrimonium inire liceret, non autem legionariis militibus; futurum erat ut plures a bello avocarentur ad pecuariam, quorum matrimonio procuranda erat urbis frequentia.

(6) *Novarum tabularum.*) In more positum erat ut unusquisque sibi domesticam rationem totius vitæ suæ scriberet per singulos dies, in quo appareret quid de reditibus suis, fœnore, lucrove seposuisset, aut expendisset; ad hæc scribenda tabulis ligneis cera illitis utebatur, inde *tabulæ accepti & expensi*, &c. novæ igitur tabulæ, de quibus hic, sunt eæ in quas nomina hoc est ea quæ sibi

sibi debebantur referebant: quæ si deleri & expungi jubeantur, ut novæ fiant, idem est ac omnia debita prorsus aboleri, quod quamquam maxime populare esset, noluit tamen Cæsar populo condonare: de quo ipsemet tertio de bello civili statim ab initio, ubi ea quæ narrat hic Suetonius facta dixit. *Hoc & ad timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella & dissentiones civiles sequi consuevit, & ad debitorum tuendam existimationem esse aptissimum existimavit.* Et de perturbationibus a Cœlio super hac re motis paulo infra illo eodem lib. 3. de tabulis vero adhuc infra Tib. cap. 15. quæ etiam omnia de tabulariis publicis, nomina describentibus melius intelligas. Apud ipsos enim sumebatur quoque pecunia mutua, quemadmodum ferme apud eos quos vulgo *notarios* appellamus.

(7) *Ante bellum civile.*) Vastati enim illo durante agri, proventum reddebant longe viliorem, ac proinde longe minoris æstimati fuissent.

(8) *Numeratum aut perscriptum.*) *Numerare* est præsentem pecuniam solvere, & naturæ potius, quam juris verbum. *Perscribere* vero contra juris est, significatque sumendam apud argentarium seu tabularium, de quo adhuc Aug. cap. 3. & alibi pecuniam permittere, quo sensu Terentius Phormione act. 5. Scen. 8.

Argentum jube rursum rescribi Phormio.

Hoc est fac reddatur ab eo mensario a quo sumendum illud tibi concessimus, cui respondet parasitus ille Phormio.

Quod? næ ego perscripsi porro illis quibus debui.

Significat quoque ejus nomine se obligare, ut Cicero lib. 16. ad Attic. Ep. 2. quæ est omnium 332. *Sed cum videas quantum de jure nostro decesserimus qui de residuis quadringentis sestertiis ducenta præsentia solverimus, reliqua perscribamus.*

(9) *Quarta pars.*) Rationem inire facile est: civile bellum anno ab u. c. 705. incœperat, lata lex est anno 707. cum primum Cæsar victo Pompeio venit in urbem & Dictator est factus; si igitur ut fieri consueverat centesimam fœnoris loco solverent, hoc est centesimam in singulos menses debiti partem (usuras enim singulis mensibus exigebant) pro 100. v. g. aureis, annui solvebantur aurei 12. unde patet biennio quo exactæ fuerant usuræ 24. numeratos fuisse, quæ fere quarta pars est.

(10) *Cuncta Collegia.*) Sunt societates quædam & conventus vel artificum, vel etiam ejusdem nationis hominum ad Deorum honorem constitutæ. Collegiorum primus auctor Numa Pompilius, qui ea per artes plerasque distinxit, sed cum aliis atque aliis identidem additis supra modum crevissent, sublata jam ante nonnulla fuerant, ac postmodum a P. Clodio restituta, ac multa ex servitio ac fæce urbis, insuper addita, quæ Cæsar iterum dissolvit; ex iis quos servatos voluit, fuere Judæi quibus concessit ut more patrio, Romæ convenirent, sodalibus aliis interdictis, Joseph. Antiquit. lib. 14. cap. 17.

(11) *Locupletes.*) Idem suo quoque tempore querebatur de præsidibus provinciarum Juvenalis Satyr. 1. v. 48.

Et hic damnatus inani
Judicio: quid enim salvis infamia nummis
Exul ab octava Marius bibit, & fruitur Dis
Iratis: at tu victrix provincia ploras.

(12) *Integris patrimoniis.*) Libera quippe Repub. cuicumque civi Romano accusato, abeundi potestas fuit, priusquam sententia pronunciaretur, quam hoc pacto, cum bonorum jactura, simul evadebant: quod & de Atheniensibus probat hic ex Demosthene Casaubonus. Sed ea libertatis insignia cum aliis, imperatores ademerunt.

(23) *Parricidas.*) Patet hic non intelligendos patrum, sed parium interfectores: sic enim homicidas quoscunque dixerunt antiquitus; & de parenticidis, lege Cornelia gravius cautum fuerat, & videbitur infra Aug. cap. 33. parricidas autem eos duntaxat intellige qui scientes scelus patrant. Sic enim lex Numæ: *si quis hominem liberum sciens morti duit, parricida esto.* Et Festus in voce *sacer*: *si quis eum qui plebiscito sacer sit occiderit, parricida ne sit.* Voce *reliquos* Torrentius intelligit eos qui non scientes occiderint. *Quæ pœnæ videntur locupletibus irrogatæ facinorosis.* Quod vero de Cicerone addit, suspectum Torrentio est ne aliunde intrusum fuerit, cum in ejus operibus non reperiatur. Casaubono secus videtur, cum ea non habeantur hodie quæcumque scripserat Orator.

CA-

CAPUT XLIII.

JUs laboriosissime ac severissime dixit. (1) Repetundarum convictos etiam ordine Senatorio movit. Diremit nuptias prætorii viri, qui (2) digressam a marito post biduum statim duxerat, quamvis sine probri suspicione. Peregrinarum mercium (3) portoria instituit. (4) Lecticarum usum, item (5) conchyliatæ vestis, & margaritarum, nisi (6) certis personis (7) & ætatibus, perque (8) certos dies, ademit. Legem præcipue (9) sumtuariam exercuit: (a) dispositis circa (10) macellum custodibus, qui obsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se, submissis nonnumquam lictoribus atque militibus: qui si qua custodes fefellissent, jam adposita (11) e triclinio auferrent.

INTERPRETATIO.

(a) *Collocatis custodibus circa macellum, ut retinerent & ad se afferrent cibaria* quæ essent *contra interdictum* legis, *quandoque immissis clanculum lictoribus & militibus, ut si aliqua latuissent, custodes ea auferrent, jam subministrata mensæ.*

NOTÆ.

(1) *Repetundarum.*) De hoc crimine supra cap. 4. ejus pœnam Asconius fuisse notat exilium & publicationem bonorum: quod & Cicero non semel innuit in Verrinis. Huic videtur Cæsar amissionem ordinis addidisse, quam tamen existimat Lipsius cum exilio commutatam. Ut ut est sub imperatoribus pœna illa obtinuit ut patet Othon. cap. 2. & Tacit. lib. 1. hist. *Redditus Cadio Rufo, Pædio Blæso Senatoribus locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio & Nerone*, &c.

(2) *Digressam.*) Soluto nempe per divortium matrimonio.

(3) *Portoria.*) Vectigalia sunt quæ portitoribus, hoc est conductoribus tributorum, quæ ad importandas merces peregrinas e portubus colligebantur.

(4) *Lecticarum.*) His gestabantur viri dignitate conspicui, & primariæ nobilitatis matronæ, idque a servis, qui ideo lecticarii servi, sex ut plurimum vel octo. Unde lectica ipsa hexaphorum & octaphorum. De quibus adhuc infra Tib. cap. 64. Calig. cap. 58. Domit. cap. 2. & 8.

(5) *Conchyliatæ.*) Hoc est purpureæ, infectæ scilicet pretioso illo muricis sive ostrei succo, hæc enim duo plerique pro eodem accipiunt atque Conchyle sive Conchylium: alii vero diversa concharum esse genera sentiunt; de his plura Baifius de re vestiaria cap. 3. & Calig. cap. 17.

(6) *Certis personis.*) v.g. Magistratibus.

(7) *Et ætatibus.*) Eusebii in Chronico verba sunt: *In anno proximo post devictam a Cæsare Ægyptum: prohibitæ lecticis margaritisque uti, quæ nec viros, nec liberos haberent, & minores essent annis quinquaginta quinque.*

(8) *Certos dies.*) Eos nempe qui peculiari quodam festo solemnes essent, ut Idibus, Calendis, &c.

(9) *Sumtuariam.*) Fanniam primum, deinde Liciniam, quibus senio & situ obliteratis complures, ut inquit Gellius, in patrimoniis amplis helluarentur, & familiam pecuniamque suam prandiorum gurgitibus proluissent, immoderatæ huic conviviorum impensæ modum adhibuit Sylla, ac tandem has leges vim habere curavit Julius Cæsar, non novas instituit. Juliam enim sumtuariam Augusto tribuit Gellius lib. 2. cap. 24. de quo & Macrob. lib. 3. cap. 17.

(10) *Macellum.*) Locus in urbibus ubi veneunt quæcumque ad victum pertinentia.

(11) *Triclinio.*) Patet triclinium hic accipi pro ipsa mensa, huic enim, non illi, apponebantur cibi. Triclinium, ut per se nomen indicat, tribus lectis constabat, quibus singulis in formam semicirculi, circum mensam dispositis accumbebant terni; vel si plures, sordidum erat: unde Cicero in Pisonem id ipsum dedecoris loco enumerat: *Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures, ipse solus, bibitur usque eo*, &c. Et Horatius Satyr. 4. lib. 1. eodem sensu.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos, &c.

CAPUT XLIV.

JAm de ornanda instruendaque urbe, item de tuendo ampliandoque imperio, plura ac majora in dies destinabat [a]. In primis Martis templum, quantum nusquam esset, exstruere, repleto & complanato lacu, in quo [1] naumachiæ spectaculum ediderat: [2] theatrumque summæ magnitudinis [3] Tarpejo monti accubans. [4] Jus civile ad certum modum redigere, atque ex immensa diffusaque legum copia, optima quæque & necessaria in paucissimos conferre libros. Bibliothecas Græcas & Latinas, quas maximas posset, [5] publicare, data [6] M. Varroni cura comparandarum ac digerendarum. Siccare [7] Pomptinas paludes: emittere [8] Fucinum lacum: [9] viam munire a mari supero per [10] Apennini dorsum ad Tiberim usque: [11] perfodere isthmum: [12] Dacos, qui se in [13] Pontum & [14] Thraciam effuderant, coërcere: mox [15] Parthis inferre bellum per [16] Armeniam minorem, [b] nec nisi ante expertos aggredi prælio. Talia agentem atque meditantem mors prævenit: de qua prius quam dicam, [17] ea quæ ad formam & habitum, & cultum & mores, nec minus quæ ad civilia & bellica ejus studia pertineant, non alienum erit summatim exponere.

INTERPRETATIO.

(a) *Præsertim ædificare ædem Martis* tanta magnitudine *quanta nullibi* foret *postquam replevisset & exæquasset* solo *lacum, in quo exhibuerat pugnam navalem*.

(b) *Et* cum iis *prælium non committere antequam experientia aliqua tentasset* illorum peritiam.

NOTÆ.

(1) *Naumachiæ.*) De qua supra cap. 39.

(2) *Theatrum summæ magnitudinis.*) Huc enim usque non nisi temporanea fuerant quotannis e ligno fieri solita, ut notat ex lib. 5. Vitruvii Lipsius Amphitheat. cap. 5. & colligitur etiam ex Dion. lib. 37. & lib. 43. quo postremo refert extructa a Cæsare in campo Martio theatrum & amphitheatrum inventi quidem novi fuisse, sed lignea.

(3) *Tarpeio.*) Unus est e septem Romanis montibus, qui & Capitolinus a Capitolio dictus est. Theatrum postea Marcelli nomine extruxit Augustus cap. 29. in Aug.

(4) *Jus civile.*) Id quoque tentatum a Cicerone testis est Gellius lib. 1. c. 22. ubi fragmenta quædam ex illius libro, qui inscriptus est *de jure civili in artem redigendo*, adducit in testimonium. Sed tam immensum opus tandem feliciter adimplevit Justinianus, & quidem singulari industria: tanta est enim titulorum, qui toto jure civili continentur, inter se connexio, ut suus sit singulis locus, nec aptior vel a peritissimo quocunque potuerit excogitari. Et sane cuilibet viro bonæ mentis valde natura sua malevolus videbitur ille, qui de Jurisprudentia Romana tam nitide in ordinem redacta, & petulanter & improbe detraxerit. Præsertim vero postquam Ludovici Magni sapientia incredibili, ac pene divina contigit, ut promovente Michaële Tellerio Cancellario superillustri studia juris civilis diu sopita per universas Gallias in pristinum splendorem restituerentur. Tanti nempe momenti negotium Illustrissimis Togæ proceribus, comitibus consistorianis Ludovico Boucheratio, Claudio Basinio Besontio, Claudio Peleterio, & Hieronymo Bignonio a Rege sapientissimo nominatim mandatum est conficiendum. Quorum omnium solertiam, & prudentiam eximiam præscripta singulis totius regni Academiis juris Romani publice docendi forma cumulatissime demonstravit.

(5) *Publicare.*) Publice utendas permittere.

(6) *M. Varroni.*) Illi, qui doctissimus togatorum habitus est.

(7) *Pomptinas paludes.*) Alii *Potinas*, alii *Pomtinas* legunt, hodie *l' Aufente palude*, tam grandes erant ut eas vel arte magica exsiccari Plinius optaret, ut lib. *26.* cap. 4. ait, *ut tantum agri sub urbanæ redderetur Italiæ*: erant enim in Latio. Nunc ajunt ferme totas exsiccatas, quamvis id præter Cæsarem conati quoque sint frustra semper alii Imperatores & reges, Aufidio flumine & vicinarum montium radicibus, perennes aquas, & quæ derivari in perpetuum alio non potuerant, immittentibus, quod a Cornelio Cethego Consule ante Cæsaris tempora factum narrat Livius lib. 47.

(8) *Fucinum lacum.*) Hodie ab oppidis circumstantibus varia habet nomina *Lago di Celano*, *Lago di Marso*: erat enim in finibus Marsorum: de hoc eodem Consilio Claud. Cap. 20.

(9) *Viam munire.*) Sternere vel conficere.

(10) *Apennini.*) Notus mons, ab Alpibus juxta totam Italiæ longitudinem porrectus.

(11) *Perfodere Isthmum.*) Quod & ante ipsum Demetrius Rex, & post illum Caligula cap. 21. & Nero cap. 19. infausto omnes eventu tentaverunt. Hodie Corinthiacus ille isthmus Nigro & Volaterrano dicitur *hexamili*.

(12) *Dacos.*) Hos inter Scythiæ Europeæ populos Cluverius annumerat, easque regiones tenuisse dicit, quas hodie Valachi & Moldavi ferme omnes; atque, etiam Transilvani & Hungarorum pars lib. 4. cap. 17. Introduct. in Geogr.

(13) *Pontum.*) Supra cap. 35.

(14) *Thraciam.*) Hodie *Romania* est, propter instauratam in ea regione novam Romam, nempe Constantinopolim.

(15) *Parthis.*) Apud eundem Cluverium lib. 5. cap. 13. hodie *Arach*.

(16) *Armeniam minorem.*) Nigro est hodie *Anaduele*, aliis *Pegian*; & ubi Colchorum fines attingit *Acoionlu*. Plutarchus in Cæsare destinasse illum ait, pervenire ad Caspium mare, inde supra Pontum per Scythiam in Germaniam & Gallias ad repetendam Italiam transire, Romanum hoc terrarum spatio conclusurus imperium.

(17) *Ea quæ ad formam, &c.*) Hæc omnia eodem quo hic proposita sunt ordine refert Suetonius: quam scribendi rationem familiarem esse nostro auctori animadvertere est, ut nempe ea generatim proponat quæ sigillatim postmodum explicet.

CAPUT XLV.

FUisse traditur excelsa statura, colore candido, (1) teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis, valetudine prospera: nisi quod tempore extremo, repente animo linqui, atque etiam per (2) somnum exterreri solebat. (3) Comitiali quoque morbo bis inter res agendas correptus est. Circa corporis curam (4) morosior, ut non solum tonderetur diligenter, ac raderetur, sed (5) velleretur etiam, ut quidam exprobraverunt: calvitii vero deformitatem iniquissime ferret, sæpe (6) obtrectatorum jocis obnoxiam expertus. Ideoque & deficientem capillum revocare a vertice assueverat: & ex omnibus decretis sibi a Senatu populoque honoribus, non aliud aut recepit aut usurpavit libentius quam (7) jus laureæ perpetuo gestandæ. Etiam cultu notabilem ferunt. Usum enim (8) lato clavo ad manus (9) fimbriato, nec ut umquam aliter quam super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura. Unde emanasse Syllæ dictum, optimates sæpius admonentis, *ut* (10) *male præcinctum puerum caverent.*

NOTÆ.

(1) *Teretibus.*) Teres dicitur illud quod rotundum est & oblongum: intelligit ergo membra Cæsaris fuisse quidem succulenta, non obesa; qualia Casaubonus ex Aristotele vocat εὔσαρκα, nos *en bonne chair*, *ni gras ni maigre*. Quem tamen Plutarchus macilentum fuisse scripsit.

(2) *Somnum.*) Alii somnium emendarunt

ex aliis M. S. Torrentius & Casaubonus & bene: somni enim inquieti minus prosperæ valetudinis indicia.

(3) *Comitiali morbo*.) Caducum vulgus appellat, Græco vocabulo Epilepsia dicitur: qui etiam sacer vel divinus, quia ut ait Apuleius in Apologia, *partem animi rationalem, quæ longe sanctissima est, eam violet*. Comitialis vero quod inauspicatus esset Comitiis habendis, aliquo enim concidente ex hoc morbo dum haberentur Comitia, dirimebantur. Herculeus quoque dictus est, ab Hercule: hoc Cæsar correptus traditur a Plutarcho dum aciem ordinaret in Africa, quem simul ac persensit delatus in proximam turrim quieti se dedit.

(4) *Morosior*.) Hoc est tam exquisite corpus curabat ut vel minimo defectu offenderetur, & morosus fieret.

(5) *Velleretur*.) Delicatiorum mos erat ut pilos volsellis evelli sibi juberent; quod vitio dabatur, unde corpora vulsa muliebriter fœdissima dicit Quintilianus lib. 3. & Martialis molles carpit non semel.

(6) *Obtrectatorum*.) Ut patet ex dictis paulo infra de militibus canentibus in triumpho.

(7) *Jus laureæ coronæ*.) Non modo quod triumphantium insigne, verum etiam quod hac ratione calvitium occultaret: qui Suetonii locus cum eo quod hic etiam dixit consuevisse nempe capillum a vertice revocare, maxime favet iis qui Romanos aperto vulgo capite, in urbe fuisse contendunt: de quo infra cap. 57. & Aug. cap. 82. Certe mirum est Cæsarem occultandæ calvitiei non usum comis illis fictis, quibus tot alios paulo post usos patet Oth. cap. 12. & Calig. cap. 11. & Ner. 26. &c. Cum nec ante ipsius tempora populis aliis incognitæ essent, ut pote quibus usos vulgo Medos constat ex Xenoph. lib. 1. de Institutione Cyri.

(8) *Lato clavo*.) Tunica erat purpura prætexta, vulgari tunica latior, cui toga superinduebatur, Senatorium ordinem ab equestri distinguens, ut Plin. lib. 33. c. 2. auctor est, sic dicta quod quibusdam veluti clavis distingueretur aureis, de qua adhuc infra Aug. cap. 38. & 94. erat & angustus clavus de quo Oth. cap. 10.

(9) *Fimbriato*.) Fimbriæ sunt ornamenti genus *de la frange*, quæ ad manus usque pertingebant. Cujus moris vestigium Casaubonus esse notat quod hodie dicimus *des manchettes*, ex hac parte notabilis Julii cultus quod fimbriatæ ad manus usque forent ejus quem gestabat lati-clavi manicæ: nec enim adducor ut doctissimo Gothofredo assentiar dicenti *ad legem* 42. *ff. de donationibus inter virum & uxorem* Colobium idem cum ejusmodi tunicis fuisse. Cum enim Servius ad 9. Æneidos, Colobiis, hoc est sine manica tunicis usos dicit veteres, alios intelligere non videtur ab eis, qui manicatas Phrygibus tunicas exprobrabant.

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Romanis autem tunicis non nisi longiores manicas probro fuisse aperte, ni fallor, indicat Gellius lib. 7. cap. 12. *Tunicis uti virum prolixis ultra brachia & usque in primores manus, ac prope in digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit; eas tunicas nostri Græco vocabulo Chiridotas appellaverunt*, quibus de industria Cæsar usus videtur, ut suam a Phrygibus, hoc est Trojanis originem ostentaret. Ut supra cap. 6. & infra c. 49.

(10) *Male præcinctum puerum*.) Patet hoc etiam ipsi peculiare, & hac quoque cinctura notabilem fuisse, eaque jam inde a teneris ita cinctum Cæsarem; idem enim habet Macrobius lib. 2. cap. 3. quod totum de Ciceronis jocis est, & Dio lib. 43. & qua cinctura consulto usum suspicantur ut hac mollitiei specie animum occultaret. Unde Cicero interrogatus cur in electione partis errasset: *præcinctura*, inquit, *me fefellit*, jocatus in Cæsarem, ut habet loco laudato Macrobius; an vero togam ipsam, an suppositam illi tunicam, cingere moris esset, longius est quam ut possit hoc loco disputari.

CA-

CAPUT XLVI.

HAbitavit primo in (1) Subura modicis ædibus: post autem (2) pontificatum maximum, in (3) Sacra via (4) domo publica. (5) Munditiarum, lautitiarumque studiosissimum multi prodiderunt. Villam in (6) Nemorensi agro a fundamentis (7) inchoatam, magnoque sumptu absolutam, quia non tota ad animum ei responderat, totam diruisse, quamquam tenuem adhuc & obæratum. In expeditionibus (8) tessellata & (9) sectilia pavimenta circumtulisse.

NOTÆ.

(1) *Subura.*) Urbis vicus est de quo Horatius Epod. 5.

Senem, quod omnes rideant, adulterum,
Latrent Suburanæ canes.

Erat & Tribus Suburana celeberrima, de qua Varro 4. de L. L. &c.

(2) *Pontificatum.*) De quo supra cap. 13.

(3) *Sacra via.*) Sic dictam volunt vel quod in ea Romulum inter & Tatium fœdus ictum est, vel quod per eam præcipue Circenses pompæ traducerentur.

(4) *Domo publica.*) Non enim alia Pontificem habitare fas erat.

(5) *Munditiarum.*) In habitatione, sicut & lautitiarum in conviviis.

(6) *Nemorensi agro.*) Hoc est Aricino: nemus enim appellatur lucus quidam prope Ariciam in Latio: unde Nemorensis ager & lacus qui propter amœnitatem, Dianæ speculum appellatus est. Sabellicus ait ibidem oppidum adhuc extare veteri appellatione dictum *Nemus*, quinque ab urbe leucis dissitum.

(7) *Inchoatam.*) Variant in hujus vocis orthographia: alii enim scribunt *incoho*, alii *inchoo*.

(8) *Tessellata.*) Hoc est tessellis seu parvulis quibusdam quadris per modum tesseræ in varios colores distincta, strata, qualia dici nobis *marquetterie* testis est Casaubonus, qui super hac re plurima eaque doctissima congessit; tum super pavimentorum ejusmodi forma, tum super hac non Cæsaris modo, sed & aliorum quoque in castris metandis & sternendo prætorio, magnificentia, quæ tanta fuit ut prætorium templo compararet Josephus, &c.

(9) *Sectilia.*) Sic dicuntur tenues quædam marmoris crustæ diversi generis & coloris, non tinctæ, ut de tessellatis existimant, eaque fere non nisi in pavimentis adhibita, cum tessellata etiam in cameras transierint, & *musivi operis* appellatione nuncupata. Plura vide apud Casaub. hîc.

CAPUT XLVII.

(a) (1) BRitanniam petisse spe margaritarum, quarum amplitudinem conferentem, interdum sua manu (2) exegisse pondus. Gemmas, (3) toreumata, (4) signa, tabulas operis antiqui semper (5) animosissime comparasse: (6) servitia recentiora politioraque, immenso pretio, & cujus ipsum etiam puderet, sic ut (7) rationibus vetaret inferri.

INTERPRETATIO.

(a) Fertur *Cæsar ivisse in Britanniam* allectus *margaritis, quarum magnitudinem cum compararet* inter se, *sua manu aliquando exacte reperisse pondus.*

NOTÆ.

(1) *Britanniam*.) Britannicum Oceanum margaritis feracem alii quoque narrant, sed eas parvas, & decolores Plinius lib. 9. cap. 35. & in Agricolæ vita Tacitus annotarunt.

(2) *Exegisse*.) Hoc est librasse manu & examinasse pondus, quanquam non nisi semiunciæ sint maxime ponderosæ.

(3) *Toreumata*.) Cælatas figuras, & tornatiles τορευτικὴν artem appellant Græci, quæ in aureis & argenteis præsertim vasis apud antiquos effloruit, & sculpturam una cum cælatura complectebatur.

(4) *Signa*.) Inter hæc & statuas id vulgo discriminis assignant, quod licet utrumque solida materia similitudinem dei vel hominis exprimat, signum tamen de brutorum quoque animantium similitudine dicatur, non vero statua; a qua etiam loco differt: quæ enim in foro aut alio quovis publico profanoque loco statuæ dicuntur, eas in templis & privatis domibus ferme non nisi signa nuncupaverunt.

(5) *Animosissime*.) Notanda vis hujus adverbii, quemadmodum & a Jureconsultis dicitur *animosus emptor*, & Cæsar ipse a Tacito *animosus corruptor*. Hujus luxuriæ exemplum retulit Plinius lib. 35. cap. 11. ubi Ajacem & Medeam pictos 80. a Cæsare talentis emptos ait: hoc est 84000. l. nostro ritu, ut supra positum est cap. 4.

(6) *Servitia recentiora*.) Hoc est servos elegantia & ætatis flore commendabiles, quorum cum servitus recens foret, vultum formamque nullus adhuc labor deturparet: cujusmodi mancipia, magno erant apud lautos illos in pretio. Unde Juvenal. Sat. 5. vers. 55.

Flos Asiæ ante ipsum, pretio majore paratus,
Quam fuit & Tulli census, pugnacis & Anci.

Legit in Vaticano Codice Torr. *retiora* & margini ascriptum *rectiora*, ut sani intelligantur homines erecto & firmo corpore quo sensu Catullus de lecticariis.

Non, inquam, mihi tam fuit maligne
Ut provincia quod mala incidisset
Non possem octo homines parare rectos.

Et Juvenal. Sat. 3. vers. 251.

Quas recto vertice portat
Servulus infelix, &c. Et idem de amica sua Horatius Sat. 2. lib. 1. *candida rectaque sit*.

(7) *Rationibus*.) Hoc est in tabulis illis, de quibus cap. 42., describi: in his enim conficiendis tanta fuit Romanorum diligentia, ut dispensatorem domus ob id ipsum haberent, qui quacunque ex causa quidpiam expendissent, id omne referret in rationes (*l'écrivoit sur le Livre de compte*.) Unde nec frugi habebantur qui nullas conficerent, sæpeque usuvenit ut scelus pecunia redemptum aliaque ejusmodi ex ipsis auctorum tabulis probarentur; quod ne sibi contingeret, male & nequiter empta, cautiores vel omnino vetabant, vel falsis titulis jubebant inferri.

CAPUT XLVIII.

CONvivatum assidue, per provincias duobus (1) tricliniis: uno, quo (2) sagati palliative: altero, quo (3) togati cum illustrioribus provinciarum discumberent. Domesticam disciplinam in parvis ac majoribus rebus diligenter adeo severeque rexit, ut (4) pistorem, alium quam sibi panem convivis subjicientem, compedibus vinxerit: libertum gratissimum, ob adulteratam equitis Romani uxorem, quamvis nullo querente, capitali pœna adfecerit.

NOTÆ.

(1) *Tricliniis*.) Vide cap. 43.

(2) *Sagati palliative*.) Sagum militare vestimentum erat quod armis superinduebatur. Gallorum proprium fuisse quidam ideo contendunt quod Gallicum sit vocabulum, teste Strabone lib. 4. Imo etiam nunc hodie dicitur *une saie*. Et Virgilius sic canit 8. Æneid. Gallorum describens habitum:

Aurea Cæsaries ollis, atque aurea vestis
Virgatis lucent sagulis, &c.

Sed

Sed & eo usos Hispanos idem Strabo & insuper Appianus in Ibericis tradidere; pallium vero Græcorum erat ex earum genere vestium quæ totum corpus a scapulis ad pedes contegebant quadratum, quæ præsertim a toga differebat, cujus figura semicircularis, elegantioribus utrinque regestum fuit in humeros, ibique ut induta sub eo tunica pateret, fibulæ morsu adstrictum Turnebus advers. 2. lib. cap. 27. hoc loco Gallos intelligi & Græcos existimat, quem secutus est Torrentius: ab utroque dissentit Casaubonus, nec immerito: *Sagati* enim vocabulo non minus ut patet intelligi possunt Hispani & ipsi Romani, quos & Sago usos dubio procul est Horat. Epod. 9. de Antonio:

Terra marique victus hostis punico
Lugubre mutavit sagum.

Palliati igitur vere erant Græci quos inter comites Cæsarem habuisse nullus dubito, medicos v. g. philosophos, eruditosque homines quorum consuetudine tantopere delectabatur. Sagati vero Cæsari e comitatu minus conspicui, ad differentiam Togatorum.

(3) *Togati.*) Honestiores e Cæsaris comitatu Romani Senatores v. g. & alii magistratibus functi, quibus propria toga.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Ut Virgil. lib. 1. Æneid. illisque vitio dabatur, si alio publice vestimento uterentur. Aug. cap. 40. & Cicero pro Rabirio, &c.

(4) *Pistorem.*) Qui panem conficeret; ministros enim ejusmodi inter servos habebant Romani tunc temporis; antiquioribus enim pistor omnino nullus, mulierumque id opus erat, ad bellum usque Persicum, nempe ad annum v. c. circiter 586.

CAPUT XLIX.

PUdicitiæ ejus famam nihil quidem præter (1) Nicomedis contubernium læsit, gravi tamen & perenni opprobrio, & ad omnium convitia exposito. Omitto Calvi Licinii notissimos versus,

Bithynia quidquid
Et pædicator Cæsaris umquam habuit.

Prætereo (2) actiones Dolabellæ & Curionis patris: in quibus cum Dolabella *pellicem reginæ*, (3) *spondam interiorem regiæ* (4) *lecticæ*, ac Curio *stabulum Nicomedis*, & *Bithynicum fornicem* dicunt. Missa etiam facio (5) edicta Bibuli, quibus proscripsit collegam suum, *Bithynicam reginam: eique regem antea fuisse cordi, nunc esse regnum*. Quo tempore, ut M. Brutus refert, Octavius etiam quidam, valetudine mentis liberius dicax, conventu maximo cum Pompeium regem appellasset, ipsam reginam salutavit. Sed C. Memmius etiam ad cyathum & vinum Nicomedi stetisse objecit, cum reliquis exoletis, pleno convivio, accusantibus nonnullis urbicis negotiatoribus, quorum refert nomina. Cicero vero non contentus in quibusdam epistolis scripsisse, a satellitibus eum in cubiculum regium eductum, in aureo lecto, veste purpurea decubuisse, floremque ætatis (6) a Venere orti, in Bithynia contaminatum: quondam etiam in Senatu defendenti (7) Nysæ caussam, filiæ Nicomedis, beneficiaque regis in se commemoranti, *Remove*, inquit, *isthæc oro te: quando notum est, & quid ille tibi, & quid illi tu dederis*. Gallico denique triumpho milites ejus inter cætera carmina, qualia currum prosequentes (8) jocularitur canunt, etiam vulgatissimum illud pronunciaverunt:

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem:
Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias:
Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.

Pronum & sumtuosum in libidines fuisse constans opinio est, plurimasque & illu-

illustres fœminas corrupisse: in quibus Postumiam Servii Sulpicii, Lolliam Auli Gabinii, Tertullam M. Crassi, etiam Cn. Pompeii Muciam.

NOTÆ.

(1) *Nicomedis.*) Supra cap. 2.

(2) *Actiones Dolabellæ.*) Eundem esse de quo supra, cap. 4. vero simillimum est, qui ut Cæsaris accusationi responderet, una cum Curione actiones edidit in Cæsarem maledicentissimas. De Curione supra cap. 9. *actiones* dixit hic quemadmodum ibi *orationes* & *actiones* Ciceronis v. g. in Verrem, &c.

(3) *Spondam interiorem.*) Quæ pars lectorum parieti proxima erat apud antiquos hæc dicebatur sponda interior, ad differentiam alterius quæ exterior, hinc Tibullus:

Et pressus prior est, interiorque torus.

Isidorus lib. 20. de Originibus cap. 11. exterius duntaxat lecti latus *spondam* appellat, interius vero *pluteum*, quod nempe tabulis quibusdam muniretur; pluteus enim apud Festum *tabulæ quibus quid præsepitur*, & Martialis interiorem hanc lecti partem *plutei* indigitatam nomine aperte indicat lib. 3. Epig. 89. *Namque puer pluteo vindice tutus erat*; hac enim parte mulieres & pueros cubare moris fuit: viros autem parte priore quam *spondam priorem* Nonius Marcellus dicit, *si spondam priorem qua vir cubat perunxeris*, & unde, atque ex hoc Suetonii loco patet, latus lecti utrumque *spondam* appellatum.

(4) *Lecticæ.*) Isidorus ibid. *lecticæ plutei lecti*.

(5) *Edicta Bibuli.*) Supra cap. 9. & cap. 11. ubi quid sit proscribere.

(6) *A Venere orti.*) Cæsaris nempe per Julium Ascanium de quo cap. 6.

(7) *Nisæ.*) Nicomedis alii filium fuisse volunt, alii omisso nomine scribunt *enixe*.

(8) *Jculariter.*) Impune quippe jocari licebat militibus in triumphantes, Martial. lib. 1. Epig. 5.

Consuevere jocos vestri quoque ferre triumphi,
Materiam dictis nec pudet esse ducem.

Eo ut ajunt consilio ut præmia virtutis accipiens triumphator de vitiis quoque suis moneretur.

CAPUT L.

NAm certe Pompeio & a Curionibus patre & filio & a multis exprobratum est, quod *cujus caussa post tres liberos exegisset uxorem, & quem gemens* (1) *Ægisthum appellare consuesset, ejus postea filiam potentiæ cupiditate in matrimonium recepisset*. Sed ante alias dilexit M. Bruti matrem (2) Serviliam: (a) cui & proximo suo consulatu (3) sexagies HS. margaritam mercatus est: & bello civili super alias donationes, amplissima prædia (4) ex auctionibus hastæ (5) nummo addixit. Cum quidem plerisque utilitatem mirantibus, facetissime Cicero, *Quo* (6) *melius*, inquit, *emtum sciatis*, (7) *Tertia deducta est*: existimabatur enim Servilia, etiam filiam suam Tertiam Cæsari conciliare.

INTERPRETATIO.

(a) *Cui ultimo suo consulatu emit margaritam sexagies* centenis millibus sestertiorum: *& tumultu civili adjudicavit ex subhastationibus maximas possessiones, minimo* pretio, *præter alia munera*.

N O T Æ.

(1) *Ægisthum.*) Apposita comparatione: Sacerdos enim Ægisthus absentis & bellum Trojanum gerentis Agamemnonis uxorem Clytemnestram vitiavit: Cæsar autem absentis & Mithridatico bello occupati Pompeii conjugem Mutiam maximus ipse Pontifex adulteravit: utriusque historia apprime quadraverit, si consanguinitatis nexum, & domesticas cædes exceperis; nota quippe Pelopis domus historia.

(2) *Serviliam.*) Ea fuit soror Catonis Uticensis, quam quia juvenis adhuc Cæsar amavit, ideo Bruti patrem creditum fuisse Plutarchus ait, & infra cap. 82. ex Cæsaris ipsius verbis innuitur.

(3) *Sexagies.*) Circiter 219000. l.

(4) *Auctionibus hastæ.*) Eæ sunt venditiones auctoritate publica factæ, quarum signum erat hasta in foro posita, unde *subhastare* & *subhastatio* etiam gallice *subhaster*, *vendre à l'encan*. Vide in Aug. cap. 36.

(5) *Nummo.*) Hoc est minimo pretio: sic enim Horat. Sat. 5. lib. 2. in fine.

Huic tu
Dic ex parte tua seu fundi sive domus, sit
Emptor, gaudentem nummo te addicere, &c.

Valer. lib. 5. cap. 2. *Quod nostrates dicunt fragmento panis vendere, quod donationis est instar, cum obtentu venditionis rem donantes invidiam donationis vitamus, & pudori accipientis consulimus.* Budæus in Pandectas tit. de in diem addictione. Beroaldus in omnibus, quos vidit libris, & in aliquibus Torrentius, ut & in Turonensi Casaubonus legerunt *minimo*; quod videtur esse melius: has namque veras venditiones fuisse recte colligas; pretii siquidem vilitatem mirabantur omnes; licet enim *viliore pretio res donationis causa distrahatur, dubium non est venditionem valere l. 38. ff. de contrah. empt.* Cum e contrario addictiones quæ nummo fiebant, nugatorias venditiones appellent Jureconsulti, & pro donationibus habeant ad l. 46. ff. *Locati conducti*. Vide & l. 10. *ff. de adquirenda, vel amittenda possessione*, quanquam quod addit Suetonius, *super alias donationes* omnia donationis fuisse loco, suadere videatur.

(6) *Melius emptum.*) Hoc est viliori pretio: bene enim emere est vili pretio emere: legitur in quibusdam *vilius*, nec minus salse.

(7) *Tertia deducta est.*) Urbanitas tota in horum vocabulorum æquivocatione sita est: deducere enim significat & *detrahere* seu *imminuere* aliquid e pretio, & etiam *comitari* sèu *domum* v. g. *perducere*. Unde perductores Plauto & Ciceroni sunt amoris conciliatores; non multum a lenonibus discrepantes, & *perducere* Horatio idem ac in stuprum impellere Sat. 5. lib. 2. ubi de Penelope loquens:

Putas ne
Perduci poterit tam frugi tamque pudica?

De hujus verbi vi infra Tib. cap. 45. & Vespas. cap. 22. Jam vero *Tertia* & Serviliæ filiam significabat & partem pretii; quo etiam allusum existimant aliqui ad legem Cæsaris de qua supra cap. 42. quibus verbis legem una & libidinem notasset, quod tamen Casauboni judicio subtilius quam verius, nec mirum: hac quippe lege *quarta pars crediti deperibat*, non tertia.

C A P U T LI.

NE provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse, vel hoc disticho apparet, jactato æque a militibus per Gallicum triumphum:

Urbani servate uxores, mœchum calvum adducimus,
Aurum (1) *in Gallia effutuisti: heic sumpsisti mutuum.*

N O T A.

(1) *Aurum in Gallia.*) Hoc est Matronas in Gallia auro corrupisti: at Romæ sine pretio stuprum exercuisti, ut quidam intelligunt. Sed potius ita interpretare: nempe par pari repensum fuisse. Cum enim Cæsar alienas uxores adulteraret, suam quoque a Clodio adulteratam non patienter tulit.

CAPUT LII.

Dilexit & reginas, inter quas Eunoen Mauram, (1) Bogudis uxorem: cui maritoque ejus plurima & immensa tribuit, ut (2) Naso scripsit: sed maxime Cleopatram, cum qua & convivia in primam lucem sæpe protraxit, & eadem nave (3) thalamego pene Æthiopia tenus Ægyptum (4) penetravit, nisi exercitus sequi recusasset. Quam denique accitam in urbem, non nisi maximis honoribus præmiisque auctam remisit: filiumque natum appellare nomine suo passus est. Quem quidem nonnulli Græcorum similem quoque Cæsaris & forma & incessu tradiderunt. M. Antonius agnitum etiam ab eo, Senatui adfirmavit: quæ scire C. Matium, & C. Oppium, reliquosque Cæsaris amicos: quorum C. Oppius, quasi plane defensione ac patrocinio res egeret, librum edidit, (5) *Non esse Cæsaris filium, quem Cleopatra dicat*. Helvius Cinna Trib. pleb. plerisque confessus est, habuisse se scriptam paratamque legem, quam Cæsar ferre jussisset, (6) cum ipse abesset, uti uxores liberorum quærendorum caussa, (7) quas & quot (8) vellet ducere, liceret. Ac ne cui dubium omnino sit, & impudicitiæ eum, & adulteriorum flagrasse infamia, Curio pater quadam eum oratione, *omnium mulierum virum, & omnium virorum mulierem* appellat.

NOTÆ.

(1) *Bogudis.*) Bogud Mauritaniæ rex erat, a quo plurimum auxilii bello Africo Cæsar accepit.

(2) *Naso.*) An idem ille de quo supra c. 9. probabiliter quidem suspicantur interpretes, qui tamen ne affirment, obstat codicum M.S. diversitas, quorum alii *Nasa*, alii *Vassa* habent & *Vasa*.

(3) *Thalamego.*) In tribus M. S. legit Torrentius *thalamoque*, aperto quoque sensu; priorem tamen præfert lectionem; erat autem *thalamegus* navis quædam ingens, qualem Athæneo teste Ptolemæus Philopator ædificandam jussit, ut ea intra thalamum ipsaque in regna esse sibi videretur: magnitudine erat semistadii latitudine 30. cubitorum, altitudine paulo minus 40. de simili nave Plinius lib. 7. cap. 30.

(4) *Penetravit*) Pro *penetrasset*, quomodo adhuc loquitur Galb. cap. 10.

(5) *Non esse Cæsaris filium &c.*) Glareano absque negatione legendum videtur, ut is libro titulus fuerit, *esse Cæsaris filium*, & qua recepta lectione Oppius idem ac Antonius asseveraverit, cui sententiæ cohærere hæc verba non videntur *quasi defensione res egeret*, id est quasi ea fuisset accusatio, cui defensio parari debuisset, innuit enim editum ab Oppio Octavianarum partium homine singularem librum in Octavii, hoc est Augusti gratiam, ut mentitum in Senatu probaret Antonius, quod & probabilius futurum est, si affirmatum id Senatui dicatur, quo tempore ante bellum Actiacum Octaviano adversabatur Antonius, ipsumque verum Cæsaris heredem censendum negabat, ut pote cui superstes esset Cæsario filius ex Cleopatra. Quod si Triumviratu stante dictum id Senatui ponatur, cum simile vero non videatur contradicturum tum temporis Oppium fuisse, recipienda erit Glareani lectio absque negatione; cui defendendæ nec etiam deerit deprompta ex antiquis verisimilis conjectura, maxime si eo tempore, quo hæc gerebantur, de quibus hîc sermo est, a Triumviris, ac proinde durante adhuc Augusti (qui tum Octavianus dicebatur) & Antonii amicitia Cleopatræ concessum fuerit, ut filius ejus Ptolemæus cognomine Cæsario, rex appellaretur, ut narrat Dio lib. 49.

(6) *Cum ipse abesset.*) An legem ferre cum abesset, an vero uxores ducere, subobscurum reliquit: utrumque potest divisim intelligi; ut scilicet, præsente se legem hanc ferri noluerit, aut Romanas leges, dum Romæ degeret, infringere.

(7) *Quas*

(7) *Quas & quot.*) Nec enim alias quam Romanas ingenuas & sanguine propius non junctas, nec plures quam unam eodem tempore uxorem habere ulli civi Romano licebat.

(8) *Vellet.*) Alii *vellent*; sed testis est Dio, soli id sibi sumpsisse Cæsarem.

CAPUT LIII.

VIni parcissimum ne inimici quidem negaverunt. Verbum M. Catonis est, *Unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam Rempubl.* (1) *sobrium accessisse*. Nam circa victum C. Oppius adeo indifferentem docet, ut quondam ab hospite (2) conditum oleum, pro viridi adpositum, adspernantibus cæteris, solum etiam largius dicat appetisse: ne hospitem aut negligentiæ, aut rusticitatis videretur arguere.

NOTÆ.

(1) *Sobrium.*) Hoc est vini parcum, non vero moderatum. Cato enim ambiguum hoc vocabulum de industria adhibuit, ad sententiæ acumen.

(2) *Conditum.*) Si media producta tanquam a *condio* deductum legeris, Plutarchi mens est affirmantis unguentum olei loco Cæsari manducandis asparagis appositum: si vero media correpta *conditum*, idem erit ac *vetustum*, oleum nempe intra domus penum servatum & reconditum, ac proinde minime jucundum quod opponitur viridi, saporis longe laudabilioris; ideo viride dictum quod ex olea nondum matura premeretur.

CAPUT LIV.

ABstinentiam neque in imperiis, neque in magistratibus præstitit. Ut enim quidam monumentis suis testati sunt, in Hispania a (1) proconsule, & (2) a sociis pecunias accepit, emendicatas in auxilium æris alieni: & (3) Lusitanorum quædam oppida, quamquam nec imperata detrectarent, & advenienti portas patefacerent, diripuit hostiliter. In Gallia fana templaque Deûm donis referta expilavit: urbes diruit, sæpius ob prædam quam ob delictum: unde factum ut auro abundaret, (4) ternisque millibus nummum in libras promercale, per Italiam provinciasque divenderet. In primo consulatu tria millia pondo auri (5) furatus e Capitolio, tantumdem inaurati æris reposuit. (6) Societates ac regna pretio dedit: ut qui uni (7) Ptolemæo prope (8) sex millia talentorum suo Pompeiique nomine abstulerit. Postea vero evidentissimis rapinis ac sacrilegiis, & onera bellorum civilium & triumphorum ac (9) munerum sustinuit impendia.

NOTÆ.

(1) *Proconsule.*) Qui gesto per annum in urbe consulatu, provinciam altero anno regendam sortiebatur, is proconsul dicebatur, ut de prætoribus supra cap. 14.

(2) *Sociis.*) Hispanis, populo Romano fœdere junctis.

(3) *Lusitanorum.*) Hodie *Portugais*.

(4) *Ternis millibus promercale.*) Hoc est vendendum 131. l. 5. s. nostræ monetæ in libras auri singulas, qua proportione septem argenti libræ & selibra uni aureæ æquivaluerint, hoc enim duntaxat argenti pondus invenias, si libris singulis 400. nummos sestertios assignes, ut supra cap. 4. relatum est, assignandos. Quæ proportio longe abfuisset a nostra, est enim auri ad argentum

quatuor decupla aut ut minimum duodecupla, non igitur male suspicatus fuerit aliquis, aut abundantiam, aut forte crassitudinem, nempe propter æs admixtum, vilitatis causam extitisse in uno *quaternis*, quod pro *ternis* legit Casaubonus, quod longe abest, ut accederet ad justam auri cum argento proportionem. Martialis enim lib. 3. Epig. 62. pluris emptam a Quincto notat argenti libram: *Libra quod argenti millia quinque rapit*. Sed prodigum Quinctum notat, aut cælatura pretium auctum videtur.

(5) *Furatus e Capitolio.*) Idem a Crasso Consule factum notavit Plinius. Id Cæsar eo facilius potuit, & occultius, quod erat pontifex maximus, & simile in Vitellio narrat cap. 3. ubi pro ære inaurato aurichalchum est.

(6) *Societates ac regna.*) Tanti enim censebant socium vel Regem a populo Romano appellari, ut quocumque pacto id ambirent; quapropter ut sua gratia Cæsar honoris ejusmodi cupidos adjuvaret, non sine pecuniis erat agendum.

(7) *Ptolemæo.*) Auleti, de quo supra cap. 11.

(8) *Sex millia talentorum.*) 9000000. L. quantam summam exigere promptum ex supradictis cap. 4.

(9) *Munerum.*) Supra cap. 39. ut & triumphorum cap. 7.

CAPUT LV.

(1) ELoquentia militarique re aut æquavit præstantissimorum gloriam, aut excessit. (2) Post accusationem Dolabellæ, haud dubie principibus patronis annumeratus est. Certe Cicero ad Brutum oratores enumerans, (3) negat *se videre cui Cæsar debeat cedere:* aitque eum *elegantem*, *splendidam quoque*, *ac etiam magnificam ac generosam quodam modo rationem dicendi tenere*. Et ad (4) Cornelium Nepotem de eodem ita scripsit: *Quid? oratorum quem huic antepones eorum qui nihil aliud egerunt? Quis sententiis aut acutior*, *aut crebrior? Quis verbis aut ornatior*, *aut elegantior?* Genus eloquentiæ duntaxat adolescens adhuc (5) Strabonis Cæsaris secutus videtur: cujus etiam ex oratione, quæ inscribitur *Pro Sardis*, ad verbum nonnulla transtulit in (6) *Divinationem* suam. Pronuntiasse autem dicitur voce acuta, ardenti motu, gestuque, non sine venustate. Orationes aliquas reliquit, inter quas temere quædam feruntur: ut (7) *Pro Q. Metello*: quam non immerito (8) Augustus existimat magis ab actuariis exceptam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam. Nam in quibusdam exemplaribus invenio, ne inscriptam quidem *Pro Metello*, sed, *quam scripsit Metello*, cum ex persona Cæsaris sermo sit, Metellum seque adversus communium obtrectatorum criminationes purgantis. *Apud milites* quoque *in Hispania*, idem Augustus orationem esse vix ipsius putat: quæ tamen duplex fertur: una, quasi (9) priore habita prælio: altera, posteriore: quo (10) Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, (11) subita hostium incursione.

NOTÆ.

(1) *Eloquentia militarique re.*) Corruptum hunc locum sic restituunt Lipsius Elect. lib. 1. cap. 20. & Casaubonus: cum vulgo legeretur *eloquentia militari qua re* & male, nec enim militari duntaxat eloquentia Cæsar valuit, sed & forensi; utpote qui causas egerit, ipso Cicerone teste in oratione pro Ligario, *causas*, *Cæsar*, *egi multas*, *&* *quidem tecum*, *dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum*, &c. Hac igitur eloquentia præstantissimorum gloriam æquavit, & re militari, hoc est bellica laude, longe superavit

ravit

ravit, ut patet ex tota hujus loci serie, & multis Ciceronis ipsius, aliorumque testimoniis.

(2) *Post accusationem.*) De qua supra cap. 4. Hoc & sequenti capite de Cæsaris eloquentia agit Suetonius, ut supra cap. 44. acturum se promiserat.

(3) *Negat se videre.*) Hæc habet ibidem Cicero, scilicet in Bruto numero 261.

(4) *Cornelium.*) Ciceronis amicum, cui cognomen Nepos, ad quem quæ Cicero scripserat periisse testatur Beroaldus.

(5) *Strabonis Cæsaris.*) Gentilis sui, cujus Cicero divinatione in Verrem, & oratione in Pisonem meminit, Caiumque Julium appellat; qui pro Sardis adversus Albutium, non secus ac Cicero pro Siculis in Verrem peroravit.

(6) *Divinationem.*) Si duo pluresve accusationem alicujus permitti sibi peterent, quas orationes, ut id sibi concederetur, adhibebant, eas divinationis appellari nomine visum est; quod, ut ajunt, disceptatione ejusmodi sine tabulis testibusve transacta, judicibus prope divinandum esset, seu potius auditoribus, utri causa foret adjudicanda: quod patet prima in Verrem, qua præsertim quæritur uter accusare debeat Cicero an Cæcilius.

(7) *Pro Q. Metello.*) De hujus tribunatu supra cap. 16. deerat in vulgatis *ut*, quod restituit Casaubonus appositissime.

(8) *Augustus.*) Quodam suo opere quod Suetonii temporibus vero similiter adhuc extabat. Actuarii porro qui acta publica describebant, unde & notarii, qui notis ad scribendi celeritatem utebantur, ut supra cap. 14. & in Galba cap. 5. & Tito cap. 3. adde & Aug. cap. 88.

(9) *Priore prælio.*) Ad Cordubam, posteriore ad Mundam: utroque adversus Pompeii liberos, ut jam supra c. 35. notatum n. 22.

(10) *Asinius Pollio.*) Hic inter amicos quoque Cæsaris: unde potest esse dubium, an ipse belli Civilis historiam, an vero filius ejus scripserit; fuit enim uterque summus Orator, qui autem illius historiæ scriptorem laudaverunt Augusto ferme coætanei Virgilius puta, & Horatius Ode 1. lib. 2.

Motum ex Metello Consule civicum
Belliquе causas & vitia & modos, &c.

Ut supra cap. 30. & Aug. cap. 43. & Claud. cap. 41.

(11) *Subita hostium incursione.*) Aliter auctor qui bellum Hispaniense scripsit: *itaque nostri ad dimicandum procedunt, id quod adversarios existimabamus esse facturos, qui tamen a munitione oppidi mille passibus longius non procedebant*, &c. Unde patet non nisi ægre ad prælium allici potuisse.

CAPUT LVI.

Reliquit & rerum suarum Commentarios, Gallici civilisque belli Pompeiani. Nam Alexandrini, Africique & Hispaniensis, incertus auctor est. Alii enim (1) Oppium putant, alii Hirtium, qui etiam Gallici belli novissimum imperfectumque librum suppleverit. De Commentariis Cæsaris (2) Cicero in eodem Bruto sic refert: *Commentarios scripsit valde quidem probandos: nudi sunt, recti, & venusti, omni ornatu orationis, tanquam veste detracta: sed dum voluit alios habere* (3) *parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui illa volunt* (4) *calamistris inurere, sanos quidem homines a scribendo deterruit.* De iisdem Commentariis Hirtius ita prædicat; *Adeo probantur omnium judicio, ut prærepta, non præbita, facultas scriptoribus videatur. Cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio. Cæteri enim quam bene atque emendate, nos etiam quam facile atque celeriter eos perscripserit, scimus.* (5) Pollio Asinius parum diligenter, parumque integra veritate compositos putat: cum Cæsar pleraque & quæ per alios erant gesta, temere crediderit: & quæ per se, vel consulto, vel etiam memoria lapsus, perperam ediderit: existimatque rescripturum & correcturum fuisse. Reliquit & *De* (6) *analogia* libros duos, & (7) *Anticatones* totidem: ac prætcrea poëma quod inscribitur *Iter*. Quorum librorum primos, in transitu Alpium, cum ex citeriore (8) Gallia,

lia (9), conventibus peractis, ad exercitum rediret: sequentes, sub tempus (10) Mundensis prælii fecit: novissimum, dum ab urbe in (11) Hispaniam ulteriorem (12) IV. & XX. die pervenit. *Epistolæ* quoque ejus *ad Senatum* exstant, quas primum videtur (13) ad paginas & (14) formam memorialis libelli convertisse, cum antea Coss. & duces nonnisi transversa charta scriptas mitterent. Exstant & *ad Ciceronem*, item *ad familiares* domesticis de rebus: in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset: quæ si quis investigare & persequi vellet, quartam elementorum literam, id est, (15) *d* pro *a*, & perinde reliquas commutet. Feruntur & a puero, & ab adolescentulo, quædam scripta: ut *Laudes Herculis*: tragœdia (16) *Œdipus*: item *Dicta collectanea*, quos omnes libellos vetuit Augustus publicari, in epistola, quam brevem admodum ac simplicem, ad Pompeium Macrum, cui ordinandas bibliothecas delegaverat, misit.

NOTÆ.

(1) *Oppium putant, alii Hirtium.*) Cæsaris amicos, quorum prior absentis negotia cum Balbo Cornelio curabat; ut auctor est Gellius lib. 17. cap. 9. quod Hirtium operum illorum auctorem fuisse probabilius reddiderit: hic enim Cæsarem comitabatur, si non Africano & Alexandrino, saltem aliis bellis; nisi orationis diversitas non unius duntaxat viri opus fuisse argueret, Africum præsertim & Hispaniense bellum; hoc enim Lipsius Elect. 2. cap. 22. ait esse *militari quodam & horrido stylo*, cum illud, Africum nempe, non inter alia tantum emineat, sed inter pleraque Romana scripta: *ita tersa*, inquit, *in eo & ad Comicum morem pura dictio simplex cohærens, & candida narratio*, &c. eo usque ut Cæsare dignius esse putet illud opus, quam ipsi Commentarii; de novissimo, octavo scilicet belli Gallici libro, constare videtur ex præfatione, Hirtii esse, ibi enim eadem leguntur quæ hic ex eo retulit Suetonius.

(2) *Cicero in eodem Bruto.*) Sic in membranis regiis, & Pithoei Casaubonus legit, & in duobus e suis codicibus Torrentius: deerat in vulgatis vox *Bruto*. Apud Ciceronem ibidem reperias in Bruto, nempe n. 262.

(3) *Parata.*) Ad scribendam historiam argumenta; Commentarii quippe Cæsaris *sunt editi, ne tantarum rerum scientia scriptoribus deesset*, ut ait Hirtius in eadem præfatione; vulgati legunt *paratam*.

(4) *Calamistris inurere.*) Hoc est imperito orationis fuco exornare: calamister, unde tota hæc metaphora ducitur, ferrum est tonsorium, quo calefacto capilli in anulum torquentur.

(5) *Pollio.*) De eo cap. proxime præcedenti, & hic nota *rescribere* sumi pro recensere, & corrigere ut lib. de Illustr. Gramm. num. 19. infra.

(6) *Analogia.*) Hæc Isidoro lib. I. originum cap. 27. *Latine similium comparatio, sive proportio nominatur. Cujus hæc vis est, ut quod dubium est, ad aliquod simile quod non est dubium referatur, ut incerta certis probentur* &c. *nam regulariter est, dum quæris utrum* trames *masculinum an fœmininum sit, similis est illi in omni declinatione* limes, *& erit masculinum. Item* funis *si incerti generis esse credis, similis est illi* panis *in declinatione & erit masculinum* &c. extant apud Gellium lib. 19. cap. 8. nonnulla ex eo Cæsaris libro decerpta, & ad Ciceronem scriptum hoc opus fuisse auctor ibidem est Gellius, cujus auctoritate Torrentius existimat referenda huc verba *ad Ciceronem*, quæ mox leguntur infra. Angeli vero Politiani liber habet *de Analogia ad Neronem*, &c.

(7) *Anticatones.*) Hos contra editam Catonis laudationem scripsit, vituperationem suam esse laudes illius existimans. De horum numero librorum Suetonio adstipulatur Juvenalis. *Majores quam sint duo Cæsaris Anticatones.* Hujus operis meminit etiam Plutarch. in Cæsare statim ab initio.

(8) *Ci-*

(8) *Citeriore Gallia.*) Cisalpina seu Togata. *Lombardie.*

(9) *Conventibus peractis.*) De his quid sint supra cap. 5. videntur hæc verba ex initio lib. 5. Comment. excerpta.

(10) *Mundensis prælii.*) Omnium ultimi. Lucanus lib. 1. ab initio *ultima funesta concurrant prælia Munda*, de quo c. 35. & c. 55.

(11) *Hispaniam ulteriorem.*) Cap. 7.

(12) *IV. & XX. die.*) Hic in omnibus codicibus mendum irrepsisse scribit Casaubonus, & auctoritate Græcorum Strabonis scilicet, & Appiani emendat VII. & XX. uterque enim ἑπτὰ ϗ εἴκοσιν ἡμέραις scripsit. Unde facilis in Latinos numeros error, ut V. pro II. exscriptor quidam acceperit.

(13) *Ad paginas.*) Casaub. & Torr. mallent hîc *primus*, quod & cognovit Ursini M. S. Cum autem pluribus non uterentur in scribendo, præsertim ad Senatum, vel Consules, paginis, sed charta simplici transversa, ut tota simul ob oculos epistola poneretur, hoc Cæsar immutavit, charta sic, ut paginas plures efficeret, complicata.

(14) *Et formam memorialis.*) An chartæ solummodo formam, an etiam rerum scriptarum intelligit; ut ad epistolas Senatui scribendas ejusdem formæ, hoc est eodem modo complicata charta sit usus, qua in memorialibus libellis, vel etiam eadem ratione & stylo scriptitarit epistolas qua libellos. Memoriales quippe libelli ii sunt, quibus summa rerum, de quibus meminisse volumus, capita annotamus; unde nomen etiamnum hodie apud nos, quo sensu Cæsar intelligeretur primus scripsisse literas, quibus summas rerum membratim duntaxat, non vero continenti perpetuaque structura orationis exprimeret; quanquam prior explicatio, ipso Suetonii contextu patere videatur, posteriorem tamen scribendarum rerum copia forte persuaserit.

(15) *D pro A.*) Et E. v. g. pro B. F. pro C. &c. ponendo semper loco pingendæ literæ, quartam, quæ sequitur ordine; sed quid si V. scribendum sit, aliæque, quas nullæ aut quatuor non sequuntur? silent interpretes; at vel, ut est in promptu, videtur ut, nempe dispositis in circulum characteribus repetatur initium v. g. pro V. scribatur A. pro X. B. &c. vel, ut in suis notis Augustus, ubi recurrendum fuerit ad initium, duplex adhibeatur, A. A. scilicet & duplex B. B. &c. Aug. cap. 88. de quo & Isidorus lib. 1. Originum cap. 24. & Probus Grammaticus de ipsa Cæsaris methodo. *Persequi* hîc significat legendo assequi, seu intelligere.

(16) *Œdipus.*) Tragœdia, cui titulus erat *Œdipus*, vulgati legebant *Œdipi*. Minus bene, & Torrentius voces *a puero* non legit in duobus melioris notæ codicibus; sed *feruntur vero ab adolescente*, &c. Ejusdem Argumenti Tragœdiam Græce Sophocles, Latine Seneca scripserunt. Cæsaris quoque Tragœdiarum meminit & Asconius.

CAPUT LVII.

ARmorum & (1) equitandi peritissimus, laboris ultra fidem patiens erat: in agmine, nonnunquam equo, sæpius pedibus, anteibat, (2) capite detecto, seu sol, seu imber esset. Longissimas vias incredibili celeritate confecit, (a) expeditus, (3) meritoria rheda, (4) centena passuum millia in singulos dies: si flumina morarentur, nando trajiciens, vel innixus (5) inflatis utribus, ut persæpe nuntios de se prævenerit.

INTERPRETATIO.

(a) *Absque impedimentis, rheda conductitia.*

NO-

NOTÆ.

(1) *Equitandi*.) Utpote qui a Plutarcho dicitur solitus a pueritia velocissimum equum reflexis in tergum manibus concitare.

(2) *Capite detecto*.) Quamvis alii in peregrinationibus, militia, ludis, aliisque ejusmodi capite tecto forent: de quo more c. 45. & in Aug. c. 82. & Calig. c. 51.

(3) *Rheda*.) Casaubono Gallicum est hoc vocabulum, significatque vehiculi quoddam genus quatuor habentis rotas, quemadmodum *Cisium* duas, ait Isidorus. Nonius vero c. 6. ubi de impropriis pro *curru* a Varrone usurpari ait.

(4) *Centena passuum millia*.) 30. & amplius leucas; tanta hac celeritate octavo die ex quo Roma profectus erat, pervenit ad Rhodanum.

(5) *Inflatis utribus*.) Hi sunt hircinæ pelles ut hîc dicitur, vel stramentis infertæ, ut Curtii lib. 5. *utres quam plurimos stramentis refertos dividit*, &c. His incubantes, & pedibus iter adgubernantes, flumina tranabant; invento non Romanorum duntaxat, sed & Græcorum antiquissimo, cujus loco inventi postea sunt a Romanis ascogephri, hoc est pontes junctis utribus constantes, de quibus in Notitia Imperii.

CAPUT LVIII.

IN obeundis expeditionibus, dubium cautior an audentior. Exercitum neque per insidiosa itinera duxit umquam, nisi perspeculatus locorum situs: neque in Britanniam transvexit, (1) nisi ante per se portus & navigationem, & accessum ad insulam explorasset. At idem (2) obsessione castrorum in Germania nuntiata, per stationes hostium, Gallico habitu penetravit ad suos. (3) A Brundisio Dyrrachium inter oppositas classes hieme transmisit. Cessantibusque copiis, quas subsequi jusserat, cum ad accersendas frustra sæpe misisset, novissime ipse clam noctu parvulum navigium solus obvoluto capite conscendit: neque aut quis esset ante detexit, aut gubernatorem cedere adversæ tempestati passus est, quam pene obrutus fluctibus.

NOTÆ.

(1) *Nisi ante per se*, &c.) Cæsar ipse lib. 4. Comm. per Caium Volusenum cum navi longa præmissum, portus exploratos dicit, unde Casaubono suspecta hic Suetonii memoria.

(2) *Obsessione castrorum*.) Tum vero similiter cum Q. Cicero Tullii frater Cæsaris legatus communi Gallorum conspiratione cum reliquis omnibus hibernis obsessus est, ut videre est lib. 5. de bello Gallico.

(3) *A Brundisio Dyrrachium*.) De his urbibus cap. 34. hæc est celebris illa occasio, qua Cæsar renuenti Amiclæ, (id erat gubernatori nomen) apprehensa dextra: *perge*, ait, *Cæsarem vehis*, *Cæsarisque fortunam*; de quo fuse Plutarchus in Cæsare, & suo more Lucanus lib. 5. ubi hæc etiam pluribus describit.

Fisus cuncta sibi cessura pericula Cæsar
Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
Trade sinum, &c.
Sola tibi causa hæc est justa timoris
Vectorem non nosse tuum, &c.

CAPUT LIX.

(1) NE religione quidem ulla a quoquam incepto absterritus umquam, vel retardatus est. Cum (2) immolanti aufugisset hostia, profectionem adversus (3) Scipionem & Jubam non distulit. (4) Prolapsus etiam in egressu navis, verso ad melius omine, *Teneo te*, inquit, *Africa*. Ad eludendas autem vati-

vaticinationes, quibus felix & invictum in ea provincia (5) fataliter Scipionum nomen ferebatur, despectissimum quendam ex (6) Corneliorum genere, cui ad opprobrium vitæ (7) Salutioni cognomen erat, in castris secum habuit.

NOTÆ.

(1) *Religione.*) Hoc est omnibus, quibus infausta fore consilia, religio suadebat; quod nobis dicitur *scrupule*.

(2) *Immolanti aufugisset.*) Quod cæteros ab incepto deterrebat, ut pote signum infausti, nec diis accipiendi sacrificii: cujus meminit & Lucanus lib. 7.

Discussa fugit ab ara

Taurus: &c. De hoc omine vide & in Galb. cap. 18.

(3) *Scipionem & Jubam.*) De his supra c. 35.

(4) *Prolapsus.*) Omen cæteroqui triste in expeditionibus incipiendis.

(5) *Fataliter.*) Quasi fatorum necessitate fieri oporteret, ut Scipiones in Africa vincerent propter victorias illic a Scipionibus majore & juniore partas.

(6) *Corneliorum genere.*) Unde & Scipiones ducebant originem.

(7) *Salutioni.*) Varie isto de cognomine varii legunt & conjiciunt, sed vel relinquendum videtur *Salutioni* mimi cujusdam nomen, ita ut illi quoque nomine similis esset, quem moribus & etiam vultu referre dicebatur; vel si quid immutari debeat, Lipsio lib. Elect. 2. cap. 17. assentiendum legendo *Salacioni* pro spurco & impuro, a *Salax*, quemadmodum a *Senex Senecio*. Omissis aliis lectionibus *Saluitoni*, *Salutationi*, &c. Neque tamen adeo contemnendus ille, quin loco postmodum aliquo fuerit apud Cæsarem, opesque magnas eo favente comparaverit, ut auctor est Plinius lib. 7. cap. 12. & 35. lib. cap. 2.

CAPUT LX.

(a) PRælia non tantum destinato, sed ex occasione sumebat: ac sæpe ab itinere statim, interdum spurcissimis tempestatibus, cum minime quis moturum putaret; nec nisi tempore extremo ad dimicandum cunctantior factus est. Quo sæpius vicisset, hoc minus experiendos casus opinans: nihilque se tantum acquisiturum victoria, quantum auferre calamitas posset. Nullum umquam hostem fudit, quin castris quoque exueret: ita nullum spatium perterritis dabat. Ancipiti prælio equos dimittebat, & (1) in primis suum, quo major permanendi necessitas imponeretur, auxilio fugæ erepto.

INTERPRETATIO.

(a) *Inibat pugnas non tantum præparatus, sed etiam e re nata, ac frequenter nulla data mora post iter* confectum, *identidem per violentissimas procellas præter omnium opinionem.*

NOTA.

(1) *In primis suum.*) Adversus Helvetios pugnans suum equum primo, deinde alios e conspectu removit.

CAPUT LXI.

UTebatur autem equo insigni, pedibus prope humanis, & in modum digitorum (1) ungulis fissis: quem natum apud se, cum haruspices imperium orbis terræ significare domino pronuntiassent, magna cura aluit, nec (a) patientem sessoris alterius, primus ascendit: cujus etiam instar pro (2) æde (3) Veneris genitricis postea dedicavit.

INTERPRETATIO.

(a) *Et primus ascendit* illum, *cum non pateretur alium insidere* sibi, *ad cujus similitudinem postea consecravit effigiem ante templum Veneris matris*.

NOTÆ.

(1) *Ungulis fissis.*) Priores tantum pedes similes humanis fuisse dicit 8. lib. cap. 42. Plinius, qualis erat etiam effigies ante templum collocata: de illo equo Plutarchus quoque non pauca in Cæsare.

(2) *Æde.*) Ædes, templum, fanum promiscue quandoque sumuntur, licet ceremoniarum ratione differant: de quo fuse Gellius lib. 14. cap. 7. Videsis in August. c. 29. num. 2.

(3) *Veneris genitricis.*) A qua oriundum se prædicabat cap. 6. hoc ædificium in foro suo, de quo cap. 26. jussit erigi ex voto, quod Pharsalicum prælium initurus fecerat; quemadmodum autem & deos patres appellabant, ut *Mars pater*. Ovid. 1. de arte. *Janus pater* Virgil. 8. Æneid. & innumeri alii. *Liber pater*, Georgic. 1. quo etiam loco deorum omnium generale nomen fuisse Servius censet, ita & deas matres, ut *Vesta mater* Cicero in oratione de haruspicum responsis, magna mater in Tib. cap. 75. ita & Venus genitrix Macrob. 1. Satur. cap. 12. *Cum hodie quoque in sacris Martem patrem, Venerem genitricem vocemus*, &c. Sed Cæsar genitricem dixit Venerem, quod ab ea genus duceret.

CAPUT LXII.

INclinatam aciem solus sæpe restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, & contortis faucibus convertens in hostem, & quidem adeo plerumque trepidos, ut (1) aquilifer moranti (2) cuspide sit comminatus, alius in manu detinentis reliquerit signum.

NOTÆ.

(1) *Aquilifer.*) Ab Aquila primo legionis Romanæ signo, quod in unaquaque legione non nisi unum, jam inde a Marii temporibus, qui aquilas Romanis legionibus proprias dicavit: erant autem aurea aquilarum simulacra hastis suffixa; alia vero cohortium signa vulgo minotauri, lupi, equi, &c. de quibus Plinius lib. 10. cap. 4. quin & dracones, ut ex Claudiano aliisque.

Stent bellatrices aquilæ, sævique dracones.

(2) *Cuspide.*) Hoc est posteriore parte hastilis, quo gestabatur aquila, qua nempe terræ infigebatur.

CAPUT LXIII.

NOn minora illa constantiæ ejus, immo majora etiam indicia fuerunt: post aciem Pharsalicam, cum præmissis in Asiam copiis, per angustias (1) Hellesponti (2) vectoria navicula trajiceret, (3) L. Cassium partis adversæ cum decem rostratis navibus obvium sibi neque refugit, & cominus tendens, ultro ad deditionem hortatus, supplicem ad se recepit.

NOTÆ.

(1) *Hellesponti.*) His angustiis Europa sejungitur ab Asia.

(2) *Vectoria navicula.*) Sic in duobus ex suis libris Torr. sic ex Cujacii & Pithœi codicibus Casaubonus, *vectoria* enim *navicula* dicitur eodem sensu, quo cap. 57. *meritoria rheda*. Torrentius tamen vulgatam lectionem retinet, scilicet *victor navicula*, victoria quippe animum, ut ait, addebat.

(3) *L. Cassium.*) Qui postea unus fuit e conjuratis, cum alio Cassio, qui *Cajus* dicebatur, de quo cap. 82.

CAPUT LXIV.

ALexandriæ, circa oppugnationem pontis, eruptione hostium (1) subita compulsus in scapham, pluribus eodem præcipitantibus, cum desilisset in mare, nando per cc. passus, evasit ad proximam navem, elata læva, ne libelli quos tenebat, madefierent: (2) paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.

NOTÆ.

(1) *Subita.*) Legunt quidam *facta subito*.

(2) *Paludamentum.*) Consulum cum imperio militari proficiscentium insigne vestimentum, coccini coloris. Hoc auspicato, & in Capitolio, sumi moris erat, ducesque exercituum nonnumquam unius hujus ceremoniæ celebrandæ caussa revocaverunt. Ut de Flaminio Livius lib. 22. auctor est. Hic autem a Suetonio longe diversi abeunt Dio & Appianus; nam ille lib. 42. idem de libellis habet, verum de paludamento non modo non consentit, sed & eo & reliquis vestibus, quarum pondere & hostium telis obruebatur, potitos ait Ægyptios, & ad tropæum appendisse; cui assentitur 2. Civilium Appianus, sed libellorum non meminit; utrumque silentio prætermisit Hirtius lib. de bello Alex.

CAPUT LXV.

(1) MIlitem neque a moribus neque a fortuna probabat, sed tantum a viribus: tractabatque pari severitate atque indulgentia: non enim ubique ac semper, sed cum hostis in proximo esset, coërcebat: tum maxime exactor gravissimus disciplinæ, ut neque itineris neque prælii tempus denuntiaret; sed paratum & intentum momentis omnibus, quo vellet, subito educeret. Quod etiam sine caussa plerumque faciebat, præcipue (2) pluviis & festis diebus. Ac subinde observandum se admonens, repente interdiu vel nocte subtrahebat; augebatque iter, ut serius subsequentes defatigaret.

NOTÆ.

(1) *Militem neque a fortuna.*) Torr. mallet *a forma*; sed repugnant codices. Cæsarem igitur intellige, non a divitiis æstimasse, & legisse suos milites, quemadmodum a Romanis fieri solitum erat: Polybius quippe lib. Hist. 6. in equitum delectu census habitam rationem auctor est, quod & in peditibus legendis usurpatum videre est ex Dionysii Halicarnassei lib. 4. ubi de censu instituto sermonem habet; ac præsertim Livii lib. 34. ubi Nabidis Spartani ad Quinctium Romanum verba hæc refert: *Vos* (Romani scilicet) *a censu equitem, a censu peditem legitis, & paucos excellere opibus, plebem subjectam esse illis vultis*, &c. quod autem de moribus ait, Cæsari ipsi consentire non videtur: hic enim lib. 7. de bello Civili refert non *minus se in milite modestiam & continentiam, quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare*, sed milites reprehendebat, quod temere iniquo loco pugnassent, nec *signo recipiendi dato constitissent*, &c.

(2) *Pluviis & festis diebus.*) Ut paratiores forent adversus insidias, quibus aptissima ejusmodi tempora, & frequenter structas multis exemplis probant stratagematum scriptores.

CAPUT LXVI.

FAma vero hostilium copiarum perterritos non negando, (1) minuendove, sed insuper (2) amplificando, ementiendoque confirmabat. Itaque cum expectatio adventus Jubæ terribilis esset, convocatis ad concionem militibus, *Scitote*, inquit, *paucissimis his diebus regem adfuturum cum* (3) x. *legionibus, equitum* xxx. (4) *levis armaturæ* c. *millibus*, (5) *elephantis* ccc. (a) *Proinde desinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique qui compertum habeo, credant: aut quidem vetustissima nave impositos, quocumque vento, in quascumque terras* (6) *jubebo* (7) *avehi*.

INTERPRETATIO.

(a) *Quapropter cessent aliqui* ista *inquirere amplius, aut judicare* de illis, *& fidem habeant mihi, qui certo scio: sin minus jubebo illos imponi vetustissimæ navi, & hinc exportari in quascumque regiones tulerit ventus quilibet.*

NOTÆ.

(1) *Minuendove.*) In Cujacii codice Casaubonus legebat *inhibendove*. Quod & potest; rumores enim inhibere noti apud politicos moris est.

(2) *Amplificando.*) Eadem Cyri in occasionibus ejusmodi ratio, hic enim auctore Xenophonte satius ducebat, ut minora expectatis invenirentur, non contra.

(3) *X. Legionibus.*) Eæ ex Romanis: Jubæ quippe Scipio sese conjunxerat, ut supra cap. 36. & 37. & totidem legiones habebat, ut testis locuples est Hirtius lib. de bello Afric. copias adversariorum enumerans Scipionis legiones decem, &c.

(4) *Levis armaturæ.*) Torrentius rejicit has voces, retinet Casaubonus; & certe merito ut videtur; Hirtius enim ibidem, *equitatus infinitus, legiones Regiæ IV. levis armaturæ magna vis*, &c. Levis armaturæ milites iidem & velites, sic dicti quod neque loricam induerent, neque ocreis aliisque ejusmodi munirentur, sed jaculis aut funda dumtaxat armati pugnarent; contra vero gravis armaturæ.

(5) *Elephantis CCC.*) Illud est præsertim quod ementiendo Cæsar augebat, nec enim plures elephantos quam cxx. in hostilibus exercitibus esse Labienus jactabat, & fama ipsa ferebat, quæ etiam vulgo res ejusmodi in majus auget, ut statim ab initio belli Africani & adhuc paulo post legere est. Appianus nonnisi sexaginta Elephantorum meminit.

(6) *Ju-*

(6) *Jubebo.*) In duobus M. S. legit Torr. *Jubeo*, quod magis est imperantis: quo loco Casaub. legendum censet *equidem vetustissimæ navi impositos*, &c.

(7) *Avehi.*) Hoc inter supplicii genera fuisse notat Casaubonus, & a Tito usurpatum colligit ex cap. 8. in ejus vita, sed præsertim a Trajano in delatores, de quibus Plinius in Panegyrico: *congesti sunt in navigia raptim conquisita, ac tempestatibus dediti*, &c. Et Tyranni Christianorum osores id quoque crudelitatis exercuerunt, ut refert Victor de Geiserico Vandalo. *Tunc vero memoratæ urbis episcopum, id est Carthaginis, Deo & hominibus manifestum, nomine, Quod vult Deus, & maximam turbam Clericorum, navibus fractis impositum nudos atque exspoliatos expelli præcepit.* Cujus generis plura legere est in Martyrologio.

CAPUT LXVII.

(a) DElicta neque observabat omnia, (1) neque pro modo exsequebatur: sed (2) desertorum ac seditiosorum & inquisitor & punitor acerrimus, connivebat in cæteris. Ac nonnunquam post magnam pugnam atque victoriam, remisso officiorum munere, licentiam omnem passim lasciviendi permittebat: jactare solitus, *milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse*: nec *milites* eos pro concione, sed blandiori nomine (3) *commilitones* appellabat: habebatque tam cultos, (4) ut argento & auro politis armis ornaret: simul & ad speciem, & quo tenaciores eorum in prælio essent metu damni. Diligebat quoque usque adeo, ut audita clade (5) Titurianа, barbam capillumque (6) summiserit: nec ante dempserit, quam vindicasset. Quibus rebus & devotissimos sibi, & fortissimos reddidit.

INTERPRETATIO.

(a) *Neque explorabat omnes culpas, neque puniebat illas pro gravitate cujusque, &c.*

NOTÆ.

(1) *Neque pro modo.*) Modus hic Casaubono est jus consuetum, & disciplinæ militaris institutum: ut *pro modo* & *pro more* idem sint. Quod etiam legendum volebat Gabriel Faernus apud Torrentium: *exequi* vero idem ac *punire*, seu potius ad strictos juris apices expendere. Tacit. in Agricolæ vita. *Omnia scire, non omnia exequi.* Cæsar igitur, desertoribus & seditiosis exceptis, in reliquos delinquentes lenior erat.

(2) *Desertorum.*) Desertores, & Emansores, fugitivorum militum nomina, hi qui diu vagati ad castra revertuntur, illi qui non nisi per vim reducti, unde etiam gravius, capite scilicet, plecti soliti.

(3) *Commilitones.*) Apud Lucanum lib. 1. milites hortaturus:

Bellorum ó socii, qui mille pericula Martis
Mecum, ait, experti.

Qui mos Augusto post bella civilia improbatus, ut in ejus vita cap. 25.

(4) *Auro & argento.*) Arma pelle vel corio tecta habere moris fuit apud Romanos; quæ prælii, lustrationis, aut cujusdam pompæ tempore nudabant: quod & de Titi exercitu narravit Josephus lib. de bello Judaic. 5. cap. 25.

(5) *Tituriana.*) Supra cap. 25.

(6) *Summiserit.*) Idem de Augusto accepta clade Variana in ejus vita c. 23. Quod apud ipsos in luctu solitum fuit, sive ob acceptam cladem, sive rei facti, unde notatu dignum visum est, quod P. Scipio Pauli filius a Tribuno plebis accusatus, neque barbam posuerit, neque candida veste uti desierit, neque vestitu solito reorum indutus fuerit, ut notat Gellius lib. 3. cap. 4. vel supplicum more impense quidpiam postulantes, ut de Alexandrinorum legatis Livius lib. 4. decade 5. contra vero Barbari quidam barbam in luctu ponebant, ut in Calig. cap. 5. videre est, quam cæteroqui alebant infra c. 71.

CA-

CAPUT LXVIII.

A. V. C. DCC.

INgresso civile bellum, (1) centuriones cujusque legionis singulos equites (2) e viatico suo obtulerunt: & universi milites gratuitam & sine frumento stipendioque operam, cum tenuiorum (3) tutelam locupletiores in se contulissent. Neque in tam diuturno spatio (4) quisquam omnino descivit: plerique capti (5) concessam sibi sub conditione vitam, si militare adversus eum vellent, recusarunt. Famem & cæteras necessitates, non cum obsiderentur modo, sed & si alios ipsi obsiderent, tantopere tolerabant, ut (6) Dyrrachina munitione Pompeius, viso (7) genere panis ex herba, quo sustinebantur, *cum feris sibi rem esse* dixerit: amoverique ocyus, nec cuiquam ostendi, jusserit: ne patientia & pertinacia hostis, animi suorum frangerentur. Quanta fortitudine dimicaverint, testimonio est, quod adverso semel apud Dyrrachium prælio, pœnam in se (8) ultro depoposcerunt: ut consolandos eos magis imperator, quam puniendos habuerit. Cæteris præliis innumeras adversariorum copias, multis partibus ipsi (9) pauciores, facile superaverunt. Denique una sextæ legionis (10) cohors præposita castello, quatuor Pompeii legiones per aliquot horas sustinuit, pene omnis confixa multitudine hostilium sagittarum: quarum (11) centum ac triginta millia intra vallum reperta sunt. Nec mirum, si quis singulorum facta respiciat, vel (12) Cassii Scævæ centurionis, vel C. Acilii militis, ne de pluribus referam. Scæva, (13) excusso oculo transfixus femore & humero, centum & viginti ictibus scuto perforato, custodiam portæ (14) commissi castelli retinuit. Acilius navali ad (15) Massiliam prælio, injecta in puppem hostium dextra, & abscissa, memorabile illud apud Græcos (16) Cynægiri exemplum imitatus, transiluit in navem (17) umbone obvios agens.

NOTÆ.

(1) *Centuriones.*) Tres in una cohorte manipuli, ut supra cap. 31. notatum est: singulis duo centuriones præerant, alter altero prior: constat ex Dionysii Halicarn. lib. 9. & Taciti Annal. 1. de militibus in centuriones suos seditiose sævientibus: *repente lymphati in centuriones invadunt ea vetustissima militaribus odiis materies, & sæviendi principium prostratos, verberibus mulcant,* (ut legendum vult Lipsius, alias mulctant) *sexageni singulos ut numerum centurionum adæquarent,* &c. de quibus fuse Lipsius lib. 2. Dialog. 8. de militia. Cohortis primæ centurio primus primipilus dicebatur de quo Tib. c. 37.

(2) *Viatico.*) Viaticum dixere pecunias, aliaque itineri faciendo impendenda. Quin & pro sumptu in rem quamcumque faciendo, a Jurisconsultis accipitur. Ulpianus *l.* 17. *ff. de rebus creditis*, filiifamilias Romæ studiorum caussa agentis pecuniam ad alimenta a patre missam, *viaticum* dixit. Et *magnum viaticum*, quanquam nove, dictum tamen refert Gellius lib. 17. cap. 2. *pro magna facultate, & paratu magno, videturque Græcos secutus, qui* ἐφόδιον *sumptum viæ ad aliarum quoque rerum apparatus traducunt*, &c. Quare *viaticum* hîc est, vel cujusque centurionis peculium, vel pecunia aliaque in sumptus itineris distributa, quorum quæ superabant, in instruendo alendoque equite, impenderent, quo sensu Horat. lib. 2. Epist. 2.

Luculli miles collecta viatica, multis
Ærumnis, lassus dum noctu stertit, ad assem
Perdiderat, &c.

(3) *Tutelam.*) Alimenta & necessitatum omnium exhibitionem Casaubonus intelligit: id

id enim *tueri* interdum significat Macrob. lib. 2. cap. 2. *Interrogavit* (*quia sutorem sciebat*,) *quo artificio se tueretur*, &c.

(4) *Quisquam omnino* .) De militibus duntaxat intelligendum; Labienum enim a se defecisse ipse satis innuit lib. 3. de bello Civili. *At Labienus, quum ab eo* (Pompeio intellige) *impetrasset, ut sibi captivos transdi juberet, omnes productos ostentationis, ut videbatur, causa, quo major perfugæ fides haberetur, commilitones appellans*, &c. *interfecit*. Et diserte Lucanus lib. 5. ubi Cæsarem inducit loquentem:

Fortis in armis
Cæsareis Labienus erat, nunc transfuga vilis.

(5) *Concessam sibi vitam* .) Ut centurio ille, qui cum veteranis quibusdam suis commilitonibus captus, & ad Scipionem missus, ei vitam condonanti, & pro suo beneficio gratias sibi agendas expectanti respondit: *Pro tuo summo beneficio, Scipio, tibi gratias ago* (*non enim imperatorem te appello*) *quod mihi vitam incolumitatemque, belli jure capto polliceris: & forsan isto uterer beneficio, si non ei summum scelus adjungeretur. Ego ne adversus Cæsarem imperatorem meum adversus armatusque consistam?* lib. 5. de bello Africano. Et Granius ille Petronius qui auctore Plutarcho Cæsaris Quæstor Scipioni vitam quoque condonanti respondit, Cæsaris milites vitam dare, non accipere consuevisse; & suo se pugione confodit.

(6) *Dyrrachina obsidione* .) De qua c. 35.

(7) *Genere panis ex herba* .) Lapsanam fuisse refert Plinius lib. 19. cap. 8. *Nec non olus silvestre est triumphorum Divi Julii carminibus præcipue, jocis militaribus celebratum: alterius quippe versibus exprobravere lapsana se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parsimoniam cavillantes*. Hanc inter silvestres brassicas lib. 2. cap. 9. annumerat, & napi simillima ejus esse folia dicit. Cæsar ipse lib. 3. de bello Civili, *caram* appellat radicem illam ex qua lacte commixta panem efficiebant. Hujusmodi panes in Pompeianos sibi per colloquia famem exprobrantes conjiciebant, addebantque se, quoad herbas ejusmodi terra produceret, obsidionem Pompeii non derelicturos: hinc Lucanus lib. 6.

Cernit miserabile vulgus
In pecudum cecidisse cibos, &c.

Paulo post:

Plurimaque humanis antehac incognita mensis
Diripiens miles, saturum tamen obsidet hostem.

(8) *Ultro depoposcerunt*, &c.) Appianus lib. 2. de bellis Civilibus dicit ipsos petiisse, more patrio decimari: quo negato, saltem aquiliferos morte plecti & primos fugæ auctores; hocque iterum negato, Cæsarem satis habuisse, ut quosdam, eosque paucos supplicio afficeret; ipse lib. 3. de bello Civili militum dolore exposito & repetendi prælii ardore, nonnullos signiferos infamia notatos & loco motos refert.

(9) *Pauciores* .) Sic apud Arvernos ubi Vercingetorix non minus, quam 400000. in armis habebat, & apud Æduos, ubi non minorem Helvetiorum multitudinem superarunt.

(10) *Cohors* .) Hoc est quingenti, vel ut plurimum sexcenti, viginti ad minimum Pompeianorum millibus restiterunt, ut ex supra dictis cap. 1. colligere est, & notavit Lipsius Dialogo 4. lib. 2. de militia.

(11) *Centum ac triginta millia* .) Cæsar ipse lib. 3. de bello Civili, ubi ista pluribus enarrantur, de centurionibus ejus cohortis loquens, *Et cum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia sagittarum circiter* xxx. *in castellum conjecta Cæsari remuneraverunt*: quo Cæsaris, aut hoc Suetonii loco manifestus error est. Ursinus apud Cæsarem pro *circiter* legi debere putat *centum*.

(12) *Cassii Scævæ* .) Cæsar ibidem idem narrat: *quem* ait, *Cæsar donatum millibus ducentis æris* (hoc est 8750. l. cap. 4.) *ab octavis ordinibus ad primipilum se transducere pronunciavit; cohortemque postea duplici stipendio, frumento, vel speciariis, militaribusque donis amplissime donavit*. Hunc Lucanus pugnantem describens lib. 6. ait suo more.

Jamque hebes, & crasso non asper sanguine mucro
Percussum Scævæ frangit, non vulnerat hostem:
Perdidit ensis opus, frangit sine vulnere membra &c.
Illum tota premit moles; illum omnia tela.

(13) *Excusso oculo* .) Quatuor ejus cohortis centurionibus id accidisse dicit Cæsar, & de Scæva Lucanus ibidem:

Affixam vellens oculo pendente sagittam
Intrepidus, bellumque suo cum lumine calcat.

Et paulo post:

Per-

Perdiderat vultum rabies: stetit imbre cruento
Informis facies.

(14) *Commissi castelli.*) Unius ex illis quibus Pompeii castra circumdederat, cum illum prope Dyrrachium magnis operibus teneret obsessum, ut supra cap. 35. & Lucanus lib. 6.

Turritaque summis
Disponit castella jugis, &c.

(15) *Massiliam.*) Quæ proficiscenti in Hispaniam portas clauserat cap. 34. & Cæsar lib. 1. de bello Civili.

(16) *Cynægiri.*) Atheniensis illius qui post pugnam Marathoniam in Persas, fugatos hostes insecutus alternis manibus in navem onustam injectis, & abscissis, morsu navem ad postremum detinuit: de quo Justinus lib. 2. cap. 9. Simile quid a L. Glauco Romano factum narrat. Scævæ & Acilii Valerius quoque meminit lib. 3. cap. 2. mutatis nonnihil prænominibus.

(17) *Umbone.*) Umbo media clypei pars in rotundum instar umbilici eminentior ferro vel ære munita, qua cominus pugnantes hostem impellebant.

CAPUT LXIX.

SEditionem per (1) x. annos Gallicis bellis nullam omnino moverunt, civilibus aliquas: sed ut celeriter ad officium redierint: nec tam indulgentia ducis, quam (2) auctoritate. Non enim cessit umquam tumultuantibus, atque etiam obviam semper iit. Et nonam quidem legionem apud Placentiam, quamquam adhuc (3) in armis Pompeius esset, totam cum (4) ignominia missam fecit: ægreque post multas & supplices preces, nec nisi exacta de (5) sontibus pœna, restituit.

NOTÆ.

(1) *Decem annos.*) Non quidem absolutos ut supra cap. 25. notatum.

(2) *Auctoritate.*) Lucanus lib. 5. de Cæsare milites allocuturo super hac ipsa seditione:

Stetit aggere fultus
Cespitis intrepidus vultu, meruitque timeri
Nil metuens.

Et paulo post Cæsar ipse:

Vadite, meque meis ad bella relinquite fatis.
Invenient hæc tela manus, vobisque relictis
Tot reddet fortuna viros, quot tela vacabunt.

(3) *In armis adhuc.*) Dictionem *adhuc* mallet abesse Torrentius, & sane merito. Seditio enim illa contigit tum, cum ex Hispania rediret, victis Petreio & Afranio, sicque ante pugnam Pharsalicam; quare eo magis probabile est redundare hoc adverbium, quod arma Pompeius, nisi cum vita, non reliquerit.

(4) *Cum ignominia.*) De missione honesta & ignominiosa cap. 7.

(5) *Sontibus.*) Hoc est seditionis auctoribus præsertim in seditione: quippe sontes sunt omnes.

CAPUT LXX.

(1) DEcumanos autem Romæ cum ingentibus minis, summoque etiam urbis periculo, (2) missionem & præmia flagitantes, ardente tunc in (3) Africa bello, neque adire cunctatus est, quamquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed una voce, qua (4) *Quirites* eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit & flexit, ut ei *milites* esse confestim responderint: & quamvis recusantem ultro in Africam sint secuti: ac sic quoque seditiosissimum quemque & (5) prædæ & agri destinati tertia parte multavit.

NO-

NOTÆ.

(1) *Decumanos.*) Decimæ legionis milites: *decumum* antiqui non secus ac *decimum* dixere. Huic præsertim legioni Cæsar indulserat multum propter virtutem, & confidebat. Notum est autem Romanis legionibus nomina a numero atque ordine ut-plurimum indita, ut *prima*, *secunda*, &c. inde *primani* & *secundani*, &c.

(2) *Missionem.*) Honestam nempe, qualis post expleta stipendia cap. 7. notatum: de præmiis, quæ ut-plurimum erant agri, qui eis dabantur colendi, supra c. 20. & in Aug. cap. 13. & 24.

(3) *In Africa.*) Adversus Scipionem, & Jubam cap. 36.

(4) *Quirites.*) Hoc est cives Urbanos, per ironiam, quasi molles & ignavos, otii, quo Urbani delectantur, ut-plurimum cupiditatem taxans: quo sensu Lucanus:

Tradite vestra viris ignavi signa Quirites.

(5) *Prædæ & agri destinati.*) Hæc sunt præmia de quibus num. 2.

CAPUT LXXI.

STudium & fides erga (1) clientes ne juveni quidem defuerunt. (2) Masintham nobilem juvenem, cum adversus (3) Hiempsalem regem tam enixe defendisset, ut (4) Jubæ regis filio in altercatione (5) barbam invaserit, stipendiarium quoque (6) pronunciatum, & abstrahentibus statim eripuit, occultavitque apud se diu: & mox ex (7) prætura proficiscens in Hispaniam, inter (8) officia prosequentium, fascesque lictorum, lectica sua avexit.

NOTÆ.

(1) *Clientes.*) Quid ii sint cap. 2. nota quatuordecim continuis capitibus de studiis bellicis, ut proposuerat, egisse Suetonium, nunc studiorum civilium partem alteram, administrandæ scilicet Reipublicæ rationem persequitur. Vide cap. 44.

(2) *Masintham.*) Quis ille fuerit, tacent tam historici, quam interpretes. Casaubonus existimat fuisse quemdam e stirpe regia alicujus ex illis Africæ regibus, qui quod Romanis restitissent, periere amisso regno: cum illum veteris adhuc umbram splendoris aliquam retinentem, ad pendenda sibi tributa cogere vellet Hiempsal, res ad Senatum delata fuit, ubi juvenem illum quamvis tutatus Cæsar, tamen facere non potuit, quin stipendiarius, hoc est vectigalis pronunciaretur. De stipendiariis cap. 25. in Galb. c. 12. Vesp. 16. Domit. 12.

(3) *Hiempsalem.*) Hunc a Pompeio adnitente Sylla regem institutum, auctor est Plutarchus in Pompeio.

(4) *Jubæ Regis filio.*) Hiempsalis regis scilicet. Dio lib. 46.

(5) *Barbam.*) Hanc patet a barbaris excultam ut cap. 67. num. 6. animadvertimus.

(6) *Pronunciatum.*) Torr. legit in optimo e suis codicibus *pronunciavit*. Quo sensu intelligeretur Cæsar pronunciasse stipendiarium, hoc est militem, ut hoc saltem jure protegeretur, sed dubitat, an quemadmodum *stipendiaria provincia* Latine dicitur, ita ut *stipendiarius miles* recte dici possit. Certe alia prorsus est sententia: provincia stipendium tribuit, miles accipit.

(7) *Ex prætura.*) Cap. 18.

(8) *Officia.*) Profecturos in provincias magistratu functos, amici, clientesque honoris causa, ad portam usque salutarem prosequebantur, ibique salutabant.

CAPUT LXXII.

AMicos tanta semper facilitate indulgentiaque tractavit, ut (1) C. Oppio comitanti se per sylvestre iter, correptoque subita valetudine, & in (2) diversorio loco, quod unum erat, cesserit: ac ipse humi ac (3) sub divo (4) cubuerit. Jam autem rerum potens, quosdam etiam infimi generis ad amplissimos honores provexit. Cum ob id culparetur, professus est palam, *si* (5) *grassatorum & sicariorum ope in tuenda sua dignitate usus esset, talibus quoque se parem gratiam relaturum.*

NOTÆ.

(1) *C. Oppio.*) Illo Cæsaris amico de quo cap. 52. & cap. 56.

(2) *Diversorio loco.*) F. Ursinus in veteri codice legit, *& in diversorio, quod unum erat, loco cesserit*, apertiore multo sensu, quem vix ullum eruas e vulgata lectione, unde Torrentius emendat *& loco in diversorio, quod unum erat*, &c. Casaub. forte legendum opinatur, *Diversoriolo*; particulæ enim illæ, *& in*, non extant in Viterbiensi codice.

(3) *Sub divo.*) Paulo narrat aliter Plutarch. in Cæsare, quem cubuisse dicit ἐν τῷ προσεγίῳ τῆς θύρας. Est autem προσέγιον, *Protectum*, seu tecti projectura, quæ aliquantum ante januam spatii tegit, quæ *suggrundia* Latinis, nobis *saillie de la couverture*, nec mirum tam anguste eo loci habitatum, tunc enim tempestate adactus in pauperis cujusdam tugurium diverterat, ubi non nisi cubiculum unicum fuisse notat ibidem Plutarchus.

(4) *Cubuerit.*) In aliis *accubuerit.*

(5) *Grassatorum, &c.*) Vide infra in Aug. cap. 32.

CAPUT LXXIII.

SImultates contra nullas tam graves excepit umquam, ut non occasione oblata libens deponeret. (1) C. Memmii, cujus asperrimis orationibus non minore acerbitate rescripserat, etiam suffragator mox in petitione consulatus fuit. C. Calvo post famosa epigrammata de reconciliatione per amicos agenti, ultro ac prior scripsit. Valerium (2) Catullum, a quo sibi versiculis de (3) Mamurra perpetua (4) stigmata imposita non dissimulaverat, (5) satisfacientem, eadem die adhibuit cœnæ; (6) hospitioque patris ejus, sicut consueverat, uti perseveravit.

NOTÆ.

(1) *Caii Memmii.*) De hujus prætura cap. 23. ac rursus de illo & Calvo de quo hic, cap. 49. hunc vero similiter intellexit Ovidius hoc versu:

Et tu cum Calvo docte Catulle tuo.

(2) *Catullum.*) Hic ille Veronensis est, cujus extant opera licet non omnia, Ciceroni, Pompeio aliisque ætatis illius præstantissimis viris familiaris, usque eo liber in Epigrammate scribendo, ut ne Cæsari quidem pepercerit. Vide illius Epigramma 30.

(3) *Mamurra.*) Fuit ille formianus Cæsaris quondam exoletus, & in Gallia fabrorum præfectus, qui tantas congessit divitias, ut Romæ primus, auctore Cornelio Nepote, totius domus suæ parietes marmore incrustaverit, cujus meminit & Plinius lib. 36. c. 6. sed locus ibi corruptissimus. Catullus Ep. 30.

Quis hoc potest videre? quis potest pati
Nisi impudicus & vorax & helluo
Mamurram habere quod Comata Gallia, &c.

Et adhuc infra Ep. 58.

Pulcre convenit improbis
Mamurra . . . . Cæsarique.

(4) *Sti-*

(4) *Stigmata.*) Hoc est infamiæ notas; ducta metaphora a stigmatis, sive notis quibusdam, quas vultui vel fronti nocentium servorum ferro inurebant, quandoque literas: unde Plautus in Casina servum his literarum notis insignem, appellat *literatum*, actu 2. Sc. 6. vers. 48. Martial.

Quatuor inscripti portabant vile cadaver.

(5) *Satisfacientem.*) Satisfacere dixerunt, cum qui verbis læserat alterum, juraret coram testibus nolle se ea dicta. Terent. in Adelphis Act. 2. Scen. 1.

Jusjurandum dabitur te esse
Indignum injuria hac.

Et Donat. ad hunc locum & Plautus in Amphitryone. Act. 3. Scen. 2. Jupiter sub persona Amphitryonis:

Mane arbitratu tuo jusjurandum dabo,
Me meam pudicam esse uxorem arbitrarier.

Ulpianus l. 5. §. 8. ff. de injuriis & famosis libellis. *Hac lege permittitur actori jusjurandum deferre, ut reus juret, injuriam se non fecisse*, &c. In Tib. 27. & Claud. 38.

(6) *Hospitioque patris.*) De Verona intelligendum videtur, sed in Transpadanas regiones post triumphos ivisse Cæsarem nemo antiquorum auctoritate dixerit, paulo enim post occisus est. Hac & aliis rationibus adducti Casaub. hic, & Joseph. Scaliger in notis ad Eusebii Chronicon num. MDCCCCLX. Suetonii hac parte negligentiam accusant. Verum quid si scripta ante triumphos & condonata dicantur epigrammata? licet enim Ponticæ & Hispanicæ prædæ mentio, quæ in illis habetur, confectis adversus Pharnacem, & Pompeios bellis, scripta fuisse persuadere videatur, nihilo tamen minus cum direpta ab eo fuerint ante id tempus Lusitanorum oppida, ut supra cap. 54. retulit Suetonius, & Rhodi etiamnum agens Mithridatis præfectos expulerit, ut etiam supra cap. 5. de illis temporibus forte posset intelligi. Sin minus, aliam quoque Catulli patri, quam quæ erat in regione Transpadana domum fuisse suspicor, in quam Cæsar post reconciliationem occasione data diverterit.

CAPUT LXXIV.

SEd & in ulciscendo natura lenissimus: (1) piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redegisset, quoniam suffixurum se cruci ante juraverat: jugulari prius jussit, deinde (2) suffigi. (3) Cornelio Phagitæ, cujus quondam nocturnas insidias æger ac latens ne perduceretur ad Syllam, vix præmio dato evaserat, nunquam nocere sustinuit. Philemonem a (4) manu servum, qui necem suam per venenum inimicis promiserat, non gravius quam simplici morte puniit. In P. Clodium Pompeiæ uxoris suæ (5) adulterum, atque eadem de caussa pollutarum cerimoniarum reum, testis citatus, negavit se quidquam comperisse: quamvis & mater Aurelia, & soror Julia, apud eosdem judices, omnia ex fide retulissent. Interrogatusque, cur igitur repudiasset uxorem, (6) *Quoniam*, inquit, *meos tam suspicione quam crimine judico carere oportere*.

NOTÆ.

(1) *Piratas*.) Supra cap. 4.

(2) *Suffigi*.) Idem quia Tarquinius Priscus fecerat, Romani criminati sunt; quamvis ob majorem infamiam sceleratis inurendam ab Imperatoribus postea factitatum sit. Quin & Ptolemæus Cleomenis corpus unguentis fartum ne cito corrumperetur, diutiusque agnosci quiret, affigi cruci jusserit; hoc enim modo Plutarchum in Cleomene Casaubonus explicat. Fenestella Epitom. 2. decollatos dixit.

(3) *Cornelio Phagitæ*.) Vide cap. 1.

(4) *A manu*.) Vel ad manum, ex illorum numero quorum manu ad conscribendas epistolas utebatur, qui & *amanuenses* dicuntur in Nerone cap. 44. quin & *libertarum amanuensium* ad fœminarum usum mentio fit Vesp. cap. 3.

(5) *Adulterum*.) Vide supra c. 6.

(6) *Quoniam inquit meos*.) Idem habet & Plutarchus, dixit tamen supra cap. 6. Cæsarem opinatum fuisse, illam a Clodio adulteratam. Sed eo tempore de quo hîc agitur, ei adversari, utile sibi non ducebat, utpote quem optimatibus contradicere exoptaret.

CAPUT LXXV.

MOderationem vero clementiamque, cum in administratione, tum in victoria belli civilis, admirabilem exhibuit. Denuntiante Pompeio, pro hostibus se habiturum, qui Reip. defuissent: ipse medios & neutrius partis, suorum sibi numero futuros pronuntiavit. Quibus autem ex commendatione Pompeii (1) ordines dederat, potestatem transeundi ad eum omnibus fecit. Motis apud (2) Ilerdam deditionis conditionibus, cum assiduo inter utrasque partes usu atque commercio, Afranius ac Petreius deprehensos intra castra Julianos subita pœnitentia interfecissent, admissam in se perfidiam non sustinuit imitari. Acie Pharsalica proclamavit, *ut civibus parceretur*: deincepsque nemini non suorum quem vellet unum partis adversæ servare concessit: nec ulli periisse, nisi in prælio reperiuntur, exceptis duntaxat Afranio & (3) Fausto & (4) L. Cæsare juvene: ac ne hos quidem voluntate ipsius interemtos putant: quorum tamen & priores post impetratam veniam rebellaverant: & Cæsar libertis servisque ejus ferro & igni crudelem in modum enectis, (5) bestias quoque ad munus populi comparatas contrucidaverat. Denique tempore extremo etiam quibus nondum ignoverat, cunctis in Italiam redire permisit, magistratusque & imperia capere. Sed & statuas L. Syllæ atque Pompeii, a plebe (6) disjectas, reposuit. Ac si qua posthac aut cogitarentur gravius adversus se, aut dicerentur, inhibere maluit, quam vindicare. Itaque & detectas conjurationes, conventusque nocturnos, non ultra arguit, quam ut (7) edicto ostenderet esse sibi notas: & acerbe loquentibus (8) satis habuit pro concione denuntiare, ne perseverarent, (9) Aulique Cæcinæ criminosissimo libro, & (10) Pitholai carminibus maledicentissimis, laceratam existimationem suam, (11) civili animo tulit.

NOTÆ.

(1) *Ordines.*) Ducendos scilicet, singulorum manipulorum qui tres in cohorte supra cap. 31. singulis, singuli centuriones præerant cap. 68. ordines igitur dare, idem est ac centurionis gradum.

(2) *Ilerdam.*) Citerioris Hispaniæ oppidum hodie *Lerida*; ubi hac occasione, de qua hîc agitur, factis quibusdam induciis, utrinque miles alter in alterius castra parvo ab invicem spatio sejuncta transgressus erat. Petreii crudelitatem nedum imitari Cæsar non sustinuit, ut etiam diligenter conquisitos Petreianos remiserit, quos inter aliqui sponte remanserunt: de quo fuse lib. 1. bell. Civil. Cæsar ipse.

(3) *Fausto.*) Cui cognomen Sylla, de quo supra cap. 26. Syllæ Dictatoris filius erat, Pompeiique gener, qui post profligatas omnium in Africa vires cum Afranio per Mauritaniam, iter in Hispaniam tendens, a P. Sitio captus est, & paucis post diebus dissensione in exercitu orta uterque, ut habetur in ipso libro de bello Africano, interfectus est. Unde Suetonius ait, Cæsaris voluntate interfectos esse quibusdam non videri, eos etiam rebellasse, quia victi & dediti in Hispania post perfidiam illam Petreii, sese in Africa Cæsaris hostibus junxerant, imperio Cæsaris periisse dicit Florus lib. 4. cap. 2.

(4) *Lucio Cæsare.*) Julii hic erat cognatus Catonis Uticæ Quæstor, qui mortuo Catone, Cæsaris ad genua projectus vitam sibi nec amplius quidquam deprecatus facile obtinuerat, teste Hirtio in fine belli Africani: sed Dio per insidias a Cæsare interemptum ait, cum prius condemnare judicio voluisset.

(5) *Bestias ad munus.*) Spectaculum populo exhibendum de quo cap. 39.

(6) *Disjectas L. Syllæ & Pompeii statuas.*) Quamvis ille Cæsarem vix pueritiam egressum, ad necem tanta cura quæsivisset, c. 1. de repositis a Cæsare Pompeii statuis dicere solitum Ciceronem Plutarchus refert. Πομπηΐῳ, Καῖσαρ, ἀνδριάντας, ἱστὰς τοὺς ἑαυτοῦ πηγνύεις. *Pompeii statuas erigens o Cæsar, tuas ipsius constabilis, seu defigis.*

(7) *Edicto.*) Hoc est scripto publice affixo. Vide supra cap. 9. & 11. & infra sæpe.

(8) *Satis habuit.*) Auctor est Velleius longe aliam fuisse mentem Hirtii & Pansæ, (in Aug. cap. 10. & 11.) Cæsaris amicissimorum, suadebant enim, quam poterant enixe, ut quæsitum armis principatum armis retineret, sed dum ipse amari quam timeri malle se dictitat, occupatus est.

(9) *Auli Cæcinæ.*) Hujus extant ad Ciceronem epistolæ, quarum una, quæ est lib. 6. septima, ait de libro a se scripto, quem celeriter non missum excusat, *Cum non tam interest, quo animo scribatur, quam quo accipiatur, ne ea res inepte mihi noceret, cum præsertim adhuc styli pœnas dem, qua quidem in re singulari sum fato*, &c. *Cujus summa criminis est, quod armatus adversario maledixi*, &c. Paulo post de Cæsare. *Quid irascitur ei, qui aliquid scripsit contra suam voluntatem? cum ignorit omnibus, qui multa deos venerati sunt contra ejus salutem.*

(10) *Pitholai.*) Hujus meminit Macrobius lib. 2. cap. 2. jocum referens in eum consulem, quem Cæsar dixit in paucas horas, de quo Cap. proxime sequenti.

(11) *Civili animo.*) Hoc est æquo & remisso, qualem inter cives esse decet. Tib. cap. 10. *genus vitæ civile*, & Aug. cap. 51. civilitas commendatur Claud. cap. 35. quo etiam sensu Juvenal. Sat. 5.

Poscimus ut cœnes civiliter.

CA-

CAPUT LXXVI.

A. V. C. DCCIX.

PRægravant tamen cætera facta, dictaque ejus, ut & abusus dominatione, & jure cæsus existimetur. Non enim honores modo nimios recepit, ut (1) continuum consulatum, (2) perpetuam dictaturam, (3) præfecturamque morum, insuper (4) prænomen imperatoris, cognomen patris patriæ, (5) statuam inter reges, (6) suggestum in orchestra: sed & ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est: (7) sedem auream in Curia & pro Tribunali, (8) thensam & (9) ferculum (10) Circensi pompa, templa, aras, (11) simulacra juxta Deos, (12) pulvinar, (13) flaminem, (14) Lupercos, (15) appellationem mensis e suo nomine. Ac (16) nullos non honores ad libidinem cepit, & dedit. Tertium & quartum consulatum (17) titulo tenus gessit, contentus Dictaturæ potestate decretæ cum (18) consulatibus simul: atque (19) utroque anno binos consules (20) substituit sibi in ternos novissimos menses: ita ut medio tempore (21) comitia nulla habuerit, (22) præter Tribunorum & Ædilium plebis: (23) præfectosque pro prætoribus constituerit: qui (24) præsente se res urbanas administrarent. (25) Pridie autem Kalend. Januarias repentina (26) consulis morte cessantem honorem (27) in paucas horas petenti dedit. Eadem licentia (28) spreto patriæ more, magistratus in plures annos ordinavit. Decem prætoriis viris (29) consularia ornamenta tribuit. Civitate donatos, & quosdam e (30) semibarbaris Gallorum recepit in curiam. Præterea (31) monetæ, publicisque vectigalibus, (32) peculiares servos præposuit. Trium legionum, quas Alexandriæ relinquebat, curam & (33) imperium (34) Rufini liberti sui filio, exoleto suo, demandavit.

NOTÆ.

(1) *Continuum consulatum.*) Qui magistratus duntaxat annuus, nec nisi interjecto decennio postquam semel gestus erat, obtinendus.

(2) *Perpetuam Dictaturam.*) Quam ultra sex menses retineri vetabant leges, sicut & extra Italiam esse, qui ea præditus esset.

(3) *Præfecturam morum.*) Quæ cura Censoriæ dignitatis pars una. Cicero 3. de legib. *mores populi regunto*, &c. Vide cap. 41. num. 15. & 5. 6. & 14.

(4) *Prænomen imperatoris.*) De prænominibus Tib. cap. 1. vox autem *imperator* nullius ante Cæsarem prænomen fuit, multorum vero cognomen. Stante Rep. duplicis generis imperatores. Primo quicumque exercitus duces imperio, hoc est belli gerendi jure accepto, suis auspiciis rem gererent: secundo cum re bene gesta, & occiso hostium numero, eo qui lege definitus erat (Appian. 2. civil. X. M. assignat.) præsentes salutabantur. Tacitus Annal. 3. rem describit; *Tiberius id quoque Blæso tribuit, ut imperator a legionibus salutaretur: prisco erga duces honore qui Repub. bene gesta, gaudio atque impetu victoris exercitus, conclamabantur; erantque plures simul imperatores, nec super cæterorum æqualitatem.* His multa honoris insignia, cognomen imperatoris præsertim. Quod si sæpius contigisset; in inscriptionibus eorum in memoriam positis numerum exprimebant. Hinc in veteribus marmoribus tam frequenter *Imperator bis, ter*, &c. Adde & lictores perpetuos, ut aperte innuit Cicero lib. 2. Ep. 15. num. 4. *accedit molesta hæc pompa lictorum & nomen imperii quo appellor.* Tum denique *Imperator* prænomen fuit, & ejusdem auctoritatis ac nomen regium.

(5) *Statuam inter reges.*) Septem erant in Capitolio septem regum Romanorum statuæ, quibus adjuncta fuerat octava Bruti, qui illos ejecerat, juxta quam & Cæsaris statuam fuisse testatur Dio lib. 43.

(6) *Suggestum in orchestra.*) De orchestra supra cap. 39. num. 19. suggestum Cæsar primus in ludos invexit, quem morem cæteri quoque principes tenuere; dicebatur & cubiculum in Ner. cap. 12. erat enim tribunal

sive

sive locus quidam eminentior ad modici cubiculi formam tectus, & inædificatus. Morem hunc eleganter indicat Plinius in Panegyr. Trajanum laudans quod sine illa dominationis prærogativa & discrimine spectaret. *Visenda cum cætera specie, tum quod æquatus plebis ac principis locus: siquidem per omne spatium una facies, nec magis proprius spectandi Cæsari suggestus*, &c. Et paulo post: *Dabitur non cubiculum principis, sed ipsum cernere.*

(7) *Sedem auream.*) Hoc est sella aurea sedebat, ubi alii magistratus curuli utebantur, scilicet in Senatu, in foro pro rostris, ut Casaub. ex Dione suspicatur. *Suggestus in curia* a Floro dicitur lib. 4. cap. 2. in fine.

(8) *Thensam.*) Sacri cujusdam vehiculi genus est, quo solemnibus ludorum pompis deorum simulacra vehebantur: pro ipsa quandoque pompa sumitur.

(9) *Ferculum.*) Iis simile de quibus cap. 37. num. 10. Torrent. tamen ex Grammaticis quibusdam colligit pulpitum sive suggestum fuisse in thensa positum, cui simulacra deorum imponebant. Sensus igitur est, Cæsarem voluisse, ut cum deorum statuis sua quoque gestaretur honore pari. Qui mos Romanis inauditus huc usque, circa principum honores postea solitus est usurpari. Quamquam nec ante Græcis foret incognitus, ut ex quodam Athenæi lib. 5. loco eruit Casaubonus.

(10) *Circensi pompa.*) Hoc est celebritate illa maxima ludorum Circensium, qua deorum simulacra solemniter gestabantur, auro argentoque, ac pretiosissimis vestibus undique splendentibus: hanc totam fuse & graphice descripsit Halicarn. lib. 7.

(11) *Simulacra juxta Deos.*) Testatur Dio collocatum ipsi in Capitolio currum, qui Jovem spectaret adversum, ubi Cæsaris imago videbatur super orbis imagine posita cum inscriptione *semideus est.*

(12) *Pulvinar.*) Pulvinaria lectuli fuere, in templis strati, diis dicati: unde ipsa quoque templa, & loca sacra, pulvinaria dicuntur: inde etiam *lectisternia* cum nempe placandæ deorum iræ, illorum imaginibus, si plures essent, super pulvinaribus impositis convivium apponebant, quod sæpe factum, ut ex multis Livii locis præsertim lib. 5. colligere est. Pulvinaria & apud Græcos in usu fuisse, primus observavit Casaubonus, ut ipse testatur, sed pulvinaria, non lectisternia qualia apud Livium.

(13) *Flaminem.*) Quid sint Flamines cap. 1. cum tres tantum Numa Flamines instituisset, temporis progressu ad 15. creverat illorum numerus. Et post Julium Cæsarem singulis imperatoribus, cum inter Divos referrentur, singuli Flamines attributi sunt. Cicero 2. Philippica Antonium taxat, quod primus Julii Flamen fuerit; *est ergo Flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino*, (qui tres a Numa instituti) *sic D. Julio M. Antonius.*

(14) *Lupercos.*) Ii Romanorum Sacerdotum antiquissimi jam inde ab Evandro ad Romulum, atque ab eo ad extrema illa Reipub. tempora conservati, Pani Lycæo sacra faciebant bina sodalitate distincti Fabianorum, & Quintilianorum, quibus in Cæsaris honorem addita tertia Julianorum. Ceremoniæ erant, ut pastoritio & fero more nudi per lasciviam discurrentes in orbem, cæderent obvios incisis in corrigias caprarum jugulatarum pellibus, quin & ad ejusmodi verbera ultro se mulieres offerebant ratæ, id ad fœcunditatem conducere, quo nomine 2. Philippica multis exagitatur Antonius.

(15) *Appellationem mensis.*) Julius hic est, de quo sic Macrob. lib. 1. cap. 12. *Sequitur Julius, qui cum secundum Romuli ordinationem Martio anni tenente principium, Quintilis a numero vocaretur: nihilominus tamen post præpositos a Numa Januarium ac Februarium retinuit nomen .... Sed postea in honorem Julii Cæsaris Dictatoris legem, ferente M. Antonio Marci filio consule, Julius appellatus est, quod hoc mense ad quartum Idus Quintilis Julius procreatus sit.*

(16) *Nullos non.*) Codices vulgati, *non nullos*, habent, quod nec ineptum est: nec enim omnes honores prorsus sibi usurpavit, siquidem aliquos titulo tenus exercuit & eos duntaxat cepit, deditque, quorum hîc fit enumeratio.

(17) *Titulo tenus.*) Habenti quippe majorem potestatem, dictaturam nempe, inutilis erat consulatus.

(18) *Cum consulatibus.*) Id quoque contra leges, duos enim magistratus gerere vetitum.

(19) *Utroque anno.*) Hoc est tertio, & quarto ejus consulatu: Quo loco non convenit Suetonius cum iis qui fastos concinnarunt. Tertio quippe Cæsaris consulatu neminem illi substituunt, solusque hoc anno reperitur cum Cæsare M. Æmilius Lepidus, qui collega idem & Magister equitum ei fuerit.

rit. In quarto consulatu substitutum omnes consentiunt: sed alii, ut Dio lib. 43. ad annum 708. Q. scilicet Fabium Maximum, & C. Trebonium: alii, quos inter Cassiodorus, solius Fabii meminere.

(20) *Substituit sibi.*) Hic dupliciter Cæsar prævaricatus est contra majorum instituta, primo quod consulatus neque toto anno, neque reliquo anni tempore gestus est; sed ipse vivus, nec jussus, eo se abdicavit, aliumque subrogavit. Deinde quod Caninius ille, de quo modo, eodem tempore & consul creatus est, & iniit & deposuit magistratum.

(21) *Comitia nulla habuerit.*) Vel quod Ægypti, Ponti, & Africæ bellis distineretur: vel ut Magistratus suo, non populi beneficio, dignitatem adepti sibi forent obsequentiores; de Comitiis cap. 13.

(22) *Præter Tribunorum.*) Singulorum magistratuum, qui populi suffragiis eligebantur, singula erant comitia: v. g. Consularia, Prætoria, Tribunitia, &c. Consulibus, prætoribus, &c. creandis.

(23) *Præfectos pro prætoribus.*) Non modo qui prætorum, sed & quæstorum, aliorumque, quorum comitia non habuerat, magistratuum vice fungerentur: pro prætoribus autem ideo dixit, quod prætoria illis concessa sunt ornamenta.

(24) *Præsente se.*) Torr. legit *absente se*, vel addit *etiam præsente se*) Lipsius Elect. lib. 2. c. 17. *pro se*. Dio enim lib. 44. refert ad Hispanicum bellum proficiscentem Cæsarem Lepido, præfectisque illis custodiam urbis, negotiorumque curam reliquisse: neque tamen hoc modo convenire videtur Dio cum Suetonio; hic siquidem quo tempore habita quædam a Cæsare comitia memorat, Romæ tunc fuisse satis innuit, tribunorum autem & Ædilium habita disertis affirmat verbis. Unde præferenda videtur posterior Torrentii lectio *etiam præsenti se* quaqua via cæteroqui conveniant auctores illi non hoc uno loco discrepantes.

(25) *Pridie Kalendas Januarias.*) His Kalendis magistratum inibant destinati jam inde a mense Sextili; ut cap. 14. & 15. notatum est: quamquam non perpetuo hocdie magistratum inierint, ut ex 3. & 4. Livii colligere est.

(26) *Consulis morte.*) Fabii illius de quo hic.

(27) *In paucas horas petenti.*) Huic Caninius Rebulus nomen fuit Ner. cap. 15. de quo Epist. 31. lib. 7. Cicero. *Ita Caninio consule scito neminem prandisse, nil tamen eo consule mali factum est, fuit enim mirifica vigilantia, qui toto suo consulatu somnum non viderit*, &c. nec minus elegans de eodem jocus apud Macrob. lib. 2. cap. 2. Pitholai illius de quo cap. proxime præcedenti num. 10. *ante Flamines nunc consules Diales fiunt*.

(28) *Spreto patrio more.*) Id ipsum deplorat ibidem Cicero.

(29) *Consularia ornamenta.*) Ea fuere sella Curulis, regia, & eburnea, in qua jus dicebatur, trabea, seu prætexta, ac præsertim præeuntes cum fascibus lictores in Claud. cap. 5.

(30) *Semibarbaris Gallorum.*) Skildius hæc verba de Narbonensibus intelligit: sed quidni de Æduis aut de Togatis Gallis, quibus antiqua cum Romanis societas, ac proinde ut diuturnus usus, ita & barbari minus. Equidem notavit Sigonius lib. 1. de antiquo jure provinciarum cap. 6. Cæsarem de Narbonensi Gallia tam bene meritum, ut multos ex ea Senatores allegerit: unde dictum illud emanavit *Galli bracas*, &c. quod legitur cap. 80. hæc enim eadem erat ac Braccata c. 25. verum hos speciatim hic designari vix crediderim, cum de supradictis quoque pari jure vel potiori possit intelligi.

(31) *Monetæ.*) Hujus cudendæ cura trium ab initio virorum erat, qui inde Triumviri monetales dicti sunt hac nota designati Triumviri A. A. A. F. F. Hoc est *Ære Argento Auro Flando Feriendo*. Æs enim primo, deinde argentum, denique aurum signatum est.

(32) *Peculiares servos.*) Peculiares servi si ad strictos juris apices vim vocis exigas, ii fuere qui peculio servorum aut filiorum familias annumerabantur: Pater enim familias peculium habere non potest, quemadmodum nec servus bona. Unde cum nec servus, nec filius familias esset Cæsar, aliter hic intelligendum patet pro eo nempe, quod proprium est, non publicum aut commune, quo eodem sensu Galb. cap. 12. *loculi peculiares* accipiendi: nec enim etiam tunc is erat Galba, qui peculium habere posset: quamvis apud antiquiores, *peculiare* pro eo, quod peculii est, accipiatur. Plaut. Mercat. Act. 3. Sc. 1.

Quin tibi ecce illam dabo, natam annos sexaginta
Peculiarem, &c.

Cum autem publicari equites Romani vectigalia quæ ex portoriis, metallis, pascuis, &c. con-

conducerent, propriis, nedum publicis, servis, curam hanc Cæsar demandavit.

(32) *Imperium*.) Cum ne admissi quidem in militiam essent liberti priscis Romæ temporibus.

(33) *Rufini*.) Casaub. & Torr. variant MS. alii *Rusioni*, alii *Rufoni*, *Rufioni*, &c. hoc præfert Torr. quod Rufinus Corneliæ gentis cognomen Cæsaris liberto male convenire videatur, quamquam & *Rufio* Trebatiorum sit.

CAPUT LXXVII.

NEc minoris impotentiæ voces propalam edebat, ut (1) T. Ampius scribit. *Nihil esse Remp.* (2) *appellationem modo, sine corpore, ac specie.* (3) *Syllam nescisse literas, qui* (4) *Dictaturam deposuerit. Debere homines consideratius jam loqui secum, ac pro legibus habere quæ dicat.* Eoque arrogantiæ progressus est, ut haruspice tristia & (5) sine corde exta sacro quodam nuntiante, (6) *futura diceret lætiora, cum vellet: nec pro ostento ducendum,* (7) *si pecudi cor defuisset.*

NOTÆ.

(1) *T. Ampius*.) Alii *Amprius*, *Ampirius*, *Amplius*, &c. extat ad Ampium Ciceronis epistola, & ejus meminit Cæsar ipse lib. de bell. Civil. 3. unde præferendum censuerunt.

(2) *Appellationem*.) Id ipsum Cicero conqueritur in Epistolis ad Atticum: nullum scilicet esse colorem, nullum succum, nullam formam relictam Reip. quo sensu Lucanus:

Omnia Cæsar erat, privatæ curia vocis
Testis adest, &c.

(3) *Syllam*.) Plutarchus in Sylla, & Gellius lib. 1. c. 12. relictum ab eo tradunt rerum suarum commentarium, Salustius bello Jugurthino literis Græcis & Latinis doctissime eruditum refert, & inde colligas rudem non fuisse, qui tam vera de Cæsare conjecisset c. 1. sed rudis in eo visus ac imperitus, qui tanta se dignitate abdicasset. Cæsar quippe difficilius seu periculosius ducebat deponere principatum, quam occupare: quod & alii multi, ut passim legere est. Et de Cæsare ipso sup. c. 29.

(4) *Dictaturam*.) De hac cap. 9. rerum potitus hanc in annos 12. sumpserat, cum non nisi semestris esset, ac postmodum, urbe proscriptionum (de quibus cap. 11.) cædibus exhausta sponte deposuit, ita felicitati suæ confidens, ut privatus medio in foro versaretur. Hac autem voce Cæsar ludebat in ambiguo, quasi dictare Dictatoris esset, quemadmodum & Grammaticorum discipulis suis dictantium quæ reddant, Horat. lib. 1. Epist. 18. vers. 14.

Ut puerum sævo credas dictata magistro
Reddere.

Et Dictatura dictandi munus hoc, ad quod nosse oportet literas, æque significaret ac magistratum illum in Repub. summum.

(5) *Sine corde exta*.) Cor non semper in extis habitum est; sed tantum ab eo tempore, quo victus a Romanis est Pirrhus. Hoc si deesset, immolantis vitæ periculum portendi vulgo nuntiabant haruspices. Unde scribit Plinius lib. 11. cap. 37. magnam de divinatione tunc temporis argumentantibus fuisse quæstionem, num potuisset hostia sine corde vivere. Hoc ipsum de quo hic sermo est, ridens Cicero lib. de divinatione 2. postquam multis impugnavit extispicium, tandem subjungit: *ego enim possum vel nescire quæ vis sit cordis ad vivendum, vel suspicari contractum aliquo modo bovis exile, & exiguum & vietum cor, & dissimile cordis fuisse.*

(6) *Futura lætiora*.) Responsum hoc in Hispania factum Sabellicus existimat, ubi simile quid ipsi contra Pompeianos pugnaturo contigit. Conjectura ducta ex Appiano, qui Romæ degentem Cæsarem Haruspici respondisse ait, *necesse est eveniat quod evenire necesse est.*

(7) *Si pecudi cor*, &c.) Cicero ibidem: *tu vero quid habes quare putes, si paulo ante cor fuerit in tauro opimo, subito idem in ipsa immolatione interiisse; an quod aspexerit vestitu purpureo excordem Cæsarem ipse corde privatus est*, &c. Hoc ulli animanti contingere posse, ut sine corde vivere queat, nusquam accepi, & contra sentiunt Cicero loco citato, Aristoteles & Plutarchus. Appianus tradit illis extis non cor, sed caput defuisse. Cum igitur extorum caput sit in jecore, ut Cicero ibidem tradit, minus mirum est, animal sine illo vivere potuisse, tum ex antiquorum, tum ex recentiorum præsertim sententia medicorum, hi siquidem jecoris obeundo muneri, repurgandæ scilicet bili, lienem sufficere posse putant, & certe (ut ut est de munere) ipsa probavit experientia, ut de Mathia Ortelio refert Thomas Bartolinus lib. 1. cap. 14. anatomiæ reformatæ.

CAPUT LXXVIII.

VErum præcipuam & (1) inexpiabilem sibi invidiam hinc maxime movit: Adeuntes se cum plurimis honorificentissimisque (2) decretis universos patres conscriptos, sedens (3) pro æde Veneris genitricis excepit. Quidam putant retentum a (4) Cornel. Balbo, cum conaretur assurgere: alii, ne conatum quidem omnino, sed etiam admonentem (5) C. Trebatium, ut assurgeret, minus familiari vultu respexisse. (a) Idque factum ejus tanto intolerabilius est visum, quod ipse triumphanti, & (6) subsellia Tribunitia prætervehenti sibi, unum e (7) collegio (8) Pontium Aquilam non assurrexisse adeo indignatus sit, ut proclamaverit, (9) *Repete ergo a me Aquila Remp. Tribunus*: & nec destiterit per continuos dies quidquam cuiquam, nisi sub exceptione polliceri, *si tamen per Pontium Aquilam licuerit*.

INTERPRETATIO.

(a) *Et hæc agendi ratio visa est eo magis intoleranda, quod ipsemet adeo succensuerit, quia Pontius Aquila solus e collegio* Tribunorum *non assurrexisset sibi triumphanti, & prætereunti per Sedes tribunitias, ut exclamaverit*: O *Aquila* tu *Tribunus reposce igitur a me* administrationem *Reip. & diebus consequentibus, si aliquid* promitteret *alicui, non cessaverit promittere tantum sub hac adjunctione*, si tamen Pontius Aquila non prohibuerit.

NOTÆ.

(1) *Inexpiabilem.*) Tres Torrentii codices habent *exitiabilem*, & vetus quoque Politiani, & Turonensis, sed priorem lectionem habent plures, ex quibus unum e regiis antiquissimum laudat Casaub.

(2) *Decretis.*) Illis quibus honores supra memorati deferebantur. Senatus decreta a Senatusconsultis hoc distinguunt aliqui, quod hæc generalia, illa vero specialia, & alicujus caussa emissa, ut si cui provincia vel honores decernerentur.

(3) *Pro æde Veneris genitricis.*) Supra cap. 61.

(4) *Cornelio Balbo.*) Hic Cæsari affinis erat, M. enim Accius Balbus Juliam Cæsaris sororem duxerat. Balbum illum dixisse ferunt: *memineris esse te Cæsarem*. Cæsar tamen ipse postea caussatus est se tunc temporis comitiali morbo (de quo supra c. 45. & 50.) correptum assurgere non potuisse.

(5) *C. Trebatium.*) Hic ille juris peritus qui Cæsarem in Gallias comitatus erat, ad quem tot Ciceronis Epistolæ.

(6) *Subsellia Tribunitia.*) Moris erat, ut magistratus populi Romani expectarent triumphantes in aliqua porticu, ut de Octavia narrat Joseph. lib. Bellor. 7. c. 16. ubi notandum ex Asconio subsellia fuisse Tribunorum, & minorum magistratuum, majorum vero Sellas Curules.

(7) *Collegio.*) Decem erant Tribuni plebis invicem collegæ.

(8) *Pontium Aquilam.*) Hunc Dio tradit Mutinensi bello, de quo in August. c. 9. Decii Bruti legatum occubuisse, unde acerrimum libertatis propugnatorem fuisse colligas.

(9) *Repete.*) Contumeliæ caussa dictum, quasi exprobraret Pontio, quod ambitiosa illa libertatis ostentatione se publicæ fortunæ arbitrum non agnosceret, vel quasi rationem Reip. gestæ reposceret.

CA-

CAPUT LXXIX.

ADjecit ad tam insignem despecti Senatus contumeliam multo arrogantius factum. Nam cum (1) sacrificio Latinarum revertente eo inter immodicas ac novas populi acclamationes, quidam e turba statuæ ejus coronam lauream (2) candida fascia præligatam imposuisset, & Tribuni plebis Epidius Marullus, Cæsetiusque Flavus coronæ fasciam detrahi, hominemque duci in vincula jussissent, dolens seu parum prospere motam regni mentionem, sive, ut ferebat, ereptam sibi gloriam recusandi, Tribunos graviter increpitos, potestate privavit: neque ex eo infamiam affectati etiam regii nominis discutere (3) valuit, quamquam & (4) plebi regem se salutanti, *Cæsarem se, non Regem* esse responderit: & (5) Lupercalibus, pro Rostris a consule Antonio admotum sæpius capiti suo diadema (6) repulerit, atque in Capitolium Jovi Opt. Max. miserit. Quin etiam varia fama percrebuit, migraturum (7) Alexandriam vel (8) Ilium, translatis simul opibus imperii, exhaustaque Italia delectibus, & procuratione urbis amicis permissa: proximo autem Senatu L. Cottam (9) Quindecimvirum sententiam dicturum: ut, quoniam libris (10) fatalibus contineretur, Parthos, nisi a rege, non posse vinci, (11) Cæsar rex appellaretur.

NOTÆ.

(1) *Sacrificio Latinarum.*) Supple feriarum. Dionysius Halicarnasseus lib. 4. ferias Latinas a Tarquinio Superbo institutas refert icto cum Latinis fœdere, quod ut sempiternum esset, ejus consilio designatum est fanum in Albano monte loco populis utrisque ad conveniendum accommodo. Illuc singulis annis commune sacrificium celebraturi omnes conveniebant, suam quique ex compacto portionem, agnos v. g. caseos, &c. afferentes, & accipientes, ut hac epularum & sacrorum communicatione invicem assuescerent. Romani sacrificio præerant, eratque moris, ut Consul antequam paludatus ad exercitum proficisceretur, Latinas indiceret, iisque in Albano monte cum Latinarum civitatum magistratibus operam daret. Quod Cæsar ut pote consul tunc temporis observabat.

(2) *Candida fascia.*) Hæc erat insigne regium, seu regium diadema, ut vertit Plutarchus διάδημα βασιλικόν. Tali fascia candida ornatæ causiæ regum Macedoniæ, ut nostri hodie galeri loris quibusdam: sic Casaub.

(3) *Valuit.*) Torr. quatuor in libris legit *voluit* & præfert.

(4) *Plebi.*) Alii *plebei*, alii *plebeio*, quod Gifanio probatum notat Skildius, rejicit tamen Casaubonus, & partem hic pro toto sumptam existimat, perditissimum scilicet e plebe quemque pro tota plebe. Notum enim ex Philippica 2. Ciceronis, quanto hoc populi dolore factum fuerit. Appianus dicit quibusdam, illum circa portas gradientem salutantibus ut regem responsum illud esse factum, quo confirmatur explicatio Casauboni.

(5) *Lupercalibus.*) De his ludis c. 76.

(6) *Repulerit.*) De quo Velleius lib. 2. *Cui* (Cæsari nempe) *magnam invidiam conciliarat M. Antonius omnibus audendis paratissimus, imponendo capiti ejus Lupercalibus Sedentis insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat, ut non offensus videretur.* Meminit & hujus loci Cicero 2. Philippica, & ideo Antoninum insectatur.

(7) *Alexandriam.*) Præter urbis pulchritudinem & situs commoditatem accedebat forte & caussa Cleopatræ.

(8) *Ilium.*) Propter suam & Romanorum originem: ad hoc respexisse videtur Horatius lib. 3. Od. 3.

Sed bellicosis fata Quiritibus
Hac lege dico: ne nimium pii,
Rebusque fidentes, avitæ
Tecta velint reparare Trojæ.

(9) *Quindecimvirum.*) Libros Sybillinos

ab alio quam ab eo, qui publice ad id erat constitutus, inspici nefas erat, quare duo tantum illis inspiciendis viri ab initio creati, qui *Duumviri*, tum decem, denique quindecim viri, qui ab hujusmodi munere Sybillini dicti sunt.

(10) *Fatalibus.*) His Sybillinis libris populi Romani fata continebantur.

(11) *Cæsar rex.*) Idem de Sybillinis refert Appianus, ac insuper hac de causa censuisse quosdam in Senatu, ut Cæsar, quemadmodum antea dictator fuerat appellatus, ita & Rex diceretur, & quocumque alio nomine reges appellantur, nec regis nomine ullum alium appellarent, quæcunque gentes Romanæ ditioni subjiciebantur.

CAPUT LXXX.

QUæ causa (1) conjuratis maturandi fuit destinata (2) negotia, ne assentiri necesse esset. Consilia igitur dispersim antea habita, & quæ sæpe bini ternive ceperant, in unum omnes contulerunt: ne populo quidem jam præsenti statu læto, sed clam palamque detrectante dominationem, atque (3) assertores flagitante. Peregrinis (4) in Senatum allectis, (5) libellus propositus est: (6) *Bonum factum. Ne quis Senatori novo curiam monstrare velit.* Et illa vulgo canebantur:

(7) *Gallos Cæsar in triumphum ducit:* (8) *iidem in curia*
Galli (9) *bracas deposuerunt, latum clavum sumserunt.*

Q. (10) Maximo suffecto, (11) trimestrique consule Theatrum introeunte, cum lictor (12) animadverti ex more jussisset, ab universis conclamatum est: (13) *Non esse consulem eum.* (14) Post remotos Cæsetium & Marullum Tribunos, reperta sunt (15) proximis comitiis complura suffragia, consules eos declarantium. Subscripsere quidam (16) L. Bruti statuæ, *Utinam viveres.* Item ipsius Cæsaris statuæ: (17) *Brutus, quia reges ejecit, consul primus factus est: Hic quia consules ejecit, rex postremo factus est.* Conspiratum est in eum a LX. amplius, (18) C. Cassio, (19) Marcoque & Decimo Brutis principibus conspirationis. Qui primum cunctati, utrumne illum (20) in campo per comitia (21) tribus ad suffragia vocantem (22) partibus divisis e ponte dejicerent, atque exceptum trucidarent: an in (23) Sacra via vel in aditu (24) theatri adorirentur: postquam Senatus (25) Idibus Martiis in (26) Pompeii curiam edictus est, facile tempus & locum prætulerunt.

NOTÆ.

(1) *Conjuratis.*) *Conspiratos* vocat cap. 82. & hoc eodem *conspirationis principes*. Unde patet promiscue usurpari voces illas, nec enim ullo sese jurejurando aut sacrificio astrinxisse leguntur, quo tamen proprie fiebat conjuratio.

(2) *Negotia.*) Vocem hanc abundare nec esse Suetonii Casaub. existimat; & certe apud Ciceronem *perficere cogitata*, & apud Livium *maturare cœpta* sine addito non semel occurrunt.

(3) *Assertores.*) Qui se in libertatem assererent; hoc est vindicarent, libertatis vindices.

(4) *In Senatum allectis.*) Allectos Senatores ex Festo *Budæus annot. in pandectas* eos fuisse dicit, *qui propter inopiam ex equestri ordine in Senatus sunt numerum assumpti*. Et ita locum hunc intelligit: sed cum Senatores illi novi fuerint, illi Gallorum semibarbari, de quibus cap. 76. divitiis indiguisse non videntur, & vox *allecti* latiori quadam accipienda significatione.

(5) *Libellus propositus est.*) Publice affi-

xus ut omnibus innotesceret, nimirum ne peregrini illi locorum urbis ignari curiam invenire possent.

(6) *Bonum factum.*) Boni ominis caussa sic præfari solitum in edictis proponendis, ut adhuc *infra in Vitellio cap.* 14. & Plautus in Pœnulo Prolog. ubi jocosum proponitur histrionum edictum bonum factum *edicta ut servetis mea*; & Isidorus lib. 1. cap. 22. ubi compendii caussa literis B. & F. tantum designari solitum notat: de quo plura habet Brissonius *lib.* 3. *de Formulis*, statim ab initio.

(7) *Gallos Cæsar.*) Trochaici duo, ut pridem Turnebus annotavit advers. 3. cap. 22. quorum in altero *sumpserunt*, legitur penultima brevi, quemadmodum apud Virgilium *steterunt* Æneid. 2. & 3. *obstupui*, *steteruntque comæ*, *& vox faucibus hæsit*.

(8) *Iidem in Curia.*) In duobus M.S. Torr. legit *idem in Curiam*; & probat hoc sensu, ut *idem* Cæsar, qui Gallos in Triumphum duxerat, eosdem duxisse in Curiam intelligatur. In Codice Salmas. Skildius. *Iidem in Curiam*.

(9) *Bracas.*) Bracæ vestimenti genus Gallis Narbonensibus proprii, ut supra cap. 22. & 76. sed quodnam vestimentum illud fuerit, obscurum est, cum & alii quoque populi ejusdem nominis vestimento usi sint, Scythæ v. g. ut testatur Ovidius in Tristib. lib. 5. Eleg. 7.

Pellibus & laxis arcent mala frigora bracis.

Et Sarmatæ, ut Pomponius Mela, *bracati sunt*, inquit, *Sarmatæ totum corpus; nisi qua vident etiam ora vestiti*. Unde colligas tunicarum loco fuisse bracas, quod Suetonio convenit, pro iis siquidem latum clavum sumptum narrat, quem fuisse tunicam ex cap. 45. supra & ex cap. 38. Aug. constat. Quamquam sint, qui bracas pro periscelidis accipiant, hoc est, pro femoralibus, quibus crura velabantur. De quibus in Aug. c. 82.

(10) *Quinto Maximo.*) De quo supra c. 76. num. 19.

(11) *Trimestri.*) Pridie Kalend. Januar. obiisse supra cap. 76. notatum est, & ex Cicerone loco mox laudato constat. Uno igitur mense suffectum oportuit, quo etiam tempore ex Hispania Cæsarem rediisse Dio annotavit.

(12) *Animadverti.*) Solemne verbum est lictoris turbam adveniente consule summoventis, & sui quemque officii admonentis. Horat. Od. 16. lib. 2.

Non enim gazæ, neque consularis
Summovet lictor miseros tumultus
Mentis.

Lictorem quandoque consul ipse jubebat animadvertere, si quid quod contra dignitatem esset, omitteret, exemplum habes Livii lib. 24. de Fabiis patre & filio. Et Valer. lib. 2. cap. 2.

(13) *Non esse consulem.*) Propter rationes supra cap. 76. num. 19. & 28. allatas. Hinc Cicero Famil. lib. 7. Epist. 31. *Comitiis Quæstoris institutis sella Q. Maximi, quem illi consulem esse dicebant*, &c. absentibus enim honoris caussa sua sella ponebatur.

(14) *Post remotos.*) Male quidam non distinguebant has voces a præcedentibus: puncto enim separandæ sunt omnino; in illam siquidem offensam tribuni nondum incurrerant, cum Fabius obiit.

(15) *Proximis Comitiis.*) Hoc est quæ proxime insecuta sunt exauctorationem Cæsetii & Marulli: Calendis nempe Januariis indicebantur feriæ Latinæ, & recenti etiamnum tantæ superbiæ odio procliviores ad ejusmodi suffragia fuerunt animi. Quo confirmatur Casauboni sententia existimantis hæc comitia legitimo tempori non reservata, sed ante mensem Martium, aut ipso ejus initio habita & accelerata propter festinationem Parthici belli, ad quod primo vere profecturus erat. Si quidem illum quatuor non amplius diebus occupavere conspirati.

(16) *L. Bruti statuæ.*) De qua supra ad cap. 76. ubi de regum statuis.

(17) *Brutus.*) Duo sunt itidem Trochaici. Nota est ex Livii lib. 1. aliisque historia Junii Bruti regum expulsoris, qui pulso Tarquinio superbo, primus consul factus est cum Tarquinio Collatino.

(18) *Caio Cassio.*) Hunc ipsum esse, de quo c. 63. Beroaldus, & Sabellicus Appiano auctore existimant: sed Tranquillus aperte diversos indicat, illum siquidem *Lucium*, hunc *Caium* appellat: superioris tamen frater erat, unde erroris ansa facile potuit arripi.

(19) *Marcoque & Decimo Brutis.*) Illius tribunali (tunc enim beneficio Cæsaris, cum Cassio prætor erat) ascripserant, *Brute dormis, neque vere es Brutus*, hunc Cæsar inter secundos heredes testamento scripserat, provinciamque Celticam ei dederat.

(20) *In campo.*) Martio nempe, ubi comitia habebantur.

(21) *Tribus ad suffragia vocantem.*) Convo-

vocato comitiis populo, factaque ab eo magistratu, cujus auctoritate habebantur, oratione; tribuum omnium nomina in quandam cistellam conjiciebant, quæ singula postmodum educentes, ut unumquodque prius exierat, tribus illa per præconem ad ferendum suffragium vocata, e loco in quem ab initio discesserat (suus quippe singulis locus assignabatur) transibat in ovile, seu septum, huic usui cancellis inclusum, ubi tribunal erat magistratus.

(22) *Partibus divisis e ponte, &c.*) Ita ut alii super, alii sub ponte collocati essent: pontes autem illi erant extructæ ad tempus quasi quædam mensæ, per quas tribus in ovile admittebantur. Harum in parte prima duas suffragii tabellas a diribitoribus accipiebant, quas Rogatoribus in extrema parte redderent, alterutram, ut visum fuerat, mittentes in cistam propositam. Notandum vero Tributorum comitiorum (de quibus c. 13.) sermonem hîc esse, ne mirum videatur Cæsarem in Ponte, non in Ovili, ubi tribunal vulgo ponebatur, constitisse, qui enim hæc habebat comitia Magistratus, cistam ipse Rogatoris loco deferebat, quod in centuriatis vel curiatis, de quibus cap. 13. non obtinebat.

(23) *Sacra via.*) De qua c. 46.

(24) *Theatri.*) Pompeiani, ibi enim ludi tunc agitabantur; quo de opere in August. cap. 31.

(25) *Idibus Martiis.*) Hunc diem magna hilaritate Romani transigebant; ut pote sacrum Annæ Perennæ, quam Didonis alii sororem, Lunam alii, alii denique aliud quid esse dicebant. Largioribus enim poculis indulgentes pro numero cyathorum annos mutuo sibi precabantur, Ovidius 3. fastorum de illo die ubi festivitatem populi descripsit:

Sole tamen vinoque calent annosque precantur
Quot sumunt cyathos, ad numerumque bibunt;
Invenies illic, qui Nestoris ebibat annos,
Quæ sit per calices facta Sybilla suos.

(26) *Pompeii curiam.*) In qua Senatum haberi moris erat, quoties in ejusdem theatro ludi erant habendi, testatur Appianus factum hoc enarrans. Cur autem in ea Senatus haberi potuerit Aug. c. 29. num. 2.

CAPUT LXXXI.

SEd Cæsari futura cædes evidentibus prodigiis denuntiata est. Paucos ante menses cum in colonia Capua deducti (1) lege Julia coloni, ad extruendas villas sepulcra vetustissima disjicerent, idque eo studiosius facerent, quod aliquantum vasculorum operis antiqui scrutantes reperiebant: tabula ænea in monumento, in quo dicebatur (2) Capys, conditor Capuæ, sepultus, inventa est, conscripta literis verbisque Græcis, hac sententia, (3) *Quandoque ossa Capyis detecta essent*, (4) *fore ut Julo prognatus*, (5) *manu consanguineorum necaretur, magnisque mox* (6) *Italiæ cladibus vindicaretur*. Cujus rei, ne qui fabulosam aut commentitiam putet, auctor est Cornelius Balbus, familiarissimus Cæsaris. Proximis diebus equorum greges, (7) quos in trajiciendo Rubicone flumine consecrarat, ac (8) vagos & sine custode dimiserat, comperit pertinacissime (9) pabulo abstinere, (10) ubertimque flere. Et immolantem haruspex Spurinna monuit, caveret periculum quod non ultra (11) Martias Idus proferretur. Pridie autem easdem Idus, (12) avem regaliolum, cum laureo ramulo Pompeianæ curiæ se inferentem, volucres varii generis ex proximo nemore persecutæ, ibidem discerpserunt. Ea vero nocte, cui inluxit dies cædis, & ipse sibi visus est per quietem interdum supra nubes volitare, alias cum Jove dextram jungere. Et (13) Calpurnia uxor imaginata est, (14) collabi fastigium domus, maritumque in gremio suo confodi: ac subito cubiculi fores sponte patuerunt. Ob hæc simul & ob infirmam valitudinem diu cun-

cunctatus, an se contineret, & quæ apud Senatum proposuerat, agere differret: tandem (15) D. Bruto adhortante, ne frequentes ac jam dudum (16) opperientes destitueret, (17) quinta fere hora progressus est: libellumque insidiarum indicem, ab (18) obvio quodam porrectum, (19) libellis cæteris quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus, commiscuit. Dein (20) pluribus hostiis cæsis, cum (21) litare non posset, introiit curiam, spreta religione: Spurinnamque irridens, & ut falsum arguens, quod sine ulla noxa Idus Martiæ adessent: quamquam is *venisse quidem eas* diceret, *sed non præteriisse*.

NOTÆ.

(1) *Lege Julia.*) De qua c. 20.

(2) *Capys conditor Capuæ.*) Virgil. lib. 10.

Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Livius tamen Samnitium hunc ducem fuisse lib. 4. auctor est. Capuam alii dictam volunt, quod circumjectarum esset caput urbium: alii a situ campestri, de quo Festus in voce *Capuam*. Ejus hodie ruinæ visuntur duobus amplius passuum millibus dissitæ a nova Capua.

(3) *Quandoque.*) Vulgati legebant *quando*. Ex tribus M.S. Torrentius emendavit. Sumitur enim pro *quandocumque*: quo sensu alias etiam apud Jurisconsultos.

(4) *Fore ut Julo.*) Torrentius uno libro legit *Ilio*: quid enim, ait, Capys ad Cæsarem, aut cur in ejus sepulcro de Juli posteris? sed ex Virgilii loco mox laudato & ex Dionysii Halicarn. lib. 1. constat Capyn unum ex Æneæ sociis: quin & ex eodem Dionysio Æneæ propinquum fuisse verosimillimum est: Capys enim Assaraci filius Anchisæ pater fuit: quo minus mirandum videtur, si quorum origo communis, communia quoque fata significentur, cum & Turnebus advers. 24. lib. c. 14. legat *illo*.

(5) *Manu consanguineorum.*) Obscura est illa consanguinitas apud auctores: nullum enim e conjuratis hoc modo Cæsari junctum referunt, nisi de Bruto, cujus pater existimatus est cap. 50. sive de Cæsaris adulteriis, quæ multa fuerunt, intelligas. Aut potius latiori significatione consanguinei dicuntur Romani ejusdem inter se sanguinis.

(6) *Italiæ cladibus.*) Augusti bella innuit, de quibus mox in Aug.

(7) *Quos in trajiciendo Rubicone consecrarat.*) Turnebus advers. 24. cap. 14. legit *Rubiconi flumini*, qua ratione Plutarchus ait immolatum Euphrati taurum a Lucullo exercitum traducturo; sed de tauris videtur hoc esse convenientius quam de equis: tauriformes quippe a poëtis dicuntur fluvii Hor. lib. 4. Od. 14.

Sic tauriformis volvitur Aufidus.

Et Torr. ad illum locum. Unde hîc existimat non flumini, sed Marti consecratos, quales Virgiliani illi Minervæ de quibus lib. 3. Æneid.

Quattuor hîc primum omen equos in litore vidi
Tundentes late campum.

Sed solita fuerunt hoc modo consecrari & libera dimitti generis omnis animalia, atque ea præsertim, quæ dominis aut utilia maxime, aut grata fuerant, ut libertatem quasi præmium ferrent. Ursæ nempe, elephanti, equi, aves, quin & pisces, quibus affundi unguentum moris erat, ut ex Athenæo, Æliano, &c. fuse hic probat Casaubonus. De illis equis Luc. lib. 1.

Primus in obliquum sonipes opponitur amnem
Excepturus aquas, molli tunc cætera rumpit
Turba vado faciles jam fracti fluminis undas.

(8) *Vagos ac sine custode.*) Græci ἄφετα dicunt, ut Plutarchus in Lucullo de bobus Dianæ persicæ sacris narrat.

(9) *Pabulo abstinere.*) Ad hoc Virgilius alludens Eclog. 5. qua Julii, ut censent, mortem deflet sub persona Daphnidis.

Nulla neque amnem
Libavit quadrupes, neque graminis attigit herbam.

Illis nempe diebus, quibus mortuum fingit Daphnida.

(10) *Ubertimque flere.*) Huc quoque respe-

spexisse Virgilium lib. 11. Æneid. in Pallantis funere Torrentius existimat:

> *Post bellator equus positis insignibus, Æthon*
> *It lacrymans, guttisque humectat grandibus ora.*

Quod ne poëtice fictum videatur, obstiterit Plinius, qui lib. 8. c. 42. de equis ait, *præsagiunt pugnam & amissos lugent dominos, lacrymasque interdum desiderio fundunt.*

(11) *Martias Idus.*) Quas etiam ipse sibi Scorpionis occasu ferales fore annotarat, auctore Plinio lib. 18. c. 26.

(12) *Regaliolum.*) Casaubonus notat scriptum in Glossario *Regaviolum*, nec inepte: Regem enim avium, aviculam hanc appellari dicit Plinius lib. 8. c. 25. medicis Græcis passerem troglodyten dici, atque inimicitias cum aquila exercere: lib. 10. c. 74. trochylum indigitat, nos *roitelet.*

(13) *Calpurnia.*) L. Pisonis filia, de qua supra c. 21. *imaginata* dicitur, pro *somniasse.* Ut & Plinius in epist. *imaginatus venisse Neronem* de somnio Fannii.

(14) *Collabi fastigium.*) Simpliciter hîc accipiendum non est pro summa ædium parte, sed pro ornamento aliquo, quod domui Cæsaris Senatusconsulto ad majestatem impositum fuit, quo etiam templorum tecta distinguebantur a cæteris; nec mirum, illi siquidem aras, templa, pulvinaria &c. tanquam Deo decreverant. Plutarchus in Cæsare ἀκρωτήριον vocat, Latinus interpres *Pinnaculum.* Et Florus lib. 4. c. 2. fastigium domus inter honores Cæsari delatos recenset.

(15) *Bruto adhortante.*) Plutarchus qui hæc pluribus narrat, arreptum manu & deductum ait, injecto metu ne hoc & inter cætera convitia calumniatores objicerent, Senatores scilicet alias redituros cum meliora fuissent Calpurniæ somnia, &c.

(16) *Opperientes.*) Ad faciendum solemne illud, ut inquiebat Brutus, Senatusconsultum, quo diadema ubicumque extra Italiam gestare Cæsari liceret.

(17) *Quinta fere hora.*) Circiter undecimam ritu nostro; diem enim in duodecim dumtaxat horas dividebant, ut satis notum est.

(18) *Obvio.*) Torrentius in optimo lib. legit *Ovio*, unde suspicatur *Ovinio*, quod Romanum nomen est: Plutarchus in Cæsare traditum ait libellum hunc ab Artemidoro natione Gnidio, qui, cum Cæsar alios libellos ministris suis statim tradebat, vehementer petiisset, ut statim legeret; magna quippe contineri, sed præ nimia turba impeditum, ac frustra conantem, manu denique servasse non lectum: Quod tamen ipsum aliter ab aliis referri subjungit idem auctor. Simile quid de Archia Thebanorum tyranno refert in Pelopidæ vita Plutarchus: & de Nicephoro Cedrenus.

(19) *Libellis.*) Libellos supplices intellige, quibus principes adire moris erat, ad quos rescribere & principes solebant. Vide & cap. 53. in Aug. de Domitiano, sic Martial. lib. 8. Epig. ultimo.

> *Dante tibi turba querulos Auguste libellos.*

(20) *Pluribus hostiis cæsis.*) De hoc sacrificandi more antequam Senatum ingrederentur, infra in Aug. c. 35.

(21) *Litare.*) Solemne verbum hoc est rite sacrificare & impetrare. Cujus rei signum erat, si mancum monstrosumve nihil in sacrificio adfuisset: si enim victimæ viscera pallere, tetrisve suffusa maculis apparuissent, si tabidum jecur, aridæ vel nullæ pulmonum fibræ, &c. tunc non litatum existimabant. Hinc Martialis epig. 73. lib. 10.

> *Non quæcumque cadit victima cæsa litat.*

Verbum hoc tam de hostiis, quam de diis ipsis dicitur. Hostiæ quippe *litantur*, hoc est *sacrificantur*, & dii ipsi *litantur*, hoc est *placantur*. Vide quod notatum est ex Servio in August. cap. 96. & in Othone cap. 8.

CA-

CAPUT LXXXII.

ASsidentem [1] conspirati, specie officii circumsteterunt, illicoque [2] Cimber Tullius, qui primas partes susceperat, quasi [3] aliquid rogaturus, propius accessit: renuentique, & gestis in aliud tempus differenti, ab utroque humero [4] togam apprehendit, deinde clamantem, [5] *Ista quidem vis est*, [6] alter Cassius adversum vulnerat, paullum infra jugulum. Cæsar Cassii brachium arreptum [7] graphio trajecit: conatusque prosilire, alio vulnere tardatus est. Utque animadvertit undique se strictis [8] pugionibus peti, toga caput obvolvit: simul sinistra manu [9] sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Atque ita tribus & viginti plagis confossus est, uno modo ad primum ictum gemitu sine voce edito. Etsi tradiderunt quidam, [10] M. Bruto irruente dixisse, [11] Καὶ σὺ εἶ ἐκείνων, καὶ σὺ τέκνον. Exanimis [12] diffugientibus cunctis, aliquamdiu jacuit, donec lecticæ impositum, [13] dependente brachio, tres servuli domum retulerunt. Nec in tot vulneribus, ut [14] Antistius medicus existimabat, lethale ullum repertum est, nisi quod secundo loco in pectore acceperat. Fuerat animus conjuratis, corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare, [15] acta rescindere: sed metu [16] M, Antonii consulis, & [17] magistri equitum Lepidi, destiterunt.

NOTÆ.

(1) *Conspirati.*) Quidam *conspicati*, male; vide cap. 80.

(2) *Cimber Tullius.*) Pulmannus scripsit *Tillius*, Græci enim Plutarchus & Appianus τίλλιος, sed consensum Latinorum M.S. præfert Casaubonus: hujus ut Julianarum partium propugnatoris acerrimi meminit Senec. 3. de ira cap. 30. & Cicero 2. Philipp.

(3) *Aliquid rogaturus.*) Re quidem ipsa fratris exulantis reditum rogasse Plutarchus censet.

(4) *Togam apprehendit.*) Ut illam ab humeris demitteret, quod signum invadendi conspiratis erat, ut ait idem Plutarchus hac verisimiliter de caussa, ut facilius cohiberentur ejus brachia, maxime si, ut quidam censent, clausa undique toga foret.

(5) *Ista quidem vis est.*) Hoc proverbii loco usurpatum, si quando premerentur arctius. Plautus in Captivis 3. 5.

Vis hæc quidem hercle est, & trahi, & trudi simul.

(6) *Alter Cassius.*) Torr. ex tribus M.S. & Plutarcho emendat *Casca*, quod Serviliorum cognomen est, unde Bruto materna stirpe conjunctos Cascas verosimiliter colligere est; sed Pulmannus & Casaubonus ex veteribus membranis contra vulgatas editiones, restituerunt: cui accedit etiam quod licet duo *Cascæ*, ut & *Cassii* duo conjuraverint, unus tamen *Casca* tunc exularet.

(7) *Arreptum graphio.*) Casaubonus in M.S. quibusdam legit *arrepto*. Sed verosimilius est arreptum brachium. Graphium stylus quidam ferreus est, ab una parte peracutus, ab altera planus, illa qua literas in cera exararent, hac qua delenda inducerent, ceramque rursus complanarent: unde, *stylum vertere* apud Horatium pro delere: his autem sæpe abusi sunt ad cædem, ut ex Plutarcho in Gracchis constat. Quapropter cautum aliquando fuit, ne ferrea graphia quisquam haberet, sed ossea tantum.

(8) *Pugionibus.*) Quos (quia ferrum gerere vetitum erat) in scriniis suis, libellorum loco deferendos curaverant.

(9) *Sinum.*) Togæ sinus hic nihil aliud est, quam ima ejus pars dextro collecta brachio, ita ut tunica subtus appareret, hanc, obvoluto prius capite, deduxit ad imas partes,

tes, ne quid inhoneste nudaretur. Quod enim ex Quintiliano, Apuleio, &c. colligas, sinus togæ duos fuisse, eosque non attextos, sed assutos: quorum alter superior a dextro latere ad sinistrum humerum tanquam balteus oblique duceretur, alter inferior ab umbilico sic demitteretur, ut infra imam togam non deflueret, posteriorum inventum fuisse Manutius affirmat; & tales veteribus non fuisse, ipse Quintilianus auctor est. Videsis non nihil super hoc loco in Aug. c. 99.

(10) *M. Bruto irruenti.*) Cæsarem ab eo genitalibus percussum tradit Plutarchus: ut participes cædis omnes essent: convenerat inter illos ut suum quisque vulnus inferret.

(11) Καὶ σὺ.) Hoc est *tu quoque ex illis es, tu quoque fili?* alii legunt, καὶ σὺ τέκνον, alii καὶ σὺ εἷς ἐκείνων, &c. quæ tamen lectiones tanti affectus non sunt ac prior. Et illa non sunt ad Bruti vel ætatem, vel familiaritatem simpliciter referenda, sed ad Serviliam de qua c. 50.

(12) *Diffugientibus.*) Cum enim hoc peracto Brutus rationem Senatui vellet reddere, omnes horrore correpti, diffugientesque undique, urbem metu & tumultu complevere.

(13) *Dependente brachio.*) Lectica enim a tribus tantum servis bajulata, propendebat, cum sex vulgo solerent lecticas bajulare in Claud. c. 25. &c.

(14) *Antistius.*) In uno libro Torrent. legit *Antius*, & probat, nisi & medicus ille libertus dicatur cujusdam ex Antistiorum familia, hanc enim illustriorem fuisse existimat, quam ut quisquam ex ea medicus.

(15) *Acta rescindere.*) De quibus c. 3.

(16) *M. Antonii.*) De eo plura modo in Aug. hunc ut pote Cæsari conjunctissimum & robore corporis validum Brutus Albinus extra Senatum detinuerat, prolixos consulto sermones miscens, donec cædes peracta foret.

(17) *Magistri equitum.*) Cæsar enim dictator erat c. 76.

CAPUT LXXXIII.

POstulante ergo L. (1) Pisone socero, testamentum ejus aperitur: recitaturque in Antonii domo, quod (2) Idibus Septembribus proximis (3) in Lavicano suo fecerat, demandaveratque virgini (4) Vestali (5) maximæ. Q. Tubero tradit, heredem ab eo (6) scribi solitum ex consulatu ipsius primo, usque ad initium civilis belli, Cn. Pompeium, idque militibus pro concione recitatum. Sed novissimo testamento tres instituit heredes (7) sororum nepotes, C. (8) Octavium (9) ex dodante, & L. Pinarium & Q. Pedium ex quadrante: (10) reliquos in ima (11) cera. C. Octavium etiam in familiam nomenque (12) adoptavit: pluresque percussorum in tutoribus filii, si quis sibi nasceretur, nominavit: D. Brutum etiam in (13) secundis heredibus. Populo (14) hortos circa Tiberim publice, & viritim (15) trecenos sestertios, legavit.

NOTÆ.

(1) *Pisone socero.*) Vide supra c. 21.

(2) *Idibus Septembribus.*) Mense Octobri reversum in urbem ex Hispania scribit Velleius, unde in villa sua constitisse vero simile est, vel interea dum triumpho necessaria pararentur, vel ut fessum se tot bellis, rusticatione relaxaret. Ut ut est, totos sex menses potitus non est parta illa tot laboribus auctoritate; siquidem Idibus Martiis proxime secutis occisus est.

(3) *In Lavicano suo.*) Villa seu prætorium fuit in agro Lavicano, quemadmodum dicitur *in Formiano*, *in Tusculano*, &c. Lavici hodie *Valmontone* in agro Ostiensi. Alii suburbanum fuisse ajunt ad portam Lavicanam, quæ hodie dicitur *di santa Croce*.

(4) *Vestali.*) Sæpe ab aliis factum, ut de Aug. infra c. 101. & de Antonio Plutarchus.

(5) *Maximæ.*) Ætate tantum maximam intelligo, non etiam dignitate, Abbatissarum instar nostrarum, quod tamen Beroaldus censet; illis Vestalibus enim præfuisse alium a Pon-

a Pontifice neminem indicant Plutarchus in Numa, Gellius lib. 1. c. 12. & Dionysius lib. 2. 3. Equidem cum in ejusmodi ministerio primum decennium in addiscendis sacris, alterum in exercendis, tertium denique in edocendis insumerent, quin aliqua inter ipsas fuerit ordinis hujus prærogativa, & dignitas, negandum non videtur, sed hac ratione non nisi antiquissimæ in Sacerdotio dignitas maxima. Nec alio modo Valer. Maximus, & Capitolinus in Valerianis intelligendi videntur.

(6) *Scribi solitum.*) Testamentum enim conditum semper & paratum habebant, quod pro varia rerum mutatione immutarent: nota hic voce *novissimus* numquam usum Ciceronem, & rationem reddidit Gellius lib. 10. c. 21.

(7) *Sororum nepotes.*) De illis sororibus præterquam de Julia Augusti avia, pauca reperiuntur, ut & de nepotibus earum Q. Pedius postea cum Augusto Consul fuit. Pinarii meminit Appianus lib. 3. bellor. Civil. ubi dicitur Augustus ab illis partem hereditatis requisivisse: nota quidem est ejus familiæ antiquitas propter sacra Herculis. Virgil. lib. 8. Æneid.

Et domus Herculei custos Pinaria sacri.

(8) *Octavium.*) Qui postea Augustus appellatus est, de quo toto lib. sequente.

(9) *Ex dodrante.*) Hereditatem totam in 12. ut plurimum uncias, instar assis dividebant, unde inductus loquendi usus, *ex asse heres*, hoc est ex 12. unciis, sive ex toto. Mediam igitur hereditatis partem, quasi medium assem, semissem vocavere; quarta pars sive tres unciæ, quadrans; tertia sive quatuor unciæ triens dicebatur. Dodrans vero dicitur, quasi deest quadrans, ad totum nempe complendum assem, qua ratione Octavius, ex hereditate Julii Cæsaris, tres quadrantes obtinebat, hoc est uncias seu hereditatis partes novem; Pinarius autem & Pedius ambo non nisi tres uncias, quas proprio nomine quadrantem appellavit Suetonius.

(10) *Reliquos in ima.*) Lipsius elect. lib. 1. c. 20. sic distinguit. *L. Pinarium, & Q. Pedium ex quadrante reliquo.* Quem contra codices omnes, & vulgatas editiones sequitur Casaub. cum Torrentio, ut sit sensus, reliquum ex hereditate quadrantem illis concessum, vel addit *aliósque in ima cera*, &c. ut de substitutionibus intelligatur, eæ quippe in inferiori ut plurimum tabularum parte scribebantur. Unde potius multo videtur, nil quicquam mutato, *reliquos* eodem sensu atque *alios*, relinquere: per se quippe satis intelligitur superesse quadrans, dodrante dempto.

(11) *Cera.*) Hac illitæ fuerunt tabulæ, quibus testamenta describebant.

(12) *Adoptavit.*) Hoc est in familiam suam ascivit: nec enim si rem ad strictos juris apices revocaveris, propria hæc fuerat adoptio: quia legandi verbo in lege 12. tabularum, quæ testamentorum jus constituit, adoptiones non significantur; sed ut adoptiones ejusmodi verarum instar censerentur, debebat is, qui nomen ferre jussus erat, delato prius ad Prætorem Urbanum testamento, obtinere insuper a populo, lege Curiata, (& postmodum ab Imperatore,) ut sibi in defuncti familiam nomine mutato, transire liceret. Quod & ab ipso Augusto præstitum est, adnitente contra, quantum potuit, Antonio, ne scilicet ille pro legitimo filio Cæsaris haberetur. Dione lib. 45. & Appiano 3. de bellis Civilibus auctoribus. Quæ tamen omnes Juris solemnitates impedimento non erant, quominus Historicis & Oratoribus, illi dicerentur testamento adoptati. Quo sensu *adoptandi* verbo usum hîc patet Suetonium. Talis adoptionis exemplum non male forte subjicias ex l. facta 63. §. 10. ff. ad Sc. Trebell. Vide *l. Adoptio* 18. π. de Adoptionibus & Cujacium lib. 7. Observ. 7. cap. 7.

(13) *In secundis heredibus.*) Intestatos mori cives Romanos, nec sibi heredes extare, ignominiosum videbatur, quapropter plures gradus heredum constituebant, nimirum ut deficientibus, qui primo gradu instituti dicebantur, vocarentur substituti; qui secundo gradu erant, nominati, & sic deinceps. Vide titulum ff. de Vulgari & pupillari substitutione. Notat Appianus de D. Bruto miserandum præsertim id populo visum esse.

(14) *Hortos.*) Quibus publice populus uteretur meminit Horat. Sat. 9.

Trans Tiberim longe cubat is prope Cæsaris
Hortos.

Et Cicero ad Attic. lib. 11. Epist. 6.

(15) *Trecenos sestertios.*) Hoc est singulis e plebe dedit 13. l. 2. s. Plutarchus ait 75. drachmas quod æqualem drachmæ ac denarii valorem, & quatuor in utroque sestertios, ut supra ex Budæo posuimus c. 4. fuisse, manifeste confirmat.

CAPUT LXXXIV.

(1) FUnere indicto, rogus exstructus est in Martio campo, juxta (2) Juliæ tumulum: & (3) pro Rostris aurata ædes ad simulacrum templi Veneris Genitricis collocata: (4) intraque lectus eburneus, auro ac purpura stratus: & (5) ad caput tropæum, cum veste in qua fuerat occisus. Præferentibus (6) munera, quia suffecturus dies non videbatur, præceptum est ut (7) omisso ordine, quibus quisque vellet itineribus urbis, portaret in campum. (8) Inter ludos cantata sunt quædam ad miserationem, & invidiam cædis ejus, accommodata ex (9) Pacuvii Armorum judicio.

(10) *Men' me servasse, ut essent qui me perderent?*

Et ex Electra (11) Attii alia ad similem sententiam. Laudationis loco consul Antonius (12) per præconem pronuntiavit (13) Senat. cons. quo omnia ei divina simul atque humana decreverat: item jusjurandum, quo se cuncti pro salute unius adstrinxerant: quibus perpauca a se verba addidit. (14) Lectum pro Rostris in Forum (15) magistratus & honoribus functi detulerunt. Quem cum pars in Capitolini Jovis (16) cella cremare, pars in curia Pompeii, destinaret, repente duo quidam gladiis succincti, ac bina jacula gestantes, ardentibus cereis succenderunt: confestimque circumstantium turba virgulta arida, & cum (17) subselliis tribunalia, quidquid præterea (18) ad donum aderat, congessit: deinde (19) tibicines & (20) scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem usum induerant, detractam sibi, atque (21) discissam, injecere flammæ, & veteranorum militum legionarii, arma sua quibus exculti funus celebrabant. Matronæ etiam pleræque ornamenta sua quæ gerebant, & liberorum (22) bullas atque prætextas. In summo publico luctu, exterarum gentium multitudo, (23) circulatim suo quæque more lamentata est: præcipueque (24) Judæi, qui etiam noctibus continuis (25) bustum frequentarunt.

NOTÆ.

(1) *Funere indicto.*) Non omnium indictiva fuere funera, sed non nisi quorum aut opes ingentes, aut eximia in Remp. merita (aliorum funera dixere tacita, plebeia, tralatitia, quod sine ludis aliaque pompa fierent) illis non ludi modo, sed & desultores, aliaque id genus amplissima. Unde nata videtur quædam nobilium funerum differentia, eorum scilicet, quæ dicebantur simpludearia, quasi simpli ludearia, hoc est, ut Josephus Scaliger explicat lib. I. Auson. lect. cap. 28. quibus simpli ludii saltatores nempe, non etiam desultores, &c. & indictiva proprie quibus omnia magna.

(2) *Juliæ tumulum.*) Supra cap. 26.

(3) *Pro Rostris aurata ædes.*) Quid Rostra c. 6. Bononiensis editio legebat sedes: verum repugnant M. S. hæc autem fuit imago & ut ait simulacrum ædis illius, de qua supra cap. 61. & 78. Quod & addendum videtur ad ea, quæ ipsi supra humanum fastigium decreta sunt, cæteris enim, qui pro Rostris huc usque laudati fuerant, non nisi lectus positus est. At inductis principum consecrationibus frequentia postmodum hæc fuere.

(4) *Intraque lectus eburneus.*) Appianus auctor est cereum Cæsaris simulacrum huic lecto super impositum, atque machinamentis quibusdam sic erectum, ut circumvolvi undique,

dique, & a populo cum acceptis omnibus vulneribus mire effictis conspici facile posset. Unde verosimillimum fit, quod ait Casaub. & ædem auratam & lectum ipsum pegmatis instar fuisse, qualia describuntur infra in Claud. cap. 34. ætate sua id testatur in more positum apud Romanos fuisse Polybius, Quintil. tamen lib. 6. c. 2. corpus ipsum lecto impositum ait.

(5) *Ad caput tropæum.*) De tropæis supra c. 11. quæ repræsentatio vestis cruentæ sic populum egit in furorem, *ut non occisus esse Cæsar, sed occidi tum videretur*, ut ait ibid. Quintil.

(6) *Munera.*) Ad funera nobilium celebranda multa ab amicis in rogum una cum cadavere conjiciebantur, quæ vel sibi ipsis vel mortuis pretiosa fuissent, ut patet ex hoc Suetonii capite & Virgil. 5. Æneid.

Congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo, &c.

Quæ inferiæ dicebantur, ut & inferri quæ mortuis donabantur. Vide legem ultimam ff. de auro, argento, mundo legatis.

(7) *Omisso ordine.*) Fuisset enim hoc cæteroqui nimii temporis; quippe ibant magistratus, tum Senatores, post hos, equites; inde milites arma, sed versa gerentes, ac denique populus in sua quisque Tribu.

(8) *Inter ludos.*) Funebres quibus id peculiare fuit, ut non a magistratibus tantum, sed & ab ipsis privatis ederentur, & fabulæ, ut patet ex hoc loco, æque ac certamina, de quibus supra cap. 10. & 26. populo exhibebantur.

(9) *Pacuvii.*) Poëta Brundisinus fuit Tragœdiarum scriptor, ac unius inter alias, cui titulus *armorum judicium*. Argumento ab hac disceptatione ducto, quæ Ajacem inter & Ulyssem de Achillis armis exorta est.

(10) *Men' me servasse.*) Torrentius censet scribendum bis *men' men'* &c. nec placet Casaubono prior lectio, tum quia commodus ex ea sensus, non nisi ægre elici potest, ut quid enim ejularet, quod se servasset ipsum? minime; sed quod Pompeianorum beneficio suo servatorum fraude periret: tum quia vulgatam tuentur membranæ, scilicet *men' servasse*, &c. manco equidem versu; sed recta sententia. Dicebatur ille versus apud Pacuvium ab Ajace vel de Græcis, quibus exprobrabat victorias suas, vel de Ulysse ipso, quem ab Ajace quoque servatum notat Ovidius Metamorphos. lib. 13.

Opposui molem clypei, texique jacentem,
Servavique animam (minimum est hoc laudis) inertem.

(11) *Attii.*) Sic emendat Casaubonus. Alii *Attilii* legunt, quos sequitur Torrentius, qui & vocem *electra* tanquam e glossemate in textum invectam rejicit, quod tragœdiæ hujus nominis ab Attilio scriptæ mentionem nullibi repererit. Sed & Attilii & Electræ Sophoclis ab eo in Latinum sermonem conversæ meminit Cicero 1. de finibus num. 8. ubi & Pacuvii quoque sermo est. Ut & Gellius lib. 15. c. 24.

(12) *Senatusconsultum.*) De quo supra cap. 74.

(13) *Per præconem.*) Pronuntiabat præco, cui tamen scriba subjiciebat verba. Appianus tamen non tantum pauca a se, hoc est suo ipsius nomine & voce addita ab Antonio dicit, sed etiam lecta fuisse hæc omnia. Et elegantem ab eo habitam orationem Dio dicit lib. 44. quam & recenset.

(14) *Lectum pro Rostris.*) Hoc est qui erat pro rostris. Locutione Græca; quo loco Casaub. legit *detulerant* pro *detulerunt*. Facili ut patet errore, quique videtur admissus. Suetonius enim studio brevitatis, non nisi notatu digna retulit, præteritis quæ in usu communi erant, ablutionibus v. g. unctionibus, & collocatione, quæ tamen funerum partem efficiebant: propinqui siquidem cadaver primum aqua calida ablutum ungebant, ut 4. Æneid. Anna Didonis soror.

Date vulnera lymphis
Abluam, &c. Et lib. 6. de Miseno.
Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt.

Quibus peractis in ædium vestibulo collocabatur, honestissima veste viventis indutum, quod proprio vocabulo dicebatur *collocatio*, & apertius innuitur infra in August. c. 100. inde corpus ablutum, unctum, & coronatum ab amicis affluentibus: post legitimos dies qui septem erant, efferebatur ad bustum, quo tempore ad honestandas concursu exequias populus evocabatur his verbis: *Exequias* L. v. g. Titio *quibus est commodum ire jam tempus est, ollus ex ædibus effertur*. Tunc impositum lecto splendide strato corpus præcedente tibicine, qui næniam in defuncti laudem caneret, funeris pompa procedebat. Quæ omnia facta esse oportuit cum pro Rostris cadaver, ibi quippe laudatus defun-

functus extra urbem cremandus efferebatur: Quare *detulerant* longe videtur melius quam *detulerunt*.

(15) *Magistratus*.) Sic & aliquando Vestales, Syllam defunctum detulerunt cum Senatoribus. Tenuioris vero fortunæ homines a Vespis seu Vespillonibus tempore vespertino efferebantur.

(16) *Cella*.) Locus templi sacratior erat, quem intrare profano nemini fas. Unde hoc quoque inter honores divinos reponendum: neutrum enim fas erat, in urbe nedum in Jovis cella cremari mortuos. Quin ne cremari quidem moris antiquissimi fuisse probat Cicero 2. de legib. 6. ubi dicit Syllam primum e patriciis Corneliis, quod Marii reliquias ad Anienem sitas dissipari jussisset, veritum ne suo corpori idem accideret, cremandum hoc voluisse.

(17) *Cum subselliis tribunalia*.) Hæc prætoris & aliorum magistratuum, illa Judicum de quibus supra c. 11. & 12.

(18) *Ad donum*.) Sic in suis omnibus Torr. legit: quare intelligendæ sunt inferiæ, de quibus hoc capite num. 6. Beroaldus in bonis codicibus legisse se ait *ad manum*: quam lectionem videtur confirmare etiam Plutarchus cancellos, gradus, trapezitarum tabulas una congestas affirmans, sed priorem lectionem præferendam contendit Casaubonus.

(19) *Tibicines*.) Sic in libris omnibus legit Casaubonus, si tamen Servium in 5. Æneid. audias legendum *tubicines*. Ad tubam quippe provectioris ætatis funera proferebantur ex Persii Satyr. 3. minoris autem ad tibias, ut de Archemoro Statius.

Tibia enim teneros solitum deducere manes.

Vide Gellium lib. 20. cap. 2.

(20) *Scenici artifices*.) Qui suam scenicis ludis operam navabant; per instrumentum autem triumphorum, intellige vestem, qua Cæsaris ludis triumphalibus usi fuerant c. 37.

(21) *Discissam*.) De hoc more in luctu supra cap. 33. in more etiam vestimenta quædam cum mortuis vel condere vel urere. Virgil. 6. Æneid. de Miseni funere:

Purpureasque super vestes velamina nota
Injiciunt, &c.

(22) *Bullas*.) Macrob. lib. 1. cap. 6. ubi pluribus explicat quid & unde prætexta & bulla: hanc tandem fuisse concludit auream cordis figuram, ab initio triumphantium insigne, non puerorum ornamentum; quam ante pectus ingenui pueri annectebant; nec enim libertinis idem licuisse, sed lorum eos pro bullæ decore gestasse; quod & Asconius *scorteum bullam* appellavit de prætexta cap. 1.

(23) *Circulatim*.) Torr. nove dictum notat pro per vices vel per suos quæque natio orbes & circulos.

(24) *Judæi*.) Ut pote qui multis iisque honorificentissimis a Cæsare decretis insigniti fuerant, quæ omnia fuse enumerat Josephus lib. antiquit. 14. cap. 17. Quanquam bello civili a partibus Pompeii stetissent, sed metu potius quam benevolentia, hunc enim oderant propter captam ab eo Hierosolymam.

(25) *Bustum*.) Cicero 2. de legibus bustum accipit pro ipso monumento, alii pro rogo post crematum corpus, quo sensu Servius ad hunc 11. Æneid. locum *semiustaque servant busta*. Unde Bustuarii dicti sunt gladiatores, qui ante sepulcra dimicabant. Post exoletum morem captivos ibidem necandi; quæ sanguinis effusio, quasi ad placandos inferos deos, *inferiæ* quoque dicebatur.

CA-

CAPUT LXXXV.

PLebs (1) statim a funere, ad domum Bruti & Cassii cum facibus tetendit: atque ægre repulsa, obvium sibi (2) Helvium Cinnam, per errorem nominis, (3) quasi Cornelius is esset, quem graviter pridie concionatum de Cæsare, (4) requirebat, occidit: caputque ejus præfixum hastæ circumtulit. Postea solidam (5) columnam prope xx. pedum lapidis Numidici (6) in foro statuit: scripsitque, (7) PARENTI PATRIÆ. Apud eandem (8) longo tempore, sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem (9) jurejurando distrahere, perseveravit.

NOTÆ.

(1) *Statim a funere.*) Plutarchus ait non perfecto funere, sed incenso rogo sustulisse inde torres, &c.

(2) *Helvium Cinnam.*) Tribunum illum plebis, Cæsaris amicum de quo supra c. 52. Idem habet Valer. Max. lib. 9. c. 9. additque Plutarchus in Cæsare, Cinnam hunc nocte illa, cui funeris dies illuxit, somniasse, se ad cœnam a Cæsare invitari, ac reluctantem manu abductum.

(3) *Quasi Cornelius, &c.*) Præcipue quod cum esset Cæsaris affinis, ut habet ibidem Valerius, unaque prætor hac sua oratione, percussores ejus honoribus afficiendos Reique publicæ conservatores prædicasset.

(4) *Requirebat.*) Casaub. in Viterbiensi codice legit *inquirebat*.

(5) *Columnam lapidis Numidici.*) Hoc est marmoream; quippe marmor ex Numidia in Italiam invehebatur maculosum nigro colore cum albo & rubeo mixtum, de quo Plinius lib. 36. cap. 6. Græci aram a populo, columnam ab Antonio erectas ajunt. Hanc verosimillime Cicero sceleratam appellat in Philippicis.

(6) *In foro.*) Eo ipso ubi crematus erat loco. Notat hic Casaub. reliquiarum meminisse neminem, excepto Dione, qui in paternum eas monumentum delatas a libertis ejus refert.

(7) PARENTI PATRIÆ.) Cicero Epist. 3. lib. 12. ad familiares, non a plebe, sed ab Antonio, non columnæ, sed statuæ Cæsaris, non PARENTI PATRIÆ, sed PARENTI OPTIME MERITO ascriptum dicit. Quæ tanta dissensio omnia hæc facta fuisse forte persuaserit.

(8) *Longo tempore.*) Atqui paulo post eversa est per Dolabellam columna; unde hic locus intelligendus videtur de diuturnis sacrificiis, quæ etiam post disjectam columnam illic facta sunt.

(9) *Jurejurando distrahere.*) Hoc est dirimere & finire, quod verbum originem habuit ab auctionibus (de quibus sup. ad c. 50.) ubi res pluribus divenditæ quasi in diversa trahuntur. Quo vero sensu hic accipitur, signum est honoris divini, tum quod per deos, aut heroas jurabant, tum quod locum illum, ubi crematus erat, templi instar habitum oportuit: in templis enim controversiæ hoc modo dirimi seu distrahi solitæ. Patet ex Plin. epist. 1. lib. 5. Quod postea frequentius usitatum est etiam erga vivos ut de Aug. Horatius epist. 1. lib. 2.

Præsenti tibi divinos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Et per fortunam, salutem, caput imperatorum jurasse, vulgatum est. Quod & hodie tam viget apud Persas, quam quod unquam maxime viguit.

CA-

CAPUT LXXXVI.

SUspicionem Cæsar quibusdam suorum reliquit, neque voluisse, se diutius vivere, neque curasse, quod valetudine minus prospera uteretur: ideoque & quæ (1) religiones monerent, & quæ renuntiarent amici, neglexisse. Sunt qui putant confisum eum novissimo illo (2) Senatusconsulto ac jurejurando, etiam custodias (3) Hispanorum cum gladiis sectantium se, removisse. Alii e diverso (4) opinantur, insidias (5) undique imminentes subire semel confessum satius esse, (6) quam cavere semper. Alii ferunt dicere solitum, non tam sua, quam Reip. interesse uti salvus esset, se jam pridem potentiæ gloriæque abunde adeptum: Remp. si quid sibi eveniret, neque quietam fore, & aliquanto deteriore conditione civilia bella subituram.

NOTÆ.

(1) *Religiones.*) Hoc est somnia, auspicia, prodigia, &c. de quibus supra cap. 83.

(2) *Senatusconsulto & jurejurando.*) De quibus cap. 84.

(3) *Hispanorum sectantium se.*) Habuit & Augustus ad corporis custodiam Hispanos in August. cap. 49. vulgatæ editiones legebant *inspectantium* pro *observantium*. Ego, inquit Casaubonus, non puto latinitatem pati, ut aliter legatur, quam *sectantium*.

(4) *Alii opinantur.*) Torrentius in duobus codicibus legit *opinatum* nec in iisdem reperitur vox *confessum*. Quod longe melius videtur transposita voce *ferunt* ante vocem *alii*; sic *alii e diverso opinatum insidias undique imminentes subire semel satius esse, quam cavere semper ferunt: alii dicere solitum*, &c.

(5) *Undique imminentes.*) Nec enim illum fugiebat, quo adversus ipsum animo forent etiam qui videbantur amici. Cicero lib. 14. Epist. 1. ad Attic. hæc ejus verba refert. *Ego dubitem quin summo in odio sim, cum M. Cicero sedeat, neque suo commodo me convenire possit: atqui si quisquam est facilis, hic est: tamen non dubito quin me male oderit*, &c. Et epist. sequenti de eodem idem loquendo. *Ego nunc tam sim stultus, ut hunc ipsum facilem hominem, putem mihi esse amicum, cum tamdiu sedens meum commodum expectet*, &c.

(6) *Quam cavere semper.*) Hortantibus amicis ut custodias corporis cohortes Hispanas duceret, respondit; nihil assidua custodia infelicius esse, & in perpetuo timore commorantibus. Quo sensu Dionysius Syracusanus cognitis Calippi amici insidiis dixit melius esse mori, quam vivere non solum hostes caventem, sed & amicos.

CAPUT LXXXVII.

ILlud plane inter omnes fere constitit, talem ei mortem pene ex sententia obtigisse. Nam & quondam cum apud Xenophontem legisset, Cyrum ultima valetudine mandasse quædam de funere suo, aspernatus tam lentum mortis genus, subitam sibi celeremque optaverat. Et pridie quam occideretur in sermone nato (1) super cœnam, apud M. Lepidum, quisnam esset finis vitæ commodissimus, repentinum, inopinatumque prætulerat.

N O T A.

(1) *Super cœnam.*) Hoc est inter cœnandum: patet ex cap. 77. Tib. 56. Calig. 22. Juvenal. Sat. 5.

Tale super cœnam facinus narraret Ulysses
Alcinoo.

Aliud est inter cœnam in Aug. cap. 71.

CAPUT LXXXVIII.

(1) PEriit sexto & quinquagesimo ætatis anno: atque in (2) Deorum numerum relatus est, non ore modo decernentium, sed & persuasione vulgi. Siquidem ludis, quos (3) primo consecratos ei heres Augustus edebat, (4) stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam. Creditumque est, animam esse Cæsaris in cælum recepti, & hac de caussa simulacro ejus in (5) vertice additur stella. Curiam, in qua occisus est, (6) obstrui placuit: Idusque Martias (7) parricidium nominari: ac ne umquam eo die Senatus ageretur.

N O T Æ.

(1) *Sexto & quinquagesimo ætatis anno.*) Ut autem duo belli fulmina Cæsar & Scipio eodem hoc ætatis anno, sic & duo doctrinæ lumina Virgilius & Plinius obiere, ait Torrentius; sed & Romulus, Pompeius ipse & Antonius Triumvir hos annos nati periere, &c. quem annum climactericum ajunt, propter multiplicatum octies septenarium.

(2) *In Deorum numerum.*) Hæc est illa tam celebris imperatorum ἀποθέωσις consecratio; cujus honor ad Cæsarem usque, alii a Romulo nemini publice impertitus. Privatim vero non semel: auctor quippe Plutarchus in quæst. Rom. parentes nonnullos a liberis consecratos & domestica religione cultos, iique erant, qui *animales dii* dicebantur, quod animas ipsorum in deos conversas existimarent. Unde cum imperatores patres patriæ dicerentur, publicas quoque consecrationes illis attribuit adulatio; exemplo præsertim a Græcis ducto, qui peculiari quadam veneratione Heroum memoriam commendabant, quod Latini multo inverecundius, ut ait Casaubonus, quem consule, in deorum numerum referri aut consecrari dixerunt. Quod Augustus in Cæsare patre sanxit. Unde Manilius:

Jam facit ipse deos, mittitque ad sidera numen
Majus, & Augusto crescit sub principe cælum.

(3) *Primo consecratos ei.*) Alii legunt *consecrato*, alii *quos primos*, &c. Hos autem Veneri genitrici dicatos, excepto Suetonio, cæteri omnes ajunt: quare suspicatur Casaubonus *ei* intelligendum esse pro *ab eo*, quod alias non semel hic auctor: multos enim Augustus edendos jusserat. Sed quid si *primo ei* intelligatur quasi primo post Romulum e Romanis consecrato?

(4) *Stella crinita.*) Cometes videtur, de quo intelligendus Virgil. Eclog. 9.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

Qua nota & nummi signati cum voce *Divus Julius*. Vide Senec. lib. 7. quæst. natur. c. 17. & Plin. lib. 2. c. 25.

(5) *In vertice.*) Virgil. 8. Æneid.

Patriumque aperitur vertice sidus.

Et Plin. loco citato.

(6) *Obstrui.*) Appianus dicit populi furore combustam.

(7) *Parricidium.*) Quod aræ vel columnæ inscriptum fuerat, ut notatum est ad cap. 85.

CAPUT LXXXIX.

PErcussorum autem fere, neque (1) triennio quisquam amplius supervixit, neque (2) sua morte defunctus est. Damnati omnes, alius alio casu periit: pars naufragio, pars prælio, nonnulli semet eodem (3) illo pugione, quo Cæsarem violaverant, interemerunt.

NOTÆ.

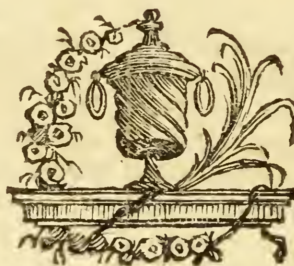
(1) *Triennio.*) Eos præsertim intelligit, qui a morte Cæsaris ad Philippense bellum & ipso Philippensi bello periere. Secus enim triennium prætergressi sunt nonnulli qui cum Sexto Pompeio, atque etiam Antonio fuerunt, de quibus in August.

(2) *Neque sua morte.*) Sed violenta, quo sensu Virgil. lib. 4. in fine:

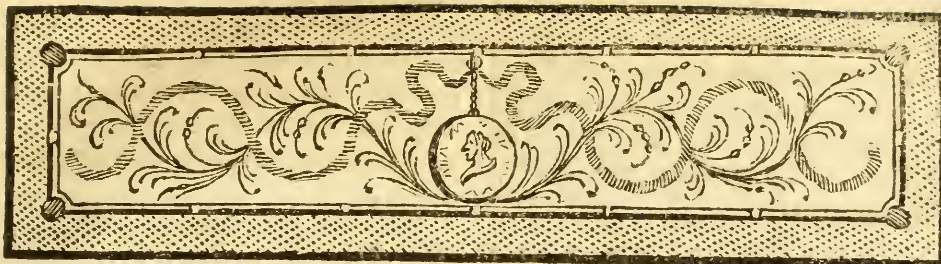
Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, &c.

Et Senec. in epistolis: *bella res est mori sua morte*, &c.

(3) *Illo pugione.*) Cassium innuit, de quo in Aug. ut & Brutum auctoribus Plutarcho, & Dione lib. 48.

C.

C. SUETONII TRANQUILLI

DE XII. CÆSARIBUS

LIBER II.

D. OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS.

CAPUT I.

(1) GENTEM OCTAVIAM (2) Velitris præcipuam olim fuisse, multa declarant. Nam & (3) vicus celeberrima parte oppidi jam pridem Octavius vocabatur: & ostendebatur ara Octavio consecrata: qui bello dux finitimo, cum forte Marti rem divinam faceret, nuntiata repente hostis incursione, semicruda (4) exta rapta foco (5) prosecuit: atque ita prælium ingressus, victor rediit. Decretum etiam publicum extabat, quo cavebatur ut in posterum quoque simili modo exta Marti redderentur, (6) reliquiæque ad Octavios referrentur.

NOTÆ.

(1) *Gentem Octaviam.*) Gens & familia quanquam promiscue interdum usurpentur; exacte tamen loquentibus eo modo differunt quo totum & pars. *Une maison & ses branches.*

(2) *Velitris.*) Reperitur quoque Velitra in singulari, Volscorum oppidum est. Hodie *Velletri*. An & Octavius Tusculanus, ille Tarquinii superbi gener, de quo Livius lib. I. in ea sit gente reponendus, non satis liquet; conjectura tamen non levis est propter Tusculi, ubi hîc habitabat, Velitrarumque viciniam ac nominis toto Latio celebritatem.

(3) *Vicus.*) Insigne quoddam hujus in suos fuisse beneficium conjicit ex eo Casaubonus, quod de nomine alicujus, loco nomen imponere heroïci fuerit honoris; unde cum aræ quoque & ludi eis decernerentur, ideo huic phrasi, *ara Octavio consecrata* non necessario supplendam vult præpositionem *ab*; unde accipit de ara ipsi Octavio consecrata. Torrentius vero sic interpretatur: id est (ne quis erret) *ab Octavio*. Frequens Suetonio ut præpositiones omittat.

(4) *Exta.*) Hoc est victimæ præcordia, inter quæ cor ipsum annumeratum est; sed non ab initio.

(5) *Prosecuit.*) In deorum sacrificiis totam quandoque victimam cremabant, vocabantque holocaustum, hoc est, totum combustum; quandoque partem qua vescerentur ii, qui sacrificio intererant, *prosecabant*, quod verbum in sacrificiis erat solemne. Hoc secundum sacrificii genus tunc temporis ab Octa-

ctavio celebrabatur, cum præ repentina hostium incursione sacrificii finem expectare non licuit, nec inceptum deserere voluit, quapropter præcordia quamvis nondum percocta eripuit ex igne, & prosecuit, hoc est reddidit Marti, cui sacrificabat, partem ad vescendum reservavit.

(6) *Reliquiæ*.) Hoc est partes edulio servatæ; *prosiciæ* vero dicebantur, a prosecando, partes diis porrectæ. Quod etiam verbum sacrificantibus erat solemne ex disciplina haruspicum: *porrici* enim dicuntur exta, quando porriguntur, hoc est in aram focumque dantur.

CAPUT II.

EA gens a Tarquinio Prisco rege, (1) inter Romanas gentes allecta in Senatum, mox a Ser. Tullio (2) in patricias transducta, procedente tempore, (3) ad plebem se contulit: ac rursus (4) magno intervallo per D. Julium in (5) patriciatum rediit. Primus ex hac magistratum populi suffragio cepit (6) C. Rufus. Is quæstorius Cn. & C. procreavit: a quibus duplex Octaviorum familia defluxit, conditione diversa. Siquidem Cn. & deinceps ab eo reliqui omnes functi sunt honoribus summis. At Cajus, ejusque posteri, seu fortuna, seu voluntate, in (7) equestri ordine constitere, usque ad Augusti patrem. Proavus Augusti secundo Punico bello, stipendia in Sicilia Tribunus militum fecit, (8) Æmilio Pappo imperatore. Avus municipalibus (9) magisteriis contentus, abundante patrimonio, tranquillissime senuit. Sed hæc alii. Ipse Augustus nihil amplius quam equestri familia ortum se scribit, vetere ac locuplete, & in qua primus senator pater suus fuerit. (10) M. Antonius libertinum ei proavum exprobrat (11) restionem, e (12) pago Thurino: avum (13) argentarium. Nec quidquam ultra de paternis Augusti majoribus reperi.

NOTÆ.

(1) *Inter Romanas gentes*.) Beroaldus & Sabellicus legunt *minores gentes*; sed male: si enim inter minores gentes quamvis nove diceret Suetonius adlectam Octaviam gentem, perperam addidisset, *a Servio in patricias transducta*, majorum enim & minorum gentium differentia non est nisi inter patricios, docente Livio lib. I. allectos a Tarquinio Prisco, vel a Bruto, ut ait Tacit. lib. Annal. II. centum in patres qui minorum gentium fuerint appellati. Unde dicendum esset sola voce *patricias* majorum gentium intelligi κατ' ἐξοχὴν quanquam daretur *minores gentes* scriptum a Suetonio ad designandos minorum gentium patricios, quod alibi non reperitur. Superest igitur ut legatur *Romanas* hoc sensu ut Tarquinius Priscus civitate donatam gentem illam in Senatum adlegerit, Servius autem Tullius etiam in patricias cooptaverit, ut de Claudiis factum infra videbitur in Tiberio.

(2) *In patricias*.) Senatores omnes non fuisse patricios, inde & præterea Ciceronis & Catonis exemplo patet, & infra c. 10. *Patricius, necdum Senator*.

(3) *Ad plebem se contulit*.) Adoptione forte, ut de Claud. in Jul.

(4) *Magno intervallo*.) Legunt alii *magna vi*. Verum qui conveniat dictatori & Cæsari, cui ad libitum omnia facere in promptu erat? Hoc ergo intelligitur factum lege Cassia, qua Cæsar dictator patriciorum augens numerum, in eum ascivit Octavium, qui postea Augustus dictus est, adolescentem statim ab inducta virili toga.

(5) *In patriciatum rediit*.) Nove dictum notavit Torrentius pro a plebe ad patres traducta est. Patriciatus vero eadem dignitas non quæ sub recentioribus imperatoribus.

(6) *C. Rufus*.) Supple *Octavius* erat gentis nomen, quemadmodum Cn. & Cajum, Octavios intellige; prænominibus enim fratres distinguebantur de quibus plura in Tiberio.

(7) *In equestri ordine, &c.*) Non dicit in ordi-

ordine plebeio quanquam a patribus ad plebem antea transisse dixerit, quia nempe, ut facile conjicere est, illis erat census equestris de quo supra in Jul. cap. 33. quod solum requirebant, ut in equestrem ordinem Civis Romanus legeretur, licet autem patricium ordinem non receperit Octavia Gens nisi Julii temporibus; Cnei tamen Octavii nepotes equestrem ordinem prætergressi dicuntur propter honores ab eis gestos; quicunque enim equites magistratum gesserant, equites ii esse desinebant.

(8) *Æmilio Pappo.*) De illo Livius lib. 28. Pappum veteres dixere lanuginosum illum cardui florem, qui vento tam facile cedit, mutuati a Græcis, quibus dicitur πάππος, quæ vox avum quoque significat.

(9) *Magisteriis.*) Magisteria vocat dignitates seu, ut vulgo dicitur (officia municipii sui) quæ magistratus nomine non donabantur propter Romanorum magistratuum longe superiorum excellentiam.

(10) *M. Antonius.*) Quadam Epistola Suetonii temporibus adhuc extante; aliud autem non est antiquorum hac de re testimonium nisi epistola Ciceronis in fine lib. 3. ad Quinctum fratrem; quam tamen Ciceronis esse negat Casaubonus, licet veterem existimet. Multa continet Augusto & ejus majoribus probrosa.

(11) *Restionem.*) Hoc est restium seu funium venditorem aut opificem, scribendumque minori charactere: non enim cognomen est; alioquin stolide fuisset exprobratum: quod ita intelligendum censet Casaubonus, ut familias habuerit Octavius pater ejusmodi artificiorum peritas; unde quæstum faceret simili ratione qua Ciceronis pater *fullo* dictus est, sed cum neque etiam in hoc fuerit opprobrium, moris siquidem erat; dicatque insuper Antonius libertinum restionem, ut servili genere ortum indicet, videtur ita intelligendum, ut restium opificem, aut ad minimum venditorem fuisse exprobraverit.

(12) *Pago Thurino.*) Non extat hodie, erat autem in magna Græcia: hinc Sinus Thurinus, qui Tarentini pars est.

(13) *Argentarium.*) Fuit olim in civitatibus certum corpus, sive σύστημα argentariorum, quorum erat publicum officium *l. argentarius ff. de edendo*, & fides publica *l. si ventri ff. de rebus auct. jud. possid.* Tabernas, & mensas cum ære in foro positas habebant *l. qui tabernas ff. de contrah. empt.* apud mensas pecuniæ deponebantur, permutabantur, emebantur, vendebantur: quod Latine est cambire. Per eos plerique pecuniam credebant, & fœnori occupabant, emebant, vendebant, auctionem, & omnia negotia exercebant *l. si hominem ff. depositi*, &c. deque his omnibus rationes conficiebant *l. 4. ff. de edendo*. Eorum munia quæ varia sunt, variis quoque appellationibus designantur. Nam & mensarii dicuntur sive mensuarii, & nummularii, & argentarii, & argentariæ mensæ exercitores, &c. plura vide apud Cujacium ad *l. si unus ff. de pactis*.

CAPUT III.

(a) Octavius pater a principio ætatis, & re & existimatione magna fuit: ut equidem mirer, hunc quoque a nonnullis (1) argentarium, atque etiam inter (2) divisores, (3) operasque campestres, proditum. Amplis enim innutritus opibus, honores & adeptus est facile, & egregie administravit. Ex prætura (4) Macedoniam sortitus, fugitivos, residuam (5) Spartaci & Catilinæ manum, (6) Thurinum agrum tenentes, in itinere delevit, negotio sibi in Senatu extra ordinem dato. Provinciæ præfuit, non minore justitia quam fortitudine. Namque (7) Bessis ac Thracibus magno prælio fusis, ita socios tractavit, ut epistolæ M. Tullii Ciceronis extent, quibus Q. fratrem, eodem tempore parum secunda fama (8) proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur & monet, imitetur in promerendis sociis (9) vicinum suum Octavium.

IN-

INTERPRETATIO.

(a) *Octavius pater fuit potens divitiis, & fama conspicuus ab ineunte ætate.*

NOTÆ.

(1) *Argentarium.*) De argentariis dictum cap. 2.

(2) *Divisores.*) De his in Jul. cap. 80.

(3) *Operas.*) Operæ campestres dicebantur illi, qui in comitiis operas suas candidatis elocabant nempe a campo Martio, ubi habebantur.

(4) *Macedoniam.*) In Jul. cap. 35.

(5) *Spartaci.*) Noti ex historia Romana flagitiosi viri, quorum ille e Lentuli familia gladiator, qui effracto suo & aliorum quorumdam ergastulo, negotii multum consulibus & consularibus viris facessit, donec victus a Crasso audacter pugnans interiit. Hic vero, qui conflato ex omni Italiæ colluvie exercitu, aliquot annis post Spartacum profligatus est, amborum reliquiæ in unum contractæ has Italiæ oras latrociniis infestabant, tunc cum Octavius in provinciam profectus est.

(6) *Thurinum.*) Calabriæ pars est hodie, qua Octavio iter erat delatam petenti provinciam, quapropter dicit extra ordinem datum fuisse negotium illud, non enim id erat suæ provinciæ, sed ut iisdem copiis, quas in Macedoniam ducturus erat, grassatoribus in itinere liberaret Remp.

(7) *Bessis.*) Hi erant Thraciæ populi ad Nessum amnem, qui amnis hodie dicitur Turcis *Charasou*, quare verosimillima videtur Beroaldi sententia, qua delendam censet conjunctionem, ut legatur *Bessis Thracibus*.

(8) *Proconsulatum.*) Provinciarum aliæ consulares, quæ ab iis, qui in urbe consulatum gesserant, consulari imperio obtinebantur, unde etiam proconsules dicebantur: aliæ prætoriæ, quas, qui prætores in urbe proximo anno fuerant, prætorio imperio obtinebant, & proprætores appellabantur. Suetonium arguit Turnebus lib. Advers. 24. c. 15. quod Asia non fuerit nisi prætoria, cujus tamen proconsulatum dixit, verum cum id omnino penes Senatum esset, ut quem & in quam vellet provinciam mitteret, constat identidem illud immutatum, atque ex magistratuum nomine, qui provincias obtinebant, fuisse quoque denominatas. Ita ut in consulares prætorii quandoque mitterentur, quemadmodum Octavius in Macedoniam, quæ Consularis erat, ut pote in qua Antonio, qui consulatum una cum Cicerone gesserat, successit, & vice versa, &c.

(9) *Vicinum.*) De provinciarum vicinitate verosimilius est intelligi: non enim longe ab Asia distat Macedonia, quamvis alii de Urbana vicinia intelligant, ut qui ædes conjunctas, aut parum semotas in urbe habitarent.

CAPUT IV.

DEcedens Macedonia, prius quam confiteri se (1) candidatum consulatus posset, morte obiit repentina, superstitibus liberis, (2) Octavia majore, quam ex (3) Ancharia: & Octavia minore, item Augusto, quos ex Atia tulerat. Atia M. Atio Balbo, & Julia sorore C. Cæsaris, genita est. Balbus paterna stirpe (4) Aricinus, multis in familia Senatoriis (5) imaginibus, a matre Magnum Pompeium arctissimo contingebat gradu: functusque honore præturæ, inter xx. viros (6) agrum Campanum plebi Julia lege divisit. Verum M. Antonius despiciens etiam maternam Augusti originem, proavum ejus Afri generis fuisse, & modo (7) unguentariam tabernam, modo (8) pistrinum Ariciæ exercuisse, objicit. (9) Cassius quidem Parmensis quadam epistola, non tantum ut (10) pistoris, sed etiam ut nummu-

mularii (11) nepotem, sic taxat Augustum, *Materna tibi farina: siquidem ex crudelissimo Ariciæ pistrino hanc finxit manibus (12) collybo decoloratis (13) Nerulonensis mensarius.*

N O T Æ.

(1) *Candidatum.*) Vult Fenestella lib. 2. cap. 7. candidatos ab initio dici solitos tantum eos, qui consulatum ambirent, alii vero de aliis quoque honoribus semper dictum existimant. Nota est ratio nominis, quod nempe candidis quibusdam vestibus induti forent. Quod vocabulum ad aliarum quoque rerum petitores translatum est. Obiit ille Octavius Nolæ, ut ex cap. 100. infra colliges, & ex Tacito 1. Annal. constat.

(2) *Octavia majore.*) Hanc Plutarchus C. Marcello, deinde Antonio nupsisse tradit, Suetonius autem non illam, sed Octaviam minorem Marcello nupsisse affirmat in Jul. cap. 27.

(3) *Ancharia.*) Priore conjuge de qua Plut. in Antonio.

(4) *Aricinus.*) Aricia Latii oppidum non longe ab urbe Roma, in Jul. c. 46.

(5) *Imaginibus.*) Hæ fuerunt illustrium virorum simulacra cerea coloribus artificiose adumbrata. Juven. Sat. 8.

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, nobilitas sola est atque unica virtus.

Qui suam tantum imaginem exhibebant, hi novi, qui vero majorum quoque imagines exhibere poterant, nobiles habebantur. Pro iis, inquit Budæus lib. 1. in Pandectas, posteriora tempora insignia gentilitia habuerunt, quæ arma vulgo vocantur: quæ ipsa quoque primum, ut simile est veri, virtutis præmia fuerunt, ac rerum præclare gestarum decora.

(6) *Agrum Campanum.*) De hoc & lege Julia in Jul. c. 20. viginti autem illi viri fuerunt, per quos Cæsar divisit agrum illum, cum ante illum non plures quam tres viros ejusmodi rebus præficere solitus esset Senatus, qui triumviri coloniis deducendis, & agris dividendis dicebantur. De his quoque in Jul. c. 20.

(7) *Unguentariam.*) Venalibus unguentis refertam. Sunt autem unguenta odorum commixtiones diversorum addito oleo, & balsamo ungendis deliciarum aut etiam valetudinis caussa corporibus.

(8) *Pistrinum.*) De pistrinis in Julio c. 31.

(9) *Cassius Parmensis.*) De quo in Jul. scriptor fuit tragœdiarum, militumque in partibus Cassii & Bruti tribunus, quibus victis, cum Athenas secessisset, Augusti jussu occisus est. De illo Horat. Sat. 10. lib. 1.

Etrusci
Quale fuit Cassi rapido ferventius amni
Ingenium: capsis quem fama est esse librisque
Ambustum propriis, &c.

(10) *Pistoris.*) Sic quoque dicebantur servi pistrinorum. Vide in Jul. cap. 48.

(11) *Nepotem.*) Cassius hic, qui Augustum, ut & pistoris, & nummularii nepotem notabat, cum Antonio consentit. Antonius enim ei paternum avum argentarium exprobrat, volebatque Atium Balbum, avum maternum, patrem habuisse, qui Ariciæ pistrinum exercuerit. Nepos igitur nummularii quoad patrem, quoad matrem pistoris pronepos fuit Augustus. Sed nepotum nomine etiam pronepotes continentur, &c. sic Torrentius.

(12) *Collybo.*) Collybon quidem Græci, sed vetustissima quæque exemplaria Latina per jota scribunt. Est autem Collybus tam id quod pro pecuniæ permutatione argentario solvitur, quam ipsa pecuniæ contrectatio ἀργυρίȣ ἀλλαγὴ &c. Torrent.

(13) *Nerulonensis.*) Fatentur omnes sibi non liquere, quid intelligatur hoc verbo. Est enim Nerulum duorum Italiæ oppidorum nomen, ad quæ nulla apparet Balborum relatio. Legerim, inquit Casaubonus, *Vetulonensis*. Vide Plinium lib. 3. cap. 5. At in antiquissima Lugdunensi editione reperi *Nemorensis*, quod idem esset, atque *Aricinus*, in Julio cap. 46.

CA-

CAPUT V.

A. V. C. DCXCI. (1) NAtus est Augustus, M. Tullio Cicerone, & Antonio Coss. IX. Kal. Octobris, paullo ante solis exortum, (2) regione Palatii, ad (3) Capita bubula: ubi nunc (4) sacrarium habet, aliquanto post quam excessit, constitutum. Nam ut Senatus (5) Actis continetur, cum C. Lectorius adolescens patricii generis, (6) in deprecanda graviore adulterii pœna, (7) præter ætatem atque natales, hoc quoque patribus conscriptis allegaret, se esse possessorem, ac velut (8) ædituum soli, quod primum D. Augustus nascens (9) attigisset, peteretque donari, quasi proprio suo, ac (10) peculiari Deo: decretum est ut ea pars domus consecraretur.

NOTÆ.

(1) *Natus est.*) Uno & sexaginta annis ante Christum natum.

(2) *Regione Palatii.*) Quatuor urbis Romanæ regiones, Palatina scilicet, Suburana, Exquilina, & Collina a Servio sexto Romanorum rege fuerunt usque ad Augusti tempora, qui totum urbis spatium in quatuordecim regiones & vicos complures divisit c. 30. Palatinus unus erat, & primus e septem Romanis montibus, ut pote quem urbi suæ locum elegit Romulus, factusque est postea totius imperii sedes, in eo siquidem erant Augusti ædes: unde etiam Palatii nomen inditum est regum, & splendidorum virorum ædibus.

(3) *Capita bubula.*) In regione Palatii fuerunt septem vici, quorum unus dicebatur *ad capita bubula*, vel quod ibi viderentur sculpta boum capita, vel venalia & suspensa.

(4) *Sacrarium.*) Alii legunt *habetur*, quod rejicit Torrentius: est autem sacrarium non tam locus sacer, quam ubi res sacræ deponuntur, quamquam hic & alibi quoque pro sacello sumi videatur.

(5) *Actis.*) Quæ conficienda Julius instituerat.

(6) *Deprecanda.*) Hoc est precibus amolienda, & avertenda, quænam autem sit gravior hæc adulterii pœna, fatetur nescire se Casaubonus: certe legitimam adulterii pœnam tunc temporis non fuisse mortem, vel ex hoc uno constat, quod lex Julia de adulteriis, vetaret adulterii damnatam dicere testimonium. Gravior igitur adulterii pœna fortasse fuerit deportatio; maxime ubi duplex crimen est, incestum scilicet & adulterium, *l. si quis viduam ff. de quæstionibus*: qua pœna jura civitatis omnia amittebantur. Adulterii vero simplicis erat pœna relegatio, deportatione multo mitior. Vide Lips. lib. 4. Anal. Taciti num. 98. & 2. num. 109.

(7) *Præter ætatem.*) Juvenilem scilicet, cui facilius solet venia concedi; ad tempora vero Augusti nulla legitima pœna irrogata fuerat adulteris; sed impudicæ mulieres propinquorum arbitrio castigabantur, in Tiber cap. 35.

(8) *Ædituum.*) Quasi ædis tuitorem, qui enim sacri loci curam gerit, æditus dicitur.

(9) *Attigisset.*) Innuit veterum consuetudinem: solebant enim recens natos in terra sistere, Deamque Opem invocare, ut placido sinu eos exciperet; inde etiam exorta Levana Dea, quæ pueris e terra levandis præesset. In Nerone cap. 6.

(10) *Peculiari Deo.*) Cæsari Augusto, cujus quasi domesticus cultor erat.

CAPUT VI.

NUtrimentorum ejus ostenditur adhuc locus [1] in avito suburbano, juxta Velitras permodicus, & [2] cellæ penuariæ instar: tenetque vicinitatem opinio, tamquam & natus ibi sit. Huc introire nisi necessario & [3] caste, religio est: concepta opinione veteri, quasi temere adeuntibus horror quidam & metus objiciatur: sed & mox confirmata est. Nam cum possessor villæ novus, seu forte, seu tentandi caussa cubitum se eo contulisset: evenit, ut post paucissimas noctis horas exturbatus inde subita vi, & incerta, pene semianimis cum [4] strato simul ante fores inveniretur.

NOTÆ.

(1) *Avito suburbano.*) Hoc est avorum, gentis scilicet Octaviæ villa, quæ in suburbio Velitrarum fuerit.

(2) *Cellæ penuariæ.*) A penu dicta, ubi condebantur penora; ea nempe, quæ familiæ victui comparata sunt.

(3) *Caste.*) Hoc est mente ab omni labe pura.

(4) *Strato.*) Hoc est vel lecto, vel ejus opertorio, stratum enim dixere quidquid sterni soleret.

CAPUT VII.

INfanti cognomen THURINO inditum est, in memoriam majorum originis: vel quod [1] in regione Thurina, [2] recens eo nato, pater Octavius adversus fugitivos rem prospere gesserat; Thurinum cognominatum, satis certa probatione tradiderim, nactus puerilem [3] imagunculam ejus æream veterem, [4] ferreis ac pene jam exolescentibus literis, hoc nomine inscriptam: quæ dono a me [5] Principi data inter [6] cubiculares colitur. Sed & a M. Antonio in epistolis per contumeliam sæpe Thurinus appellatur: & ipse nihil amplius quam *mirari se* rescribit, *Pro opprobrio nomen prius sibi objici.* [7] Postea C. CÆSARIS, & deinde AUGUSTI cognomen assumsit: alterum, testamento [8] majoris avunculi: alterum, [9] Munatii Planci sententia: cum quibusdam censentibus, Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem urbis, prævaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo, sed etiam [10] ampliore cognomine: quod loca quoque religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, [11] augusta dicantur, ab [12] auctu, vel ab avium [13] gestu, gustuve, sicut etiam Ennius docet, scribens:

Augusto [14] *augurio postquam inclyta condita Roma est.*

NOTÆ.

(1) *In regione Thurina.*) Longe probabilius videtur quam exprobratum ab Antonio.

(2) *Recens eo nato.*) Non quod hoc eodem natus esset anno: tertium enim agebat, ut patet ex eo quod dixit Cicerone Consule natum, a quo ad expeditionem illam tres elapsi fuerant anni: contigit enim hoc L. Afranio & C. Marcello Celere coss. sed quia agnomen non imponebatur, nisi ex gestis, aut occasione aliqua. Animadverte autem a Suetonio cognomen sumi pro agnomine; illud enim familiæ, hoc autem rerum gestarum, ut modo dictum est, quemadmodum

Africanus, Asiaticus, Atticus, &c. quamquam, & ab aliis quoque promiscue usurpata reperiantur, ut de Scipione Salustius, cui cognomen Africano ex virtute fuisse dicit.

(3) *Imagunculam.*) Hoc est parvam imaginem; liber unus habet *icunculam*, ut Neron. cap. 56.

(4) *Ferreis.*) Legit Ursinus *ferrugineis*, sed prius unanimi consensu retinent omnes. Sensus enim est æreæ hujus imagunculæ literas fuisse ferreas, ferro scilicet debitæ figuræ in æris cælaturas imposito sive insculpto, quam artem Græcis dici ἐμπαιστικὴν probat ex Athenæo Casaub. nos ejusmodi opera vulgo Damascena vocitamus. Vide Dalechampium in cap. 7. lib. 35. Plinii.

(5) *Principi.*) Adriano verosimillime, huic enim epistolarum Magister fuerat Suetonius, atque illi imagunculam donaverat.

(6) *Cubiculares.*) Imagines variis asservabant in locis, majorum nempe in atrio, splendidissimo scilicet & celeberrimo ædium loco: Larium, omniumque, quibus cura genialis thori, & dilectorum sibi capitum in cubiculo: ubi etiam aderat puer custodiæ præpositus ut ex Suet. colligitur in Domit. in fine. *Puer curæ Larium cubiculi ex consuetudine præpositus.* Et Macrobius sub finem lib. 1. *Inter hæc servilis moderator obsequii, cui cura vel adolendi penates*, &c. In bibliothecis quoque viri docti dedicatas habebant veterum auctorum imagines; unde Juvenalis in eos qui hæc de se falso prædicari ambiebant, Sat. 2.

Quamquam plena omnia gypso
Chrysippi invenias. Et paulo infra.
Et jubet Archetypos pluteum servare Cleanthas.

Nec imagines solum; sed & alia quoque ut enses, coronas &c. dedicata in cubiculis habebant. Ut ex Tacit. lib. 15. Annal. & Suet. in Nerone colligere est.

(7) *Postea Caii Cæsaris.*) Legebam, inquit Casaub. nomen C. Julii Cæsaris, sine ratione enim omissum videbatur nomen præcipuum; sed cum hîc de cognominibus Octavii tantum agat, locum ea vox non habet: sed nec prænomen C. ferri potest: scribe igitur *postea Cæsaris.*

(8) *Majoris avunculi.*) Julii nempe: de quo cap. 4. cujus testamento in Cæsarum familiam adoptatus erat. Super quo loco in Jul. cap. 83.

(9) *Munatii Planci.*) Ab hoc cum Galliam regeret, conditum Lugdunum dicit Eusebius. Cognomen a pedibus planis sortitus fuerit nec ne, non liquet; Planci enim dicuntur ejusmodi homines a tabulis planis, quæ plancæ appellantur.

(10) *Ampliore.*) Ovid. 1. Fast. paulo ante finem:

Hic socium summo cum Jove nomen habet.

(11) *Augusta dicantur.*) Ovid. ibid.

Sancta vocant augusta patres, augusta vocantur
Templa Sacerdotum rite dicata manu.

(12) *Auctu.*) Ominis boni gratia, ut nempe semper augeantur; *augere* enim verbum sacrorum est, *cum augeri hostias imperasset* infra cap. 96. & Ovid. 1. Fast.

Hujus & augurium dependet origine verbi,
Et quodcumque sua Juppiter auget ope.

(13) *Gestu, gustuve.*) Tripartita erat avium divisio in augurali disciplina; auspicium enim faciebant, vel ore, quo tripudium nec ne fieret observabatur. De hoc in Tib. cap. 2. quod hac voce *gustu* intelligitur: vel ore & alis, vel volatu & alis: nec enim volatum modo observabant, sed modum quoque volandi.

(14) *Augurio.*) Sumitur in genere pro quacunque divinandi ratione, patet ex Plauto in Asinaria, *quantum ex augurio auspicii intelligo*: notum est autem Romulo auguria de imponendo urbi nomine captanti 12. vultures, Remo vero 6. tantum visos esse. Videsis cap. 95.

CAPUT VIII.

QUadrimus, patrem amisit: duodecimum annum agens, [1] aviam Juliam defunctam pro concione laudavit. Quadriennio post, [2] virili toga sumpta, [3] militaribus donis triumpho Cæsaris [4] Africano donatus est, quamquam expers belli propter [5] ætatem. [a] Profectum mox avunculum in Hispanias, adversus Cn. Pompeii liberos, vix dum firmus a gravi valetudine, per hostibus infestas vias, paucissimis comitibus, naufragio etiam facto, subsecutus, magnopere demeruit, approbata cito etiam morum indole super itineris industriam. Cæsare post receptas Hispanias, expeditionem in [6] Dacos, & inde in Parthos, destinante, præmissus [7] Apolloniam, studiis vacavit. Utque primum occisum eum, heredemque se comperit, diu cunctatus, an proximas [8] legiones imploraret, id quidem consilium ut præceps immaturumque omisit: cæterum, urbe repetita, [9] hereditatem adiit, dubitante matre, vitrico vero [10] Marcio Philippo consulari multum [11] dissuadente. Atque ab eo tempore exercitibus comparatis, primum cum M. Antonio, Marcoque Lepido, dein tantum cum Antonio per duodecim fere annos, novissime per quatuor & XL. solus Remp. tenuit.

INTERPRETATIO.

(a) *Maxime devinxit avunculum suum* Julium *cum vix confirmatus post molestissimum morbum per itinera intercepta hostibus, atque etiam post naufragium, & cum exiguo comitatu, assecutus est* illum *profectum in Hispanias contra filios Cnei Pompeii, & probatum* illi *se fecit dotibus ingenii sui præter solertiam qua iter confecerat.*

NOTÆ.

(1) *Aviam.*) Julii Cæsaris sororem, ut supra dictum est: de hoc more in Jul. c. 6. ubi dicitur Julius suam amitam laudasse.

(2) *Toga virili.*) Anno ætatis 17. vel in exitu 15. nec enim convenit inter scriptores, togam prætextam de qua supra in Jul. c. 1. deponebant, & virilem ut pote finita pueritia, sumebant, idque vel in æde Jovis Capitolini, vel saltem illuc se conferebant summo mane & amicorum officiis stipati, statim ac domi fuerat sumpta. Dicebatur quoque *pura*, ut ex Cicerone in Epist. ad Atticum, vel quod alba, vel quod sine purpura: *libera* etiam, quod pueris initium quoddam libertatis esset, cum antea custodirentur angustius.

(3) *Militaribus donis.*) De quibus Gellius lib. 2. c. 11. ubi refert prælia Sicinii Dentati, & dona quibus cumulatus fuit. Vide cap. 25.

(4) *Africano.*) De Scipione & Juba in Julio.

(5) *Ætatem.*) Non enim incipiebat militaris ætas ante annos 17. neque hac ætate minoribus stipendia procedebant.

(6) *Dacos.*) De his in Jul. c. 44. Parthia vero hodie *Charassen* ab urbe *Charas* metropoli, sive *Arach.*

(7) *Apolloniam.*) Epiri urbs erat Corinthiorum colonia optimis quondam instituta legibus, ideo ibi studiorum caussa moratus est Augustus, hodie *Ceres*, aliis *Piergum* in Albania, aliis *Aulon*.

(8) *Legiones.*) Velleius lib. 2. dicit oblatam a vicinarum Legionum centurionibus operam, quam ne recusarent auctores erant Salvidienus & Agrippa.

(9) *Hereditatem adiit.*) Hoc est professus est apud Prætorem Urbanum se hereditatem & adoptionem suscipere, quod adire dixerunt, quia testamento scriptus heres hoc verbo profitebatur *adeo*. Quam tamen Brundisii jam creverat, & nomen Cæsaris usurpare cœperat. Dio & Appianus. Vide Ciceronem ad Atticum lib. 14. epist. 12. sic Casaubonus.

(10) *Marcio*.) Cui nupserat Atia Augusti mater, mortuo Octavio priore conjuge Augusti patre, Julii verosimiliter propinquo, ut ex ejus vita cap. *6*. colligere est.

(11) *Dissuadente*.) Non enim placebat, ut testatur Velleius, adiri nomen invidiosæ fortunæ Cæsaris.

CAPUT IX.

PRoposita vitæ ejus velut summa, partes sigillatim, neque per tempora; sed per (1) species, exsequar: quo distinctius demonstrari cognoscique possint. Bella civilia quinque gessit: (2) Mutinense, (3) Philippense, (4) Perusinum, Siculum, (5) Actiacum. Ex quibus primum ac novissimum adversus M. Antonium: secundum adversum Brutum & Cassium: tertium adversum L. Antonium Triumviri fratrem: quartum adversus Sex. Pompeium, Cn. filium.

NOTÆ.

(1) *Species*.) Quia, ut ait Velleius, *facilius cujusque rei in unum contracta species oculis animisque inhæret*.

(2) *Mutinense*.) Mutina Galliæ togatæ Cispadanæ civitas hodie *Modene*.

(3) *Philippense*.) In campis Philippicis, qui iidem ac Pharsalici, de quibus in Julio.

(4) *Perusinum*.) Perusia Hetruriæ civitas hodie *Perugia*.

(5) *Actiacum*.) Actium Epiri oppidum & promontorium hodie *Capo figalo*, quod alii idem esse cum *Nicopoli*, quam postmodum condidit Augustus, male affirmant; hæc enim est *Prevesa* in Albania, non quidem longe ab Actio, sed diversum.

CAPUT X.

A. V. C. DCCX.

OMnium bellorum initium & caussam hinc sumsit, nihil convenientius ducens quam (1) necem avunculi vindicare, tuerique acta. Confestim ut Apollonia rediit, Brutum Cassiumque, & vi, nec opinantes, &, quia (2) prævisum periculum subterfugerant, (3) legibus aggredi, (4) reosque cædis absentes deferre statuit. (5) Ludos autem victoriæ Cæsaris non audentibus facere (6) quibus obtigerat id munus, ipse edidit. Et quo constantius cætera quoque exsequeretur, in locum Trib. plebis forte demortui, candidatum se ostendit: (7) quamquam patricius, (8) nec dum Senator. Sed adversante conatibus suis M. Antonio consule, quem vel præcipuum adjutorem speraverat: ac ne publicum quidem & translatitium jus ulla in re sibi sine pactione gravissimæ mercedis impertiente, ad optimates se contulit: quibus eum invisum sentiebat, maxime quod (9) D. Brutum obsessum Mutinæ, provincia a Cæsare data, & per (10) Senatum confirmata, expellere armis niteretur. Hortantibus itaque nonnullis, (11) percussores ei subornavit. Hac fraude deprehensa, (12) periculum invicem metuens, (13) veteranos simul & in suum ac Reip. auxilium, quanta potuit largitione, contraxit. Jussusque comparato exercitui (14) pro prætore præesse, & cum Hirtio ac Pansa, qui consulatum acceperant, D. Bruto opem ferre, demandatum bellum tertio mense confecit duobus præliis. Priore, Antonius eum fugisse scribit: ac sine (15) paludamento, equoque post biduum demum apparuisse: sequenti, satis constat

non

non modo ducis, sed etiam militis functum munere: atque in media dimicatione, (16) aquilifero legionis suæ graviter saucio, (17) aquilam humeris subiisse, diuque portasse.

N O T Æ.

(1) *Necem avunculi vindicare.*) Legibus enim cavetur, ut heredes, vel qui heredum loco sunt, officiose agant circa defuncti vindictam, alioqui illis ut indignis hereditas aufertur. Vide titulum ff. & Cod. *de his quæ ut indignis auferuntur.*

(2) *Prævisum periculum.*) Quod sibi imminebat ab Octavio: puto enim, inquit Casaubonus, Octavium per milites Cæsarianos insidias struxisse illorum vitæ, quo tempore Antii erant, & per Italiam vagi errabant, ut ex epistolis Ciceronis apparet.

(3) *Legibus aggredi.*) Iis nempe, quæ facinorosis pœnas irrogabant, quales *Cornelia de Sicariis*, *Majestatis*, &c.

(4) *Reos deferre.*) Hoc quomodo fieret in Julio dictum est.

(5) *Ludos autem.*) Varii in memoriam Cæsaris victoriarum ludi celebrati sunt: victis enim in Hispania Pompeii liberis institutum est, ut postridie cum Romam ejus rei nuncius allatus esset, ludi & sacra fierent in Circo; & in memoriam Pharsalicæ, qua templum Veneri Genitrici voverat, ludos eidem genitrici dicatos ait Plinius: horum ne alterutri, an alii non constat. Priores fuisse Torrentius affirmat, quod ne Casaubono probetur obstat merito repugnantia temporum.

(6) *Quibus id.*) Quidam enim vivente Cæsare facturos id se receperant, quod ad populum demerendum privata ille perfecit impensa.

(7) *Quamquam Patricius.*) Legibus enim cavebatur, ne patricius hunc magistratum adipisceretur, ut in Julio cap. 19. notatum. *Candidatum se ostendit*; alii *Candidatum petitorem se ostendit*. Nemo dubitet quin dictio *petitorem* ex margine irrepserit. Torrent.

(8) *Nec dum Senator.*) Videtur hîc Suetonius impedimentum duplex assignare, primum quod gente Patricius; alterum quod honore nondum Senator esset; dubitant vero antiquitatis periti utrum-ne a Syllæ temporibus prohibitum fuerit, ne quis nisi Senator (eorum scilicet qui e plebe legebantur), plebis tribunatum obtineret, cum antea statim ab illo magistratu gesto, sine ullo censorum beneficio Senatores haberentur. Inducit in dubium hic locus & alius infra cap. 40. quo utroque fretus lib. Elect. 2. c. 13. Lipsius duplex impedimentum affirmat; fassus tamen mirari se a Cicerone aliisque omnibus rem adeo memorandam, nisi forte quia tunc in oculis omnium auribusque versaretur, alto sopitam fuisse silentio. Legenda & Torrentii nota hic. *Translatitium jus* interpretare illud, quod poterat præstari facile, & quasi negligenter; quo sensu sumitur l. 1. ff. *de Jure-patronatus*, & l. 55. §. 3. *ad Senatuscons. Trebellianum*, nec non & l. 1. §. 6. *ad* Sc. *Turpillianum*.

(9) *D. Brutum.*) Hic erat unus e Cæsaris interfectoribus, consulque ab ipso designatus, qui & ipse, ut ait Velleius lib. 2. c. 64. *paulatim relinquente post victum & redintegratum Antonium exercitu fugiens*, *insidiis captus ab iis quos miserat Antonius*, *jugulatus est*, *justissimasque optime de se merito C. Cæsari pœnas dedit*, *cujus cum primus omnium amicorum fuisset*, *interfector fuit*, *& fortunæ*, *ex qua fructum tulerat*, *invidiam in auctorem relegabat*, *censebatque æquum quæ acceperat a Cæsare*, *retinere*, *Cæsarem qui illa dederat periisse.*

(10) *Per Senatum confirmata.*) Quam ipsemet Antonius plebiscito dandam curaverat.

(11) *Percussores.*) Velleius factum negat, quod tamen confirmant Cicero lib. epist. ad Famil. 12. & Seneca lib. de Clementia, & Appianus etiam modum narrat, corruptos nempe aliquos ex Antonii satellitibus fuisse.

(12) *Periculum invicem.*) Velleius ait lib. 2. c. 60. Augustum quotidianis Antonii petitum insidiis.

(13) *Veteranos.*) Confirmat idem Velleius ex oppido Casilino & Calatia excitos in formam justi exercitus brevi coaluisse referens, & ex copiis quas e transmarinis provinciis venire jusserat Antonius, legionem Martiam: *cognita*, inquit, *Senatus voluntate*, & tanti juvenis indole, sublatis signis ad Cæsarem se contulisse.

(14) *Pro prætore.*) Loco prætoris, idque Ciceronis impulsu, qui Philippica 5. de illo

hæc

hæc ait: *proprætorem faciamus, qui honos quamquam magnus est illi ætati, tamen ad necessitatem rerum gerendarum, non solum ad dignitatem valet.*

(15) *Paludamento.*) Quod turpis fugæ, & relatæ ab inimicis victoriæ signum est; quod factum etiam ab aliis legitur præsertim ab ipso Pompeio Pharsalica pugna. Paludamentum quid sit in Jul. c. 64.

(16) *Aquilifero.*) Vide sup. in Jul. cap. 62. obscurum est, quare legionem suam dixerit. Casaub. suspicatur legendum *legionis* IV. aut *legionis unæ* pro *unius*, nam prius scriptum videtur, *legionisve*. Torrentius suam dici existimat, quam circa se hoc in prælio haberet, aut potius quam ipse collegisset; unam enim collectam ab eo legionem auctor est Appian. lib. 3. de bell. Civil. quam evocatorum legionem appellat Dio lib. 45. postea vero Martia, & Quarta ad ipsum Antonio relicto defecere, quod & testatur Cicero in Philipp. Ambo verosimillime credunt corruptum hic aliquid esse. Certe numerorum notæ apud antiquos passim corruptissimæ leguntur.

(17) *Humeris subiisse.*) Robore corporis Augustum valuisse inde conjicias: tanti enim ponderis erant hæc signa militaria, ut iis portandis vix valentissimi sufficerent humeri: dicit enim de Caracalla Herodianus, ut aliquid notatu dignum, quod bajulandis interdum signis suffecerit, dum se per omnia militibus vellet exæquare.

CAPUT XI.

A. V. C. DCCXI.

HOc bello cum Hirtius in acie, Pansa paulo post ex vulnere, perissent, rumor increbuit, ambos opera ejus occisos: ut Antonio fugato, Repub. consulibus orbata, solus victores exercitus occuparet. Pansæ quidem adeo suspecta mors fuit, ut (1) Glyco medicus custoditus sit, quasi venenum vulneri indidisset. Adjicit his Aquilius Niger, alterum e consulibus, Hirtium, in pugnæ tumultu ab ipso interemptum.

NOTA.

(1) *Glyco medicus.*) Hunc Pansæ medicum Ciceroni Brutus excusat, commendatque, ut eum ab ejusmodi accusatione & custodia liberare conetur. Epist. 6. ad Brutum.

CAPUT XII.

SEd ut cognovit, Antonium post fugam a (1) M. Lepido receptum, cæterosque (2) duces, & exercitus, (3) consentire pro patribus, caussam (4) Optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis dicta (5) factaque quorundam (6) calumniatus: quasi (7) alii se *puerum* (8), alii *ornandum tollendumque* jactassent: ne aut sibi, aut (9) veteranis par gratia referretur. Et quo magis pœnitentiam prioris sectæ approbaret, (10) Nursinos grandi pecunia, & quam pendere nequirent, multatos, extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum civium tumulo publice exstructo adscripserant, *Pro libertate eos occubuisse.*

NOTÆ.

(1) *M. Lepido.*) Modum narrat Velleius his verbis: *Antonius fuga transgressus Alpes primo per colloquia repulsus a M. Lepido, mox sæpius in conspectum veniens militum, cum & Lepido omnes imperatores forent meliores, & multis Antonius per aversa castrorum proruto vallo militibus receptus est.*

(2) *Duces.*) De his idem Velleius: *Plancus deinde dubia, id est sua fide diu quarum esset partium secum luctatus, & nunc adjutor*

tor collegæ sui Decimi Bruti consulis designati, mox ejusdem proditor. Asinius autem Pollio firmus proposito, & Julianis partibus fidus, Pompeianis adversus, uterque exercitus tradidere Antonio.

(3) *Consentire pro patribus.*) Sic in omnibus membranis reperit Casaub. sed re diligenter perpensa & fuse explicata, mavult legere *pro partibus*: quam lectionem alii viri docti agnoscunt; præsertim cum alterum illud *pro patribus*, ἀντὶ τῦ pro Repub. sive pro Optimatibus, quæ erant partes Pompeianæ, sit insolentius.

(4) *Optimatium.*) Quos tot exercituum consensu potiores fore videbat, timebatque, ne si Antonium opprimi vel reconciliari sineret, opprimeretur ipse; sed maxime cum inito jam literarum commercio, & facta conditionum mentione, Antonius subinde Cæsarem Augustum admoneret, quam inimicæ ipsi Pompeianæ partes forent, & in quod emersissent fastigium, denuntiaretque se cum Bruto Cassioque, qui jam septemdecim legiones habebant, juncturum vires suas, si aspernaretur ejus concordiam, diceretque, plus Cæsarem patris quam se ultioni amici debere.

(5) *Factaque.*) Cum enim omnia antequam fugaretur Antonius, honorifice in Cæsarem, exercitumque decreta essent, jam illo victo Pompeianis partibus redierat animus, Bruto Cassioque provinciæ quas jam ipsi sine ullo Senatusconsulto occuparent decretæ, laudati quicumque ipsis se junxissent exercitus, &c.

(6) *Calumniatus.*) Longe abest, ut calumniatorem illum dicat Velleius, ubi enim retulit honores habitos Bruto Cassioque, decretum Decimo Bruto triumphum, sepulta honore publico Hirtii & Pansæ corpora, subjungit illico, Cæsaris (Augusti nempe) adeo nulla habita mentio, ut legati qui ad exercitum ejus missi erant juberentur summoto eo, milites alloqui, non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat Senatus, cum illam injuriam dissimulando ferret Cæsar, negavere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata.

(7) *Alii se puerum.*) Ut Brutus apud Ciceronem lib. II. epist. 20. *ut puerum ipsum extulit*, & paulo post, *misericordiaque unius, & vix nunc viri tutiores fore nos*. Atticus ad Ciceronem scribens, in præsentia belle iste puer retundit Antonium: nondum enim ingressus erat vicesimum annum.

(8) *Alii ornandum tollendumque.*) De hoc quoque sic Velleius, *hoc est illud tempus quo Cicero insito amore Pompeianarum partium Cæsarem laudandum & tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud intelligi vellet*. Nempe propter ancipitem verbi *tollendum* significationem. Vel enim honoribus extollere, vel e medio tollere, hoc est pessundare significat: quo postremo sensu acceptum ab Augusto patet ex ea epistola qua D. Brutus responsum dicit ab eo cuidam hoc sibi de Cicerone referenti, se non esse commissurum ut tolli possit.

(9) *Veteranis.*) Quorum opera in debellando Antonio fuerat usus; de quibus supra.

(10) *Nursinos.*) Nursia Umbriæ, hoc est ducatus Spoletani antiqua civitas inter montes perpetuis nivibus occupatos sita, ut ait Maginus Cluverio; hodie *Norcia*.

CAPUT XIII.

INita cum Antonio & Lepido [1] societate, Philippense quoque bellum, quamquam [2] invalidus atque æger, duplici prælio transegit: quorum priore [3] castris exutus, vix ad Antonii cornu fuga evaserat. Nec successum victoriæ moderatus est: sed [4] capite Bruti Romam misso, ut [5] statuæ Cæsaris subjiceretur, in splendidissimum quemque captivum, non sine [6] verborum contumelia [7] sæviit. Ut quidem uni suppliciter sepulturam precanti respondisse dicatur, *Jam istam in* [8] *volucrum fore potestatem*, alios, patrem & filium, pro vita rogantes, sortiri vel [9] dimicare jussisse, ut alterutri concederetur: ac spectasse utrumque morientem, cum patre, qui se obtulerat, occiso, filius quoque voluntaria occubuisset nece. Quare cæteri, & in his M. [10] Favonius, ille Catonis æmulus, cum catenati producerentur, imperatore Antonio honorifice salutato, hunc

A. V. C. DCCXII.

A. V. C. DCCXIII.

hunc fœdissimo convitio coram prosciderunt. Partitis post victoriam officiis cum (11) Antonius Orientem ordinandum, ipse veteranos in Italiam reducendos, & (12) municipalibus agris collocandos recepisset: neque veteranorum, neque possessorum gratiam tenuit: (13) alteris, pelli se, alteris, non pro spe meritorum tractari querentibus.

NOTÆ.

(1) *Societate.*) De hac Velleius lib. 2. *tum inita potentiæ societas, & hortantibus orantibusque exercitibus inter Antonium etiam & Cæsarem facta affinitas, cum esset privigna Antonii desponsa Cæsari*, &c. Consulatum iniit Octavius pridie quam 20. annos impleret, 10. Kal. Octobris cum Collega Q. Pedio annis post urbem conditam 711. tunc facta est celebris illa in insula Lavini fluvii Bononiensis collocutio, qua tot civium proscripta sunt a Triumviris capita, & ad cædem vicissim immutata, & Triumviratus institutus.

(2) *Quamquam invalidus.*) Idem Velleius, quamquam dissentit Florus lib. 4. c. 6. *cum alterum ægritudo, illum*, (Antonium scilicet) metus subduxisset.

(3) *Castris exutus.*) *Cornu cui Brutus præerat pulsis hostibus, castra Cæsaris cepit*, ait ibid. Velleius.

(4) *Capite Bruti.*) Victus enim altero prælio Brutus, cum in collem ex fuga noctu se recepisset, sibi ipsi violentas manus attulit.

(5) *Statuæ Cæsaris.*) Idem de Trebonio, Dolabellæ jussu Smyrnæ factum est.

(6) *Verborum.*) Legunt alii *verberum*; non minus apposite: nam & servile est.

(7) *In splendidissimum quemque sæviit.*) Casaubonus in uno codice legit, *extinxit*; editio Lugdunensis *secuit*. Omissa præpositione *in*. Quo posito referendum esset, vel ad flagellationem illam, qua cædebantur servi ante supplicium, vel supplicii loco, aut ad quodvis aliud sævitiæ genus. Horat. Epod. 4. de Mena Sex. Pompeii liberto, *sectus flagellis hic Triumviralibus*, quod *scindere* dixit Martial. Epig. 92. lib. 3. *poscisque flagella*

Mavis Rufe coquum scindere quam leporem,

Quin & liberos homines qui solvendo non erant, secare in partes lege 12. tab. licebat: sed ideo tantum quod, ut ait Gellius, lib. 20. cap. 1. *acerbitas plerumque ulciscendi maleficii, bene vivendi disciplina est*: idem enim auctor ibidem dicit: *dissectum esse antiquitus neminem, equidem neque legi, neque audivi*. Et certe si quæ suppetunt exempla dissectorum, vel a furente populo, ut sæpe factum est, vel a potentiore quodam crudelem hanc exercente vindictam, dissecti sunt.

(8) *In volucrum fore potestatem.*) Sic de Curione Lucanus. *Pascit aves nullo contectus Curio busto*. Casaub. ex Memmiano codice legendum mavult sine *in*, & Turneb. advers. 24. lib. cap. 15. & certe utrumque potest. Cicero enim pro lege Manilia dixit, *in prædonum fuisse potestatem*. Et lib. 4. ad Attic. ep. 2. in fine: *Sed volui meam potestatem esse vel petendi, vel ineunte æstate exeundi*, &c. alii quoque auctores non semel his modis locuti sunt.

(9) *Dimicare.*) Eadem non semel est ab aliis exercita crudelitas in captivos præsertim; quos enim Annibal in castra perduxerat, paria fere fratrum & propinquorum jungens cogebat ferro decernere: ut habet Valer. lib. 9. cap. 2. Casaub. in Pithœi & Lislæi codicibus legit *micare*; quod nec Turnebo lib. 20. advers. cap. 13. displicet: & omnino sic potest accipi, micatio quippe sortitionis species est, quæ fit per digitos, subito & sub certo numero expansos; hæc in antiquis controversiis dirimendis frequenter adhibita est, ut in contractibus, si de pretio aliave quadam re non conveniret. Quin & carnes de lanio sic emerent, ut patet ex veteri lapide de quo in calce operis. Hinc dimicare ortum est, quod proprie ortæ inter duos controversiæ finem imponere, seu tollere quodammodo controversiam; quod quia armis sæpe factum est, ideo *dimicare* pro pugnare sæpius usurpatum reperias.

(10) *Favonius.*) Hic etiam ille qui instante jam Cæsare, Pompeio dixerat, nunc terram pede pulsa quod hic olim gloriabundus dixisset, illam sibi duntaxat esse pulsandam, ut pedestres inde equestresque copiæ scaturirent.

(11) *Antonius.*) Marcus scilicet triumvir: tres enim tunc temporis erant Antonii fratres, magnis omnes honoribus conspicui, quo

quo tempore Cæsar interfectus est. Hic nempe consul, Caius Prætor, Lucius tribunus plebis.

(12) *Municipalibus agris.*) De municipiis in Jul. c. 14. Collocandos ideo veteranos recipiebat, ut susceptorum sui gratia laborum mercedem illis rependeret.

(13) *Alteris pelli se.*) Inter eos qui pulsi sunt, fuit Virgilius, qui Ario centurioni, a quo parum abfuit quin interficeretur, cedere agro suo coactus est, quod ipse Ecloga I. allegorikōs conqueritur.

CAPUT XIV.

QUo tempore (1) L. Antonium, fiducia consulatus quem gerebat, ac fraternæ potentiæ, res novas molientem, confugere (2) Perusiam coëgit, & ad deditionem fame compulit: non tamen sine magnis suis & ante bellum & in bello discriminibus. Nam cum spectaculo ludorum gregarium militem (3) in XIV. ordinibus sedentem (4) excitari (5) per apparitorem jussisset, rumore ab obtrectatoribus dilato, quasi eundem mox & discruciatum necasset: minimum abfuit quin periret, concursu & indignatione turbæ militaris. Saluti fuit, quod qui desiderabatur, repente comparuit incolumis, ac sine injuria. Circa Perusinum autem murum sacrificans, pene interceptus est a manu gladiatorum, quæ oppido eruperat.

A. V. C. DCCXIII.

NOTÆ.

(1) *Lucium Antonium.*) Qui impellente Fulvia M. Antonii conjuge, occasione usus est possessorum illorum, qui pulsi frequentes ad ipsum concurrerant, suam in veteranis expellendis opem offerentes, qua fiducia rebellavit. Appian. lib. 5. bell. Civil. & Plutarch. in Antonio tradunt excitatum a Fulvia bellum Perusinum, quod ipsa fore speraret, ut Antonius abduceretur a Cleopatra, si qui in Italia novi motus orirentur. De Fulvia c. 62. & Martial. lib. 10. epig. 21.

(2) *Perusiam.*) Vide cap. 9.

(3) *In* XIV. *ordinibus.*) Equestria intelligit, quæ sæpius sine voce *ordo* quatuordecim appellabant, ut supra in Jul. c. 39. ubi de illis.

(4) *Excitari.*) Verbum hoc huic loco proprium, si quis enim in spectaculis e loco sibi non debito removeretur, hunc excitari dicebant. Martial. epig. 14. lib. 5.

Sedere primo solitus in gradu semper
Tunc cum liceret occupare Manneius
Bis excitatus, terque transtulit castra.

Et aliis locis idem auctor.

(5) *Apparitorem.*) Apparitores magistratuum erant ministri, qui ad exequenda eorum imperia præsto erant, quod Virgil. innuit, Æneid. 12.

Hæ Jovis ad solium sævique in limine regis
Apparent, acuuntque metum mortalibus ægris.

Unde & apparitores dictos affirmat in hunc locum Servius. Varii erant pro magistratuum varietate.

CAPUT XV.

PErusia capta, (1) in plurimos animadvertit: orare veniam, vel excusare se conantibus, una voce occurrens, *Moriendum esse*. Scribunt quidam, trecentos ex dedititiis electos, utriusque ordinis, ad aram divo Julio exstructam, (2) Idibus Martiis (3) hostiarum more mactatos. Exstiterunt qui traderent, (4) conspecto eum ad arma isse, ut occulti adversarii, & quos metus magis quam voluntas contineret, facultate L. Antonii ducis præbita, detegerentur: devictisque his, & (5) confiscatis, promissa veteranis præmia persolverentur.

A. V. C. DCCXIV.

NOTÆ.

(1) *In plurimos.*) Perusinum præsertim Senatum.

(2) *Idibus Martiis.*) Quasi ad parentalia celebranda: hoc enim die Cæsar interfectus fuerat. In Jul. cap. 80. & 81.

(3) *Hostiarum more.*) Quod & ignominiæ majoris fuit, humi quippe strati, non gladio, sed securi, qua non nisi sontes feriebantur. Crudelius etiam Sylla habuit M. Marium auctore Valer. lib. 9. c. 2. de Alexandro in Philippi patris sui interfectores Justinus lib. 11. c. 2.

(4) *Conspecto.*) Varia admodum est hujus loci lectio. Alii *ex proposito*, *e conspectu*; Lipsius Elect. lib. 1. c. 12. *compecto eum ad arma isse*, vel potius, *eos*, inquit, Augustum scilicet, & L. Antonium, quod ne credibile sit, obstat tota tum hujus loci series, & præsertim capitis præcedentis, tum etiam de bello Perusino integrum caput 5. apud Florum lib. 4. nempe quod *compecto* idem sit, ac ex compacto, seu ex composito, quo sensu Plautus Capt. Act. 3. Sc. 1. *omnes de compacto rem agunt*: alii *consulto*.

(5) *Confiscatis.*) Fiscus quemadmodum & fiscinæ & fiscellæ, Asconio auctore, aliud nihil erant, quam nummorum receptaculum quoddam majus, quam quo uterentur privati, his enim ad censum suum loculi duntaxat erant, sacelli, arculæ, marsupia, &c. Cum igitur majores essent Reipub. pecuniæ quam privatorum, ideo fiscis, qui spartei erant, recondebantur. Unde pecunia publica dicta est simpliciter *fiscus*. Postea tamen discrimen illud fiscum inter & ærarium sub imperatoribus indictum est, quod *fiscus* pecuniam principis, ærarium vero publicam populi significaret, & contineret. Hinc eleganter Plinius Trajano, *at fortasse non eadem severitate fiscum, qua ærarium cohibes; imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis*, quæ differentia patet etiam ex c. 18. in Vespasiano.

CAPUT XVI.

A. V. C. DCCX VIII.

(1) BEllum Siculum inchoavit in primis, sed diu traxit, (2) intermissum sæpius: modo reparandarum classium caussa, quas tempestatibus (3) duplici naufragio, (4) & quidem per æstatem amiserat: modo pace facta, flagitante populo, (5) ob interclusos commeatus, famemque ingravescentem: donec navibus ex integro fabricatis, ac xx. servorum millibus manumissis, & (6) ad remum datis, portum Julium apud (7) Bajas, immisso in (8) Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit. In quo cum hieme tota copias exercuisset, Pompeium inter (9) Mylas & (10) Naulochum superavit: sub horam pugnæ, tam arcto repente somno devinctus, ut ad dandum signum ab amicis excitaretur. Unde præbitam Antonio materiam putem exprobrandi, *Ne rectis quidem oculis eum adspicere potuisse instructam aciem: verum (11) supinum, cælum intuentem, stupidum cubuisse: nec prius surrexisse, ac militibus in conspectum fuisse, quam a (12) M. Agrippa fugatæ sint hostium naves.* Alii dictum factumque ejus criminantur, quasi classibus tempestate perditis, exclamaverit: *etiam invito Neptuno victoriam se adepturum*: ac die (13) Circensium proximo sollemni pompæ (14) simulacrum Dei detraxerit. Nec temere plura ac majora pericula ullo alio bello adiit. Trajecto in Siciliam exercitu, cum partem reliquam copiarum continenti repeteret, oppressus ex improviso a Demochare & Apollophane, præfectis Pompeii, uno demum navigio ægerrime effugit. Item cum præter (15) Locros Rhegium pedibus iret, & prospectis (16) biremibus Pompeianis terram (17) legentibus, suas ratus, descendisset ad litus, pene exceptus est. Tunc etiam per devios tramites refugientem, servus Æmilii Paulli, comitis ejus, dolens proscriptum

olim

olim ab eo (18) patrem Paullum, & quasi occasione ultionis oblata, interficere conatus est. Post Pompeii fugam, (19) collegarum alterum M. Lepidum, quem ex Africa in auxilium evocarat, superbientem xx. legionum fiducia, summasque sibi partes terrore ac minis vindicantem, spoliavit exercitu: supplicemque concessa vita, (20) Circeios in perpetuum relegavit.

NOTÆ.

(1) *Bellum Siculum.*) Sic dictum quod Sextus Pompeius de quo in Jul. c. 35. num. 22. occupata Sicilia maritimam omnem oram vastaverat, Augusto & Antonio detentis bello Philippensi.

(2) *Intermissum sæpius.*) Anno enim ab V. C. 712. Augustus in Macedoniam cum classe tendens ad Philippense bellum, Sextum Pompeium aggressus erat, qui tamen propter varios rerum eventus ante annum 718. ab Augusto Lepidi copiis adjuto non potuit terra marique profligari.

(3) *Duplici naufragio.*) Notanda hic ὑστερολογία: Naufragia quippe passus est Augustus ann. V. C. 716. quo bellum Siculum recruduerat, rupta pace quam anno præcedenti Augustus, Antonius & Pompeius inierant, icto fœdere ad Misenum Promontorium.

(4) *Et quidem per æstatem.*) Qua tanta hostis sui adversitate sic elatus est S. Pompeius, ut cum singulari deorum erga se favore iraque adversus Augustum manifesta factum id omnes prædicarent, Neptuni filius & dici & credi voluerit, quin & purpureum ducis paludamentum cæruleo commutarit, ut auctor est Appianus 5. Civilium.

(5) *Ob interclusos commeatus.*) Ii enim e Sicilia præsertim advehebantur, quam ideo cellam penuariam Reip. & nutricem plebis Romanæ vocaverunt.

(6) *Ad remum datis.*) Magnam inde juventutis penuriam fuisse conjicere est. Servitia quippe Romani non armavere nisi urgente necessitate gravissima; quemadmodum exhausta tot cladibus post Cannensem Annibalis victoriam Rep. Nota vero hæc Jureconsultorum loquendi formula, *ad opus publicum*, *ad latomias*, *ad ludum gladiatorium dare*. Sed hæc omnia pœnæ loco fuerunt, hic autem *ad remum dare* secus intelligendum; voluntariis enim sæpius, quam compeditis usos remigibus constat, quamvis & pœnam fuisse reperiatur, v. g. quod de fictitio illo Alexandro statutum ab Augusto refert Joseph. lib. antiquit. 17. c. 16. & Valer. lib. 9.

(7) *Bajas.*) Campaniæ oppidum Romanorum deliciis notissimum etiamnum hodie *Baja*, ubi castrum exiguum cum baineis.

(8) *Lucrinum & Avernum, &c.*) Uterque Campaniæ lacus est, poëtarum monumentis notissimus. Ille piscium & præsertim ostreorum suorum copia & sapore in primis probato. Horat. Epod. 2. *non me lucrina juverint conchylia*; & Juvenal. Sat. 4. v. 141.

Circæis nata forent, an
Lucrinum ad Saxum Rutupinove edita fundo
Ostrea.

Hic vero Avernus scilicet aquarum suarum, quin & piscium, odore sulfureo sicque noxio, ut avibus, si quæ supervolant, sit lethalis.

Sævamque exhalat opaca mephitim.

Propter aquas calidas, atque etiam ignes magna quandoque vi regionibus illis erumpentes. Unde poëtis ansa fingendi hos esse aditus inferorum; totus hodie superest, diciturque *lago di Tripergola*. Lucrinum ferme omnem opplevere cineres ex terræ motu anni 1538. ut ait Cluverius Italiæ antiquæ lib. 4. 2. dicitur hodie aliis *marmorto*, aliis *lago di Licola*.

(9) *Mylas.*) Maritimum Siciliæ oppidum hodie *Melazzo* non longe a Messana, meminit Silius lib. 14.

Subsidium infidum fugientibus æquora Mylæ.

Est & fluvius, qui urbem hanc intercurrit, quique *San Giuliano* dicitur Fazellio. *Naulochum* autem, Messanæ urbis navale fuisse colligit ex Strabonis & Appiani collatione Casaubonus; quemadmodum & Gythium Spartæ, Cenchreæ Corinthi, &c. dicta sunt navalia.

(10) *Pompeium superavit.*) *Pene omnibus exutus navibus, Pompeius Asiam fuga petivit, jussuque M. Antonii, cujus opem petie-*

tierat, dum inter ducem & supplicem tumultuatur, & nunc dignitatem retinet, nunc vitam precatur, a Titio jugulatus est. Velleius lib. 2.

(11) *Supinum.*) In duobus libris Torr. legit *supremum*, nec probat. Ad eorum morem alludit qui violento metu perculsi, supplicesque, non nisi vota fundunt; hoc enim habitu, supini scilicet, orabant. Horat. Od. 23. lib. 3. *Cælo supinas si tuleris manus, &c.* & in Vitel. c. 7.

(12) *M. Agrippa.*) Qui licet ignobili ortus loco, ut ait Tacitus, & infra Calig. c. 23. *virtutis tamen*, ut ait Velleius, *nobilissimæ labore, vigilia, periculo, invictus, parendique sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus, & per omnia extra dilationes positus, consultisque facta conjungens*, &c.

(13) *Circensium.*) Ludorum de quibus in Jul. c. 39.

(14) *Simulacrum.*) Deorum simulacra bajuli ferebant in Circensi pompa. In Jul. ibid.

(15) *Locros Rhegium, &c.*) Illa Magnæ quodam Græciæ civitas a Locrensibus Achaiæ populis in ora condita. Virg. 3. Æneid. *Hic & Loricii posuerunt mœnia Locri.* Hodie *Gierai*. Rhegium vero etiam *Reggio* in ora ulterioris Calabriæ contra Messanam.

(16) *Biremibus.*) Binos habentibus remorum gradus, ita ut remigum ordines intelligi non debeant in longum porrecti, sed in altum dispositi, sic ut alter altero superior sederet, biremes autem & monoremes explorandis duntaxat hostibus, aut agendis excubiis adhibitas Salmasius existimat.

(17) *Legentibus.*) Nauticum verbum Virg. Æneid.

Litoraque Epiri legimus;

Legere quippe nautis præterire est, quod dum aspera loco prætereunt, *legere*, hoc est, *colligere* vela consueverunt.

(18) *Patrem.*) Istius Æmilii Paulli comitis ejus Paullus pater, Lepidi frater erat: Velleius lib. 2. *Nequid ulli sanctum relinqueretur vel in dotem invitamentumque sceleris Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Paullum fratrem proscripserant.* Cum autem Munatius Plancus, qui cum Lepido Cos. erat, impetrasset quoque ut frater ipse suus Plancus Plotius proscriberetur, inde factum ut inter jocos militares & execrationem civium, qui Lepidi Plancique triumphantium currus sequebantur, usurparent hunc versum:

De Germanis non de Gallis duo triumphant consules.

Et narrat ibidem Velleius de proscriptione quid esset cap. 11. in Julio.

(19) *Collegarum alterum.*) In triumviratu.

(20) *Circeios.*) Hodie *Circelli* in Latio. Alii aliter, non enim in exilium, sed Romam missum dicunt, ut ibi privatus, & pontificatu maximo contentus degeret.

CAPUT XVII.

A. V. C. DCCXXIII.

M. Antonii societatem semper dubiam & incertam, (1) reconciliationibusque variis male focillatam abrupit tandem. Et quo magis degenerasse eum a (2) civili more approbaret, testamentum, quod is Romæ etiam de Cleopatræ liberis inter heredes nuncupatis (3) reliquerat, (4) aperiendum recitandumque, pro concione curavit. (a) Remisit tamen hosti judicato (5) necessitudines, amicosque omnes: atque inter alios (6) C. Sosium (7) & T. Domitium, tunc adhuc Coss. (b). (8) Bononiensibus quoque publice, quod in Antoniorum (9) clientela antiquitus erant, (10) gratiam fecit conjurandi cum tota Italia pro partibus suis. Nec multo post navali prælio (11) apud Actium vicit, in serum dimicatione protracta, ut in navi victor pernoctaverit. Ab Actio cum (12) Samum insulam in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, præmia & missionem poscentium, quos ex omni numero confecta victoria (13) Brundisium præmiserat, repetit Italiam, tempestate in trajectu bis conflictatus: primo inter promontoria (14) Peloponnesi atque (15) Ætoliæ: rursus circa montes (16) Ceraunios: utrobique parte (17) Liburnicarum

rum demersa: simulque ejus in qua vehebatur, fusis armamentis, & gubernaculo diffracto. Nec amplius quam septem & xx. dies, donec desideria militum ordinarentur, Brundisii commoratus, (18) Asiæ Syriæque circuitu Ægyptum petit: obsessaque Alexandria, quo Antonius cum Cleopatra confugerat, brevi potitus est. Et Antonium quidem seras conditiones pacis tentantem, ad mortem adegit, (19) viditque mortuum. Cleopatræ, quam (20) servatam triumpho magnopere cupiebat, etiam (21) Psyllos admovit, qui venenum ac virus exsugerent: quod periisse (22) morsu aspidis putabatur. Ambobus communem sepulturæ honorem tribuit, ac tumulum ab ipsis inchoatum perfici jussit, Antonium juvenem, majorem de duobus (23) Fulvia genitis, (24) simulacro D. Julii, ad quod post multas & irritas preces confugerat, abreptum interemit. Item (25) Cæsarionem, quem ex Cæsare Cleopatra concepisse prædicabat, retractum e fuga, supplicio affecit. Reliquos Antonii reginæque communes liberos, non secus ac necessitudine junctos sibi & conservavit, & mox pro conditione cujusque sustinuit ac fovit.

A. V. C. DCCXXIV.

INTERPRETATIO.

(a) *Nihilominus postquam judicatus est hostis* Reip., Augustus *remisit* ad illum *suos affines & amicos*.

(b) *Atque etiam permisit Bononiensibus ne cum reliqua Italia se astringerent jurejurando pro partibus suis, eo quod a priscis temporibus essent clientes Antoniorum.*

NOTÆ.

(1) *Reconciliationibus variis.*) Quinquies enim vel sexies depositis & recrudescentibus simultatibus reconciliati fuerant, Nervæ Cocceii & Mæcenatis præsertim interventu. Horat. Sat. 5. lib. 1.

Huc venturus erat Mæcenas optimus: atque
Cocceius, missi magnis de rebus uterque
Legati, aversos soliti componere amicos.

(2) *Civili more.*) Hoc est a probi & veri civis officio. Liberos enim suos ex Cleopatra, non heredes modo instituebat, contra jus Romanum quo nemini præterquam civi licebat capere quidquam ex testamento, sed etiam reges regum appellabat, &c.

(3) *Reliquerat.*) Apud Vestales, auctore Plutarcho, ut & Cæsar, de quo in Julio c. 83. Hæ autem petenti Augusto illud non tradiderunt, sed accipere, siquidem adversari non poterant, invitæ concesserunt.

(4) *Testamentum aperiendum.*) Hoc Augusti factum multis insectatur Casaubonus: quod sit contra Romanorum religionem, jus ipsum gentium, humanitatem, ipsiusque Antonii & magnorum virorum exemplum, qui ne deprehensas quidem inimicorum suorum literas legere voluerunt. Quin & deportatione dignum erat, si legibus Romanis æstimetur, Cornelia scilicet, ut patet ex *lege* 1. *ff. ad leg. Cornel. de falsis: is qui vivi testamentum aperuerit, legis Corneliæ pœna tenetur, & l.* 38. §. 7. *ff. de pœnis.*

(5) *Necessitudines.*) Vox hæc tam significat quod necessum est, quam jus & vinculum quoddam religiosæ conjunctionis aut affinitatis, quo utroque sensu necessitas quoque usurpatur, quamvis postremo frequenter minus, auctore Gellio lib. 13. c. 3.

(6) *C. Sosium.*) Huic cum Publicola, curam Actiacæ pugnæ commiserat Antonius.

(7) *Et T. Domitium.*) Ex uno codice & capitolinis lapidibus Torrentius & juxta ipsum Casaubonus emendant *Cn. Domit.* &c. quo posito idem ille fuisse dici potuerit, quem Vellejus dicit ultimum defecisse ab Antonio ad Augustum, sub tempus Actiaci prælii.

(8) *Bononiensibus.*) Bononia civitas Galliæ Cisalpinæ hodie *Bologna*. Ex Halicarnassei lib. 3. constat non tantum in ipsa urbe ple-

plebem patriciorum patrocinio defensam; sed & coloniarum, sociarum, ac amicarum civitatum, & bello subactarum unicuique suos fuisse patronos e civibus Romanis electos ad libitum. Sæpe autem contingebat, ut controversias gentium ac civitatum Senatus ad earum patronos remitteret, rataque haberet eorum judicia.

(9) *Clientela*.) De clientibus in Julio c. 2.

(10) *Gratiam fecit conjurandi*.) Gratiam alicujus rei facere pro remittere eam, aut ab ejus faciendæ necessitate liberare. Quo sensu Plautus Rudente 5. Scen. ultima *jurisjurandi volo gratiam facias*. Senec. Epist. 10. *votorum tuorum licet gratiam diis facias*. Ad hoc beneficium Bononiensibus ab Aug. illatum respexisse videtur Ovid. Tristium l. 1.

Sæpe fidem adversis etiam laudavit in armis,
Inque suis amat hanc Cæsar, in hoste probat.

(11) *Apud Actium*.) Notandus est hujus prælii annus, qui fuit ab V. C. 723. quarto nonas Sept. ætatis Augusti 32. multi quippe Dionem secuti ejus imperium ab hac pugna ordiuntur.

(12) *Samum Insulam*.) Triplex est illius nominis Insula, altera in Icario mari Joniæ adjacens contra Ephesum, quæ etiam hodie *Samo*. Altera Thraciæ contermina hodie *Samandrachi*, tertia, de qua hic vero similiter est sermo, in Jonio mari Leucadem inter & Zacynthum, hodie *Cephalonia*.

(13) *Brundisium*.) In Jul. c. 34. de missione in Jul. c. 7.

(14) *Peloponnesi*.) Nota Græciæ Peninsula hodie *Morea*.

(15) *Ætoliæ*.) Regio est Achaiæ in Epiri confinio, hodie *Artinia*.

(16) *Ceraunios*.) Epiri montes altissimi qui & *Acroceraunii*, hodie *monti della chimera* dicuntur. Est & *Acroceraunium* promontorium Jonio mari imminens, montium illorum pars hodie *capo della chimera*; de quo probabiliter hic sermo est.

(17) *Liburnicarum*.) *Liburnæ* vel *Liburnicæ* naves quædam erant bellicæ expeditissimæ quibus utebantur Liburni Dalmatiæ populi, quorum cum usus in Actiaca pugna præcipuus fuisset ad victoriam (miserant enim ad Augustum auxilia) inde Augustus cæterique ab ipso imperatores, similitudine una & nomine usurpato, classem illarum instar habuerunt. De iis sic Vegetius lib. 5. c. 7. *minimæ Liburnæ remorum habent singulos ordines, paulo majores binos, idoneæ mensuræ ternos vel qu ternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus*. Duos tantum assignat Lucanus:

Ordine contentæ gemino crevisse Liburnæ.

De illis remigum ordinibus c. 16. num. 16.

(18) *Asiæ Syriæque*.) De illa c. 2. de hac c. 35. num. 14. in Julio.

(19) *Viditque mortuum*.) Sic in MS. Casaubonus tamen, Torr. in duobus MSS. sic legit, *viditque mortuam Cleopatram quam*, &c. juxta Dionem qui lib. 51. ad verbum τό τε σῶμα αὐτῆς εἶδε καὶ φάρμακα αὐτῷ, καὶ ψύλλους εἴπως ἀνασφήλειε προσήνεγκε. *Corpus ejus vidit remediaque ei & Psyllos adhibuit, si aliquo modo restitui posset*. Et Antonii corpus visum ab Augusto, alius nemo tradidit; unde lectionem posteriorem aliqui prætulere. Vellejus de Antonio: *Antonius seipse non segniter interemit, adeo ut multa desidiæ crimina morte redimeret*.

(20) *Servatam triumpho*.) Non triumphi tantum gratia, sed solicitus etiam de congestis ab ea pecuniis.

(21) *Psyllos*.) Libyæ populi qui serpentum morsibus, venenum ore trahentes medebantur. Marmaridas, quorum hodie regio *Barcha* dicitur, Lucanus appellat:

Gens unica terras
Incolit a sævo serpentum innoxia morsu, &c.
Marmaridæ Psylli par lingua potentibus herbis.

Non quod peculiari quadam arte ad exsugenda venena pollerent, sed quod illa in vulnere duntaxat, non gustu noceant. Auctore Plinio lib. 7. c. 2. & lib. 8. c. 25.

(22) *Morsu aspidis*.) Affirmat Velleius lib. 2. c. 27 *at Cleopatra frustratis custodibus illata aspide, morsu sane ejus expers muliebris metus spiritum edidit*. Florus lib. 4. c. 11. *Regina ad pedes Cæsaris provoluta tentavit oculos ducis, frustra*, &c. *admotisque ad venas serpentibus quasi somno soluta*. Aspidum plures species, quarum omnium commune symptoma somnus, & sine sensu ac dolore mors. Cinna apud Gellium lib. 9. c. 12.

Somniculosam ut Pœnus aspidem Psyllus.

Unde verosimiliter electi sunt a Cleopatra; quanquam sint, qui dicant illam periisse veneno quodam delibutorio, quod in lamina concava sub crinibus occultaret. Plutarchus quidem hæc ipsa referens addubitat quo mortis genere perierit, quasi cum periit, parum constitisset genus illius mortis; licet in aspidem magis inclinet, sed brachio non mam-

mæ

mæ affixam, quo etiam sensu de ejus imagine in triumphum delata, Propert. eleg. 10. lib. 3.

Brachia spectavi sacris admorsa colubris,
Et trahere occultum membra soporis iter.

De quibus & Strabo lib. 17.

(23) *Fulvia.*) Priore Antonii conjuge de qua cap. 14. hac enim mortua duxerat Octaviam Augusti sororem, in cujus octavo post anno repudiatæ locum substituerat Cleopatram, cujus amore jam antea flagrabat.

(24) *Simulacro D. Julii abreptum.*) Ne ad ipsum, ut probabile est, interficeretur, tutissimum enim postea refugium fuit, si qui ad statuas principum confugerent.

(25) *Cæsarionem.*) De quo in Jul. cap. 52. num. 5. hunc, cum jussu matris fugeret in Indiam, Augustus ab itinere quasi in societatem regni revocaverat, qui cum amicorum super eo sententias requireret, dixisse ferunt Areium philosophum, de quo infra c. 89. non esse probandam Cæsarum multitudinem, atque idcirco occisum. Ut refert Plutarch. in Antonio.

CAPUT XVIII.

PEr idem tempus, (1) conditorium & corpus Magni Alexandri, cum prolatum e penetrali subjecisset oculis, (2) corona aurea imposita ac floribus aspersis veneratus est: consultusque, num & (3) Ptolemæum inspicere vellet, *Regem se voluisse* ait *videre*, *non mortuos*. Ægyptum, (4) in provinciæ formam redactam, ut feraciorem habilioremque, (5) annonæ urbicæ redderet, (a) fossas (6) omnes, in quas (7) Nilus exæstuat, oblimatas longa vetustate, militari opere detersit. Quoque Actiacæ victoriæ memoria celebratior in posterum esset, (8) urbem Nicopolim apud Actium condidit: (9) ludosque illuc Quinquennales constituit, & (10) ampliato vetere Apollinis templo, (11) locum castrorum, quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis, (12) Neptuno ac Marti consecravit.

INTERPRETATIO.

(a) *Repurgavit opera militum omnes fossas, in quas Nilus exoneratur, quæ propter magnam antiquitatem obturatæ erant limo.*

NOTÆ.

(1) *Conditorium.*) Fuisse videtur arca illa, sive repositorium illud vitreum, cum aureo primum inclusum fuerat Alexandri corpus, non vero locus ille in urbe media regum sepulturæ destinatus, cujus meminit Strabo lib. 5. & etiam hodie magno apud Turcas in honore esse recentiores testantur. Corpus Alexandri Perdiccæ ademptum Ptolemæus Lagi filius, Babylone transtulit Alexandriam. Vide notam Casauboni hîc.

(2) *Corona aurea.*) Skildius ex Berneccero mendum suspicatur & emendat *laurea* quod hæc Imperatorum præcipue fuerit, non autem aurea, quæ nec etiam regum propria fuit, sed diadema tantum de quo in Jul. c. 79. num. 2. verum Tertullianus de Idololatria c. 18. hæc habet: *igitur purpura illa & aurum cervicis ornamentum eodem more apud Ægyptios & Babylonios insignia erant dignitatis, quo more nunc prætextæ vel trabeæ, vel palmatæ, & coronæ aureæ sacerdotum provincialium.* De floribus vero aspersis vetus fuit consuetudo, ut in deorum, lariumque & sepulcrorum honorem adhiberentur, ut Virgil. lib. 6. in fine:

Manibus date lilia plenis
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, &c.

Quod & ipsa Antonio præstat Cleopatra apud Plutarch. in Antonio. Capitolinus, de Antonino Philosopho *tantum autem honoris magistris suis detulit, ut imagines eorum aureas in larario haberet ac Sepulcra eorum additis* (alii legunt *aditu*) *hostiis floribus semper honoraret.* Qui mos diversus apud Græ-

cos

cos fuit; apio enim sepulcra coronabant: unde apud ipsos apio indigere pro periculose ægrotare.

(3) *Ptolemæum.*) Scribit Torr. cum accentu circumflexo, ut sit pro *Ptolemæorum*, probat Casaubonus, & congruentius videtur ad orationis seriem: addit enim noluisse se videre mortuos; Ptolemæi quippe omnes jam inde a tertio, deliciis corruptam, & oblivione dignam vitam egerunt, quos ideo mortuos appellaverit. Quod si Ptolemæum in accusandi casu retinueris, non alius videtur intelligendus, quam Ptolemæus Lagi filius, regni illius conditor.

(4) *In provinciæ formam.*) Quod facere noluerat. Julius in Jul. c. 35. constituit ibi præfectum, qui exinde Augustalis appellatus est.

(5) *Annonæ urbicæ.*) Romanæ scilicet, annona enim ex Ægypto plurima Romam invehebatur. Plinius in Panegyr. *percrebuerat olim urbem nostram nisi opibus Ægypti ali, sustentarique non posse.* Quatuor mensium annonam suppeditari ab Ægypto scripserunt Josephus & Hegesippus.

(6) *Fossas in quas.*) Quidam *in quibus* legunt.

(7) *Nilus exæstuat.*) Meatus erant quidam intercisi, per quos aqua Nili in arva remotiora segetibus destinata transmittebatur. De quibus etiam plura apud Plinium lib. 5. c. 9. & Herodotum, in Euterpe, & apud Senecam lib. 4. quæst. natural. c. 2. Chomata & Diacopi dicuntur Ulpiano *l.* 10. *ff. de extraordinariis criminibus.*

(8) *Nicopolim.*) Hodie *Prevesa* Magino est in Albania libera quondam civitas, eaque celeberrima, ubi divini honores Augusto habiti sunt, sacerdotesque omnium honoratissimi. Augustalis siquidem Sacerdos nomen dabat anno, aliisque ejusmodi prærogativis insigniebatur.

(9) *Ludos quinquennales.*) Hoc est qui quinto quoque anno celebrarentur magnificentia quanta poterat fieri maxima. Olympiorum instar. His similes jam ante Actio Apollini consecrati erant, & eorum curæ præpositi Lacedæmonii, ut expresse narrat Strabo lib. 7. ad hos allusisse videtur Virgil. 3. Æneid.

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.

(10) *Ampliato vetere templo.*) Hujus meminisse videtur Strabo ibid. Silius lib. 15. *Leucatæ & Phœbi vidit citus Actia templa.* Dio lib. 51. initio missam Actium coloniam testatur, obscurum antea oppidum, unde Virgil. ibid. dixit de Actio *parvæ succedimus urbi.*

(11) *Locum castrorum.*) Hoc ipso in loco conditam urbem auctor est Dio, & templum ea ipsa parte, in qua fuerat Augusti prætorium. Quod quia factum alias ex Strabonis lib. 4. colligit Casaubonus, ideo sententiæ Dionis acquiescit, damnato erroris Suetonio, cui tamen Plutarchus adstipulatur in Antonio, vide & cap. 96. infra.

(12) *Neptuno & Marti.*) Idem Dio, & Strabo non Neptuno sed Apollini consecratum ajunt, quod placet Casaubono propter summam religionem Augusti in Apollinem, & veteres ejus cum Neptuno simultates, de quibus c. 16.

CAPUT XIX.

A. V. C. DCCXXV.

TUmultus post hæc, ac etiam rerum novarum initia, conjurationesque complures, priusquam invalescerent, indicio detectas compressit. Et (1) alias alio tempore: Lepidi juvenis, deinde Varronis Murenæ, & Fannii Cæpionis, mox M. Egnatii, exin Plautii Rufi, Luciique Paulli (2) progeneri sui: ac præter has L. Audasii (3) falsarum tabularum rei, ac neque ætate neque corpore integri: item Asinii Epicadi (4) ex gente Parthyna (5) hybridæ: ad extremum Telephi mulieris servi (6) nomenculatoris. (7) Nam ne ultimæ quidem sortis hominum conspiratione & periculo caruit. Audasius atque Epicadus Juliam filiam & Agrippam nepotem (8) ex insulis quibus continebantur, rapere ad exercitus: Telephus, quasi debita sibi fato dominatione, & ipsum & Senatum aggredi, destinaverant. Quinetiam quondam juxta cubiculum ejus lixa quidam ex Illyrico exercitu, janitoribus deceptis, noctu deprehensus est, cultro venatorio cinctus: impos-ne mentis, an simulata dementia, incertum. Nihil enim exprimi quæstione potuit.

NO-

N O T Æ.

(1) *Alias alio tempore.*) Harum maximam partem eodem quo hic ordine Livia recenset apud Senecam lib. 1. de Clement. cap. 9. ut mirum sit nullam a Suetonio factam esse mentionem Cornelii Cinnæ, qui omnium ultimus conjuravit.

(2) *Progeneri sui.*) Progener dicitur neptis maritus, quemadmodum prosocer sive socer magnus est viri aut uxoris avus. Hic autem Paullus Juliam duxerat Augusti neptem ex Agrippa genero & Julia filia de quibus cap. 64.

(3) *Falsarum tabularum.*) Quid tabulæ sint in Jul. c. 42. Falsarum reus est quicunque falsas non modo confecit, sed vel signavit, vel testamentarias alterius delevit, resignavit, &c. pœna erat deportatio, ut ex legibus c. 17. num. 4. citatis videre est.

(4) *Ex gente Parthyna.*) Vulgatæ editiones *Parthica*: emendavit ex Turnebo Pulmannus, quem secuti sunt alii. Parthyni fuere populi quidam in Illyrico, quorum apud Livium est mentio lib. 9. decad. 3. Et rursus lib. 4. decad. 5. in fine: meminit & Plinius lib. 3. c. 23. & lib. 8. c. 53. sed Macedoniæ eos assignat.

(5) *Hybridæ.*) Quod natus esset Epicadus ille parentibus altero Romano, altero peregrino, e gente illa Parthyna: sunt enim hybridæ proprie canes ex disparibus procreati, altero v. g. gregario, altero venatico; sive sues altero domestico, altero fero sue progeniti, quam tamen appellationem ad homines per contumeliam transtulere.

(6) *Nomenculatoris.*) Sic dicitur quasi nominis calator: ejusmodi quippe homines erant, qui primo civium singulorum nomina memoriter calabant, hoc est, appellabant. Horum opera utebantur in foro candidati in prehensandis suffragatoribus. Postea habuerunt quoque privati servos nomenculatores: cum enim servorum legiones domi haberent, quorum nomina ut plurimum ignorabant, utebantur nomenculatore servo in id præter alia munia destinato, ut singulorum nomina memoria caperet. Cum ergo fœminæ luxui non minus addictæ fuerint quam viri, ideo supra fidem non est Telephum hunc nomenculatorem fuisse mulieris, nec unius ideo codicis, ubi Pulmannus legisse se ait *nomen circulatoris*, videtur lectio præferenda.

(7) *Nam ne ultimæ quidem sortis, &c.*) Ii sunt, quos Livia apud Senecam lib. 1. de Clement. c. 9. perstringit his verbis, *ut alios taceam, quos tantum ausos pudet.*

(8) *Ex Insulis rapere.*) De his c 64. & 65. cum vero Suetonius ait *ad extremum*, referendum est aut ad personæ vilitatem, aut ad narrationis ordinem, non insidiarum; nemo enim post Cinnam, Augusti vitæ insidiatus legitur. Emendat Casaubonus *ad primum*.

CAPUT XX.

EXterna bella duo omnino per se gessit: (1) Dalmaticum, adolescens adhuc: & Antonio devicto, (2) Cantabricum. Dalmatico etiam vulnera excepit una acie, dextrum genu lapide ictus, altera autem, & crus & utrumque brachium (3) ruina pontis consauciatus. Reliqua per legatos administravit: ut tamen quibusdam (4) Pannonicis, atque Germanicis aut interveniret, aut non longe abesset, Ravennam, vel (5) Mediolanum, vel (6) Aquileiam usque ab urbe progrediens.

NOTÆ.

(1) *Dalmaticum.*) Annos 30. natus ab his populis recepit Augustus adempta Gabinio signa, & in Octavia porticu suspendit.

(2) *Cantabricum.*) Cantabri sunt Hispaniæ populi, quos cum vicinis latrocinia exercentes, nec Romanum huc usque passos jugum, oppressit Augustus, ut testatur Horat. lib. 4. Od. 14.

Te Cantaber non ante domabilis, &c.

Et Ode 14. lib. 3. reducem illinc laudat, & regio est hodie *Biscaja*.

(3) *Ruina pontis.*) Non aquæ trajiciendæ fabricati, sed muris scandendis, e turri enim statim in murum pontes protendebantur, quales *exostra* vocat Vegetius lib. 4. c. 21. pontem ejusmodi, cum in obsidione Metulii civitatis Illyricæ construi jussisset, quatuorque tantum satellitibus comitatus ipse ascendisset, advolantibus illico præ verecundia militibus prægravatus pons multorum exitio corruit. De quo Dio lib. 79. sub finem. Florus tamen de eo tamquam aquis imposito ponte loquitur lib. 4. c. 12.

(4) *Pannonicis.*) Pannonia Europæ ampla regio quæ Hungariam utramque olim complexa, Austriæ quoque Stiriæ & Carniolæ partem comprehendebat.

(5) *Mediolanum.*) *Milano*, refertur ad bella Germanica, seu ea quæ contra Vindelicos Rhætosque gessit Brutus, de quibus infra.

(6) *Aquilejam.*) *Aquilegia* hodie in foro Julio ditionis Venetæ; quapropter ad bella Pannonica referendum; nec enim eo loci longe aberat a Pannoniæ finibus, qui & Stiriæ Carniolæque partem illis temporibus incluserunt.

CAPUT XXI.

DOmuit autem partim ductu, partim (1) auspiciis suis (2) Cantabriam, Aquitaniam, Pannoniam, Dalmatiam, (3) cum Illyrico omni: item (4) Rhætiam, & (5) Vindelicos, ac (6) Salassos gentes Inalpinas. Coërcuit & (7) Dacorum incursiones, tribus eorum ducibus cum magna copia cæsis, Germanosque ultra (8) Albim fluvium summovit: ex quibus (9) Suevos, & Sicambros dedentes se (10) traduxit in Galliam, atque in proximis Rheno agris collocavit. Alias item nationes male quietas ad obsequium redegit. Nec ulli genti (11) sine justis & necessariis caussis bellum intulit. Tantumque abfuit a cupiditate quoquo modo (12) imperium vel bellicam gloriam augendi, ut quorumdam barbarorum principes in (13) æde Martis Ultoris jurare coëgerit, mansuros se in fide ac pace quam peterent: a quibusdam vero (14) novum genus obsidum fœminas exigere tentaverit: quod negligere marium pignora sentiebat. Et tamen potestatem semper omnibus fecit, quoties vellent, obsides recipiendi. Neque aut crebrius aut perfidiosius rebellantes graviore umquam multatus est pœna, quam ut captivos sub lege venundaret, ne in vicina regione servirent, neve intra xxx. annum liberarentur. Qua virtutis moderationisque fama, (15) Indos etiam ac Scythas, auditu modo cognitos, pellexit ad amicitiam suam populique Romani ultro per legatos petendam. (16) Parthi quoque & (17) Armeniam vindicanti facile cesserunt: & (18) signa militaria quæ M. Crasso & M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt: obsidesque insuper obtulerunt: denique pluribus quondam de regno concertantibus, nonnisi ab ipso electum comprobaverunt.

NO-

NOTÆ.

(1) *Auspiciis.*) De auspiciis quid sint jam alibi: hic notandum vel a præsente imperatore gesta bella, vel ab ejus legatis præfectisve: sed ita ut unius semper imperatoris nomine captarentur auspicia: unde Horat. ad August. Od. 14. lib. 4.

Te copias, te consilium, & tuos
Præbente divos, &c. Et Ovidius.
Auspiciis animisque patris puer arma movebis,
Et vinces animis auspiciisque patris.

(2) *Cantabriam, &c.*) De his cap. proxime præcedenti.

(3) *Cum Illyrico.*) Cujus pars Dalmatia Vid. in Tiber. c. 16.

(4) *Rhætiam.*) Rhæti Alpes tantum tenuere ad lacum usque Brigantinum, per quem Rhenus ad 100. stadia decurrit, & vocatur *Bodensee* Germanis. Iis in regionibus erant, quas incolunt hodie *Grisones*.

(5) *Vindelicos.*) Sunt qui Vindeliciam Rhætis annumerent, Rhætiam secundam appellantes. Cluverius eos distinguit, & sub Alpibus collocat inter lacum Brigantinum, Danubium, & Ænum flumen, qua in regione sunt hodie *Bavari* & Episcopatus Augustæ Vindelicorum, dictæ ab Augusto qui Coloniam illuc miserat.

(6) *Salassos.*) Populi Galliæ Subalpinæ Pedemontani principatus partem efficientes *la vallée d' Aoust*, quam Duria fluvius præterfluit.

(7) *Dacorum.*) In Julio c. 44.

(8) *Albim.*) *L' Elbe*.

(9) *Suevos.*) De Sicambris conveniunt cæteri quoque Historici & Geographi, Suevorum nullus meminit. Quare merito videtur addubitare Casaubonus non quidem errasse Suetonium; est enim accuratissimus, sed mendum subesse in Codicibus, quorum in aliquibus reperisse se ait *Seubos*, unde dempta prima litera remaneret *Eubos*, ex quo, minima mutatione feceris *Ubios* quod & in suis extare MS. testatur Ursinus, & traductos; sed ab Agrippa, auctor est Strabo lib. 4. Ptolemæus Suevos quosdam Longobardos quos in *Hassia* collocat. Maginus sub Sicambris recenset, qui cum a Colonia ad Lipsiæ usque fontes extenderentur, hanc quoque regionem comprehendisse necesse est, quos probabile videtur cum Sicambris una translatos. Cui accedit quod auctores de Sicambris loquentes iis vulgo adjungant Suevos. Tacitus Annal. 2. *Sic Sicambros in deditionem acceptos, sic Suevos*, &c. Claudianus Stilic. lib. 1.

Ut Suevus jam rura colat, flexosque Sicambri
In falcem curvent gladios.

(10) *Traduxit.*) In eas regiones, quæ sunt Mosam inter & Rhenum, in quibus Guger ni dicti sunt hodie *Gueldrenses*, teste Cluverio.

(11) *Sine justis.*) Longe abest ab hac mente Dio, qui Pannonios bello petitos ab illo dicit ne leviter quidem læso.

(12) *Imperium augendi.*) Quod & Tiberio consuluerat, ne magnitudine imperii, aucta regendi difficultate, plura appetendo, parta quoque non servarent.

(13) *Æde Martis Ultoris.*) De qua infra cap. 29.

(14) *Novum genus obsidum fœminas.*) Novum sic accipiendum, non quasi factum antea numquam, crediderit Suetonius: qui enim ignorasset captas illas a Scipione fœminas & puellas, dum Carthaginem novam expugnavit, obsides Carthaginensibus ab Hispanis datas fuisse, ut refert Livius lib. 6. Decad. 3. sub finem, ipsamque apud Romanos Clœliam, &c. Sed novum dixit, vel quia tunc temporis inusitatum vel magis apud Germanos: auctor enim Tacitus in libro de moribus eorum efficacius obligari, si puellæ obsides eis imperentur. Hoc loco quidam legunt *marum pignora*, pro marium.

(15) *Indos ac Scythas.*) Hinc Horatius Ode supra dicta 14. lib. 4.

Medusque & Indus, te profugus Scythes
Miratur, &c.

(16) *Parthi quoque.*) Horum regio ætate nostra varie nuncupatur, aliis *Arach*, aliis *Corasan*, &c. docet Justinus lib. 11. *Parthi* vocabulum exulem significare, atque a Scytharum exulibus regnum illud conditum.

(17) *Armeniam vindicanti.*) Hic eadem quæ supra transpositio: Armeniam quippe non recepit, nisi longo tempore post recepta signa militaria. Hæc siquidem Augusto ad ordinandum Orientem profecto in Asiam, restituta sunt circa annum U. C. 734. Illa vero nonnisi anno 748. cum C. Cæsar filius adoptivus ad bellum Armeniacum missus est. Hic nota *vindicandi* verbum juris es-

se, idem enim est ac rem aliquam, quæ nostra sit, ad se trahere & repetere, etiam apud nos in foro *revendiquer*.

(18) *Signa militaria*.) *Quæ Crasso oppresso, Orodes, quæ Antonio pulso filius ejus Phraates ceperant*, ait Velleius. Hinc Horatius lib. 4. Od. ultima.

Tua Cæsar ætas
Fruges & agris rettulit uberes
Et signa nostro restituit Jovi
Direpta Parthorum superbis
Postibus, &c. Et infra in Tiber. c. 9.

CAPUT XXII.

(1) JAnum Quirinum (2) semel atque iterum a condita urbe memoriam ante suam clausum, in multo breviore temporis spatio, (3) terra marique pace parta, ter clusit. (4) Bis ovans ingressus est urbem, (5) post Philippense, & rursus post Siculum bellum. (6) Curules triumphos tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum: continuo triduo omnes.

NOTÆ.

(1) *Janum Quirinum*.) De Jani templo in belli pacisve signum aperiendo vel claudendo res notior est. Quirinum autem dictum volunt, quod a Romulo, qui & Quirinus audiit, templum illud conditum sit: sic enim Horatio quoque dicitur Od. ultim. lib. 4.

Et vacuum duellis
Janum Quirini clausit.

Quem tamen morem a Numa non a Romulo institutum existimat Livius lib. 1.

(2) *Semel atque iterum*.) Primo ab ipso Numa per 43. annos. Iterum post primum bellum Punicum ann. U. C. 549. A quo tempore clausum nisi ab Augusto non legitur. Primum ann. U. C. 725. victo Antonio. Iterum ann. 729. bello Cantabrico confecto, tum denique circa tempus nativitatis Christi ex Orosio lib. 6. c. 21. & c. 22. & Dione lib. 53. Glareanus tamen scribendum hîc vult *tertio* non *ter* Livii loco ductus, qui lib. 1. hæc habet. *Bis deinde post Numæ tempora clausus fuit. Semel a T. Manlio Cos. post Punicum primum perfectum bellum, iterum (quod nostræ ætati dii dederunt ut videremus) post bellum Actiacum ab Imperatore Augusto pace terra marique parta*. Verum Lipsius Elect. 1. c. 20. scripta hæc Livio contendit in Augusti gloriam statim post victum Actiaca pugna Antonium, antequam iterum ab Augusto clauderetur.

(3) *Terra marique*.) Formula hæc in Augusti nummis statuisque, ut in rostrata, quam Augusto post victum S. Pompeium Senatus decrevit, quam vide in inscriptionibus ad calcem Operis.

(4) *Bis ovans*.) Ovationes erant triumphi quidam minores, a majoribus in hoc præter cætera discrepantes, quod triumphantes curru, ovantes vero equo vel pedibus ingrederentur, sequentibus eos non militibus, sed universo Senatu, ovisque (unde nomen) non taurus immolaretur, de quo Gellius lib. 5. c. 6. Dio lib. 5.

(5) *Post Philippense*.) Suetonium Casaubonus erroris hîc accusat, quod bellum illud prioris ovationis caussam videatur assignare. Et sane vix est, ut defendi queat. Caussam enim ei præbuit pax facta cum Antonio, qui & ipse, ut Dio testatur, honorem eumdem usurpavit. Et probant efficaciter inscriptiones ex fastis Capitolinis desumptæ, quas ipse Casaubonus adduxit. Vide ad calcem Operis. Et certe nulli ex bellis Civilibus triumphi, unde Lucan. lib. 1. de illis: *bella geri placuit nullos habitura triumphos*. Et notatum in Jul. c. 37.

(6) *Curules triumphos*.) Hoc est majores ad ovationis differentiam.

CAPUT XXIII.

GRaves ignominias cladesque, duas omnino, nec alibi quam in Germania, accepit, (1) Lollianam & (2) Varianam: sed Lollianam majoris infamiæ, quam detrimenti: Varianam pene exitiabilem, tribus legionibus, cum duce (3) legatisque & (4) auxiliis omnibus, cæsis. Hac nuntiata, (5) excubias per urbem indixit, ne quis tumultus exsisteret: & (6) Præsidibus provinciarum propagavit imperium, (7) ut & a peritis & assuetis socii continerentur. Vovit & (8) magnos ludos Jovi Opt. Max. SI REMPUBLICAM IN MELIOREM STATUM VERTISSET: quod factum (9) Cimbrico Marsicoque bello erat. Adeo namque consternatum ferunt, ut per continuos menses barba capilloque summisso, (10) caput interdum foribus illideret, vociferans: *Quinctili Vare, legiones redde*; (11) diemque cladis quotannis mœstum habuerit ac (12) lugubrem.

A. V. C. DCCXXVIII.

NOTÆ.

(1) *Lollianam*.) Hujus meminere Dio lib. 54. & Velleius lib. 2. c. 97. Et uterque plus terroris attulisse, quam periculi satis innuit amissa duntaxat quintæ legionis aquila. Unde Suetonius ignominiosam illam cladem dixit.

(2) *Varianam*.) Cluverius lib. 3. Introduct. c. 3. Dulgibini tenuerunt inter oppidum Paterbonam & Visurgim (*Weser*) qua *Flotouu* ei oppidum appositum: in his Quinctilius Varus cum tribus legionibus cæsus ab Arminio Cheruscorum duce inter oppida *Dietmelle*, & *Horn*. De hac cæde non pauca Tacitus in Ann. & lib. de moribus German. & infra non semel.

(3) *Legatis*.) Varia est hujus vocis acceptio. Hîc intelligi debere videtur de iis, qui Magistratibus peregre profecturis, vel dabantur a Senatu, vel ejus permissu ab ipsis asciscebantur, ut eorum opera consilioque res agerent. Erant & alii qui Senatus voluntatem ad alios deferrent, ordinandæ post victoriam provinciæ caussa, &c.

(4) *Auxiliis*.) Eæ sunt copiæ a sociis gentibus ex fœdere mittendæ, tum pedestres, tum equestres, quibus duces ab imperatoribus Romanis præponebantur, qui *præfecti socium* proprio nomine dicebantur.

(5) *Excubias*.) Sic fieri solitum notat Casaub. in omni tumultu, & ad omnem cladis acceptæ nuncium, ac forsan tunc temporis præcipue, quod multi in urbe Galli Germanique cap. 49.

(6) *Præsidibus*.) Generale nomen est omnium provincias regentium; majus enim in ea imperium habebant omnibus post principem *l.* 4. *ff. de Officio præsidis*.

(7) *Ut a peritis & assuetis, &c.*) Nec enim præsidi, nec provincialibus licebat per tempus brevius & legitimum sese invicem agnoscere, quod Annibal primum in Italia prælium initurus magno in sui gloriam vitio dat Romanis apud Livium lib. 1. Decad. 3. *Pugnabitis cum exercitu ignoto tirone, ignoto adhuc duci suo, ignoranteque ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris prope natum, certe educatum, domitorem Hispaniæ Galliæque, & cum semestri hoc conferam duce desertore exercitus sui? Cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit consul. Non ego illud parvi æstimo, milites, quod nemo vestrum est, cujus non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus*, &c.

(8) *Magnos ludos*.) De his Festus. *Magnos ludos, Romanos ludos appellabant, quos in honorem Jovis, quem principem Deorum putabant, faciebant*. Quales forte vovendos retulerant olim Decemviri hortante Fabio *si bellatum prospere esset* (adversus Annibalem) *Resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permansisset*. Quæ verba sunt Livii lib. 2. Decad. 3. Horum formulam vovendorum refert idem auctor lib. 6. Decad. 4. statim ab initio. Hoc loco pro *Rempub.* legerit Torr. *Respub.* quod & ex Memmiano & Pithœi Cod. probat Casaub. & elegans est.

(9) *Cimbrico Marsicoque*.) De illo in Julio cap. 11. hoc dixerunt quoque *sociale*,

quod

quod omnes ferme pop. Rom. socii *contra matrem ac parentem suam urbem* consurrexerunt, ut ait Florus lib. 3. c. 18. initio a Marsis orto: hi autem Latii populi fuere, quorum urbs ad lacum Fucinum in Jul. cap. 44. excisa vel aquis absorpta, etiam hodie *Marci*.

(10) *Caput foribus*.) Non aliter quam magni doloris indicium intellexerunt alii etiam Historici. Casaubonus tamen voce *foribus* inductus, religionis quoque non nihil mistum fuisse suspicatur juxta illos etiam Tibulli Eleg. 2. lib. 1. versus:

Non ego tellurem genibus prorepere supplex,
Et miserum sancto tundere poste caput.
Non ego si merui dubitem procumbere templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.

Ad quem locum Achilles Tatius in Sfortiæ M. S. legisse se ait *tacto* pro *sancto*. Et certe videtur hoc magis argute, quam vere annotasse, cum apud Historicos alios similia impatientiæ reperiantur exempla. Capitolinus de Maximino, *sic exarsit, ut non hominem, sed belluam putares, jaciebat se in parietes, nonnumquam terræ se prosternebat*, &c. Et lib. sequente *incurrere in parietes, vestem scindere videbatur*, &c. in quem sensum prorsus Seneca lib. 1. de ira c. 16. *Quid opus est mensam evertere? quid pocula affligere? quid se in columnas impingere? quid capillos evellere? quid femur pectusque percutere?* &c. Quæ omnia & alia quædam enumerans Cicero 3. Tuscul. *detestabilia lugendi genera* appellat, & muliebri superstitione existimasse, ait, *Diis immortalibus se facilius satisfacturos si eorum plaga perculsi afflictos se & stratos esse fateantur*. Nam & hoc in luctu usitatum patet etiam ex Luciano in luctu, ubi id ridet, & infra Ner. c. 42.

(11) *Diemque cladis, &c.*) Casaubonus in Cujacii codice legebat sequentia verba, sic *quem damnis mœstum ac lugubrem habuerat memorans*; sed quis ille fuerit non repertum sibi fatetur, unde illustriores Suetonii interpretes arguit, quod Beroaldum nimis bona fide secuti in eumdem cum ipso errorem impegerint, diem illum 4. non. sextil. eumdem scilicet atque Cannensis pugnæ esse dicentes, quod nullibi reperiri asseverat scrutatus hoc consilio, quotquot ea de re scripserunt. Errandi ansa fuit Beroaldo locus hic Flori lib. 4. c. 12. *Varus perditas res eodem quo Cannensem diem Paullus & fato est & animo secutus*. Ubi *diem* pro *clade* intelligere debuit quo modo idem auctor lib. 2. c. 6. *Non fuit major populo Romano dies, quam illa cum duo omnium & antea & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor collatis cominus signis aciem direxere*. Olim quippe si ferro non secus ac judicio disceptanda foret controversia, dies certus assignari solebat, inde factum, ut vox *dies* pro prælio pariter ac judicio fuerit usurpata: quæ loquendi ratio nec dum apud nos obsolevit: pugnam quippe aut cladem insignem dicimus *une journée*.

(12) *Lugubrem*.) Inominalem seu atrum sic enim calamitosos dies appellabant.

CAPUT XXIV.

In re militari & commutavit multa, & instituit: atque etiam ad antiquum morem nonnulla revocavit: disciplinam severissime rexit. Ne (1) legatorum quidem cuiquam, nisi gravate, hibernisque demum mensibus, permisit uxorem (2) intervisere. Equitum R. quod duobus filiis adolescentibus, caussa detrectandi (3) sacramenti (4) pollices amputasset, ipsum, bonaque (5) subjecit hastæ: quem tamen, quod imminere emtioni (6) publicanos videbat, liberto suo (7) addixit, ut relegatum in agros pro libero esse sineret. Decimam legionem contumacius parentem, cum ignominia totam dimisit: item alias immodeste (8) missionem postulantes, (9) citra commoda emeritorum præmiorum (10) exauctoravit. Cohortes, si quæ cessissent loco, (11) decimatas (12) hordeo pavit. (13) Centuriones, statione deserta itidem, ut (14) manipulares, capitali animadversione puniit: pro cætero delictorum genere variis (15) ignominiis affecit: ut (16) stare per totum diem juberet ante Prætorium: interdum (17) tunicatos, (18) discinctosque, nonnunquam cum (19) decempedis, vel etiam cespitem portantes.

NO-

N O T Æ.

(1) *Legatorum.*) De his quid essent cap. 23. hoc Augusti edictum etiam ipso vivente, obtinere desiit; nam & comitem ipse Liviam sæpe duxit postea, & Germanicus Agrippinam infra in Calig. Et ejus exemplo cæteri. Unde mulierum in provinciis rapinas taxat Juvenal. Sat. 8.

Si nullum in conjuge crimen
Nec per conventus, nec cuncta per oppida, curvis
Unguibus ire parat nummos raptura Celæno.

(2) *Intervisere.*) Verbi proprietatem notat Beroaldus quasi hoc intervallo revisere; quo sensu Palladius dixit *interlegere poma*, hoc est omnia non decerpere; sed per intervalla ut relicta crescant magis.

(3) *Sacramenti.*) Militaris scilicet, quo adigebantur quicumque erant in militiam ascribendi.

(4) *Pollices amputasset.*) Hanc vitandæ militiæ rationem non infrequentem fuisse probant testimonia quæ Torr. hic adduxit, l. 4. ff. de re militari. *Eum qui filium debilitavit dilectu per bellum indicto ut inhabilis militiæ sit, præceptum D. Trajani deportavit.* Fortunatiani Rhetoris. *Decem milites tempore belli pollices sibi amputaverunt, rei sunt læsæ Reip.* Ammianus Marcellinus de Gallorum moribus loquens *neque illorum quisquam munus Martium extimescens pollicem sibi præcidit, quos jocülariter Murcos appellant.* Videsis & Valer. & Ælianum Var. Hist. lib. 2. & Cicer. 3. de officiis.

(5) *Subjecit hastæ.*) Vendendum scilicet de quo ritu in Jul. cap. 50. & infra c. 36.

(6) *Publicanos.*) Ideo a publicanis emendum fuisse Torrent. ait, quia cum ipsi ejusdem essent ordinis, ut in Jul. cap. 20. num. 13. equiti faventes emere volebant, & statim manumittere. Ex ipsa tamen narrationis serie contrarium timuisse videtur Augustus.

(7) *Addixit.*) Addicere in licitationibus seu auctionibus est licitanti rem auferendam permittere: est enim unum e tribus verbis prætoriis *do. dico. addico.* Unde quos creditoribus suis prætor tradiderat, ii addicti dicebantur.

(8) *Missionem.*) De qua in Jul. cap. 7. & 70.

(9) *Citra commoda emeritorum præmiorum.*) Sic legunt omnes: Torrent. tamen & Casaubonus, vocem *præmiorum* aut removendam censent, aut interjiciendam conjunctionem *&*: nec injuria; differunt quippe *emerita* & *præmia*. Illa non sunt nisi veteranorum; dicuntur enim emeriti si sacramento soluti donativum illud, quod idcirco vocatur *emeritum*, acceperint de quo Modestinus l. 3. ff. de re militari. Et *emeritæ militiæ commoda* vocat Sueton. infra Calig. c. 44. qualia erant v. g. agri distributi, de quibus jam non semel. Præmia vero cujuslibet strenui militis ad ejus virtutem incitandam, qualia supra cap. 8. ex Gellio, & c. 25. Quod ni locus hîc de veteranis totus sit accipiendus, detrahe literam *e* & sic quoque constabit sensus scilicet *meritorum præmiorum*.

(10) *Exauctoravit.*) Exauctorare est insignia militaria detrahere, quod cum ignominia perficitur, quanquam non semper. Quandoque enim est dimittere, & infra adhuc Tib. c. 7. ubi de auctoramento Vitell. 10. vesp. 8. &c.

(11) *Decimatas.*) Decimari dicuntur legiones, cum decimus quisque supplicio afficitur. Livius lib. 2. *Cætera multitudo, sorte ad supplicium quisque legitur*, unde & *centesimare* & *vigesimare*. Quæ omnia gravioris erant animadversionis, ut & venire sub hasta, virgis cædi, securi percuti, in crucem tolli, &c. Ea de quibus hic sermo est animadversionis duntaxat levis genera fuere.

(12) *Hordeo pavit.*) Hoc unum est ex iis, quæ ex antiquo more revocavit Augustus; id enim ipsum narrant Livius lib. 27. & Plutarchus de Marcello, qui legionibus quæ signa amiserant, hordeum præbuit. Magna quippe erat ignominia gladiatorio hoc cibo vesci.

(13) *Centuriones statione deserta.*) De Centurionibus in Jul. c. 68. hi suum cuique militi locum in acie assignabant, a quo vel passum recedere capitale fuit. Sed eamdem centurionibus statutam ab initio pœnam innuit hîc Suetonius.

(14) *Manipulares.*) Manipulus dicitur decem militum contubernium, sub uno papilione degentium teste Vegetio lib. 2. alii aliter. Servius 11. Æneid. ad hunc versum:

Desolatique manipli

ait.

ait. Manipli autem dicti sunt signiferi, quia sub Romulo pauper adhuc populus Romanus exercitus hastas fœni manipulis inligabat, & hos pro signis gerebant; unde hoc nomen remansit. Ideo Donatus voce *manipulares* hic intelligit *signiferos*, parum meo quidem judicio verisimiliter. Quamvis hæc fuerit appellationis caussa ut Ovid. 3. fast. clare satis docet:

Illa quidem fœno: sed erat reverentia fœno,
Quantam nunc aquilas cernis habere tuas.
Pertica suspensos portabat longa maniplos,
Unde maniplaris nomina miles habet.

(15) *Variis ignominiis.*) Exempli caussa regradatione: cum enim suus cuique gradus foret in militia, omnium infimi tirones erant & caligati, qui cum nullum adhuc specimen virtutis edidissent, omnibus militiæ muneribus seu potius oneribus incumbebant, unde munifices dicti sunt, ad eorum differentiam, qui cum strenue quidpiam gessissent vacatione ab ejusmodi muneribus gaudentes altiorem obtinebant ordinem; & beneficiarii quandoque dicebantur, quod si quid ipsi delinquerent, e superiori hoc ordine dejiciebantur, quæ pœna dicebatur *regradatio*. De variis ejusmodi militum ignominiis plura apud Frontinum lib. 4. Stratagem. cap. 1. Valer. lib. 2. c. 2. Gellium lib. 10. cap. 8.

(16) *Stare per totum diem.*) Exempla habes alia apud auctores illos eosdem.

(17) *Tunicatos.*) Tunica vestis est, cui toga in urbe superinduitur, in castris sagulum. Hac autem sola tegi in publico vel Romæ, vel in castris, magnæ vilitatis erat & ignominiæ.

(18) *Discinctos.*) Quasi militiæ inhabiles, qui enim opus aliquod aggrediebantur, fluxas vestes cingulo colligebant, unde hæc loquendi ratio *operi se accingere*. Cum igitur milites operi semper intentos esse oporteret, & paratos, ideo cinctos esse moris fuit; qua de causa discincti dedecore notabantur.

(19) *Decempedis.*) Decempeda est pertica decem pedibus longa, qua in dimetiendis agris mensores utebantur. Cum autem & cespitum, & perticarum magnus foret usus in Castris, ad conficienda v. g. tabernacula &c. ideo centuriones delinquentes, tironum & infimi gradus militum laboribus, plectebat Augustus.

CAPUT XXV.

NEque post bella civilia, aut in concione, aut per edictum, ullos militum *commilitones* appellabat, sed (1) *milites*. Ac ne (2) a filiis quidem, aut privignis suis, imperio præditis, aliter appellari passus est: ambitiosius id existimans, quam aut ratio militaris, aut temporum quies, aut sua, domusque suæ majestas postularet. (3) Libertino milite, præterquam Romæ (4) incendiorum caussa, & si tumultus in (5) graviore annona metueretur, (6) bis usus est: semel ad præsidium (7) coloniarum Illyricum contingentium: iterum ad tutelam ripæ Rheni fluminis. Eosque servos adhuc viris fœminisque (8) pecuniosioribus indictos, ac sine mora manumissos, (9) sub priore vexillo habuit, neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos. (10) Dona militaria aliquanto facilius, (11) phaleras & torques, quidquid auro argentoque constaret, quam (12) vallares ac (13) murales coronas, quæ honore præcellerent, dabat: has quam parcissime, & sine ambitione, ac sæpe etiam (14) caligatis tribuit. (15) M. Agrippam in Sicilia post navalem victoriam (16) cæruleo vexillo donavit. Solos triumphales, quamquam & socios expeditionum, & participes victoriarum suarum, numquam donis impertiendo putavit: quod ipsi quoque (17) jus habuissent tribuendi ea quibus vellent. Nil autem minus in perfecto duce, quam festinationem temeritatemque convenire arbitrabatur. Crebro itaque illa jactabat.

NO-

(a) Σπεῦδε βραδέως, &c.

Ἀσφαλὴς γάρ ἐστ' ἀμείνων, ἢ θρασὺς στρατηλάτης.

Et, (18) *Sat celeriter fieri, quidquid fiat satis bene.* Prælium quidem aut bellum suscipiendum omnino negabat, nisi cum (19) major emolumenti spes, quam damni metus ostenderetur. Nam *minima commoda non minimo sectantes discrimine, similes* ajebat *esse aureo hamo piscantibus: cujus abrupti damnum nulla captura pensari posset.*

INTERPRETATIO.

(a) *Festina lente; cautus enim imperator, melior quam audens.*

NOTÆ.

(1) *Milites.*) Sext. Aurelius auctor est vehementer ab Augusto reprehensum illud Julii Cæsaris inventum, qui commilitones appellando, dum voluit carior fieri, principis auctoritatem emollivit.

(2) *Filiis aut privignis.*) Cajo & Lucio, nepotibus ex Julia filia, & Agrippa, quos adoptavit in filios cap. *64.* ac Tiberio & Druso Liviæ ex priore marito filiis, ut infra sæpe & toto lib. sequenti.

(3) *Libertino milite.*) Factum fuerat a Romanis statim post Cannensem cladem. Hic nota libertinos dici, servos libertate donatos, qui tamen ab initio *liberti* tantum veteribus dicebantur, adhuc infra in Claud. cap. 24.

(4) *Incendiorum caussa.*) Septem ejusmodi militum cohortes (quæ quantæ sint in Jul. cap. 31. & 68.) instituit, quarum singulæ duabus urbis regionibus custodiendis invigilarent, cui rei occasionem præbuere exorta uno die pluribus in locis incendia: sui illis præfuere tribuni præposito omnibus spectabili quodam viro, qui *præfectus vigilum* dicebatur. Vide *l. 3. ff. de officio præfecti vigilum*, manumissos illos milites alii vocabant *Sparteolos* per contemptum vel a funibus (e sparto quippe funes fiebant: Plin. lib. 19. c. 2.) quorum multus in incendiis usus; vel a sparteis tunicis, quibus erant amicti, vel a genere calceamentorum, ut ait Casaubonus c. 30. de his cohortibus videsis etiam Strabonem lib. 5. & Dionem lib. 55.

(5) *Graviore annona.*) Hoc est rei frumentariæ penuria, cui prospiciendæ institutus erat præfectus annonæ. Tanta Augusto fuit hujus cura, *ut tridui frumento in horreis quondam viso statuisset veneno mori, si e provinciis classes interea non venirent*, ut ait Aurelius in fine Aug.

(6) *Bis usus est.*) Cap. 16. manumissa duxit 20. servorum millia ad bellum Siculum; sed iis usus est remigibus, non militibus.

(7) *Coloniarum.*) Eæ fuerunt vel Aquileja (de qua cap. 20. num. *6.*), vel Concordia etiamnum hodie in ora Venetiæ, vel Pola similiter nomen retinens in Histria. De Illyrico c. 21. & in Jul. c. 23. sed maxime Tib. c. 16.

(8) *Pecuniosioribus.*) Ita Casaubonus in Viterbiensi, Pithœi, Lislæi, & optimis quibusque codicibus legit; sic & Sabellicus & Beroaldus scripsere. Alii *periculosioribus* ediderunt, alii *peculiosioribus* malebant, nullo certe aut parum commodo sensu. Vellejus auctor est viros fœminasque coactos ex censu dare militem, & in eandem sententiam idem refert Dio lib. 55. Et mos ille jam inde a primis Reip. temporibus viguit: voluit enim Servius, ut onera ejusmodi in ditiores incumberent.

(9) *Sub priore.*) Mavult Torrent. *sub proprio*; quod multum arridet, si codicum accedat auctoritas, ut & *primore* juxta Casaubonum, ut sit sensus eos in acie prima collocatos. Et sane id vix effecerit vox *priore*, qua maxime videtur innui sub aliquo jam ante vexillo fuisse habitos. Macrobius lib. 1. cap. 11. has ipsas de quibus hic sermo est, Augusti Cohortes *voluntarias* ab eo appellatas ait, ad exemplum, ut videtur, eorum servorum, qui *bello Punico cum deessent, qui scriberentur pro dominis pugnaturos se polliciti in civitatem recepti sunt, & Volones (quia hoc sponte voluerunt) appellati.* Ho-

Horum quoque accepta clade Cannensi, octo millia conscripta narrat idem auctor ibid. & Livius lib. 2. Decad. 3. sed hic lib. 3. exercitatos, & lib. 4. non nisi post annum & amplius, navatamque egregiam, fuso scilicet ad Beneventum Hannone, operam, manumissos dicit: quod exemplum secutus dici potuerit Augustus, si huic loco, cui mendum subesse suspicantur viri eruditissimi, addatur particula *non*, nempe *ac non sine mora manumissos*, hoc est, Augustus conscriptos in cohortes servos non manumisit quidem illico, & sine ulla dilatione, sed manumissos demum, habuit sub priore illo, eodem nempe vexillo, sub quo antequam manumitteret, probandi forte caussa, illos habuerat.

(10) *Dona militaria*.) Duplicis ea fuere generis: alia quæ nonnisi honorem afferrent, alia quibus tantum non inesset honoris, sed plus utilitatis: priora sunt v. g. palma, hasta pura, (hoc est sine ferro) coronæ gramineæ, vel quernæ, &c. nullius aut certe minimi per se pretii, sed ideo magno in pretio, quod magnæ virtutis indicia: posteriora sunt torques, fræni, ephippia, phaleræ, &c.

(11) *Phaleras*.) Hinc ut & ex Livii lib. 7. colligit Beroaldus, non tam equorum, quam equitum ornamenta fuisse.

(12) *Vallares*.) Corona Vallaris Gellio l. 5. cap. 6. dicitur quoque *castrensis*, *qua donat eum imperator*, *qui primus hostium castra pugnans introivit*: *ea corona insigne valli habet*.

(13) *Murales*.) Gellius ibid. Muralis *est corona*, *qua donatur ab imperatore*, *qui primus murum subiit*, *inque oppidum hostium per vim ascendit*, *idcirco quasi muri pinnis decorata est*. Has ex auro fieri solitas idem testatur, sed probabile est phaleris & torquibus non esse pretio comparandas.

(14) *Caligatis*.) Hoc est gregariis militibus, quos cap. proxime præcedenti *manipulares* appellavit. Caligæ quippe militum calceamentum in Calig. c. 9.

(15) *M. Agrippam*.) Vide cap. 16.

(16) *Cæruleo vexillo*.) Victoriæ mari relatæ signum est, quippe color ille idem qui maris: de Siculo bello c. 16.

(17) *Jus habuissent*.) Libera nempe Rep. eorum enim erat, quorum auspiciis bella gerebantur: verum sub Imperatoribus, cum aliis libertatis insignibus, & hoc obsolevit.

(18) *Sat celeriter*.) Dictum Catonis *sat cito*, *si sat bene*.

(19) *Major*.) Hæc omnia ferme ad verbum Aurelius in Augusto. Græci versus Euripidis sunt in Phœnissis: vide in Julio c. 30. Nota *cauto* opponi *audentem*. Supra in Jul. c. 58. in nummis quoque suis, id significavit cum terminum fulmini conjunctum expressit, qualem profert Torrentius, & literis ut Gellius lib. 10. cap. 11. quod & Titus imperator anchora cum Delphino significavit.

CAPUT XXVI.

MAGISTRATUS atque honores, & ante tempus, & quosdam (1) novi generis, perpetuosque, cepit. Consulatum (2) xx. ætatis anno invasit, admotis hostiliter ad urbem legionibus, missisque qui sibi nomine exercitus deposcerent. Cum quidem cunctante Senatu, Cornelius Centurio, princeps legationis, rejecto (3) sagulo, ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere, *Hic faciet*, *si vos non feceritis*. Secundum consulatum (4) post IX. annos, tertium anno interjecto gessit: sequentes usque ad undecimum (5) continuavit: multisque mox, cum deferrentur, recusatis, duodecimum magno, id est, septemdecim annorum intervallo, & rursus tertium decimum biennio post ultro petiit: ut (a) Cajum (6) & Lucium filios amplissimo præditus magistratu, suo quemque (7) tirocinio deduceret in forum. Quinque medios consulatus a sexto ad undecimum annuos gessit: (8) cæteros autem sex, aut novem, aut sex, aut quatuor aut tribus mensibus; secundum vero, paucissimis horis. Nam (9) die Kal. Januarii, cum mane pro æde Capitolini Jovis paullulum (10) curuli sella præsedisset, honore abiit, (11) suffecto alio in lo-

locum suum. (12) Nec omnes Romæ, sed quartum consulatum in Asia, quintum in insula (13) Samo, octavum & nonum (14) Tarracone iniit.

INTERPRETATIO.

(a) *Ut insignitus summo honore deduceret in forum, filios suos Cajum & Lucium, utrumque* die *tirocinii sui*.

NOTÆ.

(1) *Novi generis, perpetuosque.*) Illis Tiumviratum intellige, his vero censuram & Tribunitiam potestatem, ut cap. sequenti patet, quam ideo maxime perpetuam recepit, quod sacrosancti forent tribuni & inviolabiles.

(2) *Vigesimo.*) Ejus honoris capiendi legitimus annus fuit 43. Cicero Philipp. 5. 48. *Quid Alexander Macedo cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, nonne tertio & trigesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus decem annis minor quam consularis.* Debebat enim prudentia & virtute singulari conspicuus is esse, qui hunc honorem ambiebat, & per Quæsturam, Ædilitatem, ac Præturam aditum sibi patefecisse. Neque tamen desunt eorum exempla, qui juniores consulatum gesserint, ut Corvini & Scipionis Africani, &c.

(3) *Sagulo.*) Militare vestimentum, de quo in Jul. c. 48. & hoc libro cap. 24. num. 17. simile omnino de alio Centurione, quem ut prorogaretur imperium, Cæsar olim miserat. Cum enim non prorogari vidisset, concusso manu gladio *hic prorogabit*, inquit.

(4) *Post* IX. *annos.*) Lege cavebatur ne quis intra decem annos bis eumdem magistratum gereret, quæ jam omnia obsolescebant.

(5) *Continuavit.*) Continuos gessit absque intermissione.

(6) *Cajum & Lucium.*) De his cap. proxime præcedenti num. 2. & infra sæpe.

(7) *Tirocinio.*) Non militari, ut patet, sed forensi. Senec. præfatione in Declamat. lib. 3. *& ideo ille primum in foro dicturus tiro dictus est.* Cum nempe toga pura sumpta, barbaque posita, eloquentiam auspicabantur, de quibus ceremoniis adhuc infra.

(8) *Cæteros aut novem, aut sex, &c.*) Sic emendandum censuit Casaub., deletis duabus voculis *autem sex*. Quæ in vulgatis erant hoc modo *cæteros autem sex, aut novem, aut sex*, &c. quod constare non posse patet vel minimum attendenti: Casauboni lectionem tuentur Viterbiensis, Pithœi, & Lislæi codices.

(9) *Die Calendarum.*) De eo in Jul. c. 15. & 16. & 76. num. 24.

(10) *Curuli sella.*) Hæc erat eburnea, ideo Curulis dicta quod curribus etiam illis imponeretur, quibus in Curiam vehebantur Senatores, qui majorem magistratum (quem ideo etiam Curulem dixerunt) gesserant, de qua adhuc infra c. 43.

(11) *Suffecto alio in locum.*) Contra leges ut in Julio c. 76. num. 28.

(12) *Nec omnes Romæ.*) Id quoque contra leges: nec enim alibi quam Romæ designati consules magistratum inire poterant. Sacrum enim illud, quod hic innuitur, in Capitolio faciendum erat.

(13) *Samo.*) Supra c. 17.

(14) *Tarracone.*) Hodie *Saragosse* in Hispania citeriori.

CAPUT XXVII.

(a) (1) TRIUMVIRATUM Reip. constituendæ per decem annos administravit: in quo restitit quidem aliquandiu collegis, ne qua fieret (2) proscriptio, sed (3) incœptam utroque acerbius exercuit. Namque illis in multorum sæpe personam per gratiam & preces exorabilibus, solus magnopere contendit ne cui parceretur: proscripsitque etiam (4) C. Toranium tutorem suum, eumdemque collegam patris sui Octavii in ædilitate. Junius Saturninus hoc amplius tradit. Cum peracta proscriptione, M. Lepidus in

Senatu excusasset præterita, & spem clementiæ in posterum fecisset: quoniam satis pœnarum exactum esset: hunc e diverso professum, ita modum se proscribendi statuisse, ut omnia sibi reliquerit libera: in cujus tamen pertinaciæ pœnitentiam, postea T. Vinium Philopœmenem, quod patronum suum proscriptum celasse olim diceretur, equestri dignitate decoravit. In eadem hac potestate multiplici flagravit invidia. (b) Nam & Pinarium equitem R. cum concionante se, admissa turba (5) paganorum apud milites subscribere quædam animadvertisset, (6) curiosum (7) ac spectaculatorem ratus, coram confodi imperavit. Et Tedium Afrum Cos. designatum, quia factum quoddam suum maligno sermone carpsisset, tantis perterruit minis, ut is se præcipitaverit. Et (8) Q. Gallium prætorem, (9) in officio salutationis, (10) tabulas duplices veste tectas tenentem, suspicatus gladium occulere: nec quidquam statim, ne aliud inveniretur, ausus inquirere, paullo post per centuriones & milites raptum e tribunali, (11) servilem in modum torsit: ac fatentem nihil, jussit occidi, prius oculis ejus sua manu effossis: quem tamen scribit colloquio petito insidiatum sibi, conjectumque a se in custodiam, deinde urbe interdicta dimissum, naufragio vel latronum insidiis periisse. (12) Tribunitiam potestatem perpetuam recepit: in qua semel atque iterum per singula (13) lustra collegam sibi cooptavit. Recepit & (14) morum legumque regimen æque perpetuum, quo jure, quanquam sine censuræ honore, (15) censum tamen populi ter egit: primum ac tertium cum (16) collega, medium solus.

A. V. C. DCCXXXI.

INTERPRETATIO.

(a) *Gessit triumviratum decem annis, in quo adversatus quidem est aliquandiu suis collegis, ut nulla proscriptio fieret, sed postquam inchoata est, usus est* illa *crudelius ambobus: cum enim illi sæpe, favore & rogatu exorabiles essent erga multos, solus maxime enisus est, ut nemini ignosceretur.*

(b) *Cum enim deprehendisset Pinarium equitem Romanum subnotare aliqua, dum ipse haberet apud milites concionem, ad quam introducta* fuerat *multitudo paganorum, jussit* illum *occidi se præsente, arbitratus curiosum* esse, *& exploratorem.*

NOTÆ.

(1) ***Triumviratum.***) Ipsum inter & Antonium ac Lepidum, reconciliatione facta post bellum Mutinense c. 13.

(2) *Proscriptio.*) Quid sit proscriptio in Julio c. 11. & 41. Hac periit Cicero quem Augustus ipse, quamquam reverentiæ & beneficiorum caussa patrem appellaret, cedere coactus est Antonio & Lepido, quorum ille avunculum, hic fratrem suum Paulum de quo c. 16. vicissim Augusto tradiderunt.

(3) *Incœptam, utroque acerbius &c.*) Narrat Livius lib. 9. Decad. 1. Herennium Pontium senem prudentissimum consultum a filio, qui Romanos exercitus silvis interceptos tenebat, quidnam de illis fieri oporteret, auctorem fuisse, ut omnes vel honorifice dimitterentur, vel ad unum occiderentur. Simili ferme consilio videtur usus Augustus, quamquam Dio longe aliter narret ac Suetonius, ab eo enim servatos ait, quotquot servari potuerint.

(4) *Toranium.*) Magnum & sapientem virum, si modo is est, ad quem extant Ciceronis epistolæ super illius temporis calamitatibus conscriptæ lib. 6. familiarium 20. & 21. Vinium autem illum, de quo hîc male quidam dicunt Junium, ut patet ex Dione lib. 47. T. Vinii libertum fuisse atque ideo patroni sui nomine appellatum pro cæterorum more libertorum.

(5) *Pa-*

(5) *Paganorum.*) Pagani sunt quicumque cives non militantes; non vero rustici pagorum incolæ. De illis plura apud Jureconsultos præsertim ubi de militaris & Paganici testamentorum differentiis.

(6) *Curiosum.*) Curiosi non ii modo apud illos erant, qui multorum satagebant, sed qui commissa vel in principis vel in præsidum comitatu crimina per provincias investigarent, & nuntiarent, quales & Medis fuisse narrat Herodotus, & in Dario Plutarchus; & Augusto etiam Mœcenatis consilio ejusmodi delatores fuisse notat Dio; sed quorum testimonio non nisi caute admodum uteretur. Curiosi fuerunt ii quoque, qui publici cursus curam gerebant, quales dicimus *Maistres des Postes*, de quibus *l.* 13. *Cod. de cursu publico*, *& l.* 1. *Cod. de Curiosis & Stationariis.*

(7) *Speculatorem.*) Speculator is est proprie miles, qui silentio hostilia perspicit, ut duci referat. Adriano fuerunt ministri quidam, quos frumentarios appellabat, per quos omnia domorum arcana explorabat.

(8) *Q. Gallium.*) Sic ex MS. Casaubonus & Torr. vulgati legebant *Gallum.*

(9) *Officio salutationis.*) Mos vetus præsertim sub imperatoribus, ut non ad principis modo, sed ad potentiorum quoque ædes mane salutatum irent, unde Martial. *Prima salutantes atque altera continet hora.*

(10) *Tabellas duplices.*) Vel a numero foliorum, ut censet Beroaldus, vel quod bis in se complicatæ forent, ut Turnebus lib. 28. Advers. c. 32. erant quoque triplices, & quadruplices; &c. videsis in Jul. c. 42.

(11) *Servilem in modum torsit.*) Tanquam crimine majestatis reum: hoc enim tantum casu liberum hominem torqueri fas erat, & omnibus æqua conditio erat, ut patet ex l. 4. Cod. *ad legem Juliam majestatis.*

(12) *Tribunitiam potestatem.*) Imperatores Romani Tribunitiam sibi potestatem sumere consueverant, ut ea forent magis inviolabiles; sacrosancta quippe tribunorum plebis potestas, *sacrosanctum* autem Festo *dicitur*, *quod jurejurando interposito*, *est institutum*, *si quis id violasset*, *ut morte pœnas penderet. Cujus generis sunt tribuni plebis.* Exemplum ejus assumptæ potestatis primum est a Julio, cui Senatusconsulto delata est in omnem vitam, ut refert Dio lib. 42. & 44. Quia tamen ea publice primus usus est Augustus, eique prærogativis quibusdam additis splendorem addidit, ejus auctor dicitur Tacito Annal. 3. *Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen assumeret, hac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret.*

(13) *Lustra.*) Lustrum est spatium quinque annorum: hoc instituit Servius una cum censu, hoc enim peracto, lustrabatur solemni sacrificio populus, qui in campo cum armis adesse jussus erat. De quo Livius lib 1. Halicarn. lib. 4. fuse.

(14) *Morum legumque regimen, &c.*) Hinc Horatius Epistola 1. lib. 2. ad Augustum:

Cum tot sustineas ac tanta negotia solus;
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes, &c.

Quod munus proprie censoris erat, ut Livius lib. 4. cujus nomen sumere sibi noluerat, & Julius, ut supra in ejus vita c. 76.

(15) *Censum.*) Quid hic esset supra in Julio cap. 41. & 76. &c. uno ex illis natus est Christus Dominus, ut narrat D. Lucas in Evangelio cap. 2. v. 2. circa annum U. C. 752.

(16) *Collega.*) Duo erant censores, sed in alterius locum, si forte moreretur, alium non sufficiebant.

CAPUT XXVIII.

DE reddenda Rep. (1) bis cogitavit: primo post oppressum statim Antonium, memor objectum ab eo sibi sæpius, quasi per ipsum staret ne redderetur: ac rursus tædio diuturnæ valetudinis: cum etiam magistratibus ac Senatu domum accitis (2) Rationarium imperii tradidit. Sed reputans & se privatum non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio (3) temere committi, in retinenda perseveravit: dubium eventu meliore an voluntate. Quam voluntatem cum præ se identidem ferret, quodam etiam (4) edicto his verbis testatus est: *Ita* (5) *mihi salvam ac sospitem Remp. sistere in sua sede liceat*,

liceat, atque ejus rei fructum percipere, quem peto, ut optimi status auctor dicar: & moriens, ut feram mecum spem, mansura in vestigio suo fundamenta Reip. quæ jecero. Fecitque ipse se compotem voti, nisus omni modo, ne quem novi status pœniteret. URBEM neque pro majestate imperii ornatam, & (6) inundationibus (7) incendiisque obnoxiam, excoluit adeo, ut jure sit gloriatus, (8) marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. Tutam vero, quantum provideri humana ratione potuit, etiam in posterum præstitit.

NOTÆ.

(1) *Bis cogitavit.*) Hoc est bis voluit otio se reddere, & Reip. curam ac solicitudinem deponere, & quidem serio, non simulate, sæpius enim velle se reddere, optavit, aut finxit. Senec. *de brevitate vitæ* cap. 5. hujus consilii suasorem Agrippam Mæcenati dissuadenti post habuit, suapte natura dominandi cupidissimus, ut inquit Eutropius. Rationem utriusque Dio refert lib. 53. & quod Suetonius hîc *Rempublicam reddere* dicit, ille fusius, populo restituere arma, leges, provincias, reditus, &c. De hoc Augusti consilio vide & Senec. lib. *de brevitate vitæ*.

(2) *Rationarium.*) Librum memorialem, quo omnis publicæ administrationis ratio sua ipsius manu perscripta erat, quantum civium & sociorum in armis, quot regna, quot provinciæ, quanta vectigalia, &c. Tacit. Annal. 1.

(3) *Temere committi.*) Vocem *temere* in duobus optimis libris non legit Torr. nec eam desiderat, quæ tamen abesse salvo sensu posse non videtur.

(4) *Edicto.*) In Julio c. 9. 11. & 75.

(5) *Ita mihi salvam, &c.*) Reperiuntur similes jurisjurandi formulæ. Plancus apud Ciceronem lib. Famil. epist. 10. epist. 9. *Quod ad me attinet, mi Cicero, ita ab imminentibus malis Resp. me adjuvante liberetur: sic*, &c. Julianus apud Ammianum lib. 24. *Animabat Julianus exercitum, cum non per charitates, sed per inchoatam negotiorum multitudinem dejeraret assidue, sic sub jugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum, ut Trajanus fertur aliquoties jurando dicta consuevisse firmare. Sic in provinciarum specie redactam videam Daciam, sic pontibus Istrum, Euphratem superem*, &c.

(6) *Inundationibus.*) Livius lib. 5. Decad. 4. refert duodecies eodem anno campum Martium, planaque urbis inundata. Inundationes ejusmodi prodigii semper loco a Romanis habitæ sunt, & in acta referri solitæ.

(7) *Incendiis obnoxiam.*) Idem Livius lib. 1. Decad. 4. *Annus insignis incendio ingenti, quo clivus publicus ad solum exustus.* Et alibi, Tacit. lib. 15. Annal. ubi de incendio Neroniano caussam affert. *Obnoxia urbe arctis itineribus, hucque & illuc flexis atque enormibus vicis*, &c.

(8) *Marmoream.*) Non de ædificiorum pulcritudine, sed de imperii firmitudine ex Dione, quidam intelligi voluisse putaverunt.

CAPUT XXIX.

PUblica opera plurima exstruxit: ex quibus vel præcipua, (1) Forum cum (2) æde Martis Ultoris, templum Apollinis in Palatio, ædem Tonantis Jovis in (3) Capitolio. Fori exstruendi caussa fuit, hominum & judiciorum multitudo, quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaque festinantius, nec dum perfecta Martis æde, publicatum est, cautumque ut separatim in eo (4) publica judicia & (5) sortitiones judicum fierent. Ædem Marti, bello Philippensi (6) pro ultione paterna suscepto, (7) voverat. Sanxit ergo ut de (8) bellis triumphisque heic consuleretur Senatus: provincias cum Imperio petituri, hinc (9) deducerentur: quique victores redissent, huc (10) insignia triumphorum inferrent. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus

mus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo (11) haruspices pronuntiarant. Addidit (12) porticus cum (13) bibliotheca Latina, Græcaque. (14) Quo loco jam senior sæpe etiam Senatum habuit, (15) decuriasque judicum recognovit. Tonanti Jovi ædem consecravit, liberatus periculo, cum expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam ejus (16) fulgur perstrinxisset, (17) servumque prælucentem exanimasset. Quædam etiam opera sub nomine alieno, nepotum scilicet & uxoris sororisque, fecit: ut porticum, (18) basilicamque Lucii & Caii: item porticus (19) Liviæ & Octaviæ, (20) theatrumque Marcelli. Sed & cæteros principes viros sæpe hortatus est, ut pro facultate quisque monumentis vel novis, vel refectis, & excultis, urbem adornarent. Multaque a multis exstructa sunt: sicut a (21) Marcio Philippo, (22) ædes Herculis Musarum: a L. Cornificio, (23) ædes Dianæ: ab (24) Asinio Pollione, atrium Libertatis: a Munatio Planco, ædes Saturni: (25) a Cornelio Balbo, theatrum: (26) a Statilio Tauro, amphitheatrum: a (27) M. vero Agrippa, complura, & egregia.

NOTÆ.

(1) *Forum.*) Quid sit in Julio c. 26.

(2) *Æde Martis Ultoris.*) Ovid. 5. fast. loquentem inducens Augustum, & Marti preces fundentem:

Dona feres, & me victore, vocaberis Ultor,
Dixerat, & victo lætus ab hoste redit.

Formæ fuit rotundæ in ipso Augusti foro extructa ædes illa hac urbis hodiernæ regione, quæ S. Martinæ ædem attingit ex descriptione Jacobi Lauri; sed duo erant & diversæ formæ, utrumque ab Augusto ædificatum, alterum in Capitolio post recepta a Parthis signa. Templum hic & ædem videtur manifeste distinguere, unde hanc differentiam ex Gellii lib. 14. cap. 7. ascribere expedit, ibidem enim ex Varrone ait: *In curia Hostilia & in Pompeia & post in Julia, cum profana ea loca essent, templa esse per augures constituta, ut in iis Senatusconsulta more majorum justa fieri possent. Inter quæ id quoque scriptum reliquit* (Varro) *non omnes ædes sacras templa esse, ac ne ædem quidem Vestæ, templum esse.*

(3) *In Palatio.*) Quid sit Palatium c. 5. ubi in Palatii regione natum Augustum retulit. Quapropter montem illum verosimile est pro aliis elegisse decorandum; ibi enim splendidissimam illam domum extruxit, de qua hoc ipso capite & c. 5. hujus etiam hodie visuntur vestigia quædam, ab ea parte qua montem Aventinum respiciens Circo maximo imminebat, ut facilius posset inde spectacula, & navalia præsertim videre prælia, quemadmodum in ejus descriptione notavit Jacobus Laurus.

(4) *Publica judicia.*) Ea sunt in quibus accusare cuivis licebat e populo, ut repetundarum, ambitus, &c. de quibus in Julio c. 4. & 9. adulterii in Tiber. c. 35.

(5) *Sortitiones judicum.*) An Senatores ab initio judicaverint, an vero tantum post ademptum id muneris equitibus, quæstio est ambagibus multis obnoxia; ut ut est illud, constat sortitiones judicum tunc fieri solitas cum prætor aut princeps ille quæstionis de quo in Jul. c. 11. selectorum hoc anno judicum, qui vulgo 300. ut existimant, nomina omnia conjiciebat in urnam, ut numerus educeretur definitus per legem negotii, de quo agebatur, caussa latam, si vero vel accusator vel reus quosdam ex illis sibi suspicaretur infensos, rejectis illis ab utraque parte subsortiebantur alios. Huic ergo judiciorum parti forum suum Augustus destinaverat. Qua de re Cicero in Verrinis & ibi Asconius Pedianus.

(6) *Pro ultione.*) Ovid. fast. 5.

Ultor ad ipse suos cælo descendit honores,
Templaque in Augusto conspicienda foro.

(7) *Voverat.*) Ovid. ibidem:

Voverat hunc genitor tunc cum pia sustulit arma.

Pia scilicet, quia suam in adoptivum patrem pietatem exhibebant.

(8) De

(8) *De bellis.*) Indicendis, quod olim in Capitolio idem Ovid. ibid.

Digna Giganteis hæc sunt delubra trophæis;
Hinc fera Gradivum bella movere decet.

(9) *Deducerentur.*) Officii caussa. Vide in Julio c. 71.

(10) *Insignia Triumphorum:*) De his in Julio c. 37.

(11) *Haruspices.*) Notum est, fuisse divinatores quosdam, qui & extispices dicti ab extorum inspectione, futura prædicentes.

(12) *Porticus.*) Locus erat totus ad amœnitatem & magnificentiam compositus, & extructus, ubi deambulationes & umbracula. Ovid. de porticu Pompeii.

Tu modo Pompeia lætus spatiare sub umbra, &c.

Martial. non semel.

(13) *Bibliotheca.*) De qua Horatius epist. 1. lib. 2.

Si munus Apolline dignum
Vis complere libris, & vatibus addere calcar.

Et Ode 31. lib. 1.

Quid dedicatum poscit Apollinem
Vates, quid orat, &c.

Et lib. 1. Epist. 3.

Scripta Palatinus quæcumque recepit Apollo, &c.

Idem voluerat Julius c. 44.

(14) *Quo loco.*) De templo Apollinis Sabellicus locum illum intelligit, quod in aliis, quam consecratis augurio locis haberi Senatum fas non esset: verum cum & alia multa Augustus immutarit, & hic idem auctor licet ædem Martis a templo distinguens, in illa tamen Senatum consulendum voluisse referat, de porticu quoque vel bibliotheca intelligi posse videtur. De hoc Apollinis templo Propertius lib. 2. Elegia 1. ab initio.

Atque ubi navali stant sacra palatia Phœbo, &c.

Hujus in fastigio videbatur solis currus, qui multo auro obductus mirum splendorem edebat; cujus meminit idem auctor lib. 2. Elegia 31. templum describens:

Tum medium claro surgebat marmore templum
Et patria Phœbo carius Ortygia.
Auro solis erat supra fastigia currus, &c.

Manilius quoque lib. 5.

(15) *Decurias.*) Judicum decuriæ fuerunt eorumdem variæ classes, de quibus sic Plinius lib. 33. cap. 1. *Judicum quoque non nisi quatuor decuriæ fuere primo, vixque millia singula in decuriis inventa sunt nondum provinciis ad hoc munus admissis*, &c. Et cap. 2. *decuriæ quoque ipsæ discretæ pluribus nominibus fuere tribunorum æris, & selectorum, & judicum. Præter hæc etiamnum nongenti vocabantur.* Videsis & Turn. lib. 29. c. 16. &c.

(16) *Fulgur.*) Pro fulmine posuit, quod nec aliis insuetum.

(17) *Servum prælucentem.*) De consuetudine luminum itineribus nocturnis gerendorum in Jul. c. 31.

(18) *Basilicamque Caii & Lucii.*) Quid sint basilicæ supra in Jul. cap. 10. hæc, quæ Caii fuit & Lucii referente Marliano, stetit eo in loco, qui hodie est inter templum S. Bibianæ, & urbis mœnia: cui rei fidem facit, quod Jacobus Laurus ait locum etiam hodie dici *Thermæ Gallutii* parum corruptis vocibus *Caii* & *Lucii*. Non quidem quod ibi thermæ fuerint, sed quod ingentia omnia ædificia thermas vulgus appellaverit. *Præterea*, inquit idem Laurus, *concamerata fornix, quæ adhuc integra permanet, attestatur, qua præter Pantheonis illam mirabilem, nullam aliam superbiorem invenies.*

(19) *Liviæ & Octaviæ.*) Illa conjux, hæc soror Augusti. Liviæ porticus in sacra via fuit: ut innuit Ovidius:

Disce tamen veniens ætas ubi Livia nunc est
Porticus, immensæ tecta fuisse domus.

Julii nempe Cæsaris in Julio cap. 46. de Octavia autem in nona urbis regione ante Marcelli filii ejus theatrum ubi fuit & curia Octavia. Harum porticus scilicet & curiæ statuas & imagines Plinius ab eximiis auctoribus maxime commendat. Ædificia illa a S. Nicolao in carcere ad S. Mariam in porticu extensa fuisse conjiciunt.

(20) *Theatrum Marcelli.*) Filius hic erat Octaviæ. Theatrum inter & amphitheatrum discriminis illud erat, quod illud semicirculi, hoc circuli ferme, seu potius ovi figura constaret. Marcelli theatrum Tarpejo monti accubabat, ubi suum olim erigere Cæsar destinarat, in Jul. c. 44. ibi fuit ubi hodie Palatium Sabellorum, in quo multæ supersunt ejus reliquiæ: columnæ præsertim, sed igne labefactatæ, ut idem Laurus testatur.

(21) *Marcio Philippo.*) Augusti vitrico, de quo c. 8. vulgatæ editiones legebant.

(22) *Herculis & Musarum.*) Casaubonus & Tor-

Torrentius suorum librorum auctoritate sustulerunt; templum enim illud Herculi commune fuit & Musis, ut ex Plutarcho problemate *69.* constat, a Martio illo Philippo instauratum duntaxat, non primo conditum, sed longe antea a M. Fulvio Nobiliore Ennii poëtæ amicissimo circa annum U. C. 566. Fulvius quippe de Ætolis triumphaturus novem musarum statuas ex capta urbe Ambracia Romam transtulerat, ibique dedicaverat, ut ostenderet Musarum quietem defensione Herculis egere, hujus vero virtutem voce Musarum exornari. Juxta illud Horatii Ode 9. lib. 4.

Vixere fortes ante Agamemnona
Multi, sed omnes illacrymabiles
Urgentur, ignotique longa
Nocte, carent quia vate sacro.

Amicitiam Ennii præsertim respiciens Fulvius, cum enim ille perditionis comitem amico se præbuisset, ejus victoriam insigni laude celebraverat: de his Livius lib. 8. & 9. Decad. 4. & Plinius lib. 35. c. 10. ac præsertim Eumenius Rhetor oratione de scholis instituendis, quæ cum variis panegyricis edita vulgo invenitur. Fuerunt alia tria Herculis templa, quorum aliqua etiamnum Romæ visuntur vestigia.

(23) *Ædes Dianæ.*) Plures itidem fuere.

(24) *Ab Asinio Pollione atrium libertatis.*) De Asinio jam c. 30. & 55. Julii. Atrium locus erat columnis cinctus, cujus in medio area sub dio, quæ ideo αἴθριον ab αἰθὴρ aër & peristylium a columnis appellata; unde atria apud ipsos monachorum claustris, ut ajunt, non absimilia. In atrio libertatis tabularium fuit, quo servabantur acta publica. Ut clare satis innuit Livius lib. 3. Decad. 5. *Censores ex templo in atrium libertatis ascenderunt, & ibi signatis tabellis publicis, clausoque tabulario,* &c. hujus conditor longe ante fuerat Gracchus. Ut idem Livius lib. 4. Decad. 3. notat; unde non nisi collapsi aut ruinam minantis instauratorem fuisse Pollionem verosimile est. Huc doctos animi caussa convenisse innuit Ovid.

Nec me quæ doctis patuerunt prima libellis
Atria libertas tangere passa sua est.

(25) *Cornelio Balbo.*) Illo Cæsaris amico, de quo in Jul. cap. 78. & 81. De hujus theatri loco non convenit antiquariis, existimant vulgo ejus vestigia superesse sub palatio ducis Cæsarini, quin & eidem palatio dedisse fundamenta.

(26) *A Statilio Tauro, amphitheatrum.*) Hoc solum, primumque lapidem Romæ fuisse notat Lipsius lib. de amphitheatro c. 5. meminit Dio lib. 51. conditum anno U. C. 725. hujus ædificii vestigia videntur ad templum & cœnobium S. Crucis in Hierusalem, ubi Cistercensis ordinis viri habitant.

(27) *Ab Agrippa complura & egregia.*) Mirabile præsertim illud templum, quod Jovi & diis omnibus dicatum, Pantheum appellavit etiamnum hodie extans, a Bonifacio 4. summo pontifice in honorem S. Mariæ & omnium sanctorum consecratum, quod a forma vocavere *rotunda.*

CAPUT XXX.

SPatium urbis in (1) regiones vicosque divisit: instituitque ut illas (2) annui magistratus sortito tuerentur, (3) hos magistri e plebe cujusque viciniæ electi. Adversus incendia (4) excubias nocturnas, vigilesque commentus est. Ad coërcendas inundationes, alveum Tiberis laxavit, ac repurgavit, completum olim ruderibus, & ædificiorum prolapsionibus coarctatum. Quo autem facilius undique urbs adiretur, desumta sibi (5) Flaminia via (6) Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus viris ex (7) manubiali pecunia sternendas distribuit. Ædes sacras, vetustate collapsas, aut incendio absumptas, (8) refecit: easque & cæteras opulentissimis donis adornavit: utpote qui (9) in cellam Capitolini Jovis (10) sedecim millia pondo auri, gemmasque ac margaritas (11) quingenties HS. una donatione contulerit.

A. V. C. DCCXLI.

NOTÆ.

(1) *Regiones.*) xiv. ut supra in Julio c. 39. notatum est. An vero divisionis hujus primus auctor fuerit, non conveniunt interpretes. Torrent. & Beroald. negant, Casaubonus affirmat, quod illius partitionis ante Augustum nulla mentio facta sit a Varrone lib. 4. de Lingua Latina.

(2) *Annui Magistratus.*) An ad id unum lecti, an vero magistratibus annuis id quoque demandatum, obscurum reliquit auctoris brevitas. Posterius tuentur Torrentii & Casauboni conjecturæ, nec illis videntur alii præponderare.

(3) *Hos.*) Vicos scilicet, unde vicomagistri.

(4) *Excubias vigilesque.*) Quæ cura Ædilium ante fuerat c. 25. *& lege* 3. *ff. de officio præfecti vigilum.*

(5) *Flaminia via.*) Flaminius consul post victos Ligures ne sui milites otio frangerentur, hanc straverat primus per Tusciam & Umbriam Ariminum usque. Livius lib. 9. Decad. 4. porta flaminia, unde hæc via incipiebat, hodie *porta del popolo*. De viis sternendis jam supra in Julio non nihil c. 44.

(6) *Ariminum.*) *Rimini* munivit & alibi quam in Italia: vide inscriptiones.

(7) *Manubiali.*) Quid manubiæ in Jul. cap. 26.

(8) *Refecit.*) Hinc Ovidius fastorum 2.

Templorum positor, templorum sancte refector.

Ancyrano lapide hæc omnia enumerantur, quem vide in calce operis.

(9) *Cellam.*) Quid sit vide in Jul. c. 84.

(10) *Sedecim millia.*) Budæus lib. 3. de asse ex multis auctorum monumentis Romanæ auri unciæ pretium statuit 16. francicos & 8. solidos nostrates cum semisse, libra vero, seu quod idem est, pondo Romanum 12. constabat unciis, ut in Jul. c. 4. notatum est, atque ideo auri libra 197. l. 2. s. nostratibus æquivalet, quæ summa decies sexties millies ducta, ni falsam ipse rationem habuerim, dabit 3142000. l.

(11) *Quingenties.*) Juxta eadem principia sunt 2187500. l.

CAPUT XXXI.

(1) POSTQUAM vero pontificatum maximum, quem nunquam (2) vivo Lepido, auferre sustinuerat, mortuo demum suscepit, quidquid (3) fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, supra duo millia contracta undique cremavit: ac solos retinuit Sibyllinos: hos quoque delectu habito: condiditque duobus (4) forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. (5) Annum a D. Julio ordinatum, sed postea negligentia conturbatum atque confusum, rursus ad pristinam rationem redegit: in cujus ordinatione (6) Sextilem mensem e suo cognomine nuncupavit, magis quam Septembrem, quo erat natus: (7) quia hoc sibi & primus consulatus & insignes victoriæ obtigissent. Sacerdotum & numerum & dignitatem, sed & commoda, auxit: præcipue Vestalium virginum. Cumque in demortuæ locum aliam (8) capi oporteret, ambirentque multi ne filias in (9) sortem darent: adjuravit, si cujusquam neptium suarum competeret (10) ætas, oblaturum se fuisse eam. Nonnulla etiam ex antiquis cærimoniis paullatim abolita restituit: ut (11) Salutis augurium, (12) Diale Flaminium, (13) sacrum Lupercale, (14) ludos Seculares & (15) Compitalicios: Lupercalibus vetuit currere imberbes: item, Secularibus ludis juvenes utriusque sexus prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo majore natu propinquorum. (16) Compitales Lares ornare (17) bis anno instituit, vernis floribus, & æstivis. Proximum a Dis immortalibus honorem memoriæ ducum

præ-

præstitit, qui imperium populi Rom. ex minimo maximum reddidissent. Itaque & opera cujusque, (18) manentibus titulis, restituit: & statuas omnium (19) triumphali effigie in (20) utraque Fori sui porticu dedicavit. Professus est edicto, *commentum id se, ut illorum velut ad exemplar & ipse dum viveret, & insequentium ætatum principes exigerentur a civibus*. Pompeii quoque statuam contra (21) theatri ejus (22) regiam, (23) marmoreo Jano supposuit, translatam (24) e curia, in qua C. Cæsar fuerat occisus.

NOTÆ.

(1) *Pontificatum*.) Quid hic sit in Jul. c. 13. hunc suscepit Augustus ne quid sibi deesset ad summam potestatem: priscis enim regibus id juris fuit, ut & leges humanæ & religionis ceremoniæ penes ipsos forent, quod ab Augusto, cæteris quoque imperatoribus observatum.

(2) *Vivo Lepido auferre*.) In eandem omnino sententiam Seneca lib. 1. de Clementia c. 10. *Pontificatum maximum, non nisi mortuo illo* (Lepido scilicet) *transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari quam spolium*. An vero id ex more passus sit Augustus, quod perpetuus esset pontificatus, ut de cæteris quoque sacerdotiis tradit Plinius lib. 18. c. 2. & Cassiodorus clare satis innuit in patriciatus formula; affirmari vix posse videtur, Plutarcho in quæstionibus Rom. proprium id auguribus duntaxat fuisse dicente, cui plane adstipulatur Plinius Junior lib. 4. epist. 8. *Sacerdotium ipsum* (auguratum intellige) *cum priscum & religiosum, tum hoc quoque sacrum plane & insigne est, quod non adimitur viventi. Nam cætera quanquam dignitate propemodum paria, ut tribuuntur, sic auferuntur*.

(3) *Fatidicos*.) Quibus fata P. R. descripta, qui & fatales & vaticini dicuntur. Id non primus statuerat Augustus; Livius lib. 9. Decadis 4. in oratione Posthumii consulis. *Quoties hoc patrum avorumque ætate negotium est magistratibus datum ut sacra extrema fieri vetarent? sacrificulos vatesque Foro, Circo, urbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent comburerentque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam Romano more abolerent?*

(4) *Forulis*.) Dixit pro capsulis seu loculamentis quo sensu Juvenalis.

Hic libros dabit & forulos mediamque
Minervam.

Secus *fori* & loca in spectaculis & sedilia in navibus significant. Et vaticinos libros apposite vatum Deo credebat, Apollini scilicet, cujus statua 50. pedum altitudine fuit, de qua ut a se visa Plinius ait, dubium an ære nobilior an pulchritudine. Plures fuere.

(5) *Annum a D. Julio ordinatum*.) Quæ cura maximi pontificis erat in Jul. c. 40. notatum: ideo autem conturbatus jam erat, quia Julii mentem in intercalationibus non assecuti pontifices, quarto quoque anno incipiente intercalaverant, cum nisi quarto quoque anno desinente non esset intercalandum: qua ratione in pristinam confusionem reditura res erat. Annis enim 36. quorum decursu non plures quam novem dies addendi fuerant, errore supra memorato ducti pontifices, duodecim addiderant, quem ut emendaret Augustus 12. annos absque intercalari hoc est bissextili die transigi jussit, ut tres illi dies qui per annos 36. sacerdotalis festinationis vitio creverant, intercalato nullo devorarentur. *Post hoc unum diem secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente, anno intercalari jussit: & omnem hunc ordinem, æreæ tabulæ, ad æternam custodiam incisione mandavit*. Ut ait Macrobius lib. 1. c. 14.

(6) *Sextilem*.) Quia sextus a Martio unde incipiebat annus Romuli, re enim sublata, manserat appellatio. Hodie Augustus ab Augusto. Ut & Julius de quo in Jul. c. 76. & Macrob. & Censorinus.

(7) *Quia hoc*.) Mense scilicet, quin & eodem die. Horatius Ode 14. lib. 4.

Nam tibi quo die
Portus Alexandria supplex
Et vacuam patefecit aulam, &c.

(8) *Capi*. Gellius ibidem. *Plerique autem capi virginem solam debere dici putant, sed flamines quoque diales, item pontifices & augures capi dicebantur*. Et paulo ante, *capi autem virgo propterea dici videtur, quia pon-*

pontificis manu prehensa, ab eo parente, in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur. Pontificis inter alia verba solemnia, hæc sunt: *te amata capio. Amata inter capiendum a pontifice max. appellatur, quoniam quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est.*

(9) *In sortem darent.*) Gellius lib. 1. c. 12. scribit Papia lege cautum fuisse, ut pontificis maximi arbitratu virgines e populo 20. legerentur, quas inter fieret ejusmodi sortitio.

(10) *Ætas.*) Non minor sex, nec major decem annis, quæ patrima foret & matrima, &c. Gellius ibid.

(11) *Salutis augurium.*) Triumphis peractis, quo tempore Janum clausit Augustus, Salutis quoque revocavit augurium. De Jano quidnam foret cap. 22. & nota res omnibus; de Salutis augurio non item. Hoc autem, ut ex Dionis lib. 37. colligitur, divinationis quoddam genus erat, quo probabatur concederent-ne ipsi Dii ut Salus populo Romano postularetur, quasi nefas fuisset eam, priusquam petendi venia concederetur, postulare. Destinatus ad id singulis annis dies ad quem nullus exercitus ad bellum profectus, hostis nullus in armis esset, aut pugnatum fuisset, quapropter belli temporibus non celebrabatur.

(13) *Sacrum Lupercale.*) De Luper. in Jul. c. 76.

(14) *Ludos Seculares.*) Sic dicti sunt quod unoquoque sæculo fierent, centesimo scilicet, vel decimo & centesimo anno, nam adhuc Grammatici certant, ex instituto Valerii Publicolæ, ad liberandam pestilentia civitatem illius exemplo Valesii, cujus filii ceremoniis iisdem peste sanati dicebantur, de quo Valer. Max. lib. 2. cap. 1. Horum inter alios ritus hic erat, ut spectacula multa & sacrificia tribus diebus totidemque noctibus fierent, ac præsertim pueri puellæque ingenui carmina & Pæanas accinerent, quibus imperii Romani perennitas diis immortalibus commendabatur. Extat apud Horatium in fine Epodon seculare carmen quod his ludis scripserat anno ab V. C. 736. Vide & in Claud. c. 21. & in Domit. cap. 4.

(15) *Compitalicios.*) Hi Laribus consecrati, ut pote quorum tutelæ commissa urbis compita: Ovid. fast. 2.

Qui compita servant,
Et vigilant nostra semper in urbe Lares.

Plautus in Mercatore Act. 5. Sc. 2.

Vos Lares viales ut me bene juvetis.

A Servio Tullio Rom. rege instituta compitalia, quoniam Larium filius existimabatur. De quo Plinius lib. 36. cap. 27. & Dionysius Halicarnasseus lib. 4. qui non nihil a Livio l. 2. super hac Servii Tullii origine differunt.

(16) *Compitales Lares.*) Ursini libri & quidam editi, legebant *compitaliciis*. Quo sensus fieret: ornandos jussisse Lares ludis compitaliciis, quod a Suetonii consuetudine non abhorret, ut nempe quæ conjunctim proposuit, ea divisim explicet. Verum cum non reperiantur bis anno celebrati, priorem lectionem retinuit Casaubonus & alii, ut intelligantur Larium simulacra in compitis posita bis unoquoque anno, Augusto jubente, floribus adornata.

(17) *Bis anno instituit.*) Hinc colligere est compitalia non stato aliquo die cæterorum instar festorum celebrata, quod & aperte affirmat Ausonius Eidyllio 25.

Et numquam certis redeuntia festa diebus,
Cum sua per vicos compita quisque colit.

Non publici modo, sed & privati Lares floribus ornabantur. Juvenal. Satyr. 12.

Laribusque paternis
Thura dabo, atque omnes violæ jactabo colores.

Plinius lib. 21. c. 3. &c.

(18) *Manentibus titulis.*) Hoc est inscriptionibus, quibus declarabatur, quorum essent ejusmodi monumenta: contra omnino Domitianus, ut videre est in ejus vita cap. 5. quem forte Suetonius hic perstrinxerit.

(19) *Triumphali effigie.*) Triumphalium virorum statuas in curribus dicatas auctor est Plinius lib. 34.

(20) *Utraque fori sui porticu.*) Ab Ænea & Romulo, omnes ordine disposuit. Unde Ovidius 5. fastorum de Marte Ultore, cujus ædes in ipso foro fuit:

Hinc videt Ænean oneratum pondere caro,
Et tot Juleæ nobilitatis avos, &c.

Hic nota verbum *exigerentur* hoc est requirerentur eædem in illis virtutes & quasi trutina examinarentur, quo sensu in Jul. c. 47. ne qui dissimiles essent, admitterentur.

(21) *Theatri.*) Pompeius primus mansuram theatro sedem posuit, quo nomine incusatum illum tradit Tacit. Annal. lib. 14. subitariis enim huc usque gradibus & Scena temporaria ludi celebrati, & vestustioribus temporibus, stans populus spectaverat, ut ait idem ibidem. In campo Floræ fuit ubi ho-

hodie Palatium Ursinorum teste Jacobo Lauro.

(22) *Regiam.*) Quænam illa sit non constat. Torrentius arbitratur ipsum theatrum magnificentiæ caussa sic appellatum. Casaubonus de illa domo mavult intelligi, quam theatro junctam ab ipso Pompeio, tradidere Velleius & Plutarchus, aut certe de alio quovis ædificio inibi ejusdem jussu constructo, quod significaverit hoc nomine Tranquillus, qui vocem Græcam *basilica*, de qua in Jul. c. 10. Latinam fecerit, quemadmodum de Pauli basilica de qua cap. 29. Jul. dixit Statius *sublimis regia Pauli.* Quo sensu Sigonius *lib. 2. de antiquo jure Italiæ cap. ultimo* notat, regiam cum dicerent, nil aliud quam basilicam intellexisse. Certe ex Gellio lib. 4. c. 6. conjicere est regiam fuisse quoque aliquod in ædificiis splendidis membrum; verba sunt: *ita in veteribus memoriis scriptum legimus, in sacrario in regia hastas Martias movisse, cujus caussa SC. factum est, cujus exemplum hoc est. Quod C. Julius L. F. Pontifex nunciavit in sacrario in regia hastas Martias movisse*, &c. quibus manifeste, ni fallor, significatur, regiam, sacrarii partem constituisse.

(23) *Marmoreo Jano supposuit.*) In quibusdam non malis codicibus Torrent. & Casaubonus legunt *superposuit*, quod & potest, Jani quippe fuerunt transitiones perviæ fornicatæ quæ speciem arcus referrent, qualia Romæ multa & magna hominum frequentia celebrari solebant, ut colligere est ex Cicerone 6. Philipp. 15. de portis quibusdam, quæ in viarum capitibus essent. Donatus explicat, adhuc infra in Domit. c. 13.

(24) *E curia.*) In Jul. c. 80. & 81.

CAPUT XXXII.

PLERAQUE pessimi exempli correxit, quæ in perniciem publicam, aut ex consuetudine licentiaque bellorum civilium duraverant, aut per pacem etiam exstiterant. Nam & (1) grassatorum plurimi palam se ferebant succincti ferro, quasi tuendi sui caussa: & rapti per agros viatores sine discrimine, liberi, servique, (2) ergastulis possessorum supprimebantur: & plurimæ factiones, titulo (3) collegii novi, ad nullius non facinoris societatem coibant. Igitur grassatores, dispositis per opportuna loca (4) stationibus, inhibuit: ergastula recognovit: collegia, præter antiqua & legitima, dissolvit: (5) tabulas veterum ærarii debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam (6) exussit. (7) Loca in urbe publica juris ambigui possessoribus adjudicavit. (8) Diuturnorum reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur, nomina abolevit: conditione proposita, ut si quem quis repetere vellet, (9) par periculum pœnæ subiret. Ne quod autem maleficium, negotiumve impunitate vel mora elaberetur, (10) xxx. amplius dies, qui (11) honorariis ludis occupabantur, (12) actui rerum accommodavit. Ad tres judicum (13) decurias, quartam (14) addixit ex inferiore censu: quæ (15) ducenariorum vocaretur, judicaretque de levioribus summis. Judices (16) a tricesimo ætatis anno adlegit: id est, quinquennio maturius quam solebant. At plerisque judicandi munus detrectantibus, vix concessit ut singulis decuriis (17) per vices annua vacatio esset: & ut (18) solitæ agi Novembri ac Decembri mense res omitterentur.

NOTÆ.

(1) *Grassatorum.*) Grassari proprie sine ferro aggredi significare notant; sed improprie sæpe locuti essent auctores, tum hic, tum Livius lib. 2. Decad. 1. de Porsenna loquens. *Trecenti conjuravimus, ut in te hac via grassaremur.* Juvenal. Sat. 3. *interdum & ferro subitus grassator agit rem*, & Suetonius ipse in Jul. c. 72. Caligula 34. Neron. 36. quibus locis adducar potius, ut cum Sabellico existimem grassari esse supra modum sævire ab impetu gradiendi, cum & Salustius pro gradi usus fuerit præfatione belli Jugurthini. *Ad gloriam virtutis via grassatur.*

(2) *Ergastulis.*) Ergastula sunt loca, in quibus vincti servi detinebantur. Juvenal. Sat. 14.

Quem mire afficiunt inscripta ergastula carcer
Rusticus. Et Sat. 8.
Quid facies talem sortitus Pontice servum?
Nempe in Lucanos, aut Tusca ergastula mittas.

Ibi terræ præsertim colendæ allaborabant. Lucanus.

Vincto fossore coluntur
Hesperiæ segetes.

Columella lib. 1. c. 8. &c. vel cædendis lapidibus. Plautus in captivis Act. 3. Sc. 5.

Ducite,
Ubi ponderosas, crassas capiat compedes,
Inde ibis porro in latomias lapidarias;
Ibi quom alii octonos lapides effodiunt,
Nisi cotidianus sesqui opus confeceris?
&c.

De quo adhuc infra Tiberii cap. 8. & fuse Lipsius elect. lib. 2. c. 15.

(3) *Collegii.*) Eadem jam ante cura fuerat Julio c. 43.

(4) *Stationibus.*) Hinc stationarii milites etiam in provinciis. Cujacius, observ. lib. 19. c. 11. & in Jul. c. 19.

(5) *Tabulæ.*) Vide in Jul. c. 42.

(6) *Exussit.*) Vulgatæ editiones & omnes Torrentii libri habent *excussit*: Priorem tamen lectionem prætulit & cum ipso Casaubonus tum auctoritate Dionis uterque motus; libro enim 53. expresse dicit combustas, tum simili aliorum imperatorum beneficio, Hadriani ut Spartianus, Aureliani ut Vopiscus, narravere. Ejusmodi tabulas, *Stirpes veterum fraudum, & seminaria futurarum* vocat Ausonius in Panegyric.

(7) *Loca in urbe publica.*) Hoc est quorum possessio privatorum erat, quamvis jus possidendi ambiguum foret, & incertum: *publica* igitur intellige, quæ talia esse putabantur. Ad dirimendas ejusmodi lites instituti sunt postea judices, qui curatores ædificiorum publicorum appellati, ut probat vetus lapis, qui in calce operis inter inscriptiones. Hi si loca publici juris esse probarentur, vel auferebant ea possessoribus, vel imposito solario (hoc est vectigali quod pro solo pendendum erat) relinquebant.

(8) *Diuturnorum reorum.*) Imperatorum sequentium constitutionibus quæstiones criminales anno vel biennio terminabantur. Ut fuse in lib. 3. Cod. *ut intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

(9) *Par periculum.*) Quæ pœna calumniatorum est, quibus damnatis olim inurebant fronti literam K, ut e Cicerone notavit Casaubonus in oratione pro Roscio Amerino. Unde Papinianus l. 13. ff. *de testibus*, hominem integræ frontis, calumniatori opponit. De quo videsis legem 17. Cod. de pœnis.

(10) *Triginta amplius dies.*) Major enim festorum dierum numerus, quam ut non modo tot judicia, sed & alia quoque negotia possent peragi, quapropter 30. illos dies qui festi propter ejusmodi ludos erant, judiciarios fecit. Hoc imitatus est postea Antoninus Philosophus auctore Capitolino in ejus vita: *rei judiciariæ singularem diligentiam adhibuit: fastis dies judiciarios addidit, ita ut 230. dies annuos rebus agendis litibusque disceptandis constitueret.* Hoc jam inde a Ciceronis temporibus faciendum exoptaverant, ut ipse testatur in Verrinis; & ab aliis tamen imperatoribus auctus iterum pro varia, ut fit, rerum occasione dierum festorum numerus.

(11) *Ludis honorariis, &c.*) Vel quos privati homines, honoris caussa ederent, quod sæpe factum illis temporibus, Martial. Epig. 16. lib. 3. cum magistratuum antea, sacerdotumque proprium id jus esset divinique honoris gratia, non humani: vel *honorarios* dixit, quasi prætorios, quos prætores quorum numerum ad 16. auxerat, ederent, qua ratione *jus honorarium* κατ' ἐξοχὴν dicitur illud, quod prætores statuebant.

(12) *Actui rerum.*) Hoc est rebus agendis ac

ac tractandis negotiis adhuc infra c. 78. & Claud. c. 15. & 23.

(13) *Decurias.*) De his c. 29.

(14) *Addixit.*) Quidam legendum censent *addidit*, quod Torrentio probatur. Addici porro judices dicebantur, cum aut illos prætor daret, aut litigantes assumerent, quod multum ab hoc Augusti instituto differre videtur. Et certe Suetonius infra in Calig. c. 16. dicit *quatuor decuriis quintam addidit*. Et in Galba cap. 14. *sextam adjici precantibus*.

(15) *Ducenariorum.*) Non quod ducenti duntaxat essent, major enim in decuriis singulis judicum numerus, ut supra cap. 29. notatum est; sed quod ducenta tantum haberent in censu; unde colligi posse videtur Augusto judicum numerum, ut citius controversiæ dirimerentur, amplificanti non suffecisse Romanorum equitum numerum; adlegit siquidem alios, quibus quadringenta non erant, hoc est census equester, ut in Julio c. 33. notatum.

(16) *A tricesimo.*) Legendum vult Casaubonus *a vicesimo*, cum nullibi repererit non lectos ante 35. annum judices ad Augusti tempora, contra vero legitimam huic obeundo muneri ætatem fuisse contendit annum 25. *ex lege* 8. *ff. de muneribus & honoribus*, quæ & Cujacii mens est.

(17) *Per vices annua vacatio.*) Ut, cum quatuor essent decuriæ, quarto quoque anno singulis vacatio concederetur. Inviti quippe judicare cogebantur, ut patet hoc loco & *l.* 13. *ff. de vacatione & excusatione munerum* §. 2. *qui autem non habet excusationem, etiam invitus judicare cogitur*. Et *ll.* 9. *ac* 18. §. 14. *ff. de muneribus & honoribus*, &c.

(18) *Solitæ res agi.*) Hoc est, vix permisit ut mense Novembri & Decembri omitterentur negotia, & lites, quæ aliis anni mensibus agi solebant, quo sensu dixit *rerum actus*, vel secundum Casaubonum, ut negotiosi mensium illorum dies nulli essent. Duplicem hîc vacationem assignare videtur; alteram annuam qua gauderent singulæ decuriæ alternatim: ac proinde non nisi quarto quoque anno: quatuor enim erant, ut patet ex hoc loco: alteram vero bimestrem, qua gauderent simul omnes decuriæ uno quoque anno, postrema vacatione nihil ferme concedebat, duobus enim illis mensibus Novembri & Decembri paucissimi dies rebus agendis addicti, sed omnes ferme feriati, ut patet ex Calendario veteri, Asconio & aliis. December præcipue voluptatibus deputatus; Seneca epist. 18. *December mensis est, cum maxime civitas desudat. Jus luxuriæ publicæ datum est: ingenti apparatu sonant omnia, tanquam quidquam intersit inter Saturnalia & dies rerum agendarum. Adeo ut errasse mihi non videatur, qui dixit olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum*. Et Martial. lib. aphop. Epig. 1.

Synthesibus dum gaudet eques dominusque Senatus, &c.

Infra cap. 71. & Claudii cap. 5. &c. unde constare videtur longe abfuisse, ut dies, quos e duobus illis mensibus substraxerat, æquaverint 30. illos, quos rerum actui prius dixit accommodatos.

CAPUT XXXIII.

IPse (1) jus dixit assidue, & in noctem nonnunquam: si parum corpore valeret, lectica pro tribunali collocata, vel etiam domi cubans. Dixit autem jus non diligentia modo summa, sed & lenitate: si quidem manifesti parricidii reum, ne (2) culeo insueretur, quod non nisi confessi afficiuntur hac pœna, ita fertur (3) interrogasse: *Certe patrem tuum non occidisti?* Et cum de falso testamento ageretur, omnesque (4) signatores (5) lege Cornelia tenerentur: non tantum (6) duas tabellas, damnatoriam & absolutoriam, simul cognoscentibus dedit: sed (7) tertiam quoque, qua ignosceretur iis, quos fraude ad signandum, vel errore inductos, constitisset. (8) Appellationes quotannis urbanorum quidem litigatorum (9) prætori delegavit urbano: at

at (10) provincialium consularibus viris, quos singulos cujusque provinciæ negotiis præposuisset.

N O T Æ.

(1) *Jus dixit.*) Ut & Julius c. 43. quod & de Tiberio Tacitus Annal. 1. & alii postmodum imperatores etiam Constantinopolitani.

(2) *Culeo.*) Torrentius in optimo codice & Ursinus in veteribus legunt *culleo*. Nota hæc parricidarum pœna, ut culeo, sive quod idem est corio vel bovis, vel asini una cum gallo gallinaceo, vipera, & simia insuti projicerentur in mare. Unde Juvenal. Sat. 8. de Nerone.

Cujus supplicio non debuit una parari
Simia, non serpens unus, non culeus unus, &c.

Et verbis vere magnificis, Cicero in orat. pro Roscio Amerino. Vel si mare proximum non esset, bestiis objicerentur, ut ait Modestinus l. 9. ff. *de lege Pompeia de parricidiis*. Majoraggius lib. 4. miscellaneorum cap. 8. hanc a Pompeio Magno primum constitutam legem existimat, sed repugnare videtur Valer. Max. lib. 1. c. 1. ubi M. quemdam Tullium culeo narrat insutum propter violatam religionem, *idque*, ait, *supplicii genus non multo post parricidis lege irrogatum est justissime, quia pari vindicta parentum ac deorum violatio expianda est*. Certe Pompeius Magnus multo post Tarquinium suam tulit legem. Contra omnino Massagetæ, Indi Callatii, & Caspii, qui parentes suos senio confectos occidebant, ut narrat Herodotus in Clio & Thalia.

(3) *Interrogare.*) Hac interrogatione negandi ansam præbebat, ut atrocitati supplicii inficiatione subtraheretur. Livius Decad. 1. lib. 8. simile quid narrat de Privernatium legato, qui cum Senatoribus tristia adversus illos censentibus responderet ferociter, *Consul benigna interrogatione mitius responsum elicere conatus est*. Ait ibid. Livius.

(4) *Signatores.*) Variæ apud Romanos testamentorum species, sed ea maxime urbani usi fuere, qua septem testium signacula requirebantur. Vide infra in Ner. c. 4.

(5) *Lege Cornelia.*) A Cornelio Sylla dictatore lata, quæ pœnam omnibus irrogabat, qui in testamentis aut nummis fefellissent, unde testamentaria & nummaria dicebatur ab initio, sed interpretatione prudentum ad quoscumque postea falsarios porrecta est.

(6) *Duas tabellas.*) Tabellæ istæ a judicibus conjici solebant in cistas, altera ad condemnationem *C* litera notabatur, altera ad absolutionem litera *A*. Quod si quid ultra foret inquirendum, media quædam erat tabella N. L. hoc est *non liquet*. Harum si numerus prævaleret, condemnatio differebatur; recidebatque caussa tunc in eum statum, qui dicebatur *ampliatio*, idest dilatio, unde & rei ampliati.

(7) *Tertiam qua ignosceretur.*) Ex iis verbis Casaubonus colligit, lege Cornelia qualem Sylla tulerat, exceptum neminem, sed interpretatione sapientum, vel potius Augusti, accidisse, ut illa non teneretur, nisi qui sciens & dolo malo in casum legis incidisset.

(8) *Appellationes.*) Harum stante Rep. usus rarior in civilibus causis (nam provocationes ad populum in criminalibus frequentes occurrunt) a prætore tamen ad prætorem appellatum patet ex 3. Verrina num. 119. & Asconio ad eum locum, a prætore ipso ad tribunos ex eodem Cicerone oratione pro Quintio numero 64. Sub imperatoribus frequentiores. Sub Tiberio, a Senatu ad principem Tacitus annalium 4. testatur, & a Caligula immutatum, infra in Calig. cap. 16. quod & Nero non nihil immutavit, proposita pari pœna in eos, qui ad Senatum & ad principem appellarent: Tacitus Annal. 14. & infra in Nerone c. 17.

(9) *Prætori urbano.*) De Urbano & Peregrino prætore in Jul. cap. 14. Casaubonus scribendum hic censet Pr. Ur. & explicat *præfecto urbis*, qui ordinarius quidem magistratus fuit sub imperatoribus, sed ab Augusto restitutus, ut pote qui post pulsos reges, & stante Repub. extraordinarius tantum & nullius propemodum auctoritatis fuit, sed probandum esset jam restitutum. Certe Cæsar *præfectos pro prætoribus constituit* in Jul. c. 76. quo videtur mutata prætorum jurisdictio, aut saltem appellatio.

(10) *Ac provincialium.*) Ut singuli de singulorum negotiis judicarent, urbani de urbanis, consulares autem viri de provincialium nego-

negotiis judicarent. Horum nomine intelliguntur, quicumque non erant Itali. Hinc patet Augusti instituto suum cuique nationi Judicem Romæ fuisse.

CAPUT XXXIV.

Leges retractavit, & quasdam in integro sanxit, ut [1] sumtuariam, & de adulteriis, & [2] de pudicitia, [3] de ambitu, [4] de maritandis ordinibus. Hanc cum aliquanto quam cæteras severius [5] emendasset, præ tumultu recusantium [6] perferre non potuit: nisi ademta demum lenitave parte pœnarum: & [7] vacatione triennii data, [8] auctisque præmiis. Sic quoque abolitionem ejus publico spectaculo pertinaciter postulante equite, accitos [9] Germanici liberos, receptosque partim ad se, partim in patris gremium ostentavit: manu vultuque significans, ne gravarentur imitari juvenis exemplum. Cumque etiam immaturitate sponsarum, & matrimoniorum crebra mutatione [10] vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi [11] coarctavit: [12] divortiis modum imposuit.

NOTÆ.

(1) *Sumtuariam.*) Vide in Jul. c. 43.

(2) *De pudicitia.*) Vulgatæ editiones legunt *impudicitia*, quod sensum non mutat. Augustus eadem lege adulteria coërcuit, & impudicitiam, hoc est, nefariam cum masculis libidinem, quæ hac voce præsertim intelligitur, ut infra c. 71. Vespas. c. 8. Catullus Epig. 30. v. 2. in Cæsarem. Hinc Horatius Ode 5. lib. 4. hanc legem innuit.

Nullis polluitur casta domus stupris.
Mos & lex maculosum edomuit nefas.

(3) *De ambitu.* In Jul. c. 9.

(4) *De maritandis ordinibus.*) Non qua vetaret communicationem connubiorum inter ordines plebeium scilicet, equestrem, & patricium, quomodo factum jam & abrogatum erat antea; sed qua prohibebat ordinis cujuslibet viros vivere cœlibes, ut patet exemplo Germanici, quod hîc refertur: huc respiciens Horatius in carmine seculari ait.

Diva, producas sobolem, patrumque
Prosperes decreta super jugandis
Fœminis, prolisque novæ feraci
Lege marita.

(5) *Emendasset.*) Emendavit, non primus sanxit, sed Metellus Numidicus censor, ut patet cap. 89. infra, Floro in Epitome Livii lib. 59. & Gellio lib. 1. c. 6. jam inde ab anno V. C. 624. circiter 110. annis ante hanc Augusti emendationem, quæ tamen *lex Julia de maritandis ordinibus* dicta est.

(6) *Perferre non potuit.*) Hanc ferendæ legis Juliæ difficultatem innuunt relati ex Horatio versus:

Patrumque
Prosperes decreta, &c.

Et Tacit. Annal. 3. ab anno quippe 734. quo morum præfecturam, de qua in Julio c. 76. suscepit, hæc illum cura exercuit anno 762. quo demum coss. Papio Mutilo & Q. Popæo Secundo lata per Senatum lex est, quam ideo a consulum nomine Papiam Popæam, ut patet ex Isidoro originum lib. 5. c. 15. appellarunt. Hæc quantum ad materiam eadem quidem atque Julia, nisi quod illa quibusdam capitibus acerbior, aliis mitior; sed tempore non parum diversa. De hac etiam Tacitus Annal. 3. ubi de legum origine.

(7) *Vacatione.*) Beroaldus intelligit de immunitate a quovis onere publico per tres primos conjugii annos; sed Casaubonus ex Ulpiano tit. 14. intelligit de immunitate a matrimonio, qui auctor illam non nisi fœminis concessam innuit, quamquam certe communem omnibus fuisse sufficienter indicat Augustus ipse apud Dionem lib. 56. oratione ad cœlibes habita.

(8) *Auctis præmiis.*) Infra cap. 44. Claud. cap. 19. Galb. cap. 14. ubi de jure liberorum. Gellius lib. 2. c. 15.

(9) *Germanici.*) Filius fuit Drusi, pater Caligulæ, de quo in Calig.

(10) *Vim legis.*) Hæc erat, ut prole suscepta, civibus Resp. repleretur, quam curam cen-

censoribus committendam statuit Cicero 3. de legibus *cœlibes esse prohibento*. Hinc solennis illa in recensendis civibus censorum interrogatio *ex animi tui sententia*, *tu uxorem habes?* De qua Cicero lib. 2. *de Oratore* 260. quam si non haberent, pecunia multabantur: apud Festum *Uxorium pependisse dicitur*, *qui quod uxorem non habuerit*, *æs populo dedit*.

(11) *Coarctavit*.) Cum enim quidam pueros desponderent, & præmia nihilominus ferrent maritorum quo tempore nec erant, nec poterant esse mariti; statuit ne qua desponsatio rata foret, quam intra biennium nuptiæ non consequerentur. Quæ ipsa ferme sunt Dionis verba lib. 54. De quo etiam multa doctissime Cujacius lib. observationum 16. c. 35.

(12) *Divortiis modum imposuit*.) Lipsius ad lib. 3. Annal. Taciti ait uno Papiæ legis capite cautum fuisse, ut cujus culpa divortium contingeret, ille dotem amitteret; ideoque de dote multa in Jurisconsultorum libris ad legem Papiam Poppæam. Torrentius peculiari ad legem Juliam & Papiam commentario non nisi de divortiis patronum inter & libertam intelligit, huic enim ab invito patrono, cui nupsisset, discedere non licebat, ut patet ex l. 11. ff. *de Divortiis & repudiis*.

CAPUT XXXV.

Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim [1] super mille, & quidam indignissimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium adlecti, quos [2] Orcinos vulgus vacabat) [3] ad modum pristinum & splendorem redegit, [4] duabus lectionibus: prima, ipsorum arbitratu, quo [5] vir virum legit: secunda, suo & Agrippæ: quo tempore existimatur [6] lorica sub veste munitus, ferroque cinctus præsedisse, decem valentissimis Senatorii ordinis amicis sellam suam circumstantibus. [7] Cordus Cremutius scribit, ne admissum quidem tunc quemquam Senatorum, nisi solum, & [8] prætentato sinu. Quosdam ad excusandi se [9] verecundiam compulit: servavitque etiam excusantibus [10] insigne vestis, & spectandi in [11] orchestra [12] epulandique publice jus. Quo autem lecti probatique & [13] religiosius & minore molestia Senatoria munera fungerentur, sanxit ut prius quam consideret quisque, [14] thure ac mero supplicaret apud aram ejus Dei, in [15] cujus templo coiretur, & ne plus quam bis in mense [16] legitimus Senatus ageretur, Kalendis & [17] Idibus: neve [18] Septembri Octobrive mense ullos adesse alios necesse esset, quam [19] sorte ductos, per quorum [20] numerum decreta confici possent: sibique instituit consilia sortiri [21] semestria, cum quibus de negotiis ad frequentem Senatum referendis ante tractaret. Sententias de majore negotio, [22] non more, atque ordine, sed prout libuisset, [23] prærogabat: ut perinde quisque animum intenderet, ac si [24] censendum magis quam assentiendum esset.

NOTÆ.

(1) *Super mille*.) A Tarquinio Prisco ad Syllam non nisi trecenti fuerant, a Sylla ad Julium quingenti ut minimum additi, unde circiter ducentos per bella civilia iterum accessisse conjicias ex hoc loco & Julii c. 72. & 76.

(2) *Orcinos*.) Orcinus libertus dicitur, qui verbis directis domini sui testamento libertatem accipit. Charonita sive charonianus quoque dicitur, quasi Orci vel Charontis libertus: quippe qui patronum haberet in Orco degentem, testatorem nempe. Sic dictos volunt ejusmodi Senatores, quod essent obscuri, quasi orco vel terra nati, sed potius

quasi

quasi Cæsaris mancipia taxabant illos, quod ejus secuti fortunam essent; plures enim Cæsare, hoc est, patrono mortuo libertatem, hoc est, dignitatem illam erant consecuti per M. Antonium, qui Cæsaris tabulas nactus turpem illam honorum nundinationem instituerat. Beroaldus & Sabellicus cum vulgatis editionibus & plerisque MSS. legunt *abortivos*, quasi deformes & imperfecto partu editos. Quæ lectio quare posthabita sit non satis liquet.

(3) *Ad modum pristinum.*) Non 300. pluribus enim murmurantibus, numerum usque eo minuere non potuit, sed sexcentos delegit auctore Dione lib. 53.

(4) *Duabus lectionibus.*) Senatum legere est Senatores cooptare, vel Senatu movere: quod stante Rep. dictatorum aliquando, censorum semper auctoritate factum, postea non nisi imperatoris arbitrio.

(5) *Vir virum.*) Hoc est Senator Senatorem: locum hunc confirmat Galba apud Tacitum lib. 5. historiar. *Apud frequentem militum concionem, imperatoria brevitate, adoptari a se Pisonem exemplo Divi Augusti & more militari, quo vir virum legeret, pronuntiat.* Plura quoque Dio lib. 54.

(6) *Lorica.*) Non tunc solum, sed & alias hoc modo prodire in publicum, & in Senatum ventitare, metus adegit insidiantium, ut notat ex Dione Casaubonus.

(7) *Cordus Cremutius.*) Historicus. Meminit sæpe alterius Cordi Capitolinus, quem minutissima quæque suis in historiis sectatum ait: v. g. in Maximino Juniore *quæ qui scire desiderat, is velim (ut sæpe dixi) legat Cordum qui hæc omnia usque ad fabellam scripsit.* Et in Albino iterum, &c.

(8) *Prætentato sinu.*) Hoc est, ut ait Beroaldus, excussa veste & explorata, ne ferrum occultaretur: de togæ sinu in Jul. c. 82. 9.

(9) *Verecundiam.*) Ut nempe tantæ se dignitati faterentur impares.

(10) *Insigne vestis.*) Latum vero similiter clavum intelligit, de quo in Jul. c. 42. Quin & lunatos forte calceos, qui Senatoribus tam proprii. Martial. Epig. 29. lib. 2.

Non hesterna sedet lunata lingula planta.

Horat. Sat. 6. lib. 1. v. 27.

(11) *Orchestra.*) In Julio c. 39.

(12) *Epulandi publice.*) Quando Jovi epulum libabant, Senatores in Capitolio simul omnes epulabantur. Ut ex Gellii lib. 12. c. 8. in ludorum quoque solennitatibus, ut & triumphorum pompis convivia publica celebrantur. In Jul. cap. 38. colligere est, & in Tib. c. 20. & Vit. c. 13.

(13) *Religiosius & minore molestia.*) Ut religiosius convenirent, supplicare jubet, ut commodius, non nisi bis unoquoque mense convenire. Quæ more suo conjunctim proponit Suetonius, paulo post separatim explicanda, ut jam supra notatum.

(14) *Thure ac mero.*) Hic mos gentium exterarum legatis Senatum ingressuris ante jam fuerat, ut ex Polyb. lib. 15. de Carthaginensibus, & de Prusia rege Bithyniæ, qui Romam venerat. Casaubonus hîc notavit. Sed magistratibus exta potius consulere moris fuisse existimat, & certe patet vel solo Cæsaris exemplo supra c. 81. & Appiani civilium bellorum lib. 2. ac maxime ex Gellii lib. 14. c. 7. Augustus Senatores omnes thure ac mero supplicare voluit, quæ & ejus ætatis consuetudo fuit, cum serio quid aggrederentur: probatur idem ex Ovidio cum uxorem doceret quanam ratione Livia foret convenienda.

Sed prius imposito sanctis altaribus igni
Thura fer ad magnos vinaque pura deos.

(15) *Cujus templo.*) Quid si in curia quadam coiretur? Et in curiis aras fuisse Casaubonus existimat: quemadmodum in Julia curia, ubi ara Victoriæ, de qua Dio lib. 51. Curias quoque plurimas templa esse constituerunt augures c. 29. ex Gellii lib. 14. c. 7. notatum est.

(16) *Legitimus Senatus.*) Dies Senatus habendi duplicis fuere generis, alii certi & legibus statuti, alii indicti, prout incidentia exigebant negotia. Senatus statis & fixis diebus convocatus dicebatur legitimus. Hi dies singulis mensibus in veteri calendario annotati.

(17) *Idibus.*) Præterquam Martiis, quibus interfectus erat Julius. In Jul. c. 88.

(18) *Septembri & Octobri.*) Vindemiarum, ut videtur, caussa institutum, hi quippe menses in Italia vindemiis destinati sunt.

(19) *Sorte ductos.*) Quibus nempe sors obtigisset.

(20) *Numerum.*) Livius lib. 9. Decad. 1. non minus centum requirere videtur, Prætor Senatum consuleret. *Si ei permissum esset, cum in Senatu centum non minus essent: ita id sacrum* (Bacchanalia) *faceret.* Asconius tamen Cornelium Ciceronis tempore legem tulisse dicit, ne quis in Senatu legibus solveretur, nisi ducenti affuissent. Dio

e contra lib. 54. quadringentos requirit, ex quibus colligere est, varium pro vario rerum genere numerum extitisse, ut notat ex Dionis lib. 55. percrudite Casaubonus.

(21) *Consilia semestria.*) Hoc est, sexto quoque mense sortiebatur consiliarios. Hi ab initio quindecim Senatores fuerunt, & ex singulis magistratibus (si Coss. excipias) unus; ut narrat Dio lib. 53. in actis anni 729. senior vero factus viginti sibi consiliarios annuos petivit, decretumque, ut quæcumque cum his consulibusque, & qui designati consules essent, egisset, non minus rata essent quam quæ in Senatu acta fuissent; ut notat ex Dionis lib. 56. Torrentius.

(22) *Neque more, neque ordine.*) Vide in Jul. c. 21.

(23) *Prærogabat.*) Casaubonus in Viterbiensi ac plerisque MSS. & Skildius in Salmasiano legunt *perrogabat*. Hoc est ad unam omnes rogabat: quod huic loco maxime convenit.

(24) *Censendum.*) Major in censendo difficultas quam in assentiendo. Qui enim censet, is sententiam suam verbis explicare, & rationibus approbare audientibus debet, quod decernere dixerunt. Qui vero assentitur, is alienam tantum sententiam voce, manu, vel pedibus probat, in Tib. cap. 31. Hinc mos in faciendo Senatusconsulto adscribendi, quo referente, quo decernente, quo primum assentiente factum esset.

CAPUT XXXVI.

AUctor & aliarum rerum fuit: in queis (1) ne acta Senatus publicarentur: (2) ne magistratus deposito honore statim in provincias mitterentur: ut (3) proconsulibus ad mulos, & tabernacula, (4) quæ publice locari solebant, certa pecunia constitueretur: ut cura ærarii (5) a quæstoribus urbanis ad prætorios, prætoresve transiret: (6) ut centumviralem (7) hastam, quam quæstura functi consueverant cogere, (8) decemviri cogerent.

NOTÆ.

(1) *Ne acta Senatus publicarentur.*) Vide in Jul. c. 20.

(2) *Ne magistratus.*) Id ipsum a Pompeio, consulatu, quem solus gessit, de quo in Jul. c. 26. statutum, auctor est Dio lib. 40. nempe, ut qui magistratu abissent, infra quinquennium proximum exteras provincias ne sortirentur. Sublata enim provinciarum spe, minus ambibant magistratus. Torrent.

(3) *Proconsulibus.*) An solis Procon. an cæteris quoque provincias regentibus, qui generali nomine præsides appellati, obscurum reliquit. Illud certum est non modo peregre proficiscentibus, sed Urbicis quoque magistratibus tradita fuisse de publico, quæcumque muneris sui caussa, necessaria erant. De Urbicis probat vetus Senatusconsultum Augusto Principe factum, quod hic refert Casaubonus, &c. De reliquis constat ex Dione lib. 53. Livio lib. 2. Decadis 5. statim ab initio. Cicerone Verrina 4. &c. quorum loco pecunias illis assignavit Augustus.

(4) *Quæ publice locari.*) Erant qui talia magistratibus præbenda redimerent, præbendorum inde mancipes appellati. Veterem consuetudinem Alexander Severus imperator postea reduxit, annuamque illis mercedem, ac res ipsas attribuit *mulos binos, equos binos, vestes forenses binas, domesticas binas, balneares singulas, aureos centenos, cocos singulos*, &c. *reddituri deposita administratione, mulas, mulos, equos, muliones, & cocos; cætera sibi habituri si bene egissent: in quadruplum reddituri, si male.* Auctor est in ejus vita Lampridius. Cicero in Pisonem, quæ e supellectilibus erant, *vasaria* appellat.

(5) *Quæstoribus.*) De his in Julio cap. 6. Et hoc immutatum a Claudio in Claud. c. 24.

(6) *Centumviralem.*) Festus, *cum essent Romæ triginta & quinque tribus (quæ & curiæ dictæ sunt) terni ex singulis tribubus sunt electi ad judicandum, qui centumviri appellati sunt, & licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti, centumviralia judicia, quæ centumviri judicabant.* Caussas illas minimi fuisse momenti Plinius indi-

indicat lib. 2. epist. 14. ut ab adolescentulis obscuris tractarentur, qui ad declamandum illuc transirent, & a centumviralibus caussis auspicarentur, quemadmodum ab Homero in schol. Hi a judicum decuriis, de quibus c. 29. diversi fuerunt.

(7) *Hastam.*) Cum ea, quæ armis & bello capta sunt, eorum sint, qui cepere, idcirco Romani hastarum insigni posito, res illas primum vendidere, quasi ut tutissimo illo juris gentium titulo, licitatores ad emendum pellicerent. Hoc ad alios quoque contractus faciendos, locationem v. g. conductionem, caussasque dirimendas translatum est. Hinc centumviralis hasta, quod centumviri hasta in foro posita, judicabant.

(8) *Decemviri cogerent.*) Hoc est, congregarent, adhuc infra. Tib. c. 58. & Virg. Eccloga 3. *Tityre coge pecus*; an vero decemviri illi e numero centumvirorum essent electi, an iidem qui *decemviri*, stilitibus judicandis, idest, litibus longe antea circa annum U. C. 512. instituti, ut innuit Pomponius l. 2. §. 29. ff. *de origine juris*, non liquet. Horum meminit Lucanus panegyrico ad Pisonem.

Seu trepidos ad jura decem citat hasta virorum,
Et firmare jubet centeno judice caussas,
Seu capitale nefas operosa diluis arte.

CAPUT XXXVII.

QUoque plures partem administrandæ Reip. caperent, nova officia excogitavit: (1) curam operum publicorum, (2) viarum, aquarum, alvei Tiberis, (3) frumenti populo dividundi, (4) præfecturam urbis, Triumviratum legendi Senatus, & alterum recognoscendi (5) turmas equitum, quotiescumque opus esset. (6) Censores creari desitos longo intervallo creavit, (7) numerum prætorum auxit. Exegit etiam, ut quoties consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet: nec obtinuit, reclamantibus cunctis, satis majestatem ejus imminui, quod honorem eum non solus, sed cum altero gereret.

NOTÆ.

(1) *Curam operum publicorum.*) Hæc censorum erat & ædilium.

(2) *Viarum.*) Torr. duob. MSS. addit *Et*, hoc modo *viarum*, *aquarum & alvei Tiberis* dubio procul melius. Constat enim peculiares aquarum fuisse curatores: Frontinus lib. 2. *de aquæductibus*: *quantopere autem curæ fuerit, ne quis violare ductus, aquamve non concessam derivare auderet, tum ex multis apparere potest, tum ex hoc quod Circus maximus nec diebus quidem ludorum Circensium, nisi ædilium aut censorum permissu irrigabatur, quod durasse etiam postquam res ad curatores transiit sub Augusto, apud Ateium Capitonem legimus.* De viarum curatoribus, qui & *viocuri* dicebantur, erantque jam ante Augustum, sed non perpetui, primo *quatuor viri viarum*, ac deinde duobus additis *seviri*: res constat ex Pomponio ff. *de origine juris*, & post Augustum cura illa magistratus instar habita, & magno in honore posita, ut patet ex Plinio epist. 15. lib. 5. & Statio 4. Sylv. & lapididibus passim *curatori viarum*. Et *curatori Appiæ*: *Salariæ*, &c. singulæ enim singulis aliquando committebantur.

(3) *Frumenti.*) Qui curam hanc sustinebat, illum Casaubonus arbitratur eumdem fuisse cum eo, qui *curator Minutiæ* dicitur in lapide illo veteri modo citato. Officium illud excogitavit Augustus ad frumentum populo, non tributim, ut ante, sed viritim dividendum, cujus officii loco præfectum annonæ antiquiores habuerant, magna quippe cura semper fuit, tum stante Rep. tum sub imperatoribus, ut larga frumenti copia populo suppeteret, eique Severus ita consuluisse legitur, ut moriens populo reliquerit canonem frumentarium septem annorum.

(4) *Præfecturam urbis.*) Hi præfecti ab iis longe diversi fuere, quos a Julio institutos supra dixit c. 76. Juliani quippe fuere plures, præfectus urbi non nisi unicus: Julianis alter a Cæsare præerat: præfectus urbi superiorem a Cæ-

a Cæsare neminem habebat. Julianorum denique non duravit auctoritas, præfecti urbi tanta fuit sub cæteris imperatoribus, ut absente Cæsare, summum in urbe obtineret imperium: unde vix inducar, ut cum Torrentio affirmem, non tam institutum ab Augusto quam auctum & ornatum fuisse magistratum hunc: vix enim si nomen excipias, commune quid habuerit cum eo urbis præfecto, quem a Romulo institutum, ut urbanis præesset negotiis, refert Dionysius Halicarnasseus.

(5) *Turmas.*) Pedestres copiæ in centurias & manipulos, equestres in turmas & decurias dividebantur.

(6) *Censores.*) Hi neque memorabile quidquam gessere, neque postea creati ulli sub Cæsaribus. Illorum enim munus in multa divisum erat, ut patet ex iis, quæ hoc capite referuntur; quorum ferme omnium curam gerebant censores. Cicero 3. de legibus de censoribus loquens. *Urbis templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia, tuento. Ordines partiunto. Mores populi regunto*, &c. Gellius quoque lib. 4. c. 12. unde patet triumviros, de quibus hîc sermo est, censorii quoque muneris partem exercuisse. Augustus ipse præfectus morum dicebatur. Ut & Julius supra c. 76. hi censores fuere Paulus Æmilius, & L. Munatius Plancus.

(7) *Numerum Prætorum.*) In Jul. c. 14.

CAPUT XXXVIII.

NEc parcior in bellica virtute honoranda, [1] super xxx. ducibus justos triumphos, & aliquanto pluribus [2] triumphalia ornamenta decernenda curavit. [a] Liberis [3] Senatorum, quo celerius Reip. assuescerent, [4] protinus virilem togam, latum clavum induere, & curiæ interesse permisit: militiamque auspicantibus, non [5] tribunatum modo legionum, sed & præfecturas alarum dedit: ac ne quis expers castrorum esset, binos plerumque laticlavios præposuit [6] singulis alis. Equitum turmas frequenter recognovit, post longam intercapedinem reducto more [7] transvectionis. Sed neque [8] detrahi quemquam in transvehendo ab accusatore passus est: quod fieri solebat: & [9] senio vel aliqua corporis labe insignibus permisit, præmisso in ordine equo, ad respondendum quoties citarentur, pedibus venire: mox [10] reddendi equi gratiam fecit eis, qui majores annorum quinque & triginta retinere eum nollent.

INTERPRETATIO.

(a) *Concessit liberis Senatorum, ut sumerent virilem togam, & latum clavum, & venirent in Senatum eodem tempore, ut citius assuescerent negotiis publicis.*

NOTÆ.

(1) *Super* xxx. *Ducibus.*) Hic Suetonii locus omnino singularis est, nec alibi sic pugnat cum cæteris Historiæ Romanæ scriptoribus, ut diligenter annotavit Casaubonus: si enim quotquot illo temporis spatio triumphasse legimus, in unum conferantur omnes, ne dimidiatus quidem exurget ille numerus. Ex Dionis quidem libro 54. constat minutos quosdam ab Augusto triumphos esse concessos, sed Suetonius justos dicit. Quare Casaubonus cum cæteroqui accuratissimum Suetonium, erroris insimulare non ausus, nec culpam in auctores alios omnem rejicere, ab Augusto factitatum suspicatur, quod de Carinate narrat idem Dio lib. 51. exemplo nempe Julii compluribus suis legatis triumphi honorem tribuisse, qui vel suis vel alienis auspiciis vix quidquam egissent.

(2) *Triumphalia ornamenta.*) Ea sunt ex Livii lib. 10. & 20. corona & patera aureæ, sella curulis eburnea, & ex eadem materie scipio cum insidente aquila, toga picta, palmata tunica, statuæ laureatæ, &c.

(3) *Liberis Senatorum, &c.*) Duplex signi-

ficari videtur hic novum institutum: alterum ut liberis Senatorum adesse curiæ liceret, alterum, quod istius appendix est, ut statim a sumpta virili toga liceret quoque illis latum clavum induere: neutrum tamen novum Augusti inventum fuisse videtur. De Senatorum liberis probat Papyrii illius Prætextati exemplum, de quo Macrobius lib. 1. c. 6. & totidem prope verbis Gellius lib. 1. cap. 23. Virilem vero togam sumentibus, sumptum quoque latum clavum probat Augusti ipsius exemplum infra c. 94. nec dici potest id ipsi extra ordinem concessum ab avunculo majore Julio omnia tunc ad arbitrium disponente; cujus enim concessione lato illo clavo ipse Julius eadem, ne minore dicam, ætate usus esse diceretur? quo tamen usus est, ut in ejus vita c. 45. videre est. Jure autem veteri Julius & Augustus non nisi equites tunc temporis erant, Senatorum enim liberi equestri tantum fuere dignitate, donec Remp. capessissent, ut supra probatum est, & confirmat Isidorus originum lib. 9. cap. 4. *quamvis Senatoria quis origine esset, usque ad legitimos annos eques Romanus erat, deinde accipiebat honorem Senatoriæ dignitatis*. Legitimi illi anni erant 25. quos ætati Senatoriæ Dio tribuit; Senatores autem ab equitibus lato clavo distinctos supra notatum est in Jul. 45. Aldus Manutius lib. 2. de quæsitis per epistolam, epist. 2. scribit latos clavos omnium fuisse, qui patre Senatore vel equite nati forent, non quidem a primis annis, sed ab anno ætatis 17. quo toga virilis sumebatur, ad annum ætatis Senatoriæ, quo tempore si vel gratia destituti, vel otium præferentes honoribus non cooptarentur in Senatum, tunc deposito lato clavo, sumebant angustum: quod colligi videtur ex Ovidio lib. 4. *Tristium Elegia* 10.

Interea tacito passu labentibus annis
Liberior fratri sumpta, mihique toga est.
Induiturque humeris cum lato purpura clavo, &c.
Curia restabat, clavi mensura coacta est.
Majus erat nostris viribus illud onus, &c.

Verum a pueritia quoque lato clavo indutum Cæsarem probare videtur ipse Suetonius loco supra citato: puerum enim Cæsarem appellabat Sylla, quod de eo post sumptam virilem togam dicturum fuisse non ita probabile est, eoque minus quod uxorem eo tempore duxerat, ut ex ejusdem Suetonii c. 1. manifestum est. Certe Senatorum liberi nusquam, quod ego acceperim, curiam ingressi leguntur a supradicti Prætextati temporibus: & re vera latus clavus Senatori ab equite distinguendo institutus; si autem secus factum est ab aliquibus, licentia temporum id contigisse crediderim: quot enim a Syllæ temporibus ad Augustum bella civilia? atque ut ait Casaubonus, a Senatorum liberis ad splendidiorum equitum liberos abusum eumdem sub initia principatus Augusti denique perrepsisse. Hic igitur Augustus quantum ad ingressum in curiam, non tam instituit novum morem, quam vetustissimum, adhibito tamen modo, revocavit: quod vero ad usum lati clavi, id videtur unum præstitisse, ut quod temporis licentia fiebat præter majorum morem, jure posset in posterum usurpari.

(4) *Protinus virilem togam latum clavum induere.*) Sic in Viterbiensi codice legit Casaubonus, qui addit conjunctionem, *ac*, hoc modo, *virilem togam ac latum clavum*, &c. Torrentius in duobus pervetustis *viri togæ lat. clav. inducere*; alii vero *protinus a virili toga*, &c. Sed nostram prætulere: *protinus* enim, hoc est, continue uno eodemque tempore, ut ait Casaubonus, quo sensu Virgilius lib. 8. Æneid. v. 147.

Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiadem Priamum Salamina petentem
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fontes.

(5) *Tribunatum legionum.*) Livius Decad. 1. lib. 8. auctor est hunc in exercitu Romano fuisse dignitatum ordinem, ut legionis cujusque miles centurionis, hic tribuni, tribunus legati, legatus ipse consulis pareret imperio. Tribunorum, qui singulis in legionibus seni, munus erat milites in castris continere, querelas commilitonum audire, delicta castigare, circuire vigilias, perducere ad exercitationes, inspicere valetudinarios, &c.

(6) *Singulis alis.*) Quibus antea non nisi unus, qui sociorum præfectus aut alarum dicebatur, eo quod socii ad latera dispositi alarum instar in avibus, ut Vegetius lib. 2. cap. 1. Romanum tegerent exercitum. Patet ex hac loquendi ratione dignitatem illam tunc temporis tribunitiæ dignitati præcelluisse; quod infra in Claudio c. 25. videbitur immutatum.

(7) *Transvectionis.*) Ea fiebat Idibus Quintili-

tilibus in honorem Castoris & Pollucis quod illis faventibus, feliciter hac die pugnatum esset ad lacum Regillum, de qua pugna Livius lib. 9. Decad. 1. Ceremoniæ hæ fuerunt auctore Dionysio Halicarnasseo lib. 6. Equites Romani oleagina redimiti corona, equis insidentes, gerentesque singuli præmia fortitudinis suæ, quæcumque acceperant, ab æde Martis Extramurani per forum juxta ædem Castoris & Pollucis in Capitolium toto spectante populo transvehebantur, cujus pompæ meminerunt quoque Plinius lib. 15. c. 4. Valer. Max. lib. 2. c. 1. quo loco non nihil differt a Dionysio, sed Livium sequitur in ipso lib. 9. Decad. 1.

(8) *Quemquam detrahi.*) Hoc est in jus arripi. Accusator enim pro omni actore & petitore sumitur etiam apud Ciceronem in *partitionibus* 110. hunc Suetonii locum confirmat Ulpianus *l. 2. ff. de in jus vocando: In jus vocari non oportet, neque consulem, neque*, &c. *sed nec eum qui equo publico in Capitolium transvehatur*. Sic enim legit Cujacius observat. lib. 13. c. 9.

(9) *Senio vel aliqua corporis labe insignibus.*) Hoc est cum populi dicteriis obnoxios videret ejusmodi viros, id illis indulsit, ut ipsi non tenerentur ordine suo transvehi, sed equum duntaxat mittere, & dum appellarentur pedibus venire, ut sese exhiberent. Unde etiam patet in ejusmodi recognitionibus suo singulos nomine appellatos; & colligere est etiam ex Valerii Max. lib. 4. c. 1. & infra in Calig. c. 16.

(10) *Reddendi equi gratiam fecit.*) Vel hic cum Beroaldo aliter intelligendus est Suetonius atque supra cap. 16. vel si servetur analogia, loco *reddendi*, omnino legendum *retinendi*, quæ Casauboni mens est, hoc sensu Augustus iis, qui publice acceptum equum haberent, permisit ut adepti quinque & triginta annorum ætatem (vel ut alii legunt 45.) illum pro lubito redderent vel retinerent. Quamvis enim habere equum publice assignatum a censore magni foret honoris, quia tamen tota vita servandus erat, nisi idem, qui illum dederat, magistratus adimeret, quod eo casu magno dedecori vertebatur, ideo fortasse morem illum Augustus antiquavit & alias militiæ partes mitiorem in formam redigens: vel etiam ob alia quædam onera quæ huic honori conjuncta fuisse, vel ex hoc uno colligas, quod populus vacationem ab eo munere beneficii, & mercedis loco concederet, ut de P. Ebutio constat ex Livii lib. 9. Decad. 1.

CAPUT XXXIX.

IMpetratisque a Senatu decem adjutoribus, unumquemque equitum rationem vitæ reddere coëgit: atque ex (1) improbatis alios (2) pœna, alios ignominia notavit: plures admonitione, sed varia. Lenissimum genus admonitionis fuit traditio coram (3) pugillarium, quos taciti, & ibidem statim legerent. (4) Notavitque aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviore fœnore collocassent.

NOTÆ.

(1) *Improbatis.*) Casaubonus in Viterbiensi legit *in exprobatis*, in Lislei *inexprobratis*, in Cujacii, Pithæique codicibus *ex improbatis*, forte *in* existimat pro notatis probro, & in idem recidit cum *improbatis*.

(2) *Pœna.*) Hoc est supplicio vel multa: pœnæ enim nomen a puniendo deductum utrumque illum puniendi modum significat.

(3) *Pugillarium.*) Pugillares tabellæ sunt quædam ceratæ earum instar, quas etiam hodie vocamus *des tablettes*: *bipatentes* Ausonius appellat; his cum describenda curasset quæcumque equitibus illis objicienda erant, eas singulis tradere legendas satis habebat Augustus, ne divulgarentur, sicque taciti probra sua cognosci videntes ad meliorem se frugem converterent. In uno Torrentii codice legitur *tradito coram pugillari*, quod & potest.

(4) *Notavit.*) Verbum censorium est in ejusmodi recognitionibus frequens: dicuntur enim ut plurimum ignominia notati, quia, ut ait apud Nonium Cicero, *Censoris judicium nil fere damnato affert præter ruborem. Itaque ut omnis ea judicatio versatur tantum in nomine, animadversio illa ignominia dicta est.*

CA-

CAPUT XL.

[1] Comitiis Tribunitiis si deessent candidati Senatores, ex equitibus Romanis creavit: ita ut potestate transacta, [2] in utro vellent ordine, manerent. Cum autem plerique equitum, [3] attrito bellis civilibus patrimonio, spectare ludos e quatuordecim non auderent, metu [4] pœnæ theatralis: pronunciavit, non teneri ea quibus ipsis parentibusve, equester census umquam fuisset. Populi [5] recensum vicatim egit: at ne plebs [6] frumentationum caussa frequentius a negotiis avocaretur, ter in annum quaternum mensium [7] tesseras dare destinavit: sed desideranti consuetudinem veterem concessit rursus, ut sui cujusque mensis acciperet. [8] Comitiorum quoque pristinum jus reduxit: ac [9] multiplici pœna coërcito ambitu, [10] Fabianis & Scaptiensibus tribulibus suis die comitiorum, ne quid [11] a quoquam candidato desiderarent, [12] singula millia nummum [13] a se dividebat. Magni præterea existimans, [14] sincerum, atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum: & [15] civitatem Romanam parcissime dedit, & [16] manumittendi modum terminavit. Tiberio pro cliente Græco petenti rescripsit, *Non aliter se daturum, quam si præsens sibi persuasisset quam justas petendi caussas haberet*. Et Liviæ pro quodam tributario Gallo roganti, civitatem negavit, immunitatem obtulit: affirmans, *Se facilius passurum fisco detrahi aliquid, quam civitatis Romanæ vulgari honorem*. Servos non contentus multis difficultatibus a libertate & multo pluribus a [17] libertate justa removisse: cum & [18] de numero & de conditione ac differentia eorum qui manumitterentur, curiose cavisset, hoc quoque adjecit, [19] ne vinctus umquam tortusve quis, [20] ullo libertatis genere civitatem adipisceretur. Etiam habitum vestitumque pristinum reducere studuit. At visa quondam pro concione [21] pullatorum turba, indignabundus & clamitans: *En*, ait,

[22] *Romanos rerum dominos, gentemque togatam.*

Negotium ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in Foro Circove, nisi positis [23] lacernis, togatum consistere.

N O T Æ.

(1) *Comitiis Tribunitiis.*) Quibus creandi tribuni plebis erant, non vero militares, nec enim qui tribunus militaris esse cuperet, hunc Senatorem esse oportuit, ut ex c. 5. in Julio colligas, nec alii quam Senatores, tribuni plebis effici poterant, ut supra cap. 10. notatum est. Et certe de tribunis plebis statutum ab Augusto fuisse expressis verbis Dio testatur lib. 14. in anno 742. Notat Casaubonus ideo forsan comitiis illis nonnumquam defuisse candidatos, quod magistratum hunc plerique refugerent gnari, quanta foret apud optimates invidia. Hinc etiam vetus lex cujus meminit Appianus lib. 1. bellorum civilium, qua populo libertas concedebatur ex quocumque vellet ordine tribunos creandi, si comitiis deessent candidati.)

(2) *In utro vellent ordine.*) Senatorio scilicet vel equestri, fuerunt enim, qui in equestri consistere maluerunt, ut de Mæcenate constat; quod a Claudio postea immutatum est, ut infra videbitur c. 24.

(3) *Attrito bellis civilibus.*) Ut jam quadringenta, quæ equitem habere oportuit, non superessent. Vide in Julio cap. 33. & 39.

(4) *Pœnæ theatralis.*) Addit Casaubonus

legis. Hoc modo, *metu pœnæ theatralis legis*, apertiore quidem sensu, sed auctore se solo. Lex Roscia a P. Roscio Othone lata ann. U. C. 682. 14. subselliorum gradus, de quibus in Jul. c. 39. assignavit, pœnamque contra facientibus, & sedendi ordinem turbantibus irrogavit. Juvenal. Sat. 14.

Effice summam
Bis septem ordinibus quam lex dignatur Othonis.

Fuit & lex Julia Theatralis.

(5) *Censum vicatim egit*.) Quo prorsus modo Julius in Jul. c. 41.

(6) *Frumentationum*.) Eæ sunt gratuitæ frumenti divisiones a P. Clodio lege quondam institutæ.

(7) *Tesseras*.) Hic intelligit, ut patet, frumentarias, hoc est, signa quibus exhibitis frumentum accipiebat unusquisque pro sua portione, & certo tempore. Juvenalis:

Summula ne pereat, qua vilis tessera venit Frumenti.

De tesseris plura in Calig. c. 3.

(8) *Comitiorum pristinum jus*.) Non quod stante Rep. obtinuerat, sed quod a Julio Cæsare institutum vidimus in ejus vita c. 41. ut Torrentius ex Dionis lib. 43. ubi jus illud explicatur, annotavit. Quæ si Dionis non adsit auctoritas, tota hujus loci series, de plena comitiorum libertate persuadere videatur.

(9) *Multiplici pœna coërcito ambitu*.) Fuit lex Julia *de ambitu*, quam Augusti fuisse vulgo existimant. Supra cap. 34. de ambitu in Jul. c. 9.

(10) *Fabianis*.) De tribubus quid essent in Julio c. 13. Cur autem duas tribus Suetonius Augusto assignaverit, non explicat. Naturalis, simul & adoptivi patris retentas ab Augusto tribus existimant. Torrentius Fabiam Juliæ genti, Scaptiam Octaviæ tribuit. Prima editio pro *Scaptiensibus* legebat *sabatinis*; sed alteram lectionem confirmat ex veteri lapide Casaubonus.

C. JULIO C. F.
FAB. SCAPT.
CÆSARI
AUGUSTO.

Sabatina quoque tribus ex Festo & lapidibus nota.

(11) *A quoquam candidato*.) Cum enim tribulis quisque in sua tribu suffragium ferret, a candidatis tentabatur per divisores illos, de quibus supra in Julio cap. 19. & Aug. cap. 3.

(12) *Singula nummum millia*.) Hoc est 43. 15. singulis illorum tribuum civibus.

(13) *A se dividebat*.) Casaubonus in Viterbiensi legit *asse*, quod & in uno Torrentius. Et ita edidit Beroaldus, nullo aut certe parum idoneo sensu. Frequens est hæc loquendi formula præsertim apud Jureconsultos, *a se solvere, hoc est suis nummis, ab herede relinquere*, & Ciceronem ipsum lib. 7. Epist. ad Attic. 15. *Q. Frater laborat, ut sibi quod debet, ab Egnatio solvat: nec Egnatio voluntas deest, nec parum locuples est.*

(14) *Sincerum atque ab omni colluvione*.) In Tornacensi libro Torrent. legit *sincerum ab omni*, &c. non minus, ut puto, bene. Dionysius lib. 4. mala inde orta enumerans remedium hoc legis exoptat quod Augustus adhibuit: pessimis enim plerumque modis libertatem consequebantur, ut latrociniis, veneficiis, prostitutionibus, &c. Hinc Lucanus scripsit *Romam mundi fæce repletam*, nec mirum cum ex omni ferme genere & natione cives asciscerentur, ut exemplo Julii colligere est supra in ejus vita cap. 72. & ex Livio lib. 9. Decad. 4. constat Hispanos pariter & Græcos ab eo civitate donatos; quin & Claudius postea Sauromatas ipsos, & l. 17. ff. *de statu hominum: in orbe Romano qui sunt, ex constitutione imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt*. Vide quoque Novellam 78. c. 5.

(15) *Civitatem*.) Cujus adeptione a tributo pendendo liberabantur. In Jul. c. 8. & c. 24.

(16) *Manumittendi modum*.) *A primis enim urbis Romanæ cunabulis, una atque simplex libertas competebat, id est, ea quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit*. Ut habetur Instit. tit. 5.

(17) *Libertate justa*.) *Qui manumittebantur, modo majorem & justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem*, &c. ibid.

(18) *De numero, conditione ac differentia*.) Lege Furia Caninia, quæ Augusti temporibus lata est, testamento manumitti non poterant nisi ex tribus servis duo, ex decem quinque, ex triginta decem: ex centum viginti quinque, ex quingentis & quocumque alio numero non plures quam centum,

tum, ut constat *ex Ulpiano in fragmentis tit. 1. Caio 1. instit. tit. 2. & Paulo lib. 4. Sent. tit. ultimo*. Servorum manumissorum conditio & differentia tripertita erat, eorum nempe qui maiorem seu plenam & justam libertatem consequebantur, de quibus nota præcedenti, eorum qui minorem, & dicebantur Latini, quod instar colonorum Latinorum essent, qui liberi vitam agentes, ultimo vitæ spiritu animam simul & libertatem amittebant: & eorum denique qui Deditii omnium miserrimi, ut pote qui tota vita servituti obnoxii, non nisi ultimo vitæ spiritu libertatem adipiscebantur, ex lege Ælia Sentia, Sex. Ælio Catonio, & C. Sentio Saturnino Coss. auctore Augusto lata.

(19) *Ne vinctus tortusve quis &c.*) De servis tam vinctis quam stigmatum notis deformibus in Jul. cap. 73. & infra in Calig. c. 27. Ulpianus in fragm. tit. 1. *Dedititiorum numero sunt qui pœnæ caussa vincti sunt a domino, quibus vestigia scripta fuerunt*.

(20) *Ullo libertatis genere.*) Ideo præsertim Deditiorum pessima erat conditio, poterant enim Latini liberti, hoc est, minore libertate donati, maiorem adipisci, vel beneficio principis ut infra in Claud. cap. 19. vel militia, liberis, &c. quæ omnia non usu ac pedetentim obliterata, Constitutione sua nominatim Justinianus abrogavit.

(21) *Pullatorum.*) Pulla, hoc est, atra seu fusca veste indutorum, qui color penulæ, non togæ proprius, & præter habitus Romani dignitatem erat; hic enim toga fuit, eaque alba, sed nativa tantum lanæ albedine ad candidarum, quibus candidati utebantur, differentiam, his quippe creta intendendæ albedinis caussa addebatur, cujus adhibendæ modum videsis apud Plinium lib. 35. c. 17. Et certe *candidum* amplius quid est quam *album*; unde etiam Polybius λαμπρὰν dixit non λευκὴν, hic *splendidam* non *album*. Pullus color sordidatorum, hoc est, lugentium, vel reorum, ut infra in Vitell. cap. 8. & 15. & supra, ni fallor, haud semel notatum est, & infimæ plebis hominum ut infra c. 44. notabitur.

(22) *Romanos rerum, &c.*) Versus est Æneid. 1.

(23) *Lacernis.*) Lacerna vestis militaris genus est, ut aperte testatur ficta illa apud Propertium Arethusa lib. 4. Eleg. 3.

Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Et Lucretia apud Ovidium 2. Fastorum 17.

Mittenda est domino (nunc nunc properate puellæ)
Quam primum nostra facta lacerna manu.

Hujus, ut videtur, usus per bella civilia in urbem irrepserat, & ea maxime utebantur in itineribus & in theatro, frigoris aut pluviæ metu. Martial. Epig. 2. lib. 4.

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis.

Et Epigram. 8. lib. 5.

Phasis in theatro
Phasis purpureis ruber lacernis, &c.

Juven. Sat. 5.

Et multo stillaret penula nimbo.

Pænulam enim eandem existimant cum lacerna, lacernam togæ superinduebant, unde illam togæ munimentum appellat idem Juvenal Sat. 9. v. 28. Quibus ex locis colligere est, hoc Augusti edictum diu non obtinuisse: Imo Torrentius non existimat prohibitas lacernas in alio loco quam in Circo vel Foro, quo frequentius Romani conveniebant, secus necessitati eas servire permisisse, quod & de Hadriano Spartianus, & de Commodo Lampridius retulere.

CAPUT XLI.

LIBERALITATEM omnibus ordinibus per occasiones frequenter exhibuit. Nam & invecta urbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam nummariæ rei effecit, ut fœnore deminuto, plurimum (1) agrorum pretiis accesserit. Et postea quoties (2) ex damnatorum bonis pecunia superflueret, usum ejus gratuitum iis qui cavere in duplum possent, ad certum tempus indulsit. (2) Senatorum censum ampliavit: ac pro (3) octingentorum millium summa duodecies HS. taxavit, supplevitque non habentibus. (4) Congiaria populo frequenter dedit, sed diversæ fere summæ: modo

[5] quadragenos, modo tricenos, nonnumquam ducenos [6] quinquagenosque nummos: ac [7] ne minores quidem pueros præteriit, quamvis nonnisi ab undecimo ætatis anno accipere consuessent. Frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpe levissimo, interdum nullo pretio, viritim admensus est, [8] tesserasque nummarias duplicavit.

INTERPRETATIO.

(a) *Quoties pecunia abundaret*, *ex opibus damnatorum* publicatis, *concessit illam sine usura usque ad certum tempus iis*, *qui possent* præstare *cautiones in duplum summæ* creditæ.

NOTÆ.

(1) *Agrorum pretiis*, *&c.*) Auctor est Orosius tantam fuisse pecuniarum copiam ex spoliis Alexandrinis, ut non possessionum modo, sed & aliarum rerum venalium pretia duplo majora facta sint. Pœnam dupli, de qua hîc agitur, eleganter explicatur a Cujacio lib. 5. Observ. c. 38.

(2) *Senatorum censum*.) Dissentit super summa hîc allata Dio lib. 54. quem sequitur Lipsius *Electorum lib. 2. c. 17.* Suetonium sequitur Budeus lib. 1. & 2. de asse, & Torrentius hic, ubi tamen hæret Casaubonus: constare videtur ex Juvenali Sat. 13.

Mensura tamen quæ
Sufficiat census, si quis me consulat, edam.

Et paulo post.

Effice summam
Bis septem ordinibus quam lex dignatur Othonis.

Hoc est, quadringenta millia quæ censum equestrem definiunt, ut supra. In Jul. c. 39. notatum, ac deinde.

Hoc quoque si rugam trahit, extenditque labellum,
Sume duos equites, fac tertia quadringenta.

Quæ de censu Senatorio verosimillime intelligenda sunt.

(3) *Octingentorum millium*.) Hoc est, 35000. l. nostro ritu, ut ex Julii c. 4. & 26. duodecies autem hac proportione 52500. l.

(4) *Congiaria*.) Quid ea forent in Julio cap. 27.

(5) *Quadragenos*.) Quadringenti nummi libram Romanam efficiebant quæ sola 17. l. 10. s. nostratibus æquivalet. Qua proportione summas reliquas hîc enumeratas colligere promptum est. Et ex c. 4. in Jul. in Lapide Ancyrano scribitur constanter *quadringenos*.

(6) *Quinquagenosque*.) Torrentius ex libro Ferrariensi legit sine conjunctione *que*, hoc modo *ducenos quinquagenos*, ut sit sensus congiarium omnium minimum fuisse 250. nummorum, hoc est 8. l. 15. s. Casaubonus ex optimis codicibus retinuit, hoc sensu, ut nonnulla congiaria non nisi 50. nummorum fuerint, hoc est 2. l. 3. s. 9. d. cui sententiæ præter codicum auctoritatem, magis adstipulari videtur ipsa ratio: quæ enim copia infinitæ illi plebeculæ sufficiat, cum & pecunias toties viritim diviserit, & ipse Augustus argueretur ab amicis quod *heminaria*, non *congiaria* largiretur, ut de Fabio Maximo narrat Quintil. lib. 6. *hemina* quippe, mensura erat, longe minor *congio*, qui mensuræ quoque nomen est, ut supra notatum, & infra cap. 77. ubi de sextario. De his largitionibus videsis lapidem Ancyranum.

(7) *Ne minores quidem pueros*.) Idem Trajani factum laudibus extollit Plinius in Panegyrico.

(8) *Tesseras nummarias*.) Accipiendæ pro frumento pecuniæ fuerunt & *oleariæ cœnariæ* quas qui reddebant, oleum, cœnam, &c. accipiebant: de tesseris jam aliqua cap. proxime præcedenti & infra Calig. c. 3.

CAPUT XLII.

SEd ut salubrem magis quam ambitiosum principem scires, querentem de inopia & caritate vini populum, (1) severissima coërcuit voce: *Satis provisum a (2) genero suo Agrippa, perductis pluribus aquis, ne homines sitirent.* Eidem populo promissum quidem congiarium reposcenti, *Bonæ fidei se esse respondit*: non promissum autem flagitanti, turpitudinem & impudentiam (3) edicto exprobravit: affirmavitque, non daturum se, quamvis dare destinarat. Nec minore gravitate atque constantia, cum proposito congiario multos (4) manumissos, insertosque civium numero, comperisset, negavit accepturos quibus (5) promissum non esset: cæterisque minus quam promiserat, dedit, ut destinata summa sufficeret. Magna vero quondam sterilitate, ac difficili remedio, cum (6) venalitias & (7) lanistarum familias, peregrinosque omnes, exceptis Medicis & præceptoribus, partemque servitiorum, urbe expulisset: ut tandem annona convaluit, *impetum se cepisse* scribit, (8) *frumentationes publicas in perpetuum abolendi, quod earum fiducia* (9) *cultura agrorum cessaret: neque tamen perseverasse, quia certum haberet, posse per ambitionem quandoque restitui.* Atque ita post hanc rem temperavit, ut non minorem (10) aratorum ac negotiantium, quam (11) populi rationem (12) deduceret.

N O T Æ.

(1) *Severissima coërcuit voce.*) Tres Torrentii libri habent *oratione*, & ita edidere Beroaldus, Sabellicus & alii, quod videtur melius, si præsertim ad Augusti consuetudinem respicias, non orationes modo, sed & libros totos in Senatu quandoque recitandi ut patet ex cap. 89.

(2) *Genero Agrippa.*) Qui ædilis aquas, Martiam, tantopere laudatam a Plinio lib. 31. cap. 3. & Virginem invexit in urbem, hanc novo ductu, illam instaurato veteri, ut testatur Frontinus lib. 1. *de aquæductibus*, & idem Plinius ibidem, ac præterea lib. 36. cap. 15. *Agrippa vero in ædilitate sua adjecta Virgine aqua, cæteris corrivatis, a que emendatis, lacus septingentos fecit: præterea salientes centum quinque, castella centum triginta etiam cultu magnifica operibus iis signa trecenta ærea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo spatio.* De illis aquis Martialis lib. 6. epig. 42.

Cruda Virgine, Martiaque mergi.

(3) *Edicto.*) Publice proposito, ut in Julio c. 9. 11. &c.

(4) *Manumissos insertosque civium numero, &c.*) Ii erant, qui vel suis sibi peculiis libertatem redimebant, vel qui dominis suis grati sub ipsum congiarii tempus manumissi, & in tribus descripti fuerant: quod omnino necesse erat, ut principis liberalitate gaudere quis posset: nec enim quilibet manumissus is erat, qui congiarium posset accipere, antequam tribum emisset, hoc est, in tabulas quibus describebantur civium nomina, qui singulas tribus de quibus in Jul. c. 8. & 13. componebant, referendum nomen suum curasset. Cui rei sæpe fraus facta est etiam ante Augustum, dominis ea conditione servos manumittentibus, ut ii frumentum, sive quid aliud acceptum ad se referrent. De quibus fraudibus Dionysius lib. 4. & Dio lib. 19. hujusmodi igitur manumissos, & in tribum relatos vocat *insertos civium numero*.

(5) *Promissum non esset.*) Quasi dicat iis tantum promisisse, qui tunc cum promitteret, possent accipere, non vero iis qui ab eo promissionis tempore, spe fraudis faciendæ manumissi fuerant.

(6) *Ve-*

(6) *Venalitias familias.*) Servorum familiæ hic intelligendæ sunt, ut in Jul. cap. 10. quamquam enim venalia multa sint, de servis tamen præsertim novitiis dicitur *venalis*, & *veteratori* opponunt Jureconsulti *l.* 37. & *l. ultima ff. de Ædilitio edicto*, & Quintilianus lib. 8. c. 2. Horatius Sat. 1.

Ut si
Reticulum panis venales inter, onusto
Forte vehas humero, &c.

Hinc Venalitiarii dicti sunt servi, non secus ac mangones, qui Venalitias servorum familias habent. Quin & ipsi mangones *Venalitii* quoque appellati inf. lib. *de Claris Rhet.* 1. Nonius Marcellus cap. 2. ex Ciceronis Corneliana oratione, &c. sic autem appellantur, quod *mercis appellatione homines non contineri Mela ait: & ob eam rem mangones non mercatores, sed Venalitiarios vocari ait: & recte*, ut tradidit Africanus *l.* 207. *ff. de verborum significatione*.

(7) *Lanistarum.*) Qui illos ad ferrum & arenam instituebant, ut supra in Julio c. 10. notatum est. Vel potius hic intellige mangonum Venalitia, & Lanistarum familias.

(8) *Frumentationes.*) Frumenti largitiones: ubi notat Torr. Castrenses voces esse *frumentari*, *frumentator*, ut & *frumentatio*, qua Suetonius utitur ad significandam annonæ distributionem.

(9) *Cultura agrorum cessaret.*) Uno in lib. Torrentius legit *cessarat*; nec displicet. Cum igitur qui colendos agros suscipiebant, ii plura suis laboribus, quam aliorum otio & desidia non comparari viderent, frumentationum fiducia, urbem & ipsi eo lubentius incolebant, quod ambitione contendentium singulis diebus illæ crescerent. Caussas videsis alias apud Plinium lib. 18. cap. 3. in fine.

(10) *Aratorum.*) Ii sunt qui a publicanis agrorum culturam redimebant: cum enim illi vectigalia omnia P. R. conducerent, ea vel per familias suas exercebant, vel civibus aliis per partes elocabant: hinc *aratores*, *coloni*, *agricolæ*, qui agros, *pastores* seu *pecuarii* qui pascua, *portitores* qui portoria conducebant, *decumani* (qui decimam partem fructuum redderent) non quidem quod ararent ipsi, aut pascerent, &c. sed quod ea facienda curarent, quod hominum genus in Sicilia præsertim invaluit, ut colligere est ex Cicerone in Verrem. Hic enim propter illos contemptos & male habitos gravissime vituperatur. Ut igitur ad hæc ut ante suscipienda invitarentur, promisit Augustus illorum se in frumentationibus rationem non secus ac si adessent habiturum.

(11) *Populi.*) Hujus appellatione hic, ut & alibi non semel, intelligit otiosam illam plebeculam, quæ frumentationibus alebatur: cum enim Romani cæteras artes, excepta militia, servis tantum, non civibus dignas judicarent, ideo plerumque fiebat ut stipendiis peractis, egeni remanerent, magnum sæpe & parabile seditiosis adjumentum, quod ut caverent, leges Agrariæ quibus ejusmodi multitudo ablegaretur procul ab urbe, primum inventæ sunt, ac deinde frumentationes, ut in urbe quiescerent. Quæ omnia non minus corrupit ambitio.

(12) *Deduceret.*) Torrentius legit in uno *duceret*, bene si non obstet aliorum auctoritas: unde Casaubono assentiendum videtur, qui nove dictum existimat, quemadmodum supra in Julio *decedentibus* pro *cedentibus* & alibi compositum pro simplici, ut apud Columellam *deputare vites* pro *putare*: nec enim hic sumptum videtur, ut in arithmeticis supputationibus *deducere*.

CAPUT XLIII.

SPECTACULORUM & assiduitate & varietate, atque magnificentia omnes antecessit. [a] Fecisse ludos se ait suo nomine [1] quater: pro aliis magistratibus, qui aut abessent, aut non sufficerent, ter & vicies. Fecitque nonnumquam etiam vicatim, ac pluribus scenis per omnium linguarum [2] histriones: non in Foro modo, nec [3] Amphitheatro, sed in Circo & in [4] Septis, & aliquando nihil præter [5] venationem edidit. Athletas quoque exstructis in campo Martio sedilibus ligneis: item navale prælium circa Tiberim cavato solo, in quo nunc [6] Cæsarum nemus est. Quibus die-

diebus custodes in urbe disposuit, ne raritate remanentium, grassatoribus obnoxia esset. In Circo aurigas cursoresque & confectores ferarum, & nonnunquam ex nobilissima juventute, produxit. Sed & (7) Trojæ ludum edidit frequentissime, majorum minorumve puerorum delectu: prisci decorique moris existimans, claræ stirpis indolem sic notescere. In hoc ludicro C. Nonium Asprenatem lapsu debilitatum, aureo torque donavit: passusque est ipsum posterosque Torquati ferre cognomen. Mox finem fecit talia edendi, (8) Asinio Pollione oratore graviter invidioseque in curia questo Æsernini nepotis sui casum, qui & ipse crus effregerat. Ad scenicas quoque & gladiatorias operas, etiam equitibus Romanis aliquando usus est: verum prius quam Senatusconsulto interdiceretur. Postea nihil sane, præterquam adolescentulum (9) Lucium honeste natum, exhibuit: tantum ut ostenderet, quod erat bipedali minor librarum septemdecim, ac vocis immensæ. Quodam autem muneris die, Parthorum obsides tunc primum missos per arenam mediam ad spectaculum induxit: superque se (10) subsellio secundo collocavit. Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quando quid inusitatum dignumque cognitu advectum esset, id extra ordinem quolibet loco (11) publicare: ut (12) rhinocerotem, apud Septa: (13) tigrim, in scena: (14) anguem quinquaginta cubitorum, pro Comitio. Accidit (15) votivis Circensibus, ut correptus valetudine, (16) lectica cubans, thensas deduceret: rursus commissione ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat, evenit ut (17) laxatis sellæ curulis compagibus caderet supinus. Nepotum quoque suorum munere, cum consternatum ruinæ metu populum retinere, & confirmare nullo modo posset, transiit e loco suo, atque in ea parte consedit quæ suspecta maxime erat.

INTERPRETATIO.

(a) *Dicit se edidisse ludos quater* & vicies *suo nomine: & loco aliorum magistratuum qui aut abessent, aut solvendo non essent*, ter & vicies.

NOTÆ.

(1) *Quater*.) Lipsius Elect. 2. c. 17. vult hic addendum esse *vicies*, minorem existimans numerum illum, quam ut Augustum deceat, qui toties consul fuerit ut supra c. 26. Casaubono suspectus est locus, sed librorum consensu firmatus. Certe studio brevitatis videtur Suetonius semel tantum posuisse *vicies*, cum utrobique intelligendum esset. Nec enim inusitata cæteris hæc loquendi ratio, ut notavit ex Plinio lib. 18. cap. 7. Casaubonus, sed ita tamen ut major numerus in priore commate positus etiam sequenti serviat: *in Transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere: circa Clusium senas*. Hoc est vicenas senas. Ut ut est, certe parum convenit magnificentiæ, quam hic extollit Suetonius, si non nisi quater suo nomine ludos ediderit, quamvis ambitiosus videri noluisset, & alienæ prætextu gloriæ suam quæsisset, ut ait Torrentius hic; Victor enim etiam disertis verbis affirmat omni spectaculorum genere Augustum maxime delectatum.

(2) *Histriones*.) Idem & pleraque, de quibus hic, Julius fecit. Vide in Jul. c. 39.

(3) *Amphitheatro*.) Statilii Tauri de quo c. 29. quod enim Julius extruxerat non nisi ligneum fuit, & temporarium, ut ex Dionis lib. 43. colligit Lipsius in Amphitheatro cap. 5.

(4) *Se-*

(4) *Septis.*) Locus fuit in campo Martio sic dictus quod a Servio Romanorum rege sex tabulatis inclusus fuerat, intra quæ populus ferret suffragia. Porticibus hunc Lepidus ad habenda comitia circumdederat lapideis tabulis & pictaris exornatum. Ovilia quoque propter similitudinem appellatus est, Juvenal. Satyr. 6.

Antiquo quæ proxima surgat Ovili.

(5) *Venationem.*) De ea quid esset in Jul. cap. 10. hujus cupidissimum fuisse Augustum tum ex supra dictis colligas, tum ex lapide Ancyrano, in quo confecta leguntur in ejusmodi spectaculis bestiarum 3500., etsi ex Aurelio Victore non constat.

(6) *Nunc Cæsarum nemus est.*) τὸ *nunc* non ad Suetonii tantum, sed ad Augusti ipsius tempora referendum, hæc enim ipsa verba desumpta sunt ex lapide Ancyrano, & c. 101. infra patet, sylvas in usum populi circumjectas Mausoleo suo, quo inibi construxit, & Tacitus confirmat Annal. 12. Frontinus 1. de aquæductibus de aqua Alsetina loquens.

(7) *Trojæ.*) De his in Jul. c. 39.

(8) *Asinio Pollione.*) De hoc supra cap. 29. in Julio cap. 30. & 55. ut Oratorem quoque laudat Horatius.

Insigne mœstis præsidium reis,
Et consulenti Pollio curiæ.

Et Claud. cap. 41. de Gallo ejus filio hoc lib. inf. c. 66. Æserninus ille de quo hic sermo est Pollionis nepos fuit ex filia, quæ Cl. Marcello Æsernino anno U. C. 733. consuli nupserat, ut oratoris quoque facundissimi meminit Seneca lib. 4. Controvers. præfatione, & Tacit. Annal. 3.

(9) *Lucium.*) Super hujus nomine variant codices, *Hirtium*, *Licitum*, *Litium* habentes; ex postremo facit Torrentius L. Itium. Itiorum enim familia Romana est, ut probat ex nummo veteri, in quo videntur equites duo cum ascriptis L. ITI. & probat ex Horatio 29. lib. 1. ad Itium.

Iti, beatis nunc Arabum invides
Gazis, &c. Et epist. 11. lib. 1.
Fructibus Agrippæ Siculis quos colligis
Iti.

Sed utrobique vulgatæ editiones scribunt *Icci*, quamquam & codices quidam *Iti* habeant. Hunc igitur gracilitatis ipsa brevitate admirabiliorís fuisse necessum est, cum bipedalis licet alterum tamen ferme tantum pendere debuerit, servata cum reliquis hominibus proportione, vulgaris quippe statura sex circiter pedum, pondus centum circiter librarum, si Plautum audias in Asinaria Act. 2. Sc. 2. v. 35.

Nudus vinctus centum pondo es.

Quibus tertium prodigium adde vocem illam immensam.

(10) *Subsellio.*) Plures erant in Orchestra subselliorum ordines. Primus qui Podio proximus principum erat, ibique suum habebant cubiculum, ut in Ner. cap. 12. & in Jul. cap. 76. Secundus ordo graduum, hoc est subselliorum, si Casaubonum sequare, vacabat magistratibus, si Lipsium audias, suus his quoque locus erat ad podium, suggestu seu cubiculo duntaxat a principe distincti. Ut ut est secundum illud subsellium, cum esset secundus quasi gradus, necessario supra primum erat, atque adeo Parthorum obsides supra Augustum collocati.

(11) *Publicare.*) Publice proponere ut omnibus gratificaretur. Notanda porro videtur quam Skildius hic proponit Salmasiani codicis lectio pro *insitatum* scribentis *invisitatum*, hoc est, non visum sæpe, ut apud Ciceronem de Aruspicum responsis 57. *Deorum ignis, solemnes mensas, abditos, ac penetrales focos occulta & maribus non invisa solum, sed etiam inaudita sacra.* Et g'ossæ in Plaut. Amphit. Act. 1. Sc. 1. *soli invisi cubant* Apuleius lib. 5. Asin. *quidam introcessit & cantavit invisus.* Hinc Philippus Pareus in lexico Plautino verbum *visitare* crebro videre explicat & contrarium esse ait, invisitatus.

(12) *Rhinocerotem.*) Plinius lib. 8. c. 20. *Iisdem ludis & rhinoceros unius in nare cornu, qualis sæpe visus: alter hic genitus hostis elephanto: cornu ad saxa limato præparat se pugnæ*, &c. Martial. spectacul. Epig. 9. de rhinocerote.

O quam terribiles exarsit pronus in iras!
Quantus erat cornu cui pila taurus erat!

Et alibi. Pausanias existimat Æthiopicum taurum esse ac super cornu, quod in nare prominet, alterum habere sed exiguum. Plura Politianus Miscellan. c. 56.

(13) *Tigrim.*) Plinius lib. 8. cap. 18. *Tigrin Hircani & Indi ferunt, animal velocitatis tremendæ & maxime cognitæ, dum capitur*, &c. & c. 17. *Idem* Augustus nempe, *Q. Tuberone Fab. Max. Coss. IV. nonas Maias theatri Marcelli dedicatione tigrin primus omnium Romæ ostendit in cavea mansuefactam: Divus vero Claudius simul quatuor.*

(14) *Au-*

(14) *Anguem quinquaginta cubitorum.*) Cubitus vulgaris sesqui-pes est; qua ratione 4. cubiti vulgarem hominis staturam effecerint. Unde intellectu facile est quanta fuerit hæc magnitudo.

(15) *Votivis Circensibus.*) Illis, ut existimant, de quibus c. 23.

(16) *Lectica cubans.*) Nam absque valetudine fuisset curru triumphali aurato vectus, non lectica cubans, sacra, & pompam præcedens omnem duxisset. De thensis in Jul. c. 76. & reliqua pompa.

(17) *Laxatis sellæ curulis compagibus.*) Hanc sic describit hoc loco Casaubonus. Sella curulis quatuor lignis, pluribusve constabat in modum fere literæ S. productæ & minus curvatæ ab utraque parte. Hæc funibus ita compacta erat, ut aperiri claudique posset. In aperta sedebant super linteis lorisque. Martial. Epig. 57. lib. 2.

Recensque sella linteisque, lorisque, &c. Hujusmodi sellarum fabrica hodieque in usu est. De Curuli sella jam c. 26.

CAPUT XLIV.

Spectandi [1] confusissimum ac solutissimum morem correxit, ordinavitque: motus injuria Senatoris, quem [2] Puteolis per celeberrimos ludos consessu frequenti nemo receperat. Facto igitur decreto patrum, ut quoties quid spectandum usquam publice ederetur, [3] primus subselliorum ordo vacaret Senatoribus: Romæ legatos liberarum sociarumque gentium vetuit in [4] orchestra considere: cum quosdam etiam libertini generis mitti deprehendisset. [5] Militem secrevit a populo. [6] Maritis e plebe proprios ordines assignavit: [7] prætextatis cuneum suum, & proximum pædagogis: sanxitque ne quis [8] pullatorum [9] media cavea sederet. [10] Fœminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari solenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare [11] concessit. Solis Virginibus Vestalibus locum in theatro separatim, & [12] contra prætoris tribunal, dedit. [13] Athletarum vero spectaculo muliebrem sexum omnem adeo submovit, ut Pontificalibus ludis pugilum par postulatum distulerit in sequentis diei matutinum tempus: [14] edixeritque, *Mulieres* [15] *ante horam quintam venirent in theatrum, non placere.*

NOTÆ.

(1) *Confusissimum.*) Longe ante P. Cornelio Scipione & T. Sempronio Longo Coss. qui fuit urbis annus circiter 536. *Sextus Ælius Poetus, & C. Cornelius Cethegus censores gratiam ingentem apud Senatum pepererant, quod ludis Romanis, ædilibus curulibus imperarunt, ut loca Senatoria secernerent a populo: nam antea in promiscuo spectabant.* Livius lib. 4. Decad. 4. quod postmodum lex Roscia confirmavit, de qua cap. 40. sed in theatris tantum: nam in Circo, & amphitheatris præsertim quæ multo recentiora, promiscue & quovis loco libere spectabant, quamdiu libertas Romæ, ut inquit Lipsius lib. de Amphit. c. 13. & Plutarch. in Sylla.

(2) *Puteolis.*) In Campania hodie *Pozzuolo*.

(3) *Primus subselliorum ordo.*) Hoc est imus, ut ex supradictis cap. superiore & in Julio c. 39. patet. Hæc subsellia inter & podium spatii videtur aliquid fuisse amplioris, quam graduum esset inter se, tum quia principum & magistratuum locus erat, tum quia suggestus ibi, & sellæ curules ponebantur, vel absentibus ipsis, honoris causa, quin & mortuis: quæ commode in gradibus poni potuisse vix credibile fuerit. Vide c. 76. in Jul.

(4) *Orchestra.*) In Julio c. 39. & 76.

(5) *Militem secrevit a populo.*) Ut scili-

cet in diversis essent & altioribus cuneis: cum enim theatra, & amphitheatra maximæ altitudinis fuisse constet, ejus longe minimam partem capiebant Senatus, & equestria, ideo popularia iterum distinxit Augustus, peculiaremque in iis militibus & plebi locum assignavit.

(6) *Maritis e plebe.*) Apud antiquissimos Romanos major honos, ut ait Gellius lib. 2. c. 15. majori ætati habebatur, *sed postquam soboles civitati necessaria visa est, & ad prolem populi frequentandam præmiis, atque invitamentis usus fuit; tum antelati quibusdam in rebus, qui uxorem, quique liberos haberent*, &c. idem ibidem & jam supra in Jul. c. 20. & Aug. c. 34. & infra Galb. 19.

(7) *Prætextatis cuneum suum.*) Lipsius lib. de Amphith. c. 13. juxta triplicem spectatorum ordinem, triplicem statuit in toto caveæ circuitu præcinctionem, quam recte intellexeris graduum divisiones, & intervalla quæ orchestram ab equestribus, equestria a popularibus distingueret. De quibus in Jul. c. 39. gradibus ipsis duplo circiter altioribus & latioribus, Athenienses dixere διαζώματα, Galli *retraites*, *palliers*, *ou coridors*. Quod si cui ab ima v. g. orchestra iter esset ad summam, quia sedilium altitudo minus commoda futura erat, ideo gradus quosdam magis depressos addiderant, hi *Scalaria* Latinis dicuntur, nobis *de gradins*. Singulæ istæ scalares viæ ab ima cavea ad summam non extendebantur uno tenore, sed singulis eas præcinctionibus definitas fuisse probat Lipsius ex Vitruvio & aliis; ut primæ præcinctionis, ejus nempe quæ orchestram ab equestribus dividebat, scala inciperet a medio directe spatio quod inter duas prioris præcinctionis scalas interjaceret, sicque alternis ad summum usque. Jam vero spatium illud graduum sive subselliorum inter duas scalas comprehensum, propter aliquam cuneorum bellicorum similitudinem proprie dicebatur cuneus: inde cunei certi certis assignati, hinc *excuneandi* verbum, hoc est *ejiciendi*, *excludendi*, & apud poëtas cuneorum frequens mentio. Virgilius 2. Georgic. v. 411.

Hunc plausus hiantem
Per cuneos, geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit.

Et Æneid. 5.

Nuntius Anchisæ ad tumulum, cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus.

Et alibi Juvenal. Sat. 6. v. 61.

Cuneis an habent spectacula totis
Quod securus ames, &c.

De prætextatis videsis c. 1. in Julio.

(8) *Pullatorum.*) Hujus enim generis vestimenta popello duntaxat, & imperitæ multitudini conveniebant. Quintil. lib. 6. cap. 5. *imperitis & sæpe pullatæ turbæ relinquunt.* Plinius lib. 7. Epistolarum. *Illos quoque sordidos pullatosque reveremur*, &c. Calpurnius

Venimus ad sedes, ubi pulla sordida veste
Inter fœmineas spectabat turba cathedras.

Jam supra cap. 40. pro *pullatorum* duo Torrentii libri *bullatorum*. De bulla in Jul. c. 84.

(9) *Media cavea.*) Sed superiori duntaxat. Theatrum primo, deinde & amphitheatrum, cum invaluisset, Latinis dicta sunt quoque *cavea* ab interiore sui parte & capaci quodam profundo, ut ait Lipsius in Amphith., hoc sensu, ut ex supradictis colligere est, caveæ tres partes, a quo tempore discreti in spectando loci, Senatus sive orchestra, equestria, popularia. Verum caveam plebi speciatim tribuisse videtur Poëta 5. Æneid.

Hic totum caveæ consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet.

Et revera Servius ad hunc locum ait: *per caveam autem plebem significat; nam cavea consessus est populi.* Quæ videtur etiam esse Suetonii sententia; Augustus enim ad loca omnium minime commoda pullatos quasi ablegabat, ut efficacius habitum vestitumque pristinum restitueret. Vide cap. 40.

(10) *Fœminis.*) Quibus licuit quidem olim, sed non sine permissu virorum adesse, ut constat exemplo Sempronii Sophi, quod Valerius Maxim. lib. 6. retulit, uxorem enim ille suam ignorante se spectare ausam repudiavit. Nec etiam in superiore hoc loco nisi separatas a plebe spectasse Casaubonus existimat; quamquam certe contrarium evincere videntur relati versus e Calpurnio.

(11) *Concessit.*) Casaubonus ut suam illam opinionem adjuvet, scribit: *spectare concessit solis Virginibus Vestalibus.*

(12) *Contra prætoris.*) Hoc est ex adverso, sed ad podium in loco honoratissimo, ut patet.

(13) *Athletarum.*) Hi cursu, lucta, pugilibus decertabant more a Græcis deducto, in hoc tamen discrepante, quod Græci nudi, Romani pudenda velati, hinc fœminis haud injuria prohibitum in Claud. c. 34.

(14) *E-*

(14) *Edixerit.*) Edicto publice proposito significarit, de quo in Jul. c. 20. 49. & sæpe alias.

(15) *Ante horam quintam.*) Hoc est circiter undecimam. Diem enim non nisi in duodecim horas integrum dividebant ab ortu solis ad occasum.

CAPUT XLV.

IPse Circenses ex amicorum fere libertorumque [1] cœnaculis [2] spectabat, interdum e [3] pulvinari, & quidem cum conjuge ac liberis [4] sedens. Spectaculo plurimas horas, aliquando totos dies [5] aderat: [6] petita venia, commendatisque qui [7] suam vicem præsidendo fungerentur. Verum quoties adesset, nihil præterea agebat: seu vitandi rumoris caussa, quo patrem Cæsarem vulgo reprehensum commemorabat, quod inter spectandum, epistolis libellisque legendis, ac rescribendis vacaret: seu [8] studio spectandi, ac voluptate, qua teneri se neque dissimulavit umquam, & sæpe ingenue professus est. Itaque [9] corollaria & præmia alienis quoque muneribus ac ludis & crebra & grandia de suo offerebat: nullique [10] Græco certamini interfuit, quo non pro merito certantium quemque honoraverit. Spectavit autem studiosissime pugiles & maxime Latinos: non [11] legitimos atque ordinarios modo, quos etiam [12] committere cum Græcis solebat: sed & [13] catervarios oppidanos inter angustias vicorum pugnantes temere ac sine arte. Universum denique genus operas aliquas publico spectaculo præbentium, etiam cura sua dignatus est. [14] Athletis & conservavit privilegia, & ampliavit. [15] Gladiatores [16] sine missione edi prohibuit. [17] Coërcitionem in histriones, magistratibus in omni tempore & loco, lege vetere, permissam, ademit: præterquam [18] ludos & scenam. Nec tamen eo minus aut [19] xysticorum certationes, aut gladiatorum pugnas severissime semper [20] exegit. Nam histrionum licentiam adeo compescuit, ut Stephanionem [21] togatarium, cui in puerilem habitum [22] circumtonsam matronam ministrasse compererat, [23] per trina theatra virgis cæsum relegaverit: Hylam [24] pantomimum, querente prætore, in [25] atrio domus suæ, nemine excluso, flagellis verberaverit: & [26] Pyladem urbe atque Italia submoverit, quod spectatorem, a quo [27] exsibilabatur, demonstrasset [28] digito, conspicuumque fecisset.

NOTÆ.

(1) *Cœnaculis.*) Nec enim in Circo, ut cap. præcedenti notatum est, separatæ fuerunt sedes Senatui, ante Claudium, ut patet ex c. 21. Claud. & equitibus ante Neronem, ut in ejus vita c. 11. nec ut vero simile est ipsi Principi, nascente etiamnum imperio. Cœnaculum fuit superior domus universæ pars sic dicta a quo tempore ibi cœnitare cœperunt. Ad hanc scalis vel cochleis ascendebatur, atque ut plurimum tenues duntaxat, ac egentes hæc loca habitanda conducebant. Unde Juvenal. Sat. 10.

Rarus venit in cœnacula miles.

Prædam nempe quærendo, ubi non nisi pauperes; & cœnaculariam exercere dicti sunt qui cum totas domos conductas haberent,

sin-

singula cœnacula inquilinis elocabant, quæstum inde quærentes. De quibus etiam infra c. 78.

(2) *Spectabat.*) Merito Casaubonus hic addubitat, num e cœnaculis domorum Circo vicinarum Circenses ludi commode spectari possent. Unde suspicatur illa cœnacula in ipso fuisse Circo, ad eum forte modum quo & cœnacula fuerunt, & officinæ super ea porticu, quam in exteriore Circi parte descripsit Halicarnasseus lib. 3. sub finem, quæ idem Casaubonus existimat, per censores iis elocata, qui cœnaculariam faciebant, a quibus postea inquilini conducebant: quo posito, cœnacula quorum hic fit mentio, intelligenda sunt conducta fuisse ab amicis Augusti, & libertis ad spectandi facilitatem; quæ tamen haud scio, an fuerit mens Halicarnassei, videtur enim cellas seu ipsa cœnacula non minus ac officinas ascendentium, & descendentium usui commodiori assignasse, ne tot inter hominum millia confusio quædam oriretur.

(3) *Pulvinari.*) De pulvinaribus supra in Jul. cap. 76. hic pulvinar intelligitur locus ille Circi, ubi simulacra deorum, postquam pompa magna circa metas gestata fuerant, collocabantur; quem locum in prima spectaculorum fronte fuisse, Augustus ipsemet innuit, infra in Claud. cap. 4. Hinc igitur quandoque spectabat, ut majestati suæ consuleret; sin minus, ad declinandam affectatæ divinitatis invidiam, in amicorum cœnaculis.

(4) *Sedens.*) De industria videtur observatum ad Neronis differentiam, qui ibidem accubans quasi & ipse Deus, sed vivus inter simulacra mortua, spectabat. In Nerone cap. 12.

(5) *Aderat.*) Sic membranæ omnes, quibus licet reclamantibus, Casaubonus scribere non dubitavit *aberat*: quod nemini licet animadversum, exigere videtur hujus loci tota series & certe eodem modo loquitur adhuc infra Calig. cap. 18. ne quis *præsidere* hic explicet de jure dicundo.

(6) *Petita venia.*) Non inscius quam parum id vulgo probaretur, & declarant manifeste satis rumores in Tiberium jactati, quod Drusum filium sibi in præsidendo substituisset, apud Tacit. Annal. lib. cap. 76. & Julianus ipse minus iratum se fuisse indicat quod solidos dies spectando non transigeret.

(7) *Suam vicem præsidendo, &c.*) Torrent. in duobus codicibus legit *sua vice*: neque tamen mutandum ideo credidit servata voce *aderat*: intelligendus est Augustus privati instar adesse voluisse, & ab onere præsidendi liber otiose spectare. Sin minus aperta est sententia in Calig. c. 18.

(8) *Studio spectandi.*) Affirmat expresse Aurelius Victor in Augusto naturali in eam voluptatem propensione factum. Tacitus vero Annal. 1. lib. c. 54. studio civilitatis attribuit: *neque ipse* (Augustus) *abhorrebat talibus studiis, & civile rebatur misceri voluptatibus vulgi*.

(9) *Corollaria.*) Corollarium illud est, quod præter debitum præmium instar auctarii cujusdam addebatur, a corollis dictum, quæ Scenicis actoribus, cum placuerant, dari solitæ: de quibus Plinius lib. 21. c. 2.

(10) *Græco certamini.*) Vel more Græcorum in urbe edito, vel in ipsa Græcia dum illam peragraret, ut & alias imperii provincias ferme omnes, ut paulo infra cap. 47. affirmat.

(11) *Legitimos.*) Vel eos, qui ex arte certabant, quasi legibus artis institutos, vel quorum nomina, ut ait Beroaldus, erant in ordine & quasi albo pugilum descripta.

(12) *Committere.*) Illud est athletas duos pluresve in certamen adducere, Virgil. 5. Æneid. eodem quo hic sensu.

Et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Sed & Poetas & Oratores ut infra c. 89. & Cal. c. 53. ac Claud. c. 21. & Vegetius lib. 2. cap. 7. dixit. *Tubicines cornicinesque & buccinatores committere prælium*.

(13) *Catervarios.*) Catervatim conglobatos, nullo in conflictu ordine, nulla servata formula.

(14) *Athletis conservavit privilegia.*) Quænam illa fuerint privilegia, & qua conditione concessa exponit lex unica Cod. de Athletis. *Athletis ita demum si per omnem ætatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri* (*in quibus vel semel Romæ seu antiquæ Græciæ*) *merito coronati, non æmulis corruptis probentur, civilium munerum tribui solet vacatio*. Unde patet illos infames non fuisse, nec artem ludicram exercuisse, ut habetur etiam ex *lege* 4. *ff. de his qui notantur infamia*. Quamquam Theophilus contra sensisse videatur, quod non est hujus loci disputare.

(15) *Gladiatores.*) Qui apud Græcos pugiles, iidem apud Romanos gladiatores erant, ut notat Casaubonus. Differentiam hanc

hanc Donatus addit, quod gladiatores pretio conducti pungentibus, & incidentibus armis ad necem usque dimicarent; athletæ vero seu pugiles minime, sed virtutis gratia hoc faciebant, ut ait *eadem lex 4. ff. de his qui not. inf.* Idcirco xysticorum, qui athletæ erant, *concertationes* dicit, gladiatorum vero *pugnas*.

(16) *Sine missione.*) Si quis gladiator victus ac vitam suppliciter petens, hanc vel a populo, vel ab editore, e quorum nutu tota pendebat ejus vita, impetraret, hoc modo impetrata venia *missio* dicebatur: igitur sine missione pugnare, ad necem pugnare est, nisi vincas; mittuntur enim tantum victi & læsi ac in eum solummodo diem. Unde patet multum esse discriminis *missionem* inter & *rudem*, hæc quippe & in perpetuum conceditur, & potius ad Victores pertinet, qui posthac rudiarii appellabantur, ut in Tib. cap. 7. &c.

(17) *Coërcitionem in histriones.*) Hoc est jus virgarum, quod prætorum erat ante, & ædilium, ut pote magistratuum, ad quos imprimis ludorum cura pertinebat. Idem postea statutum est imperante Tiberio, mota super eadem re controversia, quia inquit Tacit. Annal. I. c. 77. *Augustus immunes verberum Histriones quondam responderat*, &c. Histrionum autem generale nomen est omnium Scenicorum, ut ludionum, qui & Ludii dicebantur, eorum qui mimi, pantomimi, archimimi, ethologi, &c.

(18) *Ludos & Scenam.*) Torrentius legit in uno libro *in ludos* melius certe: *præterquam* enim adverbium est, non præpositio. Sed omnium optime *ludis & scena*, quod longe clarius est; & præfertur etiam a Casaubono, quia a doctis viris repertum ait in MSS. Idem Lipsius conjecerat ad supradictum Taciti locum, & revera Gruterus in Ursini codice extare testatur. Vox *ludis* refertur ad vocem *tempore* scilicet ludorum, ut *scena* ad verbum *loco*, ut ubi peccarant, ibi punirentur, quemadmodum ait ibid. Lipsius. Vide & l. 3. Cod. *de spectaculis*.

(19) *Xysticorum.*) Philander annotationibus in Vitruvium ait, *Xystos Latini vocant porticus tectas, ubi athletæ per hyemem exercebantur: xysta autem subdiales ambulationes, ubi sudo cælo suas exercebant palæstras*. Unde patet vocem *xystus* in masculino & *xystum* in neutro genere diversa significare: quamquam Græcis secus sit. Plinio lib. 5. Epist. 6. idem est *xystus*, quod nobis *parterre*, ait enim *ante porticum xystus concisus in plurimas species distinctusque buxo*, &c. Videsis Vitruvium lib 5. c. 11. & lib. 6. c. 10.

(20) *Exegit.*) Hoc est, voluit exactissime servatis disciplinæ gladiatoriæ legibus, pugnarent. Quo sensu verbum hoc apud Ciceronem lib. 8. famil. Epist. 6. *si ad illam summam veritatem jus exegeris*.

(21) *Togatarium.*) Alii legunt *togatarum* frustra; est enim togatarius hic togatarum actor, ut & apud Ciceronem *lib. de claris orator.* 242. *secundarius* dicitur actor *secundarum*. Q. Arius *qui fuit M. Crassi quasi secundarius*. Vide cap. 57. Calig. & Plinius lib. 7. c. 48. hujus quoque Stephanionis meminit (*qui primus togatas saltare instituit.*) Togatæ autem sunt fabulæ ad Romanorum ritus conscriptæ, vel actæ, ut palliatæ, quæ ad Græcorum: toga quippe Romanorum erat, pallium Græcorum, ut in Jul. cap. 48. notatum est. Juvenal. Sat. I.

Impune ergo recitaverit ille togatas,
Hic elegos, &c.

Ubi Scholiastes: *tria sunt genera comœdiarum. Togata, ex factis vilium personarum, Prætextata ex factis nobilium personarum, Palliata ex factis quidem nobilium personarum, sed Græcarum. Palliata ad Græcos pertinet, alia duo genera ad Latinos pertinent: Romani enim togis & prætextis utuntur*. Horatius de arte Poët. v. 288.

Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas:

De poëtis Latinis loquens. De his plura Diomedes lib. 3. Grammat.

(22) *Circumtonsam matronam.*) Pueri delicati, ephebi, quin & ipsi viri circumtonderi solebant ex antiquorum more Græcorum, apud quos id quoque in deliciis cultus habitum est. Hinc circumtonsi mangonum pueri majore erant in pretio. Varro in fragmento: *alii sunt circumtonsi torti atque uncti, ut mangonis videantur esse servi*. Et oratio circumtonsa dicitur Senecæ Epist. 115. *Oratio vultus animi est, si circumtonsa, & fucata & manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum*. Tonsuram hanc in alveoli, sed inversi formam fieri consuevisse Salmasius ait, crinesque in eo genere æqualiter descendentes in orbem isse; hujusmodi circumtonsionem Francis nostris omnibus præterquam regiæ stirpis hominibus, qui vulgo intonsi erant, in more positam probat ex Agathiæ lib. I. Casaubonus, qui hoc loco multa super hac re eruditissime collegit ex variis aucto-

auctoribus, Hesychio in voce σκαφίον, Plutarch. *libello de mulierum virtutibus*, Mose, Levitic. c. 19. & interpret.

(23) *Trina theatra.*) Ea fuerunt Pompeii, Balbi, & Marcelli, de quibus supra c. 31. & 29. Ovid. 3. *De arte amandi*:

Visite conspicuis terna theatra locis.

Histriones hoc modo puniri per theatra, prisci quoque tum apud Latinos, tum apud Græcos moris fuisse notat Casaubonus ex Philone & Luciano. Illud est quod θεατρίζειν & παραδειγματίζειν dixere.

(24) *Pantomimum.*) De mimis in Julio cap. 39. horum species isti sunt, qui quorumvis actiones imitarentur: & infra non semel.

(25) *Atrio.*) Quid hoc sit, jam dictum est. Huc cum Hyla iste sibi conscius tanquam in asylum confugisset, motus tamen querela prætoris, Augustus cædi jussit.

(26) *Pyladem.*) Seneca præfatione in 3. Declamat. lib. *Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia multum a se aberant*, &c. Seneca Philosophus lib. naturalium quæstion. 7. cap. 32. *At quanta cura laboratur ne cujus pantomini nomen intercidat; stat per successores Pyladis & Batylli domus*, &c. re vera Hylas præceptorem in Histrionica habuerat Pyladem, ut ex Macrobii lib. 2. c. 7. constat.

(27) *Exsibilabatur.*) Quemadmodum spectatores bonis, & iis qui sibi placebant actoribus, applaudebant, ita & malos, vel sibi minus gratos sibilis explodebant. Cicero num. 30. pro Q. Roscio Comœdo, *Quod item nuper in Erote comœdo usu venit, qui posteaquam e scena non modo sibilis, sed etiam convitio explodebatur*, & Paradoxorum 3. in fine: *Histrio si paulum se movit extra numerum, aut si versus pronuntiatus est una syllaba brevior aut longior, exsibilatur, & exploditur.*

(28) *Digito.*) Manu forsan in obscœnum formata modum, quæ sannæ, seu derisionis species, clarius adhuc infra Calig. c. 56. indicatur, hoc fit cum gestu aliquo mimico inscius aliquis irridetur. Tria ejus genera. Primum est manu pinsentem exprimere ciconiam, secundum objecto temporibus pollice, & manu mota aures asininas effingere, & tertium linguam sitientis instar canis exerere, quæ omnia expressit Persius Sat. 1. v. 59.

O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinsit,
Nec manus auriculas imitata est mobilis albas,
Nec linguæ, quantum sitiat canis Appula, tantum.

Et de lingua exerta Gellius lib. 9. cap. 13. & D. Hieronymus Epist. ad Rusticum monachum.

CAPUT XLVI.

A. V. C. DCCXXVI.

AD hunc modum urbe urbanisque rebus administratis, (1) ITALIAM duo de triginta coloniarum numero deductarum ab se (2) frequentavit, operibusque ac (3) vectigalibus publicis plurifariam instruxit: etiam jure ac dignatione urbi (4) quodam modo pro parte aliqua adæquavit: excogitato genere suffragiorum, quæ de magistratibus urbicis (5) decuriones colonici, in sua quisque colonia ferrent, & sub diem comitiorum obsignata Romam mitterent. Ac necubi aut honestorum deficeret copia, aut multitudinis soboles, equestrem militiam (6) petentes etiam ex commendatione publica cujusque oppidi ordinabat, at iis qui e plebe regiones sibi revisenti filios filiasve approbarent, singula nummorum millia (7) pro singulis dividebat.

NO-

N O T Æ.

(1) *Italiam*.) Hujus triplex status considerari potest ab urbe condita ad Augustum. Prima a Romulo ad primum bellum Punicum, tum cum tota quæ dicebatur Italia variis bellorum afflicta contentionibus, denique in ditionem Pop. Rom. pervenit, quo tempore non nisi suo singulæ civitates jure potitæ sunt. Secunda ad Marsicum usque seu sociale bellum, de quo supra cap. 23. quo tempore Itali a Romanis loco sociorum habiti mirum in modum suas opes auxere, tuncque maxime stabilitum videtur jus, quod dicebatur Italiæ in Jul. cap. 8. Tertia ad Augustum, quo demum temporis intervallo legibus Julia, & Pompeia Sexti Julii Cæsaris, & Cn. Pompeii Strabonis, jura civitatis Romanæ Italis late omnibus data sunt ann. U. C. circiter 665. multis, ut patet, ante Augusti dominationem annis. Quapropter quod de novo jure suffragiorum hîc dicitur, intelligendum non est quasi concessum Italis ab Augusto fuerit jus civitatis, quod præcipue suffragiorum est; sed inventus modus quo jure hoc suo fruerentur, cum enim ob nimiam ab urbe distantiam, itineris molestias aliaque id genus, nulli propemodum usui foret civitatibus Italis tanta hæc prærogativa, passus est, ut Romam illorum magistratus sua suffragia mitterent.

(2) *Frequentavit*.) Hoc est habitandam & colendam curavit, ut pote quam exhauserant tot bella civilia. Quæ autem illæ coloniæ fuerint, non repertum sibi, dicit Casaubonus, plerasque Sigonius ex Frontino & alii diligenter collegit lib. 3. de antiquo jure Italiæ c. 4.

(3) *Vectigalibus*.) Vectigalia dicuntur quoque fructus, vel quivis proventus quos etiam privati ex suorum agrorum locatione percipiunt. Cicero Parad. 6. *ex tenui meo vectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit*. Et paulo ante *non intelligunt homines quam magnum vectigal sit parcimonia*. Civitatibus quoque & collegis, ut hodieque fit, sui erant reditus, sua vectigalia, ut de Arpinatibus auctor est Cicero lib. 13. Epist. 12. ad Brutum: *quorum quidem omnia commoda, omnesque facultates quibus & sacra conficere, & sarta tecta ædium sacrarum locorumque communium tueri possint, consistunt in his vectigalibus, quæ habent in provincia Galliæ*.

(4) *Quodam modo*.) Vocem hanc respuit Lipsius Elect. 2. lib. cap. 17. tanquam glossam. Cæteri MSS. auctoritate servaverunt, quamquam superfluere fateantur. *Dignatione* hîc intellige pro *honore* in Jul. c. 4.

(5) *Decuriones*.) Decurio primæva sua significatione præfectus est equestris turmæ. Verum quia deducendis coloniis, id observabatur, ut pars decima deductorum consilii publici caussa conscriberetur, ii in coloniis & municipiis decuriones dicti sunt; namque in his erat Reip. Romanæ quasi quædam adumbratio, decurionibus Senatores, duumviris consules referentibus.

(6) *Petentes*.) Alii legebant *petentis*, quod & potest: consuetudo quippe veterum fuit, eos casus plurales ita formandi, ut passim reperias apud Salustium, Plautum, &c.

(7) *Pro singulis*.) Vulgatæ Editiones *per singulos* eodem sensu: qui enim filios vel filias legitime natos habere se probarent; ii quot liberos habebant, tot millia nummorum accipiebant, hoc est 43. l. 15. s. Ubi regiones urbis an Italiæ intelligendæ sint non definit, hanc enim etiam in undecim regiones divisit. Liberalitatem hanc refer ad curam augendæ prolis de qua c. 34.

CAPUT XLVII.

PROVINCIAS validiores, & quas annuis magistratuum imperiis regi nec facile, nec tutum erat, (1) ipse suscepit, cæteras (2) proconsulibus sortito permisit: & tamen nonnullas (3) commutavit interdum: atque ex utroque genere plerasque sæpius adiit. Urbium quasdam fœderatas, sed ad exitium licentia præcipites, (4) libertate privavit: alias, aut ære alieno laborantes levavit, aut terræ motu subversas denuo condidit: aut merita erga Pop. Roman. allegantes, (5) Latinitate, vel civitate, donavit. Non est, ut opinor, provincia, excepta dumtaxat Africa & Sardinia, quam non adierit. In has, (6) fugato Sexto Pompeio, trajicere ex Sicilia apparantem continuæ & immodicæ tempestates inhibuerunt, nec mox occasio aut caussa trajiciendi fuit.

N O T Æ.

(1) *Ipse suscepit.*) Strabo lib. 17. sub finem easdem omnino caussas refert, quas hic Suetonius, quibus hanc Dio lib. 53. addidit, Augustum majoris illius ad eas regendas difficultatis prætextu, sua semper in potestate exercitus habuisse inermi populo, Senatuque.

(2) *Proconsulibus.*) Augusti divisione duplicis generis provinciarum administratores pro duplici ipsarum genere, aliæ quippe Cæsaris, aliæ populi fuerunt, ut refert Strabo lib. 17. & patet hoc loco Cæsaris; provinciæ, quæ & præsidiales dictæ sunt, a procuratoribus, consularibus, prætoriisque viriis administratæ: populo vero quas reliquerat provincias, regebant quidem consulares viri; functi scilicet consulatu & prætorii prætura quoque functi, sed ii tum ob antiquum Reip. morem tum ut distinguerentur a Cæsaris legatis, consularibus scilicet, & non nisi proconsules, & proprætores dicti reperiuntur, alii etiam quandoque legati Cæsaris pro consule, pro prætore; &c. de quibus Dio lib. 53. & idem ibid. Strabo ac passim Jureconsulti.

(3) *Commutavit interdum.*) Scilicet prout usus postulabat, ut notavit Strabo, & Dio lib. 54. refert traditas populo Cyprum insulam, & Galliam Narbonensem, recepta sibi Dalmatia. Ex utroque genere, hic intellige proconsularium & consularium, sive potius suarum & populi: fuerunt enim prætoriæ, &c. quod & alii postmodum fecere in Claud. cap. 25.

(4) *Libertate privavit.*) Ut Cyzicenos quod cives Romanos virgis cæsos necassent, auctore Dione lib. 54. quibus & illam restituit, lib. 55. apud eundem auctorem, Sidonios Tyrios, &c. ob varia delicta. Terræ motu Tralles in Lydia, & plurimæ aliæ civitates in Cypro subversæ fuerunt.

(5) *Latinitate.*) In Jul. c. 8.

(6) *Fugato Sexto Pompeio.*) De quo supra cap. 9. & in Jul. *Mox* hic pro *postea*, ut & Cicero orat. post reditum *qui in ulciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur.*

CAPUT XLVIII.

(1) REGNA, quibus belli jure potitus est, præter pauca, aut iisdem, quibus ademerat, (2) reddidit, aut alienigenis contribuit. (3) Reges socios etiam inter semetipsos necessitudinibus mutuis junxit: promptissimus (4) affinitatis cujusque atque amicitiæ conciliator, & fautor: nec aliter (5) universos, quam membra partesque imperii, curæ habuit. Rectorem quoque solitus est apponere ætate parvis, ac (6) mente lapsis, donec adolescerent, aut resipiscerent: ac plurimorum liberos & (7) educavit simul cum suis & instituit.

N O-

N O T Æ.

(1) *Regna quibus.*) Hæc fuerunt, quæ Romanis parebant ferme omnia: hæc enim ab Antonii partibus stetisse auctores sunt Plutarchus in Antonio, Appianus in bellis Civilibus, Dio, &c.

(2) *Reddidit.*) Exemplo est Herodes apud Joseph. lib. antiquit. 15. c. 10.

(3) *Reges socios.*) Hoc est, socios Pop. Romani etiam inter sese socios esse voluit & amicos.

(4) *Affinitatis conciliator*). Ipse & Livia, sed rogante Herode, Salomen hujus sororem impulerant ad nuptias cum Alexa contrahendas, relicto Syllæo, quem tamen ipsa deperibat, ut apud Joseph. lib. 17. cap. 1. antiquit.

(5) *Universos.*) Vel de civibus intellige, & omnibus imperii subditis, vel de regibus dumtaxat.

(6) *Mente lapsis.*) His, & surdis, & furiosis, & in universum ejusmodi personis, quæ rebus suis superesse nequibant, curatores dati sunt prætorum edicto, in supplementum legis 12. tabul. quæ quidem ætate parvis providerat, tutorem dando, non autem aliis. Unde vero simile est ab Augusto institutos primo curatores, vel certe ejus exemplo postea.

(7) *Cum suis educavit.*) Per Verrium Flaccum, illustrem tunc temporis Grammaticum, cujus aliqua supersunt fragmenta: vide infra *illust. Grammat.* 17.

CAPUT XLIX.

EX MILITARIBUS COPIIS legiones & auxilia provinciatim distribuit: classem [1] Miseni, & alteram Ravennæ, ad tutelam [2] superi & inferi maris, collocavit. Certum numerum partim in urbis, [3] partim in sui custodiam, adlegit: dimissa [4] Calaguritanorum manu, quam usque ad devictum Antonium: item [5] Germanorum, quam usque ad [6] cladem Varianam, inter armigeros circa se habuerat. Neque tamen umquam plures quam tres [7] cohortes in urbe esse passus est: easque sine castris. Reliquas in hiberna & æstiva, circa finitima oppida dimittere assuerat. Quidquid autem ubique militum esset, ad certam [8] stipendiorum [9] præmiorumque formulam adstrinxit: definitis [10] pro gradu cujusque, & temporibus militiæ, & commodis [11] missionum: ne aut ætate aut inopia post missionem solicitari ad res novas possent. Utque perpetuo ac sine difficultate sumtus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret, [12] ærarium militare [13] cum vectigalibus novis instituit. Et quo celerius, ac sub manum annuntiari cognoscique posset quid in provincia quaque gereretur, [14] juvenes primo modicis intervallis per militares vias, dehinc [15] vehicula, disposuit: commodius id visum est, ut qui [16] a loco eidem perferrent literas, interrogari quoque, si quid res exigerent, possent.

N O T Æ.

(1) *Miseni.*) Misenum urbs est & promontorium Campaniæ, hodie *Miseno*. *Misenus* quoque mons ibidem est: urbs & mons denominantur verosimiliter a Miseno Æneæ Comite ibi sepulto.

Monte sub aërio qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per secula nomen.

(2) *Superi & inferi.*) Tyrrheni & Adriatici, hoc ad Ravennam, illud ad Misenum refertur, ut patet.

(3) *Partim in sui custodiam.*) Hæ fuerunt

runt prætoriæ cohortes, quas novem fuisse, ut & urbanas tres auctor est Tacit. lib. 4. Annal. sub initium.

(4) *Calaguritanorum.*) Calaguris hodie *Calahorra* in Castella veteri, quæ Tarraconensis olim Hispania; custodias Hispanas habuerat & Cæsar in Jul. c. 86.

(5) *Germanorum.*) Non nisi singulorum cohortem habuisse colligas ex Galbæ c. 12.

(6) *Cladem Varianam.*) Supra c. 23. & infra sæpe, in Tiber. c. 17. & alibi.

(7) *Cohortes.*) Prætorias scilicet, quas Romæ simul omnes esse noluit.

(8) *Stipendiorum.*) De stipendio, quantum ab initio fuerit supra in Jul. cap. 26. quanta autem fuerit certa hæc ejus formula, colligi posse videtur ex Taciti Annal. 1. ubi milites statim ab Augusti excessu conquerebantur, *denis in diem assibus animam & corpus æstimari*, & postulabant ut *denarius diurnum stipendium foret*, quo manifeste indicatur (quamquam & aliter intelligi forte queat) denarium pluris valuisse quam decem asses militares, qui pretii, quam communes asses, vilioris erant; unde militum querela, quod nempe suorum assium trecenti, quos unius mensis stipendium habebant, non nisi 250. communium assium efficerent, hoc est aureum unicum seu 25. denarios, qui menstruum Augusti tempore stipendium. Domitiani temporibus, ut in ejus vita c. 7. quatuor aurei, edicto postquam suo unum addidit. Quis vero secundum & tertium addiderit, tacentibus historicis, suspicatur Lipsius lib. 1. Elect. c. 2. a Claudio vel Caligula secundum, civilibus vero bellis Vitellii, & Othonis tertium additos, idque argumentis verosimillimis.

(9) *Præmiorum.*) De his adhuc in Calig. c. 44. ea enim reduxit, & supra c. 24.

(10) *Pro gradu cujusque.*) Prætorianis post 16. annos, quinque millia, reliquis tria, vide in Calig. cap. 44. vel gradus intellige de dignitatibus militaribus, ut tribunatus, centurionatus, &c.

(11) *Missionem.*) In Jul. c. 7. & infra Tib. c. 48. & Calig. c. 44.

(12) *Ærarium militare.*) Dio lib. 55. institutum narrat ann. U. C. 759. proprii huic ærario præfecti. Tacitus Annal. 5. *claustra ærarii cui præfectus erat, & militarem pecuniam rebus novis obtulisse*. Et vetus lapis in Samnio, quem Lipsius lib. 1. Ann. Taciti adducit.

L. NERATIO C. F.
VOL. PROCULO.
PRÆF. ÆRARI MILITARIS.

(13) *Cum vectigalibus novis.*) Ea fuere, centesima rerum venalium ex Taciti Annal. 1. *centesimam rerum venalium deprecante populo edixit Tiberius ærarium militare eo subsidio niti*: bona quoque damnatorum ut de bonis Agrippæ Augusti nepotis, narrat Zonaras. Ad quod etiam Torrentius refert pœnas legis Papiæ, augendo nempe huic ærario supra cap. 34.

(14) *Juvenes.*) Notat Casaub. eos fuisse qui Persis *angari* seu *astandæ*, Græcis Hemerodromi dicuntur.

(15) *Vehicula.*) Idem auctore lib. 8. Xenophonte Cyrus excogitarat. Hinc, ut Torrentius annotavit, cursus vehicularis apud Jureconsultos *l. 1. & l. ultim. ff. de mun. & honor.* cum vehiculis currerent, & apud Cassiodorum lib. 4. variarum *Cursuales* equi dicuntur, quibus non junctis rhedæ aut vehiculo currebant ad differentiam *veredorum*, qui rhedæ jungebantur. Hujus etiam exemplo cursus ille publicus a cæteris postmodum imperatoribus institutus est, quo magistratus aut alii Reip. caussa missi impensa publica uterentur, sed diplomatibus acceptis ne fraus fieret, ut patet ex Capitolino in Pertinace, de ipso loquente a *præside Syriæ, sine diplomatibus cursum usurpaverat pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est*. Quæ diplomata dicuntur evectiones *l. 3. Cod. de cursu publico* quo loco plura super hac re principum placita legere est; hinc vehicularius ille cursus, quem sustulisse, Capitolino dicitur Antoninus Pius; erat enim provincialibus gravissimus, ut pote quorum impensa fieret, ut patet ex Victore in Trajano, unde & Lampridius ab Alexandro Severo antiquum jus restitutum dicit: de quo supra.

(16) *A loco eidem.*) Pulmannus sic legit: *ut qui a loco perferrent litteras interrogari quoque possent*, quod videtur melius. Casaubonus nove dictum putavit *a loco* pro *alicunde*.

CA-

CAPUT L.

IN (1) diplomatibus, (2) libellisque & epistolis signandis, initio (3) Sphinge usus est: mox imagine Magni (4) Alexandri: novissime sua, (5) Discoridis manu sculpta, qua signare insecuti quoque principes perseveraverunt.

NOTÆ.

(1) *Diplomatibus.*) γράμματα βασίλικα, hoc est *literæ regiæ*, dicuntur Græcis: nobis autem *lettres patentes*: ab iis tantum dari solita, aut permissa, qui Reip. præsunt: unde apud Plutarchum in Galba Nimphidius ægerrime patitur data esse diplomata a Coss. quasi imperatoriam hoc facto sibi vindicassent auctoritatem. Ea maxime propter cursum publicum ne quis interpellare aut morari auderet concessa, ut patet ex *toto titulo codice de cursu publico*. Qua acceptione possumus vernacule dicere *des passeports*. De his adhuc quædam in Ner. c. 12.

(2) *Libellis.* Supplicibus, quibus qui præpositus erat, is dicebatur *a libellis*.

(3) *Sphinge.*) Nota fabula Thebanæ Sphingis ænigmata proponentis; hanc, qualis fingitur a poëtis, Ausonius hoc versu expressit.

Sphinx volucris pennis, pedibus fera,
fronte puella.

Caudam omisit quæ figura serpentis erat spiris intorti; qualis cernitur in nummis. Plinius lib. 37. c. 1. *Divus Augustus inter initia sphinge signavit. Duas in matris annulis jam indiscretæ similitudinis invenerat. Altera per bella civilia, absente eo, amici signavere epistolas & edicta, quæ ratio temporum nomine ejus reddi postulabat, non infaceto lepore accipientium, ænigmata afferre hanc sphingem.* Quod forte dicterium mutandi caussa fuerit.

(4) *Alexandri.*) An propter majestatem, an etiam ea superstitione ductus, de qua Trebellius Pollio lib. de 30. tyrannis c. 13. ubi dicit Macrianorum familiam viros & mulieres in omni ornamentorum genere exsculptam auro vel argento tulisse Alexandri Macedonis imaginem, *quod idcirco*, inquit, *posui quia dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant, vel argento.* Certe hunc inter Græcos multi numinis instar venerati sunt. Circumferebant autem non raro ejus Dei simulacrum a quo juvari se putarent, ut de Asclepiade Philosopho refert Ammianus lib. 22. *Deæ cœlestis argenteum breve figmentum quocumque ibat, secum solitum afferre.* Et de seipso Apuleius in Apologia simile quid innuit, *habuit Apuleius quædam linteolo involuta*, &c. Quod magiæ suspicabantur ejus accusatores.

(5) *Discoridis.*) Hujus meminit Plinius lib. ultimo c. 1. & *Dioscorides* dicitur, legunt alii *Dioscuridis*. Sculptor fuit gemmarum artificio præcellens.

CAPUT LI.

AD epistolas omnes horarum quoque momenta, nec diei modo, sed & noctis, quibus datæ significarentur, addebat. Clementiæ (1) civilitatisque ejus multa & magna documenta sunt. Ne enumerem (2) quot & quos diversarum partium venia & incolumitate donatos, principem etiam in civitate locum tenere passus sit: Junium Novatum, & Cassium Patavinum, e plebe homines, alterum pecunia, alterum levi exsilio punire satis habuit: cum ille (3) Agrippæ juvenis nomine, asperrimam de se epistolam in vulgus edidisset: hic convivio pleno proclamasset, *Neque votum sibi, neque animum deesse confodiendi eum.* Quadam vero (4) cognitione, cum Æmilio Æliano (5) Cordubensi inter cætera crimina vel maxime objiceretur,

quod male [6] opinari de Cæsare soleret: conversus ad accusatorem, commotoque similis: *Velim*, inquit, *hoc mihi probes: faciam sciat Ælianus & me linguam habere: plura enim de eo loquar*. Nec quidquam ultra, aut statim aut postea [7] inquisivit. Tiberio quoque de eadem re [8] sedulo violentius apud se per epistolam conquerenti, ita rescripsit: [9] *Ætati tuæ, mi Tiberi, noli in hac re indulgere, & nimium indignari quemquam esse qui de me male loquatur. Satis est enim, si hoc habemus ne quis nobis male facere possit.*

NOTÆ.

(1) *Civilitatis.*) Civilitas est æqualitas civilis juris, sive ut ait Velleius lib. 2. cap. 7. civilis dignitatis modus, & incivilis qui hunc excessit, quo sensu Lucanus de Julio.

Concessa pudet ire via civemque videri.

In Jul. c. 75. toto hoc capite Augusti exponit clementiam Suetonius, si tamen clementiam dicas quam Seneca lib. I. de clementia c. XI. lassam crudelitatem appellavit. Vide supra cap. 13. civilitatem vero ad finem 56. more suo, quoties enim partes hoc modo conjunctione expressit, has sigillatim exequitur, ut jam supra notatum est.

(2) *Quot & quos diversarum.*) Hoc est *adversarum* partium, ut supra in Jul. cap. I. Seneca ibidem cap. 10. *Si non ignovisset quibus imperasset.*

(3) *Agrippæ.*) Augusti nepos erat de quo infra & in Tiberio plura.

(4) *Cognitione.*) Caussa in qua princeps ipse judicaturus sedebat. Vide infra in Claud. 15. & alibi.

(5) *Cordubensi.*) Corduba ulterioris Hispaniæ civitas Senecarum origine inclyta, hodie *Cordouë*.

(6) *Opinari.*) Hoc verbum non modo significat tacite aliquid intra se sentire quod Græcis est δόξαζειν & δόξα *opinio*, sed etiam quod sentias eloqui, quod iidem Græci φημήζειν dixerunt, & φήμη *opinio* seu *fama*. Hoc ipso sensu infra cap. 67. & in Calig. 27. Sic tamen in Tiberio c. 26. *mens* & *lingua* opponuntur, quemadmodum, ni fallor, in Tiberio quoque c. 39. *opinio* & *sermo*.

(7) *Inquisivit.*) Verbum hoc in judiciis natum, ad alia postmodum transtulere.

(8) *Sedulo violentius.*) Turnebus advers. lib. 24. cap. 15. testatur veterem scripturam esse *sedulo lentius*, quod & in suo scriptum legerat Petrus Pithœus, & conjecturam adjecerat ἀὐςοκως ait Casaubonus prorsusque bene, ut pote quam Ursini asseruere veteres libri, *sed violentius* tamen habent Viterb. & Lislæi aliique codices & prima editio.

(9) *Ætati tuæ.*) Quasi credidisset Augustus crudelitatem illam, quæ in Tiberio jam inde ab adolescentia se prodebat, ætatis potius quam naturæ vitium esse, exemplo, ut ait Casaubonus, suo, qui juvenis multa crudeliter fecerat. Sed longe aliter de eo opinatus videtur Tiber. c. 21.

CAPUT LII.

TEmpla quamvis sciret etiam [1] proconsulibus decerni solere: in nulla tamen provincia, [2] nisi communi suo, Romæque nomine recepit: nam in urbe quidem pertinacissime abstinuit hoc honore. Atque etiam argenteas statuas olim sibi positas [3] conflavit omnes: exque iis aureas [4] cortinas Apollini [5] Palatino dedicavit. Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus, [6] dejecta ab humeris toga, nudo pectore deprecatus est.

NOTÆ.

(1) *Proconsulibus decerni solere.*) Quod & ipsa stante Rep. factum fuerat, ut ex Cicerone in Epistolis ad Quintum fratrem, & ex Polybii lib. 5. manifeste colligas. Nota his quinque continuis capitibus magna civilitatis argumenta. Plutarchus refert templa & gymnasia Tito Flaminio perinde ac deo a Chalcidensibus condita fuisse, suaque etiam ætate hæc perseverasse sacrificia.

(2) *Communi suo Romæque nomine.* Testantur inscriptiones, vetus marmor.

Sacerdos Rom. & Aug.

Numismata inscripta *Rom. & Aug.* Historici: Josephus lib. 15. antiquit. c. 13. & lib. 1. bellor. c. 16. quibus tamen locis templi ejusdem mentio est, sed Augusto ab Herode consecrati, Romæ vero non nisi statua ad Junonis Argivæ exemplum. An vero tanta pertinacia Romæ quoque id honoris usurpare abstinuerit, locus hic Suetonii testatur, unde quæ postea in urbe condita sunt, non nisi mortuo condita, ut Tiberii apud Plinium lib. 35. c. 4. & ipsius Liviæ in Palatio apud eumdem lib. 12. c. 19. Horatium igitur intelligas tantum de aris Augusto ejusque genio extra urbem constructis Ode 5. lib. 3.

Præsens divus habebitur
Augustus. Ode 5. lib. 4.
Alteris
Te adhibet Deum, &c.

Et epist. 1. lib. 2.

Præsenti tibi maturos largimur honores,
Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Propert. lib. 3. deum appellat.

Arma deus Cæsar dites meditatur ad Indos.

(3) *Conflavit.*) Hoc est liquefecit, alias *conflare* est *cudere*, ut Georgic. 1.

Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.

Et *conflata pecunia*: non eodem prorsus sensu, quo hic sumitur, non enim nisi liquefecit; ex eis siquidem aureas cortinas non fabricatus est, sed ex earum, ut patet, pretio, nisi argentum transmutatum dixeris, quo etiam sensu infra c. 71.

(4) *Cortinas.*) Hujus vocis varia significatio: nam artificum & agrestium vasa quædam ærea fuere, quibus vel in torcularibus, vel in coquendis coloribus uterentur, ex Plinio, Columella, & Platone constat: Hic intelliguntur tripodes illi, quorum tam frequens apud historicos & poëtas Græcos præsertim mentio fit, sive mensæ, sive vasa quoque, sed sacra fuerint, varie ab illis a quibus consecrabantur inscripta, & sculpta in honorem vel dei accipientis, vel hominis offerentis. Cum autem plurimæ Apollini Delphico consecrarentur, hinc aliquando *mensæ Delphicæ*, aut simpliciter *Delphicæ* nuncupantur.

(5) *Palatino.*) Cujus templum in Palatio supra c. 29.

(6) *Dejecta toga.*) Mos notatus jam supra in Jul. c. 33. in omni enim graviore commotione vestes scindebant, pectus nudabant, non ipsi solum, sed & Græci, & Hebræi.

CAPUT LIII.

DOmini appellationem, ut maledictum & opprobrium semper exhorruit. Cum spectante eo ludos, pronuntiatum esset in mimo, *O dominum æquum & bonum!* & universi quasi de ipso dictum exsultantes comprobassent: & statim manu vultuque indecoras adulationes repressit, & insequenti die gravissimo [1] corripuit edicto, *dominumque* se posthac appellari, ne a liberis quidem aut nepotibus suis, vel serio vel joco, passus est: atque hujusmodi [2] blanditias etiam inter ipsos prohibuit. Non temere urbe oppidove ullo egressus, aut quoquam ingressus est, nisi vespere aut noctu: ne quem officii caussa [3] inquietaret. In consulatu pedibus fere, extra consulatum, sæpe [4] adoperta sella per publicum incessit. Promiscuis salutationibus admittebat & plebem: tanta comitate adeuntium desideria excipiens, ut quendam joco corripuerit, *quod sic sibi libellum porrigere dubi-*

dubitaret, [5] *quasi elephanto stipem*. [6] Die Senatus numquam patres nisi in curia salutavit, & [7] quidem sedentes, ac nominatim singulos, [8] nullo submonente: & discedens eo modo sedentibus singulis valedicebat. [9] Officia cum multis mutuo exercuit: nec prius dies cujusque solennes frequentare desiit, quam grandior jam natu, & in turba, quondam sponsaliorum die vexatus. Gallum Terrinium Senatorem, minus sibi familiarem, sed captum repente oculis, & ob [10] id inedia mori destinantem, præsens consolando revocavit ad vitam.

NOTÆ.

(1) *Corripuit edicto*.) Hoc est scripto publice proposito increpuit; non enim de publico quodam mandato semper intelligenda vox illa, sed de eo omni quod publice significatum vellent, ut passim observare est.

(2) *Blanditias*.) Sunt inter familiares & sanguine propius junctos blanditiæ, si cum potentioribus res est, adulationes. Sic Martialis Epig. 72. lib. 10.

Frustra blanditiæ venitis ad me,
Attritis miserabiles labellis,
Dicturus dominum, deumque, non sum.

Vel irrisiones si cum aliis. Idem Martial. epist. 58. lib. 5.

Cum voco te dominum, noli tibi Cinna placere,
Sæpe etiam servum sic resaluto meum.

Unde etiam Tiberius a quodam sic appellatus denuntiavit, ne se amplius contumeliæ caussa nominaret, infra Tib. c. 27. suppetunt alia passim exempla Claud. cap. 21. & in Domitiano præsertim.

(3) *Inquietaret*.) Hoc verbo sæpius utitur quam auctores alii Suetonius, infra Calig. 26. & 59. & Claud. 9. in exhibendis ejusmodi officiis magna fuit veterum solicitudo, quam Juvenalis Sat. 5. suo more perstringit v. 20.

Habet Trebius propter quod rumpere somnum
Debeat, & ligulas dimittere, solicitus ne
Tota salutatrix jam turba peregerit orbem.

(4) *Adoperta sella*.) Lipsius Elect. lib. 1. c. 19. existimat vocem hanc *sella* ex ore Suetonii dum sua tempora respicit, fugisse, cum lecticam dicere debuisset, ut pote cum non Augusti, sed Claudii duntaxat imperio, sellæ in usu fuerint, ex disertis Dionis lib. 60. verbis. Unde vel *adaperta* legit, aut lecticam intelligit, (differebant enim, ut infra Domit. c. 2.) Beroaldus *adaperta* legendum censuit, & secutus est eum Casaubonus, quod civilitatem ejus magis ac magis demonstraverit, si patefacta & omnibus obvia lectica veheretur, quam lectionem sibi nimium non placere ait idem ibid. Lipsius, & certe civilitatem Augusti non minus arguerit tecta ipsa lectica, quam aperta, ut pote quo in statu cives a salutationis officio liberaret, sicque vitaret quod, ne inquietarentur, maxime vitatum volebat.

(5) *Elephanto stipem*.) Macrobius lib. 2. c. 4. inter jocos Augusti hunc quoque refert; sed pro *stipem* habet *assem*, unde confirmatur, quod ex Galeno lib. postremo *de usu partium initio* Casaubonus huc adduxit, nempe νομίσματα μικρότατα, hoc est *minima æra*, quæ a populo accipiebant, & proboscide involuta sessoribus porrigebant. Quod & Plinius lib. 8. cap. 5. de Elephanto quodam amatore loquens. *Omnium amoris fuere argumenta, gaudium a conspectu, blanditiæque inconditæ, stipesque quas populus dedisset servatæ & in sinum effusæ*. Et Ælian. l. 6. de hist. Animal. c. 10.

(6) *Die Senatus*. Vide supra c. 35.

(7) *Et quidem sedentes*.) Hoc loco patet novissimum venire solitum, & primum egressum: quod vero Casaubonus addubitat, an sedens ipse sedentes salutaret, an secus; videtur explicari verbo *discedens*, ut sensus sit salutatos ab eo singulos, dum singulorum subsellia præteriret, & valediceret, an vero assurgere vetuisset, quamvis non dicat, certe verisimillimum est. Hic notat Casaubonus in Viterbiensi & Memmiano codicibus legere, *valere dicebat* sine voce *singulis*, quod & Latinum est a multis quoque auctoribus usurpatum.

(8) *Nullo submonente*.) Nomenclatore de quo supra c. 19.

(9) *Officii.*) Ea sunt de quibus modo ex Juvenal. reddebantur præsertim solennibus illis diebus de quibus hic loquitur, si quis v. g. togam puram sumeret, si sponsalia iniret, si deducendi magistratus, candidati, funera, si quid essent recitaturi, aliaque id genus, quorum aliqua summo mane, ut si sumenda virilis toga, aliqua prima vel secunda diei hora, ut sponsalia, aliqua denique noctu ut funera, quæ officia antelucana Plinius appellat epist. 12. lib. 3. quæ omnia Senex factus obire gravabatur ut infra, ubi nota in uno e suis libris legere Torrentium, *grandi jam natu.* Reperies enim non semel *magno natu quidam*, &c. apud auctores.

(10) *Inedia mori.*) Mos fuit tunc temporis, non ex disciplina Stoica maxime vigente deductus: sic Atticus ex Cornelio Nepote, sic Corellius Rufus ex Plinii epist. 12. lib. 1. &c.

CAPUT LIV.

IN Senatu verba facienti dictum est, *Non intellexi*: & ab alio, *Contradicerem tibi* [1] *si locum haberem*. Interdum ob immodicas altercationes disceptantium e curia per iram se proripienti, quidam ingesserunt, [2] *Licere oportere Senatoribus de Repub. loqui.* [3] Antistius Labeo Senatus lectione, [4] cum vir virum legeret, M. [5] Lepidum, hostem olim ejus, & tunc exsulantem, legit, interrogatusque ab eo, *an essent alii digniores*, *suum quemque judicium habere* respondit. Nec ideo libertas, aut [6] contumacia fraudi cuiquam fuit.

NOTÆ.

(1) *Si locum haberem.*) Quasi diceret nullum cuiquam ab Augusto relictum in Rep. locum, ut pote quam occupasset totam, quod a se primo notatum refert Casaubonus, qui vocem *locum* eodem illo sensu accipi apud Livium probat lib. 10. Decad. 1. *Vir acer & ambitiosus non sui magis honoris caussa, quam ut patricii recuperarent duo consularia loca, cum suis tunc totius nobilitatis viribus incubuit.* Et libro 9. *tribuni militum seni deni in quatuor legiones a populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & coss. ferme fuerant beneficia.* Et in Vespas. *præturæ sextus locus*, &c.

(2) *Licere oportere.*) Formula est in ejusmodi contentionibus usitata, ut notat ex Livii lib. 4. Casaubonus *oportet licere Pop. Rom. si velit jubere legem.*

(3) *Antistius Labeo.*) Juris hic legumque Rom. peritissimus fuit, *sed agitabat hominem* (inquit Gellius lib. 13. c. 12.) *libertas quædam nimia & vecors, usque adeo ut Divo Augusto jam principe & Remp. obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod justum sanctumque esse in antiquitatibus Rom. legisset.* De hoc plura Jureconsulti in Digestorum libris. Et Horatius eodem quo Gellius sensu Sat. 1.

Labeone insanior, inter
Sanos dicatur, &c.

(4) *Cum vir virum.*) Legunt Beroaldus, & Sabellicus *triumvirum*, sed parum apto sensu. De hac Senatus lectione supra c. 35.

(5) *Lepidum exsulantem.*) Circeis ut supra c. 16.

(6) *Contumacia.*) Videtur referri ad Labeonem, unde *libertas nimia & vecors* Gellio dicitur, quod Suetonio *contumacia.* Vel etiam quod dicimus *opiniâtreté.*

CAPUT LV.

ETiam sparsos de se in curia famosos libellos nec expavit, & [1] magna cura redarguit. Ac ne requisitis quidem auctoribus, id modo censuit cognoscendum posthac de his, qui [2] libellos aut carmina ad infamiam cujuspiam [3] sub alieno nomine edant.

NO-

NOTÆ.

(1) *Nec magna cura.*) Sic Torrentius in Ferrariensi legit, quod ipse orationis contextus demonstrat: alii *& magna cura redarguit.*

(2) *Libellos aut carmina.*) Huc haud dubie respexit Horatius Sat. I. lib. 2. in fine.

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est
Judiciumque.

Et fusius epist. I. lib. 2. ad Augustum.

Fescennina per hunc inventa licentia morem
Versibus alternis opprobria rustica fudit, &c.
Donec jam sævus apertam
In rabiem verti cœpit jocus, & per apertas
Ire domos impune minax doluere cruento
Dente lacessiti, &c.
Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi, &c.

Cujus pœnæ Tacitus auctorem facit Augustum Annal. I. 72. *Apud veteres facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus quæstionem de famosis libellis specie legis ejus tractavit,* &c. Sed & hoc potius inter ea quæ ex antiquitate revocavit: nam & pœnam hanc olim capitalem fuisse colligas ex Tullii de Rep. libris, & ex D. Augustino lib. 2. *de civitate Dei.* Lege 12. tabul. id cautum, sub persona Scipionis patet: *at nostræ* (inquit Scipio) *contra 12. tabulæ, cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis occentasset, sive carmen condidisset quod infamiam faceret flagitiumve alteri.* Vide Dion. lib. 56. ubi de his fusius quam alii. Consule etiam fragmenta l. 12. tabul. tit. 24.

(3) *Sub alieno nomine.*) Torrent. emendat *suo alienove nomine*, qui idem sensus est. Sed quid si intelligantur hi libelli falsis nominibus certos homines ita designasse factis eorum dictisque, ut ignorari non possent, quamvis publicati sub alio nomine, quam eorum quibus maledicebant.

CAPUT LVI.

[1] JOcis quoque quorumdam invidiosis aut petulantibus lacessitus, contradixit edicto. Et tamen de [2] inhibenda testamentorum licentia, ne Senatus quidquam constitueret, intercessit. Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus [3] cum candidatis suis circumibat: supplicabatque [4] more solenni. Ferebat & ipse suffragium in [5] tribu, ut unus e populo. Testem se in judiciis & interrogari & refelli æquissimo animo patiebatur. [6] Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos. Numquam filios suos populo commendavit, ut non adjiceret, *Si merebuntur.* [7] Eisdem prætextatis adhuc, assurrectum ab universis in theatro, & a stantibus [8] plausum, gravissime questus est. Amicos ita magnos & potentes in civitate esse voluit: ut tamen pari jure essent quo cæteri, legibusque judiciariis æque tenerentur. [9] Cum Aspernas Nonius arctius ei junctus, caussam veneficii accusante [10] Cassio Severo, diceret: consuluit Senatum quid officii sui putaret: *Cunctari enim se, ne, si* [11] *superesset, eriperet legibus reum: sin deesset, destituere ac prædamnare amicum existimaretur.* Et consentientibus universis, sedit [12] in subselliis per aliquot horas: verum tacitus, ac ne [13] laudatione quidem judiciali data. Adfuit & clientibus: sicut [14] Scutario cuidam, [15] evocato quodam suo, qui postulabatur injuriarum. [a] Unum omnino e reorum numero, ac ne eum quidem, nisi precibus, eripuit, exorato coram judicibus accusatore, Castricium, per quem de conjuratione Murenæ cognoverat.

INTERPRETATIO.

(a) *Liberavit judicio solum Castricium ex reis a quo edoctus fuerat conjurationem Murenæ, idque duntaxat postquam precibus vicisset accusatorem in conspectu judicum.*

NOTÆ.

(1) *Jocis.*) Plures ab ipso & in ipsum jactatos collegit Macrobius, & retulit lib 2. c. 4.

(2) *Inhibenda testamentorum licentia.*) Licentiam hanc Torrentius intelligit simpliciter de libertate condendorum testamentorum, quam libellorum auctoribus ereptam fuisse constat ex Ulpiano *l.* 5. *ff. de injuriis & famosis libellis*, & quidem Senatusconsulto, *l.* 18. *ff. qui testamenta facere possunt. Si quis ob carmen famosum damnetur, Senatusconsulto expressum est, ut intestabilis sit, ergo nec testamentum facere poterit, nec ad testamentum adhiberi.* Quod huic loco maxime convenire videatur, ni obstet quod contra Augusti intercessionem latum fuisse, fatendum esset. Certe Casaubonus merito, ni fallor, distinguit *licentiam* a *libertate*, hæc enim est mera testandi facultas; illa autem, petulantia quædam in testando, quæ magna tunc temporis fuit apud Romanos; solebant enim in testamentis suis alios increpare, aliis maledicere, ut de Fulcinio Trione narrat Tacitus Ann. 6. c. 38. qui *supremis tabulis multa & atrocia in Macronem composuit.* Et Annal. 14. de Fabricio Vejento: *multa & probrosa in patres & sacerdotes composuit iis libris quibus nomen codicillorum dederat.* Sigonius lib. 1. *disputationum Patavinarum* pro *testamentorum* emendat *scommatorum*, quod vulgo rejiciunt, quamvis in quibusdam codicibus *jocorum* testetur legi Casaubonus.

(3) *Cum canditatis suis.*) Vide in Julio c. 41. hoc amplius faciebat Augustus quod tribus ipse circuiret, libellos non mitteret.

(4) *More solenni.*) Qui vigente Rep. vigebat, ut nempe honorum petitores tribus circuirent, singulos prehensarent. Vide in Jul. cap. 19.

(5) *In Tribu.*) Torrentius in duobus libris legit *in tribus*, unde colligit *in tribu sua*. Casaubonus retinet, *tribus* vel *tribubus* cum aliis membranis. Nam Augustus duabus in tribubus suffragium tulit c. 40.

(6) *Forum.*) Supra c. 29.

(7) *Prætextatis.*) Nondum virilis ætatis, nec toga sumta. In Jul. c. 1.

(8) *Plausum.*) Quibus insigniter aut favebat, aut adulabatur populus, iis theatrum ingredientibus & assurgebat honoris caussa, & plaudebat. His plausibus excepti Cajus & Lucius Augusti nepotes, in filios adoptati, sed ipsi Augusto suspecti, si Dionem audias lib. 55.

(9) *Nonius Asprenas.*) De hoc supra c. 43. & Plinius lib. 35. c. 12. ubi de Patina loquitur, *cujus veneno Asprenati reo Cassius Severus accusator objiciebat interiisse* 230. *convivas.*

(10) *Cassio severo.*) Is Augusti postmodum gratia cecidit propter famosos libellos, auctore Tacito, & satis innuit Horatius Epod. lib. Ode 6. in eum amarissima; cæteroqui orator celebris, ut ex Plinii lib. 7. c. 12. patet, cujus defensionibus rei plures absolvebantur, unde jocus Augusti apud Macrobium lib. 2. c. 4. cum enim *architectus fori Augusti expectationem operis diu traheret, ita jocatus est. Vellem & Cassius meum forum accusasset:* ut nempe citius absolveretur, seu perficeretur.

(11) *Superesset.*) Hoc est defenderet, quo sensu male suo etiam tempore verbum hoc usurpatum ait Gellius lib. 1. c. 22. in Tito cap. 1.

(12) *In subselliis.*) Non judicum, ut ait Beroaldus, sed patronorum & rei, nec enim ut princeps, sed ut amicus aderat: ut notat ex Dione Casaubonus.

(13) *Laudatione judiciali.*) Moris erat ut rei lauderentur ab amicis & propinquis, qui sibi in judiciis aderant, cumque laudationibus ejusmodi judicialibus multi liberarentur, legem tulit Pompeius, qua id vetabat, unde factum est, ut Cato Pompeium ipsum audire nollet, cum in Munatii caussa contra legem suam vellet ipse deprecari. Plutarch. & Dio lib. 40.

(14) *Scutario.*) Membranæ quædam legunt *Scrutario*, quod vix conveniat: quid enim illi cum Augusto qui scruta deliciariorum genus, popello vendit. Scutarii militum genus ex Ammiano & Paulo Diacono fuisse constat ex glossario, ut notat Casaubonus scutarium esse ἀξίωμα στρατιωτικὸν φέροντα,

hoc est, *dignitate militari præditum*, quales vulgo dicimus *escuyers*.

(15) *Evocato.*) Evocati primo dicebantur qui e diversis locis collecti in exercitum coibant, ut innuit Servius in 2. Æneidos, ubi in exemplum adducit hunc 8. lib. versum.

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem.

Hic evocatus ex eorum numero est, qui stipendiis expletis, & honesta missione impetrata, evocabantur iterum a consule vel a Principe, cujus in gratiam non inviti, sed volentes militiam adhuc sequebantur, & honesto erant apud imperatorem gradu, ut centurionibus miscerentur, aliaque commoda præ aliis obtinerent. Quin & integras aliquando evocatorum legiones habuerunt, quos ad militiam magna mercede revocabant. Hic ex veteranorum verosimiliter numero fuit, qui Augustum statim post Julii mortem secuti sunt, ut supra videre est: horum meminit iterum ac tertio in Galb. c.10. & Vespas. c. 1.

CAPUT LVII.

PRO QUIBUS meritis quantopere dilectus sit, facile est æstimare. Omitto Senatusconsulta, quæ possunt videri vel necessitate expressa, vel verecundia. Equites Romani [1] natalem ejus sponte atque consensu, biduo semper celebrarunt. Omnes ordines in [2] lacum Curtii quotannis ex voto pro salute ejus stipem jaciebant: item Kalendis Januariis [3] strenam in Capitolio, etiam absenti: ex qua summa pretiosissima [4] Deorum simulacra mercatus vicatim dedicabat: ut Apollinem [5] Sandaliarium, & Jovem [6] Tragœdum, aliaque. In restitutionem [7] Palatinæ domus incendio absumtæ, [8] veterani, [9] decuriæ, tribus, atque etiam sigillatim e cætero genere hominum, libentes ac pro facultate quisque pecunias contulerunt: delibante tantummodo eo summarum acervos, neque ex quoquam plus [10] denario auferente. Revertentem ex provincia, non solum faustis ominibus, sed & [11] modulatis carminibus prosequebantur. Observatum etiam est, ne quoties intoiret urbem, [12] supplicium de quoquam sumeretur.

NOTÆ.

(1) *Natalem ejus.*) Huic quoque Circenses annuos decretos auctor est Dio lib. 55. nec equites modo tanta benevolentiæ specimina præbuerunt, sed & collegia nonnulla eum diem festivum habuere, arcamque communem ad festivitatis impensas, ut probat inscriptio, infra in calce operis. Solennes semper erant non principum modo, sed & privatorum natales dies; mittebant enim invicem munera, multis locis Martial. ac maxime lib. 9. Ep. 54. 55. & sequent.

(2) *Lacum Curtii.*) Locus erat in foro Romano sic dictus vel a Curtio illo T. Tatii Sabini milite qui se fugatum a Romulo illuc immiserat, ut Dionysius lib. 2. & Livius lib. 1. Decad. 1. narrant, vel a Curtio illo fortissimo juvene, qui, ut repentinum terræ hiatum monitu deorum oppleret, sese vivum eo præcipitaverit boni publici gratia, de quo tamen & ipse Livius addubitat lib. 7. Decad. 1. quamquam *& lacus nomen*, inquit ibid. *ab hac recentiore insignius fabula est.* Sed suo tempore, quod & Augusti fuit, nullum ibi lacum fuisse testatur Dionysius. Unde conjicere est vigente etiam tunc superstitione, locum opinione vulgi sacrum fuisse, & illuc stipes ex veteri more collatas, quemadmodum in lacus, fontes, puteos, quin & ad arbores & lapides factitatum passim legere est. Eo igitur loci pro Augusto supplicabant, ut qua urbis parte aditus ad manes patuisset, eadem & ipsos Augusto propitios redderent.

(3) *Strenam.*) Sic dicta sunt munera quæ sibi invicem mittebant ominis boni gratia primo anni die, Calendis nempe Januariis. Hujus consuetudinis inventionem ad T. Tatium

tium Sabinorum regem refert Symmachus & ex eo Turnebus Advers. lib. 10. c. 16. Sed eo quo hic describitur modo, nova fuit sub Augusto, de his adhuc infra Tib. c. 34. & Calig. 42. & super his inscriptiones in calce operis: consule etiam Festum.

(4) *Deorum simulacra*.) Videsis inscriptiones.

(5) *Sandaliarium*.) Referunt quidam ad calceamentum quo effecta foret illa statua, sandalium quippe calceamentum Etruscorum, auctore Julio Polluce. Alii vero similius ad vicum in quo hæc Apollinis statua sit collocata, res patet ex Gellio lib. 18. cap. 4. *in sandaliario forte apud librarios fuimus*. Sed ex Sexto Rufo, qui regione templi pacis vicum Sandaliarium commemorat. Adde inscriptiones.

(6) *Tragœdum*.) Vel ab habitu tragœdorum, vel a vico ubi collocata statua; meminit enim & vici Tragœdi in regione Esquilina idem Rufus.

(7) *Palatinæ domus*.) Ab ipso ædificatæ supra c. 29.

(8) *Veterani*.) Nemo nescit fuisse milites post expleta stipendia, honesta missione dimissos, quales evocati cap. præcedenti.

(9) *Decuriæ, tribus, &c.*) In Julio c. 13. numeris 3. & 7.

(10) *Denario*.) Quid sit in Jul. cap. 4. delibabat ne suorum munificentiam aspernari videretur.

(11) *Modulatis carminibus*.) Sic Ode 5. lib. 4. Horatius Romanorum pro absente Augusto desiderium testatur.

Divis orte bonis, optime Romulæ
Custos gentis, abes jam nimium diu, &c.

Paulo infra, *lucem redde tuæ dux bone Patriæ*: pro *omnibus* legunt multi *nominibus*, quo sensu ipse Horatius adhuc Ode 2. lib. 1. *hic ames dici pater atque princeps* &c. quibus adde *pius*, *inclytus*, *maximus*, quæ in auctoribus historiæ Augustæ multa legere est, & pauca cap. sequenti: qualia Calig. c. 22.

(12) *Supplicium de quoquam sumeretur*.) Festis enim diebus tam Romani quam Græci a suppliciis abstinuere. Quin & apud Græcos publica judicia, atque idcirco omnem condemnationem cessasse notat Salmasius, si legati in quasdam urbes religionum titulo celebres advenissent, ut Delon, Epheson, &c.

CAPUT LVIII.

A. V. C. DCCLVIII.

(1) PAtris patriæ cognomen universi repentino maximoque consensu detulerunt ei. Prima plebs, legatione (2) Antium missa: dein quia non recipiebat, ineunti Romæ spectacula frequens, & (3) laureata: mox in curia (4) Senatus: neque decreto, neque (5) acclamatione, sed per Valerium (6) Messallam id mandantibus cunctis: (7) *Quod bonum*, inquit, *faustumque sit tibi, domuique tuæ, Cæsar Auguste: (sic enim nos perpetuam felicitatem Reip. & læta huic precari existimamus) Senatus te consentiens cum Pop. Rom. consalutat* PATRIÆ PATREM. Cui lacrymans respondit Augustus, his verbis (ipsa enim, sicut Messallæ, posui) *Compos factus votorum meorum, patres C. quid habeo aliud Deos immortales precari, quam ut hunc consensum vestrum ad ultimum vitæ finem mihi perferre liceat?*

NOTÆ.

(1) *Patris patriæ*.) Quod Ciceroni primo post oppressam Catilinæ conjurationem delatum in Senatu a Q. Catulo, quod ipse testatur *in Pisonem* & *pro Sextio*, & a Catone luculenta apud populum oratione, quod narrant Plutarchus *in Cicerone* & Appianus *in bell. civil.* & Plinius lib. 7. c. 30. Ciceronem appellans: *salve*, inquit, *primus omnium parens patriæ appellate*, &c. Hinc Juvenalis Satyr. 8. vers. 244.

Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

A Cicerone egregiis quoque imperatoribus delatum, sed sub principibus alia quoque nomina invenit adulatio, ut *Pii*, *Inclyti*, *felicis*, *triumphatoris*, &c.

(2) *Antium*.) Hodie *Antio* maritimum oppidum, quo sæpe ad relaxandum ab urbanis negotiis animum secedebat, triginta circiter millibus ab urbe dissitum.

(3) *Laureata*.) Qualis triumphantium currus sequebatur.

(4) *Senatus*.) Nec etiam defuerunt equites: Ovid. lib. 2. Fast.

Sancte pater patriæ, tibi plebs, tibi curia nomen
Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.

Ubi Nonis Februarii factum dicit, anno scilicet ab U. C. 758. notat Casaubonus.

(5) *Acclamatione*.) Hac enim ratione impetu potius, quam consilio honores illi maximi deferebantur, ut de Romuli consecratione satis innuit Livius lib. 1. *mœstum aliquamdiu silentium obtinuit, deinde a paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis Romanæ salvere universi Romulum jubent*. Qui mos acclamandi e theatris postea in Fora, & inde in Senatum penetravit; sed has acclamandi formulas ante Capitolinum historicus nullus publicavit, ab eo cæteri non ipsas modo formulas, sed & numerum quoties quidque dictum esset adnotarunt. Trebellius Pollio in Divo Claudio: *hæc in Claudium dicta sunt: Auguste Claudi dii te nobis præstent* (*dictum sexagies*) *Claudi Auguste tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus Senator, tu vere Princeps* (*dictum octuagies* &c.) Videsis Vulcatium Gallicanum *in Avidio Cassio*. Vospicum in Tacito & reliquos historiæ Augustæ Scriptores. Juxta quem morem Christiani quoque concionantes episcopos acclamationibus excipiebant, ut testatur D. Augustinus *lib. de Doctrina Christiana cap.* 27. & in actis ordinationis Eradii cum illum S. Augustinus jam senex successorem sibi dixit. Verba retulit Casaubonus ad locum Vulcatii supra laudatum.

(6) *Messallam*.) Hujus familia & ut illustrissima, sic & historiæ monumentis notissima. Ut passim colligere est ex infra dicendis Tib. c. 70. Claud. 26. Rhet. 1. & Grammat. 4.

(7) *Quod bonum faustumque, &c.*) Solennis hæc est consulum in faciendis relationibus formula. Torrentius sic verba hæc legenda censet *felicitatem Reipub. & læta huic ordini*, &c. addita ut patet postrema voce, quam Casaubonus addendam negat, trajectionem esse contendens qua *huic* referri debeat ad *Reip.* quo modo capite proxime sequenti dixit *prælato victimæ titulo ducerentur*, pro *prælato titulo victimæ ducerentur*.

CAPUT LIX.

Medico [1] Antonio Musæ, cujus opera ex ancipiti morbo convaluerat, statuam, ære collato, juxta signum Æsculapii statuerunt. [a] Nonnulli patrum familiarum, testamento caverunt ut ab heredibus suis prælato victimæ titulo in Capitolium ducerentur, votumque pro se solveretur, QUOD SUPERSTITEM AUGUSTUM RELIQUISSENT. Quædam Italiæ civitates diem, quo primum ad se venisset, initium anni fecerunt. Provinciarum pleræque super templa & aras, [2] ludos quoque quinquennales pene oppidatim constituerunt.

INTERPRETATIO.

(a) *Ex patribus familiarum quidam jusserunt testamento, ut heredes sui ducerent victimas in Capitolium, & votum eorum solverent* cum *inscriptione* hac *prælata*, *quia* mortui *Augustum superstitem reliquerant*.

NOTÆ.

(1) *Antonio Musæ.*) Musa Pomponiorum cognomen, unde Torrentius existimat ejus familiæ libertum hunc fuisse, libertis quippe nomina patronorum imponebantur; de illo medico adhuc infra c. 81. & Horatius epist. 15. lib. 1.

Nam mihi Baias
Musa supervacuas Antonius, & tamen illis
Me facit invisum.

(2) *Quinquennales ludos.*) Ad imitationem Olympicorum, quos in Jovis honorem singulis quinquenniis Græci celebrabant, quales & Hierosolymis faciendos instituit in ejusdem Augusti honorem Herodes, de quo Josephus lib. 15. antiquit. c. 11. ubi eorum magnificentiam & Judæorum invidiam describit. Neapolitani quoque ut infra c. 98. & Pergameni Dio lib. 51.

CAPUT LX.

REges amici atque socii, & singuli in suo quisque regno, [1] Cæsareas urbes condiderunt: & cuncti simul, ædem [2] Jovis Olympici, Athenis antiquitus inchoatam, perficere communi sumptu [3] destinaverunt, [4] Genioque ejus dedicare: ac sæpe regnis relictis, non Romæ modo, sed provincias peragranti quotidiana officia [5] togati, ac sine regio insigni, more clientium præstiterunt. A. V. C. DCCXI.

NOTÆ.

(1) *Cæsareas urbes.*) Qualis fuit celeberrima illa, quam Herodes in Phœnicia ad maris litus eo loci condidit, qui tunc turris Stratonis dicebatur, hodie *Caisar* vel *Cassaria*. De cujus magnificentia prorsus mira Josephus lib. 15. antiquit. cap. 13. & lib. 16. cap. 9.

(2) *Jovis Olympici.*) Hoc inter varia Jovis cognomina celeberrimum fuit apud Græcos, vel ab Olympio quodam quem Dionysius Ægypti rex filio Jovi institutorem dederit, ut Diodorus Siculus lib. 4. bibliothecæ tradit, vel a monte Olympo altissimo, cujus ideo nomine cœlum ipsum intellexerunt antiqui.

(3) *Destinaverunt.*) Casaubonus emendat *destinaverant*, quia templum hoc non nisi demum ab Adriano, ut auctor est in ejus vita Spartianus, absolutum est: verum qui destinatum, non continuo, perfectum dicit. Plinius lib. 36. cap. 6. templum hoc longe antea inceptum fuisse innuit, cum inde advectas a Sylla columnas refert, cujus meminit & Pausanias in Atticis, & Strabo non semel. Tanta templum hoc magnificentia perfecit Adrianus, ut ejus in eo statuæ positæ sint a singulis Græciæ urbibus, quas omnes mirandi operis colosso superatas ab Atheniensibus auctor est idem Pausanias, quin & ejus nomen magno etiamnum hodie in honore est apud eos, qui Athenis vivunt Athenienses, si vera ferunt, qui illinc ævo nostro remearunt, aut locorum situm descripsere.

(4) *Genioque ejus.*) Hominibus genium præesse dicunt, hunc autem cœlorum alii motorem, naturæ deum alii esse asserunt, suum cuique loco, personæ cuilibet alii tribuunt, quam tueatur & adjuvet. Quo sensu per genium principis jurasse antiquis tanti fuit, ut per omnes Deos, quam per unum Cæsaris genium citius pejerasse dicat Tertullianus; & qui hoc se jurejurando astrinxisset, nec adimplesset, hunc fustibus castigandum rescripserint, *l.* 13. *ff. de jurejurando.*

(5) *Togati.*) Reges illi Romanorum habitu induti.

CA-

CAPUT LXI.

A. V. C. DCCXI.

QUONIAM qualis in imperiis ac magistratibus regendaque per terrarum orbem pace belloque Rep. fuerit, exposui: referam nunc interiorem ac familiarem ejus vitam: quibusque moribus atque fortuna domi & inter suos egerit, a juventa usque ad supremum vitæ diem. Matrem amisit in primo consulatu: sororem (1) Octaviam, quinquagesimum & quartum agens ætatis annum. Utrique cum præcipua officia vivæ præstitisset, etiam defunctæ honores maximos tribuit.

NOTA.

(1) *Octaviam.*) An hæc sit major, an minor, jam supra notatum est huic auctori cum Plutarcho non convenire cap. 4.

CAPUT LXII.

A. V. C. DCCXV.

SPonsam habuerat adolescens P. Servilii Isaurici filiam: sed reconciliatus (1) post primam discordiam Antonio, & postulantibus utriusque militibus, ut & necessitudine aliqua jungerentur, privignam ejus Claudiam, Fulviæ ex (2) P. Clodio filiam, duxit uxorem, vix dum nubilem. Ac (3) simultate cum Fulvia socru exorta, dimisit intactam adhuc, & virginem. Mox (4) Scriboniam in matrimonium accepit, nuptam ante (5) duobus consularibus, & ex altero etiam matrem. Cum hac etiam divortium fecit, pertæsus, ut scribit, morum perversitatem ejus: ac statim Liviam Drusillam matrimonio (6) Tiberii Neronis, & quidem (7) prægnantem, (8) abduxit, dilexitque & probavit unice ac perseveranter.

NOTÆ.

(1) *Post primam discordiam.*) Supra capitibus 10. 11. 12. & 13.

(2) *Pub. Clodio.*) De quo in Jul. c. 20. hoc mortuo etiam Curioni nupserat illa Fulvia, tum denique Antonio, hanc tradit Florus fœminam fuisse, virilis militiæ gladio cinctam in Jul. c. 14. & 15.

(3) *Simultate.*) Hujus caussam obscœnam fuisse colligas ex veteri Augusti epigrammate.

(4) *Scriboniam.*) Ex illustrissima Libonum familia, ejus L. Scribonii filia qui S. Pompeii socer erat ex Dione. Scriboniæ fit mentio Grammat. c. 19.

(5) *Duobus consularibus.*) Horum alterum Scipionem fuisse, facile colligere est ex Propertii Elegia 12. alterum adhuc quærere se fatetur Casaubonus.

(6) *Tiberii Neronis.*) De hoc sequenti libro.

(7) *Prægnantem.*) Tacitus & Dio auctores sunt consultos Pontifices respondisse, faustum hujusmodi esse matrimonium. Prudentius autem Apollinis acceptum oraculo.

Idque deum sortes, & Apollinis antra dederunt
Consilium: numquam melius nam cedere tædas
Responsum est, quam cum prægnans novæ Nupta jugatur.

(8) *Abduxit.*) Hoc verbo vis quædam significari videtur, a Tiberio tamen volente concessam infra patebit.

CA-

CAPUT LXIII.

EX Scribonia Juliam, ex Livia nihil liberorum tulit, cum maxime cuperet. Infans, qui conceptus erat, immaturus est editus. Juliam primum Marcello [1] Octaviæ sororis suæ filio, [2] tantum quod pueritiam egresso: deinde [3] ut is obiit, M. Agrippæ nuptum dedit: exorata sorore ut sibi genero cederet. Nam tunc Agrippa [4] alteram Marcellarum habebat, & ex ea liberos. Hoc quoque defuncto, multis, ac diu, etiam ex equestri ordine, circumspectis [5] conditionibus, [6] Tiberium privignum suum elegit: coëgitque prægnantem uxorem, & ex qua jam pater erat, dimittere. M. Antonius scribit, *Primum eum Antonio filio suo* [7] *despondisse Juliam: dein* [8] *Cotisoni Getarum regi: quo tempore sibi quoque* [9] *invicem filiam regis in matrimonium petiisse.*

NOTÆ.

(1) *Octaviæ sororis suæ filio.*) Jul. c. 27.

(2) *Tantum quod.*) Vulgati legebant *tantumque*. Hoc est *vixdum*. Sicque loquitur Suetonius non semel infra cap. 88. Neron. c. 6. Vesp. cap. 5. & Cicero lib. 9. epist. ad Atticum: *hæc cum scriberem tantum quod existimabam ad te orationem esse perlatam.* Velleius c. 17. Tiber.

(3) *Ut is obiit.*) Marcellus nempe anno ætatis 18. Plinius lib. 25. c. 7. dicit frigidarum balnea ab Antonio Musa de quo supra & ejus fratre Euphorbo Jubæ regis medico inventa fuisse, & Dio illis enectum Marcellum, fraudibus Liviæ & medici obsequio propter summam illam populi erga Marcellum benevolentiam, de qua Virgilius in fine lib. 6. Æneid.

(4) *Alteram Marcellarum.*) Duas ex Marcello conjuge filias & unicum filium Octavia susceperat. Ubi nota filias paternis appellari cognominibus, Calig. c. 12.

(5) *Conditionibus.*) Hic simpliciter intelligitur de vario dignitatum & honoris gradu, alias aliter. In Jul. c. 27.

(6) *Tiberium privignum.*) Liviæ uxoris & Neronis prioris mariti filium, qui Agrippinam duxerat ut in Tiberio c. 7. &c.

(7) *Despondisse.*) Quo tempore mortua Fulvia, Octaviam duxit Antonius.

(8) *Cotisoni.*) Hujus meminit Horatius Ode 8. lib. 3. *occidit Daci Cotisonis agmen*, &c. Dacum illum appellat, quem Suetonius Getarum regem: quo confirmatur Plinii hic locus lib. 4. c. 12. *ab eo in plenum quidem omnes Scytharum sunt gentes, variæ tamen litori apposita tenuere, alias Getæ, Daci Romanis dicti*, &c. quamvis aliter, sed juxta antiquam divisionem loquatur Strabo lib. 7. De Dacis. Jul. c. 44.

(9) *Invicem filiam regis.*) Quod falso hac de caussa objectum dicit Casaubonus, ut Antonius suas cum Cleopatra nuptias aliquo prætextu excusaret.

CAPUT LXIV.

NEpotes ex Agrippa & Julia tres habuit, [1] Cajum, Lucium, & Agrippam, neptes duas, Juliam & Agrippinam. Juliam L. Paullo Censoris filio, Agrippinam Germanico sororis suæ nepoti collocavit. Cajum & Lucium [2] adoptavit domi per assem & libram [3] emtos a patre Agrippa: tenerosque adhuc ad curam Reip. admovit: & consules designatos circum provincias exercitusque dimisit. Filiam & neptes ita instituit, ut etiam [4] lanificio assuefaceret: vetaretque loqui, aut agere quidquam, nisi propalam: & quod

& quod in [5] diurnos commentarios referretur. Extraneorum quidem cœtu adeo prohibuit, ut [6] L. Tucinio, claro, decoroque juveni, scripserit quondam, *Parum modeste fecisse eum, quod filiam suam* [7] *Baias salutatum venisset*. Nepotes, & [8] literas & natare aliaque rudimenta per se plerumque docuit: ac nihil æque laboravit quam ut imitarentur chirographum suum.

N O T Æ.

(1) *Cajum & Lucium*.) Ii sunt quos Augusti liberos supra toties dixit.

(2) *Adoptavit domi per assem & libram*.) Adoptiones apud Romanos varie pro varia personarum conditione fieri solebant. Qui in patria potestate constituti, consentiente patre adoptabantur, ii PER ÆS ET LIBRAM debebant adoptari; hæc enim adoptio erat imaginaria & fictitia quædam venditio, qua pater naturalis filium suum adoptivo patri cedebat, & quasi mancipabat, ad similitudinem servorum, quos & emebant hoc modo. Adhibebatur autem æs & libra & libripens, hoc est, minister appendendo æri destinatus, (pecuniam quippe, seu potius æs suum ab initio appendebant, non numerabant) & quinque testes cives Romani puberes quorum in conspectu qui mancipium accipiebat, seu filium alterius in adoptionem, æs tenens hæc verba proferebat: HUNC EGO HOMINEM EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO, ISQUE MIHI EMPTUS EST HOC ÆRE ÆNEAQUE LIBRA. Tum ære libram percutiebat, ipsumque æs dabat ei a quo mancipium seu filium (nec enim hoc casu differebant) accipiebat. Hinc Horatius epist. 2. lib. 2. v. 158. *si proprium est, quod quis libra mercatur & ære*: inde *mancipare* pro *vendere* apud Ciceronem & alios, & *emancipare* pro e potestate dimittere, &c. Torrentius pro *assem* emendavit *æs*: Casaubonus *assem* retinuit, quamquam a Jureconsultis *æs* sæpius dicatur. *Domi* vero dixit. Publica enim auctoritate non egebat hujus generis adoptio, propter potestatem patris in filios; secus cum adrogaretur paterfamilias.

(3) *Emptos*.) Fictitia illa venditione, de qua modo.

(4) *Lanificio*.) Ordinarium illud apud Græcos & Romanos exercitium, ut de Penelope Ovidius, de Tanaquille & Lucretia Livius, aliique satis demonstrant: apud Persas probro habitum si quæ fœmina lanæ manus admoveret, ut patet exemplo Sisigambis & aliarum, apud Curtium.

(5) *Diurnos commentarios*.) Hi erant privatæ ephemerides, hoc est liber quo res singulis diebus gestæ describebantur a liberto, vel a servo, qui ideo *a memoria* sive *a commentariis* dicebatur. At Augusti ipsius diurni actus, quos singulis ipse diebus conficiebat, ea tantum continebant, quæ ad imperii rationarium pertinerent.

(6) *L. Tucinio*.) Variant hic quam maxime codices, alii *L. Titinio*, alii *Turinio*. *Vicino Vicinio*, ex hoc Torrentius conficit *L.* vel *T. Vinicio*; clara quippe Augusti temporibus Viniciorum familia, ut ex Velleio colligas, & ex c. 71. infra, ubi quidam Vinicius Augusti conviva legitur, ac maxime ex nummo veteri, quem Torrentius in eum finem huc protulit.

(7) *Baias*.) Notus aquarum calidarum balneis & deliciis locus in Campania, etiam hodie *Baia*.

(8) *Literas & natare*.) Lipsius Elector. lib. 2. cap. 17. emendat *notare*, ut sit sensus illos ab ipsomet Augusto notas edoctos tam scribendas quam intelligendas, ut supra de Julio *in Julio* c. 56. notatum est, de ipso Augusto infra c. 88. Torrentius retinuit *natare* tum auctoritate codicum unanimi; tum ipso usu verbi *notare*, cujus sensus numquam iste, tum denique antiquorum consuetudine adductus; hi quippe corporis & animi pariter exercitia promovebant, unde proverbium de rudi prorsus & indocto μήτε νεῖν, μήτε γράμματα, hoc est neque nare neque literas, quæ ambo ut addiscerent filii, præsertim satagebat Augustus. Natatio una e palestræ exercitationibus; singulis enim ferme diebus adolescentes Romani conveniebant in Campum Martium, ubi currendo, luctando & in propinquo Tiberi natando tum ad abluendas sordes cursu & lucta contractas, tum ad hanc quoque artem ediscendam exercebantur.

CAPUT LXV.

NEque cœnavit una, nisi ut in imo lecto [1] adsiderent: neque iter fecit, nisi ut vehiculo anteirent aut circa adequitarent. Sed lætum eum atque fidentem & sobole & disciplina domus, Fortuna destituit. Julias, filiam & neptem, omnibus probris contaminatas, [2] relegavit: Cajum & Lucium in duodeviginti mensium spatio amisit ambos: [3] Cajo in Lycia, Lucio [4] Massiliæ defunctis. Tertium nepotem Agrippam, simulque privignum Tiberium adoptavit in foro, [5] lege Curiata. Ex quibus Agrippam brevi, ob ingenium [6] sordidum ac ferox, [7] abdicavit, seposuitque [8] Surrentum. Aliquando autem patientius mortem quam dedecora suorum tulit. Nam Caii Luciique casu non adeo fractus, de filia, absens, ac libello per [9] quæstorem recitato, notum Senatui fecit: abstinuitque congressu hominum diu, præ pudore: etiam de necanda deliberavit. Certe cum sub idem tempus una ex consciis liberta, [10] Phœbe nomine, suspendio vitam finisset: *Maluisse se*, ait, *Phœbes patrem fuisse*. Relegatæ, usum vini, omnemque delicatiorem cultum, ademit: neque adiri a quopiam libero, servove, nisi se consulto, permisit: & ita ut certior fieret, [11] qua is ætate, qua statura, quo colore esset; etiam quibus corporis notis vel cicatricibus. Post quinquennium demum ex insula [12] in continentem, lenioribusque paullo conditionibus, transtulit eam: nam ut omnino revocaret, exorari nullo modo potuit: [13] deprecanti sæpe populo Rom. & pertinacius instanti, *tales filias talesque conjuges* pro concione imprecatus. Ex nepte Julia, post damnationem, editum infantem agnosci, alique vetuit. [14] Agrippam nihilo tractabiliorem, immo in dies amentiorem, in insulam transportavit, sepsitque insuper custodia militum. Cavit etiam Senatusconsulto, ut eodem loci in perpetuum contineretur: atque ad omnem & ejus & Juliarum mentionem ingemiscens, proclamare etiam solebat,

[15] (a) Αἴθ' ὄφελον ἄγαμός τ' ἔμεναι, ἄγονός τ' ἀπολέσθαι:

nec aliter illos appellare, *quam tres* [16] *vomicas*, aut *tria* [17] *carcinomata sua*.

INTERPRETATIO.

(a) *Utinam vel sine uxore mansissem, vel periissem sine liberis.*

NOTÆ.

(1) *Adsiderent.*) Sedebant pueri, non accumbebant, ut adhuc in Claud. c. 32. quemadmodum & fœminæ ut Valer. Max. lib. 2. c. 1. *Fœminæ cum viris cubantibus sedentes cœnitabant, quæ consuetudo ex hominum convictu ad divina penetravit*, &c. Imus lectus ille est, quem dicto Claudii loco *fulcra lectorum* appellat. Quin & iis peculiarem mensam Tacitus assignat Annal. 13. *mos habebatur principum liberos cum cæteris ejusdem ætatis nobilibus, sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria & parciore mensa*. Hinc imi subsellii virum dixit Plautus in Sticho Act. 3. Sc. 2. v. 33. parasitum scilicet.

Haud postulo equidem summo in lecto accumbere,
Scis me dudum esse imi subsellii virum.

Et infra Act 5. Sc. 4. v 22.

Potius in subsellio
Cynice accipiemur, quam in lectis, &c.

Et Horat. Sat. 8. lib. 2. v. 40. & epist. 2. ad Lollium.

(2) *Relegavit.*) In loca longe dissita: filiam scilicet in insulam Pandateriam, ut tradit Dio in actis anni 758. hodie *Palmata* in mari Tyrrheno; Neptem vero in insulam Trimerum, ut Tacitus Annal. 4. hodie *S. Maria di Tremiti* in Adriatico mari ante montem Garganum.

(3) *Cajo in Lycia.*) De hoc in Tiberio cap. 12. 13. 15. Lycia autem Asiæ regio in ora australi hodie *Aldinelli*, aliis *Bricquia*.

(4) *Massiliæ.*) Ibi inglorius, morbo periit Hispanias petens: ut ait Vellejus lib. 2.

(5) *Lege Curiata.*) Hoc est Curiatis lata comitiis, de quibus in Jul. c. 13. ideoque publice non domi adoptavit: quid ita? quia nempe hi patre mortuo facti erant sui juris, & patres-familias: ejus autem conditionis personæ nisi consensu populi & coram Pontificibus, in alterius potestatem transire non permittebantur. Hæcque adoptionis species propria appellatione dicebatur adrogatio.

(6) *Sordidum.*) Legit Casaubonus *stolidum ac ferox*, tum quia non putat sordes eas esse potuisse, quarum caussa tantas iras conciperet, verum quidni tam sordes quam stoliditas illas excitent? tum quia Tacit. Annal. 1. Agrippam illum dicit *rudem bonarum artium & robore corporis stolide ferocem*. Salmasius ex suo codice probabat *scordalum* quod & optime dixeris: est enim *audax*.

(7) *Abdicavit.*) A bonis suis amovit, & exheredavit. Quintilianus in Declamat. *lex abdicationis adversus ferociam filiorum constituta est*.

(8) *Surrentum.*) In Campania hodie *Sorrento*.

(9) *Quæstorem.*) Is ex eorum genere fuit qui candidati principis dicti sunt, quorum opera in libellis, aliisque ejusmodi, in Senatu significandis principes post eversam Remp. utebantur. Idem, quod hîc Suetonius, habet Seneca lib. 6. de Benefic. cap. 32. *D. Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegavit, & flagitia principalis domus in publicum emisit*, &c. Et hæc præterea *deinde cum interposito tempore in locum iræ subiisset verecundia, gemens quod non illa silentio pressisset, &c. exclamavit, horum mihi nihil accidisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset*.

(10) *Phœbes.*) Vulgatæ editiones & quædam MSS. *fœde* & *fœdes* habent.

(11) *Qua ætate, qua statura.*) Videtur ibi quidpiam latere, quod alii aliter conjiciunt, forte ut resciret plures ne an pauciores, an iidem, an alii, sæpe vel raro eam adirent, atque inde vel ejus nosset adulteros, vel etiam utrum nec ne quid pro libertate sua moliretur edisceret.

(12) *In continentem.*) In oppidum Rheginorum ubi inclusa fuit, hodie *Reggio* vel *Riggio* in ora Calabriæ ulterioris.

(13) *Deprecanti.*) Hoc est cum conaretur amoliri ejus pœnas.

(14) *In insulam.*) Planasiam hodie *Pianosa* in mari Tyrrheno: fuerunt & aliæ nominis ejusdem insulæ. Notum est autem vulgare fuisse temporum illorum supplicium, in insulam deportari ex Juvenali Sat. 1.

Aude aliquid brevibus Cyaris & carcere
dignum, &c.

(15) αἴθ᾽ ὄφελον, *&c.*) Versus est 3. Iliados.

(16) *Vomicas.*) Eæ sunt tumores purulenti in corpore.

(17) *Carcinomata.*) Ex genere cancrorum sunt, eoque difficiliora sanatu, quod curationibus irritantur. De his plura apud Plinium multis locis.

CAPUT LXVI.

A. V. C. DCCXIV.

AMICITIAS neque facile admisit, & constantissime retinuit: non tantum virtutes ac merita cujusque digne prosecutus, sed (1) vitia quoque & delicta dumtaxat modica perpessus. Neque enim temere, ex omni numero, in amicitia ejus afflicti reperientur, præter (2) Salvidienum Rufum, quem ad consulatum usque, & (3) Cornelium Gallum, quem ad præfecturam Ægypti, ex infima utrumque fortuna, provexerat. Quorum alterum res novas molientem, damnandum Senatui tradidit: alteri ob ingratum & ma-

malevolum animum, domo & provinciis suis interdixit. Sed Gallo quoque & accusatorum denuntiationibus & Senatusconsultis ad necem compulso, laudavit quidem (4) pietatem tantopere pro se indignantium: cæterum & illacrymavit, & vicem suam conquestus est, *quod sibi soli non liceret amicis, quatenus vellet, irasci*. Reliqui potentia atque opibus ad finem vitæ sui quisque ordinis principes floruerunt: quamquam & offensis intervenientibus. Desideravit enim nonnumquam, ne de pluribus referam, & M. Agrippæ patientiam, & Mœcenatis taciturnitatem: cum ille ex levi (5) rigoris suspicione, & quod (6) Marcellus sibi anteferretur, (7) Mitylenas se, relictis omnibus, contulisset: hic, secretum de comperta Murenæ conjuratione uxori (8) Terentiæ prodidisset. Exegit & ipse invicem ab amicis benevolentiam mutuam, tam a defunctis quam a vivis. Nam quamvis minime appeteret hereditates, ut qui numquam ex ignoti testamento capere quidquam sustinuerat: (a) amicorum tamen suprema judicia morosissime pensitavit: neque dolore dissimulato, si parcius, aut citra honorem verborum: neque gaudio, si grate pieque quis se prosecutus fuisset. Legata, vel partes hereditatum, a quibuscumque parentibus relicta sibi, aut statim liberis eorum concedere, aut, si pupillari ætate essent, die virilis togæ, vel nuptiarum, cum incremento restituere consueverat.

A. V. C. DCCXXVIII.

INTERPRETATIO.

(a) *Nihilominus examinavit admodum solicite ultimas voluntates amicorum* suorum, ut *nequidem dissimularet acerbitatem suam si* quis dedisset minus *& sine honorifico elogio, vel lætitiam si aliquis memori animo & pio fuisset erga se*.

NOTÆ.

(1) *Sed vitia, &c.*) Casaubonus in membranis legebat: *sed vitia quoque duntaxat & modica delicta perpessus*. Unde ipse sic legendum censuit: *nec vitia quoque duntaxat, sed & delicta modica perpessus*.

(2) *Salvidienum*.) Hunc conjuratis annumerat Livia apud Senecam lib. de Clementia c. 9. Dio lib. 48. refert huic cum gregem pasceret, flammam e vertice emicuisse futuræ magnitudinis omen, ut infra Tib. c. 14. notabitur; atque eo dignationis apud Augustum pervenisse, ut eum Augustus nec dum Senatorem, consulem tamen designavit, & Appianus 5. bellor. civil. hoc ejus crimen fuisse refert, quod Augustus ab Antonio acceperat Salvidienum, cum Galliæ Narbonensis exercitui præesset, ad se deficere voluisse, unde Augustus prætextu negotii cujusdam accersitum occidi jussit, paulo, ut patet, aliter ac Suetonius.

(3) *Cornelium Gallum*.) Servius in Eclog. 10. Virgilii *Caium* appellat, Eutropius *Cnæum*: *hic est*, inquit Servius, *Caius Asinius Gallus orator Asinii Pollionis filius*, &c. *fuit autem amicus Virgilio adeo, ut quartus Georgicorum a medio ad finem ejus laudes teneret, quas postea jubente Augusto in Aristæi fabulam commutavit*, &c. Ingratum autem & malevolum suum animum videtur indicasse quadam linguæ per ebrietatem petulantia; Ovidius quippe,

Nec fuit opprobrio celebrasse Lycorida Gallo:
Sed linguam nimio non tenuisse mero.

Quamquam adhuc dissentiat Amm. Marcellinus lib. 17. de Asinio Pollione supra c. 43. & lib. 1. c. 30.

(4) *Pietatem*.) Principi maledicere impietatem appellant, contrarium contrario vocabulo.

(5) *Rigoris*.) Lipsius notis ad Velleium scribendum censet *frigoris*; nam *frigora* & *friguscula* inter amantes, & amicos satis usitata. Casaubonus auctoritatem codicum secutus nihil immutat & rigorem intelligit;

quasi Agrippa suspicatus esset, se minus familiariter acceptum ab Augusto, quo sensu dixit in Jul. c. 78. *minus familiari vultu respexisse*, cui opponitur blanda salutatio cum quibusdam familiaritatis notis. Plinius in Panegyr. *gratum quod tantum non ultro clientibus salutatis quasdam familiaritatis notas adderet*. Casauboni mentem firmat Plinius, qui inter Agrippæ incommoda prægrave soceri, (id est Augusti) servitium annumerat. Muretus idem quod Lipsius censuit 1. Annal. Taciti.

(6) *Marcellus*.) De quo supra c. 63.

(7) *Mitylenas*.) Hodie *Metelin* in insula Lesbo. Dio lib. 53. auctor est in Syriam missum, ibi constitisse, provinciamque per legatos administrasse.

(8) *Terentiæ*.) Hanc Dio lib. 54. Murenæ sororem fuisse ait, & imminutæ caussam amicitiæ fuisse certamen de forma hanc inter & Liviam.

CAPUT LXVII.

PAtronus dominusque non minus severus quam facilis & clemens, multos libertorum in honore & usu maximo habuit: ut [1] Licinium Enceladum, aliosque. Cosmum servum gravissime de se [2] opinantem, non ultra quam compedibus coërcuit. Diomedem [3] dispensatorem, a quo, simul ambulante, incurrenti repente fero apro per metum [4] objectus est, maluit timiditatis arguere quam noxæ: remque non minimi periculi, quia tamen fraus aberat, in jocum vertit. Idem Proculum ex acceptissimis libertis mori coëgit, compertum adulterare matronas: Thallo [5] a manu, quod pro epistola prodita denarios quingentos accepisset, [6] crura effregit. Pædagogum ministrosque Caii filii, per occasionem valetudinis mortisque ejus, superbe avareque in provincia grassantes, oneratis gravi pondere cervicibus, [7] præcipitavit in flumen.

NOTÆ.

(1) *Licinium Enceladum*, &c.) Josephus antiquit. lib. 17. Celadi cujusdam meminit; unde suspicatur Casaubonus legendum hic *Licinium* & *Celadum*. Alii passim leguntur Augusti liberti, ut Thyrsus, Eros, Proculus, Epaphroditus, Polybius, Julius Marathus, &c.

(2) *Opinantem*.) Vide supra c. 51. de hujus verbi significatu.

(3) *Dispensatorem*.) Is minister est ex servorum plerumque numero, cui omnes familiæ rationes erant commissæ. Macrobius lib. 2. cap. 3. de ipso Augusto loquens *dispensatorem vocavit, centum sestertia Græculo numerari jussit*. Juvenal. Sat. 2. *Prælia quanta illic, dispensatore videbis armigero*, &c. & Suetonius multis adhuc locis infra.

(4) *Objectus est*.) An ita intelligendum, ut Diomedes ille irruenti apro Augustum objecerit, quo ejus vitaret incursum, an vero fuga illum deseruerit?

(5) *A manu*.) Hoc est scriba qui ideo servus amanuensis, in Jul. c. 74.

(6) *Crura effregit*.) Crurifragium quod & crurifrangium, nam antiqui *frago* pro *frango* ut & *tago* pro *tango* dixere, servorum præsertim supplicium Senec. lib. 3. de ira c. 32. *Magnam rem sine dubio fecerimus, si servulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere*, illud antiquitus ut pote Plauti temporibus in usu. Asinaria Act. 2. Sc. 4. v. 68.

Crura hercle effringentur.

Quin & hæc in liberos quoque homines exercita sævitia ex eodem Senec. 3. de ira c. 13. hinc tot hujus in Martyrologiis exempla, & Tiber. c. 44.

(7) *Præcipitavit*.) Genus hoc supplicii non multo apud Romanos in usu fuerat, sed provincialibus id illis Augustus indulgebat, ut suis in improbos istos homines legibus animadverterent. Provincia quippe in qua Cajus obiit, Syria fuit, aut Lycia, nec enim auctoribus super hac re convenit, in illa autem supplicium illud cognitum, ut ex Matthæi c. 18. & Hieronymo probat Casaubonus, ut & de Lycia Græcisque Polybius, Diodorus, Plutarchus, alii tamen pedibus, alii cervicibus pondera alligabant.

CA-

CAPUT LXVIII.

PRIMA juventa variorum dedecorum infamiam subiit. Sex. Pompeius ut effœminatum insectatus est. M. Antonius adoptionem avunculi stupro meritum. Item [1] Lucius Marci frater, quasi pudicitiam delibatam a Cæsare, [2] A. etiam Hirtio in Hispania CCC. millibus nummum substraverit: solitusque sit crura suburere [3] nuce ardenti, quo mollior pilus surgeret. Sed & populus quondam universus ludorum die, & accepit in contumeliam ejus, & assensu maximo comprobavit versum in scena pronuntiatum de [4] Gallo matris Deum tympanizante,

Videsne ut cinædus [5] orbem digito temperet?

NOTÆ.

(1) *Lucius.*) Antonius scilicet Marci Antonii frater de quo supra c. 14.

(2) *Aulo Hirtio.*) Consuli qui Mutinensi bello periit c. 10. & 11.

(3) *Nuce ardenti.*) Qui glabri videri volebant & molles, variis ii modis sibi pilos aut adurebant aut evellebant. Hoc quamvis ab initio fœminarum duntaxat esset; viri tamen postmodum usurparunt, sed non sine effœminati animi suspicione: hinc Juvenal. Sat. 9.

Nullus tota nitor in cute, qualem
Præstabat calidi circumlita fascia visci
Sed fruticante pilo neglecta, & squalida crura.

Et Martial Epig. 62. lib. 5.

Crura gerit nullo qui violata pilo.

(4) *Gallo matris Deum.*) Hæc erat Cybele, quam & Rheam & Berecynthiam magnam deorum matrem, Idæamque appellitari notius est; quæ nihil aliud fuit quam terra communis parens: unde Lucretius de ea lib. 2.

Muralique caput summam cinxere corona
Exemiis munita locis quod sustinet urbes.

Et Virgil. lib. 10. v. 254.

Alma parens Idæa deum cui Dindyma cordi
Turritæque urbes, &c.

Locis innumeris hujus sacerdotes dicebantur Galli, vel a Gallo flumine Phrygiæ, ex quo qui biberat, furore correptus, genitalia sibi amputaret, vel a Gallo quodam qui primus Cybeles sacerdos fuerit, ut ut est, ii samia testa, genitalia sibi præcidebant auctore Plinio lib. 35. c. 12. cujus rei caussam videsis apud Arnobium lib. 5. adversus Gentes: quamquam non nihil differat Catullus Galliambo de Berecynthia, & Dionysius Halicar. lib. 2. Hinc molles & effœminati passim dicuntur. Unus iis præerat, qui dicebatur Archigallus.

(5) *Urbem digito temperet.*) Tympana præcipua fuere in Cybeles sacris Gallorum instrumenta, ea rotunda & digito vel palma pulsari solita. Lucretius lib. 2.

Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concava.

Enervatos & effœminatos quoscumque tympana vel cymbala gestare dicebant: Plautus Truculento Act. 2. Sc. 7.

Mœchum, malacum, cincinnatum umbraticolam, tympanotribam
Amas? hominem non nauci?

Quia vero forma hæc rotunda orbem referebat, hinc de Augusto, Galli instar, effœminato, Romanum tamen orbem temperante nutu suo, dictum accipiebant hunc versum. Reliqua turpiora quam ut explicationem patiantur.

CA-

CAPUT LXIX.

ADulteria quidem exercuisse, ne amici quidem negant: excusantes sane, non libidine, sed ratione commissa: quo facilius consilia adversariorum per cujusque mulieres exquireret. M. Antonius super (1) festinatas Liviæ nuptias objecit, & fœminam consularem (2) e triclinio viri coram in cubiculum abductam, rursus in convivium rubentibus auriculis, incomtiore capillo reductam: & dimissam Scriboniam, quia liberius doluisset nimiam potentiam (3) pellicis: (4) & conditiones quæsitas per amicos, qui matresfamilias & adultas ætate virgines denudarent, atque perspicerent, tamquam (5) Thoranio mangone vendente. Scribit etiam ad ipsum hoc familiariter adhuc, nec dum plane (6) inimicus, aut hostis. *Quid te mutavit? quod reginam ineo? uxor mea est. Nunc cœpi, an abhinc annos novem? tu deinde solam Drusillam inis? ita valeas uti tu hanc epistolam cum leges, non inieris Tertullam, aut* (7) *Terentillam, aut Rufillam, aut Salviam Titisceniam, aut omnes. Anne refert ubi & in quam arrigas?*

NOTÆ.

(1) *Festinatas Liviæ nuptias.*) Utpote quam prægnantem abduxit c. *62.*

(2) *E Triclinio viri.*) Hæc est codicum omnium lectio: emendant tamen interpretes, *viro* ne in ipsius viri domo abductam intelligant, sed tantum viro præsente; non autem quin vox *coram* absque casu etiam ponatur ut Ode *6.* lib. 3. Horatius.

Sed jussa coram non sine conscio
Surgit marito.

(3) *Pellicis.*) Pellex ea dicitur, quæ cum eo corpus miscet, qui uxorem habet, sed uxoris tantum pellex non etiam viri. Cicero in Oratore num. 108. *Uxor generi, noverca filii, filiæ pellex,* &c. Sic apud Ovidium Metam. lib. 10. Mirrha Cyniram patrem ardens seipsam interpellat

Tunc eris & matris pellex, & adultera
patris, &c.

Sic & in Jul. c. 49. quamquam alio quoque sensu usurpatam reperias hanc vocem.

(4) *Conditiones.*) De hujus vocis significatu in Jul. c. 27.

(5) *Thoranio mangone vendente.*) Hoc pacto emebantur a mangonibus mancipia, qui multis modis illa fucabant, ut pretiosiora efficerentur, unde mangonizandi verbum. Plinius lib. 32. c. 10. *ita pueris mangonizavit Salpe obstetrix.* Et de eorum etiam arte ad gracilitatem mancipiorum emendandam lib. 23. c. *6.* Gemmarum quoque mangores dixit idem extremo ipso libro 37. scilicet c. 13. vide c. 42. Thoranius autem celebris quidam illius temporis mango.

(6) *Plane inimicus, aut hostis.*) Aperte distinguit, hic enim privatorum est, ille Reip.

(7) *Terentillam.*) Diminutio est, seu blandiens quædam appellatio, quales inter amantes usurpantur; pro *Terentia* Mœcenatis uxore dixit, sic & *Tertullam,* & *Rufillam* pro *Tertia* & *Rufa.* Hujus loci sensus est, opto ut tam firma tibi sit valetudo, cum accipies hanc epistolam, quam verum erit te non inivisse, &c.

CAPUT LXX.

CŒNA quoque ejus secretior (1) fabulis fuit, quæ vulgo (2) δωδεκάθεος vocabatur: in qua Deorum Dearumque habitu discubuisse convivas, & ipsum pro Apolline ornatum, non Antonii modo epistolæ singulorum nomina amarissime enumerantis exprobrant, sed & sine auctore notissimi versus:

Cum

Cum [a] *primum istorum conduxit mensa* [3] *choragum,*
Sexque Deos vidit [4] *Mallia, sexque Deas:*
Impia dum Phœbi Cæsar mendacia ludit,
Dum nova divorum [5] *cœnat adulteria,*
Omnia se a terris tunc [6] *Numina declinarunt:*
Fugit & auratos Juppiter ipse [7] *thronos.*

Auxit cœnæ rumorem summa tunc in civitate penuria ac fames. Acclamatumque est postridie, *frumentum omne Deos comedisse: & Cæsarem esse plane Apollinem: sed Tortorem.* [8] Quo cognomine is Deus [9] quadam in parte urbis colebatur. Notatus est ut pretiosæ supellectilis [10] Corinthiorumque præcupidus, & aleæ indulgens. Nam & proscriptionis tempore ad statuam ejus adscriptum est,

Pater [11] *argentarius, ego* [12] *Corinthiarius.*

cum existimaretur, quosdam propter [13] vasa Corinthia inter [14] proscriptos curasse referendos. Et deinde bello Siciliensi epigramma vulgatum est,

Postquam [15] *bis classe victus naves perdidit,*
Aliquando ut vincat, ludit assidue aleam.

INTERPRETATIO.

(a) *Statim atque convivæ isti pacti sunt cum chorago, & Mallia vidit sex Deos, ac* totidem *deas. Dum Augustus* per *mendacium nefandum, effingit Phœbum &* exprimit *adulteria deorum cœnando,* &c.

NOTÆ.

(1) *In fabulis.*) Hoc est in ore vulgi & quotidianis rumoribus. Ovid.

Fabula nec sentis tota jactaris in urbe.

(2) δωδεκάθεοι.) Hoc est duodecim deorum; quos vocabant majores Ennii versibus expressos.

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana,
Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus,
Apollo.

(3) *Choragum.*) χορηγὸς Græcis ille est qui sumtus præbet in ludos sacros, chorique & convivii quasi ductor & magister est. Latinis vero Choragus est vel præfectus, vel locator histrionicorum instrumentorum, seu ornamentorum totiusque Choragii, hoc est Scenici apparatus, & supellectilis. Sensus igitur est fugisse deos, ubi primum parari viderunt supellectilia illius cœnæ Histrionicæ, cujus convivæ exhibituri erant adulteria deorum.

(4) *Mallia.*) Vel una est e sex illis mulieribus, quæ dearum habitu cœnæ intererant, vel, quæ Sabellici mens est, mulier quædam quæ ista viderit, & detexerit.

(5) *Cœnat adulteria.*) Quo sensu Cicero in Topicis dixit *ad has discendi epulas recepi*, & D. August. in libris Confess. *iniquitatem epulari.*

(6) *Tunc numina declinarunt.*) Unde forsan factam dixere penuriam, quod irati dii, deæque annonam pro more non suppeditassent, hinc etiam tortorem non male dixeris Apollinem illum falsum, Augustum scilicet, cujus caussa copiosæ messis loco, cui maturandæ verus Apollo præest, ea sterililas facta fuerat, qua torquebantur, in ultionem divini contemptus.

(7) *Thronos.*) Hoc est pretiosas illas sellas quas habebat in Capitolio. Quæ lectio plurium codicum auctoritate confirmata est; quamquam in nonnullis extet *toros*, & præfert Torrentius de Jovis lectisternio intelligens, quod in Capitolio stratum esset; rejicit Casaubonus, quod nulla tunc temporis lectisternia fuisse legantur; verum quidni de deorum pulvinaribus intelligat? de quibus in Jul. c. 76. & supra c. 45. Quod autem thro-

thronos Latinum neget Torrentius, non ita firmum videtur, nam in pervigilio Veneris, quod carmen cujusvis sit, antiquum omnes fatentur, legas.

Cras Dione jura dicet fulta sublimi throno.

(8) *Quo cognomine.*) Ut de Sandaliario supra c. 57. dictum est.

(9) *Quadam parte urbis.*) Prope Suburam verisimiliter colligas ex Martial. Epig. 17. lib. 2.

Tonstrix suburæ faucibus sedet primis
Cruenta pendent qua flagella tortorum.

Cum autem in Subura primo Julius habitasset, ut in Jul. c. 46. si existimetur eo loci facta hæc cœna; eo potiori jure dictus fuerit *Apollo Tortor*, quod in eodem vico Apollo fictus esset, in quo sub ejusmodi cognomine *Apollo Tortor* erat.

(10) *Corinthiorum.*) Corinthia dicebantur simpliciter ejusmodi opera, quæ ex pretioso illo ære Corinthio conflata erant, quod *casus miscuit*, ut ait Plinius lib. 34. cap. 2. Capta scilicet & incensa Corintho circa annum U. C. 608. ut ait ibidem Plinius. De quo & Florus lib. 2. c. 16. de Mummio illius expugnatore loquens. *Quantas opes abstulerit & cremaverit hinc scias, quod quidquid Corinthii æris toto orbe laudatur incendio superfuisse comperimus; nam & æris pretiosiorem notam ipsa opulentissimæ urbis fecit injuria, quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.* Alii non casu sed industria cujusdam ærarii artificis mistum, alii non urbis, sed unius ædificii in quo plurima erant signa, incendio factam narrant mistionem, de qua dissensione videsis Muretum lib. 3. Var. lect. c. 5.

(11) *Argentarius.*) Supra c. 3.

(12) *Corinthiarius.*) Corinthiorum artifex, sed & minister ille postea sic dictus est, qui in aula principum curam horum operum gerebat: veterem lapidem laudat Casaubonus CALLITYCHE ZOILI CORINT. AGRIPP.

(13) *Vasa Corinthia.*) Veteres Critici dicendum voluere *Corinthiaca vasa*, cui tamen observationi MSS. multorum libros non convenire notat Casaubonus.

(14) *Inter proscriptos.*) Exemplo forte Antonii: idem de Augusto quoque suspicati sunt: Plinius enim lib. 34. c. 2. proscriptum ab Antonio Verrem narrat non alia de caussa, *quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset.* Quæ plurima ex Sicilia Verres abduxerat, ut fuse objicit Cicero in Verrinis.

(15) *Bis classe victus.*) Vide supra c. 15. de duplici naufragio.

CAPUT LXXI.

Ex quibus sive criminibus sive maledictis, [1] infamiam impudicitiæ facillime refutavit, & præsentis & posteræ vitæ castitate. Item lautitiarum invidiam, cum & [2] Alexandria capta, nisi sibi præter unum [3] murrhinum calicem, ex instrumento regio, retinuerit, & mox vasa aurea assiduissimi usus [4] conflaverit omnia. Circa libidines [5] hæsit: postea quoque, ut ferunt, ad vitiandas virgines promptior, quæ sibi undique etiam ab uxore conquirerentur. Aleæ rumorem nullo modo expavit: lusitque simpliciter & palam oblectamenti caussa, etiam senex: ac, [6] præterquam Decembri mense, aliis quoque [7] festis profestisque diebus. Nec id dubium est: [8] autographa quadam epistola, *Cœnavi*, ait, *mi Tiberi, cum iisdem. Accesserunt convivæ* [9] *Vinicius & Silvius pater.* [10] *Inter cœnam lusimus* [11] *γεροντικῶς & heri & hodie.* [12] *Talis enim jactatis, aut* [13] *quisque canem, aut senionem miserat, in singulos talos* [14] *singulos denarios in medium conferebat, quos tollebat universos qui* [15] *venerem jecerat.* Et rursus aliis litteris, *Nos, mi Tiberi,* [16] *Quinquatrus satis jucunde egimus. Lusimus enim per omnes dies,* [17] *forumque aleatorium calfecimus.* [18] *Frater tuus magnis clamoribus rem gessit. Ad summam tamen perdidit non multum: sed ex magnis detrimentis præter spem paul-*

paullatim retractus est. Ego perdidi (19) *viginti millia nummum, meo nomine: sed cum effuse in lusu liberalis fuissem, ut soleo plerumque. Nam si* (20) *quas manus remisi cuique, exegissem, aut retinuissem quod cuique donavi, vicissem vel quinquaginta millia. Sed hoc malo. Benignitas enim mea me ad cœlestem gloriam efferet.* Scribit ad filiam, *Misi tibi denarios* (21) *ducentos quinquaginta, quos singulis convivis dederam, si vellent inter se inter cœnam vel talis* (22) *vel par impar ludere.*

NOTÆ.

(1) *Infamiam impudicitiæ.*) Illius nempe, qua prostitutus existimabatur, refutavit autem illis legibus, quibus hujusmodi sceleribus pœnas irrogabat c. 34.

(2) *Alexandria capta.*) Supra c. 17.

(3) *Murrhinum calicem.*) Plinius lib. 37. varia circa gemmas considerans ac præsertim c. 2. iis annumerat murrham, & murrhina vasa, qua mente fuisse videtur & Seneca lib. 7. *de beneficiis* c. 9. & Martialis aliique passim. Propertius tamen Elegia 5. lib. 4. fictilia fuisse murrhina vasa aperte indicat.

Seu quæ palmiferæ mittunt venalia Thebæ,
Murrheaque in Parthis pocula cocta focis.

Ad quem locum Josephus Scaliger eadem esse dicit, quæ nos *porcellanea* nuncupamus. Et jure miratur ignotum Plinio hunc Propertii locum, certe idem hic auctor lib. 37. c. 2. dicit e Carmania advehi murrhina: quo probabile fit ignorasse antiquos qua ratione fierent murrhina, aut quid ipsa foret murrha. Qui enim regiones illas peragravere, porcellanea fieri narrant in Sina ex luto quodam albo in fornacibus cocto, apposite, ut patet, ad mentem Propertii, quibus tamen viderint an ea conveniant omnia, quæ de murrhinis ibidem habet Plinius.

(4) *Conflaverit.*) Supra c. 52.

(5) *Hæsit.*) Quasi ad scopulum. Metaphora est, ut patet, ducta a re nautica; sic Cicero pro Roscio dixit: *ne Scyllæo illo æris alieni in freto ad columnam adhæresceret, in Tribunatus portum confugit.*

(6) *Ac præter quam mense Decembri.*) Hoc est præterquam quod ex more publico ludebat assidue per mensem Decembrem &c. Tunc enim temporis tota civitas ludorum & luxuriæ apparatu personabat, cum totum propemodum ille mensis, festis transigeretur, ut cap. 32. notatum est: Saturnalia præsertim ad 14. Cal. Jan. magna hilaritate celebrabant, ut ex Macrobio colligere facile est.

(7) *Festis, Profestisque diebus.*) De his Macrobius lib. 1. c. 16. *Numa ut in menses annum, ita in dies mensem quemque distribuit, diesque omnes aut festos, aut profestos, aut intercisos vocavit. Festi diis dicati sunt. Profesti hominibus, ob administrandam rem privatam, publicamque concessi. Intercisi deorum hominumque communes sunt*, &c.

(8) *Autographa.*) Ipsius manu scripta.

(9) *Vinicius & Silvius.*) Forte Vinicius ille de quo supra c. 64. Pro *Silvius* scribit Casaubonus *Silius*, Torr. mallet *Salvius*. Fuit utraque gens Romana, non vero *Silvia*: fuit quidam tunc temporis M. Salvius Otho Liviæ familiaritate conspicuus, cujus meminit infra in Othone c. 1.

(10) *Inter cœnam.*) Hoc est inter cœnæ fercula, lautiores enim cœnis suis lusus inserebant, unde & cum apophoretis afferebantur quoque tali & tesseræ, ut ex Plauti Asinaria Act. 5. Sc. 2. v. 55. Propertio, Martialique, &c. colligas.

(11) γεροντικῶς.) Adverbium Græcum. Hoc est *seniliter*, more scilicet senum oblectamenti caussa, non cupiditate lucri. Ita Cicero in libro de Senectute 58. *nobis senibus ex multis lusionibus talos relinquant, & tesseras: id ipsum tamen ut libebit*, &c.

(12) *Talis enim, &c.*) Talus ossiculum est, quod bisulcis animalibus in posteriorum pedum articulo, sive ut aliis placet, in ipsa cruris posterioris suffragine reperitur. Ut ait Aristoteles lib. 2. de Historia animalium c. 1. & ex eo Plinius libro 11. c. 45. hujusmodi ossibus vel veris, vel ad eorum similitudinem fictis ex ebore, v. g. auro, argento, &c. usi sunt senes & pueri ad ludendum: quo modo hodieque tesseris ludimus, in tabulam, quam & abacum & alveolum lusorium dixere, missis vel manu, vel potius pyrgo seu turricula (qualem nos *un cornet*) ne manus dexteritate fraus aliqua fieret: unde Martialis Epig.

16. Apophoret. pyrgum seu turriculam illam loquentem inducens ait.

Quærit compositos manus improba mittere talos,
Si per me mittit, nil nisi vota facit.

(13) *Ut quisque Canem aut Senionem.*) Talis quatuor lusere, totidem quot erant tali latera ad ludum adhiberi solita, summa quippe pars & ima curvatur magis, quam ut iis posset consistere: Latera hæc ita inter se opposita sunt, ut duorum alterum cavum, alterum dorso quodam emineat: ὕπτιον illud hoc est *supinum*, hoc autem πρηνὲς hoc est *pronum* Aristoteles ibidem appellavit: alia duo latera sibi quoque opposita sunt, alterum non nihil cavum est instar literæ S, alterum ferme planum, nisi si tantisper emineat, κῷα & χία, de pluribus enim loquitur, vocat Aristoteles, χία Julius pollux appellat *hoc est unitatem*, Latini *canem*, ut & κῷα *Senionem* sive *coum*. Supinum autem & pronum ternarii & quaternarii nomine appellavere, unde animadvertere est, quod notat Casaubonus opposita duo latera septenarium semper numerum effecisse hoc modo

canis *senio* vel *cous*
1 ——— 6
3 ——— 4

(14) *Singulos denarios.*) Nostrates 3. s. 6. d. ut in Jul. c. 4. notatum est. His verbis patet Senionem quoque ex infelicibus missibus unum fuisse, contra tamen omnino Persius qui Satyra 3. *dextrum* appellat: *quid dexter Senio ferret.*

Scire erat in votis, damnosa canicula quantum
Raderet, &c.

Et merito; Senio quippe, ut notant veteres Glossæ ad illum locum, *major missus, ut canis minor*. Hinc haud immerito colligas genus hoc ludendi, quo tunc utebatur Augustus, iisdem atque publicum aleatorum legibus non constitisse, quod certe innuere videtur ipsemet: nisi enim peculiari quadam lege lusisset, satis fuerat dixisse *inter cœnam lusimus talis*. Infelicem fuisse canis missum tum ratione, quia minimus omnium, tum Persii loco patet aliorumque *qui damnosum appellant*. Propert. lib. 4. Elegia 9.

Semper damnosi subsiliere canes,

Ovidius 2. de arte v. 206.

Seu jacies talos, victam ne pœna sequatur,
Damnosi facito stent tibi sæpe canes, &c.

(15) *Qui Venerem jecerat.*) Quatuor talorum, quales modo descripti sunt, missus diversi, non plures quam 35. ut notat Eustathius in penult. Iliados & aniamdvertenti patebit, aliis alii nominibus, ut quidam existimant, appellati, ut Deorum, Heroum, Poëtarum, meretricum, &c. Venus dicebatur omnium fortunatissimus, tuncque eveniebat cum missi e turricula tali diversa omnes facie apparebant hoc pacto 1. 3. 4. 6. binarius enim & quinarius in talis nullus erat, Martialis Apophoret. 14. cui titulus *tali eborei*.

Cum steterit vultu nullus tibi talus eodem,
Munera me dices magna dedisse tibi.

Et unus instar omnium huic rei probandæ Lucianus in amoribus, ubi de eo adolescente loquitur qui talos apud statuam Veneris Gnidiæ jactat καὶ βαλὼν ἐπὶ σκοποῦ μάλιστα δὲ εἴποτε τὴν θεὰν αὐτὴν εὐβαλήσειε μηδενὸς ἀστραγάλου πεσόντος ἴσῳ σχήματι προσεκύνει, τῆς ἐπιθυμίας τεύξεσθαι νομίζων; hoc est, *& jactans ad scopum maxime si ipsam deam* (venerem) *feliciter jactasset, nullo talo æquali figura cadente, adorabat existimans se optato consecuturum.* Hoc eodem sensu Propertius ibid.

Me quoque per talos venerem quærente secundos, &c.

(16) *Quinquatrus.*) Torr. in optimo lib. legit *quinquatris* Casaubonus *quinquatriis*, ita tamen ut probet *quinquatrus* ex Memmii & Lislæi codicibus. Sed in accusandi casu, quod lectionem nostram confirmat, exigere quippe videtur hoc analogia, quamquam & *quinquatria* Domitiani c. 4. legas, & Horatius epist. 2. ad Florum.

Puer ut festis quinquaribus olim.

Quinquatrua festa sunt Minervæ, sive quod post quintum diem Idus Martii contingerent; sive quod ut ait Ovidius 3. Fast. sub finem per quinque dies celebrarentur, *nominaque a junctis quinque diebus habent*. Ub notare est ex Gellio lib. 2. cap. 21. terminationis caussa addi *atrus* ut etiam in *sexatrus septimatrus*, &c. aliquid addunt. Varro lib. 5. de L. L. & Macrob.

(17) *Forum aleatorium.*) Torrentius & Casaubonus interpretantur de lusorum qui frequentes adfuissent conventu, metaphora ducta a foro quo confluebant aleones, aliique ejusmodi homines sordidi, qui omnem existimationis suæ curam deposuerant, unde Cicero Philippica 2. *omnem omnium nequissimum qui non dubitaret in foro alea ludere*. Hinc ab ædilibus expellebantur lege quæ erat de alea, puniendi. Cicero ibidem *lege quæ est de alea condemnatum qui in inte-*

integrum restituit, *is non apertissime studium suum ipse profitetur*. Salmasius tamen ad Flavium Vopiscum utrumque misere falli ait, & forum aleatorium pro alveo lusorio, seu tabula ipsa, in quam tali mittebantur, intelligit: *nam*, inquit, *forus & tabula idem. Unde fori navium sunt tabulata*, *& fori torcularium*. Quod quam bene, videant alii. Ego sane tanti viri eruditionem potius hîc laudaverim, quam sententiam.

(18) *Frater tuus*.) Drusus Nero de quo infra.

(19) *Viginti millia nummum*, *&c.*) Hoc est nostrates libras 880. quinquaginta vero millia 2200. l. ut supra in Jul. c. 4.

(20) *Minus*.) Casaubonus explicat de pecunia quam quisque post jactum infelicem conferebat, quem secutus Franciscus Guietus in notis suis vertit *coups de dez*.

(21) *Ducentos quinquaginta denarios*.) Hoc est mille nummos, in denario quippe quatuor nummi sestertii, ut supra in Jul. cap. 4. notatum, igitur 43. l. 15. s.

(22) *Par impar*.) Vel talis vel nucibus, quod & nummis fiebat, lusu præsertim puerili. Hinc Horatius *ludere par impar*, *equitare in arundine longa;* similis erat lusio, quando quærebant *caput* aut *navim*, de qua Macrobius lib. I. c. 7.

CAPUT LXXII.

IN cæteris partibus vitæ continentissimum fuisse constat, ac sine suspicione ullius vitii. Habitavit primo juxta [1] Romanum forum supra [2] Scalas anularias, in domo quæ Calvi oratoris fuerat: postea in [3] Palatio: sed nihilominus in ædibus modicis Hortensianis, & neque laxitate neque cultu conspicuis: ut in quibus porticus breves essent [4] Albanarum columnarum, & sine marmore ullo aut insigni pavimento [5] conclavia. Ac per annos amplius quadraginta [6] eodem cubiculo hieme & æstate mansit: quamvis parum salubrem valetudini suæ urbem hieme experiretur, assidueque in urbe hiemaret. Si quando quid secreto aut sine interpellatione agere proposuisset, erat illi locus in edito singularis, quem Syracusas & [7] τεχνόφυον vocabat: huc transibat, aut in alicujus libertorum suburbanum: æger autem in domo Mœcenatis cubabat. Ex secessibus præcipue frequentavit maritima, [8] insulasque Campaniæ, aut proxima urbi oppida, [9] Lanuvium, Præneste, Tibur: ubi etiam in porticibus [10] Herculis templi persæpe jus dixit. Ampla & operosa [11] prætoria gravabatur. Et neptis quidem suæ Juliæ, profuse ab ea extructa, etiam diruit ad solum: sua vero quamvis modica, non tam statuarum, tabularumque picturam ornatu, quam [12] xystis & [13] nemoribus excoluit, rebusque vetustate ac raritate notabilibus: qualia sunt [14] Capreis immanium belluarum, ferarumque membra prægrandia, quæ dicuntur [15] Gigantum ossa, & arma Heroum.

NOTÆ.

(1) *Romanum forum*.) De foris quæ Romæ erant in Julio c. 26.

(2) *Scalas anularias*.) Scalæ anulariæ: nomen vici quem e regione fori collocat etiam Onuphrius Panvinius. Cur ita sit appellatus, conjici vix possit. Beroaldus quidem existimat habitasse peculiari forte vico anularios artifices, quod Romæ magnus esset anulorum usus, sed cur *scalas dixit?*

(3) *Palatio*.) Supra c. 5. & 29.

(4) *Albanarum columnarum*.) Ex Albano lapide vicino & viliore, ut pote qui mollis esset, & nisi tegeretur, minime ad laborem idoneus.

(5) *Conclavia*.) Alii secretiora ædium loca, ubi mulieres confabulari solerent, intel-

telligunt: alii cœnationes & triclinia, aliaque id genus ædium membra, quæ una clavi eademque clauderentur, quam sententiam præter nominis etymon, confirmet etiam quod de pavimentis subjungit.

(6) *Eodem cubiculo, &c.*) Qua consuetudine a delicatorum illius maxime temporis moribus longe aberat. Lucullus quippe mutandam cum tempore habitationem ajebat; ne hominibus prudentiores esse viderentur grues & ciconiæ. Mos hic ex Asia Romam invectus est, ubi hoc superadditum, ut non triclinia modo & cubicula pro tempore diversa forent, sed & ipsa domus supellex omnis, ac præsertim quæ auro constabat & argento, quin & anulos æstivos ridet Juvenal. Sat. 1. v. 28.

Ventilet æstivum digitis sudantibus aurum,
Nec sufferre queat majoris pondera gemmæ.

Nota hic hiemandi verbum varie accipi: Erasmus quippe existimat idem esse ac tempestate seu incommodo affligi hiemis, vox enim hiems pro tempestate usurpari sæpissime notum est. Contra Torrentius simpliciter intelligit pro tempus hibernum peragere; sed luxam fassus orationem legit *hiemans* quod certe malim; vel *assidue tamen hiemabat*, &c. priore enim intellectu implexa fuerit oratio.

(7) Τεχνόφυον.) Quasi artium productio est a voce τέχνη, hoc est, *ars*, & φύω, hoc est *genero*, quod ad excolendas, excogitandasve artes illuc secederet, quem locum *Syracusas* quoque appellabat, ex more qui tum temporis invaluerat, ut delicata etiam, si sic loqui fas est, nomina & a Græcis petita villis suis imponerent, v.g. Academia, Pausylipum & cætera ejusmodi celebrium villarum; sive etiam, ut innueret, tam placere sibi locum illum quam delicato cuidam Syracusæ amœnissima Siciliæ civitas.

(8) *Insulasque Campaniæ.*) In illo sinu sunt, Pandatheria cap. 65. Ænaria hodie *Ischia*, Capreæ, &c. Quam vero in deliciis fuerit omnis hæc ora Campaniæ, innumeris auctorum locis colligere est: Proceres enim Romani æstate secedebant in Prætoria sua magnifice illic extructa; unde *amœna litorum κατ' ἐξοχὴν* pro locis omni genere voluptatis affluentibus, Tacitus Hist. 3. 76. *noctu dieque fluxi, & amœna litorum personantes*. Aurelius Victor in Aureliano, *quæ in tantum petulantiæ proruperat, ut in Campania sedens amœna litorum obsideret*, &c.

(9) *Lanuvium, Præneste, &c.*) Latii oppida: illud dicitur hodie *Civita Indovina*, hoc vero, *Palestrina*.

(10) *Herculis templi.*) Hinc Tibur Herculeum dixit Martialis lib. 1. Epig. 13.

Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces.

Calig. c. 8. hodie *Tivoli*.

(11) *Prætoria.*) Villæ sunt ad magnificentiam una & voluptatem extructæ in amœnis præcipue litorum: unde Statius lib. 1. Sylvar. 3. de prætorio ad utramque fluvii ripam exædificato,

Litus utrumque domi nec te mitissimus amnis
Dividit, alternas servant prætoria ripas.

Jureconsulti pro parte villæ ad usum patrisfamilias lautius ædificata, quod notat infra Torrentius c. 39. Tib.

(12) *Xystis.*) De his supra c. 45.

(13) *Nemoribus.*) His Romanos usque eo delectatos notat Casaubonus ex Seneca, ut ni spatium aliud in ædibus urbanis suppeteret, nemora quandoque vel in ipsis tectis haberent.

(14) *Capreis.*) Notissima Tiberii secessus insula, hodie *Capri* millibus non plus quam 8. a Surrento dissita. Ursini codex habet *capita*.

(15) *Ossa Gigantum.*) Quasi ad illa usque tempora viguisset fama debellatorum ab Hercule Gigantum in campis Phlegræis in Campania prope Puteolos, quod narrat Diodorus Siculus lib. 5. & Strabo lib. 5. unde eorum ossa translata in insulam hanc fuissent, quod ne affirmet Suetonius utitur duntaxat voce *dicuntur*. Certe Gigantes vel ex sacris literis fuisse constat: & ossa eorum aliqua quibusdam in locis asservari, evincat multorum αὐτοψία ut & ipsius Casauboni illud testantis. De his D. Augustinus lib. 15. de civitate Dei c. 23. est & Phlegra Macedoniæ civitas, cujus meminere Stephanus & Plinius lib. 4. c. 10.

CAPUT LXXIII.

(1) INstrumenti ejus & supellectilis parcimonia apparet etiam nunc, residuis (2) lectis atque mensis, quorum pleraque vix privatæ elegantiæ sint. Ne (3) toro quidem cubuisse ajunt, nisi humili & modice instrato. (4) Veste non temere alia quam domestica usus est, ab uxore & sorore & filia neptibusque confecta: togis neque restrictis neque fusis: (5) clavo nec lato nec angusto: (6) calceamentis altiusculis, ut procerior quam erat, videretur. Et (7) forensia autem, & (8) calceos numquam non intra cubiculum habuit, ad subitos repentinosque casus parata.

NOTÆ.

(1) *Instrumenti & supellectilis.*) Has voces ideo distinguit, quod instrumenta magis ad necessitatem, supellectilia magis ad ornatum pertineant. Unde Cicero *pro domo sua*, villæ ornamenta separat ab ejusdem instrumentis, hæc quoque apud Jurisconsultos ea sunt omnia quæ incendii aut tempestatis caussa arcendæ comparantur; quales sunt scalæ, perticæ, harpagones, canales, siphones, spongiæ, &c.

(2) *Lectis.*) Triclinaribus scilicet, ut patet ex eo quod de mensis illico subjicit & de toro.

(3) *Toro.*) Quæ etiam non levis parcimonia: quibus enim major erat elegantiæ cura, ii toros tam alte suffultos habebant; ut in eorum lectum quandoque gradibus esset ascendendum, quandoque subselliis duntaxat, quales etiamnum hodie videntur apud nonnullos. Toros hujusmodi gravabatur Augustus, nec probabat nisi humiles, quos nempe facile posset ascendere.

(4) *Veste non temere, &c.*) Torrentius hæc verba sic transponit, *veste non temere alia domestica usus est, quam &c.* ut sit sensus domesticas duntaxat Augusti vestes, manibus illarum fuisse confectas, non vero etiam forenses. Certum quidem est multis auctorum locis, vestem aliam fuisse domesticam, aliam forensem, quod sufficienter evincat unus Ciceronis locus 2. de finibus, *aut etiam ut vestitum, sic sententiam habeant aliam domesticam, aliam forensem.* Et Suetonii infra in Vitellio c. 9. sed & forenses ab uxoribus contextas tam probaverit unus hic Statii locus Sylvarum 4. ubi Roma Domitianum alloquitur.

Da gaudia fastis
Continua, hos humeros multo sinus ambias ostro
Et properata tuæ manibus prætexta Minervæ.

De consulari prætexta sermonem esse per se notum. Qui mos & a Græcis; Alexander enim apud Curtium lib. 5. vestem qua indutus erat sororum non donum modo, sed etiam opus esse Sisigambi errorem suum excusans affirmat. Quibus forte adductus Torrentius *domesticam* intelligi posse non diffitetur quamcumque vestem domi factam.

(5) *Clavo.*) Hoc est tunica illa quæ Senatorium ordinem ab equestri distinguebat: *de qua supra in Jul. c.* 45. *& Aug. c.* 38. Sensus est: ea nec ampla nimis erat, ut quorumdam qui apud vulgus amplitudine purpuræ gloriabantur, nec etiam angusta nimis, ne ad nimiæ turpisque parcimoniæ declinaret invidiam; illi namque tunicæ non minus assuti vel intexti erant clavi illi lati, qui laticlavios ab angusticlaviis distinguebant.

(6) *Calceamentis altiusculis.*) Mos ille tam Græcorum quam Romanorum, sed maxime fœminarum, ut subere illis infarto staturam adjuvarent.

(7) *Forensia.*) Togam præsertim intelligit, atque aliud forte nonnihil, quod ad ornatum, dum foras prodibant, induerent; & suaserit vox pluralis numeri *forensia*.

(8) *Calceos.*) Lunatos illos, hoc est litera C. ad crescentis Lunæ similitudinem insignitos Juvenalis Satyr. 7. v. 192.

Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.

Unde etiam alutacinatos Catoni dictos notat Turnebus adversariorum lib. 19. c. 24. ubi & mulleos dictos quoque ait vel a *mullando* hoc est suendo, ut ait Festus, apud quem legi-

gitur *allucinatos*, vel potius a rubro mulli piscis colore, cum e contra pisci ipsi nomen inditum tradat Fenestella propter similem ejus cum ejusmodi calceo colorem. His ergo dum foras prodibant calceati, in cubiculo soleas habebant, mulieres vero sandalia, quibus etiam in nuptiis eas calceari voluer, ut sui hoc symbolo meminissent officii. Vide apud Festum verbum *mulleos* & notas Andreæ Dacerii viri doctissimi.

CAPUT LXXIV.

Convivabatur & assidue, nec umquam nisi (1) recta: non sine magno ordinum hominumque delectu. Valerius Messalla tradit, neminem umquam libertinorum adhibitum ab eo cœnæ, excepto (2) Mena, sed (3) asserto in ingenuitatem, post proditam Sex. Pompeii classem. Ipse scribit invitasse se (4) quendam, in cujus villa maneret, qui speculator suus olim fuisset. Convivia nonnumquam & serius inibat, & maturius relinquebat: cum convivæ & cœnare inciperent prius quam ille discumberet, & permanerent digresso eo. Cœnam (5) trinis ferculis, aut, cum abundantissime, senis, præbebat, ut non nimio sumtu, ita summa comitate. Nam & ad communionem sermonis tacentes vel submissim fabulantes provocabat, & aut (6) acroamata, & histriones, aut etiam triviales (7) ex circo ludios interponebat, ac frequentissime (8) aretalogos.

NOTÆ.

(1) *Recta*.) Hoc est cœna qua cibi iidem omnibus simul accumbentibus apponebantur, ad differentiam sportularum, quas sordidi quidam divites salutatoribus suis præbebant nonnumquam e limine domus auferendas: quod Juvenalis increpat Satyr. 1. v. 95.

Nunc sportula primo
Limine parva sedet, turbæ rapienda togatæ.

De quibus infra non semel ut Neron. c. 16. Vesp. c. 19. vel cum Budæo *in pandectas*, & Torrentio hîc rectam intellige qua recto, hoc est justo ordine suo scilicet quisque discumberet, cum sportulæ clientibus promiscue præstarentur. Rectam non raro intelligunt lautam & opiparam cœnam, quo sensu recte vivere aliquando pro laute vivere. Senec. *Omnes qui ut ita dicam recte vivunt*.

(2) *Mena*.) Pompeii Magni liberto de quo supra. In hunc acerbe admodum Horatius Epod. 4.

(3) *Asserto in ingenuitatem*.) Asseri in ingenuitatem aliud nihil est quam ingenuorum obtinere jura, civitatem v. g. jus anulorum aureorum, sedendi in quatuordecim de quibus in Jul. cap. 8. & 39. & Aug. c. 40. quæ proditionis præmia Menas ille tulerat ut Appianus lib. 5. *Civilium bellorum* & Dio lib. 48. tradidere, unde Horatius in eum ibidem.

Sedilibusque magnus in primis eques
Othone contempto sedet.

(4) *Quemdam*.) Libertum scilicet, cohæret enim cum eo quod de libertorum suburbanis c. 72. dixit. Hic vulgati *spiculator*, MSS. *speculator* legunt. Ille unus fuerit ex iis, quos spiculis armatos corporis sui custodes habebant: Hic ex iis qui hostibus ignoti sese immiscebant, in eorum usque concilia nonnumquam penetrantes, quid consilii caperent, exploraturi.

(5) *Trinis ferculis*.) Sabellicus de tribus ciborum generibus intelligit, qualia forte dicuntur a nobis *trois services*. Casaubonus vero de machinis illis quibus lautiores Romani, partim imponebant lances; partim appendebant, nec enim mensas attingebant hujusmodi machinam Petronius appellat repositorium, lautam illam cœnam describens in Satyrico. Repositorium rotundum duodecim habebat signa in orbem disposita: super quæ proprium convenientemque materiæ structor imposuerat cibum: super arietem cicer aretinum, super taurum, bubale frustum, &c.

(6) *Acroamata*.) Hæc apud Græcos proprie sunt voces & auscultationes; Aristoteles enim

enim sic appellavit commentationes quasdam, quas discipulis suis ore proprio, non autem scriptis tradebat. Latini pro ipsis hominibus ἀκροαμάτων recitatoribus sumpsere, sed de jocis tantum & recitationibus ludicris intelligentes, unde *festivum acroama* Ciceroni dicitur. Apud Macrobium videntur sumi pro pueris Symphoniacis, lib. 2. c. 4. *delectatus inter cœnam pueris Symphoniacis Turonii Facci Mangonis, atque eos frumento donaverat, cum in alia acrommata fuisset liberalis nummis.* In Salmasii codice legitur *cromata.*

(7) *Ex circo ludios.*) Ii sunt infimæ sortis homines lucrum ex fallaciis captantes, v. g. divinatione per inspectionem manuum, interpretatione somniorum. De quibus Cicero primo de divinatione, *non de Circo Astrologos, non Iliacos conjectores, non interpretes somniorum*, &c. Id enim genus homines in Circo morabantur fallacia sua stolidorum pecuniis insidiantes, unde Horatius Circum fallacem dicit.

Fallacem circum, vespertinumque pererro
Sæpe forum, &c.

(8) *Aretalogos.*) Casaubonus ab ἀρετή, hoc est *virtus*, & λόγος, hoc est *sermo* deducit, ut ii intelligantur garruli quidam & in ostentationem virtutis loquaces Philosophi, qui cum scholas & sectatores non haberent, beatorum convivia frequentabant, varris eos de virtute & vitio disputationibus oblectantes, quales multos fuisse Cynicæ præsertim & Stoicæ sectæ ex Laërtii præsertim & Luciani scriptis constat. Turnebus adversariorum libro 10. c. 12. ab ἀρεστὸν hoc est placens, gratum, &c. ut intelligantur aretalogi nugatorum duntaxat aliquod genus, risum fabellis & acroamatis excitantium. Ut ut est, horum quoque meminit Juvenalis Satyra *6.*

Risum fortasse quibusdam
Moverat ut mendax aretalogus.

Et infra Tib. c. *61.* Certe Philo *legatione ad Caium* narrat Augustum super cœnam Philosophorum colloquio delectatum, quod Casauboni mentem firmare videatur, adhibiti siquidem frequentissime dicuntur Aretalogi.

CAPUT LXXV.

FEstos & solennes dies profusissime, nonnumquam jlocalariter tantum, celebrabat. (2) Saturnalibus, & si quando alias libuisset, modo munera dividebat, vestem & aurum, & argentum: modo nummos omnis notæ, etiam veteres (3) regios ac peregrinos: interdum nihil præter (4) cilicia & (5) spongias, & (6) rutabula, & (7) forfices, atque alia id genus, titulis obscuris & ambiguis. (8) (a) Solebat & inæqualissimarum rerum sortes, & aversas tabularum picturas in convivio venditare: incertoque casu spem mercantium vel frustrari, vel explere: ita ut per singulos (9) lectos licitatio fieret, & seu jactura seu lucrum communicaretur.

INTERPRETATIO.

(a) *Assueverat etiam sæpe in epulis vendere sorte res maxime dispares pretio, & tabulas* pictas *aversa pictura: ut eventu ambiguo fallere vel explere spem licitantium: eo modo ut oblatio* pretii *fieret, per unumquemque lectum discubitorium, & damnum vel emolumentum commune esset.*

NOTÆ.

(1) *Nonnumquam.*) Repetit hanc vocem Casaubonus hoc modo *profusissime nonnumquam, nonnumquam localiter*, &c. qua sane omissione phrasis imperfecta videatur.

(2) *Saturnalibus.*) Quo die Xenia mittebant ad sese invicem cum lemmatis, hoc est titulis illis jocosis, & festiviter ambiguis, de quibus hîc. Quin & servos libere agere illo

illo tempore & in pileis esse sinerent c. 32. & 71.

(3) *Regios.*) Sabellicus de regibus peregrinis intelligendum existimat, Romanorum regum nummos habere ideo non potuisse arbitratus, quod nondum eorum temporibus signatum esset argentum. Sed Torrentium longe potius audierim, dicentem nummos ejusmodi non materia, sed vetustate æstimandos, ii siquidem, ut hodieque fit, mercium instar vendebantur. Constat autem Servio regnante, æs Romæ percussum, quin & scortei ligneique nummi populo a Numa divisi leguntur. Cui accedit quod frustra dixerit *regios*, si de Romanis non intelligat, *peregrinos* enim dixisse sufficiebat, unde servanda foret Viterbiensis codicis lectio a quo *τὸ regios* abest. *Peregrinos* igitur intellige Philippos v. g. Darios, victoriatum qui teste Plinio lib. 33. c. 3. ex Illyrico advectus est antequam Romæ percuteretur. Quod & in dubium revocaverint studiosi numismatum investigatores, qui Romano nemini ante Pompeium licuisse putant, monetæ nomen suum imprimere; nisi forte de privatis duntaxat intelligendum sit.

(4) *Cilicia.*) Vela quædam hirsuta ex villis caprarum confecta in usum nautarum & rei militaris.

(5) *Spongias.*) His ad varias infirmitates medici utebantur, ut ex eorum libris colligere est. His quoque mensas detergebant, ut patet ex Martiali in Apophoret. Epig. cui titulus *spongia*.

Hæc tibi sorte datur tergendis spongia mensis.

(6) *Rutabulum.*) Lignum illud est, quo utuntur ad proruendum ignem dum panis coquitur, aut coquendus est.

(7) *Forcipes.*) Instrumenta fabrilia quibus calida attrectantur. Hæc autem omnia aliaque id genus cum sua quæque inscriptione Saturnaliorum diebus mittebantur, ut etiam ex Martialis Xenorium & apophoretorum libris constat quibus festivis inscriptionibus seu titulis, plerumque ambiguo sensu latebat obscœnitas.

(8) *Solebat & inæqualissimarum rerum sortes venditare.*) Hoc modo factum conjicere est. Paratas habebant urnas duas, in alteram rerum venalium singularum pretia totidem notata schedulis mittebant; in alteram rerum ipsarum nomina pari modo descripta; quo facto schedulaque e singulis urnis ducta ab unoquoque, ejus rei quæcumque obvenisset, pretium solvebat, quod schedula a se ducta notatum esset. Cum igitur diversissimi pretii res essent, fieri facile poterat, ut qui schedulam maximi pretii duxisset, eidem illi ex urna altera qua rerum nomina continebantur, non nisi minimi pretii res, sive rei schedula contingeret; aut e contra, quæ certe ampla jocorum, & cachinnorum materies; maxime si (quod existimat Casaubonus) de muneribus illis, & titulis festive ambiguis idem fieret; quod tamen haud videtur dicere Suetonius.

(9) *Lectos.*) Libro uno non malo Torrentius legit *libros*, quod probat Lipsius, aut saltem *lotus*, quod idem est, ut sit sensus licitationem hanc factam eo intervallo quo manus ex consuetudine lavabant inter cœnandum, quoties nempe mutabantur fercula. Quo forte plus acuminis, & eruditionis, quam veritatis insit.

CAPUT LXXVI.

Cibi (nam ne hoc quidem omiserim) minimi erat, atque vulgaris fere. [1] Secundarium panem, & pisculos minutos & caseum bibulum [2] manu pressum, & ficos virides [3] biferas maxime appetebat: vescebaturque & ante cœnam, quocumque tempore & loco stomachus desiderasset. Verba ipsius ex epistolis sunt, *Nos* [4] *in essedo panem &* [5] *palmulas gustavimus*. Et iterum, *Dum lectica* [6] *ex regia domum redeo, panis uncias* [7] *cum paucis acinis uvæ duracinæ comedi*. Et rursus, *Ne Judæus quidem, mi Tiberi, tam diligenter* [8] *sabbatis jejunium servat, quam ego hodie servavi, qui in balineo demum post horam primam noctis duas* [9] *bucceas manducavi* [10] *priusquam ungi inciperem*. Ex hac [11] inobservantia nonnumquam vel ante initum vel post dimissum convivium solus cœnitabat, cum pleno convivio nihil tangeret.

NO-

NOTÆ.

(1) *Secundarium panem.*) Hoc est plebeium ex secundo panificio, qui & Horatio secundus dicitur epist. 1. lib. 2.

Vivit siliquis, & pane secundo.

Primus autem, qui mundus quoque dicebatur, fiebat ex purissimo furfure. De quibus differentiis videsis Plinium lib. 8. c. 9.

(2) *Manu.*) Mavult Torrentius *mane*, ut sit sensus recenti caseo delectatum. Certe sic stomacho creditur utilior.

(3) *Biferas.*) Biferum appellat fructum, pro ipsa arbore bis uno quoque anno fructus edente, quales præsertim ficus esse dicit Plinius lib. 16. c. 26. & 27. Has *duplices* appellare videtur Horatius lib. 2. Satyr. 2.

Et nux ornabant mensas cum duplice ficu.

Hæ Athletharum præsertim deliciæ, quod & juvenum vires augere & senum reficere dicantur: Torrentius de quodam ejus pomi genere tam Horatium quam Suetonium intelligit. Dio Cassius his tandem Augustum Liviæ fraudibus enectum narrat; illa quippe Agrippæ nepoti reconciliatum illum dolens, veritaque ne si vitam diutius traxisset, Tiberius imperio frustraretur, ficus ejusmodi pendentes ab arbore veneno unxit, illasque ab Augusto decerpendas, illecebris & astutia muliebri curavit, non medicatas quas norat, cum ipsa decerperet, & una manducaret.

(4) *In essedo.*) Alii codices *vescendo*. Essedum currus est quo usi Britanni. Propert. lib. 2. Eleg. 1. in fine.

Si te forte meo ducet via proxima busto,
Esseda cælatis siste Britanna jugis.

Et Galli etiam.

(5) *Palmulas.*) Hoc est fructus palmarum hujusmodi arborum, unde quinquaginta tradunt esse genera, omniumque & cibo & succo celeberrimas eas esse quæ Cariotæ nuncupantur, de quibus Plinius lib. 13. c. 4. & alii. Martial. Epig. 27. lib. 13.

(6) *Regia.*) Hæc fuit Numæ Pompilii quam post ejectos reges habitavit rex sacrorum: Curia quoque Pompilia dicta est, & de ea Torrentius Horatium intelligit Ode 2. lib. 1.

Ire dejectum monumenta regis
Templaque Vestæ.

Erat quippe Vestalibus contigua; unde & his postmodum donata est ab Augusto Pontificatum maximum adepto, ut auctor est Dio lib. 54. Augustus autem ipse domus Palatinæ partem primo, deinde totam publicavit: in publico quippe Pontificem habitare necesse erat, ut idem ait ibid. Dio, & in Julio c. 46. notatum est.

(7) *Cum paucis acinis uvæ duracinæ.*) Torrentius emendandum censebat *uvis duracinis*; arbitratus *acinos* pro *nucleis* accipiendos; contra quem Casaubonus fuse probat *acinos* in racemis sive uvis esse quæ *grana* nuncupamus, & revera Palladius ipse lib. 10. c. 11. sic loquitur. *Sed maturitatem vindemiæ cognoscimus hoc genere si expressa uva vinacia, quæ in acinis cælantur, hoc est grana, sint fusca & nonnulla propemodum nigra, quam rem naturalis maturitas facit.* Quibus autem uvis durus erat acinus, hæ *duracinæ* dictæ, quæ non alibi gratiores quam in Italia. Plinius lib. 14. cap. 1. & alibi & Columella toto lib. 3. & 4. unde etiam evincitur *acinos* id non esse, quod Torrentius existimavit, prioris saltem ævi Latinis auctoribus.

(8) *Sabbatis.*) Vel intellige de magno illo Sabbato, quo singulis annis recurrente, Pascha suum celebrabant Judæi, variis ante observatis jejuniis: vel de quibusdam singularum hebdomadarum diebus, quo sensu dixit Pharisæus apud D. Lucam cap. 18. v. 12. νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου, quod interpretatum est: *jejuno bis in hebdomada.* Nec enim, si Sabbatum intelligatur ultimus ille dies hebdomadæ, quieti & cultui divino dicatus, verum esset quod Augustus hîc innuit, hoc nempe die jejunasse Judæos. Unde Casaubonus existimat Romanos morum Judaicorum ignaros, cum viderent & Sabbati diem præcipua a Judæis castimonia celebrari, & crebra ab iis usurpari jejunia, vel in derisionem eorum multa scripsisse quasi singulis Sabbati diebus jejunassent, vel idipsum serio credidisse. Hinc falsa apud Justinum lib. 36. c. 2. & Tacitum 4. Histor. 5. de hac jejunandi institutione testimonia. Hinc & Petronii Epigramma, & Juvenalis Satyra 6. & 14. Horatii lib. 1. Sat. 9. & Martialis Epig. 4. lib. 4. Scommata.

(9) *Bucceas.*) Hoc est frustula: panem enim in quadras, hoc est frusta, has vero secabant in bucceas: Bucellatum dixerunt panem nauticum, quem nos bis coctum nuncupamus, ad usus nempe diuturnitatem excoctum.

(10) *Priusquam ungi inciperem.*) E balneo egressos ungi moris erat, cum tamen aliquid prius comedissent, dicebatur gustatio. Ut & de avunculo suo testatur Plinius junior lib. 3. Epist. & Senec. *lib. de consolatione ad Martiam.*

(11) *Inobservantiam.*) Casaubonus ex Turonensi codice probat hanc lectionem, ut & Torrentius ex uno e suis & ante utrumque Beroaldus agnorat; quo posito intelligendus est Augusti circa victum indifferens animus, nullis quippe statis legibus addicti, ut de Julio supra c. 87. alii legunt *ex hac observantia.*

CAPUT LXXVII.

Vini quoque natura parcissimus erat. Non amplius ter bibere eum solitum [1] super cœnam in castris apud [2] Mutinam [3] Cornelius Nepos tradit. Postea, quoties largissime [4] se invitaret, senos [5] sextantes non excessit, aut, si excessisset, rejiciebat. Et maxime delectatus est [6] Rhætico, neque temere interdiu bibit. Pro potione sumebat perfusum aqua frigida panem, aut [7] cucumeris frustum, vel lactuculæ [8] thyrsum, aut recens [9] acidumve pomum succi vinosioris.

NOTÆ.

(1) *Super cœnam.*) Hoc est inter cœnandum in Julio cap. 87. & Plinius epist. 22. lib. 4. *De hujus nequitia in commune omnes super cœnam loquebantur*, &c.

(2) *Mutinam.*) De Mutinensi bello c. 10.

(3) *Cornelius Nepos.*) Qui virorum illustrium scripserat vitam.

(4) *Se invitaret.*) Torrentius notat has voces abesse a duobus MSS.

(5) *Sextantes.*) Sextans nummulus erat duas valens uncias, ut & vas duorum capax cyathorum, quod sexties repetitum sextarii mensuram æquabat, cum enim cognata sit & connexa ponderum ac mensurarum ratio, si pondus mensuræ componimus, quanta libræ pars est uncia, tanta cyathus est sextarii; hic quippe in duodenos cyathos dividitur; legendus Budæus lib. 5. *de asse*. Sextarius autem Romanus Isidoro teste duas libras Romanas, hoc est 24. uncias appendit, quantum aquæ pondus eam omnino mensuram implet (ut experimento probare promptum est) quam ternos semisextariolos lingua vernacula urbis Parisiensis appellat, quæ largissima fuit Augusti in bibendo mensura, quam & honeste bibentibus suffecisse Horatius innuit Sat. 1.

Panis ematur, olus, vini sextarius, &c.

Idem de Tacito imperatore Vopiscus narrat: fuit vita parcissimus, ita ut sextarium vini totadie non potaverit, &c. Trientes igitur, Quincunces, Deunces vasa quoque sunt potoria totidem cyathorum; unde Martialis Epig. 28. lib. 12. quemdam carpit.

Poto ego sextantes, tu potas, Cinna, deunces.

(6) *Rhætico.*) Strabo lib. 4. auctor est vinum illud e Rhæticorum montium radicibus Veronam usque nasci, generosisque Italiæ vinis accenset. In Augusti, ut verosimile est, gratiam illud quoque Virgilius laudavit in Georgicis.

Sed quo te carmine dicam
Rhætica, nec cellis ideo contende Falernis.

(7) *Cucumeris frustum.*) Cucumeres Tiberio quoque fuerunt in deliciis; & lactucis Augustum servavit Antonius Musa, de quo supra c. 59.

(8) *Thyrsum.*) Thyrsus de quavis herba sed de lactuca præsertim dicitur, estque caulis sive scapus illius *la coste* ou *la tige*, ad similitudinem Thyrsi bacchici, qui hasta quædam est Baccho sacra. Plinius lib. 19. cap. 8. *Divus certe Augustus lactuca conservatus in ægritudine fertur prudentia Musæ medici*. De quo supra c. 59. & infra c. 81.

(9) *Acidumve pomum.*) Torrentius in tribus MSS. legit *acidum*. Quia tamen acidum pomum, & succi vinosi idem esse videntur, ne abundet ulla vox, retinet *aridum*, hoc sensu: Autumno quibusque pomis promiscue utebatur Augustus, quod nempe tunc tem-

temporis cum recens ab arbore decerpta sunt, omnium succus magis ad vinosum accedit, hieme vero v. g. aut alia anni tempestate, qua condita, & servata poma frigore constricta sunt, & quasi arefacta; tunc ea quæ succi forent vinosioris præferebat, juxta hunc Juvenalis versum Satyr. 11. versu 76.

Nec odoris mala recentis,
Nec metuenda tibi; siccatum frigore postquam
Autumnum; & crudi posuere pericula succi.

CAPUT LXXVIII.

[1] POst cibum meridianum, ita ut vestitus calceatusque erat, [2] retectis pedibus, paullisper [3] conquiescebat, opposita ad oculos manu. A cœna lucubratoriam se in [4] lecticulam recipiebat. Ibi donec residua [5] diurni actus, aut omnia, aut ex maxima parte, conficeret, ad multam noctem permanebat. In lectum inde transgressus, non amplius, cum plurimum, quam septem horas dormiebat: ac ne eas quidem continuas, sed ut in illo temporis spatio ter aut quater expergisceretur. Si interruptum somnum recuperare, ut evenit, non posset: lectoribus, aut fabulatoribus arcessitis, resumebat, producebatque ultra primam sæpe lucem. Nec in tenebris vigilavit umquam, nisi assidente aliquo. Matutina vigilia offendebatur: ac si vel officii, vel [6] sacri caussa maturius [7] evigilandum esset, ne id contra commodum faceret, in proximo cujuscumque domesticorum [8] cœnaculo manebat. Sic quoque sæpe indigens somni, & dum per vicos deportaretur, & [9] deposita lectica inter aliquas moras condormiebat.

NOTÆ.

(1) *Post cibum meridianum.*) Prandio levem facilemque cibum sumere moris fuit ævo illo. Hor. Sat. 6. lib. 1.

Pransus non avide quantum interpellet inani
Ventre diem, &c.
Impransi correptus voce magistri.

Unde colligit Casaubonus eos duntaxat prandere consuevisse, qui diem inter otium & curas dividebant, ita ut sex, septemve primis diei horis, negotiis vacarent, reliquas corporis curæ tribuerent, non item ii qui vitam vivebant occupatiorem. Medium Augusto servatum; prandium siquidem eo modo non sumebat, quo cœnam solebant, sed vestitus calceatusque non sumpta cœnatoria veste, non depositis calceis ad sumendas soleas, &c. quæ in cœnis usitabantur, nec etiam statis horis, sed ubi stomachus interpellasset, ut supra c. 76. eodem sensu Senec. Epist. 84. *Panis deinde siccus, & sine mensa prandium, post quod non sint lavandæ manus.*

(2) *Retectis pedibus.*) Legunt alii *rejectis* quasi exporrectis, quod secure & profunde dormientis indicium est, quod Terentius *in utramvis aurem dormire* dixit, quod ægre de Augusto persuaserint, quæ sequuntur, nisi hoc ipsum in caussa fuisse dicatur, cur noctu non dormiret. Hinc alii *rectis*, alii *retractis* legendum volunt. Omnium maxime probat Casaubonus *retectis*, modo syllaba *re* intelligatur rem intendere, non vero negare, ut volebat Torrentius, hoc est bene tectis pedibus, non vero apertis: sic enim erit ex consuetudine veterum qui somno illi meridiano bene tectis pedibus indulgebant. Quod Casauboni judicium eo minus mirum videri debet, quod & aliis quoque vocibus, peculiari sensu utatur Suetonius, & alii quoque auctores usi sint, ut *recondere* apud Propertium modo *condere* & *servare* est, modo *promere*, sic & *inauratus*, *edurus*, *egelidus*, &c. ambiguæ significationis sunt, ut & de voce *expers* probat idem Casaubonus ad Persium Satyra 6.

(3) *Conquiescebat.*) Illud est quod meridiari dicebant, more & Græcis cognito, apud

pud quod μεσημβριάζειν idem omnino est.

(4) *Lecticulam.*) Pro cella quadam secretiore sumit Torrentius, eodem sensu quo Juvenalis Sat. 7.

Qui facis in parva sublimia carmina cella.

Contra quem Casaubonus multis argumentis probat lecticulam hanc lucrubratoriam, nil aliud fuisse, quam lectulos illos, in quibus lectioni, aut meditationi operam daturi se componebant. Cicero 3. de Orat. 17. *Cum dedita opera in eam exhedram venisset, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, eumque in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse*, & lib. de Senect. 38. *Quæ si exequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus ea ipsa cogitantem quæ agere non possem.* Senec. epist. 72. *quædam sunt quæ possis & in cisio scribere, quædam lectum & secretum & otium desiderant.* Et epist. 67. & Plinius lib. 5. epist. 5. *Visus est sibi jacere in lectulo suo compositus in modum studentis.* Ovid. Trist. lib. 1. Elegia 10.

Non hæc in nostris, ut quondam, scribimus hortis,
Nec consuete meum lectule corpus habes.

Hinc Juvenalis de Poëtis & Historicis Sat. 7. v. 105.

Est genus ignavum quod lecto gaudet, & umbra.

Saltem ex lectione Casauboni, legunt enim alii *tecto* non *lecto*, huc etiam trahit versum Persii in Sat. 1.

Non quidquid denique lectis
Scribitur in citreis, &c.

Quam tamen de lectis tricliniaribus alii non inepte intelligunt. Quæ omnia & variis Græcorum testimoniis confirmat idem Casaubonus, apud quem caussa præcipue notanda est ea, quam ex Galeni lib. 3. de *usu partium* adducit: ideo quippe veteres scriptioni operam daturi in ejusmodi lecticulas se recipiebant, quod non super mensis vel pluteis, ut plerique hodie, scriptitarent, sed super femore collocata charta.

(5) *Diurni actus.*) Ejus diarii de quo supra c. 64.

(6) *Sacri caussa.*) Ejusmodi officiorum & sacrorum caussa intellige, de quibus supra c. 53. dixit civilitatem ejus narrans. Erant enim quæ a media nocte inciperent, quod & ab hac hora Romani diem suum auspicarentur, ut patet ex Censorino: videsis infra cap. 94.

(7) *Evigilandum.*) Vulgati libri legebant *vigilandum*. Quam vocem ut minime Latinam rejecit Casaubonus.

(8) *Cœnaculo.*) De cœnaculis quid essent supra cap. 45. Ex hoc loco constare potest cœnacula usque eo non fuisse contemnenda, in illis siquidem & amici Imperatoris habitarent. Nec enim hinc viliores domesticos quisquam intellexerit.

(9) *Deposita lectica.*) Juvenal. Sat. 3. divitum commoda enumerans hanc recenset, quod lecticæ ope

Si vocat officium, turba cedente feretur
Dives, &c.
Atque obiter leget, aut scribet, vel dormiet intus
Namque facit somnum clausa lectica fenestra.

CAPUT LXXIX.

Forma fuit eximia, & per omnes ætatis gradus venustissima: quamquam & omnis lenocinii negligens, & in capite comendo tam [1] incuriosus, ut raptim compluribus simul tonsoribus operam daret: ac modo tonderet, modo raderet barbam: eoque ipso tempore aut legeret aliquid, aut etiam scriberet. [a] Vultu erat, vel in sermone vel tacitus, adeo tranquillo serenoque, ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos, eo se inhibitum ac remollitum, quo minus, ut destinarat, in transitu Alpium per simulationem colloquii propius admissus, in præcipitium propelleret. Oculos habuit claros ac nitidos: quibus etiam existimari volebat inesse quiddam [2] divini vigoris: gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, [3] quasi ad fulgorem Solis, vultum submitteret: sed in senecta sini-

sinistro minus vidit. Dentes raros & exiguos, & scabros: capillum (4) leniter inflexum & (5) sufflavum, (6) supercilia conjuncta, mediocres aures: (7) nasum & a summo eminentiorem, & ab imo deductiorem: colorem inter (8) aquilum candidumque: staturam brevem: (quam tamen Julius Marathus libertus etiam (9) in memoriam ejus (10) quinque pedum & (11) dodrantis fuisse tradit:) sed quæ commoditate & æquitate membrorum occuleretur: ut nonnisi ex comparatione adstantis alicujus procerioris intelligi posset.

INTERPRETATIO.

(a) *Vultu erat tam placido & tam sereno, sive cum loqueretur, sive cum taceret, ut unus ex principibus* viris *Galliarum fassus fuerit inter suos* populares *se impeditum ac delinitum fuisse illius* aspectu *quo minus illum præcipitaret in transcendendis Alpibus, ut constituerat, sub prætextu aliquid dicendi*.

NOTÆ.

(1) *Incuriosus.*) Hoc est negligens, incuria quippe negligentia est.

(2) *Divini vigoris.*) Hac etiam opinione delectatum Julium narrat Dio.

(3) *Quasi ad fulgorem solis.*) Innuit quod Aurelius Victor narrat de milite quodam, qui cum ab ejus se aspectu averteret, petenti caussam Augusto respondit, *quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum*. Plinius lib. II. cap. 37. diversa omnino a Suetonio & Victore de Augusti oculis narrat: *Divo Augusto equorum more glauci fuere, supraque hominem albicantis magnitudinis: quam ob caussam diligentius spectari eos iracunde ferebat*. Plinio tamen Suetonium non male prætuleris, cum & auctoritate Virgilii nitatur, qui lib. I. Æneid. sub Æneæ persona Augustum dubio procul indicans ait.

Namque ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenque juventæ
Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.

(4) *Leniter inflexum.*) Nec omnino annulatum, nec etiam rectum.

(5) *Sufflavum.*) Hoc est modice flavescentem *tirant sur le blond*. Coma flava in deliciis apud molles ejus ætatis erat, super qua plura videsis infra in Calig. cap. II. & 47.

(6) *Supercilia conjuncta.*) Hoc est indistincta & absque intercilio seu glabella, qua discriminantur in aliis. Qualia habentes supercilia *δυσανίοι* dicuntur Aristoteli *lib. de Physiognomonia cap. ultimo*, hoc est tristes, seu, ut explicant alii, levibus de caussis anxii, & magnis ultra modum vexati. Oculi vero nitidi eidem Philosopho, sunt salacitatis indicia, rari dentes brevioris vitæ, aures mediocres morum optimorum argumenta. De quibus hæc est mens Plinii lib. II. cap. 52. *miror quidem Aristotelem non modo credidisse præscita vitæ esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse*. Et paulo infra: *nec universa hæc (ut arbitror) sed singula observat frivola (ut reor) sed vulgo narrata*. Supercilia conjuncta ad puellæ suæ pulchritudinem exoptat Anacreon Ode 28

(7) *Nasum & a summo eminentiorem, & ab imo deductiorem.*) Hoc est ferme aquilinum Casaubono, nisi quod *deductiorem* interpretatur *λέπτον*, hoc est, *tenuem*: quo sensu dixit Pomponius vocem deducere, hoc est, tenuem illam ad mulieris modum effingere, *vocem deducas oportet, ut mulieris videantur verba*. Alii volunt *deductiorem* esse *depressiorem* seu *demissiorem*, ut eminentiori opponatur; quod si diductiorem, hoc est, paulo latiorem ab ima parte intellexeris, similior fuerit Augusti, qui supersunt, nummis.

(8) *Aquilum, candidumque.*) Priorem ab aqua dictum, ait Festus, quod aquæ instar incertus sit & quasi medius album inter & nigrum. Quid si ab *aquila* feceris, *aquilum* eorum colorem non male referet, quos terruit solis ardor, & voce vernacula *basané* Casaubonus indigitat.

(9) *In memoriam.*) Lipsius Electorum I. lib. cap. 12. emendat *a memoria*, ut sit sensus, Marathum illum Augusto fuisse a libellis me-

memorialibus, quemadmodum in Julio *a manu* servus dictus est c. 74. & *amanuensis* Aug. 67. *a libellis* infra Ner. 49. quod nec Torrentio displicet neque Casaubono: huic tamen sua magis placet, quam Lipsii conjectura, legenti *in memoria vitæ ejus*, ut intelligatur Marathus ille quosdam de Augusti vita scripsisse commentarios, quos hic auctor memoriam appellaverit, quemadmodum & infra Claud. c. 1. & Bæbius Macer apud Servium: *Hoc etiam Augustus in libro secundo memoriæ vitæ suæ complexus est.*

(10) *Quinque pedum.*) Mensuram summam adolescendi hominibus septem pedum esse dixit Gellius lib. 3. c. 10. ut pote quam non excessisse tradunt Herculem.

(11) *Dodrantis.*) Hoc est trium pedis quadrantium. De dodrante quid sit in Jul. c. 83.

CAPUT LXXX.

Corpore traditur maculoso, dispersis per pectus atque alvum genitivis notis, in modum & ordinem ac numerum stellarum cœlestis Ursæ: sed & callis quibusdam [1] ex prurigine corporis, assiduoque & vehementi [2] strigilis usu plurifariam concretis, ad impetiginis formam. [3] Coxendice, & femore, & crure sinistro, non perinde valebat, ut sæpe etiam inde claudicaret: sed remedio [4] harenarum atque [5] harundinum confirmabatur. Dextræ quoque manus [6] digitum salutarem, tam imbecillum interdum sentiebat, ut torpentem contractumque frigore, vix [7] cornei circuli supplemento scripturæ admoveret. Questus est & de vesica, cujus dolore, [8] calculis demum per urinam ejectis, levabatur.

NOTÆ.

(1) *Prurigine.*) *Démangeaison*, & impetigo *gratelle* vernacula lingua.

(2) *Strigilis.*) Instrumentum est ad stringendum corpus, hoc est detergendas corporis sordes in balneis & sudoribus. Persius, & Juven. Sat. 3.

I puer & strigiles Crispini ad balnea defer.

Quod instrumentum apud ipsos ex auro, argento, ferroque, apud nos nullo jam in usu; equorum quippe strigiles diversa multum ab antiquis forma.

(3) *Coxendice.*) Os illud quo femoris caput excipitur & quasi vertebrum est, quo femora vertuntur: *coxa* & *coxendix* dictum est Latinis, nobis, *la hanche*, Græcis ἰσχίον; unde Ischiadici & Ischiaci hoc morbo laborantes dicuntur Gellio lib. 4. c. 13. ipse morbus ἰσχίας, recentioribus autem medicis *sciatica* nuncupatur. Femur autem intellige os a genu ad coxam protensum, quod totius corporis longissimum est, crus vero totum illud membrum quod perone & tibia continetur.

(4) *Harenarum.*) Hæ calidi fomenti loco adhibebantur, narratque Gellius lib. 19. c. 8. virum quemdam aquæ intercutis morbo sanatum calentibus harenis, ubi & erudite discutit quæstionem an vox *harena* multitudinis numero bene efferatur. Celsus lib. 4. c. 22. Harenis, & calidis cataplasmatis utendum docet ad coxarum dolores. Et Plinius lib. 31. cap. 6. id quoque remedii tradit siccandis hydropicorum corporibus, & sanandis, iis qui rheumatismos sentiunt. Id quidam ita intelligunt, ut in calente & alta harena sive litorali sive fluviali deambularent: probabilius existimat Casaubonus in illa sese potius volutasse. Certe hujus remedii mentio plurima fit in Veterum medicorum libris, calore quippe & siccitate noxius humor ex articulis & aliis partibus pellebatur, quod Lucanus videtur innuere lib. 5. de Antæo loquens.

Auxilium membris calidas infudit harenas.

(5) *Harundinum.*) Hoc remedio colligi videtur malum non ab humore delapso, sed a luxato coxendicis osse ortum: harundines enim virides per medium diffissas luxatis membris adhibebant, illarum instar quas chirurgi nostri ferulas appellant, quibus commode per habenas adligatis sic membra constringunt, ut ossa luxata extra sedem suam evagari non possint amplius. Cato lib.

lib. de re rustica c. 160. huic remedio incantationes quasdam barbararum vocum addit, & Gellius lib. 4. c. 13. *Proditum hoc*, ait, *a plerisque est ischiaci cum maxime doleant, tum si modulis lenibus tibicen incinat, minui dolores*, &c. ubi & viperarum morsibus mederi tibicinem scite modulateque adhibitum in Theophrasti libro legisse se refert & in Democriti, plurimis hominum morbis medicinam fuisse incensiones tibiarum. Quamquam certe solaremedium esse poterat harundo, sive a luxatione, sive ab humore malum esset; vim enim habet extractoriam, ut ait Plinius lib. 24. c. 11. & *medetur luxatis & spinæ doloribus radix in aceto illita*. Hinc non mirum si quandoque claudicaret; *coxarum enim*, inquit Celsus, *ingens dolor esse consuevit, isque hominem sæpe debilitat, & quosdam non dimittit*. Lib. 4. c. 22.

(6) *Digitum salutarem.*) Hoc est indicem, qui nempe pollici proximus est. Salutaris ideo dictus, quod hoc ad os admoto silentium commoneretur in nuptiis & alibi quoque. Martianus Capella libro de nuptiis Philologiæ: *quidam redimitus puer ad os compresso digito salutari silentium commonebat*, & Apuleius lib. 1. Metam. *at ille digitum pollici proximum ori suo admovens, tace tace, inquit*, &c. Quia nempe silere, sæpe sæpius salutare est.

(7) *Cornei Circuli.*) Quo digitalis instar utebatur, digital est digiti tegumentum.

(8) *Calculis.*) Lapilli sunt, qui in vesica continentur, Gallice etiam *calcule*.

CAPUT LXXXI.

Graves & periculosas valetudines per omnem vitam aliquot expertus est: præcipue [1] Cantabria domita, cum etiam [2] distillationibus jecinore vitiato, ad desperationem redactus: [3] contrariam & ancipitem rationem medendi necessario subiit: quia calida fomenta non proderant, [4] frigidis curari coactus: auctore [5] Antonio Musa. Quasdam & [6] anniversarias, ac tempore certo recurrentes, experiebatur. Nam sub natalem suum plerumque languebat: & initio veris præcordiorum inflatione tentabatur: [7] austrinis autem tempestatibus, [8] gravedine. Quare quassato corpore, neque frigora, neque æstus facile tolerabat.

NOTÆ.

(1) *Cantabria.*) De hoc bello c. 20.

(2) *Distillationibus.*) Morbi sunt quibus humores e capite cum nocumento distillant, quas inter periculosissimæ sunt, quæ ad pulmonem, jecurve descendunt.

(3) *Contrariam.*) Sidonius ait hanc medendi rationem a medicis adhibitam, ubi usitata remedia non prodessent, in hepaticis præsertim quos ipse jecorosos appellat. Hunc forsan ipsum Augusti morbum respexerit Livia suadens ipsi clementiam c. 19.

(4) *Frigidis.*) Fomentis scilicet, ut & Horatius epistola 3. lib. 1.

Quod si
Frigida curarum fomenta relinquere posses.

Calidis enim usus fuerat, ut patet ex capite superiori. Celsus lib. 4. c. 8. dicit Hepaticis abstinendum esse ab omnibus frigidis, *neque enim res ulla, jecur magis lædit*. Unde patet rationem hunc medendi non immerito ancipitem appellari.

(5) *Antonio Musa.*) De quo jam supra c. 59. De eo & fratre ejus Euphorbo Jubæ regis medico Plinius lib. 25. c. 7. *Iidem fratres instituere a balneis frigida multa corpora astringi, antea non erat mos nisi calida tantum lavari, sicut apud Homerum etiam invenimus.*

(6) *Anniversarias.*) Stato quotannis tempore redeuntes.

(7) *Austrinis tempestatibus.*) Hoc est dum flaret Auster; ubi notandum cum Salmasio, Austrinas tantum & boreales dici tempestates ad designandam aëris constitutionem quamcumque venti faciunt: occidui enim flatus, quia frigidiores sunt, Septemtrionalibus accenset, ab ortu spirantes Austrinis, quia calidio-

lidiores. De quibus fuse Aristoteles lib. 2. *Meteorologicorum c. 6.*

(8) *Gravedine.*) Gravedo malum aliud est non multum a distillatione diversum, nares quippe claudit, vocem obtundit, tussim siccam movet, ut ait Celsus lib. 4. c. 4. unde gravedinosi dicuntur Ciceroni 4. Tuscul. 37. ad hujusmodi morbum proclives.

CAPUT LXXXII.

Hieme quaternis cum [1] pingui toga tunicis, & [2] subuculæ thorace laneo, & [3] feminalibus, & tibialibus muniebatur: æstate apertis cubiculi foribus, ac sæpe in [4] peristylio [5] saliente aqua, atque etiam [6] ventilante aliquo cubabat. Solis vero ne hiberni quidem patiens, domi quoque non nisi [7] petasatus sub divo spatiabatur. Itinera lectica, & noctibus fere, eaque lenta ac minuta faciebat ut [8] Præneste vel Tibur biduo procederet. Ac si quo pervenire mari posset, potius navigabat. Verum tantam infirmitatem magna cura tuebatur, in primis [9] lavandi raritate. Ungebatur enim sæpius, & sudabat [10] ad flammam: deinde perfundebatur [11] egelida aqua vel sole multo calefacta. At quoties nervorum caussa, [12] marinis, Albulisque calidis utendum esset, contentus hoc erat ut insidens [13] ligneo solio, quod ipse Hispanico verbo *duretam* vocabat, manus ad pedes alternis jactaret.

NOTÆ.

(1) *Pingui toga.*) Hoc est crassa: quo sensu pingues quoque lacernas dixit Juvenal. Sat. 9. v. 28.

Pingues aliquando lacernas
Munimenta togæ duri crassique coloris
Et male percussas textoris pectine Galli.

De Lacernis supra cap. 40. Martialis Epig. 143. lib. 14.

Et pingues tunicas serra secare potest.

Cujusmodi vestibus hieme præsertim utebantur & crassas quoque dicebant. Horatius Sat. 3. lib. 1.

Et toga quæ defendere soles
Quamvis crassa queat.

Eæ quippe crassioris e Gallia lanæ, ut patet ex Juvenalis loco & ex Martiali.

Sequanicæ pinguem textricis alummam.

(2) *Subuculæ.*) Legunt alii *subucula* & *thorace*, ut sit sensus, peculiare id Augusto fuisse quod quamquam aliis thorax indumentum militare foret ex ære, vel ferro, sive ex corio, quin & ex lino, ut infra *in Galba*, instar loricæ; laneum tamen thoraca gestaret: receptior est nostra lectio, hoc sensu ut subucula Augusti qua pectus tegebat, ex lana foret, & nomine thoracis appellata. Est autem subucula, tunica ea quam sub aliis induebant: postquam enim duabus simul uti cepere tunicis, *subuculam* & *indusium* dicere institutum est. Ut ex Varrone habet Nonius, Horatius ep. 1. lib. 1.

Si forte subucula pexæ
Trita subest tunicæ, &c.

(3) *Feminalibus.*) Feminalia femorum quæ & femina dicuntur, tegumenta sunt, sicut & tibialia tibiarum. Amborum qualia nobis hodie sunt, usum antiquis Græcis & Latinis, prorsus incognitum fuisse, fuse & docte probat Casaubonus. Nil ergo apud ipsos aliud fuere femoralia & tibialia quam fasciæ quibus illas partes involvebant primo ægroti, & imbecilli, de quibus Horatius Satyra 3. lib. 2.

Ponas insignia morbi
Fasciolas, *cubital*, *focalia*, &c.

Fasciolis etenim crura, cubitali brachia focalibus fauces involvebant. Ægrorum exemplo postea molles ac delicati sensim etiam extra morbos, iis usi sunt; ut Ciceronis ætate nondum prorsus stabilita consuetudine, Pompeius lasciviæ & mollitiei accusatus fuerit, quod illis uteretur; ut aperte Cicero epist. 3. lib. 2. ad Attic. *Epicratem* (sic enim Pompeium vocat) *suspicor ut scribis*, *lasci-*

lascivum fuisse, etenim mihi caligæ ejus, ut cretatæ fasciæ non placebant. Hinc illa tyrannidis affectatio illi a Favorino exprobrata, ut supra in Julio notatum & Valerius Max. ac Ammianus tradidere: hujusmodi fasciæ pedibus involvendis etiam adhibitæ, cum enim per longa secula nudis, nisi necessitas cogeret, pedibus egissent, assumptis demum calceis, pedules quoque sumpsere fascias, ad differentiam tibialium & cruralium, seu feminalium, quibus omnibus usæ sunt etiam puellæ: quemadmodum & hodie fœminæ plerumque solent. Adriani denique temporibus frequentior hæc in usu fuisse ex Ulpiano colligas, hic enim ordinariis eas vestibus accensent *l.* 25. *ff. de auro & argento mundo.* Tandem longa consuetudine cum Gallis, Germanis, Gothis aliisque Septemtrionalium regionum populis braccarum (de his in Jul. c. 80.) usum ab illis accepere, quas prius ut pote inclementissimi cœli argumentum & barbarorum vestitum aversabantur, ut innuit Ovidius lib. 5. tristium Elegia 10.

Quos ut non timeas possis odisse videndo,
Pellibus & longa corpora tecta coma.
Hos quoque qui geniti Græca creduntur ab urbe
Pro patrio cultu Persica bracca tegit.

Loquitur enim de Ponti accolis, quos indignatur braccis uti, cum e Græcis originem ducere crederentur. Eo igitur solummodo tempore nova notione quæ etiamnum hodie perseverat cepere tibialia, & femoralia usurpari. Quapropter subligacula & campestria, quorum etiam apud auctores mentio, quæque nonnulli similia femoralibus nostris existimant, pannos duntaxat intellige, quibus ephebi se exercentes, Luperci currentes, atque etiam vilia quædam servitia inter ministrandum pudenda contegebant.

(4) *Peristylio.*) Locus columnis septus de quo jam supra cap. 29. Hic nota atria palatiorum sive peristylia nil fuisse aliud quam alas ædificii, quæ velut porticus fultæ columnis in medio subdival efficiebant.

(5) *Saliente aqua.*) Vide notam Casauboni. Statius in epithalamio Violantillæ sic canit.

Excludunt radios sylvis decussa vetustis
Frigora: perspicui vivunt in marmore fontes.

(6) *Ventilante.*) Ex more ditiorum, quibus meridiantibus adstans aliquis flabello e pennis quibusdam, quæ elegantioribus erant pavoninæ, ventulum faciebat, cum refrigerandi, tum muscas abigendi caussa, unde etiam muscaria dicebantur hæc instrumenta Terent. Eunuch. act. 3. Sc. 5.

Cape hoc flabellum, & ventulum huic sic facito
Dum lavamur, &c.

Qui mos desiit ubi lectos velis obtegere cœperunt, cum antea flabellis & umbellis cincti delicatiores præsertim fœminæ, etiam per vicos incederent, ut testis est Halicarnass. lib. 7. & ex multis poëtarum locis colligere est.

(7) *Petasatus.*) Ait *domi quoque*: novum enim illud & insolens, non alibi siquidem quam in peregrinationibus adhibiti petasi, hoc est quidam pilei ad umbram faciendam marginati, quales peregre venientibus aptat Plautus prologo Amphit. & Pseudolo. Act. 2. Sc. 4. &c. & Cicero lib. 15. Familiar. epist. 17. de Cassii tabellariis loquens jamjam profecturis. *Sed petasati veniunt, comites ad portam expectare dicunt*, &c. Petasi forma ex Mercurii Galero dignoscitur; pileum vero proprie dictum similem iis quos dormitorios vocamus existimat Lipsius libro de Amphitheatro c. 19.

(8) *Præneste & Tibur.*) Utrumque Latii fuit oppidum, illud hodie *Palestrina* 24. millibus, hoc vero *Tivoli* 16. tantum millibus ab urbe dissitum.

(9) *Lavandi raritate.*) Nervorum enim doloribus balneum obesse, veteres medici credidere. Quod ideo notavit hic Suetonius, quia non alibi difficilius parebant medicis ægroti, quam imperata balneorum abstinentia, ut patet ex eo quod de intemperante illo ægro dixit Persius Sat. 3. v. 98.

Turgidus hic epulis atque albo ventre lavatur.

(10) *Ad flammam.*) Celsus lib. 2. cap. 17. utilia hæc dicit esse sudandi genera, quoties humor intus nocet, isque detergendus est, *ac nervorum quoque*, inquit, *quædam vitia sic optime curantur.*

(11) *Egelida.*) Hoc est temperata. Ovid.
Sed gelidum Borean, egelidumque Notum.
Voce hac persæpe Celsus utitur lib. præsertim 4. c. 24. ubi hæc ipsa quæ narrantur hic, Augusto dicit observata. Salmasius existimat voce *egelidum* utrumque significari tam *gelidum* quam *tepidum.*

(12) *Marinis.*) Torrentius legit *marinis calidis, albulisque.* Ne inani epitheto fuerit usus, albulas enim non aliter quam cali-

das intelligi posse, ut pote sulphureas in agro Tiburtino Martial lib. 1. Epig. 13.

Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces

Canaque sulphureis Albula fumat aquis.

Et Statius Silva 3. lib. 1. quæ est de Tiburtino Manlii.

Illic sulphureos cupit Albula mergere crines.

Marinæ huic morbo remedium erant calidæ ut patet ex Plinio lib. 31. c. 6. & Celsus lib. 4. c. 24. calidis fomentis opus esse dicit cum tumor nullus est & aquam marinam sive muriam fervefacere oportere, &c. Cum tamen Strabo lib. 5. Frigidas aperte dicat Albulas variosque salutares ad morbos & ipse Martialis crudas appellat epig. 4. lib. 4.

Crudarum nebulæ quod albularum.

Et Plinius dicto libro *egelidas*. Dicendum videtur ex fontibus quos eo loci plures fuisse auctor est idem Strabo ibid. alios frigidos, alios vero calidos fuisse, vel eas ab Augusto sumptas alio quam quo orirentur loco. Hodie dicuntur *Bagni di Tivoli*.

(13) *Ligneo solio.*) Solium illud Balneare est, sive vas balneatorium, quo sedentes lavabantur.

CAPUT LXXXIII.

EXercitationes [1] campestres equorum & armorum statim post civilia bella omisit: & ad [2] pilam primo, folliculumque transiit: mox nihil aliud quam vectabatur & deambulabat: ita ut in extremis spatiis [3] subsultim decurreret, [4] sestertio vel lodicula involutus. Animi laxandi caussa, modo piscabatur hamo: modo [5] talis, aut [6] ocellatis, nucibusque ludebat cum pueris [7] minutis, quos facie & garrulitate amabiles undique conquirebat, præcipue Mauros & Syros. Nam [8] pumilos, atque [9] distortos, & omnes generis ejusdem, ut ludibria naturæ malique ominis, [10] abhorrebat.

NOTÆ.

(1) *Campestres.*) Quæ fiebant in campo Martio, de quibus non nulla c. 64. supra & Horatius lib. 1. Ode 8.

Cur apricum

Oderit campum, patiens pulveris atque solis.

(2) *Pilam & folliculum.*) Ludorum istiusmodi species multæ. Trigonalis quæ in Trigone loco nempe figuræ triquetræ thermis utplurimum adjuncto exerceri solita, sinistræ præsertim manus agilitate. Martialis Apophoret. 46.

Si me mobilibus scis expulsare sinistris

Sum tua: si nescis, rustice redde pilam.

Cui epigrammati titulus est *pila trigonalis*. Erat & Paganica quod ea pagani seu rustici præsertim uterentur pluma referta & Trigonali, quæ & pila simpliciter dicitur, major. Martialis ibid. Ep. 45.

Hæc quæ difficilis turget paganica pluma

Folle minus laxa est, & minus arcta pila.

Unde patet etiam follem pilæ genus fuisse, hoc pueri ludebant, & senes, lentius enim fertur & magis resilit: idem Martial. ibidem epig. 48. qui quia pugno excutitur pugilatorium dicitur. Plauto in Rudente Act. 3. Sc. 4. vers. 15. exercitiis hujusmodi ad balnea sese præparabant. Martial. lib. 7. epig. 31. quod est ad Atticum quemdam, otia literarum laboribus hujusmodi præferentem.

Non pila, non follis, non te paganica thermis

Præparat, &c.

(3) *Subsultim.*) Hoc est subsiliendo curreret. Quæ deambulandi ratio ejus, ut Casaubonus arbitratur, valetudini speciali quadam ratione conducebat; medici quippe tunc temporis præsertim Asclepiadis sectatores varios adinvenerant deambulandi modos, qui cuique morbo convenirent; per plana vel per clivosa, longioribus, vel brevioribus spatiis, contento vel levi cursu jubentes exerceri. Super quo Hippocratem 2. & 3. de Diæta, & Oribasium lib. 6. aliosque medicos lau-

laudat idem Causaubonus. De his etiam nonnulla Plinius lib. 26. c. 3.

(4) *Sestertio.*) Turnebus advers. lib. 3. c. 18. unus e Torrentii libris *sextercitio*, & Beroaldus *sesticula*, sed omnes parum commode. Emendavit Casaubonus ex Cujacii observat. lib. 13. c. 13. *segestrio*. Fuerunt autem *segestre*, seu *segestrium* & *lodex* sive *lodicula* lectorum supellectilia, segestria pauperum ut plurimum & in exercitu, lodices beatiorum, & in balneis ac gymnasiis, cum enim in his nudi forent, si infirmitate laborarent aliqua, pallam vel lodiculam, quam postea *sabanam* dixere, sumebant, secus solo campestri pudenda tecti. Ut cap. superiori. Lucilius de segestri.

Penula, si quæris cantariu', servu', segestre,
Utilius mihi quam sapiens.

Varro lib. 4. de lingua Latina.

(5) *Talis.*) Talos pueriles verosimiliter intelligit; alio enim modo senes, alio pueri talis ludebant, ut arbitratur Erasmus in Astragalismo, & ex c. 71. supra colligas.

(6) *Ocellatis.*) Hanc lectionem ut pote codicum optimorum servat Casaubonus. Sunt autem ocellata globuli quidem vel eburnei vel lapidei quibus puellæ ludebant. Ovidius 10. Metam. 9.

Modo grata puellis
Munera fert illi conchas, teretesque lapillos.

Ex eorum genere, qui in litoribus ut plurimum inveniuntur, quosque a forma *umbilicos* atque etiam *nimpharum oculos* dixere: unde hic *ocellata* sive *ocellati* subaudiendo *lapilli*, seu *calculi*. Vulgati Codd. legebant *oscillatis* ab *oscillis* nempe. Sunt autem *oscilla* imagunculæ quædam fictiles, quas pro se, & pro suis Saturno, vel Libero patri sacrificabant, ut ait Macrobius lib. 1. c. 11. unde Saturnaliorum tempore missitabantur. De his plura Servius ad hunc 2. Æneid. versum.

Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

De quibus & infra Claudii c. 5. &c. Ait Beroaldus in vetustissimo codice lectum sibi *castellatis nucibus*, quod ludi genus & vetustissimum est: Ovidius enim ait ubi de nuce.

Quatuor in nucibus non amplius alea tota est,
Cum sibi suppositis additur una tribus.

Quod certe multum abest, ut obsoleverit.

(7) *Minutis.*) Id quoque moris apud antiquos fuit, ut minutos procacesque pueros studiose conquirerent, quos & delicias appellabant, non quidem illas nefandas de quibus Græci, nec enim *delicatus puer* & *delicia* idem semper sonant. Statius Epicedio in filium.

Non ego mercatus Pharia de puppe loquaces
Delicias, doctumque sui convivia Nili
Infantem linguaque simul salibusque protervum
Dilexi, &c.

Alexandrini quippe non minus ac Mauri, Syri, &c. idcirco erant in pretio. Senec. lib. 2. *de Tranquillitate vitæ c. 11. Eadem causa est cur nos mancipiorum nostrorum urbanitas in dominos contumeliosa delectet: quorum audacia ita demum sibi in convivas jus facit, si cœpit a domino*; & paulo infra: *pueros quidem in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent qui probra nuditate effundant*, &c. hujusmodi pueris mulieres præsertim delectabantur, & vestibus nudos auro multo, gemmisque exornabant, ut narrat Dio lib. 58. de Augusti cum Livia nuptiis loquens. Et Ammianus lib. 15. graphice describit in mulierum comitatu.

(8) *Pumilos.*) Alii fere *pumiliones* dicunt, quos & *nanos*, quamvis appellatione Græca Latine dici probat Gellius lib. 19. c. 13. hujusmodi homunculi in divitum famulitio plures, quos non naturæ tantum ludibrio tales fuisse constat, sed & arte: cum enim pretiosiores essent, illos quandoque mangones alebant arca conclusos, fasciisque revinctos.

(9) *Distortos.*) Elegantissimæ formæ pædagogia & ministeria habere gaudebant ab initio, sed versa in contrarium luxuria prodigiosi illi & quocumque vitio spectabiles in deliciis esse cœperunt. Quintil. in declamat. *Gratus est ille debilitate, ille infelicitate distorti corporis placet; alter emitur quia alieni coloris est*, &c. Et Instit. lib. 2. c. 5. *Illa quæ utcumque deflexa sunt, tanquam exquisitiora miramur, non aliter quam distortis & quocumque modo prodigiosis corporibus.* Et Seneca Epist. 5. de Harpaste uxoris suæ fatua, &c.

(10) *Abhorrebat.*) Fuit tamen in ejus domo *Conopas* ille Juliæ neptis cura & amor duorum dumtaxat pedum & palmi, auctore Plinio lib. 7. c. 16. & Juliæ Augustæ liberta

mulier *nana* nomine *Andromeda*, de qua idem Plinius ibid. & ipse Augustus populo exhibuit Lucium illum de quo supra c. 43. qui tamen & aliis de caussis portentosus erat.

CAPUT LXXXIV.

ELOQUENTIAM studiaque liberalia ab ætate prima & cupide & laboriosissime exercuit. (1) Mutinensi bello in tanta mole rerum, & legisse & scripsisse & (2) declamasse quotidie traditur. Nam deinceps neque in Senatu, neque apud populum, neque apud milites locutus est umquam, nisi meditata & composita oratione: quamvis non (3) deficeret ad subita, (4) extemporali facultate. Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia. Sermones quoque cum singulis, etiam cum Livia sua graviores, nonnisi in scriptis, & (5) e libello habebat: ne plus minusve loqueretur ex tempore: pronuntiabat dulci & proprio quodam oris sono: dabatque assidue (6) phonasco operam: sed nonnumquam infirmatis faucibus, (7) præconis voce ad populum concionatus est.

NOTÆ.

(1) *Mutinensi bello.*) De quo supra c. 9. & 12. Idipsum repetit Suetonius lib. de Rhetoribus.

(2) *Declamasse.*) Declamatio aliud nihil est quam oratio scholastica, quæ sit forensium actionum meditatio, qua ad pugnam forensem velut præpilatis exerceri olim solebant, inquit Andreas Schotus libello de auctore & declamandi ratione, qui Suasoriis Senecæ præfigitur. Qua de re plura apud Senecam patrem præfatione controvers. & infra lib. de Rethoribus. Quod mire insectatur Petronius statim ab initio eorum, quæ supersunt de Satyrico.

(3) *Deficeret.*) Casaubonus ex Viterbiensi codice præfert *deficeret a subita*, &c. vel ut in aliis *deficeretur*. In Memmiano codice *deficeretur ad subita extemporali facultate*.

(4) *Extemporali facultate.*) Qua ex tempore citra meditationis laborem, orationem pronunciaret. Quem jure Quintilianus studiorum fructum esse maximum existimat.

(5) *Libello.*) Sensus est eum in libello descripsisse, quæ cum ipsa Livia collocutura erat, si gravioris ea momenti forent.

(6) *Phonasco.*) Hoc est formandæ vocis magistro, qualis apud antiquos fuere frequentissimi: Φωνή enim Latine vox est, unde ars ipsa Phonascia dicta est. Fuit & palæstræ genus, cujus præceptores, palæstrici dicebantur; hi motus gestusque formabant, ne v.g. rusticæ manus essent ne qua in movendis pedibus inscitia, ne demum status ulla ex parte foret indecorus, &c. quam artem qui non didicerant, ii ab antiquis apalæstri dicebantur. De quibus plura Budæus in annotationibus ad Pandectas ex Cicerone, Quintiliano, &c. Hoc enim ne ignorarent ingenui & liberaliter educati pueri maxime curaverunt.

(7) *Præconis voce.*) Imperatorum postea fuit illa consuetudo, ut eorum orationes, destinati in id ministri, qui quæstores candidati, de quibus supra, c. 65. in Senatu recitarent; præcones vero apud populum, si hunc per edictum non alloquerentur, ut sæpe sæpius factum ab Augusto supra notatum, infra Neron. c. 15. & Tit. c. 6.

CAPUT LXXXV.

MUlta varii generis prosa oratione composuit, ex quibus nonnulla in cœtu familiarium, velut in auditorio recitavit: sicut [1] *Rescripta Bruto de Catone*. Quæ volumina cum jam senior ex magna parte legisset, fatigatus Tiberio tradidit perlegenda. Item *Hortationes ad philosophiam*: & aliqua [2] *De vita sua*, quam tredecim libris, Cantabrico tenus bello, nec ultra exposuit. Poëticam summatim attigit. Unus liber exstat scriptus ab eo hexametris versibus, cujus & argumentum & titulus est, [3] *Sicilia*. Exstat alter æque modicus *Epigrammatum*, quæ fere tempore balinei meditabatur. Nam tragœdiam magno impetu exorsus, non succedente stylo, abolevit: quærentibusque amicis *quidnam Ajax ageret*? respondit, *Ajacem suum* [4] *in spongiam incubuisse*.

NOTÆ.

(1) *Rescripta*.) Contra Brutum scripta; quibus respondebat iis quæ Brutus de Catone Uticensi socero, avunculoque suo in vituperium, ut verosimile est Julii, Augustique scripserat.

(2) *De vita sua*.) Memoriales hoc opus appellat Appianus in Illyricis ὑπομνήματα, reperiuntur quoque de his nonnulla in Digestis l. 1. *de Cadaveribus punitorum* & *lege* 12. *ff. de re militari*: quidam etiam ejus de disciplina militari liber videtur innui, de quo tamen nulla hîc mentio, ut nec de epistolis, sed hæ in confesso sunt apud omnes ut supra cap. 71. & Macrobius, Gellius, &c.

(3) *Sicilia*.) Verosimile est descriptionem ejus insulæ fuisse aliquam, & eorum, quæ habet memoranda, Ætnæ v. g. &c. nisi si mavis ad ea quæ ipse in Sicilia gessit adversus Sext. Pompeium de quo supra c. 16.

(4) *In spongiam incubuisse*.) Spongiam inter scribendum pingendumve paratam semper habebant, quam dixere deletilem, quod ea ad delenda quæ minus placerent, uterentur. Quare hoc responso festiviter alludebat Augustus ad Ajacis mortem, qui armorum Achillis judicio, de quo in Julio c. 84. victus præ dolore in ferrum incubuit, quod & Sophocli Tragœdiæ jam ante præbuerat argumentum, & Pacuvio ut ibid. notatum est supra.

CAPUT LXXXVI.

GEnus eloquendi secutus est [1] elegans & temperatum: vitatis sententiarum ineptiis, atque inconcinnitate, & *reconditorum verborum*, ut ipse dicit, *fœtoribus*. Præcipuamque curam duxit, sensum animi quam apertissime exprimere. Quod quo facilius efficeret, aut necubi lectorem vel auditorem obturbaret, ac moraretur, neque præpositiones verbis addere, neque conjunctiones sæpius iterare dubitavit, quæ detractæ afferunt aliquid obscuritatis, etsi gratiam augent. [2] Cacozelos & antiquarios, ut diverso genere vitiosos, pari fastidio sprevit. Exagitabat nonnunquam in primis Mæcenatem suum, cujus [3] μυροβρεχεῖς, ut ait, *cincinnos* usquequaque persequitur, & [4] imitando per jocum irridet. Sed nec Tiberio parcit & exoletas interdum, & reconditas voces aucupanti. M. quidem Antonium, ut insanum, increpat: quasi ea scribentem quæ mirentur potius ho-

homines quam intelligant. Deinde ludens malum & inconstans in eligendo genere dicendi ingenium ejus, addidit hæc, *Tuque dubitas* (5) *Cimber ne Annius an Veranius Flaccus imitandi sint tibi? ita ut verbis quæ* (6) *C. Sallustius excerpsit originibus* (7) *Catonis, utaris? an potius* (8) *Asiaticorum oratorum inanibus sententiis, verborum volubilitas in nostrum sermonem transferenda?* Et quadam epistola (9) Agrippinæ neptis ingenium collaudans; *Sed opus est*, inquit, *dare te operam ne moleste scribas aut loquaris.*

NOTÆ.

(1) *Elegans.*) De eo sic Gellius lib. 15. c. 7. *Cum librum epistolarum D. Augusti, quas ad Caium nepotem suum scripsit, legeremus, duceremurque elegantia orationis neque morosa, neque anxia, sed facili hercle & simplici.* Et libro 10. c. 24. munditiarum patris sui, Julii scilicet, in sermonibus & epistolis sectatorem fuisse dicit.

(2) *Cacozelos & antiquarios.*) More suo divisim probandi, quæ simul proposuit utriusque exempla subdit. Mæcenatis nempe & Tiberii, illius enim κακοζηλίαν, hujus obsoletorum verborum, ut ita dicam, aucupium exagitat; sunt autem Cacozeli, mali imitatores, qui eo ipso dedecorant orationem quo illam putant exornari. In illud vitium incurritur quoties ingenium judicio caret & boni specie fallitur verborum novitate fucum orationis affectando, quod omnium in eloquentia pessimum ait esse Quintilianus, quod cætera, inquit, vitia vitentur; hoc vero etiam petatur. Antiquarios autem eos intellige, qui verba aucupantur obsoleta. Par cacozeliæ vitium, sic enim tanquam scopulus vitari debet inauditum atque insolens verbum, ut ait, ex Cæsaris libro de Analogia Gellius lib. 1. c. 10. & obsoletis aut novitatis duræ & illepidæ verbis uti, par delictum est, inquit idem Gellius alibi.

(3) *μυροβρεχεῖς.*) Hoc est *unguentis delibutos*; verba sunt Augusti: sæpius enim ita loquitur, ut sermoni suo vocabulum aut phrasim Græcam interserat, ut patet ex ejus literis infra in Claud. c. 4. &c. Quibus verbis affectatas & novas in Mæcenate loquendi rationes arguit, quod molliorem & luxu diffluentem virum hæ redolerent. Operum ejus fragmenta quædam refert Seneca epistola 114. & ridet, & de eo epist. 19. *Ingeniosus vir ille fuit & magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas.*

(4) *Et imitando per jocum ridet.*) Sensus est Augustum quandoque literis cum Mæcenate jocatum imitando ejus in scribendo quasi mollitiem & κακοζηλίαν. Harum epistolarum fragmentum extat apud Macrobium lib. 2. c. 4. quo loco de Augusti in alios jocis & aliorum vicissim in ipsum loquens ait: *In epistola ad Mæcenatem familiari plures in jocos effusa subtexuit, vale mel gentium, melcule, ebur ex Hetruria, laser Aretinum, adamas supernas, Tiberinum margaritum, Cilniorum smaragde, jaspis figulorum, berylle Porsennæ, carbunculum Italiæ.*

(5) *Cimber ne Annius.*) In tribus ex suis libris Torrentius legit *Annæus*, de quo legisse se quidquam non meminit. Casaubonus existimat ejus mentionem fieri a Quintiliano & Epigrammate eo quod legitur in Catalectis quo in Rhetorem antiquarium ejus nominis luserit Virgilius. Pro *Veranio*, *Verrius Flaccus* legit Beroaldus, ut de eo intelligatur quem nepotibus præceptorem ab Augusto datum dixit lib. de Grammat. c. 17. sed vero parum simile putant alii, evectum ad id muneris eum, qui hoc ipso quod maxime oderat Augustus, orationis vitio laborasset; quod enim scriptum de *obscuris Catonis* a Verrio librum refert ex Gellii lib. 17. c. 6. dilucidum id potius auctorem probaverit quam antiquarium: obsoleta siquidem Catonis antiquarii verba susceperat explicanda: certe Veranii meminit quoque Macrobius lib. 3. c. 2. ut veterum quarumdam vocum interpretis. Ad rem igitur. Augustus ridet Antonium, qui illa agitet quæ deliberationem pati nullam debeant, num scilicet antiquarios illos imitaturus sit, an loquaces Asiaticos, ut potè quorum æque in suo genere peccet oratio.

(6) *Crispus Sallustius.*) Arguitur quod vetera quæ in Catonis libris leguntur verba affectaverit. Notum epigramma.

Et

Et verba antiqui multum furate Catonis
Crispe Jugurthinæ conditor historiæ.

De quo & Quintilianus lib. 8. cap. 3. & ipse Suetonius inf. de illustribus Grammaticis 15.

(7) *Catonis.*) Cato Censorius libros scripsit, quibus titulus erat *Origines*, his omnia antiquitatis monimenta collegerat, de quibus multa apud Ciceronem mentio lib. præsertim de Oratore.

(8) *Asiaticorum.* Hos in vivendo simul & dicendo secutus dicitur a Plutarcho Antonius: Petronius: *nuper ventosa illa & enormis loquacitas Athenas ex Asia commigravit, animosque juvenum ad magna surgentes veluti pestilenti quodam sidere afflavit.*

(9) *Agrippinæ neptis.*) De hac supra c. 64. Vipsanii Agrippæ & Juliæ Augustæ altera filia, Germanici uxor, Caligulæ mater, de qua etiam plura infra in Tiberio & aliis.

CAPUT LXXXVII.

QUotidiano sermone quædam frequentius & notabiliter usurpasse eum, literæ ipsius [1] autographæ ostentant. In quibus identidem cum aliquos numquam soluturos significare vult, *Ad* [2] *Kalendas Græcas soluturos* ait: & cum hortatur ferenda esse præsentia, qualiacumque sint, *Contenti simus* [3] *hoc Catone*: & ad exprimendam festinatæ rei velocitatem, *Velocius quam asparagi coquantur*. Ponit assidue & pro stulto, [4] *baceolum*: & pro [5] pullo, *pullejaceum*: & [6] pro cerito, [7] *vacerrosum*: & [8] *vapide sese habere*, pro male: & [9] *betissare*, pro languere: quod vulgo [10] *lachanissare* dicitur. Item [11], *simus*, pro sumus: & [12] *domos* genitivo casu singulari, pro domus. Nec umquam aliter hæc duo, ne quis mendam magis quam [13] consuetudinem putet. [a] Notavi & in chirographo ejus illa præcipue: non dividit verba, nec ab extrema parte versuum abundantes literas in alterum transfert: sed ibidem statim subjicit, [14] circumducitque.

INTERPRETATIO.

(a) *Observavi quoque in iis quæ ejus manu scripta erant hæc præsertim: non secat vocabula, & non transfert in versum* sequentem *literas abundantes in fine* præcedentis, *sed illas eodem in loco supponit, & circumductione* distinguit.

NOTÆ.

(1) *Autographæ.*) Ipsius manu scriptæ.

(2) *Kalendas Græcas.*) Quia nullæ erant apud Græcos, hi quippe suos menses alio quam Latini modo computabant, a neomenia, non kalendis incipientes, &c.

(3) *Hoc Catone.*) Qui illum Reip. statum in quo vixerat, constantissime retinendum pugnavit, nec mutato superstes fuit; quibus verbis convenit etiam, quod de Augusto Catonis domum ingresso narrat Macrobius lib. 2. c. 4. Straboni enim male de pervicacia Catonis existimanti dixit, *quisquis præsentem civitatis statum commutari non volet, & civis & vir bonus est.* Sensus est igitur: quemadmodum Cato præsenti rerum statu contentus alium nolebat, ita & nos idem velimus. Casaubonus addit vocem hanc ab eo primum prolatam cum tribubus commendaret aut in Senatum legeret aliquem, cujus mores non admodum probarentur. Quod tamen dicit hoc loco *simus* ab eo usurpatum pro *sumus*, aliud quid innuere videatur. Augustus qui tales viros, qualis erat Cato, obfirmato nempe & invicto adversus tyrannidem odio, vero similiter non amabat, si quem legeret in Senatum, modica virtute contentus, tantam nolebat, quanta fuerat in Catone, cum igitur *si quis*, ut ait Valerius

Max.

Max. lib. 2. c. 5. in fine *sanctum & egregium civem significare velit, sub nomine Catonis definiat*, ideo hunc Catonem, id est civem, ita bonum esse significaverit, ut meliorem nollet. Unde dictum illud ab eodem Augusto ad alia quoque translatum est. Hunc etiam locum alia ratione Turnebus explicat *adversariorum* lib. 24. c. 15.

(4) *Baceolum.*) Beroaldus legit *blaceolum* a Græco βλάξ, unde Festus *blitum* & *blatetare* deducit, hoc est, stulte & percupide loqui. Casaubonus *bateolum* in pluribus legit exemplaribus, & probat, ut deducatur a βάττος vel βάταλος, quæ voces pro dissoluto & remisso primum, deinde pro voluptuoso etiam usurpatæ sunt. Verum hæc stultum vulgo non significant, unde præferenda videtur nostra lectio, tum quia plurium codicum auctoritas hanc tuetur, tum quia deduci potest a βάκηλος, quæ vox idem significat atque βλάξ, hoc est stolidum hominem, supinum, & socordem, &c.

(5) *Pro pullo.*) Casaubonus in aliquibus, & Torrentius in uno codice *pullum*, & in tribus *apud pullum* legit, alii quidam *puleio*, ut deducatur a voce *puleium* quod herbæ genus *poulliot*, vulgatam tamen servavere; quamvis *pro pullum* optime dici posse videatur, quo vero sensu pullum intelligeret, vix est ut quis eliciat: pullus enim de herbarum & vestium colore dicitur, pro quo pulleiaceum dixerit, ut *herbaceus hederaceus*, *miniaceus*, &c. ut & de animalium omnium partubus recens editis.

(6) *Cerito.*) Casauboni MSS. *territo* habent male, ut fatetur, Torrentii *cerrito*, quod probat jure tum ex Festo, tum ex Horatio lib. 2. Sat. 3. v. 278.

Marius cum præcipitat se
Cerritus fuit.

Idem quod *limphatus fanaticus*, &c. quasi *cereritus* ut ajunt, Cereris furore percitus. Nonius tamen *ceritus* legit, quo convitio turpes quosdam & exangui facie homines incessebant.

(7) *Vacerrosum.*) Hoc est, vecordem, vesanum, quod & *vacerram* dicunt ex Festo, qui auctor est Verrium & alios complures hoc nomine dixisse stipitem ad quem equi religari solerent, & Ateium Philologum pro maledicto acerbitatis accepisse ut supra. Livius Andronicus habet.

Vecors & malefice Vacerra: vacerrosum. Ergo dicebat Augustus ad significandum vecordiæ excessum, ut pro *cerito* esset: ejusmodi enim inclinamenta in *osus* immodicam quandam rei copiam significant, ut *Jecorosus*, *vinosus*, &c.

(8) *Vapide.*) Vapida sunt minus valentia: si cum Torrentio a *vappa* deducis, duplici *p.* scribendum erit. Notum porro est vappam dici vinum corruptum. Horat. Sat. 3. lib. 2. v. 143.

Qui Vejentanum festis potare diebus
Campana solitus trulla, vappamque profestis.

Unde homines degeneres dicti sunt *vappæ*. Idem Satyr. 1. lib. 1. v. 104.

Non ego avarum
Cum veto te fieri, vappam jubeo aut nebulonem.

(9) *Betissare.*) Sic scripsit Casaubonus, non *betizare* & *lachanizare*, Isidori auctoritate motus, is enim lib. Originum 1. c. 4. ait; *A Græcis duas literas mutuavit Latinitas* y *&* z *propter nomina Græca, & hæ apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro* z ss *ponebant, ut hilarissat*, &c. Priscianus quoque: *sæpe pro* z *literam* s *solemus geminatam ponere, ut patrisso pro* πατρίζω, &c.

(10) *Lachanissare.*) Non mirum sic vertisse Augustum, λάχανον enim Atticis *beta* est, sed oleris omne genus Horatio, si Lambinum audis, Satyr. 6. lib. 1. vers. 115.

Ad porri & ciceris refero lachanique catinum.

Si Torrentium legeris, *lagani*, quod placentæ genus quoddam. Sed ut fatetur uterque, λάχανον Græcis est omnis herba sativa, quæ edundo sit, quanquam Atheniensibus κατ' ἐξοχήν sumatur pro *beta*; ut ut est *lachanissare* bene semper pro languere ponitur; quid enim olere mollius & languidius? Catullus 68.

Languidior tenera cui pendent sicula beta, &c.

(11) *Simus.*) E converso sæpe legere est *u* pro *i.* v. g. *optume*, *carnufex*: unde colligas affinem fuisse earum literarum pronunciationem.

(12) *Domos.*) Sic quoque *u* sæpe positum pro *o* ut *colpam*, *poblicum*, &c. notat quippe Priscianus in 1 multis Italiæ populis, ut & vetustissimis quibusdam Romanis literam *u* inusitatam ab initio.

(13) *Consuetudinem.*) Hinc videtur ipse Augustus ab antiquariorum vitio non procul abfuisse.

(14) *Circumducit.*) Non potest hoc melius

lius quam ipsa scriptione demonstrari : en Fragmentum epistolæ ad Cajum, quæ extat apud Gellium lib. 15. c. 7.

Ave mi Cai meus ocellus jucundis- (simus
Quem semper medius fidius desi- (dero
Præcipue diebus talibus qua- (lis
Est hodiernus, &c.

Id autem faciebat perspicuitatis amore, ne quasi avulsa a se invicem verba forent, quod tamen errandi postmodum ansam præbuit criticis, qui circumductiones ejusmodi quandoque pro literis accepere, præsertim pro litera L majuscula propter aliquam similitudinem L. Hic autem notare est obiter versum etiam in prosa oratione dici hunc verborum ordinem quem nunc vulgo dicimus *lineam*.

CAPUT LXXXVIII.

ORthographiam, id est, formulam rationemque scribendi a Grammaticis institutam, non adeo custodiit: ac videtur eorum sequi potius opinionem, qui perinde scribendum ac loquamur existiment. Nam quod sæpe non literas modo, sed syllabas aut permutat aut præterit, communis hominum error est. Nec ego id notarem, (1) nisi mihi mirum videretur, tradidisse aliquos, legato eum consulari successorem dedisse, ut rudi & indocto, cujus manu *ixi* pro *ipsi* scriptum animadverterit. Quoties autem (2) per notas scribit, *b*, pro *a*: *c*, pro *b*, ac deinceps eadem ratione sequentes literas ponit. (3) Pro *z* autem duplex *aa*.

NOTÆ.

(1) *Nisi mirum, &c.*) Videtur inde colligi posse hunc scribendi modum non tam a pronunciatione, quam ab orthographia abfuisse, Suetonii ut minimum temporibus; dubitat siquidem hic auctor utrum Augustus offendendus nec-ne fuerit hac viri consularis scribendi ratione; atque ideo vocem *ipsi* mollius & quasi medio quodam tono inter *issi*, pronunciatam, *x* enim litera duplex est *ss*. Quod autem consularem istum Casaubonus increpat, quod Augusti temporibus ignorata etiamnum erat, aut paucis cognita litera *x*, ut testatur Isidorus lib. 1. c. 24. certe ignoratam duntaxat inferre potest in scribendo, non etiam in dicendo seu pronuntiando, ut patet vel ipso Varronis testimonio, quod adducit: *literarum partim sunt & dicuntur ut* A B, *partim dicuntur & non sunt, ut* H & X. saltem ergo dicebatur *x* litera, hoc est, pronunciabatur, quod sufficit ut ea sine vitio potuerit uti consularis ille, quin & Augusto poterat hac ratione gratificari, hujus methodum secutus in scribendo, perinde ac loqueretur.

(2) *Per notas.*) De his in Julio c. 56.

(3) *Pro* z) Casaubonus legebat in omnibus libris *pro* x & emendavit pro *z*; patet enim ultimam hic literam intelligi, quo certe non admisso, dicendum esset *z* tunc temporis nondum in usu fuisse, de quo videsis Isidorum lib. 1. c. 24.

CAPUT LXXXIX.

NE Græcarum quidem disciplinarum leviore studio tenebatur: in quibus & ipsis præstabat largiter, magistro dicendi usus (1) Apollodoro (2) Pergameno, quem jam grandem natu, Apolloniam quoque secum ab urbe juvenis adhuc eduxerat. Deinde etiam (3) eruditione varia repletus (4) Sphæri (5) Arei philosophi, filiorumque ejus Dionysii & Nicanoris contubernium iniit: non tamen ut aut loqueretur expedite, aut componere

aliquid auderet. Nam & si quid [6] res exigeret, Latine formabat, vertendumque alii dabat. Sed plane Poëmatum quoque non imperitus, delectabatur etiam comœdia veteri, & sæpe eam exhibuit publicis spectaculis. In evolvendis utriusque linguæ auctoribus, nihil æque sectabatur quam præcepta & exempla publice vel privatim salubria: eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad urbis magistratus plerumque mittebat: prout quique monitione indigerent. Etiam libros totos & senatui recitavit & populo notos per edictum sæpe fecit: ut orationes [7] *Q. Metelli*, *De prole augenda*, & [8] *Rutilii*, *De* [9] *modo ædificiorum*: quo magis persuaderet, utramque rem non a se primo animadversam, sed antiquis jam tunc curæ fuisse. Ingenia seculi sui omnibus modis fovit. Recitantes & benigne & patienter audivit: nec tantum carmina & historias, sed [10] & orationes & dialogos. Componi tamen aliquid de se, nisi & serio, & [11] a præstantissimis offendebatur: admonebatque Prætores, ne paterentur nomen suum [12] commissionibus [13] obsolefieri.

N O T Æ.

(1) *Apollodoro*.) Idem habet Quintilianus initio lib. 3. cui addit Strabo illum Augusti gratia multum inclaruisse & sectæ Apollodoreæ initium fuisse, quam tamen jam inde ab Augusti temporibus plurimi non factam testatur lib. 13.

(2) *Pergameno*.) Pergamum sive Pergamus minoris Asiæ civitas est, hodie *Pergamo*, sed multum a pristino splendore diversa.

(3) *Eruditione varia*.) Hujus loci sententia est Augusto eloquentiæ Græcæ præceptorem fuisse Apollodorum: philologiam vero, quam vocant, hoc est historiam, rerum antiquarum cognitionem, humanioresque literas edoctum a Sphæro illo: quæ omnia nomine variæ eruditionis expressit auctor hic noster; quod in illis versati proprie dicantur eruditi, ut adhuc infra Calig. c. 53. *E disciplinis liberalibus minimum eruditioni, eloquentiæ plurimum attendit*.

(4) *Sphæri*.) Omnes MSS. Torrentii habent *Sperarei* aut *Sperarci*. Quia tamen Dio lib. 48. Sphæri cujusdam mentionem fecit, qui Augusti libertus idem & pædagogus fuerat ipsi carissimus ut pote quem fato functum funere publico efferri voluerit; ideo sicut scriptum est, emendarunt.

(5) *Arei*.) Philosophus fuit Alexandrinus cujus in gratiam Augustus Alexandriam ingressus multis & vitam & bona condonarat. Hujus meminit & Plutarchus in Antonio, & Seneca lib. *de Consolatione ad Marciam* c. 4. & supra c. 17. de eo jam aliqua notata sunt Cæsarionis occasione: meminit & Dio lib. 51. & Strabo, &c. lectionem autem *contubernium iniit* Casaubonus arguit, pro *in contubernium ascivit* aut *contubernio admovit*, ut Tiberii cap. 14. unde cum in quibusdam codicibus legerit *contubernio* absque voce *iniit* quam nec habent Lislæi codices, & Pithoei & Ursini, hanc repellit & retinet *contubernio*; sed hoc posito rejiciendus veniret Sphærus ut Areo solo superstite legeretur: *eruditione varia repletus in Arei philosophi filiorumque ejus Dionysii & Nicanoris contubernio*.

(6) *Res exigeret*.) Hoc est si quando sibi Græce dicendum esset, v. g. cum Alexandriæ lingua Græca peroravit, ut refert Dio lib. 51. plurimum quippe tunc temporis valebat hæc lingua tum in Asia tum in Europa.

(7) *Q. Metelli*.) Is fuit censor anno U. C. 623. ante natalem Augusti sexaginta circiter & octo: enixe in id incubuit ut populo connubia persuaderet. Videsis supra c. 34. & Epitomen Livii lib. 59.

(8) *Rutilii*.) Hic cum M. Manlio Maximo consul fuit ann. U. C. 649. & eundem existimat esse Torrentius, cujus toties honorifice meminit Cicero lib. 1. de Oratore, ut philosophiæ dediti, & quo sanctior & integrior

grior in civitate nullus esset; qui tamen de architectura libros non scripserit, ut vult Beroaldus, sed orationes habuerit, ut & alii quoque, in Senatu vel ad populum de modo ædificiis imponendo ad inhibendum luxum, & amovenda incendia.

(9) *Modo ædificiorum.*) Strabo lib. 5. dicit constitutum ab Augusto fuisse, ne quis ædes altius quam septuaginta pedes tolleret. Quam altitudinem ad 60. pedes reductam a Trajano auctor est Aurelius Victor. Certe maximam ædificiorum Romanorum altitudinem tum ex his locis colligas, tum ex oratione Aristidis Sophistæ, cujus hæc sunt verba, qualia ex Canteri versione retulit Casaubonus; *non tamen quiescit donec æquales sibi super impositas urbes alteram super alteram ferat, quo circa siquis eam* (Romam) *diligenter vellet evolvere, & quæ nunc in sublimi sunt urbes, humi juxta se invicem deponere, existimarem fore ut omnis Italiæ reliqua pars compleretur, atque una urbs ad Jonium mare continua protenderetur.*

(10) *Sed & orationes.*) Hunc morem emendandi etiam, quæ componebantur, gratia, observatum constat ex Plinii epist. 17. lib. 7. ubi aliquibus non probantibus quod & orationes recitaret, ut pote quæ declamandæ potius essent, ait: *sua cuique ratio recitandi, mihi, quod sæpe jam dixi, ut, si quid me fugit, ut certe fugit, admonear. Quo magis miror quod scribis fuisse quosdam qui reprehenderent quod orationes omnino recitarem, nisi vero his solas non putant emendandas.* Et infra: *pluribus recito: ac siquid mihi credis tunc acerrime emendo.* Qua epistola plura super hac consuetudine.

(11) *A præstantissimis.*) Hoc quoque innuit Horatius epistola ad Augustum.

Sed neque parvum
Carmen majestas recipit tua, nec meus audet
Rem tentare pudor, quam vires ferre recusent.

(12) *Commissionibus.*) Quid sit committere supra c. 45. hic intelliguntur duntaxat vel oratorum inter se commissiones, & quasi pugnæ in literarum exercitio; quales ciebat Verrius ille de quo paulo supra & adhuc infra lib. de Grammaticis c. 17. *Namque ad exercitanda discentium ingenia æquales inter se committere solebat, proposita non solum materia quam scriberent, sed & præmio quod victor auferret.* Hinc Juvenalis de hujusmodi poëtarum exercitio Satyra 1.

Securus licet Æneam, Rutulumque ferocem
Committas, nulli gravis est percussus Achilles.

(13) *Obsolefieri.*) Ludicris ejusmodi præerant prætores, ideo monebat illos ne & misceri nomen suum sinerent, & dehonestari vel insulsis commissionum versibus, vel auctorum forte quorumdam indignitate.

CAPUT XC.

(1) CIRCA RELIGIONES talem accepimus. Tonitrua & fulgura paullo infirmius expavescebat: ut semper & ubique pellem (2) vituli marini circumferret, pro remedio: atque ad omnem majoris tempestatis suspicionem, in abditum & (3) concameratum locum se reciperet: consternatus olim per nocturnum iter transcursu fulguris, ut (4) supra diximus.

NOTÆ.

(1) *Religiones.*) Supra cap. 31. de Augusti erga deos pietate, nunc de ejusdem superstitione, quæ nihil aliud est, quam meticulosa quædam observatio eorum quæ esse a diis existimantur.

(2) *Vituli marini.*) De hac antiquorum persuasione, quam ineptam multi verosimillime crediderunt, Plinius lib. 2. c. 55. tabernacula ex eorum pellibus factitata narrat, *quoniam*, inquit, *hoc solum animal ex marinis non percutiat* (fulmen) *sicut nec e volucribus aquilam, quæ ob hoc armiger hujus teli fingitur.* Refert de hyæna, quæ lupi genus est, Aristotelis lib. 6. *de Historia animalium* c. 32. qui & in eodem opere passim vituli marini meminit, nullibi tamen hujus mira-

culi. De hyæna quoque apud Plinium magica multa & fabulosa narrantur lib. 28. c. 8. Palladius lib. 1. c. 35. usriusque pellem animalis adversus grandinem remedium profert.

(3) *Concameratum.*) Legunt alii *concavernatum*, quod verbum quamquam novum non displicet Torrentio, propter locum supra citatum ex lib. 2. c. 55. Plinii dicentis fulmen non altius quinque pedibus unquam descendere in terram, quare pavidi altiores specus tutissimos putabant. Idem & Seneca lib. 6. naturalium quæst. c. 1. *Adversus tonitrua & minas cœli subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cœlestis non transverberat terram, sed exiguo ejus objectu retunditur.*

(4) *Supra diximus.*) Cap. 29. alii legunt *prædiximus.*

CAPUT XCI.

SOMNIA neque sua, (1) neque aliena de se negligebat. Philippensi acie quamvis statuisset non egredi tabernaculo, propter valetudinem: egressus est tamen (2) amici somnio monitus: cessitque res prospere, quando (3) captis castris, lectica ejus, quasi ibi cubans remansisset, concursu hostium confossa atque lacerata est. Ipse (4) per omne ver, plurima, & formidolosissima, & vana, & irrita videbat: reliquo tempore rariora, & minus vana. Cum dedicatam in Capitolio (5) ædem Tonanti Jovi assidue frequentaret, somniavit queri (6) Capitolinum Jovem, cultores sibi abduci, seque respondisse: Tonantem pro (7) janitore ei appositum: ideoque mox (8) tintinnabulis fastigium ædis redimivit, quod ea fere (9) januis dependebant. Ex nocturno visu etiam (10) stipem quotannis die certo emendicabat a populo, (11) cavam manum (12) asses porrigentibus præbens.

NOTÆ.

(1) *Neque aliena de se.*) Forsan exemplo Julii, qui illa neglexerat, cautior factus, sibi quoque tam infeliciter aliquando non cederet, quod innuit Valerius lib. 1. cap. 5. Notat Casaubonus ex Arthemidoro lib. 1. c. 2. moris antiqui fuisse, ut quidquid quisque de Republica somniasset, illud vel præconis voce, vel pittacio, hoc est tabula quadam descriptum indicaret.

(2) *Amici.*) Sic omnes Torrentii MSS. contra quos tamen *medici* legendum cupit motus auctoritate Dionis, Velleii, & Valerii Maximi, qui medicum illum dicunt nomine Artorium.

(3) *Castris captis.*) Supra c. 13. auctor est Valerius Maximus lib. 1. c. 5. ipsa, quæ Philippense prælium antecessit, nocte Minervæ speciem Artorio medico dormienti obortam præcepisse, ut Augustum gravi morbo licet implicitum moneret, ne ejus caussa a prælio abstineret, &c.

(4) *Per omne ver plurima.*) Qualia melancholicis, vinolentis, & febrientibus accidere tradit Aristoteles libro de insomniis c. 4. ubi & causas investigat.

(5) *Ædem Jovi tonanti.*) Hanc voverat bello Cantabrico de quo supra c. 20. & 85. ac præcipue c. 29.

(6) *Jovem Capitolinum.*) Varia sunt Jovis cognomina: templum hoc voverat Tarquinius Priscus, perfecerat Superbus.

(7) *Janitore.*) Catenis vincti janitores stabant ad portas, ut testatur ipse Suetonius lib. de claris Rhetoribus c. 3. & Ovidius amorum lib. 1. Elegia 6.

Janitor indigne dura religate catena;

Et adhuc infra eadem Elegia:

Sic dura numquam religere catena.

(8) *Tintinnabulis.*) Sensus est Augustum, ut janitoris loco prorsus esset Jovi Capitolino Jupiter tonans, hujus ædium fastigio imposuisse tintinnabula, quæ suo sono & janitoris, & tonantis etiam forte, speciem præberent aliquam. De fastigio videsis quid hoc sit in Jul. c. 81.

(9) *Januis dependebant.*) Ut hoc sono jani-

janitores monerentur, aut excitarentur. Auctor est Dio his quoque custodes insularum familiam advocare solitos (quid sint insulæ vid. in Jul. cap. 41.) His quoque ad prandium cœnamve parandam, apponendam signum datum colligere est ex Senecæ epist. 95. & ex c. 12. lib. *de brevitate vitæ*. Unde & Trimalcio ille Petronianus *symphonia signum* hoc dari curat: Martialis de hoc Apophoret. 163. cui lemma *Tintinnabulum*.

Redde pilam, sonat æs thermarum, &c.

(10) *Stipem quotannis.*) Specie aliqua miseriæ placari sibi deam Nemesim existimabant, hoc est deorum invidiam utpote feliciore fortuna utentibus obnoxiam, sicque lætissima rerum tristissimarum mentione temperabant, hinc illa vel extremi supplicii in triumphis instrumenta flagellum, tintinnabulum currui appensa jam inde ab Horatio illo Curiatiorum victore. Quibus de ritibus sæpe Plutarchus *in Camillo & Paulo Æmilio.* Fulvius Ursinus huc refert inscriptiones quas Romæ in sacra via repertas ait, sed hæ omnes anno novo vel Calendis Januarii collatam stipem testantur, quod de ea potius intelligendum videtur, quæ strenæ nomine conferebatur.

(11) *Cavam manum.*) Quod mendicantium est, ac ideo majoris abjectionis indicium, ingenuisque viris eo minus dignum, quod illis probro verteretur, ut sordide avaris, ac rapacibus, ut ex Ammiani Marcellini lib. 16. probat clare Casaubonus, sed maxime ex Claudiano in Rufinum.

Dextera quin etiam ludo concessa vagatur
Æra petens pœnasque animi persolvit avari
Terribili lucro, vivosque imitata retentus
Cogitur adductis digitos inflectere nervis.

Qua circumlocutione patet mendicantis aut rapacis viri manum exprimi. Rufinus enim ille sub Honorio imperatore præfectus prætorio trucidatus est, & sic formata manu per Constantinopolim circumlatus. Hinc de Atheniensium avaritia hoc proverbium natum est τὴν χεῖρ' ὑπίσχει ἢ ἀποθνήσκων Αττικός. *Atheniensis vel moriens cavat manum.*

(12) *Asses.*) De assibus in Jul. c. 4.

CAPUT XCII.

(1) AUSPICIA quædam & omina pro certissimis observabat. Si mane sibi (2) calceus perperam, ac sinister pro dextero, induceretur, ut dirum: si terra marive ingrediente se longinquam profectionem, forte rorasset, ut lætum, maturique & prosperi reditus. Sed & (3) ostentis præcipue movebatur. Enatam inter juncturas lapidum ante domum suam palmam, in (4) compluvium Deorum Penatium transtulit, utque coalesceret, magno opere curavit. Apud insulam Capreas, veterrimæ ilicis demissos jam ad terram languentesque ramos convaluisse adventu suo, adeo lætatus est, ut eas (5) cum Republica Neapolitanorum permutaverit, (6) Ænaria data. Observabat & (7) dies quosdam, ne aut (8) postridie nundinas quoquam proficisceretur: aut (9) Nonis quidquam rei seriæ inchoaret: nihil in hoc quidem aliud devitans, ut ad Tiberium scribit, quam (10) δυσφημίαν nominis.

NOTÆ.

(1) *Auspicia & omina.*) Hoc est discrimen harum vocum. Auspicia ab avium inspectione, auguria ab eorumdem garritu, omina ab hominum vocibus quibus vim quoque suam inesse crediderunt, quod Cicero notavit 1. *de divinatione* 102. ubi de his plura, quamquam idem auctor fulmen ipsum inter auspicia reponat ibidem lib. 2.

(2) *Calceus.*) Quo die seditione militari de qua supra c. 4. prope afflictus est, id sibi contigerat, de quo egregie Plinius lib. 2. c. 7. *Divus Augustus lævum prodidit sibi calceum*

ceum præpostere indutum, quo die seditione militari prope afflictus est. Quæ singula improvidam mortalitatem involvunt, solum ut inter ista certum sit, nihil esse certi aut miserius quidquam homine, aut superbius.

(3) *Ostentis.*) Ostentum dixere quidquid contra naturam factum genitumve esset ab ostendendo, sicut portentum a portendendo: adisis Festum in his vocibus.

(4) *Compluvium penatium.*) Id ita Torrentius explicat, ut dii penates hîc intelligantur fuisse Jupiter ille herceus ab ἑρκὸς, hoc est *septum* seu *vallum* dictus, quod *intra conseptum domus cujusque coleretur, quem etiam deum penetralem appellabant*, inquit Festus in voce *herceus*. Hujus dei meminit & Halicarnasseus lib. 1. cui & consecrata forent domorum impluvia, in quibus & aram habuisse, ad quam occisus fuerit Priamus, colligunt ex illo Ovidii versu.

Cui nihil hercei profuit ara Jovis.

Verum Penates variis in locis ædium colebantur, in cubiculo ut supra c. 7. & infra in Domitiano c. 17. maxime in foco, ut ex Valer. Max. lib. 2. c. 1. & multis aliis constare potest, in aliqua etiam atrii parte, ut ex Vitruvii lib. 6. cap. 4. Casaubonus existimat v. g. in compluvio, & denique in porticu compluvio adjuncta ex Petronio: *notavi etiam in porticu gregem cursorum cum magistro, se exercentem. Præterea grande armarium in angulo vidi in cujus ædicula erant lares argentei positi.* Unde colligere est compluvium illud penatium si in Augusti palatio fuerit, nihil aliud fuisse quam locum illum sub dio, qui intra porticus illorum esset, a compluendo dictum, sicut & in privatis domibus, in quibus *si relictum erat in medio ut lucem caperet: deorsum quo impluebat, impluvium dictum: & sursum qua compluebat, compluvium*, ut ait Varro lib. 4. *de lingua Latina*, a quo nonnihil differt Festus in voce *impluvium*. Certe verosimillimum est delatam potius fuisse palmam hanc, de qua hîc agitur, in compluvium templi Penatium ut ibi coleretur, (unde & constare potest compluvium in aperto fuisse ut refert Varro) templum enim illud haud procul a foro fuisse testatur idem ibidem Halicarnass. Ubi etiam servata dicit Trojana numina quæ secum Æneas advexerat, inter quæ & ipsum Palladium.

(5) *Cum Rep. Neapolit.*) Civitates nonnullæ aliquam Reip. Romanæ formam retinuerant, ut supra c. 46. & his sua erant vectigalia, hoc est publici reditus, ut supra ibid. in Tib. c. 49. & alibi.

(6) *Ænaria.*) Insula est in sinu Puteolano, sic dictam volunt a statione navium Æneæ. Hodie *Ischia*. Capreæ vero *Capri* de qua insula sæpe in Tiberio.

(7) *Dies quosdam.*) Hoc est peculiari sua superstitione præter dies qui infausti publice habebantur, alios etiam observabat, quos hîc recenset.

(8) *Postridie nundinas.*) Præter Calendas, Nonas, & Idus, erant quoque in mense Romano dies nundinarum, feriæ scilicet quales ferme in nostro mense hebdomadæ cum hoc discrimine, quod nono quoque die recurrerent, ex variis institutionis causis hæc præcipua videtur, ideo nempe factum, ut octo diebus rustici in agris opus facerent, nono autem die intermisso ad mercandum, legesque accipiendas Romam venirent, scitaque plebis & Senatusconsulta frequentiore populo proponerentur.

(9) *Nonis.*) Hæc est peculiaris Augusti superstitio, publica quippe superstitione ater non erat Nonarum dies; sed posterior quemadmodum & Calendarum & Iduum, ut notat ex Verrio Flacco Beroaldus, & ex Nonio Marcello c. 2. in voce *atri* patet. Idque propter infortunia quædam quæ diebus illis contigerant, de quibus Livius lib. 6. Decadis 1. videsis etiam super hac re plura dicentes, Macrobium lib. 1. c. 16. & Gellium lib. 5. c. 7.

(10) δυσφημίαν.) Hoc est maledicentiam seu infaustam nominis vel ominis significationem: Nonis v. g. quasi *non is*; cui simile est quod de eo qui Cauneas vænales clamabat Crasso navem conscendente, quasi *cave ne eas*, de quo Plin. lib. 15. c. 19. & Cicero 2. de divinatione. Postridie autem nundinarum, vel exemplo cæterorum postridianorum, qui omnes inominati erant, ut modo notatum est, vel ut existimat Torrentius, quod cum fere proficiscantur homines, ut nundinis intersint, qui postridie iter instituat, præpostere agere & quasi post bellum machinas parare videatur. Quod autem de similitudine nundinarum & novendialium dierum, qui mortuis dicati erant notat Casaub. id certe ipsas nundinas potius fecerit infaustas, quam postridianum earum diem.

CA-

CAPUT XCIII.

PEregrinarum cæremoniarum, sicut veteres ac (1) præceptas reverentissime coluit, ita cæteras contemtui habuit. Namque Athenis (2) initiatus, cum postea Romæ pro tribunali de (3) privilegio sacerdotum (4) Atticæ Cereris cognosceret, & quædam (5) secretiora proponerentur, dimisso (6) concilio & corona circumstantium, solus audiit disceptantes. Ac contra non modo in peragranda Ægypto paullum deflectere ad visendum (7) Apin supersedit: sed & Cajum nepotem, quod Judæam prætervehens, apud Hierosolymam non (8) supplicasset, collaudavit.

NOTÆ.

(1) *Præceptas.*) Erasmus & Beroaldus legunt *receptas*: contra Pulmannus & omnes Torrentii libri, præceptas retinuere, ut intelligatur de iis quas ipse præstantium virorum exemplo præcepisset supra c. 31. Majorum enim instituto Romani a peregrinis cæremoniis abhorrebant, quod a Romulo ad sua usque tempora observatum laudat Halicarnasseus lib. 2.

(2) *Initiatus.*)Hoc est sacris Cereris Atticæ mysteriis imbutus. Templum diebus initiorum, hoc est sacrificiorum ingredi, alteri licebat nemini præterquam initiato. Unde narrat Livius lib. 1. Decadis 4. ortum bellum Athenienses inter & Philippum regem Macedonum propter occisos ab Atheniensibus Acarnanas adolescentes duos, qui per dies initiorum imprudentes nec initiati templum intraverant cum turba.

(3) *Privilegio.*) Tota quippe Græcia sacerdotum illorum magna erat auctoritas.

(4) *Atticæ Cereris.*) In Attica regione urbs est Eleusis, ubi templum illud celeberrimum Cereris quæ a loco Eleusina dicta: locum ferunt hodie dici *Lepsina*.

(5) *Secretiora.*) Nulla re magis quam silentio sacræ erant ejusmodi ceremoniæ. Juvenal. Satyr. 15. v. 141.

Quis enim bonus, & face dignus
Arcana, qualem Ceteris vult esse sacerdos.

Unde & Horatius quasi abominandum, & deorum vindictæ sacrum aversari videtur eum, qui talia revelavit Ode 2. lib. 3.

Est & fideli tuta silentio
Merces, vetabo qui Cereris sacrum
Vulgarit arcanæ, sub iisdem
Sit trabibus, &c.

De his multa vulgare non formidavit Tertullianus initio libri contra Valentinianos, & D. Augustinus lib. 7. de Civitate Dei c. 20. de his adhuc infra non semel Claud. c. 26. Neron. c. 16. &c.

(6) *Concilio.*) Ex codice Salmasiano legunt *consilio*. Ut de Consiliariis adsessoribus intelligatur, ut & Tiber. c. 18.

(7) *Apin.*) De eo Plinius lib. 8. cap. 46. *Bosin Ægypto numinis vice colitur, Apin vocant insigne ei in dextro latere candicans macula cornibus lunæ crescere incipientis, nodus sub lingua quem Cantharum appellant,* &c. *sunt delubra ei gemina, quæ vocant thalamos, auguria populorum*, &c. De hoc & Herodotus lib. 2. & Solinus Polyhistor. & Macrobius lib. 1. c. 21. &c. Serapidi consecratum fuisse auctor est Eusebius lib. 8. *præparationis Evangelicæ*. Et D. Augustinus lib. 18. *de civitate Dei*; cum enim Apis rex Argivorum, navibus in Ægyptum transvectus esset, ei mortuo divinos honores habuerunt Ægyptii, ac vox *serapis* inde facta est, quia ejus ab initio conditorium venerebantur quod Græce συρὸς, ex qua primum *soros apis*, ac sensim degenerante pronuntiatione postea *Serapis* dixerunt.

(8) *Non supplicasset.*) Maxime immutatam oportuit iniquam hanc Augusti adversus Judæorum sacra voluntatem: plurima quippe illis impertita ab eo privilegia constat ex Joseph. lib. 16. *antiquitatum Judaicarum* c. 10. & ab aliis etiam Romanis, ut ex ejusdem lib. 14. c. 17. & 22. sed quod maxime huic Suetonii loco adversetur, ex Philone lib. de legatione ad Caligulam c. 9. Augustus ipse certos de suo reditus constituit ut Judæorum ritu singulis diebus sacrificia fierent DEO SUPREMO ΥΨΙΣ ΓΩ ΘΕΩ quo etiam modo Judæorum deum appellat in quibusdam edictis. Unde Casaubonus

nus existimat scriptum id vel dictum ab Augusto contra animi sententiam ne Judæorum sectæ addictus ullo modo videretur.

CAPUT XCIV.

Et quoniam ad hæc ventum est, non ab re fuerit subtexere quæ ei prius quam nasceretur, & ipso natali die, ac deinceps evenerint, quibus futura magnitudo ejus, & perpetua felicitas sperari, animadvertique posset. [1] Velitris antiquitus tacta de cœlo parte muri, responsum est, ejus oppidi civem quandoqne rerum potiturum: qua fiducia [2] Veletrini, & tunc statim & postea sæpius pene ad exitium sui cum pop. Rom. belligeraverant, sero tandem documentis apparuit, ostentum illud Augusti potentiam portendisse. Author est [3] Julius Marathus, ante paucos, quam nasceretur menses, prodigium Romæ factum publice, quo denuntiabatur [4] regem pop. Rom. Naturam parturire: Senatum exterritum censuisse ne quis illo anno genitus educaretur: eos qui gravidas uxores haberent, quo ad se quisque spem traheret, curasse ne senatusconsultum [5] ad ærarium deferretur. In [6] Asclepiadis Mendetis [7] Θεολογουμένων libris lego, Atiam, cum ad solenne [8] Apollinis sacrum [9] media nocte venisset, posita in templo lectica, dum [10] cæteræ matronæ dormirent, obdormisse: draconem repente irrepsisse ad eam, paulloque post egressum: illamque expergefactam quasi a concubitu mariti [11] purificasse se: & statim in corpore ejus exstitisse maculam, velut depicti draconis: nec potuisse umquam eximi: adeo ut mox [12] publicis balinis perpetuo abstinuerit: Augustum natum [13] mense decimo, & ob hoc [14] Apollinis filium existimatum. Eadem Atia prius quam pareret, somniavit intestina sua ferri ad sidera, explicarique per omnem terrarum & cœli ambitum. Somniavit & pater Octavius, utero Atiæ jubar solis exortum. Quo natus est die, cum de Catilinæ conjuratione ageretur in curia, & Octavius ad uxoris puerperium serius adfuisset, nota ac vulgata res est, P. [15] Nigidium comperta moræ caussa, ut [16] horam quoque partus acceperit, affirmasse, dominum terrarum orbi natum. Octavio postea cum per secreta Thraciæ exercitum duceret, in [17] Liberi patris luco [18] barbara cæremonia de filio consulenti, idem affirmatum est a sacerdotibus: quod infuso super altaria mero, tantum flammæ emicuisset ut supergressa fastigium templi ad cœlum usque ferretur: unique olim omnino Magno Alexandro apud easdem aras sacrificanti, simile provenisset ostentum. Atque etiam sequenti nocte statim videre visus est filium mortali specie ampliorem, cum fulmine & sceptro, [19] exuviisque Jovis Opt. Max. ac radiata corona super [20] laureatum currum, bis senis equis [21] candore eximio trahentibus. Infans adhuc, ut scriptum apud C. Drusum extat, repositus vespere in cunas a nutricula, loco plano, postera luce non comparuit: & diu quæsitus, tandem in altissima turri repertus est, jacens contra Solis exortum. Cum primum fari cœpisset, in [22] avito suburbano obstrepentes forte ranas silere jussit: atque ex eo negantur ibi ranæ coaxare. Ad quartum lapidem [23] Campanæ viæ, in nemore prandenti, ex improviso [24] aquila pa-

panem ei e manu rapuit: & cum altissime volasset, rursus ex improviso leniter delapsa reddidit. Q. Catulus post [25] dedicatum Capitolium, duabus continuis noctibus somniavit: prima, Jovem Opt. Max. [26] prætextatis compluribus circum aram ludentibus, unum secrevisse: atque in ejus sinum [27] signum Reip. quod manu gestaret, reposuisse: at insequenti, animadvertisse se in gremio Capitolini Jovis eundem puerum: quem cum detrahi jussisset, prohibitum monitu Dei, tanquam is ad tutelam Reip. educaretur. Ac die proximo obvium sibi Augustum, cum incognitum alias haberet, non sine admiratione contuitus, simillimum dixit puero de quo somniasset. Quidam prius somnium Catuli aliter exponunt, quasi Jupiter compluribus prætextatis tutorem a se poscentibus, unum ex eis demonstrasset, ad quem omnia desideria sua referrent: ejusque osculum delibatum digitis [28] ad os suum retulisset. M. Cicero C. Cæsarem in Capitolium prosecutus, somnium pristinæ noctis familiaribus forte narrabat: puerum, facie liberali, demissum cœlo, catena aurea, ad fores Capitolii constitisse, eique Jovem [29] flagellum tradidisse: deinde repente Augusto viso, quem ignotum adhuc plerisque avunculus Cæsar ad sacrificandum acciverat, affirmavit ipsum esse cujus imago secundum quietem sibi obversata sit. Sumenti virilem togam, tunica lati clavi [30] resuta ex utraque parte, ad pedes decidit. Fuerunt qui interpretarentur, non aliud significare quam ut is ordo [31] cujus insigne id esset, quandoque ei subjiceretur. Apud [32] Mundam D. Julius castris locum capiens, cum [33] silvam cæderet, arborem palmæ repertam conservari, ut omen victoriæ, jussit: ex ea continuo enata soboles, adeo paucis diebus adolevit, ut non æquipararet modo [34] matricem, verum etiam obtegeret, frequentareturque [35] columbarum nidis: quamvis id avium genus duram & asperam frondem maxime vitet. Illo & præcipue ostento motum Cæsarem ferunt, ne quem alium sibi succedere quam sororis nepotem vellet. [36] In secessu Apolloniæ Theogenis Mathematici [37] pergulam, comite Agrippa, adscenderat: cum Agrippæ, qui prior consulebat, magna, & pene incredibilia prædicerentur, reticere ipse [38] genituram suam, nec velle edere, perseverabat, metu, ac pudore ne minor inveniretur. Qua tamen post multas adhortationes vix & cunctanter edita, exsilivit Theogenes, adoravitque eum. Tantam mox fiduciam fati Augustus habuit, ut [39] thema suum vulgaverit, nummumque argenteum nota sideris [40] Capricorni, [41] quō natus est, percusserit.

NOTÆ.

(1) *Velitris.*) Vide ad cap. 1. &c. *tacta de cœlo parte muri* Seneca lib. 2. *naturalium quæst.* c. 49. de variis Fulminum generibus loquens ea dicit esse regalia, quorum vi tangitur vel comitium vel principalia urbis liberæ loca, quorum significatio regnum civitati minatur.

(2) *Velitrini.*) Alii legunt *Veliterni*, ut sæpe Livius qui de eorum bellis loquens lib. 8. Decad. 1. tum alia plura, tum hoc præsertim refert sancitum in eos graviter & eorum muros dissectos.

(3) *Julius Marathus.*) Libertus ille de quo supra c. 79.

(4) *Re-*

(4) *Regem.*) Hunc etiam ex libris Sibyllinis cognitum probat Cicero lib. 2. *de divinatione*, quamvis refellat. Sed de Julio Cæsare Romani tunc temporis id intelligebant, quod de Christo Domino intelligendum Christiani postea censuerunt interpretes.

(5) *Ad ærarium.*) De hoc more in Jul. cap. 28.

(6) *Asclepiadis Mendetis.*) *Mendesii* vel *Menditæ* legendum Casaubonus existimat, quia *Mendes* urbis Ægyptiacæ nomen est, miraturque haud immerito, quî factum fuerit ut Suetonius hominis dumtaxat unius, & Ægyptii, testimonium accersere coactus fuerit ad narrandam tanti momenti historiam: unde colligi posse putat idem Casaubonus noluisse Romanos Augusti historiæ scriptores hac ei fabella divinitatem astruere, ne pudicitiam matris ejus in dubium vocarent; ea præsertim ætate qua non ita faciles erant in perhibendis ut nec credendis ejusmodi visionibus: quod certe Dionysius Halicarnasseus in referenda Servii Tullii historia, aperte satis indicat lib. 4. hoc tamen vix conveniat cum opinione quæ jam tunc temporis increbuisse videtur ex nummis. Si enim hoc credi, si & nummos id ipsum innuentes percuti Augustus ipse voluerit, ut ex c. 70. supra & ex Torrentio hîc colligere est; quid ni quod jam opinione vulgi receptum erat, scribendum fuisse arbitremur, saltem a Velleio Paterculo qui in aliis tot rebus genti Juliæ non timuit adulari?

(7) θεολογουμένων.) Hoc est *divinarum dissertationum* vel *de Diis quæ Mendete coluntur*: quo posito bene legeretur *Mendetis*: quod ideo notavit etiam Casaubonus, quia Græci librorum suorum titulos sic concipere amant, ut Artemidorus, qui γεωργουμένα scripserat, Nicander ἑτεροιουμένα, Aristoteles ipse θεολογουμένα, &c. Fuit enim Mendetis religio omnium Ægyptiacarum fœdissima, ut pote in qua elegantissimæ formæ mulieres, hirco quem dei instar colebant, substernere non dubitarent, ut vidisse se scribit Herodotus, & Plutarchus in *G yllo*, aliique referunt. Unde conjicere est Asclepiadem illum in suis de religione Mendesiorum libris ostendere voluisse Augusti etiam exemplo, horrendam ejusmodi conjunctionem non ita ridiculam esse; ex ea siquidem, aut certe non absimili, magni viri gignerentur, quos inter nec Alexandrum, nec Scipionem omissos, poterit quis haud inepte suspicari.

(8) *Apollinis sacrum.*) Torrentius de pervigilio intelligit; sed hujusmodi sacro cultum Romanis Apollinem non reperias; quin imo tales Græcorum ritus abhorrebant, ut supra ex Dionysii Halicarn. lib. 2. notatum est: quod tamen quamquam detur, de pervigilio tamen locus hic intelligi nequiverit: pervigilia siquidem a noctis initio & hora, ut ajunt, lucernati ducebant initium: Atia autem non nisi media nocte venisse dicitur. Unde superest ut de sacris illis intelligatur, de quibus supra c. 53. & 78.

(9) *Media nocte.*) Hoc loco confirmatur quod de nocturnis sacris supra c. 53. & 78. cui Censorini locum hunc adde: *Romani a media nocte ad mediam noctem, diem esse existimaverunt: indicio sunt sacra publica, & auspicia etiam magistratuum, quorum si quid ante medium noctis est actum, diei qui præteriit ascribitur; si quid autem post mediam noctem & ante lucem factum est, eo die gestum dicitur, qui eam sequitur noctem.* Plaut. quoque in Pœnulo Act. 1. Sc. 2. vers. 105.

Nimia nos socordia hodie tenuit. AD. qua de re obsecro?
AN. Quia non jam dudum ad ædem Veneris venimus,
Primæ ut inferremus ignem in aram. AD. ah non facto est opus.
Quæ habent nocturna ora, noctu significatum ire occupant,
Priusquam Venus expergiscatur, prius deproperant sedulo
Sacrificare, &c.

(10) *Dum cæteræ matronæ dormirent obdormisse.*) Somnum hunc matronarum eodem sensu Casaubonus intelligit quo supra c. 78. de Augusto in ipsa sua lectica dormiente; nec enim intelligi potest, quod vult Beroaldus, de illo antiquorum more quo quidam in deorum templis dormiebant, ut responsa super his rebus acciperent, quas postulabant: quod incubare dicebatur, ea quippe divinatio per incubationem privatis solummodo ceremoniis quærebatur: hîc solenne sacrum fuit: soli cubabant, hîc matronas adfuisse patet: Castitate & jejuniis præparabantur, quorum hîc nulla mentio.

(11) *Purificasse se.*) Nec enim pollutum quemquam sacris interesse fas erat. Tibullus Elegia 1. lib. 2.

Discedat ab aris
Cui tulit hesterna gaudia nocte Venus.

Ovidius amorum libro 3. Elegia septima, &c. quod aquæ aspersionibus fiebat idem.

Pu-

Pureque lavari
Te memini, & puro secubuisse toro.

Et Persius Satyr. 2. vers. 15.

Hæc sancte ut poscas Tiberino in gurgite mergis
Mane caput bis, terque, & noctem flumine purgas.

Unde Cicero 2. de Legibus 1. *ad divos caste adeunto.*

(12) *Publicis balneis.*) Quanta eorum multitudo Romæ foret, ex hoc Plinii loco æstimare est, lib. 36. cap. 15. ubi de Agrippa Augusti genero loquitur. *Adjicit ipse in ædilitatis suæ commemoratione, & ludos* 58. *diebus factos, & gratuita præbita balnea* 170. *quæ nunc Romæ ad infinitum auxere numerum.* Cum enim rarior apud ipsos esset lini usus, sudorem sordesque corporis sæpius abluere necesse habebant, hinc Artemidorus lib. 1. *Oneirocrit.* suo tempore quotidie lavari solitos præsertim ante cibum, ut balneum nil foret aliud quam via ad cibum, quod & voluptati tantæ apud aliquos erat, ut Gordianus Junior septies, Commodus autem octies in diem lavisse legantur.

(13) *Mense decimo.*) Virgilius de Pollione Salonino Eclog. 4. in fine.

Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

Ad quem locum, Servius dicit maribus legitimum fuisse hunc nascendi mensem, ut fœminis nonum. Qua de re videsis Plinium lib. 7. cap. 5. ac præsertim Gellium lib. 3. cap. 16. varia & scitu dignissima super his narrantem.

(14) *Apollinis filium.*) Torrentius protulit numismata argentea Augusti, quorum parte aversa videtur Apollo lyram tenens medius inter hæc verba CÆSAR DIVI F. quibus videtur ambiguum consultò reliquisse an illius quem exhibet numisma, an vero Divi Julii filius intelligendus sit.

(15) *P. Nigidium.*) De eo Gellius lib. 19. c. 14. *Ætas M. Ciceronis & Cæsaris præstanti facundia viros paucos habuit; doctrinarum autem multiformium variarumque artium quibus humanitas erudita est columina habuit M. Varronem & P. Nigidium*, &c. Ubi de hujus operibus & eorum obscuritate ac subtilitate nonnulla subjungit. Figulus cognomen erat: unde Lucanus,

At Figulus cui cura deos secretaque mundi
Nosse fuit.

Hinc Dio initio lib. 45. tradit, prohibitis tum quibusdam studiis operam navare creditum. De conjuratione Catilinæ in Julio cap. 14. de Flammæ augurio vide Tib. cap. 14.

(16) *Hora partus.*) Hujus observationem vocant horoscopum. Persius Satyr. 6. v. 18.

Geminos, horoscope, varo
Producis genio, &c.

Hinc verbum horoscopare Astrologis & signa horoscopantia, hoc est ipsi partui seu ejus horæ præsidentia.

(17) *Liberi patris.*) Bacchi sic dicti vel quod animum a curarum solicitudine liberet, vel quod licentia omni liberiores faciat, &c.

(18) *Barbara cæremonia.*) A Græcis vel Romanis diversa cæremoniis. Felix semper habitum flammæ Augurium, ut supra cap. 66. de Salvidieno notatum, & infra Tiber. c. 6. & 14.

(19) *Exuviis Jovis Opt. Max.*) Eæ sunt præter fulmen & sceptrum, toga prætexta, tunica palmata & picta: quæ utraque triumphalis. Hinc Juvenalis Satyr. 10. v. 38.

In tunica Jovis & pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem quanto cervix non sufficit ulla, &c.

De hoc habitu triumphali Livius quoque lib. 10. Decad. 1. & Lampridius in Severo, &c. Coronam radiatam intellige circulum quemdam radiorum quo circumdatum caput esset, quo etiam habitu fuisse Caligulam cum se medium inter Castorem & Pollucem adorandum præberet, infra in Calig. c. 22. innuit Plinius in Panegyr. *Illi jam dudum radiatum caput & media inter deos sedes*, &c. Et Lucanus lib. 8. de Pompeio, *fulminibus manes radiisque ornabis & astris*, & Florus lib. 4. c. 2. &c. deorum enim hic præsertim ornatus.

(20) *Laureatum.*) Lauri ramis ornatum quæ arbor triumphorum & triumphantium insigne. Legunt alii *deauratum*, quod currus triumphales auro bracteati forent.

(21) *Candore eximio.*) Triumphanti Camillo tales fuerant, quod & in religionem tractum dicit Livius lib. 5. Dec. 1. quod Jovi & Apollini æquiparatus esset: unde triumphus ejus clarior quam gratior fuerat, quod tamen Scipioni nec aliis postea contigit: de quibus idem multis locis Livius.

(22) *Avito suburbano.*) Supra c. 6.

(23) *Campanæ viæ.*) Qua Capuam iter erat,

erat: viis nomina etiam ab iis qui illas straverant indita.

(24) *Aquila panem e manu rapuit.*) Idem de pileo Tarquinii Prisci Romam primum venientis refert Livius, ut futuræ regiæ dignitatis omen lib. 1. Decad. 1.

(25) *Dedicatum Capitolium.*) In Jul. c. 15.

(26) *Prætextatis.*) Pueris scilicet prætextam gerentibus de qua in Jul. c. 1.

(27) *Signum Reip.*) Aquilam vel simulacrum libertatis Beroaldus interpretatur, Romæ effigiem Torrentius qui notarum errore *R* pro *Reip.* acceptum existimat: talis certe videtur in multis nummis, & nisi illa sit, quid fuerit, fatetur nescire se Casaubonus: quidquid id est, constare videtur signum illud fuisse quo diplomata aliaque id genus Reipublicæ nomine obsignabantur. Unde futuram Augusti dominationem non immerito colligebant; morientes etenim sigillum suum sive anulum signatorium successoribus suis tradebant. Quod enim & de Alexandro moriente narrat Q. Curtius lib. 10. huc vulgo trahunt & de Tiberio moriente Suetonius c. 73. Tiber. & de privatis etiam heredibus Valerius.

(28) *Ad os suum retulit.*) Sensus est digitos suos Jovem ad os pueri admovisse osculoque illius delibatos ad suum ipsius os retulisse osculum, quasi digitis inhærens quod adorare dicebatur. De quo adhuc infra Galb. c. 5. & Plinius lib. 28. c. 2. *Sub finem in adorando dextram ad osculum referimus*, &c. *Et Jureconsulti ad legem 2. Codice de fabricensibus*, &c.

(29) *Flagellum.*) Opprimendæ libertatis signum, flagro quippe cædi Quiritem nefas. Unde Juvenal. Satyr. 10. v. 109. de Julio.

Ad sua qui domitos deduxit flagra Quirites.

(30) *Resuta.*) Franciscus Guietus interpretatur *décousue*. Salmasius refibulatam intelligit, nodis scilicet quibus astringebatur solutis. Quod quidni Suetonius dixisset? *Suta* dicuntur *resui* quemadmodum & *clausa recludi*. De hac particula *re* supra ad c. 78.

(31) *Cujus insigne.*) Vide supra in Jul. c. 45. & in Aug. 38. &c.

(32) *Mundam.*) De qua supra sæpe in Jul. c. 56. &c.

(33) *Silvam.*) Refert & Dio lib. 43. sed eo ipso quo pugnatum est loco enatum palmæ germen: utroque modo stat ominis conjectura, magnum scilicet fructum ex Julii laboribus ab Augusto capiendum; vel Augustum avunculi sui, cujus filius adoptione futurus erat, gloriam superaturum; quod palma ipsa matrice major soboles portendebat.

(34) *Matricem.*) Palmam ex qua producta erat quasi matrem, ut dixit Virgilius lib. 2. Georgic. versu 18.

Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.

(35) *Columbarum.*) Hoc nomine palumbes intellige, neque enim domesticæ illæ columbæ in arboribus considere videas.

(36) *In secessu Apolloniæ.*) Supra cap. 8. & 10.

(37) *Pergula.*) Breve quoddam ambulacrum est in edito & propatulo domus loco, ubi & professores docere & artifices opera sua ostentare solebant, ut de Apelle Plinius lib. 33. c. 10. Vopiscus in vita Saturnini sub finem *pergulas magistrales* vocat. Et Juveval. Satyra 11. v. 137.

Cui cedere debeat, omnis
Pergula, discipulus Trypheri doctoris, &c.

(38) *Genituram.*) Nativitatem Beroaldus appellat, quod & auctor hic paulo supra, *partus horam*. Sed & de ipsa conceptione potest intelligi.

(39) *Thema suum.*) Hoc est figuram quæ cœli, planetarum, & stellarum dispositionem illam exprimeret, quæ tunc erat, cum natus sive conceptus esset.

(40) *Capricorni.*) Notum Zodiaci signum, quo Sol cum pervenit, brumale solstitium incipit, nec versus Polum ultra progreditur: hoc signum regibus & imperatoribus generandis præcipue potens: Julius Firmicus lib. 8. *Prima pars Capricorni si in horoscopo fuerit inventa regem faciet ac principem, & cui maxima deferantur insignia potestatis.* Hoc nati feruntur Carolus V. Cosmus Mediceus, & Selimus Turcarum Imperator.

(41) *Quo natus est.*) 9. *Kal. Octob. paulo ante solis exortum*, ut supra c. 5. Quod tamen impossibile dicit Joseph. Scaliger lib. 2. de Emend. temporum cap. 2. quo cum Petavius lib. 10. de doctrina temporum c. 64. & lib. 11. c. 6. erratum a Suetonio diserte pronuntiat. Viri illi præstantes diem illum Augusti natalem in 21. aut 22. Julii mensis hodierni referunt, hunc existimantes eundem esse cum 9. Kal. Oct. anni Pompiliani nondum a Julio reformati (de quo supra in Julio c. 40.) & horam paulo ante Solis occasum, non exortum fuisse firmiter asseverant, quippe cum alio modo, tunc horoscopasse dici non possit

possit Capricornus, quod cæteroqui nemo dixerit, cum rei fidem faciant nummi etiamnum hodie extantes. Suetonius hic, & Manilius lib. 2.

contra Capricornus in ipsum
Convertit visus; quid enim mirabitur ille
Majus, in Augusti felix cum fulserit ortura.

Nec tamen alio quam Septembri mense Calendarii Juliani, quo scilicet utimur, natum Augustum persuadere posse videtur tantorum virorum auctoritas, quippe Dio lib. 55. idipsum diserte affirmat: Suetonius c. 5. Augustus ipse tum apud Suetonium supra c. 31. tum apud Gellium lib. 15. c. 7. ubi laudatur Fragmentum quoddam unius ex Augusti Epistolis ad Caïum nepotem suum: cujus exemplum est 8. Kal. Octob. *Ave, mi Caï, meus ocellus jucundissimus, quem semper medius fidius desidero cum a me abes, sed præcipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Caium: quem ubicumque hoc die fuisti, spero lætum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum.* Quos omnes, cum post reformatum a Julio Calendarium scripserint, alio quam Juliano modo computasse parum verisimile sit: ne etiam alia quam matutina, non vero serotina quadam hora natus credatur, obstat historia Nigidii, quam & Suetonius hoc capite & Dio eodem lib. 55. retulere. Si enim Octavius tardiorem adventum puerperio uxoris excusaverit, hoc ipso mane parturisse eam verosimillimum, ne dicam certissimum est: meridies siquidem finis erat rebus publicis agendis & supra *in Jul.* cap. 20. notatum est ex Plutarcho. Nisi noctu convocatum propter urgentem Catilinæ conjurationem Senatum, conjicias, quod nec ullus dixit, nec omissurus fuit Sallustius in illius conjurationis historia, si non nocturna modo, sed vel insolita quadam hora, Senatus hac de causa convocatus esset. Quibus positis, ut ea poni necessum omnino videtur, tota superest de Capricorno difficultas; hic enim Augusti tunc temporis horoscopus esse non potuit. Verum quid si, non quidem de nativitate, sed de conceptione factum a Theogene thema dicatur; hæc enim etiam ab Astrologis attenditur in thematibus seu figuris ejusmodi componendis, quin imo longe certiorem & præferendam esse ajunt, si ejus momentum tam certo agnosci possit, quam nativitatis? Fore videtur, ut hoc modo conveniant omnia; si enim a 23. Septembris per novem menses ordine retrogrado procedas, incidet nonus in 23. Decembris, quo tempore primas Capricorni partes Sol obtinet, & eo maxime ad imperia favorabilis est Capricornus, ut nota proxime superiore Firmicus observat. Theogenes igitur vel ipsa suæ artis præceptione, vel (quod forsan non inepte suspiceris) adulatione ductus, audita Augusti partus hora, neque ex hac imperia secundum artis regulas promitti posse advertens, ab ea ad conceptionis momentum retrogressus fuerit, quam re vera horoscopante Capricorno factam invenerit. Unde imperia promittendi, vel caussa, vel ansa; at enim Suetonius hic & supra c. 5. *natum* non *conceptum* constanter dicit? Certe alienum a probabili non videtur Suetonium hæc e Græcorum vel ipsius forte Theogenis Memoriis desumpsisse, apud quos cum γένεσις tam generationem seu conceptionem ipsam, quam nativitatem significet, hujus loco intellexerit, quod de illa tantum erat intelligendum.

CAPUT XCV.

Post necem Cæsaris, reverso ab Apollonia & ingrediente eo urbem, repente liquido ac puro sereno, [1] circulus ad speciem cœlestis arcus orbem Solis ambiit: ac [2] subinde [3] Juliæ Cæsaris filiæ monumentum fulmine ictum est. [4] Primo autem consulatu ei [5] augurium capienti, duodecim se vultures, ut Romulo, ostenderunt: & [6] immolanti omnium victimarum [7] jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra [8] paruerunt: nemine peritorum aliter conjectante, quam læta per hæc & magna portendi,

NOTÆ.

(1) *Circulus*.) Idem narrat Velleius *lib.* 2. 59. & Seneca *lib.* 2. *Quæst. naturalium c.* 2. ubi *halo* Græcis, *coronam* Latinis dici ait; & fere nonnisi noctibus apparere, ac circa Lunam & Stellas frequentiores esse subjungit. Dio & Zonaras ipsum cœlestem arcum ἶριν scilicet fuisse dicunt, neque Augusti magnitudinem, sed turbas mox futuras indicasse.

(2) *Subinde*.) Nonnumquam sumitur pro *mox* vel *statim*. Horatius Epist. *6.* lib. 1.

primum gaudere, subinde
Præceptum auriculis hoc instillare memento.

Quo sensu prodigiosum magis & significans illud erat, quam si identidem decidisset; adhuc infra de hac voce in Galba *c.* 1. *&* 10. Ejusmodi fulmina sereno cœlo decidentia bellorum civilium indicia fuere, ut & Virgilius lib. 1. Georgicorum portenta quæ Julii mortem secuta sunt, enumerans:

Non alias cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura.

& Lucanus lib. 1. inter belli civilis prodigia:

Emicuit cœlo tacitum sine nubibus ullis
Fulmen.

Quod tamen in malam partem non semper acceptum est, ut ex Virgilio Æneid. *9.* &c.

(3) *Juliæ monumentum*.) In Campo Martio de quo supra *c.* 84. *in Jul.*

(4) *Primo consulatu*.) Auctor est Dio id ei contigisse primo die Comitiorum illorum, quibus Consul factus est, unde colligit Casaubonus voces *primo consulatu* ita non accipiendas, quasi jam Consul fuisset renunciatus, sed dum captaret auguria quæ Consulatus Candidatis de more capienda erant. Contra tamen alii de Augusto Consulatum ineunte seu auspicante, locum hunc Suetonii, & aliorum testimonia de Magistratibus auspicaturis intelligunt.

(5) *Augurium captanti*.) More a Romulo instituto candidati dicebantur augurium capere, cum nocte cui Comitiorum dies illucescere debebat, ipsi cubabant extra urbem eo in loco quem augures certis cæremoniis hac de caussa consecrarent, quique Templum dicebatur. Ibi cum illuxerat vel sedentes solida sella, ut ex Festo in voce *solida* tradit Casaubonus; vel stantes, ut de Romulo Halicarnasseus *lib.* 2. *initio*, mactatis inde victimis felix aliquod signum expectabant. Hoc in Magistratuum Comitiis dicit observatum. Dicit idem Halicarnasseus etiam post sublatam monarchiam: sua vero ætate, quæ & Augusti fuit, non nisi quandam juris illius imaginem remansisse; nec enim expectabant re vera donec se signum aliquod ostenderet, sed satis esse rati si nullum intercessisset; peractis cæremoniis ad magistratum petendum discedebant, quæ cum exequeretur Augustus, illud ei re vera factum est auspicium.

(6) *Immolanti*.) Casaubonus existimat hoc esse ὕστερον πρότερον: posterius nempe dictum quod prius factum est. Dio *lib.* 56. sacrificium illud factum ait, quo die sibi bellum adversus Antonium cum potestate Prætoria delatum est. Idem & Plinius refert *lib.* 11. *c.* 37.

(7) *Jocinora replicata*.) Hoc est duplicia, quæ Valerius Maximus *lib.* 1. *c.* 6. 8. & Plinius *lib.* 11. *c.* 37. lætissimi ominis esse notaverunt.

(8) *Paruerunt*.) Beroaldus legit *patuerunt*. Levissima quidem immutatione, sed mendosa; est enim auguralis disciplinæ verbum: hoc est, *apparuerunt*, *reperta sunt*. Virgilius in 10.

Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent.

De qua voce adhuc infra *Calig.* *c.* 8.

CAPUT XCVI.

QUIN & bellorum omnium eventus ante præsensit. Contractis ad (1) Bononiam Triumvirorum copiis, aquila tentorio ejus supersedens, duos corvos hinc & inde infestantes afflixit, & ad terram dedit: notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam talem, qualis secuta est, ac exitum præsagiente. In Philippis, Thessalus quidam de futura victoria nuntiavit, auctore D. Cæsare, cujus sibi species itinere avio oc-

occurrisset. Circa [2] Perusiam sacrificio non litante, cum [3] augeri hostias imperasset: ac subita eruptione hostes omnem rei divinæ apparatum abstulissent: constitit inter haruspices, quæ periculosa & adversa sacrificanti denuntiata essent, cuncta in illos recasura qui exta haberent. Neque aliter evenit. Pridie quam Siciliensem pugnam classe committeret, deambulanti in litore, piscis e mari exsiluit, & ad pedes jacuit. Apud Actium descendenti in aciem, asellus cum asinario occurrit: [4] Eutychus, homini; bestiæ, Nicon, erat nomen. Utriusque simulacrum æneum victor posuit in [5] templo, in quod castrorum suorum locum vertit.

NOTÆ.

(1) *Bononiam.*) Prope quam Triumviratus institutus supra *c.* 14.

(2) *Perusiam.*) Supra c. 9. & 14. dixit *sacrificio non litante*. Virgilius lib. 4. Æneid.

Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio.

Ubi Servius: *Diis litatis debuit dicere; non enim sacro, sed Deo sacris litamus.*

(3) *Augeri.*) Verbum sacrorum est de quo supra c. 7. Hostiæ aliæ aliis adjutantur, donec aliqua litatum esset, ut de Paulo Æmilio apud Valerium Maximum, & de Julio *c.* 81. notare est, ubi & quid sit *litare*.

(4) *Eutychus.*) Hoc est *bene fortunatus*. *Nicon* vero vincens: idem bonum omen refertur a Plutarcho in Antonio, ubi dicitur Augustus nomen ab asinario petiisse.

(5) *Templo.*) Supra c. 18.

CAPUT XCVII.

Mors quoque ejus, de qua dehinc dicam, divinitasque post mortem, evidentissimis [1] ostentis præcognita est. Cum [2] lustrum in Campo Martio magna populi frequentia conderet, aquila eum sæpius circumvolavit, transgressaque [3] in vicinam ædem, super nomen Agrippæ, ad primam literam sedit: quo animadverso, vota, quæ in proximum lustrum [4] suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare jussit. Nam se quamquam conscriptis paratisque jam tabulis, negavit suscepturum quæ [5] non esset soluturus. Sub idem tempus ictu fulminis ex inscriptione statuæ ejus prima nominis litera effluxit. Responsum est, centum solos dies posthac victurum, quem numerum C litera notaret: futurumque ut inter Deos referretur, quod *ÆSAR*, id est, reliqua pars e [6] Cæsaris nomine, Etrusca lingua Deus vocaretur. Tiberium igitur in Illyricum dimissurus, & [7] Beneventum usque prosecuturus, cum interpellatores aliis atque aliis causis in jure dicendo detinerent, exclamavit, (quod & ipsum mox [8] inter omina relatum est) *Non, si omnia morarentur, amplius se posthac Romæ futurum*, atque itinere inchoato, [9] Asturam perrexit: & inde, [10] præter consuetudinem, de nocte ad occasionem auræ evectus est.

NOTÆ.

(1) *Ostentis.*) Supra c. 92.

(2) *Lustrum conderet.*) De censu videtur intelligendum potius quam de exercitus lustratione. Quinto quoque anno fiebat a Censoribus stante Republica, & ideo lustrum appellatum est, quia lustrabatur: hoc est, vel

vel recognoscebatur populus vel purificabatur, sue, ove, & tauro immolatis: unde nuncupatur sacrificium *suovetaurilia*.

(3) *Vicinam ædem.*) Auctor est Dio proprium Agrippæ monumentum in Campo Martio fuisse, in quod tamen corpus ejus condi noluit Augustus, sed in suum ipsius Mausoleum de quo supra *c.* 43. & infra 100. & 101. De utro hic sermo sit, non liquet; quamquam inscriptio nominis Agrippæ, de qua videtur hic agi, de ejus monumento persuaserit. Verum utut se res habet, *A* illud Augustum significabat huc brevi deferendum, vel numinis instar colendum, ac proinde moriturum.

(4) *Suscipi mos est.*) Peracto lustro, Magistratus qui illud condiderat, vota faciebat pro æternitate imperii, pro salute civium, ac postea Imperatorum, &c. facie velata, manu ad pectus admota, aliisque ejusmodi cæremoniis nuncupabat seu pronuntiabat votum, præeunte Summo Pontifice, qui illud e tabulis, in quibus exscriptum erat, prælegebat. Quod votum nuncupare est.

(5) *Non esset soluturus.*) Quasi certior factus ante proximum lustrum se moriturum.

(6) *Cæsaris nomine.*) Scilicet *ÆSAR*. Livius lib. 9. Decad. 1. refert Romanos pueros Hetruscis antiquitus literis, ita erudiri solitos, quemadmodum postea Græcis. Notat ex Hesychio Casaubonus ἄισους θέους appellari ab Hetruscis, & vocem *ÆSAR* Græcam esse, Hetrusca terminatione formatam: ἆισα enim Fatum est seu Parca.

(7) *Beneventum.*) Nomen retinuit, estque in Regno Neapolitano.

(8) *Inter omina.*) Brevi scilicet moriturum inde ominati, quod Romæ posthac se non futurum dixisset.

(9) *Asturam.*) Etiam hodie *Astura*, olim oppidum Latii, ubi Cicero ab Antonianis interfectus est, hodie exiguum Castrum adhuc *Stura*.

(10) *Præter consuetudinem.*) Non quod nocti vel maritimo itineri se commiserit; utrumque enim amabat, ut supra *c.* 82. retulit: sed quod minuta duntaxat & lenta itinera conficere solitus, ut ibidem dixit, majus susceperit, Astura enim longiori ab urbe distat intervallo, quam quod solitis itineribus emetiretur: unde tamen adhuc evehi non dubitavit, concurrente, ut patet, & venti placidioris occasione & noctis, quod postea Veteres more suo in futuræ mortis omen (sed postquam illa contigisset) traxerunt.

CAPUT XCVIII.

CAUSSAM valetudinis contraxit ex profluvio alvi. (1) Tunc Campaniæ ora, proximisque insulis circuitis, Caprearum quoque secessui quatriduum impendit: remississimo ad otium & ad omnem comitatem animo. Forte Puteolanum sinum prætervehenti, (2) vectores nautæque de (3) navi Alexandrina, quæ tantum quod appulerat, candidati, coronatique, & thura libantes, fausta omina & eximias laudes congesserant: *Per illum se vivere: per illum navigare: libertate atque fortunis per illum frui.* Quare admodum exhilaratus, (4) quadragenos aureos (5) comitibus divisit, jusque jurandum, & cautionem exegit a singulis, non alio datam summam, quam in emptionem (6) Alexandrinarum mercium absumpturos. Sed & cæteros continuos dies inter varia munuscula, togas insuper ac pallia distribuit, lege proposita, ut (7) Romani Græco, Græci Romano habitu & sermone uterentur. Spectavit assidue & (8) exercentes ephebos, quorum aliqua adhuc copia ex (9) vetere instituto Capreis erat. Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissa, immo exacta jocandi licentia, (10) diripiendique pomorum & obsoniorum, rerumque (11) missilium. Nullo denique genere hilaritatis abstinuit. Vicinam (12) Capreis insulam Ἀπραγόπολιν appellabat, a desidia secedentium illuc e comitatu suo. Sed ex dilectis unum Masgabam nomine, quasi conditorem insulæ, (13) κτιστὴν vocare consueve-

sueverat: hujus Masgabæ, ante annum defuncti, tumulum cum ex triclinio animadvertisset magna turba, [14] multisque luminibus frequentari, versum compositum ex tempore clare pronuntiavit,

(a) Κτίστου δὲ τύμβον εἰσορῶ πυρούμενον.

Conversusque ad [15] Thrasyllum Tiberii comitem, contra accubantem, & ignarum rei, interrogavit cujusnam Poëtæ putaret esse: quo hæsitante, subjecit alium:

(b) Ὁρᾷς φάεσσι Μασγάβαν τιμώμενον:

De hoc quoque consuluit: cum ille nihil aliud responderet, quam cujuscumque essent, optimos esse: [16] cachinnum sustulit, atque in jocos effusus est. Mox Neapolim trajecit, quanquam & tum infirmis intestinis morbo variante: tamen & [17] quinquennale certamen gymnicum honori suo institutum perspectavit; & cum Tiberio ad [18] destinatum locum contendit. Sed in redeundo, aggravata valetudine, tandem [19] Nolæ succubuit: revocatumque ex itinere Tiberium, diu [20] secreto sermone detinuit, neque post ulli majori negotio animum accommodavit.

INTERPRETATIO.

(a) *Conditoris tumulum video incensum.*
(b) *Vides luminibus honoratum Masgabam.*

NOTÆ.

(1) *Campaniæ.*) *Terra di lavoro* in regno Neapolitano. Puteoli *Pozzuoli* in eadem regione. Capreæ *Capri*.

(2) *Vectores.*) Dicuntur tam qui vehunt quam qui vehuntur.

(3) *Navi Alexandrina.*) Hanc Beoraldus existimat unam e tabellariis fuisse, quæ secuturæ classis adventum denuntiarent. In eundem ferme sensum Torrentius, qui legendum existimat *quædam*, aut prorsus delendum, ut scribatur *quæ tantum quod*, hoc est, *modo* vel *paulo ante advenerat*, quod supra c. 63. ex Pulmanno; cum vulgati legant hic, *quæ tunc quidem advenerat*. Contra Casaubonus existimat eam esse classem quæ & commeatus Alexandrinus dicitur huic Auctori in Nerone c. 20. Ex legibus enim Ægypto impositis, cum illam Augustus Provinciam fecit sup. c. 18. certus frumenti modus debebat ab illa suppeditari, & Romam invehi ad illas frumentationes & divisiones, de quibus supra c. 37. & in Julio c. 26. & 41. & alibi passim in hoc Opere. Candidatos autem illos intellige candidis vestibus indutos, & pro *omina* in aliquibus legi *omnia*.

(4) *Quadragenos aureos.*) Hoc est 175. lib. Aureus unus ex Budæo *lib.* 2. *de Asse*, centum sestertiis æquivalet. Vide & in Othone c. 4.

(5) *Comitibus.*) Suis scilicet ipsius Augusti. Videsis in Julio *c.* 4. & in Caligula *c.* 19. ubi de amicorum cohortibus.

(6) *Alexandrinarum mercium.*) Frequentes erant tunc temporis Alexandria in Italiam navigationes tum annonæ caussa, tum mercaturæ, cujus palma penes Alexandrinos erat. Hi invehebant aromata, libros, chartas, papyrum, lina, stuppas, syndones, vestes tum Babylonicas, tum Ægyptiacas, mancipia illa venusta de quibus supra *c.* 83. &c.

(7) *Romani Græco, &c.*) Hoc est, Romani pallium sumerent, Græci togam. Vide in Jul. c. 48. Inde videtur quæsitus ludus & delectatio; vero enim simile est, neque Romanos græce, neque Græcos latine, satis expedite locutos.

(8) *Exercentes Ephebos.*) Græcam loquendi formulam observat Casaubonus, pro *exercentes se*. Sed jam supra eodem modo in Julio c. 26. & ex ipsius Julii, ut videtur, epi-

stola. Ephebi sunt pueri a decimoquarto ætatis anno; hac enim ætate incipiebat ἐφηβεία, auctore Donato. Hæc prima adolescentia, seu extrema pueritia; hinc apud Romanos in palæstrarum ædificiis membrum erat exercendis ejusmodi adolescentibus destinatum: quod Græco ritu ephebeum dicebatur.

(9) *Vetere instituto.*) Græco scilicet: nam Capreas quoque Græci tenuere, ut & Tacitus Annal. 4. auctor est, & ex hoc loco colligas, quin & has regiones quæ Regnum Neapolitanum hodie constituunt. Strabo lib. 5. de Neapoli loquens, inter alias Græcanici ritus reliquias refert gymnasia & puberum cœtus.

(10) *Diripiendi pomorum, &c.*) Eadem loquendi ratio & apud Plautum in Captivis, *nominandi istorum copia*, & Varronem lib. 2. c. 1. de Re Rustica, *principium generandi animalium*: & Gellius Suetonio coætaneus, *magis admonendi quam alios docendi gratia, lib.* 16. *c.* 8.

(11) *Missilium.*) Torrentius in libro vetustissimo legit *rerumque missilia:* quod & potest, ut in Caligula c. 18. & Nerone c. 11. Missilia hæc dicit esse Beroaldus, quæ ex liberalitate Principum spargi solerent in vulgus, quæ quamvis & missilia dicta sint, non tamen hoc loco sic intelligenda videntur: unde multo melius Torrentius de missilibus rebus vel cibis intelligit, qui e convivio mitti ad aliquem vel absentem, vel alibi discumbentem; cum revera iste mos innuatur *lib.* 2. *c.* 4. apud Macrobium, ubi quidam eques dicitur, petita ab Augusto mittendi turdi venia, misisse per fenestram.

(12) *Capreis.*) Torrentius legendum censet *Capreas*; quia dicit Suetonius Augustum non nisi quatriduo Capreis fuisse; unde colligit, id ab ipso dictum in ora Campaniæ de ipsa Caprearum insula. Sed capitis hujus initio dixit ea se relaturum, quæ in ora Campaniæ proximisque insulis fecisset: de his enim loqui videtur ab his verbis, *spectavit assidue*, ac præsertim de Capreis, ad hæc verba *trajecit Neapolim*. Ex quibus colligere est, ex insulis illis demum in continentem trajecisse, sed in illarum aliqua saltem fuisse (si Capreis non esset) cum ἀπραγόπολιν dixit, hoc est *otii* seu *desidiæ* civitatem: ἀπραγία enim *desidia* est, πολίς vero *civitas*.

(13) Κτιςῶν.) Κτιςής *creator* sive *conditor* significat. Suetonius autem dicit *quasi conditorem*. Nec enim ipsius Masgabæ insula erat, utpote quam a Neapolitanis redemptam ab Augusto dixit supra c. 92. Sed per facetias sic appellasse creditur, quod cum incolis illam frequentari vellet, hanc Masgabæ curam detulerat, qui ideo ab ipsis popularibus quasi revera conditor insulæ colebatur. Instituto in ejus honorem anniversario cultu ex more supra notato c. 1. hunc Masgabam, quamvis de eo nihil legendo repererit, Afrum tamen fuisse Casaubonus ex nomine suspicatur.

(14) *Multisque luminibus.*) Hinc intelliguntur facta tunc temporis Masgabæ parentalia, quibus & cerei & faces accendebantur; nec eo solum tempore, sed & in tumulis aliisque locis in quibus Religionis aliquid inesse suspicabantur, lumina apponebant; qui mos ad Martyrum Christianorum tumulos translatus, ad nos usque pervenit. Nec Religionis tantum ergo, sed & in publica lætitia diebusque festis, lucernas, cereos, funaliaque accensa reperias. Juvenal. Sat. 12.

Cuncta nitent, longos erexit janua ramos
Et matutinis operitur festa lucernis.

Et infra in Tiberio c. 13. in Caligula c. 13. & alibi. Seneca postremis libri de brevitate vitæ verbis.

(15) *Thrasyllum.*) Mathematicum de quo plura in Tiberio. De comitibus in Julio c. 4. &c.

(16) *Cachinnum.*) Propter imperitiam Thrasylli, qui Mathematicus & divinationis peritus Poëtæ nomen ignorabat.

(17) *Quinquennale.*) De his supra c. 59 & infra Claud. c. 12. &c.

(18) *Destinatum locum.*) Beneventum scilicet, quousque Tiberium comitari destinarat. Idem enim dicit Velleius lib. 2. c. 23.

(19) *Nolæ.*) Campaniæ civitas est, nomen retinens.

(20) *Secreto sermone.*) Tacitus 1. Annal. 5. dicit satis compertum non fuisse, *an spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit*; *acribus namque custodiis domum & vias sepserat Livia*, &c. Quod tamen Suetonius iterum confirmat lib. sequenti c. 21. & Velleius lib. 2. c. 23. Negant prorsus Græci, ex quibus Dio id quod prodidit scriptum fuisse affirmat a pluribus & fide dignissimis Auctoribus.

C A-

CAPUT XCIX.

SUPREMO die identidem exquirens, an jam de se tumultus foris esset, petito speculo, capillum sibi comi, ac malas [1] labentes corrigi præcepit. Et amicos admissos percunctatus, *Ecquid iis videretur* [2] *mimum vitæ commode transegisse*, adjecit & clausulam: A. V. C. DCCLXVII.

[a] [3] Δότε κρότον, καὶ πάντες ὑμεῖς μετὰ χαρᾶς κτυπήσατε.

Omnibus deinde dimissis, dum advenientes ab urbe de [4] Drusi filia ægra interrogabat, repente in osculis Liviæ, & in hac voce defecit: *Livia, nostri conjugii memor vive, ac vale*: sortitus exitum facilem, & qualem semper optaverat. Nam fere quoties audisset, cito ac nullo cruciatu defunctum quempiam, sibi & suis [5] εὐθανασίαν similem (hoc enim & verbo uti solebat) precabatur.

INTERPRETATIO.

(a) *Date plausum, & vos omnes cum gaudio* manus *tundite*.

NOTÆ.

(1) *Labentes.*) Casaubonus legit *labantes*, notatque etiam hac in re, vel Augusti dissimulationem, quasi voluisset composito vultu spem facere longioris vitæ: vel, quod probabilius fuerit, quemdam Antiquorum morem qui diligenter id caverent, ne sibi morientibus indecorum quid aut minus compositum esset. Conjecturam firmat aliquibus Euripidis & Homeri in Odyssea locis, quibus addere licuerit locum illum c. 82. supra in Julio, qui ut honestius caderet, sinum togæ ad ima crura deduxit. Simile quid innuere videtur Seneca lib. de Tranquillitate c. 12. de Turannio quodam.

(2) *Mimum.*) Allusit ad Histrionem qui laudatur cum omnes Fabulæ Actus transegit, ut par est ex veteri Græcorum Proverbio μῖμος ὁ βίος: juxta quem Augustus, & post illum Seneca Epist. 80. & Laërtius in Zenone, & Epictetus Enchiridii c. 23. &c.

(3) *Δότε, &c.*) Hæc verba paulo aliter ex veteri codice eruisse se dicit Turnebus Advers. lib. 24. c. 1. sed eodem sensu: hæc est enim communis tam Græcis quam Latinis Comœdiarum clausula. Unde Horatius:

Donec cantor, Vos plaudite, dicat.

(4) *Drusi filia.*) Drusilla Livilla, Druso & Antonia minore genita, de qua Claud. c. 1. in fine.

(5) Εὐθανασίαν.) Facilem mortem, de qua Horatius Sat. 1. lib. 1. v. 118.

qui se vixisse beatum
Dicat & exacto contentus tempore vitæ,
Cedat uti conviva satur.

CAPUT C.

UNUM omnino ante efflatam animam signum alienatæ mentis ostendit, quod subito pavefactus, a quadraginta se juvenibus abripi questus est. Id quoque magis præsagium quam mentis deminutio fuit: siquidem totidem milites [1] Prætoriani extulerunt eum in publicum. Obiit in [2] cubiculo eodem quo pater Octavius: Duobus Sextis, Pompeio & Apuleio Coss. XIV. Kal. Septembris, hora diei nona, septuagesimo & sexto ætatis anno, diebus quinque & triginta minus. Corpus [4] Decuriones municipiorum & coloniarum a Nola [5] Bovillas usque deportarunt: noctibus propter [6] anni tempus, cum interdiu in basilica cujusque oppidi, vel in [7] ædium sacrarum maxima reponeretur. A Bovillis equester

 ordo

ordo suscepit, urbique intulit, atque in vestibulo domus [8] collocavit. Senatus & in funere ornando, & in memoria honoranda eo studio certatim progressus est, ut inter alia complura censuerint quidam, funus [9] triumphali porta ducendum, præcedente [10] Victoria, quæ est in curia, canentibus [11] næniam [12] principum liberis utriusque sexus. Alii exsequiarum die [13] ponendos anulos aureos, ferreosque sumendos: nonnulli [14] legenda ossa per sacerdotes [15] summorum collegiorum. Fuit & qui suaderet appellationem mensis Augusti in Septembrem transferendam; quod hoc genitus Augustus, illo defunctus esset. Alius, ut omne tempus a primo die natali ad exitum ejus, seculum Augustum appellaretur, & ita in fastos referretur. Verum adhibito honoribus modo, [16] bifariam laudatus est: pro æde D. Julii a Tiberio: & pro Rostris [17] Sub veteribus, a Druso Tiberii filio, ac Senatorum humeris delatus in Campum, crematusque. Nec defuit vir prætorius, qui se effigiem cremati [18] euntem in cœlum vidisse jurasset. [19] Reliquias legerunt primores equestris ordinis, [20] tunicati & discincti pedibusque nudis, ac in [21] Mausoleo condiderunt. Id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis, sexto suo consulatu exstruxerat: circumjectasque silvas & [22] ambulationes in usum populi tunc jam publicarat.

NOTÆ.

(1) *Prætoriani.*) Honoratiores erant aliis, & ante Prætorium excubabant. Inter hos ascripti quoque amici & voluntarii ac fortissimi quique, ut hoc loco patet, quorum numerum per bella civilia auctum, cum ante nonnisi horum unica cohors esset, Augustus in novem cohortes distribuit, & circa se habuit. De his adhuc infra sæpe.

(2) *Cubiculo.*) Tacitus lib. 1. Annalium: *Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: quod idem dies accepti quondam Imperii Princeps, & vitæ supremus.* Quod & Dio confirmat. De primo ejus Consulatu, is quippe gradus fuit & aditus ad reliquos honores quibus postea cumulatus est.

(3) XIV. *Calendas Septembris.*) Augusti mensis decimo nono a quo ad IX. Kalend. Octobris, quo die natus erat, desunt triginta quinque dies, ut recte narravit Auctor. Quod & de annis ejus vitæ itidem computare facile est. Natus siquidem anno U. C. 691. obiit 766. ut ex Fastis colligere est.

(4) *Decuriones.*) Hi sunt illarum quasi Senatores, de quibus supra c. 46. ut & de municipiis & coloniis, in Julio c. 8. & 14.

(5) *Bovillas.*) Oppidum Latii, hodie *Babuco*. Ferrario alter est quoque ejusdem nominis pagus Romæ vicinus, cujus meminere Ovidius 3. Fast. & Propertius Eleg. 1. lib. 4. Suburbanam hic Bovillam, ille suburbanas Bovillas appellat. Unius tantum meminit Plinius lib. 3. c. 5.

(6) *Anni tempus.*) Calores scilicet mensis Augusti.

(7) *Ædium sacrarum maxima.*) Vulgati legunt *in æde sacrarum maxima.* Hoc ideo notavit Suetonius, quia non aliud honoris maximi majus indicium est; id enim Romanis legibus vetitum erat, quin imo ne in urbes quidem recipi mortuos fas erat; quod ea quæ superis diis sacrata erant, solo rei funestæ contactu pollui crederent. Nec id Romanis tantum, sed & Judaïcis legibus idem fieri nefas erat, ut ex lib. 2. Regum c. 14. 15. & 23. constat.

(8) *Collocavit.*) De collocatione supra in Julio c. 84.

(9) *Trium-*

(9) *Triumphali porta.*) Idem refert Tacitus 1. Annalium. Hac pompa triumphorum traducebatur, ubi hodie Xenodochium Sancti Spiritus. Visunturque prope Vaticanum in interiore fluminis ripa pontis & portæ quondam reliquiæ.

(10) *Victoria.*) Hanc Victoriæ imaginem olim Tarento advexerat Augustus, & in Curia Julia a se in Julii honorem dedicata posuerat.

(11) *Næniam.*) Funebre carmen de quo jam in Julio nonnulla c. 84. & Festus & Nonius, ac præsertim Cicero 2. de Legibus meminere: *Honoratorum virorum laudes in concione memorentur, easque etiam cantus ad tibicinem prosequatur, cui nomen Nænia.* De aliis etiam rebus Nænia dicitur, ut ex Quintiliani lib. 8. c. 2. patet.

(12) *Principum liberis.*) Quasi communem parentem lucturis: Næniam enim cæteroqui cantabant mortuorum propinqui, aut saltem eorum loco præficæ, de quibus in Julio c. 84.

(13) *Ponendos anulos aureos.*) Equestris & Senatoriæ dignitatis insignia; ferrei enim plebis erant.

(14) *Ossa legenda.*) Colligenda post cremationem. Virgil. in 6.

Ossaque lecta cado texit Corinæus aheno.

(15) *Summorum collegiorum.*) Quod & legibus vetitum erat, ut de ædibus sacris dictum. Hi Sacerdotes erant, Pontifices, Augures, Septemviri epulones, & Quindecimviri sacris faciundis, quibus commissum erat quidquid Sacerdotale spectabat officium. His accessere postea sodales Augustales, de quibus infra.

(16) *Bifariam.*) Hoc est duobus, ut patet, locis. Ita & *plurifariam* Claud. c. 21.

(17) *Sub veteribus.*) Locus Urbis prope Forum romanum sic dictus. Legunt quidam *sub veteribus rostris*: qui enim de Urbe scribunt, nova & vetera rostra recensent.

(18) *Euntem in cælum.*) Ut de Romulo Proclus apud Livium, &c. Dio refert prætorio illi viro nomen fuisse *Numerius Atticus*, a quo testimonium illud HS. vicies emerat Livia. Hinc erecta Augusto templa, & consecrati sexus utriusque Sacerdotes, &c.

(19) *Reliquias legerunt.*) Perusto cadavere, cognati & amici colligebant cineres & ossa quæ cado sive urna condita deferebant, pura tamen aqua prius aspersi, & ita expiati seu lustrati a Sacerdote. De quo lib. 6. in funere Miseni:

Idem ter socios pura circumtulit unda
Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ,
Lustravitque viros, &c.

Porro Casaubonus sic dispositum fuisse cadaver existimat, ut ossa ejus & cineres nullo negotio discerni quiverint. Quod certe ita fuisse oportet, alioqui animalium etiam quæ simul plerumque comburebantur, ossa potuissent, vel ipsa legi, vel confundi. Quod autem de linteo quodam lini ἀσβέςȣ, hoc est incombusti, narrant aliqui, id commentitium existimat, & ex Plinii perperam explicati auctoritate male deductum: hujus tamen aperta videtur super hac re sententia, lib. 19. c. 1. *Inventum est etiam* (linum) *quod ignibus non absumeretur. Vivum id vocant, ardentesque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis quam possent aquis. Regum inde funebres tunicæ corporis favillam ab reliquo separant cinere*, &c. Fateor equidem illud in usu vulgari esse non potuisse, adeo siquidem inventu rarum erat, ut inventum æquaret *pretia excellentium margaritarum*, ut ait idem ibidem Plinius: sed ut aliquid sit rarum, non continuo sequitur nullum esse. Plinii auctoritati accedit & Plutarchi; is enim lib. de Oraculorum defectu tradit linum id in rupe Carystia nasci, &c. Meminit etiam Pausanias in Atticis.

(20) *Tunicati & discincti.*) Hoc in aliorum quoque funeribus factum indicat Tibullus:

Pars quæ sola mei superabit corporis, ossa
Incinctæ nigra candida veste legant.

Nudis quoque pedibus alias cerimonias peragebant, ut de Vestalibus Florus testatur lib. 1. c. 13. & Ovid. 6. Fast.

Huc pede matronam nudo descendere vidi, &c.

(21) *Mausoleo.*) Hujus adhuc visuntur reliquiæ prope Adriani Mausoleum, quod hodie montem Sancti Angeli indigitant.

(22) *Ambulationes.*) Suas etiam monumen-

mentis leges imponebant, ne v. g. quisquam inferretur contra vetitum, ut de filia sua & nepte Augustus vetuit, terminos statuebant, ut quid religiosi loci, quid puri circa relinqueretur, appareret. De quo videsis Horatii Interpretes ad Sat. 8. lib. 1. & de ambulationibus illis Strabonem lib. 5. ubi & de Mausoleo toto plura & egregia narrat.

CAPUT CI.

TESTAMENTUM, L. Planco, C. Silio, Coss. III. Nonas Aprilis ante annum & quatuor menses quam decederet, factum ab eo, ac duobus codicibus, partim ipsius, partim libertorum Polybii & Hilarionis manu scriptum, depositumque [1] apud se Virgines Vestales, cum tribus signatis æque [2] voluminibus protulerunt. Quæ omnia in Senatu aperta atque recitata sunt. Heredes instituit primos, Tiberium [3] ex parte dimidia, & sextante, Liviam [4] ex parte tertia, quos & ferre [5] nomen suum jussit: [6] secundos, Drusum Tiberii filium [7] ex triente, & ex partibus reliquis Germanicum, [8] liberosque ejus tres sexus virilis: tertio gradu, propinquos amicosque complures. Legavit [9] Populo Romano quadringenties, [10] tribubus tricies quinquies HS. Prætorianis militibus [11] singula millia nummorum: cohortibus [12] urbanis [13] quingenos: legionariis [14] trecentos nummos: [15] quam summam repræsentari jussit: nam & [16] confiscatam semper repositamque habuerat. Reliqua legata varie dedit: [17] produxitque quædam ad vicena sestertia: quibus solvendis annuum diem finiit, excusata rei familiaris mediocritate: nec plus perventurum ad heredes suos, quam [18] millies & quingenties professus: quamvis viginti proximis annis [19] quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset: quod pene omne cum duobus paternis patrimoniis, cæterisque hereditatibus in Rempub. absumpsisset. Julias, filiam neptemque, [20] si quid his accidisset, vetuit sepulcro suo inferri. De tribus voluminibus, uno, mandata de funere suo complexus est: altero, [21] indicem rerum a se gestarum: quem vellet incidi in [22] æneis tabulis, quæ ante Mausoleum statuerentur: tertio breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniæ in ærario & [23] fiscis, & vectigaliorum residuis. Adjecit & libertorum servorumque nomina, a quibus ratio exigi posset.

NOTÆ.

(1) *Apud se.*) Legunt alii *apud sex*, Mendose. Idem de Julio c. 83. & de Antonio supra c. 17.

(2) *Voluminibus.*) Quatuor ea fuisse auctor est Dio lib. 56. Sed quartum, partem tertii fuisse magis quam separatum opus existimat Casaubonus: illo enim præcepta bene gubernandi & Tiberio & Reipublicæ relinquebat, & rerum omnium statum propria manu perscripsisse, auctor est Tacitus, qui & a-

& alia etiam refert, de quibus in fine hujus capitis agitur.

(3) *Ex parte dimidia.*) In Julio c. 83. dictum est totam hereditatem assis nomine appellari, & ejus instar duodecim unciis constare: pars ergo dimidia sunt sex unciæ, quibus addito sextante, octo fiunt unciæ; sextans enim est sexta pars hereditatis. Octo unciæ bes vulgo dicuntur. De Testamento Augusti, in quo Tiberius ex parte dimidia & sexta fuit heres institutus, nempe ex besse, meminit Cujacius ad l. 27. §. 8. ff. ad Senatuscons. Trebellianum.

(4) *Ex parte tertia.*) Lege Voconia cavebatur ne quis census, hoc est, qui centum millia in bonis haberet, mulieri aut virgini supra quadrantem bonorum suorum Testamento relinquere posset, aut ei plus donare quam ad heredem heredesve pertineret: unde scribit Dio lib. 56. Augustum a Senatu impetrasse ut hac Lege solveretur in gratiam Liviæ.

(3) *Nomen suum.*) Id qua ratione fieri deberet, supra in Julio c. 83. Notat præterea Casaubonus cætera Augusti nomina jam inde ab adoptionis, de qua supra c. 65. tempore Tiberio indita fuisse, sed *Augusti* cognomen sibi uni servasse patrem, quod illud communicari nollet, utpote quo potentiæ suæ partem non exiguam consistere crederet. Livia quoque post mortuum Augustum, Augustæ nomen recepit & Juliæ (nam in Juliam quoque familiam adoptata est, auctoribus Tacito & Velleio) quæ tamen, ipso vivente, nomina non assumpserat.

(6) *Secundos.*) Hoc est substitutos, de quibus supra in Julio c. 83.

(7) *Triente.* Quatuor unciis. ibid.

(8) *Liberosque ejus.*) De his in Claudio c. 7.

(9) *Populo.*) Hoc est, civibus Romanis, qui ejusmodi largitionum partem capere solerent, aut possent. Vox *populus* omnes cives complectitur; ad differentiam plebis, quæ Senatu & Equitibus exceptis, cæteros cives continet, quamquam has voces & hic Auctor, & alii plerumque promiscue usurpent. Quadringenties sunt 1750000. lib.

(10) *Tribubus.*) Vocem hanc a quibusdam codicibus abesse Beroaldus affirmat, qua sublata legeretur, *Populo Romano quadringenties tricies quinquies*, aperto sensu. Verum quia vulgatior habita est prior lectio, hanc ita servat Lipsius Electorum lib. 1. c. 12. ut tamen non *tribubus*, sed *tribulibus* substituat. Horum appellatione Augusti tribules, de quibus supra c. 40. intelligens extra sortem donatos, quia cæteroqui bis idem diceret, cum populi nomine aliud nihil intelligat quam Tribus ipsas quæ numero triginta quinque populum constituebant universum, quod & de hujus divisione supra notatum est. Verum hoc nec a Dione nec a Tacito prætermittendum fuisse, si tanta liberalitate erga illos usus esset, verosimillime Torrentius existimat, & Beroaldi sententiam præfert. Casaubonus nihil immutat, Tribusque sic distinguit a populo, ut illarum appellatione intelligantur e sola plebe pauperrimi. Et re vera apud Auctores passim observare est, modo tres, modo quatuor populi ordines innui, quorum ultimus Tribus nomine nuncupetur, Martialis lib. 8. Epig. 15.

Dat Populus, dat gratus Eques, dat thura Senatus,
Et ditant Latias tertia dona Tribus.

Et sæpe etiam Tribules dicuntur e plebe vilissimi, ut Horatius:

Et cum pileolo soleas conviva Tribulis.

Et Martial. lib. 9. Epig. 50.

Nunc anus & tremulo vix accipienda Tribuli.

(11) *Singula millia.*) HS. Vide in Julio c. 26. Summa est 43. lib. 15. s.

(12) *Urbanis.*) Has distinguit a Legionariis, quod hæ in Provinciis, illæ in Urbis regionibus ad earum custodiam dispositæ essent. Supra c. 30.

(13) *Quingenos.*) HS. 21. lib. 17. s. 6. d.

(14) *Tricenos.*) 13. lib. circiter.

(15) *Quam summam.*) Non postremam tantum, sed & eam Casaubonus intelligit, quæ ex illis omnibus exurgeret, & certe dubio locus non videtur esse. Hæc autem additis in unam omnibus partibus, qua ratione supra computatæ sunt nostro ritu 1903203. lib. 12. s. 6. d.

(16) *Confiscatam.*) Fiscis conditam. Vide supra c. 15.

(17) *Produxitque.*) Sic intelligit Torrentius, ut quæ legata, vicena HS. excederent, horum diem, hoc est, solutionem distulerit in annum. Hæc sunt 875. lib.

(18) *Millies & quingenties.*) 6562500. lib.

(19) *Qua-*

(19) *Quatcrdecies millies*.) 61250000. lib.

(20) *Si quid accidisset*.) His verbis utebantur, vitandi ominis caussa, ne scilicet mortem pronuntiarent.

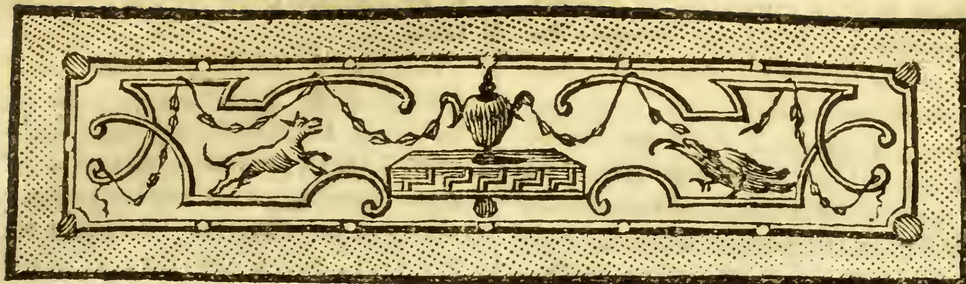
(21) *Indicem rerum*.) Descriptum hujus exemplum cum Ancyrani postulassent, in Augusti Templo magnifice exposuerunt. Habetur hodie sub titulo Lapidis Ancyrani, sed multis modis vel ab initio vel temporum iniquitate corruptum. Videsis ad calcem operis.

(22) *Æneis tabulis*.) Notat Casaubonus στήλας dici apud Dionem: unde colligere est in pilæ quadratæ facies insertas fuisse.

(23) *Fiscis*.) Jam supra notatum est, fiscum dici propriam Principis pecuniam; ærarium vero, publicam populi. c. 15.

C. SUE-

C. SUETONII TRANQUILLI

DE XII. CÆSARIBUS

LIBER III.

TIBERIUS NERO CÆSAR.

CAPUT I.

[1] PATRICIA gens Claudia (fuit enim & alia plebeia, nec potentia minor nec dignitate) orta est [2] ex Regillis, oppido Sabinorum. Inde Romam [3] recens conditam, cum magna [4] clientum manu commigravit, auctore [5] Tito Tatio consorte Romuli: vel, quod magis constat, [6] Atta Claudio gentis [7] Principe, post Reges exactos sexto fere anno, a patribus in patricios cooptata. Agrum insuper trans [8] Anienem clientibus, [9] locumque sibi ad sepulturam [10] sub Capitolio publice accepit. Deinceps procedente tempore, duodetriginta consulatus, dictaturas quinque, censuras septem, triumphos septem, duas [11] ovationes adepta est. Cum [12] prænominibus cognominibusque variis distingueretur, Lucii prænomen consensu repudiavit, postquam e duobus [13] gentilibus præditis eo, alter latrocinii, cædis alter convictus est. Inter cognomina autem, & [14] Neronis assumpsit, quo significatur lingua Sabina fortis ac strenuus.

NOTÆ.

(1) *Patricia*.) De Patriciis in Julio c. 41. & Augusto c. 2. Hæc autem gens dicta fuit Pulchrorum ad differentiam plebeiæ, quæ Marcellorum. De quibus Cicero *lib.* 1. *de Oratore* plura. Utrum autem hæ familiæ ut nominis, sic & ejusdem, necne, originis fuerint, haud reperio. Certe ex Cicerone *lib.* 9. *Epist. Famil.* & 2. *de Legibus* constat, aliis quoque Romanorum nominis & originis ejusdem familiis id contigisse, ut altera patricia foret, & altera prebeia: quod evenire necesse erat, cum non tota gens aliqua, sed quædam ejus familia a patriciis ad plebem transibat, ut ab uno e patriciis Claudiis, adstipulante Cæsare, factum vidimus supra in Julio c. 20.

(2) *Regillis*.) Dionysio Halicarnasseo & Stephano *Regillus*: Livio *Regillum* dicun-

tur. Distat ab Urbe, teste eodem Halicarnasseo, sexaginta stadiis prope Tiberim. Sabinorum autem nomen etiam hodie *li Sabini*, regioque ipsa *Sabinia*.

(3) *Recens conditam*.) Prior hæc Suetonii sententia de Claudiorum migratione nullibi legi testatur Beroaldus, posteriorem confirmat Dionysius Halicarnasseus, & alii passim Historici: imprimis Plutarchus in Publicola, ubi seditione popularium ad id coactum refert, ac Sabinarum familiarum quinque millia secum deduxisse.

(4) *Clientum*.) De clientibus supra in Julio c. 2. Ex hoc loco notare est, clientelas non Romani duntaxat instituti fuisse.

(5) *Tito Tatio*.) Sabinorum Rege, quem Romuli consortem dicit, propter consociatum & in eamdem civitatem (Romam nempe) collatum Regis utriusque regnum. De quibus Livius *lib.* 1. *Decad.* 1.

(6) *Atta*.) Varie legitur hoc nomen. Alii quippe *Attio* legunt, alii *a Tatio*, ac denique *Appio*. In re tam vaga certum quid vix affirmes. Tria fortasse apud Sabinos ei fuere nomina, *Atta*, *Tatius*, *Clausus*, vel forte postquam commigravit, Romano more suum nomen effinxit, ut esset *Appius Claudius*. Quod factum a Lucumone legitur, qui cum Tarquiniis Romam venisset, L. Tarquinii nomen edidit. Est vero *Atta* vox vetus Sabina, quæ hominem ambulando quasi subsilientem significat, propter pedum aut crurium vitium, quo fit ut plantis non insistat, ut ait Festus: *Attam pro reverentia seni cuilibet dicimus, quasi eum avi nomine appellemus*. ἄττειν subsilire est, &, ut ait Casaubonus, nusquam ferme pedem figere.

(7) *Principe*.) De hoc fuse Dionysius Halicarnasseus lib. 5.

(8) *Anienem*.) Fluvium hodie *Teverone*. Dionysius Halicarnasseus addit, comitatui datum agrum Fidenas inter & Piculiam viritim dividendum, unde mox facta fuerit Tribus Claudia. Videsis & Plutarchum in Publicola sub finem.

(9) *Locumque sibi*.) In margine Viterbiensis codicis legerat Casaubonus *lacum*, nec probavit. De sepultura tacet Dionysius ibidem, dicitque tantum concessam fuisse ad ædificandum Urbis partem, quantam petiit.

(10) *Sub Capitolio*.) Speciali hoc Populi Romani studio factum, bene notat Donat. Skildius; sed contra leges fuisse male (ni fallor) innuit; quam enim Legem ex duodecim Tabulis in testimonium profert, HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO, NEVE URITO, ea cum aliis e Græcia nondum erat allata; anno enim duntaxat post exactos Reges 58 descriptæ sunt hæ Leges, & ideo familiis quibusdam sepulcrum intra Urbem suum fuisse auctor ipse ibidem Cicero. Ac de Acca Laurentia testis Macrobius *lib.* 1. c. 10.

(11) *Ovationes*.) Hæ sunt triumphi quidam minores, a majoribus in hoc præter cætera discrepantes, quod triumphantes curru, ovantes autem equo vel etiam pedibus Urbem ingrederentur, ovisque (unde nomen) non taurus immolaretur.

(12) *Prænominibus*.) Ut nomina Romanorum gentes inter se distinguebant, cognomina vero gentis ejusdem familias; ita & prænomina fratres ejusdem familiæ. Primo igitur loco prænomen, tum nomen, inde cognomen ponebatur ab initio: quæ tamen omnia, stante Republica, identidem immutata eo venerunt, ut Monarchiæ temporibus, quæ primo loco erant fratribus distinguendis prænomina, ea duntaxat ultimo posita reperiantur. De quibus fuse Sigonius, Lipsius, &c.

(13) *Gentilibus*.) Gentiles sunt Patricii tantum, ut quidam volunt, gentis, hoc est originis ejusdem; gens enim & familia eo modo differunt, quo totum & pars, ut patet ex ipso Suetonio infra in Galba: quamvis promiscue non raro usurpentur. Qui autem varias hujus vocabuli acceptiones pluribus persequi volet, is e Jurisconsultorum libris eas repetat.

(14) *Neronis*.) De hoc Gellius lib. 13. c. 21. *Itaque ex Claudiis qui erat egregia & præstanti fortitudine, Nero appellatus est; sed id Sabini accepisse a Græcis videntur, qui vincula & firmamenta membrorum νεῦρα dicunt; unde nos quoque Latini nervos appellamus*. Annotavit Casaubonus Sabinos origine Dores extitisse.

CA-

CAPUT II.

MULTA multorum Claudiorum egregia merita, multa etiam secus
admissa in Rempublicam exstant. Sed ut præcipua commemorem, A. U. C.
[1] Appius Cæcus societatem cum Rege Pyrrho, ut parum salubrem iniri CDLXXIV.
dissuasit. [2] Claudius Caudex, primus freto classe transjecto, Pœnos Si-
cilia expulit. [3] Claudius Nero advenientem ex Hispania cum ingenti- CDXC.
bus copiis Asdrubalem, prius quam Hannibali fratri conjungeretur, op- DXLVII.
pressit. [a] Contra Claudius Appius Regillianus [4] decemvir legibus scri- CCCIV.
bendis virginem ingenuam per vim, libidinis gratia, in servitutem asse-
rere conatus, caussa fuit plebi secedendi rursum a patribus. Claudius
Drusus, statua sibi cum diademate [5] ad Appii Forum posita, Italiam
per clientelas occupare tentavit. [b] [6] Claudius Pulcher apud Siciliam, DV.
[7] non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemptum religionis
mari demersis, quasi ut biberent, quando esse nollent, prælium navale
iniit: superatusque, cum [8] Dictatorem dicere a Senatu juberetur, velut
iterum illudens discrimini publico, [9] Ilyciam viatorem suum dixit.
[c] Extant & fœminarum exempla diversa æque: siquidem gentis ejusdem
utraque Claudia fuit, & quæ navem [10] cum sacris matris Deûm Ideæ
obhærentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, *ut ita demum* DVIII.
sequeretur, [11] *si sibi pudicitia constaret:* & quæ [12] novo more judicium
majestatis apud populum mulier subiit, quod in conferta multitudine
ægre procedente carpento, palam optaverit, *ut frater suus Pulcher re-
vivisceret, atque iterum classem amitteret, quo minor turba Romæ foret.*
Præterea notissimum est, Claudios omnes, excepto duntaxat P. Clo- DCXCV.
dio, qui ob expellendum Urbe Ciceronem, plebeio homini, atque etiam
[13] natu minori, in adoptionem se dedit, [14] optimates [15] assertoresque
unicos dignitatis ac potentiæ patriciorum semper fuisse, atque adversus
plebem [16] adeo violentos ac contumaces, ut ne capitis quidem [17] quis-
quam reus apud populum mutare vestem aut deprecari sustinuerit: non-
nulli in altercatione & jurgio [18] Tribunos plebis pulsaverint. Etiam DCXI.
virgo Vestalis [19] fratrem [20] injussu populi triumphantem, adscenso
simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut inter-
cedere fas cuiquam Tribunorum esset.

INTERPRETATIO.

(a) *E contrario Claudius Appius Regillianus Decemvir* electus *ad scribendas Leges cum propter libidinem tentavisset per vim servam facere puellam liberam, præbuit plebi caussam discedendi iterum a Senatoribus.*

(b) *Claudius Pulcher prope Siciliam cum pulli gallinacei non manducarent in agendo auspicio, & abjecisset* eos *in mare per despectionem Religionis quasi bibendi causa, siquidem nolebant comedere.*

(c) *Sunt etiam exempla fœminarum tam varia. Quandoquidam ambæ Claudiæ fuerunt ejusdem gentis, illa nempe quæ evellit navem qua vehebantur sacra Cybeles adhærentem vado Tiberino, postquam precata esset publice,* ut tandem hoc modo cederet si sua

pudicitia certa esset; & illa *quæ* licet *fœmina damnata fuit crimine læsæ Majestatis*, *nova consuetudine*, *quia cum currus suus in densa turba difficiliter progrederetur*, *publice optavit ut frater suus Pulcher suscitaretur* e mortuis, & *rursus perderet classem*, *ut multitudo esset rarior in Urbe*. *Insuper*, si *excipias solummodo P. Clodium qui permisit se adoptari ab homine plebeio & juniori*, *ut ejiceret Ciceronem ex Urbe*, *consta omnes Clodios fuisse semper optimates & solos defensores amplitudinis & auctoritatis Patriciorum*, & *tam violentos ac superbos contra plebem*, *ut nequidem ullus adduci potuerit ad mutandam vestem aut ad amovendum precando periculum*, *cum de ejus vita disceptaretur*, *populo* judice.

NOTÆ.

(1) *Appius Cæcus*.) Idem refert & Valerius lib. 1. c. 2. & Livius lib. 9. Decad. 1.

(2) *Claudius Caudex*.) Hoc cognomento insignitus, quod, ut ait Seneca *lib. de Brevitate vitæ c.* 13. *primus persuaserit Romanis navem conscendere*; *quia plurium tabularum contextus caudex apud Antiquos vocabatur*; *unde publicæ tabulæ codices dicuntur*: & *naves nunc quoque*, *quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subvehunt*, *Caudicariæ vocantur*. Festus in hac voce. Alia auctorum testimonia videsis apud Nonium *c.* 13. Claudius ille Caudex, Cæci frater fuit, ut tradit Auctor *de Viris illustribus*, & primus ad explorandas hostium copias fretum piscatoris nave trajecit.

(3) *Claudius Nero*.) De hoc fuse & egregie Livius *lib.* 8. *Decad.* 3. & Horatius *lib.* 4. *Ode* 4.

Quid debeas, *o Roma*, *Neronibus*
Testis Metaurum flumen, & *Asdrudal*
Devictus, &c.

(4) *Decemvir*.) Non ita multo post exactos Reges, Romani Viros decem elegerunt, quibus consulare simul & regium Imperium sine provocatione tradidere, qui ex patriis moribus & peregrinis Legibus, quas e Græcia per Legatos in id missos descriptas, Romam deferri curaverant, optima quæque seligentes jura Populi Romani constituerent, universos perpetuo Romanos astrictura, si eas Populus una & Senatus accepissent, ut re vera acceperunt. Tanta hac auctoritate Claudius ille nefarie usus virgini ingenuæ, cujus amore captus erat, mortis causam attulit, dum eam pretio ac spe pellicere frustra adortus, in servitutem denique subornato testimonio vindicasset; pater enim virginis, cui nomen Virginius, cum alia via hanc Appii libidini non posset eripere, arrepto e proxima lanionis taberna cultro perfodit. Miserabili hac necessitate commotus populus, Decemviros sustulit, iique pœnas partim morte, partim exilio dederunt. Quæ omnia fuse apud Livium narrantur *lib.* 3. *Decad.* 1.

(5) *Forum Appii*.) Latii quondam oppidum in clientela gentis Claudiæ, sic dictum quod ibidem Appius forum egisset; sic enim & *Forum intelligitur*, apud Festum, *cum is qui Provinciæ præest*, *Forum agere dicitur*, *cum civitates vocat*, & *de controversiis earum cognoscit*. Et Nonius Marcellus: *Fora loca fuerunt in quibus jus dicebatur*. Iis enim locis sua nomina Magistratus imponebant, vel quod ibi Forum egissent, vel nundinationes instituissent. Hinc *Forum Flaminium*, *Forum Julium*, &c. in Hetruria & in Provincia.

(6) *Claudius Pulcher*.) Hoc factum narrat quoque Valerius Maximus *lib.* 1. *c.* 4. & *lib.* 8. *c.* 1. & Polybius *lib.* 1.

(7) *Non pascentibus pullis*.) Deferebantur in cavea pulli ad auspicia capienda. Hæc dira semper habebantur, si auspicia petenti Imperatori renunciatum a pullario esset, eos non comedere objectam offam: contra vero fausta omnia, si ex comedentium ore aliquid in terram decidisset: quod tripudium solistimum dicebatur (quasi aliter contingere posset, cum pulli gallinacei pultis offam invadunt). Quæ omnia quam vana forent, vel ex hoc uno colligere est, quod observavit ipse Cicero, & retulit *lib.* 2. *de Divinatione*. Paulus enim qui ipsis paruerat, non minus cecidit in Cannensi pugna cum exercitu. Cui & illa de contrario addere est, quod Papyrius Samnites funditus deleverit; quamvis falso nuntiatum ei foret tripudium illud solistimum, ut patet ex Livii *lib.* 10. *Decad.* 1.

(8) *Dictatorem*.) Dictatorem dicere Consulis erat, idque viva voce, nec nisi raro per literas non Senatus nec populi, quamquam hic nominaret aliquando quem dici vellet.

(9) *Ilyciam viatorem.*) Alii *Hilyciam*, alii *Glauciam* legunt vel *Glyciam*, quod postremum tueri quoque potuerit auctoritas Flori in epitome Liviana *lib.* 19. ubi factum hoc narrat, & *Glauciam* vel *Glyciam* legunt. Viatores erant ministri qui ab initio Senatores ex agris in Urbem accerserent: quos a lictoribus alios non fuisse auctor est Gellius *lib.* 12. *c.* 3.

(10) *Cum sacris.*) Vastante Italiam Annibale, Romani repererant in libris Sybillinis alienigenam hostem Italia pelli posse, si mater Idea Pessinunte Romam advecta foret. Quapropter missis ad Attalum Phrygiæ Regem Legatis, impetrarunt ab eo Romamque deportarunt sacrum illum lapidem, quem matrem Deûm esse ferebant; contigitque tunc miraculum illud de quo Suetonius hoc loco; quod tamen mirum est a Livio rem ab initio describente *lib* 9. *Decad.* 3. prætermissum. Cybele porro mater Deorum dicitur Idea mater & Dyndimene a montibus Ida & Dyndimo, ubi colebatur; ut & Pessinuntica ab urbe Galatiæ Pessino in Phrygiæ magnæ confinio.

(11) *Si sibi pudicitia constaret.*) Aliud castitatis experimentum huic non absimile de Tuccia Vestali stupri itidem suspecta, refert Valerius Maximus *lib.* 8. *c.* 1.

(12) *Novo more judicium majestatis subiit.*) Valerius Maximus *lib.* 8. *c.* 1. *Adjiciatur his Claudia, quam insontem crimine quo accusabatur, votum impium subvertit.* Novum igitur fuit, tum quia propter votum duntaxat, tum quia mulier, crimine læsæ Majestatis damnata fuerit. De hac & epitome Livii lib. 19. & Gellius lib. 10. c. 6. Crimen Majestatis est quod adversus populum aut securitatem ejus committitur.

(13) *Natu minori.*) De hac adoptione supra in Julio *c.* 20. & Cicero in Oratione *ad Pontifices*. Æque contra naturam ac contra leges erat: pro monstro enim est ut major sit filius quam pater. Hinc Imperator in Institutionibus *de Adoptionibus*: *Minorem natu majorem non posse adoptare placet; adoptio enim naturam imitatur* &c.

(14) *Optimates.*) De illis factionibus in Julio *c.* 1. *&* 15.

(15) *Assertores.*) Anceps vocabulum: tam enim de eo dicitur qui in libertatem, quam qui in servitutem vindicat. Posterius tamen priore minus frequens est.

(16) *Adeo violentos.*) Exempla videsis plura apud Livium *lib.* 2. 5. *&* 9. *Decad.* 1.

(17) *Quisquam reus.*) Livius tamen *lib.* 3. *Decad.* 1. ubi Appium Claudium Decemvirum in vincula propter crimen illud, cujus hîc mentio facta est, conjectum retulit. Hæc habet de C. Claudio ejus patruo loquens: *Is magno jam natu cum ad pericula ejus deprecanda redisset, cujus vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in Foro prehensabat singulos*, &c. Quod iterum *lib.* 6. refert. Unde adversari Livio Suetonius videatur, nisi eos tantum vestem non mutasse dicas, qui rei erant, ut de altero Claudio narrat idem Livius sub finem libri 2. *Illum non minæ plebis, non Senatus preces perpellere unquam potuere, non modo ut vestem mutaret*, &c. quæ hanc Claudiorum contumaciam, de qua hîc agitur, graphice describunt.

(18) *Tribunos pulsaverint.*) Confirmat idem Livius *lib.* 3. *Decad.* 1. Quod tamen grande piaculum apud Romanos fuit: legibus enim suis Tribunos fecerant sacrosanctos & inviolabiles, ut ejus caput sacrum foret; qui ex illis unum pulsasset, sacer autem qui sit, hunc impune licet occidere.

(19) *Fratrem.*) Valerius Maximus *lib.* 5. *c.* 4. & Cicero in Oratione *pro Cælio* patrem dicunt, ut fateri necesse sit, aut *patrem* legendum, contra codicum fidem, aut alicubi subesse mendum.

(20) *Injussu populi.*) Triumphum decernere Senatus quidem erat. Sed de illo Decreto ad Populum quoque ferebatur, qui si rogationem antiquaret, impediebatur; vel si e Tribunis unus pluresve intercederent, rogationemve ad Populum ferre nollent. Magnam porro virginum Vestalium auctoritatem inde colligas: adeo siquidem illas Magistratus reveriti sunt, & ex supradictis in Julio *c.* 1. & Augusto *c.* 44. & infra in Vitellio *c.* 16. & ex Cicerone in Oratione *pro Fonteio*: *Superbum sit ejus obsecrationem repudiare, cujus preces si Dii aspernati fuerint, hæc salva esse non possunt.* De Vestali sorore Fonteii loquitur: ejus enim in caussa fratris intercessione fuerat usus.

CAPUT III.

EX hac stirpe Tiberius Cæsar genus trahit, & quidem utrumque: paternum a Tiberio Nerone, maternum ab Appio Pulchro: qui ambo Appii Cæci filii fuerunt. Insertus est & Liviorum familiæ, adoptato in eam materno avo. Quæ familia, quamquam plebeia, tamen & A. U. C. DL. ipsa admodum floruit, octo consulatibus, censuris duabus, triumphis tribus: Dictatura etiam ac magisterio Equitum honorata: clara & insignibus viris, ac maxime Salinatore, Drusisque. (1) Salinator universas Tribus in Censura notavit (2) levitatis nomine, quod cum se post priorem Consulatum multa irrogata condemnassent, (3) Consulem iterum DCLXXI. Censoremque fecissent. Drusus hostium duce (4) Drauso cominus trucidato, sibi posterisque suis cognomen invenit. Traditur etiam Proprætore ex Provincia Gallia retulisse aurum, (5) Senonibus olim in obsidione Capitolii datum: nec, (6) ut fama, extortum a Camillo. (7) Ejus abnepos, ob eximiam adversus (8) Gracchos operam Patronus Senatus di- DCLXIII. ctus, filium reliquit, quem in (9) simili dissensione multa varie molientem, diversa factio per fraudem interemit.

NOTÆ.

(1) *Salinator.*) Cognomen hoc sortitus est hic Livius ex Salaria annona, cui vectigal, cum Censor esset, adinvenit.

(2) *Levitatis nomine.*) Metia Tribu duntaxat excepta, quæ nec condemnandum judicarat, nec postquam condemnatus est, eligendum. De quibus plura Titus Livius *lib.* 9. *Decad.* 3. & Valerius Maximus *lib.* 2. c. 4. 7.

(3) *Consulem.*) Una cum Claudio Nerone, cujus præsertim opera afflictus fuerat, suas tamen inimicitias Reipublicæ condonarunt. Valerius Maximus lib. 4. c. 1. & 2.

(4) *Drauso.*) Germanus aut Gallus hic vulgo creditur: uter fuerit, nemo, quod sciam, dixit.

(5) *Senonibus.*) Urbem a Senonibus Gallis captam & ope Camilli receptam, nemo nescit. Fuse enim ista Livius lib. 5.

(6) *Fama est.*) Ereptum ab ipso Camillo disertis verbis affimat Livius lib. 5. *Aurum quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis Templis inter trepidationem, in Jovis sellam collatum, cum in quæ conferri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne judicatum, & sub Jovis sella poni jussum.* Et Plinius lib. 33. c. 1.

(7) *Abnepos.*) Quartus est in linea inferiore directa gradus consanguinitatis, cui in superiori respondet abavus.

(8) *Gracchos.*) Tiberium & Caium qui legibus agrariis, de quibus in Julio cap. 20. popularem auram aucupantes interfecti sunt. Horum vitam scripsit Plutarchus.

(9) *Simili dissensione.*) Dissimilis ipse patri: *Leges novas & mala Gracchana iterum movit*, ut ait Seneca lib. de Brevitate vitæ c. 6. tantisque largitionibus plebem sibi conciliare conatus est, ut apud Florum lib. 3. c. 17. extet: *Vox ipsius nihil se ad largitionem ulli reliquisse, nisi si quis aut cœnum dividere vellet, aut cœlum.* Appianus lib. 1. Bellorum Civilium auctor est, illum cum domi in obscura quadam porticu cœtum haberet, subito ictu percussum concidisse, repertumque in ejus femore cultrum sutorium: per inguen acceptum vulnus auctor est Seneca ibid.

CA-

CAPUT IV.

PATER vero Tiberii, [1] Quæstor C. Cæsaris, Alexandrino bello, classi præpositus, plurimum ad victoriam contulit. Quare & [2] Pontifex in locum P. Scipionis substitutus, & ad [3] deducendas in Galliam colonias, in queis Narbo & Arelate erant, missus est. Tamen Cæsare occiso, cunctis turbarum metu abolitionem facti decernentibus, etiam de præmiis [4] tyrannicidarum referendum censuit. Prætura deinde functus, cum exitu anni discordia inter [5] Triumviros exorta esset, retentis ultra justum tempus [6] insignibus, L. Antonium Consulem Triumviri fratrem ad [7] Perusiam secutus, deditione a cæteris facta, solus permansit in partibus: ac primo [8] Præneste, inde Neapolim evasit: servisque [9] ad pileum frustra vocatis, in Siciliam profugit. Sed indigne ferens, nec statim se in conspectum [10] Sex. Pompeii admissum, & [11] fascium usu prohibitum, ad M. Antonium trajecit in [12] Achaiam. Cum quo brevi [13] reconciliata inter omnes pace, Romam rediit, uxoremque [14] Liviam Drusillam, & tunc gravidam, & ante jam apud se filium enixam, petenti Augusto concessit. Nec multo post diem obiit, utroque liberorum superstite, Tiberio Drusoque [15] Neronibus.

A. U. C. DCCVII.

DCCX.

DCCXIII.

NOTÆ.

(1) *Quæstor.*) De hoc munere in Julio 2. 6.

(2) *Pontifex.*) Plures erant ejusdem collegii Pontifices, inter quos cooptatus est; nec enim de Pontificatu Maximo hic locus intelligendus. Hunc siquidem possidebat Julius ipse In Julio c. 13.

(3) *Deducendas colonias.*) Tribus ut plurimum viris id mandabatur, qui inde Triumviri coloniis deducendis appellati sunt in Julio c. 20. & Augusto c. 4. Vulgatæ editiones legebant *Narbona*, contra MSS. fidem. Has colonias ex decumanis & sextanis militibus conscriptas auctor est Plinius lib. 3. c. 4. cum eas decumanorum & sextanorum colonias appellat.

(4) *Tyrannicidarum.*) Sic & ipse Cicero Julii Cæsaris interfectores appellabat in Epistolis ad Atticum *Tyrannoctones*.

(5) *Triumviros.*) Augustum, Antonium & Lepidum. In Augusto c. 12. & 13.

(6) *Insignibus.*) Prætoriis scilicet ornamentis; prætexta, sella Curulis, præcipue hasta & gladius: hic ad quæstionem, ut supra in Julio c. 6. & 11. Illa ad jurisdictionem, ut in Augusto c. 24. & 36. Ministri præterea Scribæ, accensi Lictores cum fascibus; sed sex tantum, ad differentiam Consulum quibus duodecim erant.

(7) *Perusiam.* In Augusto c. 14. de Bello Perusino.

(8) *Præneste.*) Non longe ab urbe hodie *Palestrina*.

(9) *Ad pileum.*) Hoc est ad libertatem, servi quippe libertate donati raso capite pileum sumebant. Plautus in Captivis:

Quod ille faciat Jupiter ut ego hic hodie raso
Capite calvus, pileum accipiam.

Et Juvenal. Sat. 5.

Omnia ferre
Si potes & debes, pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput, &c.

(10) *Sexti Pompeii.*) Supra in Augusto c. 16.

(11) *Fascium usu.*) Inciviliter prorsus egit Sextus Pompeius; Provinciarum quippe Rectores qui famam comitatis aliquam ambiebant, id Senatoribus honoris indulgebant, ut patet ex Cicerone Epistola ad Cornificium 21. lib. 12. *Idque a te peto, quod ipse in Provincia facere sum solitus, ut omnibus Senatoribus Lictores darem, quod idem acceperam a summis viris factitatum.*

(12) *Achaiam.*) Achaia proprie dicta ait

in

in Peloponneso, qui hodie *Morea*. Ex divisione Græciæ a Romanis facta, ipsum comprehendebat Peloponnesum, Græciam proprie dictam, & circumjacentes insulas.

(13) *Reconciliata.*) De his reconciliationibus supra in Augusto c. 16.

(14) *Liviam.*) In Augusto c. 62. 69. 71.

(15) *Neronibus.*) Idem utrique nomen & Horatius Ode 4. lib. 4.

Augusti paternus
In pueros animus Nerones.

CAPUT V.

TIBERIUM quidam (1) Fundis natum existimaverunt, secuti levem conjecturam, quod materna ejus avia Fundana fuerit, & quod mox simulacrum (2) Felicitatis ex Senatusconsulto publicatum ibi sit. Sed ut plures, certioresque tradunt, natus est Romæ in (3) Palatio, A. U. C. DCCXII. XVI. Kal. Decemb. (4) M. Æmilio Lepido iterum, L. Munatio Planco Coss. (5) post bellum Philippense. Sic enim (6) in fastos (7) Actaque publica relatum est. Nec tamen desunt qui partim antecedente anno Hirtii ac Pansæ, partim insequente, Servilii Isaurici (8) Antoniique Consulatu, genitum eum scribant.

NOTÆ.

(1) *Fundis.*) Ausonum in Latio civitas fuit etiam hodie *Fondi*.

(2) *Felicitatis.*) Adulatorie in Tiberium quasi Orbis felicitati natum. Torrentius lubens legat *fœcunditatis*, ut in Juliæ, Severi & Faustinæ, & M. Aurelii nummis legitur *Fœcunditas Augustæ*.

(3) *In Palatio.*) Hoc est, vel in monte Palatino, vel in Palatina regione Urbis: nec enim tunc extructa Augusti domus Palatina, de qua supra in Augusto cap. 29. & c. 5. &c.

(4) *M. Æmilio Lepido.*) Anno ab U. C. 712. ante Christum natum circiter 39.

(5) *Post bellum Philippense.*) In Augusto c. 13. Torrentius legit in tribus libris *per bellum*, &c. Verum quia his Coss. gestum est, retinetur vulgata lectio, quia sub anni finem natus est.

(6) *In fastos.*) De his quid sint in Julio c. 40. In hos retulere Tiberii nativitatem, ut Augusto adularentur illius natalitia tanquam dies festos celebrantes.

(7) *Acta publica.*) Jam inde a Servii Tullii temporibus institutum fuerat & observatum, ut in censu agendo non facultatum modo, sed & liberorum sibi natorum nomina & ætatem profiterentur: quod post Leges Julias & Papias majore adhuc observatum cura verosimillimum est, ut Torrentius annotavit, propter orborum pœnas & patrum commoda. De quibus in Augusto cap. 34. Sed locus hic intelligi quoque videtur posse de iis actis quæ Julius in singulos dies confici & publicari jusserat, ut supra in Julio c. 20. In acta vero præter cætera, nativitates illustres referebantur.

(8) *Antoniique.*) Antonius ille frater fuit Triumviri. De quo in Augusto c. 13.

CAPUT VI.

INFANTIAM pueritiamque habuit (1) luxuriosam & exercitatam: comes usquequaque (2) parentum fugæ: quos quidem apud Neapolim sub irruptionem hostis navigium clam petentes, vagitu suo pene bis prodidit: semel, cum a nutricis ubere, item cum a sinu matris raptim auferretur, ab iis qui pro necessitate temporis mulierculas levare onere tentabant. Per Siciliam quoque & Achaiam circumductus, ac Lacedæmoniis publice, quod in (3) tutela Claudiorum erant, demandatus, digre-

digrediens inde itinere noctu, discrimine vitæ adiit: [4] flamma repente e silvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexa, ut Liviæ pars vestis & capilli amburerentur. Munera, quibus a Pompeia Sexti Pompeii sorore in Sicilia donatus est, [5] chlamys & [6] fibula, item [7] bullæ aureæ, durant, ostenduntur que adhuc Baiis. Post reditum in urbem a [8] M. Gallio Senatore [9] testamento adoptatus, hereditate adita, mox nomine abstinuit: quod Gallius adversarum Augusto partium fuerat. [10] Novem natus annos, defunctum patrem pro Rostris laudavit. Dehinc pubescens, Actiaco triumpho currum Augusti comitatus est, sinisteriore [11] funali equo, cum [12] Marcellus Octaviæ filius dexteriore veheretur. Præsedit & [13] Actiacis ludis, & [14] Trojanis Circensibus, ductor turmæ puerorum majorum.

NOTÆ.

(1) *Luxuriosam.*) Sic in veteribus libris Casaubonus, sic & Torrentius legunt. Sensus est juxta Sabellicum, magnis incrementis fuisse præditam Tiberii juventutem. *Luxuria* siquidem ex Nonio c. 4. *intempestiva abundantia* est. Quo sensu Cicero lib. de Oratore c. 81. *lætas segetes*, *luxuriosa frumenta* dixit, ut & Virgilius lib. 1. Georgic. v. 191.

Aut si luxuria foliorum exuberat umbra, &c.

Pithœus & Ursinus emendabant *laboriosam*. Torrentius *luctuosam*, inducti, ut videtur, auctoritate Taciti; is enim Annal. 4. in hanc prorsus sententiam de Tiberio loquens: *Casus prima ab infantia ancipites; nam proscriptum patrem exul secutus, ubi domum Augusti privignus intravit, multis æmulis conflictatus est.* Notat Casaubonus in Manuscriptis legi *exercitatam*, cum vulgati haberent *exercitam*. Quæ vocabula veteribus Grammaticis distinguebantur, v. g. *exercitus laboribus*, *exercitatus studiis*, quæ tamen a magnis etiam neglecta promiscue usurpantur.

(2) *Parentum fugæ.*) Supra c. 4.

(3) *Tutela.*) Hoc est clientela; clientum enim tutores ac defensores Patroni. Vide in Augusto c. 16. Lacedæmon sive Sparta nota quondam Peloponnesi civitas, hodie *Misithra*.

(4) *Flamma repente*, &c.) Auctor est Thucydides lib. 2. id in montibus plerumque contingere, collisis invicem ventorum vi arboribus: quod eleganter describitur a Lucretio lib. 1.

At sæpe in magnis fit montibus, inquit, *ut altis*
Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se, validis facere id cogentibus Austris
Donec fulserunt flammai, flore coorto.

Et Manil. lib. 1. v. 776.

Sunt autem cunctis permisti partibus ignes,
Qui gravidas habitant fabricantes fulmina nubes,
Et penetrant terras, &c.
Ac silice in dura, viridique in cortice sedem
Inveniunt cum sylva sibi collisa crematur.

Hoc & in faustum flammæ augurium verti potuerit, ut supra in Augusto c. 66. & 94. & infra c. 14. Poëta originem ejusmodi incendiorum, quæ egregie omnino describit 3. Georgicorum v. 303. pastoribus attribuit.

(5) *Chlamys.*) Vestis erat militaris una & puerilis, ut testatur Virgilius de Andromache chlamydem Ascanio donante lib. 3. Æneid.

(6) *Fibula.*) Cinguli ornamentum ad vestem subligandam. Virgilius:

Aurea purpuream subnectit fibula vestem.

Comœdorum & Tragœdorum fibulæ aliud quid erant, de quibus videsis Juvenalem Sat. 6. Martialem Epig. 81. lib. 7. & passim.

(7) *Bullæ.*) De his in Julio c. 84. Cum autem in plurali numero dixerit *bullæ*, hic

non puériles tantum illas intelligit, sed & eas, quibus quasi clavorum quorumdam aureorum capitibus ornabantur, etiam virorum cingula & baltei. Quo sensu Virgilius Æneid. 9. dicit.

Phaleras Rhamnetis & aurea bullis
Cingula.

Et lib. 12. in fine:

Notis fulserunt cingula bullis.

Sic etiam Cicero in Verrinis appellat capita quædam clavorum eminentiora, quibus fores adornantur; Verrem enim accusat qui tales ex valvis templi magnificentissimi detractas abstulerit. Ita & Plautus in Asinaria Act. 2. Scen. 4. v. 20.

Jussisti in splendorem dari bullas has
foribus nostris.

(8) *Gallio.*) Supra in Augusto cap. 27. Mentio fit cujusdam Gallii, quem Augustus occidi jussit; unde non mirum hujus fratrem vel gentilem aliquem Augusto adversatum, nec ejus nomen a Tiberio acceptum, quamvis jubente Testamenti lege.

(9) *Testamento adoptatus.*) De his adoptionibus jam supra in Julio c. 8. & Augusto c. ultimo.

(10) *Novem annos natus.*) Idem officii Juliæ aviæ suæ reddidit Augustus duodecim natus annos; idem & de prætextatis quibusdam fertur, sed orationibus, quas aliena industria compositas fuisse vel ex hoc uno suspiceris quod, Nero quanquam septimum & decimum ætatis annum attigisset, ut infra in ejus vita c. 8. oratione tamen a Seneca composita, laudationem Claudii pronuntiavit, ut patet ex Tacito initio lib. 13. Annalium.

(11) *Funali equo.*) Turnebo lib. 14. Adversariorum c. 17. funalis equus dicitur qui extra jugum est, & jugali opponitur. Torrentio quivis equus extra jugum positus funalis est, sive a latere sive a fronte, & intelligit hunc a latere jugalis collocatum, quia alter erat ad sinistram, alter ad dextram. Verum si eo modo juncti fingantur, quo quatuor equos rhedis nostratium jungi videmus, & funales duo fuerint, & sinisterior alter, alter vero dexterior. Rem definiunt antiqua numismata in quibus videntur quatuor equi triumphalium curruum a latere invicem dispositi, nullo præcedente, & in illis sedere solitos triumphantium filios etiam prætextatos auctor est Cicero in Oratione pro Murena: & Torrentius profert aurea quædam Augusti numismata, in quibus quatuor junctis ad currum elephantis quomodo dictum est, totidem pueri insident.

(12) *Marcellus.*) In Augusto cap. 63. & 66.

(13) *Actiacis.*) Quos Augustus in memoriam Actiacæ victoriæ quinto quoque anno celebrandos instituit. De qua in Augusto cap. 26. His Tiberius præfuit & cucurrit, quod & alias factum ex Plutarcho in Antonio, & infra in Caligula cap. 2. constat.

(14) *Trojanis Circensibus.*) Vide in Julio c. 39. & Augusto c. 43.

CAPUT VII.

[1] VIRILI toga sumpta, adolescentiam omnem, spatiumque insequentis ætatis usque ad principatus initia, per hæc fere transegit. Munus gladiatorium [2] in memoriam patris, & alterum in avi Drusi dedit, diversis temporibus, ac locis: primum in foro, secundum in Amphitheatro: [3] rudiariis quoque quibusdam revocatis, [4] auctoramento centenûm millium. Dedit & ludos, sed absens: cuncta magnifice, impensa matris ac [5] vitrici. [6] Agrippinam M. Agrippa genitam, neptem [7] Cæcilii Attici Equitis Romani, ad quem sunt [8] Ciceronis epistolæ, duxit uxorem: sublatoque ex ea filio Druso, quanquam bene A. U. C. DCCXLIV. convenientem, rursumque gravidam, dimittere, ac Juliam Augusti filiam confestim [9] coactus est ducere, non sine magno angore animi, cum & Agrippinæ consuetudine teneretur, & Juliæ mores improbaret: ut quam sensisset sui quoque sub priore marito appetentem, quod sane vulgo etiam existimabatur. Sed Agrippinam & abegisse post divortium do-

doluit: & semel omnino ex occursu visam, adeo contentis & [10] tumentibus oculis prosecutus est, ut custoditum sit, ne unquam in conspectum ejus posthac veniret. Cum Julia primo concorditer, & amore mutuo vixit: mox dissedit, & aliquanto gravius, ut etiam perpetuo secubaret, A. U. C. DCCXXXV. intercepto communis filii pignore, qui [11] Aquileiæ natus infans exstinctus est. [12] Drusum fratrem in Germania amisit, cujus corpus pedibus toto itinere prægrediens, Romam usque pervexit.

NOTÆ.

(1) *Virili toga.*) In Julio cap. 8.

(2) *In memoriam patris.*) Sic & Cæsar supra in Julio c. 10. & alii.

(3) *Rudiariis.*) Rude donatis, de quibus in Augusto cap. 45. & Claudio cap. 21. Quo tempore cœperint amphitheatra, quidve a theatris differant, supra in Augusto cap. 29. 31. 43.

(4) *Auctoramento.*) Auctorare est mercedem præmiumque pro opera pacisci; & auctorati ludo, dicuntur obligati & astricti, qui suam in ludos operam elocabant; & auctoramentum merces est, seu potius obligatio alicujus rei faciendæ sub conditione certæ mercedis. Rudiarii igitur illi gladiatores revocati sunt a Tiberio, promissis centum millibus sestertiorum; hoc est 4375. lib. quia peritiores erant, & hac parte celebriores ludos effecturi, ut & de Cæsare supra in Julio c. 26.

(5) *Vitrici.*) Augusti scilicet, qui Liviam ejus matrem conjugem habebat. In Augusto c. 8.

(6) *Agrippinam M. Agrippa genitam.*) Vipsaniam illam appellat Tacitus 1. Annal. Hic tres uxores habuerat, neptem illam Attici conciliante Antonio Triumviro, Marcellam, & Juliam, de quibus in Augusto c. 63.

(7) *Cæcilii Attici.*) Hic est ille Pomponius Atticus, qui Cæcilii nomen ab avunculo adoptatus accepit, quamvis priore notior fuerit. Doctissimus una & politissimus ille Pomponius, cujus vitam scripsit Cornelius Nepos.

(8) *Ciceronis Epistolæ.*) De quibus Seneca Epistola 21. *Nomen Attici perire Ciceronis Epistolæ non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, Tiberius progener, & Drusus Cæsar nepos* (Tiberii nempe filius, de quo hoc capite): *inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset.*

(9) *Coactus est ducere.*) Vide caussas in Augusto c. 63. Dimissa a Tiberio Vipsania Agrippina nupsit Asinio Gallo Pollionis filio, Virgilii quoque operibus claro, ut supra notatum est in Julio.

(10) *Tumentibus.*) Hoc est prominentibus, quales dolentum esse solent. Quidam legunt *conniventibus*, quo longe diversus fieret sensus. Contentis autem dixit pro defixis obtutu quodam firmo. Quo sensu Virgilius lib. 12. Æneid. v. 74.

Illum turbat amor, figitque in virgine vultus.

(11) *Aquileiæ.*) Hodie *Aquilegia* Austriacæ ditionis.

(12) *Drusum fratrem.*) Consulem anno U. C. 745. de quo adhuc infra Claud. c. 1.

CAPUT VIII.

[1] Civilium officiorum rudimentis Regem [2] Archelaum, [3] Trallianos, & Thessalos, varia quosque de caussa Augusto cognoscente defendit. Pro Laodicenis, Thyatirenis, Chiis terræ motu afflictis, opemque implorantibus, Senatum deprecatus est. [4] Fannium Cæpionem, qui cum Varrone Muræna in Augustum conspiraverat, [5] reum majestatis apud judices fecit, & [6] condemnavit. Interque hæc duplicem curam administravit, annonæ, quæ arctior inciderat; & repurgandorum tota Italia [7] ergastulorum, quorum domini in invidiam vene-

rant: quasi exceptos supprimerent, non solum viatores, sed & quos (8) sacramenti metus ad hujusmodi latebras compulisset.

NOTÆ.

(1) *Civilium officiorum.*) Rudimenta hæc fuerunt caussarum agendarum tyrocinium, quod vulgo auspicabantur vel defensione, ut hic; vel accusatione quadam, ut de Cæsare supra in ejus vita c. 4. Vide & August. c. 26.

(2) *Archelaum.*) Fuit quidam ejus nominis Rex Cappadociæ, qui Actiaci belli temporibus Augusti contra Antonium partes amplexus est. Huic quid rei fuerit, haud reperio. Fuit & alter Herodis in Judæa successor, accusatus quidem ante Augustum, sed præsidente Caio nepote, Nicolao autem, non Tiberio, defendente, auctore Josepho lib. 17. Antiquit. Jud. c. 11.

3. *Trullianos* } Tralles sive Trallis, urbs Lydiæ, hodie *Chora*.
Thessalos } Thessalia Macedoniæ pars, hodie *Lamina*, aliis *Thumenestriæ*, & *Comenolitari* aliis.
Laodicenis } Laodiceæ plures; alia in Cœlesyria ad montem Libanum, hodie *Lizza*, & *Liche*. Alia quæ in Syria littorali. Tertia in Lydia, hodie *Laudichia*.
Thyatirenis } Thyatira hodie *Tire*, in Lydia quoque.
Chiis. } Chios hodie *Scio*, insula maris Icarii.

(4) *Cæpionem.*) August. c. 29.

(5) *Reum fecit apud Judices.*) De illis intellige qui quæstiones exercebant, de quibus in Julio cap. 12. Reum faciebant accusando, his verbis, *Aio tale crimen admissum a te.* v. g. Ciceronis apud Prætorem, cum Verrem accusaret; *Aio spoliatos a te Siculos.* Quod si negarent, tunc tempus ad inquirenda crimina petebatur.

(6) *Condemnavit.*) Hoc est, reum peregit, seu esse probavit.

(7) *Ergastulorum.*) De his in Augusto cap. 32.

(8) *Sacramenti.*) Vide coërcitionis modum quo Augustus militare sacramentum detrectantes plectebat. In Augusto c. 24.

CAPUT IX.

A. U. C. DCCXXVIII. DCCXXXIV.

(1) STIPENDIA prima expeditione (2) Cantabrica (3) Tribunus militum fecit: deinde ducto ad Orientem exercitu, regnum (4) Armeniæ Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit. Recepit & signa quæ M. Crasso ademerant (5) Parthi. Post hæc (6) comatam Galliam anno fere rexit, & barbarorum incursionibus, & Principum discordia inquietam. Exhinc (7) Rhæticum Vindelicumque bellum, inde Pannonicum, inde Germanicum gessit. Rhætico atque Vindelico, gentes Alpinas: Pannonico, (8) Breucos & Dalmatas subegit: Germanico, (9) quadraginta millia deditiorum trajecit in Galliam, juxtaque ripam Rheni sedibus assignatis collocavit: quas ob res, & (10) ovans, & curru urbem ingressus est, (11) primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis

DCCXXXI. DCCXXXVII. DCCXII. & DCCXLVII.

honoratus, novo nec antea cuiquam tributo genere honoris Magistratus & maturius inchoavit, & pene junctim percurrit, (12) Quæsturam, Præturam, Consulatum: interpositoque tempore, Cos. iterum, etiam (13) Tribunitiam potestatem in quinquennium accepit.

NO-

NOTÆ.

(1) *Stipendia prima.*) Militiæ tyrocinium. De stipendiis in Julio c. *26*.

(2) *Cantabrica.*) In Hispania, cap. 20. & 21.

(3) *Tribunus militum.*) De hoc munere in Julio c. 5.

(4) *Armeniæ.*) Memorat hoc & Horatius Epistola ad Iccium lib. 1.

Cantaber Agrippæ, Claudî virtute Neronis
Armenius cecidit.

Agrippa recrudescentibus novis semper Cantabrorum defectionibus denique finem imposuit. Infra c. 41.

(5) *Parthi.*) In Augusto cap. 21. Addit Horatius loco modo citato:

jus imperiumque Phraates
Cæsaris accepit genibus minor.

(6) *Comatam.*) Excepta Narbonensi Gallia reliquam continet. De hujus divisione supra in Julio c. 25.

(7) *Rhæticum Vindelicumque.*) Augusti auspiciis gestum est, ut supra in Augusto cap. 21.

(8) *Breucos.*) Torrentius & Casaubonus in omnibus suis MSS. varie legebant *Brennos*, *Breunos*, *Brencos*. Brennorum meminit Horatius Ode 14. lib. 14. sed de gentibus Alpinis loquitur & de Vindelico bello. Breucorum meminere Ptolemæus & Plinius lib. 3. cap. 25. & Pannonicis annumerant; unde retenta est vulgatior lectio. Carniolam aut regiones finitimas habitabant; eos enim circa Saum fluvium Plinius collocat.

(9) *Quadraginta millia.*) Ii esse videntur dedititii, de quibus in Augusto c. 21.

(10) *Ovans & curru.*) De ovatione supra c. 1. De triumphis Augusti & ejus orationibus, in Augusto c. 22. Quod autem hic addit *& curru*, videtur de tertio quodam triumphandi genere intelligendum ab ovatione & triumpho majore diversum: Velleius enim lib. 2. cap. 121. de Pannoniis Dalmatisque, justum triumphum egisse dicit; tum capite 122. *Quis enim dubitare potest, quin ex Armenia recepta & ex Rege ei præposito*, &c. *ovans triumphare debuerit; & Vindelicorum Rhætorumque victor curru Urbem ingredi?* Quæ tria narrare videtur ut diversa.

(11) *Primus, ut quidam putant.*) Torrentius in veteri codice legit *prius*, & retinendum censet, ut sit sensus, Concessa jam Tiberio hæc ornamenta, antequam ovasset aut triumphasset, non autem illi omnium primo. Certe supra in Augusto c. 38. triginta ducibus ea Augustum indulsisse retulit; unde parum verosimile est, adolescente tunc temporis Tiberio, priorem nullum extitisse, eoque magis quod Dio auctor sit, ea non illi, sed Agrippæ primo concessa fuisse. Quia tamen Suetonius dubitanter id refert, vulgata lectio retinenda videtur.

(12) *Quæsturam.*) De his Magistratibus supra in Julio c. *6*. & 14. Hîc Ædilitatis nulla mentio; quæ tamen, stante Republica, gradus ad Præturam fuit. Sed hæ leges jam evanescebant, junctim siquidem eos Magistratus gessit, quæ non nisi interposito aliquo tempore, singuli poterant obtinere.

(13) *Tribunitiam potestatem.*) De hac in Augusto c. 27.

CAPUT X.

TOT prosperis confluentibus, integra ætate ac valetudine statuit repente secedere, seque e medio quam longissime amovere. Dubium, uxoris ne tædio, quam neque criminari aut dimittere auderet, neque ultra perferre posset, an ut vitato (1) assiduitatis fastidio, auctoritatem absentia tueretur, atque etiam (2) augeret, si quando indiguisset sui Respublica. Quidam existimant, adultis jam (3) Augusti liberis, loco & quasi possessione, usurpati a se diu secundi gradus, sponte cessisse: exemplo M. (4) Agrippæ, qui M. Marcello ad munera publica admoto, Mitylenas abierit: ne aut obstare, aut obtrectare præsens videretur. Quam caussam & ipse, sed (5) postea, reddidit. Tunc autem honorum satietatem, ac requiem laborum prætendens, (6) commeatum petiit. Neque aut matri suppliciter precanti, aut vitrico, deseri se etiam in senatu

A. U. C. DCCXLVIII.

natu conquerenti, veniam dedit. Quin & pertinacius retinentibus, cibo per quatriduum abstinuit. Facta tandem abeundi potestate, relictis Romæ uxore & filio, confestim [8] Ostiam descendit: ne verbo quidem cuiquam [9] prosequentium reddito, paucosque admodum in digressu [10] osculatus.

NOTÆ.

(1) *Assiduitatis fastidio.*) Vel quo ipso tenebatur propter officia Augusto exhibenda, vel in quod ipse poterat incidere, assiduitate satietatem pariente. Quo sensu Livius de Scipione dixit: *Decimum jam annum assiduus in oculis hominum fuerat. Quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit.* Quo & consilio Augustum in Gallias abiisse, Dio notat in Actis anni 738. Quibus accedit quod assidua illa præsentia magis aperiantur cujusque vitia.

(2) *Augeret.*) Qui enim e longinquo ad opem ferendam evocatur, longe majus beneficium conferre videtur, quam qui singulis diebus copiam sui faciat.

(3) *Augusti liberis.*) Caio & Lucio, de quibus supra in Augusto, adoptione quidem liberis, natura vero nepotibus. Idem & Velleius & Tacitus Annal. I.

(4) *Agrippæ.*) In Augusto c. 66.

(5) *Postea.*) Refertur ad expletum potestatis tribunitiæ tempus.

(6) *Commeatum petiit.*) Hoc est temporariam secedendi veniam; quemadmodum enim milites a castris sine permissu abesse non poterant, ut infra c. 12.; ita nec Magistratus ab Urbe, ut ex hoc loco & infra Calig. c. 29. colligitur.

(7) *Vitrico.*) Augusto, ut supra c. 7.

(8) *Ostiam descendit.*) Urbs est ejusdem etiamnum hodie nominis, ad ostia Tiberina.

(9) *Prosequentium.*) De hoc prosequendi Magistratus abeuntes officio, supra in Julio c. 71. & alibi.

(10) *Osculatus.*) Tam frequentia erant apud Romanos oscula, ut obvios modo levi familiaritate junctos oscularentur, ac potissimum peregre proficiscentes, ut etiam lege peculiari Tiberius modum ipsis posuerit, ut infra cap. 34. De jure osculorum, Claud. c. 26.

CAPUT XI.

AB Ostia oram Campaniæ [1] legens, imbecillitate Augusti nunciata, paullum substitit. Sed [a] increbrescente rumore, quasi ad occasionem majoris spei commoraretur, tantum non adversis tempestatibus Rhodum enavigavit, [2] amœnitate & salubritate insulæ jam inde captus, cum ad eam ab Armenia rediens appulisset. Heic modicis contentus ædibus, nec multo laxiore [3] suburbano, [4] genus vitæ civile admodum instituit: sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans: mutuaque cum Græculis officia usurpans, prope ex æquo. Forte quodam in [5] disponendo die, mane prædixerat, quidquid ægrorum in civitate esset, visitare se velle: id a proximis [6] aliter exceptum est: jussique sunt omnes ægri in publicam porticum deferri, ac per [7] valetudinum genera disponi. Perculsus igitur inopinata re, diu quid ageret incertus, tandem singulos circuit: excusans factum etiam tenuissimo cuique & ignoto. Unum hoc tantummodo, neque præterea quidquam notatum est, in quo exercuisse jus Tribunitiæ potestatis visus sit: cum circa scholas & auditoria professorum assiduus esset, moto inter [8] antisophistas graviore jurgio, non defuit qui eum intervenientem & quasi studiosiorem partis alterius convitio incesseret. Sensim itaque regressus do-

domum, repente cum [9] apparitoribus prodiit: citatumque pro tribunali voce præconis convitiatorem rapi jussit in carcerem. Comperit deinde Juliam uxorem ob libidines atque adulteria damnatam, [10] repudiumque ei suo nomine, ex auctoritate Augusti, remissum: [b] & quanquam lætus animo, tamen officii duxit, quantum in se esset, exorare filiæ patrem frequentibus literis, & vel utcumque meritæ, quidquid umquam [11] dono dedisset, concedere. Transacto autem [12] Tribunitiæ potestatis tempore, confessus tandem nihil aliud secessu devitasse se, quam æmulationis cum Caio Lucioque suspicionem, petiit ut sibi securo jam ab hac parte, corroboratis his, & secundum locum facile [13] curantibus, permitteretur revisere necessitudines, quarum desiderio teneretur. Sed neque impetravit: ultroque etiam admonitus est, dimitteret omnem curam suorum, quos tam cupide reliquisset.

A. U. C. DCCLII.

INTERPRETATIO.

(a) *Verum cum fama invalesceret, eum consistere velut ad* captandam *occasionem majoris expectationis Rhodum evasit ferme invitis tempestatibus.*

(b) *Et quamvis gauderet* tali nuntio, *tamen existimavit esse officium* civilis animi *flectere Augustum in gratiam filiæ per crebras epistolas, & huic relinquere quæcunque dona a se unquam accepisset, quasi quodammodo iis etiam digna fuisset.*

NOTÆ.

(1) *Legens.*) De hoc verbo supra in Augusto c. 16.

(2) *Amœnitate insulæ.*) Quæ ab aliis quoque antiquis multum commendata est: ideo soli sacratam illam dicebant, & in ea auro pluisse canit Pindarus, de qua & Horatius Ode 7. lib. 1. Strabo lib. 14. Rhodiorum urbem omnibus aliis anteponit, & secessui aptissimam antea censuerunt & alii, ut docent Bruti & Matii ad Ciceronem Epistolæ, quorum postremus, *Mihi quidem*, ait, *si optata contingant, quod reliquum est vitæ, in otio Rhodi degam.* Lib. 11. Epist. 28. in fine.

(3) *Suburbano.*) Hoc est villa quam prope civitatem emerat. Vide in Augusto c. 6.

(4) *Civile genus.*) Privati & civis instar, utpote qui Tribunitia potestate licet exornatus, lictores tamen, & alia Romani Magistratus insignia non haberet. De civilitate in Augusto c. 51. & infra non semel, & in Julio c. 65.

(5) *Disponendo die.*) Hoc est, dividendis diei cujusdam occupationibus & curis, quod diligentissimis quoque factitatum est, ut sui sibi temporis ratio constaret.

(6) *Aliter acceptum.*) Aliter nempe ac ipse Tiberius sentiebat; circumstantes enim existimavere id eo consilio dici, ut id quod factum est aut tale quid faciendum innueret, ut commodo suo magis consuleretur; quæ tamen ejus mens non erat, sed contra singulos domi invisere. Explicationem hanc probabiliorem facit Velleii auctoritas; hic enim lib. 2. c. 114. hanc ipsam Tiberii in ægrotos alios humanitatem laudat. Quod si verba, non sensum aliter acceptum velis, probabilior videtur Salmasiani codicis lectio, *vitare*, quam Torrentiani, *agrorum*; quamvis enim latine diceretur, *visitare agros*, quod paulo videtur infrequentius; vero tamen simile non fit in Urbe frequentissima agrorum tantum fuisse: cui accedit quod & aliorum Principum laudata reperiatur eadem in ægros comitas, ut de Hadriano Spartianus, de Trajano & Gratiano Ausonius in Panegyrico, & de ipso Tiberio Dio lib. 57. Quod notavit Torrentius, quanquam *agrorum* legere malit.

(7) *Valetudinum genera.*) Secundum varias morborum differentias: ut uno v. g. loco podagri simul omnes, alio febricitantes, &c.

(8) *Antisophistas.*) Eo vulgo Sophistæ differunt a Philosophis, quo adulterinum a sincero. Hic Antisophistæ sumpti videntur simpli-

pliciter pro Philosophis illis Rhodiis opposita docentibus: quod enim Tiberio ab altera parte stanti convitiatus ille fuerit, certe innuit ejusdem generis, sed diversæ sententiæ fuisse disputantes, potius quam Philosophos veros contra fallaces.

(9) *Apparitoribus*.) Ministri sunt quibus accusati evocabantur ad respondendum; quod *citare* etiam dictum est. De his supra in Augusto cap. 14. Unde rei *comparere* dicuntur.

(10) *Repudium*.) Fiebat enim inter absentes misso libello, quem ideo libellum repudii dicebant.

(11) *Dono*.) De iis intelligit quæ Tiberius aliquando Juliæ dederat, quia delicatum omnem cultum huic ademptum dixit, supra in Augusto cap. 65. Aut etiam de iis, quæ repudiata propter adulterium uxor invito marito servare non poterat: quod a Tiberio lubenter factum videtur in memoriam prioris illius concordiæ, de qua supra c. 7. locutus est: nec referendum ullatenus videtur ad donationes inter virum & uxorem.

(12) *Tribunitiæ potestatis tempore*.) Quinquennio scilicet, ut in fine præcedentis. Hinc patet, Tribunitiam illam potestatem eam non fuisse, qua Tribuni plebis, stante Republica, fruebantur: hi siquidem, ut constat ex Dionysio Halicarnasseo & Livio, suam potestatem extra Urbem non exercebant.

(13) *Curantibus*.) Beroaldus ac nonnulli codices, quos inter Memmianus, legunt *tutantibus*, alii *curantibus*. Hoc servavit Casaubonus, quod vox ea Sallustio & Tacito familiaris est, quanquam certe *tutantibus* tueatur Terentii & Ciceronis auctoritas non uno in loco.

CAPUT XII.

REMANSIT ergo Rhodi contra voluntatem: vix per matrem consecutus ut ad velandam ignominiam, quasi legatus ab Augusto abesset. Enimvero tunc non privatum modo, sed etiam [1] obnoxium, & trepidum egit, mediterraneis agris abditus, vitansque præternavigantium officia, quibus frequentabatur assidue: nemine cum imperio, aut magistratu tendente [2] quoquam, quin diverteret Rhodum. Et accesserunt majoris solicitudinis caussæ. Namque [3] privignum Caium, Orienti præpositum, cum visendi gratia trajecisset [4] Samum, alieniorem sibi sensit ex criminationibus M. Lollii comitis & rectoris ejus. Venit etiam in suspicionem per quosdam [5] beneficii sui centuriones, a [6] commeatu castra repetentes, mandata ad complures dedisse ambigua, & quæ tentare singulorum animos ad novas res viderentur. De qua suspicione certior ab Augusto factus, non cessavit efflagitare aliquem, [7] cujuslibet ordinis, custodem factis atque dictis suis.

NOTÆ.

(1) *Obnoxium*.) Hoc est, alicujus culpæ vel suspicionis caussa invisum aut minus gratum: quo sensu dictum est supra in Julio c. 14. cavisse Senatores ne homini obnoxio assiderent. Varios hujus vocabuli significatus fuse prosecutus est Gellius cap. 17. lib. 7.

(2) *Quoquam*.) In transmarinas regiones, Asiam v. g. vel Africam, &c.

(3) *Privignum Caium*.) Ideo Tiberii privignus dicitur, quia Juliæ uxoris Tiberii filius erat ex Agrippa priore marito, ut supra in Augusto c. 66. & alibi.

(4) *Samum*.) Insula est maris Icarii, etiam hodie *Samo*. Contra omnino Velleius lib. 2. c. 101. refert Caium venisse ad Tiberium. Suetonio adstipulatur Dio; sed in Chium insulam, non Samum, obviam ivisse dicit.

(5) *Beneficii sui*.) Beneficiarios indicat; sic enim ii dicti sunt, quos Imperatores vel Provinciarum Rectores, aut etiam Tribuni mi-

militum promovebant ad altiores militiæ gradus, sed ea semper conditione, ut ea successoribus rata non essent nisi triginta diebus post redditas rationes; quin & eorum nomina in ærarium referebantur, unde *referre in beneficiis ad ærarium*. De militibus ejusmodi Vegetius lib. 2. c. 7.

(6) *A commeatu*.) Præpositio *a* sumitur hic pro præpositione *post*, ut sit sensus; Centuriones illos in castra revertentes explevisse commeatus concessi tempus; commeatus enim significat tempus illud quod Imperator indulget militi vel centurioni, ut sine culpa a castris abesse liceat; hoc autem elapso, si reversi non essent, desertorum aut emansorum (de quibus in Julio c. 67.) loco habebantur. Hinc Suetonium Torrentius accusat, quasi minus proprie locutum, cum dixit *a commeatu*, pro *ad diem commeatus*, ut Jureconsulti ad Leges 1. 2. 14. *ff. de re militari*: aut sine præpositione, ut infra c. 72.

(7) *Cujuslibet ordinis*.) Senatorii, Equestris vel Plebeii: quasi dicat, se ab infimo quoque observari æquo laturum animo.

CAPUT XIII.

EQUI quoque, & armorum solitas exercitationes omisit: redegitque se, deposito patrio habitu, (1) ad pallium, & crepidas: atque in tali statu biennio fere permansit, contemptior in dies, & invisior: adeo ut imagines ejus & statuas (2) Nemausenses subverterint; ac familiari quodam convivio, mentione ejus orta, exstiterit qui Caio polliceretur, *Confestim se, si juberet, Rhodum navigaturum, caputque exsulis* (sic enim appellabatur) *relaturum*. Quo præcipue, non jam metu, sed discrimine, coactus est tam suis quam matris impensissimis precibus reditum expostulare: impetravitque, adjutus aliquantum etiam casu. Destinatum Augusto erat, nihil super ea re, nisi ex voluntate (3) majoris filii, statuere. Is forte tunc (4) M. Lollio offensior, facilis exorabilisque in (5) vitricum fuit. Permittente ergo Caio, revocatus est: verum sub conditione, ne quam partem curamve Reipublicæ attingeret.

NOTÆ.

(1) *Pallium & crepidas*.) Loco togæ & calceorum: hic Græcus est habitus, ut supra in Julio c. 48. notatum est; quemadmodum enim togati, hoc est Romani, calceis utebantur; ita & palliati, hoc est Græci, crepidis. Pedum tegumentum ambobus duplex, Romanis calcei & soleæ, Græcis ὑποδήματα & σανδάλια, hæc soleis, illa vero simillima calceis. Horum varia fuit forma, sed totum pedem omnes tegebant, soleæ non nisi plantarum calces infimas, cætera prope nuda teretibusque habenis ad pedem religata. Soleas voce ipsa Græca dixerunt quoque *crepidulas*, atque etiam *Gallicas*, auctore Gellio lib. 13. c. 20. qui ante Ciceronis tempora hac voce neminem usum existimat.

(2) *Nemausenses*.) Nemausus, *Nismes*, in Gallia Narbonensi. His invisum se verosimiliter præbuerat, cum Gallias regeret. In MSS. omnibus exemplaribus Torrentius legit *Remansenses* aut *Reimansenses*.

(3) *Majoris filii*.) Adoptivi, scilicet Caii, qui Lucio major erat.

(4) *M. Lollio offensior*.) Is propter spoliatas Provincias amicitia Caii interdictus, veneno sibi necem conscivit. Meminit & Plinius lib. 9. c. 35. & c. præcedenti.

(5) *Vitricum*.) Matris suæ maritum, supra c. 7. & in Augusto c. 64.

CAPUT XIV.

A. U. C. DCCLV.

REDIIT octavo post secessum anno, magna, nec incerta spe futurorum, quam & ostentis, & prædictionibus ab initio ætatis conceperat. Prægnans enim Livia, cum an marem editura esset, [1] variis captaret ominibus, ovum incubanti gallinæ subductum, nunc sua, nunc ministrarum manu per vices usque eo fovit quoad pullus insigniter cristatus exclusus est. Ac de infante [2] Scribonius Mathematicus præclara spopondit: *etiam regnaturum quandoque, sed sine* [3] *regio insigni:* ignota scilicet tunc adhuc Cæsarum [4] potestate. Et ingresso primam expeditionem, ac per Macedoniam ducente exercitum in Syriam, accidit, ut apud Philippos sacratæ olim [5] victricium legionum aræ, [6] sponte subitis collucerent ignibus, & mox cum Illyricum petens, juxta Patavium adisset [7] Geryonis oraculum [8] sorte tracta, qua monebatur ut de consultationibus in [9] Aponi fontem [10] talos aureos jaceret: evenit ut summum numerum jacti ab eo ostenderent: hodieque sub aqua visuntur ii tali. Ante paucos vero quam revocaretur dies, aquila, nunquam antea Rhodi conspecta, in culmine domus ejus assedit: & pridie quam de reditu certior fieret, vestimenta mutanti, tunica ardere visa est. [11] Thrasyllum quoque Mathematicum, quem ut sapientiæ professorem contubernio admoverat, tunc maxime expertus est, affirmantem nave prævisa gaudium afferri, cum quidem illum durius, & contra prædicta cadentibus rebus, ut falsum & secretorum temere conscium, eo ipso momento dum spatiatur una, præcipitare in mare destinasset.

N O T Æ.

(1) *Variis captaret ominibus.*) Intelligit, ut patet de variis illis modis quibus futurorum cognitionem Antiqui requirebant, vel a conjectoribus, ut in Julio c. 7. vel in Templis cubando, ut in Augusto c. 94. & similibus, quamquam Casaubonus καταχρηστικώτερον dictum existimet, velitque *omen captare* de aliis non dici quam de iis, qui ex vocibus casu auditis divinationem quærebant, qui nempe cum ad consulendum venirent, Deo ad aurem, ut visum erat, interrogato, postquam auribus obturatis exiverant, & in foro protinus ab iis manus amovebant, ac quæ prima vox audiebatur, hæc erat instar oraculi, ut narrat Pausanias in Achaicis, & innuit Apuleius diserte libello *de Deo Socratis*.

(2) *Scribonius.*) Hunc Nigidio Figulo, de quo in Augusto c. 94. Torrentius æquiparat; illas enim disciplinas ferme nonnisi Græce tunc temporibus excolebant.

(3) *Regio insigni.*) Hoc erat diadema quod Romani Imperatores ante Aurelianum non sumpsere. Tacitus lib. 1. Annal. *Non regno neque dictatura, sed Principis nomine constitutam Rempublicam.*

(4) *Potestate.*) Qualis ea fuit postmodum Respublica, tunc flagrabat civilibus discordiis, ut patet ex cap. 5. supra, ubi natum Philippensis belli tempore Tiberium, retulit, biennio duntaxat a morte Julii: tunc autem Cæsarum dominationem, ejusve principatus, de quo Calig. cap. 22. institutionem nedum animo prævidebant, quin e contra erectis, ut supra dictum est August. c. 12. Pompeianorum animis post cladem Mutinensem, asserendam omnes libertatem sperabant.

(5) *Victricium legionum aræ.*) Ibi Brutus & Cassius ab Augusto & Antonio victi. In Augusto c. 13. Dio in Actis anni 724. ab U. C. Has aras dicit ab Antonio constitutas super tumulum.

(6) *Sponte subitis collucerent ignibus.*)

Ignis

Ignis quoque futuram Augusto magnitudinem portendit, supra in Augusto cap. 94. Idem Servio Tullio Regi Romano, Titus Livius lib. 1. & Dionysius Halicarnasseus lib. 4. initio. Et de L. Martio concionante simile quid narrat idem Titus Livius lib. 5. Decad. 3. non procul a fine. Idem Salvidieno gregem pascenti, Dio lib. 48. ut supra in Augusto c. 66. notatum. Quæ omnia confirmat Virgilius his Eclogæ 8. versibus:

Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.

Ad quem iocum Servius idem contigisse dicit. Ciceronis uxori sacrificanti Consulatus omen, nec illud tam constans apud Antiquos summæ potentiæ & dignitatis augurium Iulo suo deesse voluit idem Virgilius lib. 2. Æneid. v. 682.

Cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum;
Namque manus inter mœstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Quod & de Olympia cum Alexandrum pareret, & de ipsius Alexandri natalibus narrat Plutarchus, huc quoque adduci potest, atque etiam ex Historiis recentioribus exempla alia.

(7) *Geryonis.*) Oraculi hujus historiam etiamnum hodie quærendam dicit Beroaldus, cui assentiuntur Interpretes. Unde quis non male, ni fallor, secutus fuerit codices illos veteres, in quibus *regionis* legi testis est Cœlius Calcagninus opere illo, quem de iudis Antiquorum conscripsit, cap. de talis.

(8) *Sorte tracta.*) Variæ sunt species ejus divinationis, quæ per sortes quærebatur. Quandoque descriptos Poëtæ cujusdam versus & in urnam conjectos educebant, aut emittebant, idque oraculi vice habebatur quod cuique acciderat: quandoque fatidicos versus in tabella describebant, & talis divinationem peragebant: aut arrepto temere & aperto Poëtæ cujusdam libro quod se primum oculis carmen objecerat, hoc pro sorte & oraculo habebant. Hinc Virgilianæ sortes apud Lampridium in Alexandro, & Spartianum in Hadriano, &c.

(9) *Aponi fontem.*) Fons ille propter medicatas aquas celebratus a Claudiano egregio Elegidio:

Publica morborum requies, commune medentum
Auxilium, præsens numen, inempta salus.

Unde verosimillime nomen sortitus est; ἄπονος enim *sine labore* est. Meminit & Lucanus lib. 7. v. 192.

Euganeo, si vera fides memorantibus, augur
Colle sedens, Aponus terris ubi fumifer exit,
Venit summa dies, geritur res maxima, dixit.

Unde etiam colligi potest Euganeos, qui Herculis comites fuere, construxisse illic quædam suæ in Geryonem victoriæ monimenta, quorum locus *Geryon* appellatus fuerit; aut sortis ibi modum quemdam instituisse, vel a Geryone inventum, vel quo usi fuerint, adversus eum profecturi. Quæ Sabellici suspicio est: Euganei hodie *Li monti di Padoa*. Hujus fontis meminere Plinius & Cassiodorus, &c.

(10) *Talos aureos.*) Fuit & hæc divinandi per talos ratio apud priscos Græcos in more posita; auctor enim est Pausanias, fuisse in agro Burensium (qui gens Achaica) Fanum Herculis, in quo cujusvis rei suscipiendæ captabant augurium ex talis & abaco; precibus quippe Deo rite peractis, quatuor talos, quorum ibi magna copia, in mensam jactabant, cumque singulorum figuræ certam haberent in ipsa tabella descriptam interpretationem, ex eorum figura & situ, futura conjectabant. Hanc autem discendæ sortis rationem per talos in aquam missos Casaubonus annotavit, tum ex Pausania in Laconicis, tum ex Sozomeno lib. 5. Historiæ Ecclesiasticæ cap. 19. Hinc dona quædam in fontes conjiciebant, accepta sorte ad eorum modum, qui accepto ab oraculis responso donaria votiva Templorum tholis seu parietibus affigebant. Exemplum est apud Plinium lib. 8. Epist. 8. ubi de Clitumno fonte agit, in cujus proximo Fano erant quoque sortes. Et de Apono testatur Claudianus eodem Elegidio:

Tunc omnem liquidi vallem mirabere fundi,
Tunc veteres hastæ regia dona micant

Summum talorum jactum hic intelligit Venerem, utpote felicissimam, ut supra in Augusto c. 71.

(11) *Thrasyllum*.) Hunc Philosophum quoque fuisse patet ex hoc Suetonii loco. Vetus Juvenalis Scholiastes tradit hunc multarum rerum scientiam professum, Platonicæ demum sectæ sese dedidisse, ac deinde Mathesi, qua præcipue viguit apud Tiberium. Tacitus 6. Annal. & Dio lib. 55. experimentum hoc artis narrant paulo aliter. Hujus mentio jam supra Aug. c. 98.

CAPUT XV.

ROMAM reversus, (1) deducto in forum filio Druso, statim e (2) Carinis ac Pompeiana domo, (3) Esquilias in hortos Mœcenatianos transmigravit: totumque se ad quietem contulit, privata modo officia obiens, ac publicorum munerum expers. Caio & Lucio (4) intra triennium defunctis, adoptatur ab Augusto simul cum fratre eorum M. Agrippa: coactus prius ipse (5) Germanicum fratris sui filium adoptare. Nec quidquam postea pro patrefamilias egit: aut (6) jus quod adoptione amiserat, ex ulla parte retinuit. Nam neque donavit, neque manumisit: nec hereditatem quidem, aut legata percepit ulla aliter, quam ut (7) peculio (8) referret accepta. Nihil ex eo tempore prætermissum est ad majestatem ejus augendam, ac multo magis postquam, (9) Agrippa abdicato atque seposito, certum erat, uni spem successionis incumbere.

NOTÆ.

(1) *Deducto in forum*.) De hoc more in Augusto c. 26. & infra Calig. c. 10. &c.

(2) *Carinis*.) Carinæ vicus Urbis, in quo Pompeii Magni domus erat. Hinc scamma illud Sexti Pompeii in Antonium, quod retulit Velleius lib. 2. cap. 77. *Cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita* (de qua in Augusto cap. 16.) *qui haud absurde cum in navi, Cæsaremque & Antonium cœna exciperet, dixit: In Carinis suis se cœnam dare, referens hoc dictum ad loci nomen in quo paterna domus ab Antonio possidebatur*. Et Dio lib. 48. auctor est Pompeium cum universa classe in colloquium venisse in extructo aggere mari circumfluo, astantibus in proximo continenti Cæsare & Antonio.

(3) *Esquilias*.) Esquiliæ quintam Urbis regionem faciebant. In ea parte hodie est Templum S. Laurentii in Lucina.

(4) *Intra triennium defunctis*.) Sic legit in omnibus MSS. Casaubonus. Unde non immerito explicat de triennio a Tiberii reditu ad ipsorum mortem, non autem quasi Caius & Lucius Cæsares trium annorum spatio vita functos significare voluerit, quos Aug. cap. 5. dixit, in duodeviginti mensium spatii periisse ambos, non sine suspicione necis a Livia & a Tiberio factæ.

(5) *Germanicum fratris sui*.) Drusi de quo supra cap. 7. Adoptio hæc eo facta consilio, ut protinus illa facta, Germanicus inciperet Augusti nepos esse. De illa adoptione, seu potius adrogatione, meminit Justinianus tit. *de adoptionibus*, §. *illud proprium*.

(6) *Jus quod amiserat*.) Cum enim ante adoptionem paterfamilias esset & sui juris, per eam filiusfamilias & alieno juri subjectus factus erat; qua in conditione multa sibi, salvis legibus, non licebant: v. g. Testamentum condere, donationes facere, &c.

(7) *Peculio*.) Quæ bona filio suo paterfamilias concedebat, aut ipse filius certis quibusdam modis, de quibus fuse Jureconsulti, acquirebat, ea filii peculium dicebantur, aliud nil proprium habere poterat: unde quæ Tiberio donationibus aut legatis obveniebant, non poterat alio jure possidere quam peculii, quasi illa sibi concessa fuissent a patre suo Augusto, cui ipse soli hoc modo acquirebat, non sibi, cum filius familias esset.

(8) *Referret accepta*.) In tabulis illis de quibus supra in Julio cap. 42. multa erant capita, v. g. negotiationis, fœnoris, legatorum, hereditatum, &c. Simul igitur ut

pa-

pecuniarum aliquid acceperant, in caput hoc vel illud, hoc est huic vel illi nomini acceptum referebant. Si ex hereditate, v. g. in hereditatum caput, hinc ea loquendi ratio, *acceptum refert*. Cicero 2. Philippic. *Ego enim sestertiûm ducentis hereditatibus acceptum retuli*.

(9) *Agrippa abdicato*.) Supra in Aug. c.65.

CAPUT XVI.

DATA rursus (1) potestas Tribunitia in quinquennium: (2) delegatus pacandæ Germaniæ status: Parthorum legati, mandatis Augusto Romæ redditis, eum quoque adire in Provinciam jussi. Sed nuntiata Illyrici defectione, transiit ad curam novi belli: quod gravissimum omnium externorum bellorum (3) post Punica, per xv. legiones, paremque (4) auxiliorum copiam, triennio gessit: in magnis omnium rerum difficultatibus, summaque frugum inopia. Et quamquam sæpius revocaretur, tamen perseveravit: metuens, ne vicinus & prævalens hostis instaret ultro cedentibus. Ac perseverantiæ grande pretium tulit: (5) toto Illyrico, quod inter Italiam, (6) regnumque Noricum & Thraciam, & (7) Macedoniam, interque Danubium flumen, & sinum maris Adriatici patet, perdomito & in ditionem redacto.

A. U. C. DCCLVII.

DCCLX.

NOTÆ.

(1) *Potestas Tribunitia*.) Vide in Augusto cap. 27. Hanc sumebant Imperatores, vel primo imperii sui die, si privati ad hoc fastigium eveherentur; vel ab eo tempore quo designabantur, si adoptione aut natura succederent.

(2) *Delegatus*.) Casaubonus legendum existimat, *delegatus pacando Germaniæ statui*: vel, *delegatus pacandus Germaniæ status*.

(3) *Post Punica bella*.) Hoc est, post centum, & amplius, annos. Hujus belli terrorem tantum fuisse dicit Velleius lib. 2. *ut stabilem illum & firmatum tantorum bellorum experientia Cæsaris Augusti animum quateret atque terreret*. Habiti itaque delectus illi, de quibus in Augusto cap. 25.

(4) *Auxiliorum*.) Legiones Romanis militibus, auxilia externis quarumvis gentium. Si quinque hominum millia singulis legionibus tribuas, (tot enim vulgo constabant) 150000. hominum erat hic exercitus.

(5) *Toto Illyrico*.) Hoc divisum fuit olim in duas partes, quarum una dicitur Liburnia, ab Arsia fluvio, ejusdem hodie nominis, ad Titium amnem qui nunc est *Cherca*. Altera dicitur Dalmatia a Titio ad Lissum oppidum, hodie *Alessia*. Hæc quamvis proprie circa maritimam oram, toti tamen Illyrico hodiernam dedit appellationem; Liburnia vero *Contado di Zara*. Quæ omnia Sclavoniæ hodiernæ partes sunt, quanquam certe, auctore Cluverio lib. 4. Introduct. cap. 4. confusis Pannoniæ Illyricique limitibus, imo Sclavoniæ nomine accipiatur quidquid terrarum a Dravo amne ad Adriaticum mare protenditur.

(6) *Regnum Noricum*.) Norici, qui etiam ipsas Alpes tenuere apud Fori Julii regionem, capiunt hodie Austriam, Bavariæ, Tirolensisque Comitatus partem, &c.

(7) *Macedoniam*.) In Julio cap. 35. Hanc Occidentem versus, Drilo fluvius, quem alii *Drino*, alii *la Boiana*, hodie dicunt, separat ab Illyrico, juxta Cluverium lib. 4. cap. 4. Introd.

CA-

CAPUT XVII.

A. V. C. DCCLXII.

CUI gloriæ amplior adhuc ex opportunitate cumulus accessit. Nam sub id fere tempus [1] Quintilius Varus, cum tribus legionibus in Germania periit: nemine dubitante, quin victores Germani juncturi se [2] Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset. Quas ob res triumphus ei decretus est, multique & magni honores. Censuerunt etiam quidam, ut [3] *Pannonicus*, alii ut *Invictus*, nonnulli ut *Pius* cognominaretur. Sed de cognomine [4] intercessit Augustus, eo contentum repromittens, quod se defuncto suscepturus esset. Triumphum ipse distulit: mœsta civitate clade Variana. Nihilominus Urbem [5] prætextatus, & laurea coronatus intravit, positumque in [6] septis tribunal, Senatu adstante, conscendit: ac medius inter duos Coss. cum Augusto simul sedit: unde, populo consalutato, circum templa deductus est.

NOTÆ.

(1) *Quintilius Varus.*) Vide Aug. cap. 23. Velleium lib. 2. cap. 117. *Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Dalmatico bello Cæsar manum, cum intra quinque consummati tanti operis dies funestæ ex Germania epistolæ cæsi Vari trucidatarumque legionum trium*, &c.

(2) *Pannoniis.*) Hos intra Illyrici fines includit Appianus, & Strabo lib. 7. in Dalmatiam usque distentos tradit, sed distentos, non inclusos; perpetua quippe montium juga Illyrios a Pannoniis dirimunt usque ad Unæ fontes, atque inde ducta linea ad Dimari, nunc *Lim*, & Drini, vel Drinii confluentes.

(3) *Pannonicus.*) Cæteri Imperatores cognomina a devictis gentibus congesserunt, ut *Gothicus*, *Alanicus*, *Vandalicus*, &c. & crescente adulatione, *Invictus*, *Pius*, &c. præsertim ab Antonino Pio, ac denique circa Diocletiani tempora, *Felix*, *Inclytus*, *Victor*, *Triumphator*, *Maximus*, *Sempiternus*.

(4) *Intercessit.*) Hoc est impedivit: Augusti enim cognomine insigniendus erat; sed post Augusti mortem, ut supra in Augusto notatum: quod his omnibus futurum erat illustrius.

(5) *Prætextatus.*) Prætexta indutus; hæc enim inter ornamenta Consularia, de quibus Aug. c. 38.

(6) *Septis.*) Septa quæ & *ovile* dicebantur, quid essent supra Aug. cap. 43.

(7) *Medius.*) Qui locus apud Romanos æque ac barbaros erat honoratissimus, infra Calig. cap. 24.

CAPUT XVIII.

DCCLXIII.

PROXIMO anno repetita [1] Germania, cum animadverteret, [2] Varianam cladem temeritate & negligentia ducis accidisse, nihil non de concilii sententia egit: semper alias sui arbitrii, contentusque se uno, tunc præter consuetudinem cum pluribus de ratione belli communicavit. Curam quoque solito exactiorem præstitit. Trajecturus Rhenum, commeatum omnem ad certam formulam adstrictum non ante transmisit, quam consistens apud ripam explorasset [3] vehiculorum onera: ne qua deportarentur, nisi concessa aut necessaria. Trans Rhenum vero eum vitæ ordinem tenuit, ut sedens in [4] cespite nudo cibum caperet: sæpe sine tentorio pernoctaret: præcepta sequentis diei omnia, & si quid subiti muneris injungendum esset, per libellos daret, addita monitione, ut de quo quisque dubitaret, se, nec alio [5] interprete, quacumque vel noctis hora uteretur.

NO-

NOTÆ.

(1) *Germania.*) Intelligendum de iis regionibus, quæ Rhenum inter & Albim sitæ sunt; has enim duntaxat Augusti Tiberiique auspiciis perdomitas notat Cluverius lib. 3. Introd. c. 7.

(2) *Varianam cladem negligentia.*) Velleius lib. 2. cap. 120. confirmat his verbis ubi factum narravit: *Ex quo apparet Varum sane gravem & bonæ voluntatis virum magis Imperatoris defectum consilio, quam virtute militum destitutum, se magnificentissimumque perdidisse exercitum.*

(3) *Vehiculorum.*) *Vehiculatorum* legisse se Turnebus ait, & defendi posse, ut ita dicatur *vehiculator*, quemadmodum *navicultor*.

(4) *Cespite nudo.*) More veterum Romanorum. Unde Horatius Ode 15. lib. 2. ævi sui mores taxans & antiquos requirens,

non ita Romuli
Præscriptum, & intonsi Catonis
Auspiciis veterumque norma.

Et paulo post,

Nec fortuitum spernere cespitum
Leges sinebant, &c.

De quo & Plutarchus in Catone, &c.

(5) *Interprete.*) Ne quis ambigua scriptura seipsum excusaret. Hujusmodi præcepta scriptis quoque data fuisse ab aliis, auctor est Frontinus lib. de Aquæductibus.

CAPUT XIX.

[1] DISCIPLINAM acerrime exegit: animadversionum & ignominiarum generibus ex antiquitate repetitis: atque etiam legato legionis, quod paucos milites cum liberto suo trans ripam [2] venatum misisset, ignominia notato. Prælia, [3] quamvis minimum fortunæ casibusque permitteret, aliquanto constantius inibat, quoties lucubrante se subito ac nullo propellente, [4] decideret lumen & exstingueretur: confidens, ut ajebat, ostento, sibi ac majoribus suis in omni [5] ducatu expertissimo. Sed re prospere gesta, non multum abfuit, quin a [6] Bructero quodam occideretur: cui inter proximos versanti, & trepidatione detecto, tormentis expressa confessio est cogitati facinoris.

NOTÆ.

(1) *Disciplinam.*) Idem de Augusto c. 24. ubi etiam de variis ignominiarum generibus, quibus addesis venæ sectionem; ignominiæ quippe caussa sanguis mittebatur, ut nempe sanguinem quem cum gloria fundere pro patria noluerant, eum cum ignominia amitterent: quæ mens est Antonii Mureti lib. 13. variarum Lectionum cap. 20. Quo tamen loco diversus abit ab Aulo Gellio lib. 10. c. 8.

(2) *Venatum.*) Id quoque ex Augusti disciplina fuisse evincunt Macri Jurisconsulti verba, quæ Torrentius retulit: *Debet, qui meminerit se armatis præesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra Provinciam duci non permittere ad opus privatum, venatum, piscatum militem non mittere. Nam in disciplina Augusti ita cavetur.*

(3) *Quamvis minimum fortunæ.*) Idipsum vere laudandum mire exaggerat Velleius lib. 2. cap. 115. utpote cui & ipse bello simul interfuerit.

(4) *Decideret lumen & extingueretur.*) Id quoque apud Romanos in more positum notat Plutarchus in Problematis, & caussas investigat cur non extinguerent lumen, sed seipso deficere permitterent.

(5) *Ducatu.*) Imperio vel Præfectura: utitur iterum hac voce, infra in Nerone c. 35. & Lampridius in Heliogabalo, Capitolinus in Pertinace, & Maximinis, Spartianus in Pescennio, &c.

(6) *Bructero.*) Sic Torrentius in melioribus duobus codicibus legit. Beroaldus & vulgati *Rutheno*. Si nomen appellativum est, Gallicum est. Rutheni quippe Aquitaniæ sunt populi, *Rouergue*. Breucteri quoque sæpæ memorantur a Tacito lib. 1. Annal. ad Amusiam fluvium, vulgo *Ems*, qui Westphaliam alluit.

CA-

CAPUT XX.

A GERMANIA in Urbem post biennium regressus, triumphum quem distulerat, egit: prosequentibus etiam legatis, quibus A. U. C. DCCLXV. (1) triumphalia ornamenta impetrarat. Ac priusquam in (2) Capitolium flecteret, descendit e curru, seque præsidenti patri (3) ad genua submisit. (4) Batonem Pannonium ducem ingentibus donatum præmiis, Ravennam transtulit: gratiam referens, quod se quondam cum exercitu iniquitate loci circumclusum, passus esset evadere. (5) Prandium dein populo mille mensis, & congiarium (6) trecenos nummos viritim dedit, Dedicavit & (7) Concordiæ ædem: item Pollucis & (8) Castoris, suo fratrisque nomine, de manubiis.

NOTÆ.

(1) *Triumphalia ornamenta.*) In Augusto cap. 38.

(2) *In Capitolium flecteret.*) Pro more triumphantium; hi enim deductam per vicos pompam in Capitolio terminabant.

(3) *Ad genua.*) De hoc triumpho Ovidius lib. 2. de Ponto, Eleg. 2. in fine:

Maturosque pater nati spectabit honores,
Gaudia percipiens quæ dedit ante suis.

(4) *Batonem.*) vulgati legebant *Bationem*. Alteram lectionem firmat Ovidius ibidem:

Totque tulisse duces captivis addita collis
Vincula, &c.
Maxima pars horum vitam veniamque tulere
In quibus & belli summa, caputque Baton.

Cujus loco quidam in fine hujus versus legunt *fuit*. Hunc Dalmatiæ, non Pannoniæ Regem fuisse auctor est Dio lib. 55. quem Scaliger falsi accusat in Chronico Eusebiano num. 2203. ubi ex veteri lapide Pannonium fuisse probat.

(5) *Prandium.*) De prandiis illis & congiario quid sint, supra notatum est in Julio cap. 38.

(6) *Trecenos nummos.*) Sestertios scilicet 13. lib. 2. s. 6. d.

(7) *Concordiæ ædem.*) Suo & Tiberii fratris nomine dedicatam auctor est Dio lib 56. Romæ plures erant ædes Concordiæ: hanc extruxerat Camillus, Livia vetustate collapsam aut collapsuram instaurarat, ut patet ex Ovidio lib. 1. Fast. 13. De manubiis in Julio cap. 26.

(8) *Castoris.*) De æde illis dicata locutus quoque est in Julio cap. 10. unde verosimile est ab ipso quoque instauratam. Dedicationes ejusmodi fiebant a Magistratibus hoc ferme modo. Qui dedicaturus erat, apprehenso Templi poste, modicoque igne accenso, solennia verba præeunte Pontifice proferebat, quibus Templum illud, Aras, Tabulas, ac demum quidquid esset in eo, ab omni usu profano exemptum, ei Deo consecrabat, cujus in honorem consecratio peragebatur. Plura super ejusmodi ceremoniis doctissime collegit Barnabas Brissonius lib. 7. de Formulis.

CAPUT XXI.

AC non multo post Lege per Coss. lata, ut (1) Provincias cum DCCLXVI. Augusto communiter administraret, simulque censum ageret, DCCLXVII. (2) condito lustro in (3) Illyricum profectus est. Et statim ex itinere (4) revocatus, jam quidem affectum, sed tamen spirantem adhuc Augustum reperit: fuitque una secreto per totum diem. Scio vulgo persuasum, quasi egresso post secretum sermonem Tiberio, vox Augusti per

(5) cu-

(5) cubicularios excepta sit: *Miserum populum Romanum, qui sub tam* (6) *lentis maxillis erit.* Nec illud quidem ignoro, aliquos tradidisse, Augustum palam nec dissimulanter morum ejus (7) diritatem adeo improbasse, ut nonnumquam remissiores hilarioresque sermones superveniente eo abrumperet: sed expugnatum precibus uxoris adoptionem non abnuisse: vel etiam ambitione tactum, ut tali successore (8) desiderabilior ipse quandoque fieret. Adduci tamen nequeo quin existimem, circumspectissimum & prudentissimum Principem, in tanto præsertim negotio, nihil temere fecisse: sed vitiis virtutibusque Tiberii perpensis, potiores duxisse virtutes: præsertim cum & (9) *Reipublicæ caussa adoptare se eum* pro concione juraverit: & epistolis aliquot, ut peritissimum rei militaris, atque unicum Populi Romani præsidium prosequatur. Ex quibus in exemplum pauca hinc inde subjeci. *Vale, jucundissime Tiberi, & rem gere feliciter,* (10) (a) ἐμοὶ καὶ ταῖς Μούσαις στρατηγῶν. *Jucundissime, & ita sim felix, vir fortissime, & dux* (11) νομιμώτατε. (12) *Vale,* &, *Ordinem æstivorum tuorum. Ego vero, mi Tiberi, & inter tot rerum difficultates,* (b) (13) καὶ τοσαύτην ῥαθυμίαν τῶν στρατευομένων *non potuisse quemquam prudentius gerere se, quam tu gesseris, existimo. Hi quoque, qui tecum fuerunt omnes, confitentur versum illum in te posse dici,*

Unus homo nobis vigilando restituit rem.

Sive, inquit, *quid incidit, de quo sit cogitandum diligentius, sive quid stomachor valde, medius fidius Tiberium meum desidero: succurritque versus ille Homericus,*

(c) (15) Τούτου δ' ἑσπομένοιο, καὶ ἐκ πυρὸς αἰθομένοιο,
Ἄμφω νοστήσαιμεν, ἐπεὶ περὶ οἶδε νοῆσαι.

Attenuatum te esse continuatione laborum, cum audio & lego, Dii me perdant, nisi cohorrescit corpus meum: teque rogo ut parcas tibi: ne si te languere audierimus, & ego & mater tua exspiremus, & de summa imperii sui Populus Romanus periclitetur. Nihil interest valeam ipse nec ne, si tu non valebis. Deos obsecro, ut te nobis conservent, & valere nunc & semper patiantur, si non Populum Romanum perosi sunt.

INTERPRETATIO.

(a) *Mihi & Musis exercitum ducens.*
(b) *Tantam desidiam militantium.*
(c) *Hoc quidem comite ambo redierimus ex igne ardenti; nam valde novit consulere.*

NOTÆ.

(1) *Provincias.*) Aug. cap. 47. dictum est quas Senatui Provincias tradidisset, quas vero sibi servasset Augustus. De postremis intelligendus videtur hic locus.

(2) *Condito lustro.*) Tunc temporis Augusti collega erat, supra in Augusto c. 97.

(3) *Illyricum.*) Supra cap. 16.

(4) *Revocatus.*) Vide in Augusto cap. 98. ubi discrepantia super hac re Historicorum testimonia.

(5) *Cubicularios.*) De his Domitiani cap. 17. commodius.

(6) *Lentis maxillis erit.*) Casaubonus in Viterbiensi legebat *edit*, nec probavit, quamvis idem verbum ex duobus MSS. Torrentius non improbet. Comparat len-

tam Tiberii morositatem bestiæ sævæ, quæ dentibus prehensum cruciatu longo vexet, antequam conficiat. Lentam hanc Tiberii indolem Plutarchus dubio procul innuit in Problematis, cum Augustum dicere solitum refert, relinquendum a se successorem eum qui de re eadem numquam bis cogitaret. Tacitus tamen lib. 1. Annal. *Literas ad exercitus tanquam adepto Principatu misit, nusquam contabundus nisi cum in Senatu loqueretur.*

(7) *Diritatem.*) Hoc est acerbitatem & intolerantiam morum, ut infra cap. 56. In duobus MSS. *duritatem* Torrentius legerat.

(8) *Desiderabilior.*) Tacitus Annal. 1. rumores funeris die sparsos referens, *ne Tiberium quidem caritate aut Reipublicæ cura successorem ascitum: sed quoniam arrogantiam sævitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quæsivisse.* Dio lib. 56.

(9) *Reipublicæ caussa.*) Testamentum adjectum, *Reipublicæ caussa facio;* scribit Velleius lib. 2. cap. 104.

(10) *ἐμοὶ ϗ ταῖς Μȣ́σαις.*) Intepretes in quibusdam vetustioribus legerant *ϗ τοῖς σοῖς*, hoc est *mihi & tuis*. In aliis, *ϗ τοῖς ἐμοῖς*, *& meis*. Alii aliter, ut *ἄριϛε ϛρατηγῶν optime Imperator*, &c. Quæ lectiones vulgatis meliores viderentur, quarum sensus Torrentio hic est: Tiberium in æstivis aut hibernis degentem hortatur ut ille otii tempore Musis det operam, exemplo forsitan suo, ut canit Horatius Ode 4. lib. 3. de ipso Augusto:

Vos Cæsarem altum militia simul
Fessas cohortes abdidit oppidis
Finire quærentem labores
Pierio recreatis antro.

Aut certe dicit Musis exercitum ducere, quasi facientem aut facturum, quæ suis Musæ carminibus olim exornarent.

(11) Νομιμώτατε.) *Maxime, legitime* seu *compositissime, regulatissime*. Ideo ut videtur quod disciplinam severissime regeret, ut supra c. 19. Alii legunt *εὐβȣλέϛατε*, *optimi consilii, prudentissime, consultissime*.

(12) *Vale, & ordinem æstivorum, &c.*) Deest verbum, seu phrasis istius conjunctio cum reliqua epistola, quam non retulit, v. g. *ordinem serva* aut *retine*, &c. Æstiva sunt loca in quibus milites æstate continebantur, quæ si ad exiguum tempus fuissent, *mansiones* postea dicta sunt: si diutius in illis immorandum, *stativa*.

(13) Τοσαύτην ῥᾳθυμίαν.) Sub finem Augusti non ita lubentes militiæ conditionibus acquiescebant, ut colligere est ex seditionibus post ejus statim mortem exortis, de quibus Tacitus Annal. 1. & 2. & Suetonius infra cap. 25. Unde videtur Tiberius hoc apud Augustum conquestus fuisse.

(14) *Unus homo.*) Notus Ennii versus de Fabio Maximo bellum gerente adversus Annibalem, in quo tamen Augustus pro *cunctando* scribebat *vigilando*, ut ostenderet Romanas res meliorem in statum restitutas Tiberii vigilantia, quemadmodum alias Fabii cunctatione, propter eam de qua cap. 18. cautionem.

(15) Τȣ́τȣ, *&c.*) De Ulysse dictum a Diomede in concilio Græcorum, cum in Trojana castra speculatum iturus hunc sibi socium postulat. Iliad. 10.

CAPUT XXII.

EXcessum Augusti non prius palam fecit, quam [1] Agrippa juvene interemto. Hunc Tribunus militum custos appositus occidit, lectis [2] codicillis, quibus ut id faceret, jubebatur. Quos codicillos dubium fuit, Augustusne moriens reliquisset, quo materiam tumultus post se subduceret: an nomine Augusti Livia, & ea conscio Tiberio an ignaro, dictasset. Tiberius renuntianti Tribuno [3] factum esse quod imperasset, [4] *Neque imperasse se, & redditurum eum Senatui rationem respondit*: invidiam scilicet in præsentia vitans. Nam mox silentio [5] rem obliteravit.

NOTÆ.

(1) *Agrippa juvene.*) Tiberii privigno; ejus enim matrem duxerat, ut supra sæpe. Tertius erat Agrippæ ex Julia filius.

(2) *Codicillis.*) Codicilli sunt aliquando char-

chartulæ quædam complicatæ, lino trajectæ, & obsignatæ, quibus mandata mittebantur, dicunturque diplomata. Sunt etiam sæpe privata charta qua quis absque Testamenti solennitatibus ea describit, quæ post mortem suam fieri vult. August. cap. 50. & infra ad cap. 51. Hoc sensu recte definitur Codicillus, intestati voluntas, vel Testamenti sequela minus solennis.

(3) *Factum quod imperasset.*) Ex more militaris disciplinæ, qua Centuriones vel Tribuni, Imperatori renuntiare tenebantur facta esse mandata, his ipsis verbis: *Imperator, factum quod imperasti*, ut colligere est ex Tacito, & infra Claud. cap. 29.

(4) *Neque imperasse.*) Eadem iisdem ferme verbis omnia refert Tacitus Annalium 1. nisi quod Centurioni tribuit quod Suetonius Tribuno.

(5) *Rem.*) Torrentius hanc vocem a tribus exemplaribus abesse testatur.

CAPUT XXIII.

(1) JURE autem Tribunitiæ potestatis coacto Senatu, inchoataque (2) allocutione, derepente velut impar dolori congemuit, utque non solum vox, sed & spiritus deficeret, optavit: ac perlegendum (3) librum Druso filio tradidit. Illatum deinde Augusti Testamentum, non admissis (4) signatoribus nisi Senatorii ordinis, cæteris extra curiam signa agnoscentibus, recitavit per libertum. Testamenti initium fuit: *Quoniam sinistra fortuna Caium & Lucium filios mihi eripuit, Tiberius Cæsar mihi ex parte* (5) *dimidia & sextante heres esto.* Quo & ipso aucta est suspicio opinantium, successorem adscitum eum (6) necessitate magis, quam judicio; quando ita præfari non abstinuerit.

NOTÆ.

(1) *Jure Tribunitiæ potestatis.*) Tacitus Annal. 1. *Et ambiguus imperandi, ne edictum quo patres in curiam vocabat, nisi Tribunitiæ potestatis præscriptione posuit, sub Augusto acceptæ.* Gellius lib. 14. cap. 7. ex Varrone Tribunos plebis annumerat iis, quibus convocandi Senatus potestas esset. Cum vero dies quidam essent, quibus id nemini liceret, ideo ne sibi quid ad summam auctoritatem deesset, Augustus accepta potestate Tribunitia id quoque concedendum curavit, ut quoties vellet, Senatum cogere posset. Auctor est Dio in Actis anni 732.

(2) *Allocutione.*) Notanda vocis proprietas. Ex Varrone lib. 6. de Lingua Latina: *Allocutum mulieres ire ajunt cum eunt ad aliquam locutum consolandi gratia.* Apud Senecam in Troade Ulysses:

Alios parentes alloqui in luctu decet,
Tibi gratulandum est.

Quo exemplo Muretus lib. 2. Antiquarum Lectionum cap. 4. dicit se nescire an nullum in Scriptoribus antiquis extet illustrius. Item Catullus ad Cornificium Epig. 39.

Quem tu quod minimum facillimumque est,
Qua solatus es allocutione.

De quo & Torrentius hic & ad Oden 13. lib. Epod. & Petrus Victorius lib. 8. Var. Lect. cap. 23. Et Virgilius hac voce ferme non utitur nisi in doloris affectu.

(3) *Librum.*) Quo dicenda descripserat.

(4) *Signatoribus.*) Jam supra notatum est, Testamentis adhibendos fuisse testes, ut ea valerent: Ii apposita sua signa recognoscere, ne qua fraus fieret, mortuo Testatore, debebant. Cum autem Senatorii ordinis omnes non essent, hinc omnes in curiam admissos noluit, ut ficta hac Senatoriæ majestatis observantia, Senatum demereretur, donec auctoritati una & securitati suæ cavisset. Indicat Tacitus 1. Annalium: *Tiberius cuncta per Consules incipiebat tanquam vetere Republica & ambiguus imperandi.*

(5) *Dimidia.*) De his partibus August. cap. 101.

(6) *Necessitate magis.*) Cap. 21. supra.

CAPUT XXIV.

(a) (1) PRINCIPATUM, quamvis neque occupare confestim, neque (2) agere dubitasset, & statione militum, hoc est, vi & specie dominationis assumpta, diu tamen recusavit impudentissimo animo: nunc adhortantes amicos increpans, ut ignaros (3) quanta bellua esset Imperium: nunc precantem Senatum, & procumbentem sibi ad genua, ambiguis responsis & (4) callida cunctatione suspendens: ut quidam patientiam rumperent, atque unus in tumultu proclamaret, (5) *Aut agat, aut desistat*: alter coram exprobraret, (b) *Cæteros quod polliciti sint, tarde præstare: sed ipsum quod præstet, tarde polliceri*. Tandem quasi coactus, & querens *miseram & onerosam injungi sibi servitutem*, recepit imperium: nec tamen aliter quam ut depositurum se quandoque spem faceret. Ipsius verba sunt hæc: *Dum veniam ad id tempus, quo vobis æquum possit videri, dare vos aliquam senectuti meæ requiem*.

INTERPRETATIO.

(a) *Etsi non dubitasset protinus usurpare Principatum, & exercere, accepta etiam custodia militari, quæ est potentia & pompa dominationis: nihilominus, &c.*

(b) *Alios sero exequi promissa sua, ipsum* Tiberium *sero promittere quod exequatur*.

NOTÆ.

(1) *Principatum*.) Hoc nomine non regni titulo insignita fuit Cæsarum potestas, ut supra cap. 14. notatum est ex Tacito.

(2) *Agere*.) Agere pro Principe scilicet, utpote qui *defuncto Augusto signum prætoriis cohortibus ut Imperator dederat, excubiæ, arma, cætera aulæ, miles in forum, miles in curiam comitabatur. Literas ad exercitus tanquam adepto principatu misit*, &c. ut narrat Tacitus Annal. 1.

(3) *Quanta bellua*.) Eadem sententia Saturnini apud Vopiscum amicos & exercitum alloquentis: *Nescitis, amici, quid mali sit imperare. Gladii & tela nostris cervicibus impendent, imminent hastæ undique, undique spicula, ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur, non cibus pro voluptate*, &c.

(4) *Callida cunctatione suspendent*.) Tacitus ibidem: *Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu natura seu assuetudine, suspensa semper & obscura verba: tunc vero nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum & ambiguum magis implicabantur*.

(5) *Aut agat, &c.*) Hoc est, vel tandem aperte profiteatur sumere se principatum, vel ab eo sumendo desistat; nam re ipsa, ut dictum est, jam agebat Principem, & principatum occupaverat. Hæc verba tribuenda videntur alicui, qui id ipsum non attenderet.

CAPUT XXV.

CUNCTANDI caussa erat, metus undique imminentium discriminum: ut sæpe (1) *lupum se auribus tenere* diceret. Nam & servus Agrippæ, Clemens nomine, non contemnendam manum in ultionem domini compararat: & L. (2) Scribonius Libo vir nobilis res novas clam moliebatur: & duplex seditio militum in Illyrico & in Germania exorta est. Flagitabant ambo exercitus multa extra ordinem: ante omnia, ut æquarentur stipendio prætorianis (3) Germaniciani. Quidam etiam Principem detrectabant non à se datum: summaque vi

(4) Ger-

(4) Germanicum, qui tum iis præerat, ad capessendam Rempublicam perurgebant, quamquam obfirmate resistentem. (5) Quem maxime casum timens, partes sibi, quas Senatui liberet, tuendas in Republica depoposcit: quando universæ sufficere solus nemo posset; nisi cum altero, vel etiam cum pluribus. (6) Simulavit & valetudinem, quo æquiore animo Germanicus celerem successionem, vel certe societatem principatus opperiretur. Compositis seditionibus, (7) Clementem quoque fraude deceptum, redegit in potestatem: Libonem, ne quid in novitate acerbius fieret, secundo demum anno in Senatu coarguit, medio temporis spatio tantum cavere contentus. Nam & inter Pontifices sacrificanti simul, pro (8) secespita plumbeum cultrum subjiciendum curavit: & secretum petenti nonnisi adhibito Druso filio dedit; dextramque obambulantis, veluti incumbens, quoad perageretur sermo, continuit.

INTERPRETATIO.

(a) *Finxit etiam se valetudinarium esse, ut Germanicus expectaret lubentius, aut se brevi successurum, aut sane, venturum in partem Imperii.*

NOTÆ.

(1) *Lupum auribus, &c.*) Proverbium ab animalis hujus natura & ferocia; cum enim capite plurimum valeat, neque aures ejus ita longæ sint ut iis facile retineri possit, undique periculum imminet, hac illum parte apprehendenti; tantum enim in dimittendo periculum, quanta in retinendo difficultas. Terentius in Phormione Act. 3. Scen. 2. v. 21. de adolescente in angustias redacto:

imo quod ajunt, Auribus teneo lupum:
Nam neque quo mittam a me invenio, neque ut retineam scio.

Ubi Græcum Proverbium expressit prope ad verbum, *τῶν ὤτων ἔχω τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι: Auribus teneo lupum, nec retinere nec relinquere possum.*

(2) *Scribonius Libo.*) Hujus amita fuit Scribonia Augusti conjux, Juliæ mater, ut patet ex cap. 62. & 63. in Augusto: Cæsarum Caii & Lucii avia, ut & Agrippæ Posthumi, quem Tiberius occidi jussit, cap. 22. Pompeii pronepos. Hinc animi elati. De quo Tacitus 2. Annalium, & Seneca Epist. 70. plura.

(3) *Germaniciani.*) Vulgati legebant, *Germanicianis Prætoriani.* Male. Constat enim potiorem horum fuisse conditionem; majora quippe stipendia, & maturior missio competebat, ut infra in Galba cap. 20. & Dio lib. 54. Casaubonus veterem Roberti Stephani secutus editionem, sic interpungit, *ut æquarentur stipendio prætorianis. Germaniciani quidem etiam Principem detrectabant.* Ut sit sensus, exercitum utrumque petiisse stipendii cum prætorianis æqualitatem, ac Germanicum insuper exercitum detrectasse Tiberii imperium. Quod & restituit hoc modo Torrentius, & veritati convenit, ut patet ex cap. 1. libri sequentis, & ex Tacito 2. Annalium, ubi notanda vocum *Germanici & Germaniciani* differentia: qui in Germania erant exercitus Romani, ii dicebantur exercitus Germanici, eorum vero exercituum milites Germaniciani. Hoc sensu constanter locutus est Suetonius in Othone cap. 8. & Vespasiano cap. 6.

(4) *Germanicum.*) Quem Tiberius adoptaverat, supra cap. 15. Hunc & vi & precibus ad imperium volebant evehere, ut infra Calig. cap. 1. & præclare ac fuse Tacitus lib. 1. Annal.

(5) *Quem maxime casum timens.*) Ne tandem exoratus Germanicus principatum acciperet. Tacitus ibidem: *Caussa præcipua* (cunctandi) *ex formidine, ne Germanicus in cujus manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam expectare mallet*, &c.

(6) *Depoposcit.*) Innuit historiam Asinii Gal-

Galli, quem Tiberius secreto jam odio prosequebatur; duxerat enim Agrippinam, de qua supra cap. 7. Rem fuse narrat quoque Tacitus 1. Annal.

(7) *Clementem*.) Is Agrippam se munere deûm morti ereptum mentiebatur; & *percontanti Tiberio quomodo Agrippa factus esset? respondisse fertur, Quomodo tu, Cæsar. Ut ederet socios subigi non potuit*; quamquam multi ex ipsa Principis domo sustentasse illum opibus & consiliis dicerentur. Refert quoque fusius Tacitus Annal 2.

(8) *Secespita*.) Paulus ad Festum: *Secespita cultrum ferreum, oblongum manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum auro argentoque fixo clavis æneis, ære Cyprio, quo Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesque ad sacrificia utebantur*. Et paulo infra: *Secespitam, alii securim, alii dolabram æneam, alii cultellum putant*.

CAPUT XXVI.

VERUM liberatus metu, [1] civilem se admodum inter initia ac paullo minus quam privatum egit. Ex plurimis maximisque honoribus, præter paucos & modicos non recepit. Natalem suum plebeiis incurrentem [2] Circensibus, vix [3] unius bigæ adjectione honorari passus est. Templa, Flamines, Sacerdotes decerni sibi prohibuit: etiam [4] statuas, atque imagines, nisi permittente se poni: permisitque, ea sola conditione, ne inter simulacra Deorum, sed inter ornamenta ædium ponerentur. Intercessit & quo minus [5] in acta sua juraretur: & [6] ne mensis September, Tiberius; October, Livius vocarentur. [7] Prænomen quoque IMPERATORIS, cognomenque PATRIS PATRIÆ, & [8] civicam in vestibulo coronam recusavit. Ac ne AUGUSTI quidem nomen, quamquam hereditarium, ullis nisi ad Reges ac [9] dynastas epistolis addidit. Nec amplius quam omnino tres Consulatus, unum paucis diebus, alterum tribus mensibus, tertium absens usque in Idus Majas gessit.

NOTÆ.

(1) *Civilem*.) De civilitate supra in Julio cap. 75. & Augusto non semel.

(2) *Circensibus*.) Quid ii sint ludi, supra in Julio cap. 39. & Augusto cap. 45. & alibi. Plebeii autem Circenses sunt ludi, quos aut pro libertate parta, exactis Regibus, aut pro eadem revocata post secessionem plebis instituerant. De his videsis Asconium Pædianum in 1. Verrinam.

(3) *Unius bigæ*.) An in Curuli certamine unius bigæ cursus; an vero unica tantum cæteris bigis addita, non distinguit. Patet ex hoc loco voces istas *biga*, *triga*, numero quoque singulari efferri potuisse, contra Cæsaris opinionem libro de Analogia, apud Gellium lib. 19. cap. 8. ubi *quadrigas*, non *quadrigam*, dicendum volebat.

(4) *Statuas & imagines*.) Illæ lapideæ vel æneæ, hæ cereæ vel depictæ.

(5) *In acta sua juraretur*.) Ne Populus ac Senatus jurejurando se astringeret, Tiberii acta ipsumque Tiberium inviolatum fore, ut de Julio Cæsare factum, in Julio cap. 86.

(6) *Ne mensis September*.) Casaubonus ex Dionis lib. 57. sic legit: *Ne mensis November Tiberius, & September Livius vocaretur*; quod videtur certe melius: Novembri quippe mense natus erat, ut supra cap. 5. Dio ibidem auctor est Senatoribus id obfirmate postulantibus dixisse, τί ἔφη ποιήσετε, ἂν δεκατρεῖς Καίσαρες γένωνται; *Quid, inquit, facietis, si tredecim Cæsares fiant?*

(7) *Prænomen Imperatoris*.) Quæ tamen omnia Julius Cæsar acceperat, invidiose quidem, ut supra in Julio cap. 76.

(8) *Civicam*.) In Julio cap. 12. In vestibulo domus appendebatur Imperatorum clementiæ dicata. Plinius lib. 16. cap. 4. Vale-

rius Maximus lib. 2. Dio lib. 53. Hinc apud Ovidium Metam. Daphnida in laurum mutatam alloquens Phœbus:

Postibus Augustis eadem fidissima custos
Ante fores stabis, mediamque tuebere quercum.

Hinc etiam Plinius lib. 15. cap. ult. Laurum appellat Cæsarum janitricem. De civica iterum corona idem Ovidius 4. Fast. in ipso fine:

State Palatinæ quercus, prætextaque quercu
Stet domus, &c.

(9) *Dynastas.*) Potentiores quosdam exteros, sive Principes, sive Magistratns.

CAPUT XXVII.

ADULATIONES adeo aversatus est, ut neminem Senatorum aut officii aut negotii caussa ad lecticam suam admiserit: consularem vero [1] satisfacientem sibi, ac per genua orare conantem ita suffugerit, ut caderet supinus; atque etiam si quid in sermone, vel in continua oratione blandius de se diceretur, non dubitaret interpellare ac reprehendere, & commutare continuo. [2] *Dominus* appellatus a quodam, denuntiavit, ne se amplius contumeliæ caussa nominaret. Alium dicentem, *sacras ejus occupationes*: & rursus alium, *auctore eo Senatum se adisse*, verba mutare, & pro [3] *auctore*, *suasorem:* [4] pro *sacris*, *laboriosas* dicere coëgit.

NOTÆ.

(1) *Satisfacientem.*) De ejusmodi satisfactione in Julio cap. 73. Hic videtur innui Haterius ille de quo infra c. 29.

(2) *Dominus.*) Augusti exemplo, supra cap. 53. ubi in contumeliam id ab aliis quoque nonnunquam acceptum aut prolatum observavimus.

(3) *Pro sacris, &c.*) Torrentius admodum apposite notat non ita a posterioribus Imperatoribus prohibitum: hi quippe non occupationes modo suas, sacras dici permisere, sed & sua omnia, ne stabulo quidem excepto.

(4) *Pro auctore suasorem.*) Nisi ideo distinguas quod suasoris consilium non semper sequimur. Idem significant plerumque, Plautus in Stico Act. 1. Scen. 2. v. 72.

Mihi auctores ita sunt amici, &c.

Cui respondent senis illius filiæ:

At enim, nos quarum res agitur, aliter auctores sumus.

Iterum in Pœnulo Act. 3. Scen. 4. v. 11. &c. Terentius in Adelphis Act. 5. Scen. 8. v. 15.

satis sanus es?
Ego novus maritus anno demum quinto & sexagesimo
Fiam, atque anum decrepitam ducam?
Idne estis auctores mihi?

Et Virgilius lib. 2. Georgic. v. 285.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor, &c.

Verum in publicis negotiis sæpius etiam is auctor dicitur, qui ex dignitate sua auctoritatem, hoc est potestatem habet aliquid jubendi: v. g. cum dicuntur patres auctores fieri, vel dum dicitur Senatoria vel Prætoria auctoritate sancitum quid esse. De his Jureconsulti. Livius & Cicero passim.

CAPUT XXVIII.

SED adversus convitia malosque rumores & famosa de se ac suis carmina firmus ac [1] patiens, subinde jactabat, *In civitate libera linguam mentemque liberas esse debere*. Et quondam Senatu cognitionem de ejusmodi criminibus ac reis flagitante: *Non tantum*, inquit, *otii habemus ut implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si* [2] *hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis:* [3] *omnium inimicitiæ hoc prætextu ad vos deferentur*. Exstat & sermo ejus in Senatu percivilis: *Siquidem locutus aliter fue-*

fuerit, dabo operam ut rationem factorum meorum dictorumque reddam: si perseveraverit, (4) *invicem eum odero.*

NOTÆ.

(1) *Patiens.*) Notanda dissimulatio, si cum cap. 51. in Augusto conferas hunc locum.

(2) *Hanc fenestram.*) Hoc est: Si hunc delatoribus aditum patefeceritis. Sic & Terentius:

Hui quantam fenestram ad nequitiam patefeceris.

(3) *Omnium inimicitiæ.*) Cum suum quivis inimicum delaturus sit.

(4) *Invicem odero.*) De quodam suo obtrectatore dicta sunt hæc. Paulo aliter Augustus de suo, Aug. cap. 51.

CAPUT XXIX.

ATQUE hæc eo notabiliora erant, quod ipse in appellandis venerandisque singulis, & universis, prope excesserat humanitatis modum. Dissentiens in curia a Q. (1) Haterio, *Ignoscas*, inquit, *rogo, si quid adversus te liberius, sicut Senator,* (2) *dixero.* Et inde omnes alloquens, *Dixi & nunc & sæpe alias P. C. bonum & salutarem Principem; quem vos tanta & tam libera potestate instruxistis, Senatui servire debere, & universis civibus sæpe, & plerumque etiam singulis: neque id dixisse me pœnitet, & bonos & æquos & faventes vos habui* (3) *dominos, & adhuc habeo.*

NOTÆ.

(1) *Haterio.*) Illo verosimiliter de quo supra cap. 7. Tacitus Annal. I. *Suspicacem animum perstrinxere. Haterius cum dixisset, Quousque patieris, Cæsar, non adesse caput Reipublicæ? Scaurus quia,* &c. *in Haterium statim invectus est, Scaurum cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit.*

(2) *Dixero.*) Quidam legebant *dixi* & *dixit*. Emendavit Torrentius ex vet. cod.

(3) *Dominos.*) Hoc est, quod dixit excessisse civilitatis modum: sed eos diu dominos non habuit, quibus paulo post durius quam servis dominatus est.

CAPUT XXX.

QUIN ETIAM (1) speciem libertatis quandam induxit, conservatis Senatui ac Magistratibus & majestate pristina & potestate: neque tam parvum quidquam, neque tam magnum publici privatique negotii fuit, de quo non ad P. C. referretur. De vectigalibus ac (2) monopoliis, de exstruendis reficiendisve operibus, etiam de legendo vel (3) exauctorando milite, ac legionum & auxiliorum descriptione: denique quibus imperium prorogari, aut extraordinaria bella mandari, quid & qua forma Regum literis rescribi placeret. (4) Præfectum alæ, de vi & rapinis reum, causam in Senatu dicere coëgit. Nunquam curiam nisi solus intravit: lectica quondam introlatus æger, (5) comites a se removit.

NO-

N O T Æ.

(1) *Speciem libertatis.*) His omnibus civilitatis indiciis, quæ hoc & sequenti capite memorantur, Dio in Actis anni 768. addit solitum dicere se non nisi servorum Dominum, exercituum Imperatorem, reliquis duntaxat antepositum, &c. *Non tamen ideo fidem faciebat civilis animi.* Auctor Tacitus I. Annal. Verum donec firmaretur imperium, ejus potestatem sub specie nominum suetorum retinebat, maxime quamdiu timendum habuit Germanicum, ut supra cap. 25. & infra Calig. cap. 1. videre est.

(2) *Monopoliis.*) Monopolium est jus vendendæ certæ cujusdam mercis, quod unus pluresve Principis permissu sibi vindicant, sub onere vectigalis. Sumitur etiam quandoque pro ipso vectigali quod Principi ad monopolium exercendum pendebatur: quod postea Justinianus Imperator abrogavit codice suo, prohibito prorsus monopolio. *L. unica, Cod. de Monopoliis.*

(3) *Exauctorando.*) Dimittendo. Vide in Augusto cap. 24. & supra cap. 7.

(4) *Præfectum alæ.*) Vide in Augusto cap. 38. & in Claudio cap. 25. Id quoque ut Senatus auctoritatem magis ac magis extollere se velle probaret: hujus enim causa, nisi intra vallum agi non debebat, & coram illo qui castris præerat, aut ipso Principe, sed legibus militiæ veteris. Juven. Sat. 16. v. 15. & *L. 3. ff. de re militari.*

(5) *Comites.*) Quales multi non Principi modo, sed & divitum cuique, maxime si prodirent in judicium. Unde Juven. Sat. 7. v. 141.

Respicit hoc primum qui litigat, an tibi servi
Octo, decem comites, &c.

Martialis quoque passim.

CAPUT XXXI.

QUÆDAM adversus sententiam suam decerni ne questus quidem est. Negante eo, destinatos Magistratus abesse oportere, ut præsentes honori (1) acquiescerent, Prætor designatus (2) liberam legationem impetravit. Iterum (3) censente ut Trebianis legatam in opus novi theatri pecuniam ad munitionem viæ transferre concederetur, obtinere non potuit, quin (4) rata voluntas legatoris esset. Cum Senatusconsultum per (5) discessionem forte fieret, transeuntem eum in alteram partem, in qua pauciores erant, secutus est nemo. Cætera quoque nonnisi per Magistratus & jure ordinario agebantur: tanta Coss. auctoritate ut Legati ex Africa (6) adierint eos, querentes trahi se a Cæsare, ad quem missi forent. Nec mirum, cum palam esset ipsum quoque eisdem assurgere, & decedere via.

N O T Æ.

(1) *Acquiescerent.*) Hoc est fruerentur, gauderent honore sibi delato. Hoc verbo iterum utitur infra cap. 56.

(2) *Liberam legationem.*) Liberæ legationes concedebantur iis, qui cum domestica haberent in Provinciis negotia, hoc honoris mero titulo in illis esse exoptabant. Talis, v. g. stante Republica, fuisset hæc legatio, quam Tiberio, post expletum Tribunitiæ potestatis tempus, ut sine ignominia posset abesse, Livia mater obtinuit, supra cap. 12. Quanquam Lege prohibitæ forent, *rei suæ ergo ne quis legatus esto*; ex Cicerone lib. 3. de Legibus; his tamen viri boni iique multi, nomina, hoc est æris alieni exigendi caussa usi sunt, ut patet ex eodem Cicerone in Oratione pro Flacco. Hujusmodi legationem Scipioni Nasicæ decretam a Senatu auctor est Plutarchus in Gracchis, ut posset cum honore secedere, quia Tiberii Gracchi morte maximam apud populum invidiam incurrerat.

(3) *Censente ut Trebianis.*) Censere quid sit, in Augusto cap. 35. & alibi. Trebia flu-

vius & oppidum, ille in Gallia Togata Padum influens, hodie itidem *La Trebia:* hoc in Umbria, hodie *Trevi*.

(4) *Rata voluntas legatoris*.) Patet concessam Testamento pecuniam hanc ab aliquo privato. Sic autem jubet Lex XII. Tabularum, *Uti paterfamilias super pecunia tutelave rei suæ legassit, ita jus esto*. Legassit, hoc est *legaverit*.

(5) *Per discessionem*.) Ex Gellio lib. 14. cap. 7. Senatusconsultum fiebat *duobus modis; aut per discessionem, si consentiretur; aut si res dubia esset, per singulorum sententias exquisitas*. Quare discessionem facere dicebantur, cum unius sententiæ auctores unum in locum, alius in alium concederent. Hinc *pedibus ire in sententiam alicujus*, apud Ciceronem & Livium toties: hinc & pedarii Senatores, de quibus idem Gellius lib. 3. cap. 18. qui pedibus, non verbis, aliquam se sententiam amplecti significabant, ignari plerumque vel assentatores, quod tamen in majoribus negotiis Augustus immutarat, ut in Augusto cap. 35. Particula *forte*, quam Suetonius addidit, indicio est omnia Senatusconsulta per discessionem facta non fuisse juxta mentem ejus, quo tamen modo facta omnia arbitratur Ateius Capito apud Gellium lib. 14. cap. 7.

(6) *Adierint eos querentes trahi*.) Hoc est, Consules convenerint, expostulantes sua negotia protrahi in longum & differri infecta.

CAPUT XXXII.

CORRIPUIT [1] consulares exercitibus præpositos, quod non de rebus gestis [2] Senatui scriberent: quodque de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent: quasi non omnium tribuendorum ipsi [3] jus haberent. Prætorem collaudavit, quod honore inito, [4] consuetudinem antiquam retulisset de majoribus suis pro concione memorandi. Quorumdam illustrium exsequias [5] usque ad rogum frequentavit. Parem moderationem minoribus quoque & personis & rebus exhibuit: cum Rhodiorum Magistratus, quod literas publicas sine [6] subscriptione ad se dederant, evocasset, ne verbo quidem insectatus, ac tantummodo jussos scribere remisit. Diogenes Grammaticus disputare [7] Sabbatis Rhodi solitus, venientem, ut se [8] extra ordinem audiret, non admiserat; ac per servulum suum in septimum diem distulerat. Hunc Romæ salutandi sui caussa pro foribus adstantem, nihil amplius quam ut post septimum annum rediret, admonuit. Præsidibus onerandas tributo Provincias suadentibus rescripsit, [9] *Boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere*.

NOTÆ.

(1) *Consulares*.) De his & proconsularibus, in Augusto cap. 47.

(2) *Senatui scriberent*.) Ex more qui, tum invaluerat, cum stabat Respublica.

(3) *Jus haberent*.) Exemplum habes apud Tacitum 3. Annal. *Eo prælio Rufus Helvius servati civis decus retulit, donatusque est ab Apronio torquibus & hasta, Cæsar addidit civicam coronam, quod non eam quoque Apronius jure Proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus*. De militaribus donis, Aug. cap. 8. & 25.

(4) *Consuetudinem*.) Novi Magistratus honore inito, Populo gratias agebant Oratione celebri qua & de majoribus suis commemorandi potestas erat. Quod genus honoris uni postea Principi delatum est, eodem tamen die, Calendis nempe Januariis, a novis Consulibus Oratione panegyrica. Quod Senatusconsulto jussum indicat Plinius Panegyrico ad Trajanum. Quod a Præsidibus Provinciarum observatum quoque narrat Dio lib. 58.

(5) *Usque ad rogum*.) Casaubonus colligit ex hoc loco Principes non prosecutos funeris pompam nisi usque in forum, ubi lauda-

datione pro Rostris peracta, cum ad cremandum extra urbem cadaver cæteri procederent, sese ipsi recipiebant, sed & plerosque alios id factitasse, colligere est ex illo Propertii disticho, ubi Cynthia de suo funere loquens ait:

Si piguit portas ultra procedere, at illud
Jussisses lectum lentius ire meum.

Quo tamen in Officio Tiberius id quoque civilitatis adjungebat, ut extra portas usque ad rogum ipsum comitaretur pompas funebres illustrium. De funebribus ceremoniis in Julio cap. 84. & 85.

(6) *Subscriptionem.*) Subscriptiones ejusmodi non erant nominum, sed clausulæ quædam iis literis adhibitæ, quas ad Principem mittebant, cujusmodi sunt vota pro Imperii Imperatorisque salute. Quod & Casaubonus hîc, & Brissonius libro 8. de Formulis suspicantur, ex Dionis lib. 57. ubi Auctor ille accersitos dicit Rhodios Magistratus, quia mittentes ad ipsum quidpiam εὐχὰς; hoc est *preces* non fecerant; & simile quid etiam colligas ex illo Fragmento Augusti ad Tiberium epistolæ supra c. 21. & ex Plinii epistola 1. lib. 10. quæ est ad Trajanum. Exempla etiam Epistolarum ejusmodi passim apud Scriptores Historiæ Augustæ, in quibus tamen omnibus non extat clausula.

(7) *Sabbatis.*) De Judæorum Sabbatis in Augusto cap. 76. Verum quid huic Grammatico Rhodio cum illis? Torrentius existimat Judaica illum Religione imbutum, ac more Judæorum Sabbati diebus de divinitate rerumque principiis disputasse, cujus audiendi cupidus Tiberius illum adierit alio die quam Sabbati, postulans ut præter consuetudinem suam, res illas agitaret. Casaubonus autem ideo scriptum hoc censet, quia sparsis per orbem Judæis, mos ille jam tum invaluerat, ut in vitæ quotidianæ functionibus hebdomadas observarent etiam non Judæi; unde Sabbati quoque nomen aliqui retinuerint, ut Rhodius ille Grammaticus, qui Sabbatis singulis, hoc est septimo quoque die, disputaret. Certe ex Josepho lib. 2. adversus Appionem patet nullam ferme (suo saltem tempore) Græcam urbem fuisse in qua septimus dies peculiari honore cultus non esset, non modo cessatione ab omni opere, sed & lampadibus accensis, quin & jejuniis & sibi a quibusdam cibis temperando.

(8) *Extra ordinem.*) Hoc est, die vel hora qua sibi disputare moris non esset. Sic septimo quoque die ferias pueris concedere solebant, ex Gellio lib. 15. cap. 2. de seipso loquente. Disputationem autem illam intelligunt declamationem publicam, qua ille Rhodius, ut & alii bene multi, artem ostentarent, ut de Antonio Gniphone Suetonius lib. de illustr. Grammat. c. 7. & de Rhetoribus discipulos suos in id exercentibus Juven. Sat. 7.

Nil salit Arcadico juveni cujus mihi sexta
Quaque die, miserum dirus caput Annibal implet.

(9) *Boni pastoris.*) Hanc sententiam ex Batonis Dalmatæ responso natam colligunt; is enim interrogatus a Tiberio cur rebellasset, Quia, inquit, ad greges vestros non canes, aut pastores, sed lupos custodes mittitis: ὅτι ἐπὶ τὰς ἀγέλας ὑμῶν φύλακας οὐ κύνας οὐδὲ νομέας, ἀλλὰ λύκους πέμπετε.

CAPUT XXXIII.

PAULLATIM Principem (1) exercuit, præstititque: etsi varium diu, commodiorem tamen sæpius, & ad utilitates publicas proniorem. Ac primo eatenus interveniebat, ne quid perperam fieret. Itaque & constitutiones quasdam Senatus rescidit: & Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerumque se offerebat (2) consiliarium, assidebatque mistim, vel ex adverso in (3) parte primori: & si quem reorum elabi gratia rumor esset, subitus aderat, judicesque aut e (4) plano, aut e (5) quæsitoris tribunali, legum & (6) religionis, & noxæ de qua cognoscerent, admonebat: atque etiam si qua in publicis moribus desidia, aut mala consuetudine labarent, corrigenda suscepit.

NOTÆ.

(1) *Exercuit.*) Casaubonus in Viterbiensi codice legit *exemit:* in Pithœi codicibus *exeruit*, quod Turnebo placet lib. 14. Adversar. cap. 17. & significantius est, *principem exerere*, hoc est *agere principem*, vel *pro principe se gerere*, quod tum latine, tum græce eleganter dici multis utriusque linguæ testimoniis probat Casaubonus.

(2) *Consiliarium.*) Prætores aliique Magistratus, quibus dirimendæ lites erant, Consiliarios sibi quosdam assumebant, quorum sententia juvarentur in judicando, ut de Augusto ipso supra in Augusto capite 35. ex Dione notatum est, & Cicero de seipso testatur libro de Amicitia, *Aderam Lænati, & Rutilio Coss. in consilio.* Et de claris Orat. *Consules re audita amplius de consilii sententia pronunciant.* Et multis aliis locis. Hinc illæ notæ D. S. C. hoc est de Sententia Consilii. Et Spartianus in Hadriano, &c.

(3) *In parte primori.*) Tacitus 1. Annal. partem hanc primorem, cornu Tribunalis, appellat. Torrentius illam honoratiorem esse dicit, quod nisi respectu Judicum, verum esse non potest, salva Taciti sententia; ideo enim factum narrat, *ne Prætorem Curuli depelleret.*

(4) *De plano.*) Magistratus dicitur aliquid statuere de plano, cum non in excelso præparatoque loco, quale est Tribunal, sed in transitu vel ubicunque se dat occasio sine strepitu judiciorumque solennibus.

(5) *Quæsitoris.*) Ille est qui quæstioni præerat, de quo in Julio cap. 12.

(6) *Religionis.*) Jurabant enim *omnimodo se cum veritate, & legum observatione, judicium esse dispositturos.* Lege ult. codice de Judiciis, &c.

CAPUT XXXIV.

LUDORUM ac [1] munerum impensas corripuit: mercedibus scenicorum rescissis, paribusque gladiatorum [2] ad certum numerum redactis. [3] Corinthiorum vasorum pretia in immensum exarsisse, [4] tresque mullos xxx. millibus nummûm venisse, graviter conquestus, adhibendum supellectili modum censuit: [5] annonamque macelli, Senatus arbitratu, quotannis temperandam, dato [6] ædilibus negotio, popinas [7] ganeasque usque eo inhibendi, ut ne [8] opera quidem pistoria proponi venalia sinerent. Et ut parsimoniam publicam exemplo quoque juvaret, [9] solennibus ipse cœnis pridiana sæpe ac [10] semesa opsonia apposuit, [11] dimidiatumque aprum; affirmans, [12] *Omnia eadem habere quæ totum.* [13] Quotidiana oscula prohibuit edicto: item [14] strenarum commercium, ne ultra Kalendas Januarias exerceretur. Consueverat quadruplam strenam & de [15] manu reddere: sed offensus interpellari se toto mense ab iis, qui potestatem sui die festo non habuissent, ultra non reddidit.

NOTÆ.

(1) *Munerum.*) Munera, gladiatorum intelligit spectacula. Vide in Julio cap. 39. & Augusto cap. 43. ubi de ludis & muneribus.

(2) *Ad certum numerum.*) Quod Julii temporibus constitutum, ut in Julio cap. 10. non obtinuerat, & a Tiberio instauratum diu quoque non obtinuit; edicto quippe Caligula permisit exhibere quot paria gladiatorum vellent. De quo plura apud Lipsium lib. 1. Saturnal. cap. 12.

(3) *Corinthiorum.*) Supra in Augusto c. 70. dicuntur *exarsisse*; hoc est, in immensum auctum fuisse pretium illorum. Quo sensu Varro 3. de Re Rustica: *Cœnæ collegiorum excandefaciunt annonam macelli.*

(4) *Tres-*

(4) *Tresque mullos*.) Mulli sunt pisces, quos Cicero & Varro appellant *Barbatulos* & *Barbatos*. Pretiosissimi fuere apud Priscos, sed tribus libris non ponderosiores, ut ex Horatii Satyra 2. lib. 2. colligere est:

Laudas insane trilibrem
Mullum in singula, quem imminuas pulmenta necesse est.

quamvis ad sex usque libras aliquos appendisse videatur, ex Juvenalis Sat. 4. v. 15.

mullum sex millibus emit
Æquantem sane paribus sestertia libris.

Quod tamen pondus adulatione supra modum auctum hoc indicat quod addit:

Ut perhibent qui de magnis, majora loquuntur.

Triginta porro millia juxta nostras rationes sunt 1312. lib. 10. s. quod a Plinio prætermissum Torrentius miratur, nec injuria, Auctor siquidem ille lib. 9. cap. 17. notatu dignum censuit quod, Caligula Principe, Asinius Celer mullum octo millibus emisset. Sed nec hujus rei meminit Seneca libris Quæst. Natur. ubi tam multa de mullis, & circa ipsos luxuria. Et Epistola 95. ubi loquitur de mullo quem *Tiberius Cæsar missum sibi cum in macellum deferri & vænire jusisset, Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius*, &c. Quod ita factum est, & mullus ille quinque millibus ab Octavio emptus. Certe illi Auctores non videntur hoc, de quo hîc sermo est, ignorare, si verum est, potuisse; aut si rescivissent, tacituri.

(5) *Annonam macelli*.) Legibus sumptuariis, de quibus Jul. cap. 43. & Aug. cap. 34. Huic etiam impensæ modus ponebatur.

(6) *Ædilibus negotio*.) Quod ipsorum, stante Republica, munus erat, ut patet ex Halicarnassei lib. 6. quanquam id Censores sibi quoque sumebant aliquando, si luxum hac parte coërcendum censerent.

(7) *Ganeas*.) Festus: *Ganeum antiqui locum abditum ac velut sub terra dixerunt*. Et Nonius: *Sunt loca vinolentiæ ac libidini apta*.

(8) *Opera pistoria*.) Quæ a pistoribus multiplices in formas effingebantur, v. g. placentulas, scriblitas, hamos, lacertulos, spicas, globulos, &c. Martialis Apophoret. 222. cui lemma, *Pistor dulciarius*:

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Extruit, &c.

(9) *Solennibus cœnis*.) Quales fiebant diebus festis, vel publice vel privatim, ut Calendis, Natalibus, Saturnalibus, Nuptiis, &c. quibus lautius epulabantur.

(10) *Semesa obsonia*.) Torrentius ex uno codice, in quo non extat vox *obsonia*, & ex altero, unde abest conjunctio *que*, totum locum ita componit *solennibus ipse cœnis pridiana sæpe ac semesa apposuit, dimidiatum aprum affirmans omnia eadem habere quæ totum*. Quæ lectio plana quidem est & simplex, at vulgata non clarior, nec alio sensu intelligenda, siquidem eosdem iterum cibos non intactos, sed semesos apponi sibi voluisse Tiberium utrobique patet.

(11) *Dimidiatum aprum*.) Bini & terni nonnumquam in cœnis illis apri simul apponebantur, ut patet ex Plinii lib. 8. c. 51. Quin & singulis convivis singulos apros, in quadratis quibusdam lancibus appositos auctor est Athenæus lib. 9. cap. 14. eosque Erymanthæos, ne porculos credideris, atque argenteis venabulis transfixos. Et Seneca Epist. 110. quorumdam meminit milliariorum, qui scilicet mille pondo essent. Hinc Juven. Sat. 1. exclamat:

quanta est gula quæ sibi totos
Ponit apros, animal propter convivia natum.

(12) *Omnia eadem habere*.) Casaubonus ex Hipocratis libro de locis in homine existimat hoc juxta Philosophorum mentem pronunciatum a Tiberio fuisse, quasi idem sensisset quod Auctor ille, partium nempe consensionem eam esse, ut nulla principium sit alterius, quasi in circulo, nec in maxima corporis parte quicquam inesse quod non sit in earumdem minima, τοῦ σώματος τὸ σμικρότατον πάντα ἔχει ὅσαπερ καὶ τὸ μέγιστον. Quod certe a Tiberio sic intellectum esse potuit, aut aliquo alio sensu non ita obvio; verumtamen videtur aliud intelligere nihil, nisi quod apri exacte dimidiati, altera medietas nihil habeat quod non sit in utraque.

(13) *Quotidiana oscula*.) De his jam supra in Cæsare cap. 13. & infra Claudii cap. 26. Neronis cap. 37. &c. Ex quibus colligere est hoc edicto non prohibita oscula, nisi quæ dabantur passim ab obviis summa quandoque molestia: quem morem Domitiani temporibus iterum invaluisse testatur Martialis lib. 11. Epig. 99.

Effugere non est Basse basiatores
Instant, morantur, persequuntur, occurrunt,

Et

Et hinc, & illinc, usquequaque, quacumque, &c.

Quod edictum Casaubonus eo consilio Tiberium promulgasse credit, ne, quia quotidianis ejusmodi osculis morosus ille gravabatur, vitio ipsi verterent quod ab illis abstineret, aut potius ut majestati suæ consultum esset. Valerius enim Maximus lib. 2. cap. 1. in fine, hoc nomine Reges Numidas laudat, quia *nulli mortalium osculum ferebant*. Quicquid enim *in excelso fastigio positum est, humili & trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse oportet*.

(14) *Strenarum*.) De his supra in Augusto cap. 57. Commercium dicit, quia vicissim dabantur xenia seu strenæ, & remittebantur apophoreta: Unde etiam Martialis strenas Saturnalitias duobus libris distinxit strenarum & apophoretorum.

(15) *De manu*.) Non per dispensatorem: quo loco Torrentius miratur quadruplum a Tiberio redditum, cum Augustus non nisi tantumdem aut duplum remitteret. Dio Auctorem illum sub Calendarum tempus abesse solitum, ne strenas acciperet, quod ab Augusto factitatum improbabat, nempe propter molestiam & impensas. Utut est, Principes illos suo quemque more strenas accepisse, & reddidisse, colligere est ex cap. 42. in Caligula.

CAPUT XXXV.

(1) MATRONAS prostratæ pudicitiæ, quibus (2) accusator publicus deesset, ut (3) propinqui more majorum de communi sententia coërcerent, auctor fuit. Equiti Romano jurisjurandi (4) gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se numquam repudiaturum ante juraverat. (5) Fœminæ famosæ, ut ad evitandas (6) legum pœnas (7) jure ac dignitate matronali exsolverentur, (8) lenocinium profiteri cœperant: & ex juventute utriusque ordinis profligatissimus quisque, quo minus in opera scenæ arenæque edenda (9) Senatusconsulto tenerentur, famosi judicii notam sponte subibant. (10) Eos easque omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit. Senatori (11) latum clavum ademit, cum cognovisset (12) sub Kal. Julii demigrasse in hortos, quo vilius post diem ædes in Urbe conduceret. Alium & quæstura removit, quod uxorem (13) pridie sortitionem ductam, postridie repudiasset.

NOTÆ.

(1) *Matronas*.) *Idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt matronam dictam esse proprie, quæ in matrimonium cum viro convenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiamsi liberi nondum nati forent; dictamque esse a matris nomine, non adepto jam, sed cum omine & spe mox adipiscendi, unde ipsum quoque matrimonium dicitur*. Gellius lib. 18. cap. 6.

(2) *Accusator publicus*.) Adulterium enim ex iis criminibus erat, quæ publico judicio coërcebantur; eo nempe quod quilibet e populo poterat intendere. De quo plura videsis in Institutionibus Justiniani lib. 4. tit. 18. & in tribus libris Sigonii quos de Judiciis conscripsit, &c. In hac tamen adulterii accusatione, pater maritusque mulieris impudicæ præferebantur, ut patet ex eo Legis Juliæ *de adulteriis* fragmento, quod inter alia collegit & retulit Barnabas Brissonius lib. 2. de Formulis, ac peculiari super his Commentario: *Viro patrique qui in potestate habet sexaginta dies utiles ad accusandum dantor; intraque eos dies cuilibet præferantor: post eos dies patri maritoque lapsos, extranei quilibet admittuntor*.

(3) *Proquinqui more majorum*.) Ante Legem Juliam, de qua jam supra in Augusto cap. 5. & alibi, pœna adulteriis publica certaque nulla fuit; quæ enim præcesserant Leges Scantinia, vel Scatinia, & aliæ, eæ non adulteriis magis quam alii cuivis impudico faci-

facinori, ac nefandis præsertim libidinibus pœnas leves, utpote multatitias duxtaxat irrogabant: sed impudicarum mulierum coërcitionem habebant, earumdem propinqui & necessarii. Tacitus lib. 13. Annal. *Plautus prisco instituto propinquis coram, de capite famaque conjugis cognovit*. Livius lib. 9. Decad. 4. ac præsertim Dionysius Halicarnasseus lib. 2. Valer. Maximus lib. 6. cap. 3. &c.

(4) *Gratiam fecit.*) De hac loquendi ratione jam supra cap. 16. in Augusto. Hinc colligere est ejusmodi gratiam ab Imperatoribus collatam, & confirmat Lex 38. ff. *ad municipalem de Incolis*, ubi Papirius Justus auctor est jurisjurandi quoque gratiam ab Antonino & Vero factam, *ei qui juraverat se ordini non interfuturum, & postea Duumvir creatus esset*. In Salmasii codice legitur *jusjurandi*.

(5) *Fœminæ famosæ.*) Posterius vocabulum fere semper in malam partem accipitur; unde non immerito illud abundare dicit F. Ursinus, eo magis quod in veteri codice non legi affirmet.

(6) *Legum pœnas.*) Quales erant relegatio, vel deportatio, de quibus in Augusto cap. 5. His pœnis mulieres infames tanquam censura Legum indignas non adstrinxerat Lex Julia de adulteriis. Quapropter matronæ quædam impudicæ lenocinium sponte profitebantur apud Ædiles: quod fieri oportebat, ut infames factæ, libidini suæ tuto possent indulgere. Tacitus 2. Annal. *Vistilia licentiam stupri apud Ædiles vulgaverat, more inter Veteres recepto, qui satis pœnarum adversus impudicas in ipsa professione flagitii credebant*.

(7) *Jure matronali.*) Hoc situm erat in peragendis quibusdam sacrificiis & in usu stolæ, qua matronæ induebantur ad impudicarum differentiam toga eaque succincta utentium, stola quippe ad pedes imos demittebatur.

(8) *Lenocinium.*) Lenocinium is facere dicitur, qui liberos vel servos prostitutos habet. Seneca lib. 7. de Beneficiis cap. 4. *Is, inquis, cujus prostitutæ sunt, leno est*. De quo plura & Jureconsulti Lege 4. §. 1. ff. *De his qui notantur infamia*, &c.

(9) *Senatusconsulto.*) Quo cautum est ne Equestris aut Senatorii ordinis viri descenderent in arenam, de quo verosimiliter supra Aug. cap. 43. Hoc certe quanquam Senatusconsulto prohibitum ante non esset, infame tamen erat, ut ex lib. 1. cap. 39. constat.

(10) *Eos easque omnes.*) Meminit quoque ejus rei Tacitus Annal. 2. ubi de Vestilia loquitur.

(11) *Latum clavum.*) Supra in Julio cap. 45. & Aug. c. 38. & 94. &c.

(12) *Sub Calendas Julii.*) Quo die domicilium mutare moris erat iis, qui in conducto habitabant, ut Martialis indicat acerbo illo Epigrammate quod est 32. libri 12.

O Juliarum dedecus Calendarum
Vidi Vacerra sarcinas tuas, vidi, &c.

Igitur sensus est, Senatorem illum ad Calendas Julias ædem non conduxisse, ut sueto locationum tempore transacto, vilius postea, sive ab eodem sive ab alio locatore conduceret, cum jam se locaturos ultra non sperarent.

(13) *Pridie sortitionem.*) Ita in Memmiano Casaubonus. Vulgati legebant *sortitione*, alii *sortitionis*. Priori videretur sorte acceptam ab illo Quæstore conjugem: quo pacto apud Plautum in Casina Act. 2. Scen. 5. & 6. Chalynus & Olympio sortiuntur, uter Casinam conjugem sit habiturus. Juxta lectionem nostram intelligendum potius est de sortitione illa Quæstoris vel Quæsitoris, de qua in Julio cap. 11. & Augusto cap. 29. quod nempe Quæstor ille adepta dignitate ut majores se divitias adepturum, ita & ditiorem ducturum speraret uxorem. Alii referunt ad Legem Papiam, quæ cum cœlibes arceret a Magistratibus, eam tali matrimonio ille Quæstor eludebat.

CAPUT XXXVI.

(1) EXTERNAS cæremonias, (2) Ægyptios Judaicosque ritus compescuit: coactis qui superstitione ea tenebantur, (3) religiosas vestes cum (4) instrumento omni comburere. Judæorum juventutem, per speciem (5) sacramenti, in Provincias (6) gravioris cœli distribuit: reliquos gentis ejusdem, vel similia sectantes, urbe submovit, sub pœna perpetuæ ser-

servitutis, nisi obtemperassent. Expulit & [7] Mathematicos: sed deprecantibus, ac se artem desituros promittentibus, veniam dedit.

NOTÆ.

(1) *Externas cæremonias.*) Idem ab Augusto factum. Aug. cap. 93.

(2) *Ægyptios.*) Fuse caussas referunt Josephus lib. 18. Antiquitatum cap. 4. & 5. & Hegesippus lib. 2. Histor. ubi Paulinæ ab Ægyptiacis Sacerdotibus, & Fulviæ a Judæis quibusdam fugitivis varie deceptarum historias referunt.

(3) *Religiosas vestes.*) Judæorum videsis apud Josephum lib. 3. Antiquitatum cap. 8. Ægyptiorum apud Herodotum lib. 2. c. 37. & Apuleium libro ult. Metam. & quædam infra Domit. cap. 1. & Othon. 12.

(4) *Instrumento.*) Hoc est reliquo sacrorum apparatu, quales erant lucernæ, mensæ, thuribulum, &c.

(5) *Sacramenti.*) Militaris scilicet, de quo supra in Julio cap. 42. & Aust. 24. &c.

(6) *Gravioris cœli.*) Quatuor millia in Sardiniam missa refert Josephus lib. Antiquitatum 18. cap. 5. Quam Insulam cœli admodum inclementis esse indicat Martialis Epigrammate 60. lib. 4.

Nullo fata loco possis excludere; cum mors
Venerit in medio Tibure, Sardinia est,

(7) *Mathematicos.*) Horum appellatione, & hic & supra, intelligendi duntaxat qui Astrologiam aliasque divinatorias artes profitebantur, qui quia vana futurorum prædictione sæpe multis illudebant, vel etiam forsan hac ipsa de causa quod vera quandoque prædicerent, Tiberio non placebant. De quibus multa apud Tacitum passim.

CAPUT XXXVII.

INPRIMIS tuendæ pacis a [1] grassaturis ac latrociniis seditionumque licentia curam habuit. Stationes militum per Italiam solito frequentiores disposuit. Romæ castra constituit, quibus [2] Prætorianæ cohortes, vagæ ante id tempus, & [3] per hospitia dispersæ, continerentur. Populares tumultus exortos gravissime coërcuit; & ne orirentur sedulo cavit. Cæde in theatro per discordiam admissa, [4] capita factionum & histriones, propter quos [5] dissidebatur, relegavit; nec ut revocaret, umquam ullis populi precibus potuit evinci. Cum [6] Pollentina plebs funus cujusdam [7] primipilaris non prius [8] ex foro misisset, quam [9] extorta pecunia per vim heredibus ad gladiatorium munus; cohortem ab urbe, & aliam a [10] Cotti regno, dissimulata itineris caussa, detectis repente armis, concinentibusque signis, per diversas portas in oppidum immisit; ac partem majorem plebis ac [11] decurionum in perpetua vincula conjecit. Abolevit & [12] jus, moremque asylorum, quæ usquam erant. [13] Cyzicenis in cives Romanos violentius quædam ausis, publice libertatem ademit, quam [14] Mithridatico bello meruerant. Hostiles motus, nulla postea expeditione suscepta, per legatos compescuit: nec per eos quidem, nisi cunctanter & [15] necessario. Reges infestos suspectosque comminationibus magis & querelis quam vi repressit. Quosdam per blanditias atque promissa extractos ad se non remisit; ut [16] Maraboduum Germanum, [17] Thrascypolim Thracem, Archelaum [18] Cappadocem, cujus etiam Regnum in formam Provinciæ redegit.

NO-

NOTÆ.

(1) *Grassaturi.*) Supra in Augusto cap. 32.

(2) *Prætorianæ cohortes.*) Quid sint, in Augusto cap. 100. Inde castra illa Prætoria de quibus hîc agitur, prope Urbis muros collocata versus orientem Solem, forma quadrata, inter portas Viminalem & Tiburtinam, ut refert Onuphrius, & colligi potest ex Nerone cap. 48.

(3) *Per hospitia.*) Hoc est per domos Romanas, in Augusto cap. 49. quod impulsu Sejani factum narrat Tacitus lib. 4. Annal.

(4) *Capita factionum.*) Hoc est Principes cujuslibet factionis histrionicæ. Unde colligere est histrionum, quemadmodum & quadrigariorum factiones appellatas fuisse, de quibus infra in Caligula cap. 18. & 55. & Nerone cap. 26.

(5) *Dissidebatur.*) Eodem forte aut simili modo, quo supra in Augusto cap. 45. Dissidium ejusmodi Justiniani ævo in tantum exarsisse refert Zonaras, ut eo quadraginta hominum millia ceciderint: quæ causa Justiniano fuerit factiones penitus abolendi.

(6) *Pollentina plebs.*) Pollentiæ plures, alia in Balearibus Insulis, alia in agro Piceno, tertia in regionibus Alpinis. De hac potissimum intelligendum esse locum hunc, probare videtur quod de Cotii regno subjicit; erat enim in iis regionibus, quas ejus idcirco nomine Cotias Alpes nuncupavere, quod eas auctore Ammiano, molibus magnis post Gallos perdomitos extructis, compendiarias & viatoribus opportunas reddidisset. In eo tractu sunt quem hodie *Montcenis* vel *Mon Genebre* appellamus. Pollentia vero *Palanza* vel *Polenzo*, lanis quondam suis celebris fuit. Silius Italicus lib. 8.

Fuscique ferax Pollentia villi.

Hanc Ptolemæus lib 3. cap. 1. Liguribus attribuit.

(7) *Primipilaris.*) Hoc est primi Centurionis, qui *non solum aquilæ præerat, sed etiam quatuor centurias in prima acie gubernabat*, ut ait Vegetius lib. 2. cap. 8. Cum autem in primipili tutela foret aquila legionis, inde manavit ut aquilam pro ipso Principatus munere sumptam reperias apud Plinium lib. 14. c. 1. Et Lipsius lib. 2. de Militia Romana, Dialog. 8. sic intelligit hunc Juvenalis Sat. 14. versum,

Ut locupletem aquilam sibi sexagesimus annus
Adferat, &c.

De his videsis plura apud eundem Lipsium ibidem sub finem, ubi de primipilorum commodis & divitiis legere est: non pauca Manipuli ex Polybio, juxta Lipsii emendationem lib. 2. Dialog. 3. Singuli tres partes habebant, earum unaquæque prima, pilus dicebatur, &c.

(8) *Ex foro.*) Ad pompam funebrem, de qua supra in Julio cap. 84. & Aug. cap. 101.

(9) *Extorta pecunia.*) De hac tanta spectaculorum aviditate jam supra nonnihil in Augusto.

(10) *Coti.*) Ursinus legendum hîc volebat *Cotys*, sed male, ut notavit Casaubonus. Roberti Stephani editio una cum veteribus habet *Cottii*, unde *Cottiæ Alpes* legendum colligas.

(11) *Decurionum.*) Quinam hi in coloniis essent, supra in Augusto cap. 46.

(12) *Jus asylorum.*) Asylum locus erat inviolabilis, unde ad pœnam extrahi nemo poterat, quale aperuit in Capitolio Romulus, quale erat in Templo Apollinis Delii, Ephesinæ Dianæ, &c. quale & hodie in Templis multis præsertim Italiæ.

(13) *Cyzicenis libertatem ademit.*) De his Aug. cap. 47. Cyzicus urbs est & insula Propontidis ferme juncta continenti Mysiæ, hodie *Chizico*, vel, ut aliis placet, *Spiga*. Libertas illa, de qua hîc, in eo præcipue posita erat, ut a vectigalibus immunes suis se legibus regerent.

(14) *Mithridatico bello.*) Cum enim arcte obsessi tenerentur a Mithridate, ad ultimam sui perniciem in fide manserunt: quare Lucullus, profligatis hostibus, eos libertate donavit, eratque eorum civitas, & agri ampli possessione dives, & cum Asiæ pulcherrimis componenda. De qua plura habet Strabo lib. 12.

(15) *Necessario.*) *Nihil enim*, inquit Tacitus lib 2. *ipsum tam anxium habuit, quam ne composita turbarentur.*

(16) *Maroboduum.*) Torrentii libri habent *Marabodum* aut *Marobodum*.

(17) *Thrascypolim.*) Alii *Rascypolim*. Tacitus & Dio *Hescuporim* & *Rascuporim* vocant. Fuerunt hujus nominis in Thracia Reges, quorum meminit Cæsar 3. de Bello civili, Lucanus lib. 5. &c.

(18) *Cappadocem.*) Cappadocia Asiæ regio ampla, &c.

CAPUT XXXVIII.

BIennio continuo post adeptum imperium, pedem porta non extulit: sequenti tempore, præterquam in propinqua oppida, & cum longissime, (1) Antio tenus nusquam abfuit: idque perraro & paucos dies, quamvis provincias quoque & exercitus revisurum se sæpe pronuntiasset, & prope quotannis profectionem præpararet, vehiculis comprehensis, commeatibus per municipia & colonias dispositis. Ad extremum vota pro itu & reditu suo suscipi passus, ut vulgo jam per jocum (2) *Callipides* vocaretur, quem cursitare ac ne cubiti quidem mensuram progredi, proverbio Græco notatum est.

NOTÆ.

(1) *Antio.*) De quo quantum ab urbe distaret, supra dictum est in Augusto cap. 58.

(2) *Callipides.*) Beroaldus ex Plutarcho in Apophthegmatis Laconicis notat, Agesilai Magni temporibus appellatum sic fuisse mimum quemdam, qui prout fabulæ argumentum exigebat, modo discursaret, modo resiliret, nec quanquam celerrime moveretur, ultra cubiti longitudinem procederet. Hujus appellatione ii dicti sunt postea qui multa incipientes aut simulantes, nihil tamen promovebant. Quæ explicandi ratio iis longe præstat quæ afferunt alii de *Gallipede*, hoc est Galli gallinacei instar currente; alii de *Gallipedibus* Indiæ populis, quos ob tardum fortasse incessum sic appellatos autumant. Quid enim voci, quæ tota græca est, cum his latinis? Eoque magis, quod res apud Latinos quoque in proverbium ad Græcum abierit: Cicero enim ad Atticum de Varrone scribens lib. 13. Epist. *Biennium præteriit cum ille* Καλλιππίδης *assiduo cursu cubitum nullum processerit.*

CAPUT XXXIX.

SEd orbatus utroque filio, quorum (1) Germanicus in Syria, Drusus Romæ obierat, secessum Campaniæ petiit: constanti & opinione & sermone pene omnium, quasi neque (2) rediturus umquam, & cito mortem etiam obiturus: quod paullo minus utrumque evenit. Nam neque Romam amplius rediit; sed & paucos post dies juxta (3) Terracinam (4) in Prætorio, cui speluncæ nomen erat, (5) incœnante eo, complura & ingentia saxa fortuito superne delapsa sunt; multisque convivarum & ministrorum elisis, præter spem evasit.

A. U. C. DCCLXXIX.

NOTÆ.

(1) *Germanicus.*) Adoptivus, ut supra cap. 15. & de ejus obitu infra in Caligula. Drusus autem naturalis ex Agrippina, ut supra cap. 7. Vide infra cap. 52.

(2) *Rediturus unquam.*) Hac de re Tacitus: *Ferebant periti cœlestium iis motibus siderum excessisse Româ Tiberium, ut reditus illi negaretur. Unde exitii causa fuit multis prosperum finem vitæ conjectantibus vulgantibusque.*

(3) *Terracinam.*) Nomen vetus retinuit. De hac in Julio.

(4) *Prætorio.*) Hoc est villa, supra in Augusto cap. 72. & Caligula cap. 37. &c. Tacitus lib. 4. Annal. in villa factum dicit.

(5) *Incœnante.*) Hoc est intus cœnante; quo modo Columella lib. 2. de Re Rustica cap. 18. dixit *impasci*, de pratis loquens: *Ac neque suem velimus impasci, quoniam rostro suffodiat.* Et lib. 6. cap. 5. Et Statius lib. 8. Thebaid. *inservare.*

An tibi felices lucos miseratus Averni
Rector & Elysias dedit inservare volucres.

De Amphimaro loquens. Alias *incœnatus* apud Plautum pro *non cœnato* usurpatur.

CA-

CAPUT XL.

PERAGRATA Campania, cum [1] Capuæ [2] Capitolium, [3] Nolæ Templum Augusti, quam caussam profectionis prætenderat, dedicasset, Capreas se contulit; præcipue delectatus insula, quod uno parvoque litore adiretur, septa undique præruptis immensæ altitudinis rupibus, & profundo maris. Statimque revocante assidua obtestatione populo, propter cladem, qua apud [4] Fidenas, supra xx. hominum millia gladiatorio munere amphitheatri ruina perierant, transiit in continentem, potestatemque omnibus adeundi sui fecit; tanto magis quod ab urbe egrediens, ne quis se interpellaret, edixerat, ac toto itinere adeuntes submoverat.

NOTÆ.

(1) *Capuæ.*) In Julio ad cap. 87.

(2) *Capitolium.*) Ad similitudinem Romani fortasse extructum, cujus meminit & Silius lib. 11. de Campanis loquens:

monstrant Capitolia celsa,
Stellatosque docent campos, Cereremque benignam;

quale & Beneventi fuisse notat Beroaldus. Unde arces alias Capitolii nomine postmodum appellatas verosimile fit ex his Apollinaris versibus:

Salve Narbo potens salubritate
Urbe & rure simul bonus videri
Delubris, Capitoliis, monetis, &c.

(3) *Nolæ.*) Ubi Augustus obierat, in Augusto cap. 98. ubi & de Capreis insulis.

(4) *Fidenas.*) Latii oppidum quod nunc in tenuibus incertisque vestigiis circa Anienis, Tiberisque confluentes ostenditur, auctore Cluverio lib. 3. Introduct. cap. 27. Multitudinem hanc, non Fidenatium, sed peregrinorum fuisse Casaubonus ex eo colligit, quod Fidenæ tunc temporis non multum frequentatæ, ut innuit Horatius lib. 1. Epist. ad Bullatium:

Scis Lebedus quam sit Gabiis desertior atque Fidenis
Vicus: &c.

CAPUT XLI.

REGRESSUS in insulam, Reipublicæ quidem curam usque adeo abjecit, ut postea non [1] decurias Equitum unquam supplerit: non Tribunos militum Præfectosque, non Provinciarum Præsides ullos mutaverit: Hispaniam & [2] Syriam per aliquot annos sine [3] consularibus legatis habuerit: [4] Armeniam a [5] Parthis occupari, [6] Mœsiam a [7] Dacis [8] Sarmatisque, Gallias a Germanis vastari neglexerit; magno dedecore imperii, nec minori discrimine.

NOTÆ.

(1) *Decurias Equitum.*) Hoc est Judicum illorum de quibus in Aug. cap. 29.

(2) *Syriam.*) Aug. cap. 17.

(3) *Consularibus legatis.*) De his quid sint, in Augusto cap. 47. Idem habet Tacitus lib. 1. Annalium: *Id quoque morum Tiberii fuit continuare imperia, ac plerosque ad finem vitæ in iisdem exercitibus aut jurisdictionibus habere. Causæ variæ traduntur, alii tædio novæ curæ, semel placita pro æternis servavisse, quidam invidiâ, ne plures fruerentur*, &c. Et hunc Josephus lib. 18. ideo laudat, quod hac imperii diuturnitate ditiores, & saturi facti, fierent ad rapiendum denique segniores.

(4) *Armeniam.*) Hæc regio Euphrate flumine dividebatur in majorem, quæ hodie *Turcomania*, *Popul & Curdi*; & minorem,

quæ *Peziam* & *Bozoch* appellantur. In Julio cap. 44.

(5) *Parthis.*) In Augusto cap. 8.

(6) *Mœsiam.*) Supra Macedoniam ac Thraciam, hodie *Servia* & *Bulgaria*.

(7) *Daçis.*) Transilvani sunt, aliique de quibus in Julio cap. 44.

(8) *Sarmatis.*) Sarmatas Europæos intelligit, qui hodie Poloni.

CAPUT XLII.

CÆTERUM secreti licentiam nactus, & quasi civitatis oculis remotus, cuncta simul vitia male diu dissimulata, tandem profudit: de quibus sigillatim ab exordio referam. In castris tyro etiamtum, propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio, *Biberius*; pro Claudio, (1) *Caldius*; pro Nerone, *Mero* vocabatur. Postea Princeps in ipsa publicorum (2) morum correctione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumsit: quorum alteri Syriam Provinciam, alteri (3) Præfecturam Urbis confestim detulit, (4) cocidillis quoque *jucundissimos & omnium horarum amicos* professus. Sestio Gallo libidinoso ac prodigo seni, olim ab Augusto ignominia notato, & a se ante paucos dies apud Senatum increpito, cœnam ea lege (6) condixit, ne quid ex consuetudine immutaret aut demeret; utque (7) nudis puellis ministrantibus cœnaretur. Ignotissimum Quæsturæ candidatum nobilissimis anteposuit, ob epotam in convivio, propinante se, vini (8) amphoram. Asellio Sabino (9) HS. ducenta donavit, pro (10) dialogo, in quo (11) boleti & (12) ficedulæ, & (13) ostreæ, & (14) turdi certamen induxerat. Novum denique officium instituit a (15) voluptatibus, præposito Equite Romano T. Cæsonio Prisco.

NOTÆ.

(1) *Caldius.*) *Caldum* & *calidum* æque dixerunt Antiqui. Martialis lib. 1. Epig. 12.

Jam defecisset portantes calda ministros.

Caldius autem dictus videtur propter epotiones calidas, quibus antiqui tantopere delectabantur; orto fortasse more ob frequentem balneorum usum, & ipsam quoque sanitatem; huic enim calidam prodesse dicit Athenæus lib. 2. cap. 2. si post exercitium, jejuni, vel solam vel vino mistam illam bibant. De quo plura in Medicorum libris. Consuetudinem illam a Græcis ad Romanos defluxisse colligas ex Plauto in Curculione Act. 2. Scen. 3. v. 28.

Tum isti Græci palliati, capite operto qui ambulant,
Ubi quid surripuere, operto capitulo caldum bibunt
Tristes atque ebriosi incedunt, &c.

Socratem ea usum testatur Xenophon de fact. & dict. Socratis, & Laërtæ patri talem parat Ulysses apud Homerum Odyss. 24. & Acron locum hunc Horatii lib. 3. Ode 19.

quo Chium pretio cadum
Mercemur? Quis aquam temperet ignibus? &c.

Ait, inquam, Interpres ille *temperet*, *id est tepefaciat*; *nam tepefactis aquis solebant Græci vina temperare*. Quæ postmodum apud Romanos in usu fuere frequentissimo. De quo facete Plautus in Milite Act. 3. Scen. 2. vers. 31. ubi de Thermopolio colloquentes Palæstrio & Lurcio, ille ait:

Neque tu bibisti? Lurcio, dî me perdant si bibi.
PA. *Qui jam?* LU. *quia enim obsorbui; nam mihi nimius calor*
Comburebat gutturem.

Martialis lib. 12. Epig. 61.

ne calda Sabella
Desit, & ut liquidum potet alauda merum,

& Apophoret. 113.

Si calidum potas ardenti Myrrha Falerno.

& in-

& innumeris tum ipsius Martialis, tum aliorum Auctorum locis constat. Et antiquos quoque Christianos calida usos probat Justini, & Ignatii, aliorumque auctoritas.

(2) *Morum correptione.*) Quæ cura, stante Republica, Censorum erat, qui singulis quinquenniis creabantur, & in eos translata postmodum est; quos morum Præfectos dixere, quam sibi ipsis Cæsar & Augustus arrogaverant, ut supra in Julio cap. 76. & Augusto cap. 27. Alii legunt *correctione*. Quod potest; corrigebant enim & corripiebant, ut de Censorum veterum in mores potestate Gellius lib. 4. cap. 20.

(3) *Præfecturam Urbis.*) De hoc munere in Augusto cap. 97. Hæc tam arcta Tiberii cum Lucio Pisone consuetudo persuaserit, eumdem fuisse, qui ejusdem Tiberii impulsu Germanicum in Syria veneno sustulit, ut infra in Caligula cap. 2. nisi quod Lucius hic, Cneus ille vocaretur.

(4) *Codicillis.*) Hoc est vel literis vel pugillaribus, quin & accipi possunt pro diplomatibus, quæ quid sint supra in Augusto cap. 50. Vide & infra cap. 51. &c.

(5) *Omnium horarum.*) Qui nempe sese tam seriis quam jocis ejus accommodarent.

(6) *Condixit.*) Hoc est, cœnaturum se denuntiavit; Jurisconsultis enim condictio est denunciatio in certum diem. Hinc condictæ cœnæ eæ dicebantur, ad quas convivæ seipsos invitarent. Cicero lib. Famil. Epist. 9. *Cum mihi condixisset, cœnavit apud me.* Et infra Claud. cap. 21. *Subita condictaque cœnula*, &c.

(7) *Nudis.*) Alii legunt *nullis*. Quod & potest, quasi nempe id unum e consuetudine voluisset immutatum.

(8) *Amphoram.*) Hæc est liquidorum mensura, quarum partes has refert Budæus lib. 5. de Asse. Capiebat urnas duas, modios tres, congios octo, sextarios quadraginta octo. Sextarius autem Romanus, ut experientia ab eodem facta & ibidem relata colligitur, nostratis *pintæ* (qua scilicet Parisiis cauponantes utuntur) dodrantem capit, hoc est tres *semisextariolos*. Qua ratione amphoram qui exsiccaverit, hunc triginta sex nostrates *pintas* hausisse oportuit: quod & idem Budæus dicit credibile fieri.

(9) HS. *ducenta.*) Hoc est 8750. lib. Singula enim sestertia mille sestertios valent, ut supra in Julio cap. 26. notatum est.

(10) *Dialogo.*) Quo illa introducebat festiviter inter se certantia de saporis bonitate & mensarum palma.

(11) *Boleti.*) *Champignon.* Boletum auro argentoque pretiosiorem indicat Martialis in Xeniis Epig. 47.

Argentum atque aurum, facile est lanamque, togamque
Mittere, boletos mittere difficile est.

(12) *Ficedulæ.*) *Beccafi*, sic dicta, quod ficis alatur, si Martialem audias Epigrammate sequenti:

Cum me ficus alat, & pascar dulcibus uvis,
Cur nomen potius non dedit uva mihi?

(13) *Turdi.*) Turdus *une Grive*. Turdos variis modis in turdario ad id extructo saginabant. De his & Martialis ibidem Epigram. 50. & apud Horatium Mœnius Scurra Epist. 15. lib. 1.

cum sit obeso
Nil melius turdo.

(14) *Ostreæ.*) De his multa passim apud Auctores. Laudatissimæ apud Circeios Larii promontorium idem Horatius Sat. 4. lib. 2. vers. 33.

Ostrea Circeis, Miseni oriuntur echini.

ac præsertim apud Plinium de his plura.

(15) *Voluptatibus.*) Officii nomen quemadmodum *a manu*, *a memoria*, &c. de quibus supra. Xerxes proposuerat olim præmium ei, qui voluptatis novum genus invenisset: quod & de Heliogabalo narrat Lampridius.

CAPUT XLIII.

SECESSU vero Capreensi, etiam (1) sellariam excogitavit sedem arcanarum libidinum; in quam undique conquisiti puellarum & exoletorum greges, monstrosique concubitus repertores, quos (2) *spintrias* appellabat, triplici serie connexi, invicem incestarent se coram ipso, ut adspectu deficientes libidines excitaret. Cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis lascivissimarum picturarum & figurarum adornavit, librisque (3) Elephantidis instruxit; ne cui in opera edenda exemplar

(4) im-

[4] impetratæ schemæ deesset. In silvis quoque ac nemoribus passim Venereos locos commentus est, prostantesque per antra & cavas rupes, ex utriusque sexus pube, [5] Paniscorum & Nympharum habitu; palamque jam & vulgato nomine insulæ abutentes, [6] *Caprineum* dictitabant.

N O T Æ.

(1) *Sellariam*.) Legunt alii *sellaria*, utrumque a sedendo dictum. Loca sunt, in quibus sellæ erant ad libidinem ordine dispositæ. Alii legunt *cellaria*, quod & potest, ut intelligatur de meretricum cellis, cum enim cellæ sint partes quædam in domibus remotiores, a celando dictæ, hinc factum ut hoc nomine mansiunculas illarum appellarent. Juven. Sat. 8.

Et dubitas alta Chionen deducere cella,

& Sat. *6.*

ultima cellam
Clausit, &c.

(2) *Sprintrias*.) σπινθὴρ, hoc est scintilla, quod quasi libidinis & impudicitiæ scintillæ fomitesque essent. De hac voce plura Turnebus lib. 5. Advers. cap. 1. ubi pro eo, qui muliebria patiatur, explicandum censet. Et infra Calig. cap. 16. & Vitellii cap. 3. Tacitus lib. *6.* initio: *Tuncque primum ignota ante vocabula reperta sunt*, *Sellariorum*, *Spintriarum*, *& fœditate loci & multiplici patientia*.

(3) *Elephantidis*.) Elephantis, quem alii virum, alii feminam existimant, fuit Auctor obscœni cujusdam libelli, cujus meminit & Martialis lib. 12. Epig. 43.

Nec molles Elephantidos libelli.

(4) *Impetratæ schemæ*.) Alii *scenæ*, hoc est fœdi illius spectaculi, quod interpretum nulli probatur. *Schemam* dixere veteres pro *schema*, quemadmodum & *diademam* & *dogmam*, &c. de quibus videsis Priscianum lib. *6.* Sensus est, sui quemque facinoris exemplar sumpsisse vel ex picturis vel ex libris Elephantidos, quibus eo consilio cubiculum instruxerat. Torrentius legisse se dicit *perpetratæ*, quod & potest.

(5) *Paniscorum*.) Panisci Dii sylvestres, quasi minores Panes.

(6) *Caprineum*.) Casaubonus legit *caprinum eum* vel *caprium eum*. Torrentius *capreneum*. Eodem uterque sensu: κάπρος enim & κάπριος obscœna significat, & ad Insulæ nomen alludit. Quod si non placet, Torrentius substituit *Caprinicum* ut *Balearicum*, *Creticum*, &c. alludens semper ad nomen insulæ caprarum hircorumque fœtorem & lasciviam.

CAPUT XLIV.

MAJORE adhuc & turpiore infamia flagravit, vix ut referri audirive, nedum credi fas sit. Quasi pueros primæ teneritudinis, quos pisciculos vocabat, institueret, ut natanti sibi inter femina versarentur, ac luderent: lingua morsuque sensim appetentes, atque etiam quasi infantes firmiores, necdum tamen lacte depulsos, inguini ceu papillæ admoveret: pronior sane ad id genus libidinis & natura & ætate. Quare [1] Parrhasii quoque tabulam, in qua Meleagro [2] Atalanta ore morigeratur, legatam sibi sub conditione, ut si argumento offenderetur, [3] decies pro ea HS. acciperet, non modo prætulit, sed & in cubiculo dedicavit. Fertur etiam in sacrificando quondam captus facie ministri [4] acerram præferentis, nequisse abstinere, quin pene vix dum re divina peracta, ibidem statim seductum constupraret, simulque fratrem ejus tibicinem; atque utrique mox, quod mutuo flagitium exprobrabant, [5] crura fregisse.

NO-

N O T Æ.

(1) *Parrhasii.*) Ephesius Pictor fuit, Zeuxidis æmulus, qui primus picturæ symmetriam dedisse fertur; sed quo non alter insolentius abusus est picturæ gloria, ut ipse se abrodiætum, hoc est delicatum ac mollem, appellare non dubitaret, obscœnis ejusmodi jocis & rebus petulantibus pingendis animum relaxans. De quo plura apud Plinium lib. 35. cap. 10.

(2) *Atalanta.*) Virgo venatrix, quæ prima Calidonium aprum percussit, unde Meleager obtulit ei caput occisæ feræ. Horum amores & sortem Ovidius descripsit lib. 8. Metamorph.

(3) *Decies.*) Supple centena millia sestertiorum nostræ monetæ 43750. lib. Plinius eodem capite 10. scilicet lib. 35. meminit etiam cujusdam Archigalli ab eodem Parrhasio picti, quem Tiberius sexaginta sestertiis æstimatum cubiculo suo inclusit.

(4) *Acerram.*) Sic quoque Festus appellat aram illam, in qua ante sepulchrum constituta odores incendebant post ossa & cineres illata. Alii arculam thurariam esse dicunt, qua thura reponebant. Virgilius:

Farre pio & plena supplex veneratur acerra.

& Horatius Ode 8. lib. 3.

Quid velint flores, & acerra thuris
Plena, &c.

Quo sensu hîc quoque accipi constare videtur.

(5) *Cura fregisse.*) De hoc supplicio videsis in Augusto cap. 67.

CAPUT XLV.

FŒMINARUM quoque, & quidem illustrium, (1) capitibus quantopere solitus sit illudere, evidentissime apparuit, Malloniæ cujusdam exitu: quam (2) perductam, nec quidquam amplius pati constantissime recusantem, (3) delatoribus objecit; ac ne ream quidem interpellare desiit, *Ecquid pœniteret*, donec ea, relicto judicio, domum se abripuit, ferroque transegit, obscœnitate oris hirsuto atque olido seni clare exprobrata. Unde nota in (4) Atellanico (5) exodio proximis ludis assensu maximo excepta, percrebuit: *Hircum vetulum capris naturam ligurire.*

N O T Æ.

(1) *Capitibus.*) Eodem sensu, quo Juvenalis Sat. 5.

Si tibi contigerit capitis matrona pudici.

De quo & non nihil innuebatur in Julii cap. 22.

(2) *Perductam.*) Alii *productam*: quod & potest; lenonum verbum est; sed perductores invitarum dicit esse Beroaldus, cum lenones ultroneas concilient.

(3) *Delatoribus.*) Accusatoribus, qui eam adulterii vel impudicitiæ ream facerent.

(4) *Atellanico.*) Atellanæ fabulæ ab Atella Oscorum civitate nomen & originem duxere, argumentis dictisque jocularibus, Græcorum Satyricis similes, sed quæ non agebantur ab histrionibus.

(5) *Exodio.*) Exodium dicitur, quod cum argumenti partem non faciat; huic tamen inseritur oblectamenti causa; ex alia etenim plerumque ridicula, Atellanis potissimum fabulis adhibita; quæ si statim ab initio recitarentur, erant εἰσόδια, quasi *ingressus*; si in medio, ἐμβόλια, hoc est *interjecta*; si in fine ἐξόδια, hoc est *exitus*. Atellanas tamen ipsas extra argumentum & exodii loco interpositas dicit Torrentius, quemadmodum apud Græcos Satyræ, ex Juvenalis Sat. 6.

Urbicus exodio risum movet Atellanæ
Gestibus Authonoës, &c.

Sed non apparet quare, de ipsius Atellanæ exodio Juvenalem non intelligat.

CAPUT XLVI.

[1] PECUNIÆ parcus ac tenax, [2] comites peregrinationum expeditionumque numquam salario, cibariis tantum, sustentavit: una modo liberalitate ex indulgentia vitrici prosecutus, cum [3] tribus classibus factis pro dignitate cujusque, [4] primæ sexcenta sestertia, secundæ quadringenta distribuit, ducenta tertiæ, quam non amicorum, sed [5] Græcorum appellabat.

NOTÆ.

(1) *Pecuniæ parcus.*) Contrarium referunt & Dio & Tacitus; hic enim satis firmum adversus pecuniam Tiberium prædicat, lib. 3. Annal.

(2) *Comites.*) De comitibus jam supra in Julio cap. 4. & 42. sed quales erant sub Magistratibus. Imperatorum autem comites, quanquam ad eorum similitudinem introducti, ab iis tamen procedente tempore magis ac magis diversi fuere. Primo, Imperatoribus amicissimi fuere, & a consiliis, unde Augustorum Consiliarii dicti sunt, cujus consuetudinis exordium legas in Augusto cap. 35. Cum autem Consistorium sit Principis consilium, & quasi Senatus, hinc Comites quoque Consistoriani appellati sunt, donec Constantinus titulum honorarium esse voluit, & ad varias administrationes adhibuit, quas hoc titulo decoravit Hinc, ut notavit Brissonius de verb. signific. Comitum appellationes, & species variæ, pro administrationum varietate, v. g. Comes sacrarum Largitionum, Comes Rerum privatarum, Comes Sacri Palatii, &c.

(3) *Tribus classibus.*) Amicorum, non navium, ut sentiebat Beroaldus: erant enim hæ classes, varii ordines, juxta eum gradum quem quisque in amicitia Principis obtinebat, ut essent amici, primi, secundi & tertii ordinis; ac totidem admissiones, quas, stante Republica, inventas patet ex Senecæ lib. 6. de Beneficiis cap. 34. *Apud nos primi omnium C. Gracchus, & mox Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum universis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, numquam veros.* Unde etiam fortasse Tiberio innovandi istius moris animus, quod Drusus ille unus e suis majoribus inter ejus auctores recenseretur. Hinc amicorum cohortes de quibus infra.

(4) *Primæ.*) Hi erant honestiores & quasi interiores amici, quos iterum Seneca lib. 1. de Clementia cap. 10. *totam cohortem primam interioris admissionis*, appellat. Hinc etiam admissionales amici, & admissionis officium

Sexcenta	26250. lib.
Quadraginta	17500. lib.
Ducenta	8750. lib.

(5) *Græcorum.*) Hos & eorum linguam magno in contemptu habitam a Tiberio notat Casaubonus; unde quamvis in Comitatu principum virorum Græci semper fuerint, iique utplurimum literati homines & Philosophi, ut supra in Julio cap. 48. notatum est; satius tamen videtur id intelligere de contemptis illis amicis, quos parasitorum instar habebat, non vero de iis duntaxat, qui natione Græci forent. Hinc patet ferri non posse lectionem, quam in uno ex suis codicibus Torrentius viderat, & Turnebus asserere voluerat; *gratorum* scilicet, quod certe ipsa hujus loci lectione refellitur.

CAPUT XLVII.

PRINCEPS neque opera ulla magnifica fecit. Nam & quæ sola susceperat, [1] Augusti templum, restitutionemque [2] Pompeiani theatri, imperfecta post tot annos reliquit: neque spectacula omnino edidit; & iis, quæ ab aliquo ederentur, rarissime interfuit, ne quid [3] exposceretur, utique posquam comœdum Actium coactus est manumitte-

mittere. Paucorum Senatorum inopia sustentata, ne pluribus opem ferret, negavit se aliis subventurum, nisi Senatui justas necessitatum caussas probassent. Quo peracto, plerosque modestia & pudore deterruit: in quibus Hortalum Q. (4) Hortensii oratoris nepotem, qui permodica re familiari, (5) auctore Augusto, (6) quatuor liberos tulerat.

NOTÆ.

(1) *Augusti Templum.*) Tacitus lib. 5. Annal. dicit, opera hæc ab eo perfecta, sed vel propter senectutem vel ambitionis contemptum minime dedicata. De eo autem Augusti Templo, quod Romæ foret, intelligendum videtur, cum aliud Nolæ dedicasset, ut paulo supra cap. 40.

(2) *Pompeiani theatri.*) In Augusto c. 31.

(3) *Exposceretur.*) Hoc est, Ne quid populus a se peteret, quod recusare pudor non pateretur, ut manumissionis illius exemplum satis innuit: ex quo etiam patet Comœdos e servis fuisse, quemadmodum & Pictores, & etiam Medicos, ut supra in Julio cap. 4. notatum.

(4) *Hortensii.*) Celeberrimi illius Oratoris, quem diu Caussarum Regem in Foro fuisse dicit Asconius, donec Ciceroni palma illa cedere coactus est, unoque illo vixit inferior.

(5) *Auctore Augusto.*) Tunc verosimillime cum Papiam Legem de maritandis ordinibus suasit Augustus, cunctosque ad conjugium adhortatus est. Supra in Augusto cap. 34.

(6) *Quatuor liberos.*) Quare beneficiis Principis tanto dignior erat, quod tres liberos habentibus competebant Legis immunitates, si ausus esset inopiam in Senatu profiteri.

CAPUT XLVIII.

PUBLICE munificentiam his omnino exhibuit: proposito (1) millies HS. gratuito in triennii tempus; & rursus quibusdam (2) dominis Insularum, quæ in monte Cœlio deflagrarant, pretio restituto. (3) Quorum alterum magna difficultate nummaria, populo auxilium flagitante, coactus est facere, cum per Senatusconsultum sanxisset, ut fœneratores duas patrimonii partes (4) in solo collocarent, debitores totidem æris alieni statim solverent; nec res expediretur: (5) alterum ad mitigandam temporum atrocitatem. Quod tamen beneficium tanti æstimavit, ut montem Cœlium, appellatione mutata, vocari (6) Augustum jusserit. Militi post duplicata ex Augusti (7) Testamento legata nihil umquam largitus est, præterquam (8) singula millia denariorum prætorianis, quod Sejano se non accommodassent; & quædam munera (9) Syriacis legionibus, quod solæ nullam Sejani imaginem inter signa coluissent; atque etiam (10) missiones veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte (11) compendium captans. Ne provincias quidem ulla liberalitate sublevavit, excepta Asia, disjectis terræ motu (12) civitatibus.

NOTÆ.

(1) *Millies.*) 4375000. lib. Tacitus quoque auctor est hanc summam per mensas jussisse distribui, ut egentibus mutuo sine fœnore concederetur. Quod & de bonis damnatorum ab Augusto factum supra dixit cap. 41.

(2) *Dominis insularum.*) De his supra in Julio cap. 41. In damno illo sarciendo millies

lies etiam a Tiberio donatum tradunt Dio, & Tacitus, sed ille in assignanda caussa, a Tacito una & Suetonio dissentit; Tiberis enim exundatione eversa refert ædificia, nisi si utroque illo modo, deflagratione scilicet & exundatione, gemina clades contigerit.

(3) *Quorum alterum.*) Pecuniam scilicet mutuatitiam, quam sine fœnore præbere coactus est, quod ipsius decreta pecuniarum defectu non expedirentur.

(4) *In solo.*) Hoc est, in prædiis coëmendis. Qui loquendi modus Jurisconsultorum est; his enim res immobiles, dicuntur res soli, quasi quæ solo inhærent, ut domus, agri, fundi, &c. quorum pretium augetur fœnore imminuto, ut supra in Augusto cap. 41.

(5) *Alterum.*) Hoc est pretium Insularum, cæteroquin multis exitio futura erat clades illa.

(6) *Augustum.*) Tacitus lib. 4. Annalium, de Senatus Sententia sic appellatum scribit; sed cum Tiberio volente factum sit, ideo Senatus nulla mentio apud Suetonium.

(7) *Testamento.*) Quo quid singulis datum esset supra vide in Augusto cap. 101. Beroaldus & Sabellicus legunt *duplicata;* quod Suetonius duplicationis illius alibi non meminerit; sed eam ex Taciti Annal. 1. colligere est.

(8) *Singula millia denariorum.*) Denarius, ut supra in Julio cap. 4. notatum est, quatuor sestertiis æquivalet: qua ratione quaterna millia nummûm hîc intelligenda sunt, nostræ vero monetæ 175. lib. quam summam singulis Prætorianis Tiberius largitus est. Cum igitur novem Prætorianorum cohortes circa se Augustus habuerit, ei tot milites singulis Prætorianorum cohortibus assignaveris, quot in Legionariis cohortibus erant, scilicet 420. erit illius donativi summa 654500. lib. Tanta enim exurgit multiplicato per 175. hominum numero, qui ratione posita 3780. fuerint: tot enim reperias, si 420. per 9. multiplicaveris.

(9) *Syriacis.*) Romanas intelligit, quæ in Syria militabant. De Sejano & ejus seditione mox plura.

(10) *Missiones.*) De his supra in Julio cap. 7. & Augusto cap. 49. & de illarum commodis, infra Calig. cap. 44.

(11) *Compendium.*) Hoc est, lucrum: præmia enim veteranis danda, si missi fuissent, lucrabatur.

(12) *Civitatibus.*) Plinius lib. 2. cap. 84. auctor est tempore Tiberii contigisse terræ motum, post hominum memoriam maximum, quo una nocte duodecim Asiæ civitates prostratæ sint.

CAPUT XLIX.

PROCEDENTE mox tempore, etiam ad rapinas convertit animum. Sat constat, (1) Cn. Lentulum augurem, cui census maximus fuerit, metu & angore ad fastidium vitæ ab eo actum, & ut ne quo nisi ipso herede moreretur. Condemnatam & generosissimam fœminam Lepidam, in gratiam (2) Quirini consularis prædivitis, & (3) orbi, qui dimissam eam e matrimonio post vigesimum annum veneni olim in se comparati arguebat: præterea Galliarum & Hispaniarum, Syriæque & Græciæ Principes confiscatos, ob tam leve ac tam impudens calumniarum genus, ut quibusdam non aliud sit objectum, quam quod (4) partem rei familiaris in pecunia haberent. Plurimis etiam civitatibus & privatis veteres immunitates & (5) jus metallorum ac (6) vectigalium ademta. Sed & (7) Vononem Regem Parthorum, qui pulsus a suis, quasi in fidem Populi Romani cum ingenti gaza (8) Antiochiam se receperat, spoliatum perfidia & occisum.

NOTÆ.

(1) *Cn. Lentulum.*) Seneca lib. 2. de Beneficiis cap. 27. *Cneus Lentulus augur divitiarum maximum exemplum quater millies sestertium suum vidit*, id est 17500000. lib. quibus tantis bonis cumulatus ab Augusto nec contentus fuerat.

(2) *Qui-*

(2) *Quirini.*) Hujus probabile est mentionem fieri a D. Luca cap. 2. v. 2. Evangelii, atque etiam a Josepho lib. 17. in ipso fine, & lib. 18. cap. 1. & sequentibus.

(3) *Orbi.*) Hujusmodi hominum liberis carentium auctoritas erat magna Romæ tunc temporis; multi namque hereditatis obtinendæ spe, illis adulabantur. Seneca lib. de Consolatione ad Marciam cap. 19. *In civitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit; adeoque, senectutem solitudo quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant*, &c. De quibus plura passim apud Auctores præsertim Satyricos, qui heredipetas multis insectantur.

(4) *Partem rei familiari in pecunia haberent.*) Hoc est, quod duas bonorum suorum partes in solo non collocassent, contra Senatusconsultum, de quo modo capite proxime præcedenti, maximam fortasse præsentis pecuniæ summam servantes; quod nolebat suspiciosus ille Princeps, metu novitatum, ad quas ipsa præsertim efficax est. Certe satius videtur locum hunc sic intelligere, quam ad veterem illam Legem, qua auctore Dione lib. 41. definitus olim fuerit habendæ pecuniæ modus, & abolitam restituerit Cæsar, vetans, ne quis in auro argentove plusquam sexaginta sestertiis possideret.

(5) *Jus metallorum.*) Quibusdam civitatibus, Hispanicis præsertim, licebat fodere sibi metalla, unde magni illis proventus: metallis enim adeo ferax erat Hispania, ut Gallæciam, Lusitaniam, & Asturiam, vicena millia pondo auri præstitisse quidam tradiderint, auctore Plinio lib. 33. cap. 4.

(6) *Vectigalium.*) Supra in Augusto c. 46. & 92.

(7) *Vononem.*) Hujus meminere Josephus lib. 18. cap. 4. & Tacitus lib. 2. ubi historiam hanc aliter narrat, & culpa Tiberium absolvit.

(8) *Antiochiam.*) Appianus in Syriacis auctor est Nicanorem condidisse sexdecim Urbes hujus nominis. Verosimile est hîc intelligi splendidissimam illam, quæ Syriæ quondam caput fuit. Vetus nomen apud Europæos retinuit, apud Turcas dicitur *Antachio*.

CAPUT L.

ODIUM adversus necessitudines, in Druso primum fratre detexit: prodita ejus epistola, qua secum de cogendo ad (1) restituendam libertatem Augusto agebat: deinde & in reliquis. (2) Juliæ uxori tantum abfuit, ut relegatæ, quod minimum est, officii aut humanitatis aliquid impertiret, ut ex constitutione patris uno (3) oppido clausam, domo quoque egredi, & commercio hominum frui vetuerit; sed & peculio concesso a patre præbitisque (4) annuis fraudavit, per speciem (5) publici juris, quod nihil de his Augustus testamento cavisset. Matrem Liviam gravatus, velut partes sibi æquas potentiæ vindicantem, & congressum ejus assiduum vitavit, & longiores secretioresque sermones, ne ejus consiliis, quibus tantum interdum & (6) ægre uti solebat, regi videretur. Tulit etiam perindigne actum a Senatu, ut titulis suis quasi Augusti, ita & Liviæ filius adjiceretur. Quare non (7) *Parentem Patriæ* appellari, non ullum (8) insignem honorem recipere publice passus est. Sed & frequenter admonuit, *quod non majoribus, nec fœminæ* (9) *convenientibus negotiis abstineret:* præcipue ut animadvertit incendio juxta ædem Vestæ & ipsam intervenisse, populumque & milites, quo enixius opem ferrent, adhortatam, sicut sub marito solita esset.

NOTÆ.

(1) *Restituendam libertatem.*) Suetonius infra Claudii cap. I. & Tacitus, idem agitasse tradunt.

(2) *Juliæ.*) Cohærere non videtur hic locus cum eo quod supra cap. II. de Tiberii erga Juliam officiis retulit, nisi fortasse suspiceris, id eo consilio tunc temporis a Tiberio factum, ut hac specie moderationis, aut reverentiæ, Augustum sibi remereretur.

(3) *Oppido.*) Rheginorum scilicet, ut supra in Augusto cap. *65.*

(4) *Annuis.*) Annua dicuntur pecuniæ singulis annis in alicujus alimoniam pendendæ.

(5) *Publici juris.*) Quasi violanda fuisset tali pensione, defuncti voluntas, noluissetque Augustus præberi, siquidem præbendum non jusserat.

(6) *Ægre.*) Alii legunt *& egere.*

(7) *Parentem patriæ.*) Tacitus: *Multa patrum & in Augustam adulatio, alii Parentem, alii Matrem Patriæ appellandam; plerique ut nomini Cæsaris ascriberetur,* JULIÆ FILIUS, *censebant.* Quin & in antiquis nummis legitur ineptus hic titulus, JULIA AUGUSTA GENITRIX ORBIS.

(8) *Insignem honorem recipere publice passus est.*) Quin & mortuæ delatos honores per modestiæ speciem Senatum minuere jussit, ut idem Tacitus lib. 5.

(9) *Convenientibus.*) Qualia sunt publica negotia, a quorum tractatione fœminas arcent Leges.

CAPUT LI.

DEHINC ad simultatem usque processit, hac ut ferunt de caussa: Instanti sæpius, ut civitate donatum in [1] decurias allegeret, negavit alia se conditione allecturum, quam si pateretur adscribi [2] albo, *extortum id sibi a matre.* At illa commota, veteres quosdam ad se Augusti [3] codicillos de acerbitate & intolerantia morum ejus e [4] sacrario protulit, atque recitavit. Hos & custoditos tamdiu, & exprobratos tam infeste, adeo graviter tulit, ut quidam putent inter caussas secessus hanc ei vel præcipuam fuisse. [5] Toto quidem triennio, quo vivente matre abfuit, semel omnino eam, nec amplius quam uno die, ac paucissimis vidit horis: ac mox neque ægræ adesse curavit, defunctamque, & dum adventus sui spem facit, complurium dierum mora, corrupto demum & tabido corpore funeratam prohibuit [6] consecrari, quasi id ipsa mandasset. Testamentum quoque ejus pro irrito habuit, omnesque amicitias & familiaritates, etiam quibus ea funeris curam moriens demandarat, intra breve tempus afflixit; uno ex his equestris ordinis viro & in [7] antliam condemnato.

NOTÆ.

(1) *Decurias.*) Judicium de quibus supra cap. 41. & Aug. cap. 29. & 32.

(2) *Albo.*) Album erat tabula, qua Judicum, sive aliorum quorumvis nomina descripta proponebantur. Hinc toties apud Jurisconsultos albi mentio, v. g. *de albo corrupto:* multabatur enim qui illud corrupisset, aut quoquomodo vitiasset. De albo Pontificis Maximi jam supra quædam in Julio cap. 40.

(3) *Codicillos.*) Aldus Manutius de Codicillis hoc habet. Dicti sunt a codicibus, id est arborum libris: plures enim ligneæ tabellæ glutino jungebantur, item ut junguntur hodie nostri libri. Sed antequam in arborum libris, palmarum in foliis esse scriptum Plinius auctor est, lib. 13. cap. 11. ubi pugillaria significat codicillos esse, id est tabellas cerâ illitas, in quibus pungendo, stylo impresso scriberetur, unde pugilla-

gillaris nomen. Verum etsi ante chartam fuere, post eamdem tamen inventam mansere codicilli, commodi scilicet causa, quoniam ubi charta & atramentum non adesset, ut in itinere, in cœna, in Senatu, codicilli stylo scripti mittebantur. Notasis Guillandum pro *palmarum* in loco Plinii mox laudato legere *malvarum*, quod & in malvarum foliis aliquando scriptum sit: quod indicant versus quos ipse ex Isidoro adducit:

Hæc tibi Arateis multum invigilata lucernis
Carmina, queis ignes novimus aërios:
Levis in aridulo malvæ descripta libello,
Prusiaca vexi munera navicula.

De quibus plura idem Plinius capite sequenti.

(4) *Sacrario.*) De Larario Torrentius explicat, de quo in Augusto cap. 7. Alii de peculiari quadam ædium parte Augusto consecrata, in qua ejus imaginem haberet, & ipsum coleret, reconditis ibidem pretiosissimis quibusque sibi ab Augusto relictis.

(5) *Toto quidem triennio.*) Quidam legebant *biennio*: quod non nisi paulo plus quam biennium intercesserit; unde Torrentius *toto* liberaliter dictum ait, non exacte ad verum. Certe in Memmiano & Viterbiensi codicibus Casaubonus legit *triennio*; quod credibile fit, aut in Fastis, aut in Suetonio errorem subesse: hujus enim Auctoris exactissimæ diligentiæ repugnare videtur, quod totum dixerit triennium, si hoc non nisi paucis mensibus inceptum credidisset.

(6) *Consecrari.*) Ut de Julio cap. 88. & Augusto cap. 101. a Claudio consecrata postmodum fuit, infra in Claudio cap. 11. & Dione lib. 60.

(7) *Antliam.*) Alii legunt *Anticyram*, ut intelligatur Eques ille in Insulas condemnatus, quod vulgare fuit hac ætate supplicium. Sed quia ut insolitum quid affertur, ideo prior lectio servata est. Antlia porro erat machina hauriendæ aquæ comparata, qua pedum nisu & agitatione aquæ tollerentur per modiolos atque haustra, qualem memorat Martialis lib. 9. Epig. 19.

Sed de valle brevi quas det sitientibus hortis,
Curva laboratas antlia tollit aquas.

Et clare Artemidorus lib. 1. cap. 50. ubi de quodam loquitur, qui cum somniasset, se omni corpore immoto, pedibus duntaxat laborare moverique, neque tamen hilum progredi, evenit ut in antliam damnaretur: exhaurientibus autem hoc usu venit, ut pedes ambulantium instar moveant; maneant tamen in eodem loco. Quæ ipsa ferme sunt Artemidori verba latine reddita. De quo & Lipsius lib. 2. Electorum cap. 15. Haurienda autem hæc aqua vel ex metallorum fodinis, vel lapidum intelligi potest, aut etiam e navis sentina, quomodo apud nos damnantur ad remiges. Unde nec omnino rejicienda Griphii lectio *latomiam*, & Beroaldi.

CAPUT LII.

FILIORUM neque naturalem Drusum, neque adoptivum Germanicum patria caritate dilexit. Alterius vitiis infensus: nam Drusus animi fluxioris, remissiorisque vitæ erat. Itaque ne mortuo quidem perinde affectus est: sed tantum non statim a funere ad negotiorum consuetudinem rediit, (1) justitio longiore inhibito. Quin & (2) Iliensium legatis paullo serius consolantibus, quasi obliterata jam doloris memoria irridens: *Se quoque* respondit *vicem eorum dolere, quod egregium civem* (3) *Hectorem amisissent*. Germanico usque adeo obtrectavit, ut & præclara facta ejus pro supervacuis elevaret, & gloriosissimas victorias, ceu damnosas Reipublicæ increparet. Quod vero Alexandriam propter immensam & repentinam (4) famem inconsulto se adisset, questus est in Senatu. Etiam caussa mortis fuisse ei per Cn. (5) Pisonem legatum Syriæ creditur: quem mox hujus criminis reum putant quidam mandata prolaturum, nisi (6) ea secreta obstarent. Per quæ multifariam (7) increpi-

tum,

tum, & per noctes celeberrime acclamatum est, *Redde Germanicum*. Quam suspicionem confirmavit ipse postea: [8] conjuge etiam ac liberis Germanici crudelem in modum afflictis.

N O T Æ.

(1) *Justitia*.) Justitium Gellio lib. 20. cap. 1. est quasi juris interstitio, aut juris statio; tunc enim publica negotia cessabant; propter luctum publicum, unde in Reipublicæ calamitatibus indici solitum est. Lucanus:

Clausaque justitio tristi fora, &c.

Et plura Livius.

(2) *Iliensium*.) Trojanorum. Sed duplex fuit Ilium; scilicet vetus, cujus nullæ etiam Tiberii temporibus reliquiæ, ut auctor est Strabo lib. 13. & novum de quo plura idem Auctor. Hodie vetus nomen retinens *Troja*, teste Sophiano.

(3) *Hectorem*.) Qui mille annis ante occisus fuerat. Tardam illorum consolationem ridet.

(4) *Famem*.) Quæ Romam vexabat, quo præcipuam ex Ægypto annonam invehi solitam fuisse jam supra notatum est in Julio cap. 35. &c.

(5) *Pisonem*.) De quo supra cap. 42.

(6) *Ea secreta*.) Casaubonus legendum censet, *nisi ea secreto:* & Torrentius ex uno codice, in quo reperit etiam, *secreto*, suspicatur sic phrasim ordinandam esse, *ni Sejanus secreto obstaret*. Quod & Taciti Historiæ maxime conveniat.

(7) *Increpitum*.) Alii *inscriptum*. Quod & potest; statuis enim & aliis etiam locis convitia adscribebant, ut ex Julii cap. 80. colligas.

(8) *Conjuge & liberis*.) De quibus libro sequente plura.

CAPUT LIII.

Nurum [1] Agrippinam, post mortem mariti, liberius quiddam questam, manu apprehendit: Græcoque versu, [2] *Si non dominaris*, inquit, *filiola*, *injuriam te accipere existimas?* Nec ullo mox sermone dignatus est. Quondam vero inter cœnam porrecta a se poma gustare non ausam, etiam vocare desiit, simulans, se veneni crimine accersitum: cum [3] præstructum utrumque consulto esset, ut & ipse tentandi gratia offerret, & illa quasi certissimum exitium caveret. Novissime calumniatus, modo ad [4] statuam Augusti, modo [5] ad exercitus confugere velle, [6] Pandatariam relegavit: convitiantique oculum per centurionem verberibus excussit. Rursus mori inedia destinanti, per vim ore diducto, infulciri cibum jussit. Sed & perseverantem, atque ita absumptam, criminosissime insectatus est, cum diem quoque natalem ejus inter [7] nefastos referendum suasisset. [8] Imputavit etiam, quod non laqueo strangulatam in [9] Gemonias abjecerit: proque tali clementia interponi decretum passus est, quo sibi gratiæ agerentur, & Capitolino Jovi donum ex auro sacraretur.

N O T Æ.

(1) *Agrippinam*.) Agrippa genitam & Julia, quæ postmodum Tiberii uxor fuerat, supra cap. 7. & ab Augusto relegata, supra cap. 11. & in Augusto. Ideo Tiberii nurum, quia Germanico ejus filio adoptivo, ut capite præcedenti, nupta.

(2) *Si non dominaris*.) Tacitus quoque, *correptam Græco versu*, *ideo lædi*, *quia non regnaret*. Sed quis ille versus, cujusque Poëtæ, ignoratur.

(3) *Præstructum*.) Sejanus has insidias Agrippinæ struxerat. Vide Tacit. 4. Annal.

(4) *Sta-*

(4) *Statuam Augusti.*) Huc cum servi præsertim confugerent, tali facto dominationem ipsi Tiberio exprobrare visa fuisset; quanquam ingenui quoque ad statuas confugerent, ut de Antonii Triumviri filio in Augusto cap. 17. notatum est.

(5) *Ad exercitus.*) Quasi illos adversus Tiberium concitatura, utpote quibus gratissima erat, tum sui, tum Germanici conjugis caussa, ut constat ex Tacito Annal. lib. 1. & 2.

(6) *Pandatariam.*) Quo mater ejus missa fuerat, supra in Augusto cap. 65.

(7) *Nefastos.*) Atros & ominosos, ut patet, quamvis improprie si Gellium audias lib. 4. cap. 9. *Religiosi enim dies dicuntur tristi omine infames, impeditique, in quibus & res divinas facere, & rem quampiam novam exordiri temperandum est. Quos multitudo imperitorum prave & perperam nefastos appellant.*

(8) *Imputavit.*) Hoc est, beneficii instar haberi voluit. Quo sensu Juven. Sat. 5.

tamen imputat hunc rex:

Et quamvis rarum; tamen imputat, &c.

Notat Casaubonus huic Auctori, ac insuper Tacito, Juvenali, Plinio, Quintiliano, aliisque Scriptoribus inferioris ævi, *imputare* idem esse, ac *postulare ut aliquid sibi gratiæ loco opponatur.*

(9) *Gemonias.*) Gemoniæ scalæ erant ad quas corpora damnatorum trahebantur, inde mittenda in præceps, quod, quemadmodum & strangulari, & unco trahi, tam dedecorosum erat, quam quod maxime. Hinc Gemonias a gemitibus dictas volunt, de quibus adhuc infra.

CAPUT LIV.

Cum ex Germanico tres nepotes, Neronem & Drusum & Caium, ex [1] Druso unum [2] Tiberium haberet, destitutus morte liberorum, maximos natu de Germanici filiis, Neronem & Drusum P. C. commendavit: diemque utriusque [3] tyrocinii, [4] congiario plebi dato, celebravit. Sed ut comperit, [5] ineunte anno, pro eorum quoque salute publice vota suscepta: egit cum Senatu, *Non debere talia præmia tribui, nisi expertis & ætate provectis*: atque ex eo, patefacta interiore animi sua nota, omnium criminationibus obnoxios reddidit: variaque fraude inductos, ut & concitarentur ad convitia & concitati perderentur, accusavit per literas, amarissime congestis etiam probris, & [6] judicatos hostes fame necavit: Neronem, in insula [7] Pontia: Drusum, in ima parte Palatii. Putant Neronem ad voluntariam mortem coactum, cum ei carnifex, quasi ex Senatus auctoritate missus, [8] laqueos & uncos ostentaret: Druso autem adeo alimenta subducta, ut [9] tomentum e [10] culcitra [11] tentaverit mandere: amborum sic [12] reliquiis dispersis, ut vix quandoque colligi possent.

NOTÆ.

(1) *Druso.*) Naturali filio. Cap. 52.

(2) *Tiberium.*) Qui postea Caligulæ jussu periit. Lib. sequente cap. 23.

(3) *Tyrocinii.*) Forensis scilicet, de quo supra in Augusto cap. 26. & supra hoc eodem, &c.

(4) *Congiario.*) Quid sit, in Cæsare cap. 27. & alibi.

(5) *Ineunte anno.*) Calendis nempe Januariis, quo die pro Imperatorum salute vota suscipi moris erat.

(6) *Judicatos hostes.*) Reipublicæ scilicet, ut de Antonio supra in Augusto cap. 16.

(7) *Pontia.*) Duplex in mari Tyrrheno hujus nominis Insula: altera in Sinu Formiano, qui hodie *Golfo di Gaeta.* Altera ante Veliam Lucaniæ urbem, etiam hodie *Ponza.* De priori videtur intelligendus hic locus, utpote in quam cives damnati deportarentur.

(8) *Laqueos & uncos.*) Carnificina instrumenta, illi ad strangulandum, hi ad trahen-

hendum ignominiose corpus in Gemonias, v. g. ut capite proxime præcedenti, & infra cap. 75.

(9) *Tomentum.*) Farcimen est, quo implentur culcitræ, divitum quidem ex lana alba, unde leuconicum dicebatur; pauperum vero ex concisis arundinibus, quod stramentum plebeiorum, & tomentum Circense dicebatur, quia in Circo sternebatur ab egenis ad acquiescendum. Martialis Apophoret. Epig. 160.

Tomentum concisa palus Circense vocatur,
Hæc pro leuconico stramina pauper emit.

Ubi alii legunt *pro lingonico*.

(10) *Culcitra.*) Ab inculcando dictam ait Varro, quia tomentum in ea inculcabatur, aut simile quid.

(11) *Tentaverit.*) Tacitus Auctor est, non tentasse modo, sed & novem diebus hoc cibo sustentatum. Simile quid de Cæsarianis militibus narrat in Bruto Plutarchus, & de Persis Eleunte obsessis Herodotus.

(12) *Reliquiis dispersis.*) Quod ultimum est Tyrannorum in eos, quos oderant, crudelitatis argumentum. Unde Ovidius in fine librorum de Ponto:

Ergo summotum patria proscindere livor
Desine, neu cineres sparge cruente meos.

CAPUT LV.

SUPER veteres amicos ac familiares, viginti sibi e numero principum civitatis depoposcerat, velut (1) consiliarios in negotiis publicis. Horum omnium vix duos aut tres incolumes præstitit: cæteros, alium alia de caussa, perculit. Inter quos cum plurimorum clade (2) Ælium Sejanum, quem ad summam potentiam, non tam benevolentia provexerat, quam ut esset cujus ministerio ac fraudibus liberos Germanici circumveniret: nepotemque suum ex Druso filium naturalem ad successionem Imperii confirmaret.

NOTÆ.

(1) *Consiliarios.*) Augusti exemplo, supra in Augusto cap. 35.

(2) *Ælium Sejanum.*) Hunc tam offendisse, quam amasse periculosum fuit, ut ait Seneca Epist. 55. quippe qui dum posset apud Tiberium omnia, quos voluit, ad libitum evexit, depressit, oppressit; damnati autem & occisi amicos fere omnes, idem Tiberius interfecit. Hunc affectati reum Imperii Senatus tam cupide condemnavit, & punivit, ut ne ejus quidem filiæ pepercerit, patet ex Tacito Annal. 5. ubi horrenda prorsus animadvertendi ratio, de qua etiam infra cap. 61. *Quo die illum Senatus deduxerat, populus in frusta divisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit quod carnifex traheret,* &c. Seneca lib. de Tranquillitate vitæ cap. 11. De eo videsis plura apud Tacitum Annal. 4. & 5. &c.

CAPUT LVI.

NIHILO lenior in convictores (1) Græculos, quibus vel maxime acquiescebat, Zenonem quemdam exquisitius sermocinantem, cum interrogasset, *quænam illa tam molesta* (2) *dialectos esset*; & ille respondisset, (3) *Doridem*; relegavit (4) Cinariam: existimans exprobratum sibi veterem secessum: quod Dorice Rhodii loquantur. Item cum soleret ex lectione quotidiana quæstiones (5) super cœnam proponere: comperissetque, Seleucum Grammaticum a ministris suis perquirere, quos quoque tempore tractaret auctores, atque ita præparatum venire: primum a contubernio removit, deinde etiam ad mortem compulit.

NO-

NOTÆ.

(1) *Græculos.*) Literatos illos homines, de quibus supra cap. 46. sic per contemptum appellati sunt, quia tunc temporis Romæ plures erant e Græcia advenæ parasitantes, victumque adulationibus quæritantes, contra quos tot Juvenalis convitia Sat. 3.

Græculus esuriens in cœlum jusseris, ibit, &c.

(2) *Dialectos.*) Loquendi ratio seu idioma, apud Græcos quadruplex est.

(3) *Doridem.*) Dorica dialectus una est e quatuor, quarum omnium originem, quique populi his uterentur Strabo narrat diligenter lib. 14. ubi & Rhodios origine Dores extitisse notaveris.

(4) *Cinariam.*) Insula est maris Ægei una ex Cycladibus; vel, ut aliis placet, *Sporadibus*; hodie *Zenara*.

(5) *Super cœnam.*) Inter cœnandum. Vide supra in Julio cap. 87. & Augusto cap. 77.

CAPUT LVII.

SÆVA ac (1) lenta natura ne in puero quidem latuit: quam Theodorus (2) Gadareus rhetoricæ præceptor & perspexisse primus sagaciter, & assimilasse aptissime visus est: subinde in (3) objurgando appellans eum, πηλὸν αἵματι πεφυραμένον. Sed aliquanto magis in Principe eluxit: etiam inter initia, cum adhuc favorem hominum moderationis simulatione captaret. (4) Scurram, qui prætereunte funere elato mortuo mandarat ut nuntiaret Augusto, *nondum reddi* (5) *legata, quæ plebi reliquisset*, attractum ad se, recipere debitum ducique ad supplicium imperavit, & patri suo verum referre. Nec multo post in Senatu Pompeio cuidam, Equiti Romano, quiddam perneganti, dum vincula minatur, affirmavit fore *ut ex Pompeio Pompeianus fieret*: acerba cavillatione simul hominis nomen incessens, veterumque (6) partium fortunam.

NOTÆ.

(1) *Lenta.*) Suspicatur Casaubonus legendum esse *truculenta*, sed repugnant codices & ipsa Auctoris brevitas; cui accedit etiam quod apprime cohæret cum iis, quæ supra dicta sunt de illo, cap. 21. ac de lentitudine illa intelligendum, non quæ irasci quodammodo nesciat, sed quæ veluti sopita quædem ira est, quam Seneca lib. de Ira manu sævam, verbis parciorem esse dicit, de qua Cicero lib. 1. ad Atticum Epist. 11. *Nil ego illo impudentius, astutius, lentius, novi*. Hujus vitii comparatione virtus dicatur ira illa, quæ se statim promit; unde Cicero 1. de Legibus, bonorum virorum esse dicit admodum irasci. Et ad Atticum, *Irritabiles esse animos optimorum sæpe hominum & eosdem placabiles*, &c.

(2) *Gadareus.*) Oriundus Gadara aut Gadaribus, aut etiam Gadora ex urbe Palestinæ, etiam hodie *Gadara*, sed excisa. Celebris ille fuit, ut patet ex Quintiliani lib. 3. ubi dicitur Tiberius illum audisse Rhodi, cum in eam Insulam secessisset.

(3) *Objurgando.*) Verbum hoc persuaserit Theodorum illum, aut alium esse ab eo, cujus meminit Quintilianus loco citato; aut Tiberium ab eo jam inde ab adolescentia edoctum; quis enim eum, consularem tot bellorum ducem, ac Tribunitiæ potestatis virum a Rhetore credat objurgandum? Tunc enim Tiberius functus erat his honoribus, cum Rhodum secessit. Certe Sophista ille, de quo supra cap. 14. pœnas dedit promptissimas, qui ausus esset illi etiam inter disputandum convitiari.

(4) *Scurram.*) Dicacem hominem significat, ridiculisque, haud salva personarum dignitate, verbis incessentem, quos Latinitas promiscue cum mimis & histrionibus usurpat, quales etiam fuisse in funeribus colligas ex cap. 19. Vespasiani.

(5) *Legata.*) Quæ plebi jusserat erogandа, supra in Augusto cap. 101.

(6) *Partium.*) Pompeianarum scilicet quas Julius acie Pharsalica profligarat.

CAPUT LVIII.

SUb idem tempus, consulente Prætore, an [1] judicia majestatis cogi juberet, exercendas esse Leges respondit, & atrocissime exercuit. Statuæ quidam Augusti caput demserat, ut [2] alterius imponeret. Acta res in Senatu. Et quia ambigebatur, per tormenta quæsita est. Damnato reo, paullatim hoc [3] genus calumniæ eo processit, ut hæc quoque capitalia essent: circa Augusti simulacrum [4] servum cecidisse: [5] vestimenta mutasse: nummo vel anulo [6] effigiem impressam, [7] latrinæ aut lupanari intulisse, dictum ullum factumve ejus existimatione aliqua læsisse. Periit denique & is, qui honores in colonia sua [8] eodem die decerni sibi passus est, quo decreti & Augusto olim erant.

NOTÆ.

(1) *Judicia majestatis.*) Quid sint, supra cap. 2. & de voce *cogi*, in Augusto cap. 36.

(2) *Alterius.*) Ipsius Tiberii. A Granio Marcello factum id narrat Tacitus 1. Annalium. Sed cur ideo sic Tiberius exarsit? Quia nimirum, ut ait Lipsius ad locum Taciti, solebant Tyrannos ea ignominia afficere, videbaturque occulte Granius damnasse Augustum quasi talem. Hieronymus in Prophetam Habacuc cap. 4. *Cum Tyrannus detruncatur, imagines quoque ejus deponuntur, & statuæ, & vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, ejus facies qui vicerit, superponitur.* Quod sæpe temporibus illis factitatum constat, Calig. infra cap. 22. Capita mutabant & titulos, ac quandoque titulos tantum, remanentibus capitibus. Quod ex Pausania in Atticis, Corinthiacis colligere est, ut & ex Plinio non uno in loco.

(3) *Genus calumniæ.*) Calumniandi licentiam sub Tiberio. Notat etiam Tacitus lib. 1. Annalium, & Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 26. *Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens & pene publica rabies, quæ omni civili bello gravius togatam civitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas jocantium, nihil erat tutum,* &c.

(4) *Servum.*) His licebat ad statuas Principis tanquam ad asylum confugere; neque de illis tantum intelligendus hic locus, sed de iis omnibus, qui inibi a quocumque cæsi forent.

(5) *Vestimenta mutasse.*) Hoc in loco sacrato prohibitum, ut patet ex Valerio Maximo lib. 2. *Manifestum igitur est tantum religionis sanguini & affinitati, quantum ipsis diis immortalibus tributum; quia inter ista tam sancta vincula, non magis quam in aliquo sacrato loco nudare se, fas esse credebatur.* Quod & confirmat Plutarchus in Quæstionibus Romanis, & de re quavis inhonesta Arrianus lib. 2. cap. 8. Vestimentorum hæc mutatio non male a Beroaldo refertur ad eos, qui luxu, aliave quapiam de causa vestem interdum in foro mutarent, instar illius Crispini de quo Martialis lib. 8. Epig. 48.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus abollam,
Dum mutat cultus, induiturque novos.

(6) *Effigiem.*) Exemplo est apud Senecam libro 3. de Beneficiis. Paulus vir Prætorius, quem Macro quidam turpissimus delator accusaturus erat, quod Tiberii imaginem gemma exsculptam habens, in convivio matulam sumpsisset, ni servi accessisset industria. Testis est etiam Philostratus damnatum quemdam, quod servum verberasset, qui forte denarium gerebat, quo efficta esset imago Cæsaris.

(7) *Latrinam.*) Varro lib. 8. de Lingua Latina dicit, balneum domesticum ab antiquis *lavatrinam* appellatum, ac deinde brevitatis causa *latrinam*, & colluviaria etiam ac sordium receptacula sunt, ut patet ex ejusdem Auctoris libro 4. Erant & publicæ latrinæ, quarum meminit Suetonius in Lucani vita.

(8) *Eodem die.*) Notandum quam sollicitus esset dierum observator. Tacitus enim libro 6. Annalium, ubi de Agrippinæ morte, *Eodem die defunctam, quo biennio ante Sejanus pœnas luisset, memoriæque id prodendum*

dum addidit Cæsar. Quod certe superstitiose observari ab ipso potuit, sed potius consulto, ut religionis obtentu vulgi animos irretiret.

CAPUT LIX.

MULTA præterea, specie gravitatis ac morum corrigendorum, sed & magis naturæ obtemperans, ita sæve & atrociter factitavit, ut nonnulli versiculis quoque & præsentia exprobrarent, & futura denuntiarent mala.

[a] [1] Asper & immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispeream si [2] te mater amare potest.
[3] Non es Eques: quare? non sunt tibi millia centum;
Omnia si quæras, & Rhodos exsilium est.
Aurea mutasti [4] Saturni secula, Cæsar:
Incolumi nam te, ferrea semper erunt:
Fastidit vinum, quia jam [5] sitit iste cruorem:
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante [6] merum.
[7] Adspice felicem sibi, non tibi, Romule, Syllam:
Et Marium, si vis, adspice, sed reducem.
Nec non AntonI civilia bella moventis,
Nec semel infectas adspice cæde manus.
Et dic, Roma perit: [8] regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exsilio.

Quæ primo quasi ab impatientibus Romæ dominii, ac non tam ex animi sententia, quam [9] bile & stomacho fingerentur, volebat accipi. Dicebatque identidem, *Oderint, dum probent.* Deinde vera plane, certaque esse ipse fecit fidem.

INTERPRETATIO.

(a) *O acerbe & crudelis, visne ut paucis referam cuncta? Peream si mater* tua *potest te diligere. Non es Eques* Romanus. *Quid ita?* Quia *non possides centum millia* sestertiorum: *si petis cuncta, Rhodos* locus est *exilii* tui. O *Tiberi, invertisti ætatem fortunatam: te enim salvo, semper erit infortunata. Vinum despicit, quia hic sitit nunc sanguinem; hunc potat tam libidinose, quam ante potavit vinum purum.* O *Romule, intuere Syllam felicem, sed sibi, non tibi: vide quoque, si vis, Marium, sed* illum qualis erat *cum reversus est. Intuere etiam manus Antonii excitantis bellum civile, sæpe commaculatas occisionibus, & dic, Roma destruitur; ille dominabitur cum magnis cædibus, quicumque evehitur ad dominationem, post exilium.*

NOTÆ.

(1) *Asper & immitis, &c.*) Torrentius existimat quatuor hæc priora disticha variis singula temporibus edita fuisse, proinde separari debere, cætera conjungi. Certe diversam unumquodque sententiam continet & explet.

(2) *Te mater amare.*) Tacitus Annal. 1. *Hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in sævitiam superbiamque ejus, & discordem cum matre animum.*

(3) *Non es Eques.*) Torrentius, & ex eo Schildius, censet hos versus referendos esse ad ea tempora, quibus Rhodi egerit, ex eo quod addat, *non sunt tibi millia centum.*

Id enim, inquit, de eo dictum, qui in patris sit potestate intelligo, &c. Verum id videtur stare neutiquam posse; tunc enim cum Rhodum navigavit, nullius in potestate constitutus erat; non patris naturalis, qui occiderat, ut patet ex cap. *6.* supra; non adoptivi, siquidem non nisi post reditum adoptatus est, ut supra cap. 15. ac proinde patremfamilias, suique juris fuisse fatendum; quis vero centum ei millia, quartam nempe census equestris partem, ut supra in Julio cap. 33. non fuisse crediderit? Quin etiamsi juris alieni fuisse daretur, credibile tamen haud fuerit, & ipsum Equitem non fuisse, & centum millia non habuisse: Senatorum enim filii hoc ipso Equites erant, ut supra in Julio, & accuratius in Augusto cap. 38. notatum est: & peculio accepta multa retulerat, ut ex supradicto cap. 15. constat, & post tot adeptas dignitates, post tot bella prospere gesta, tam exiguum esse non potuit ejus castrense peculium, ut censum equestrem non æquaret, (in quodam enim codice Beroaldus legit *quater & non sunt tibi*, &c. quod multo melius mihi videtur) hoc autem peculium norunt omnes patriæ potestati non obnoxium. Reliquum est igitur, ut scripta dicantur post adeptum principatum carmina, iisque forte probrum quoddam innui, quod, quia hac ætate compertum foret omnibus, prodere neglexerint historici, dum alius atque alius narrare rem ipsi plebeculæ notam, erubescit.

(4) *Saturni secula.*) Quibus, ut patet, imperium Augusti comparat: quod & Poëta innuit Eclog. 4. v. *6.*

Jam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.

ac deinde,

quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo.

Quid vero de quatuor mundi ætatibus fabulati sint antiqui, Hesiodus imprimis & Ovidius, nemo non novit.

(5) *Sitit.*) Torrentius in optimo libro legit *bibit.*

(6) *Merum.*) Alludebat ad ea cognomina de quibus supra cap. 42.

(7) *Aspice felicem, &c.*) Sylla de quo supra cap. 1. in Julio, cognominatus est felix: sed Romulum alloquens carminis Auctor, Syllam sibi uni felicem fuisse dicit, non illi, hoc est Urbi Romæ, utpote quam proscriptionum cædibus, & omnimoda crudelitate vastaverat. Horum quatuor hominum exemplis, tria hæc disticha probant quam periculosum sit, eum qui exularit, seu pulsus quondam fuerit, superiorem fieri. Quod de Sylla & Mario satis superque confirmant Plutarchus in Sylla, Livius, Florus, &c. Tiberii autem exilium fuit secessus ejus in Insulam Rhodum, supra cap. 14.

(8) *Regnabit, &c.*) Hunc enim inimicitias contraxisse multas oportuit, quas postmodum crudeliter ulciscitur.

(9) *Bile & stomacho.*) Notum est utrumque pro indignatione accipi. Horatius Sat. 3. lib. 2. v. 140.

tantum maledicit utrique, vocando
Hanc furiam, hunc aliud, jussit quod splendida bilis, &c.

Terentius Eunucho Act. 2. Scen. 3. v. 31.

Id equidem adveniens mecum stomachabar modo.

Super hac re plura Torrentius ad Oden 13. lib. 1. Horatii, ubi hujus loquendi modi rationes investigat.

CAPUT LX.

(1) IN paucis diebus quam Capreas attigit, piscatori, qui sibi secretum agenti grandem (2) mullum inopinanter obtulerat, perfricari eodem pisce faciem jussit: territus, quod is a tergo insulæ per aspera & devia erepsisset ad se. Gratulanti autem inter pœnam, quod non & (3) locustam, quam prægrandem ceperat, obtulisset, locusta quoque lacerari os imperavit. Militem (4) prætorianum ob subreptum e viridario pavonem capite puniit. In quodam itinere lectica, qua vehebatur, vepribus impedita, (5) exploratorem viæ (6) primarum cohortium centurionem (7) stratum humi pene ad necem verberavit.

NOTÆ.

(1) *In paucis diebus*.) Insolens loquendi ratio pro *paucis diebus ex quo*. Simile quid ex Horatio Torrentius notat, *quinque diebus . . . . nil erat in loculis*. Sat. 3. lib. 1. vers. 17.

(2) *Mullum*.) Supra cap. 34.

(3) *Locustam*.) Aristoteles lib. 4. de Historia Animalium cap. 2. *κάραβον* appellat, eorumque piscium, qui molli crusta teguntur, primum genus facit. Plinius quoque lib. 9. cap. 30. & cap. 51. fragili & tenuiore crusta munitas esse locustas ait. De quo piscium genere plura ambo illi Auctores tum citatis locis, tum etiam aliis multis. Locustæ crusta licet tenuior, mulli tamen squamis longe erat asperior, ac majorem dolorem illatura: unde inter cruciatum ipse reficiebatur piscator, quod locustam quoque a se captam non attulisset.

(4) *Prætorianum*.) De Prætorianis, supra cap. 37.

(5) *Exploratorem*.) Non in peregrinationibus modo, sed & in ipsa urbe, cum præsertim irent ad balnea, ejusmodi ministris usos notat ex Juliano Casaubonus.

(6) *Primarum cohortium*.) Lipsius lib. 2. Elect. cap. 17. legendum vult *prætorianarum*, quia nempe Prætorianæ cohortes Tiberium ubique comitabantur. Dissentit Torrentius, nec scribæ errorem culpari posse putat, cum paulo supra de Prætorianis locutus fuerit. Certe Vegetius lib. 2. de Re Militari cap. 4. primam in legione cohortem fuisse diserte affirmat, eamque cæteris & nobiliorem & numerosiorem; unde & Milliaria dicta est, supra in Julio cap. 31. De Centurionibus in Julio cap. 68. Torrentius in vetustissimo libro legit *chortium*, ut veteres semper.

(7) *Stratum humi*.) Tacitus lib. 1. Annal. de iis, qui vel securi percutiendi, vel fuste puniendi erant, idem narrat, humi nempe prostratos: Lipsius vero ad columnam quoque interdum alligatos notat libro 2. de Cruce c. 4. Et de his plura Jurisconsulti ad L. 7. & 8. *ff. de pœnis*.

CAPUT LXI.

MOx in omne genus crudelitatis erupit, nunquam deficiente materia: cum primo matris, deinde nepotum & [1] nurus, postremo [2] Sejani familiares atque etiam notos persequeretur. Post cujus interitum vel sævissimus exstitit: quo maxime apparuit, non tam ipsum a Sejano concitari solitum, quam Sejanum quærenti occasiones subministrasse. Etsi [3] commentario, quem de vita sua summatim breviterque composuit, ausus est scribere, *Sejanum se punisse, quod comperisset furere adversus Germanici liberos filii sui:* quorum ipse alterum suspecto jam, alterum oppresso demum Sejano interemit. Sigillatim crudeliter facta ejus exsequi longum est: generatim velut exemplaria sævitiæ enumerare sat erit. Nullus a pœna hominum cessavit dies: ne [4] religiosus quidem ac sacer. Animadversum in quosdam [5] ineunte anno novo, accusati damnatique multi cum liberis atque etiam uxoribus suis. Interdictum, ne capite damnatos propinqui [6] lugerent: decreta accusatoribus præcipua præmia, nonnumquam & testibus. Nemini delatorum fides abrogata. Omne crimen pro capitali receptum, etiam paucorum simpliciumque verborum. Objectum est Poëtæ, quod in Tragœdia [7] Agamemnonem probris lacessisset: objectum & [8] Historico, quod *Brutum Cassiumque ultimos Romanorum* dixisset: animadversum est statim in Auctores, scriptaque abolita, quamvis probarentur aliquot ante annos, etiam Augusto audiente recitata. Quibusdam custodiæ traditis, non modo studendi solatium ademtum, sed etiam sermonis & colloquii usus.

Ci-

Citati ad caussam dicendam, partim se domi vulneraverunt, certi damnationis, & ad vexationem ignominiamque vitandam: partim in media curia venenum hauserunt, & tamen colligatis vulneribus, ac semianimes palpitantesque in carcerem rapti. Nemo punitorum non & in [9] Gemonias abjectus, uncoque tractus. [10] Viginti uno die abjecti tractique sunt: inter eos pueri & fœminæ. [11] Immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ prius a carnifice, dein strangulatæ. Mori volentibus vis adhibita vivendi. Nam mortem adeo leve supplicium putabat, ut cum audisset unum e reis, [12] Carnulium nomine, anticipasse eam, exclamaverit, *Carnulius me evasit*. Et in recognoscendis custodiis, precanti cuidam pœnæ maturitatem, respondit, *Nondum tecum in gratiam redii*. Annalibus suis vir consularis inseruit, frequenti quondam convivio, cui & ipse affuerit, interrogatum eum subito & clare a quodam [13] nano adstante mensæ [14] inter copreas, cur Paconius, majestatis reus, tam diu viveret: statim quidem petulantiam linguæ objurgasse, cæterum post paucos dies scripsisse Senatui, ut de pœna Paconii quam primum statueret.

NOTÆ.

(1) *Nurus*.) Vel Agrippinæ, quæ Germanici conjux, de qua supra cap. 53. vel Livillæ quæ Drusi, de qua capite proxime sequenti. De Agrippina potius intelligendum videtur, quia conjungit nepotibus, Germanici nempe filiis, quos tam crudeliter occidit. Supra cap. 54.

(2) *Sejani*.) Supra cap. 55.

(3) *Commentario quem*.) Torrentius in optimo libro legit *quod*. Tiberii commentarios Domitianus assidue lectitabat. Suos scripserat & Augustus, in Augusto cap. 85.

(4) *Religiosis*.) Vide in Augusto cap. 57. solennioribus ejusmodi festorum diebus vinctis etiam dempta in eos dies vincula narrat Livius lib. 5. Decad. 1. Videsis & super hac voce Gellium lib. 4. cap. 9.

(5) *Ineunte anno*.) *Quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset*. Sabinus hoc die Sejani fraude condemnatus apud Tacitum Annal. 4. Nihil triste privatim aut publice aggrediebantur illo die, metu præsertim sinistri præsagii. Hinc Plutarchus in Mario notat malorum Romanis impendentium fuisse præsagium, quod Marius illo die Licinium e saxo dejecisset.

(6) *Lugerent*.) Hoc est mortuos deflerent, aut lugubres vestes gererent per decem menses, qui annus Romuli, & legitimum lugendi tempus. Ornatum omnem abjiciebant; viri quidem Senatorii latum clavum, & annulos aureos; matronæ vero aurum & purpuram, pullis duntaxat atrisque vestibus amicti. De quibus Alexander ab Alexandro libro 13. cap. 7. Cujacius libro 6. Observationum cap. 32. &c.

(7) *Agamemnonem*.) Notus hic Argivorum Rex, belloque Trojano Græci exercitus Imperator. De quo plura apud Auctores, Homerum præsertim, Paterculum lib. 1. cap. 1. Plutarchum in Agesilao, &c. Sub ejus persona Tiberius sibi quoque maledici credidit; Poëtæ quippe Homericarum personarum nominibus, & aliis etiam, malos quandoque lacessebant, ut colligas etiam ex Persii Sat. 1. v. 4. & Augusti cap. 68. Dio lib. 58. Auctor Scaurum quendam ad mortem sibi consciscendam adactum, quod Tragœdiæ, cui nomen *Atreus* fecerat, Euripidis versus inseruisset, quibus imperantis ferendam esse stultitiam doceret.

(8) *Historico*.) Tacitus lib. 4. Annalium anno A. U. C. 778. *Cremutius postulatur novo, ac tunc primum audito crimine, quod editis Annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium Romanorum ultimum dixisset*. Tum defensione ejus relata addit, *egressus dein Senatu vitam abstinentia finivit*. De quo adhuc infra Calig. cap. 16. ut & supra Aug. cap. 35.

(9) *Ge-*

(9) *Gemonias.*) De his supra cap. 53. de laqueis & uncis cap. 54.

(10) *Viginti uno die.*) Casaubonus hic & Lipsius ad 6. Annalium Taciti numero 57. corruptum hunc numerum ajunt, existimantes longe majorem a Tacito significari. *Tiberius incitatus suppliciis cunctos, qui carcere tenebantur, accusati societatis cum Sejano, necari jubet. Jacuit immensa strages, omnis sexus, omnis ætas, illustres ignobilesque, dispersi aut aggregati.* Casaubonus suspicatur scribendum *ducenti & viginti.* Lipsius *ducenti*, aut potius ∞, idest *mille*, quod fatuus, ut ait, exscriptor male interpretatus sit. Certe stragem illam, ut diserte non uno factam in loco narrat Tacitus, quod satis indicant voces *dispersi aut aggregati*; ita nec eodem tempore perpetratam ullatenus affirmet, & satis horrendum videtur, si viginti uno eodemque die perierint.

(11) *Immaturæ puellæ.*) De Sejani filia notatum supra cap. 54. ex Tacito, quod & Dio retulit. Notat Lipsius non tam virginitatis quam ætatis caussa inductum morem illum, quia pueros interfici nefas erat ante sumptam virilem togam. Dio lib. 47. auctor est, puerum quemdam sæviente proscriptione toga virili a Triumviris indutum, ut vana illa juris specie posset occidi.

(12) *Carnulium.*) MSS. legunt *Carmisium* & *Cartulum*. Unde Casaubonus legendum censet *Carvilium* seu *Cartilium*: quæ nomina Romana sunt.

(13) *Nanum.*) Pumilionem, ex eorum genere, de quibus in Augusto cap. 83.

(14) *Inter copreas.*) Beroaldus & Sabellicus legunt *Capreas*, ut de secessu Caprearum insularum intelligatur, quomodo & in omnibus codicibus magno consensu Torrentius vidisse se ait; verum non de secessu, sed de scurris astantibus explicat, utpote qui sic appellati sint a Capreæ obscœnitate & rodendi consuetudine. Lipsius libro 2. Electorum cap. 17. & Casaubonus hic, uterque post Scaligerum in Castigationibus ad Festum, *Copreas* retinendum asseverant, & sic in Memmiano ac Pithœi codicibus legit Casaubonus, infra in Claudio cap. 8. ubi vox illa recurrit. Sunt igitur copreæ, scurræ vaniloqui, nugatores, quales aretalogi illi, de quibus in Augusto cap. 74. seu propius ad nominis etymon, sordidi quidam viri non nisi fœda loquentes, ut fœdo illi seni risum commoverent, aut etiam multa minantes ac de se prædicantes. Unde in Isidori glossis *incopriare*, pro *circulatorem agere* & *fumos vendere*.

CAPUT LXII.

AUxit intenditque sævitiam, exacerbatus indicio de morte filii sui Drusi: quem cum morbo & intemperantia periisse existimaret, ut tandem veneno interemtum fraude [1] Livillæ uxoris atque Sejani cognovit, neque tormentis neque supplicio cujusquam pepercit: [a] soli huic cognitioni adeo per totos dies deditus & intentus, ut Rhodiensem hospitem, quem familiaribus literis Romam evocarat, advenisse sibi nuntiatum, torqueri sine mora jusserit, quasi aliquis ex necessariis [2] quæstioni adesset: deinde errore detecto, & occidi, ne divulgaret injuriam. Carnificinæ ejus ostenditur locus Capreis, unde damnatos post longa & exquisita tormenta, præcipitari coram se in mari jubebat: excipiente classiariorum manu, & contis atque remis elidente cadavera: ne cui residui spiritus quidquam inesset. Excogitaverat autem inter genera cruciatus, etiam ut larga meri potione per fallaciam oneratos, repente veretris deligatis, [3] fidicularum simul urinæque tormento distenderet. Quod nisi eum & mors prævenisset, & [4] Thrasyllus consulto, ut ajunt, differre quædam, spe longioris vitæ compulisset: plures aliquanto necaturus, ac ne reliquis quidem nepotibus parsurus creditur: cum & [5] Caium suspectum haberet, & [6] Tiberium, ut ex [7] adulterio conceptum, asper-

aspernaretur. Nec abhorret a vero: namque identidem (8) *Felicem Priamum vocabat*, *quod* (9) *superstes omnium suorum exstitisset*.

INTERPRETATIO.

(a) *Per integros dies ita addictus & intentus huic uni cognitioni*, *ut*, cum ipsi *nuntiatum esset advenisse hospitem Rhodiensem quem accersiverat Romam familiaribus epistolis*, *imperaverit illum confestim excrucia-ri*, *tanquam aliquem ex amicis* reorum, *qui interesset inquisitioni*: *atque cum error animadversus esset*, imperavit illum *quoque occidi ne divulgaret injuriam*.

NOTÆ.

(1) *Livillæ.*) Hanc Liviam appellat ubique Tacitus, sed Suetonius fœminarum nomina hoc modo formare amat, ut pro *Claudia Claudilla*, *Plautilla*, &c. Livilla hæc Germanici soror fuit, ut in Claudio cap. 1. in fine, a Sejano constuprata, Drusum Tiberii filium adhibito in consilium Eudemo Medico, sustulit. Quod indicium detulit Apicata Sejani uxor, sese post mariti & liberorum cædem interfectura. Quæ singula fuse apud Tacitum Annal. 4. & 5.

(2) *Quæstioni.*) Non de tormentis tantum, sed de tota criminis inquisitione dicebatur. Quo sensu in Julio cap. 6. & Jurisconsulti hic notanda vox *cognitioni*; sumitur enim pro eo judicio quod ipse per se princeps vel alius ejus mandato exercebat. De quo infra Claud. cap. 15. &c.

(3) *Fidicularum.*) Fidiculæ hic nil aliud sunt quam chordæ quædam tenuiores quales citharis aptantur. Nam de eo, quod fidicularum vocabant, tormento infra Calig. cap. 33.

(4) *Thrasyllus.*) Mathematicus ille, cujus e disciplina omnino pendebat. De eo supra in Augusto cap. 98. & Tiberio cap. 14.

(5) *Caium.*) Tertium Germanici filium, de quo toto libro sequenti. De duobus reliquis quanta crudelitate perierint, supra cap. 54.

(6) *Tiberium.*) Drusi filium, ac proinde Tiberii nepotem, de quo in Calig. cap. 14.

(7) *Adulterio.*) Livillæ cum Sejano aut Eudemo Medico, ut initio hujus capitis notatum ex Tacito, qui de his plura, & de Eudemo Plinius lib. 29. cap. 1.

(8) *Felicem Priamum.*) Ita & Seneca in Troade:

Felix Priamus! dicimus omnes,
Felix Priamus! Felix quisquis
Bello moriens, omnia secum
Consumpta videt!

Aliter Cicero lib. 1. Tusculanarum Quæst. 132. cui assentitur & Juvenalis Satyr. 10. vers. 265.

(9) *Superstes omnium.*) Non quidem exacte loquendo; nam superstitibus Hecuba, Helena, Polyxena, &c. periit. Sed omnia dixit, quo sensu Juvenalis ibidem:

Longa dies igitur quid contulit? omnia vidit
Inflammata, & flammis Asiam ferroque cadentem.

CAPUT LXIII.

QUAM vero inter hæc non modo invisus ac detestabilis, sed prætrepidus quoque atque etiam contumeliis obnoxius vixerit, multa indicia sunt. Haruspices secreto ac sine testibus consuli vetuit. (1) Vicina vero Urbi oracula etiam disjicere conatus est: sed majestate (2) Prænestinarum sortium territus, destitit: cum obsignatas devectasque Romam non reperisset in (3) arca, nisi relatas rursus ad Templum. (4) Unum & alterum consulares oblatis Provinciis, non ausus a se dimittere, usque adeo detinuit, donec successores post aliquot annos præsentibus daret: quum interim manente officii titulo, etiam (5) delegaret plurima: assidueque illi per (6) legatos & adjutores suos exsequenda curarent.

NO-

NOTÆ.

(1) *Vicina Urbi oracula.*) Ut sortes Antiatinæ, de quibus Calig. cap. 57. & Prænestinæ de quibus hic.

(2) *Prænestinarum sortium.*) De historia harum sortium vide Ciceronem libro 2. de Divinatione. De oraculis jam supra cap. 14.

(3) *Arca.*) Ea autem ex olea fuit, teste Cicerone ibidem.

(4) *Unum aut alterum consulares oblatis Provinciis, &c.*) Quas ab idoneis recusari conqueritur apud Tacitum Annal. *6. Oblitus*, inquit Auctor ille, *Arruntium ne in Hispaniam pergeret, decimum jam annum attineri.* Quare de eo & de Ælio Lamia locus hic omnino videtur intelligendus. Tiberii consilium hoc secuti sunt postea & Nero, Vitellius ac Domitianus, ut docet variis in locis Tacitus.

(5) *Delegaret.*) Hoc est, ea mandaret agenda, quæ vulgo Provinciarum Præsidibus Imperatores.

(6) *Legatos.*) Quid sint, supra cap. 41.

CAPUT LXIV.

[1] NURUM ac nepotes nunquam aliter post damnationem, quam catenatos, [2] obsutaque lectica, loco movit: prohibitis per militem obviis ac viatoribus respicere usquam, vel consistere.

NOTÆ.

(1) *Nurum ac nepotes.*) Agrippinam, Drusum, Neronem, de quibus supra cap. 53. & 54.

(2) *Obsuta.*) Hoc est obsuto velo, (quale videtur *plagulas* appellare infra in Tito cap. 10.) clausa & operta, ne, si viderentur, major inde sibi conflaretur invidia.

CAPUT LXV.

SEJANUM res novas molientem, quamvis jam & [1] natalem ejus publice celebrari, & [2] imagines aureas coli passim videret: vix tandem & astu magis ac dolo, quam principali auctoritate, subvertit. Nam primo, ut a se per speciem honoris dimitteret, collegam sibi assumsit in quinto consulatu, quem longo intervallo absens ob idipsum susceperat. Deinde [3] spe affinitatis ac [4] Tribunitiæ potestatis deceptum, inopinantem criminatus est [5] pudenda miserandaque oratione: cum inter alia P.C. precaretur, *mitterent alterum e Consulibus, qui senem se, & solum in conspectum eorum cum aliquo militari præsidio perduceret.* Sic quoque diffidens, tumultumque metuens, Drusum nepotem, quem vinculis adhuc Romæ continebat, solvi, si res posceret, ducemque constitui præceperat. Aptatis etiam navibus ad quascumque legiones meditabatur fugam, [6] speculabundus ex altissima rupe identidem [7] signa, quæ ne nuntii morarentur, tolli procul, ut quidque foret factum, mandaverat. Verum & oppressa conjuratione Sejani, nihilo securior aut constantior, per novem proximos menses non egressus est villa, quæ vocatur Jovis.

NOTÆ.

(1) *Natalem ejus.*) Hinc patet æquales Sejano ac Tiberio honores habitos; siquidem natales Principum dies magna pompa ludisque, quos ideo natalitios vocavere, celebrabant.

(2) *Imagines aureas.*) Sejano non secus ac ipsi Tiberio & Augusto dicatas, quæ post ejus necem undique disjectæ & partim conflatæ sunt. Quod Juvenalis Sat. 10. lepide prosequitur v. *63*.

Descendunt statuæ restemque sequuntur.

Et paulo infra,

Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus.

Deinde,

Ex facie toto orbe secunda
Fiunt urceoli, pelves, sartago, patellæ.

Qui mos passim apud Auctores animadvertitur, ut nempe qui damnati gravioris criminis essent, v. g. majestatis, perduellionis, tyrannidis, ii non perirent tantum, sed & nomen memoriaque eorum delerentur, aliaque id genus.

(3) *Spe affinitatis.*) Cum Livilla, de qua paulo supra cap. *62*. De quo & Tacitus lib. 4. Annalium: *At Sejanus nimia fortuna vecors, & muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Cæsarem codicillos; moris quippe tum erat, quanquam præsentem, scripto adire*, &c. *Refert Sejani super hac re literas, & Tiberii responsionem.*

(4) *Tribunitiæ potestatis.*) Qua tanta auctoritate facilem sibi parari putabat aditum ad Imperium.

(5) *Pudenda miserandaque oratione.*) Hæc epistola fuit, sed magna, constat ex Dione & Juvenali,

Verbosa & grandis epistola venit
A Capreis.

Hanc qui afferebat, Sertorius Macro, dixit Sejano Tribunitiam potestatem afferri: quo nuntio lætus supra modum Sejanus curiam ingressus est, ubi Macro tradita Consulibus epistola priusquam legeretur, egressus est ad milites, qui lecta demum epistola, miserum Sejanum circumsteterunt, & laceratum in Gemonias abjecere.

(6) *Speculabundus.*) Hoc est, avide speculans & anxie; nomina enim illa in *bundus* desinentia, vim & quandam quasi abundantiam rei significant. Ut *lætabundus*, v. g. dicatur qui abunde sit lætus, &c. ut patet ex Gellio lib. 11. cap. 15. ubi notat *populabundus agros* a Sisennate quodam Historico dici. Quod idem est, ac *speculabundus* signa, ut hîc Suetonius.

(7) *Signa quæ tolli, &c.*) Casaubonus sic ex MSS. emendandum censuit, *Signaque tolli jusserat*, &c. Ea signa fuere interdiu fumus, noctu ignes accensi, qualia multa Tiberius certis intervallis disponi jusserat, ut omni nuntio velocius, quid gestum esset, acciperet. Quod & in castrorum munitionibus, maxime ubi metus erat ne repente hostis ingrueret, jamdiu usitatum erat.

CAPUT LXVI.

(1) URebant insuper anxiam mentem varia undique convitia, nullo non damnatorum omne probri genus coram, vel per libellos in (2) orchestra positos, ingerente. Quibus quidem diversissime afficiebatur: modo, ut præ pudore ignota & celata cuncta cuperet: nonnumquam eadem contemneret, & proferret ultro atque (3) vulgaret. Quin & (4) Artabani Parthorum Regis laceratus est literis, parricidia & cædes & ignaviam & luxuriam objicientis, monentisque ut] voluntaria morte, maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret.

NO-

NOTÆ.

(1) *Urebant.*) Hoc est, dolore & ira exagitabant. Quo sensu Virgilius lib. 1. Æneid. de Venere dixit,

Urit atrox Juno, &c.

(2) *Orchestra.*) Unde spectabant Senatores: de qua supra in Julio cap. 39. &c. Ideo autem libelli ibi positi videntur, vel ut conspicui magis essent, vel ut Senatores, quasi quos secutura plebs erat, potissimum concitaret.

(3) *Vulgaret.*) Auctor est Dio, Tiberium inquisivisse diligenter omnia, quæ de se in malam partem quivis locutus esset, ipsumque omnia sibi maledicta ingessisse, quæ cuiquam mortalium possunt competere: ut si quis in occulto de eo locutus esset, id non publicaret modo, sed in Acta publica curaret quoque referendum.

(4) *Artàbani.*) Hunc inter & Tiberium fœdus operà Vitellii factum narrat Josephus lib. 18. cap. 6. Parthi illum sibi Regem fecerant in locum Vononis, utpote Arsacidarum genere ortum: de quo infra Calig. cap. 14.

CAPUT LXVII.

POSTREMO semetipse pertæsus talis epistolæ principio, [1] tantum non summam malorum suorum professus est. *Quid scribam vobis, Patres Conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam, hoc tempore? Dii me, Deæque* [2] *pejus perdant, quam quotidie perire sentio,* [3] *si scio.* Existimant quidam, [4] præscisse hæc eum [5] peritia futurorum: ac multo ante, quanta se quandoque acerbitas & infamia maneret, prospexisse. Ideoque ut imperium inierit & PATRIS PATRIÆ appellationem, & ne in acta sua juraretur, obstinatissime recusasse: ne mox majore dedecore impar tantis honoribus inveniretur. Quod sane & ex oratione ejus, quam de utraque re habuit, colligi potest: vel cum ait, *Similem se semper sui futurum: nec unquam* [6] *mutaturum mores suos, quamdiu mentis sanæ fuisset: sed exempli caussa cavendum, ne se Senatus in acta cujusquam obligaret, qui aliquo casu mutari posset.* Et rursus: *Si quando autem*, inquit, *de moribus meis, devotoque vobis animo dubitaveritis: quod priusquam eveniat, opto ut me supremus dies huic mutatæ vestræ de me opinioni eripiat: nihil honoris adjiciet mihi* PATRIS *appellatio: vobis autem exprobrabit, aut temeritatem delati mihi ejus cognominis, aut inconstantiam contrarii de me judicii.*

NOTÆ.

(1) *Tantum non.*) Hoc est, propemodum notam fecit illis malorum suorum summam, seu vitam illam ærumnosissimam, ac terrores, quibus tot scelerum conscientia illum exagitabat. Tacitus libro 6. Annal. idem habet initium epistolæ, quam paulo aliter refert.

(2) *Pejus.*) Torrentius cum Beroaldo & Sabellico legit *pœnis*. Turnebus Adversar. lib. 14. cap. 17. *pejus*, quemadmodum editiones Gallica & Germanica ex tribus MSS. & Tacitus Annal. 6. ubi etiam hoc fragmentum legitur.

(3) *Si scio.*) Hoc est, quidnam scribendum aut non scribendum sit: quod juramento confirmat.

(4) *Præscisse.*) Scripserat enim sese mortem quotidie adventantem sentire. Curiosis illis artibus mire deditus fuit, & futura sciendi avidissimus, ut infra cap. 69.

(5) *Parricidia.*) Non tantum propter suspicionem occisi veneno Augusti, ut supra in Augusto cap. 99. & Liviæ matris, cum qua dissidebat; sed & propter affinium tot personarum mortem, utpote qui fratris filios suos-

que nepotes, nurum, &c. perire voluisset, ut paulo supra. Lege enim Pompeïa de parricidiis, tenentur etiam qui istos occidunt. De recusatis ab ipso honoribus supra cap. 26.

(6) *Mutaturum mores suos*,) Extat apud Tacitum lib. 6. civilis admodum ejus oratio, cujus in fine verba hæc leguntur: *Hæc Deos Deasque precor, ut mihi ad finem usque vitæ quietam, & intelligentem divini humanique mentem duint.*

CAPUT LXVIII.

CORPORE fuit amplo atque [1] robusto: [2] statura, quæ justam excederet. Latus ab humeris & pectore: cæteris quoque membris usque ad imos pedes æqualis, & congruens: [3] sinistra manu agiliore ac validiore, articulis ita firmis, ut recens & integrum malum digito terebraret: caput pueri, vel etiam adolescentis, [4] talitro vulneraret. Colore erat candido, capillo pone occipitium summissiore, ut cervicem etiam obtegeret: quod [5] gentile in illo videbatur. Facie honesta, in qua tamen crebri, & [6] subtiles tumores, cum prægrandibus oculis: & qui, quod mirum esset, noctu etiam & [7] in tenebris viderent, sed ad breve, & cum primum a somno patuissent, demum rursum hebescebant. Incedebat [8] cervice rigida & obstipa: [9] adducto fere vultu, plerumque tacitus: nullo aut rarissimo etiam cum proximis sermone, eoque [10] tardissimo, nec sine molli quadam digitorum [11] gesticulatione. Quæ omnia ingrata, atque arrogantiæ plena, & animadvertit Augustus in eo, & excusare tentavit sæpe apud Senatum ad Populum, professus, *Naturæ vitia esse, non animi.* Valetudine prosperrima usus est, tempore quidem principatus pene toto prope illæsa: quamvis a trigesimo ætatis anno arbitratu eam suo rexerit, sine adjumento consiliove Medicorum.

NOTÆ.

(1) *Robusto.*) Loquitur de validiori & integra ejus ætate, ut patet ex eo, quod de articulorum firmitudine hîc refert. Seni quippe Tiberio *pergracilis & incurva proceritas, adeo ut in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse* tunc temporis crederent, ut narrat Tacitus lib. 4. Annalium, ubi minime a Suetonio discrepare videtur.

(2) *Statura quæ justam.*) Summa omnium est septem pedum, ut supra ex Gellio in Augusto cap. 79. notatum est. Et colligas aperte ex Sidonii Apollinaris carmine 12. quod est ad Catulinum: nam Burgundiones dicit gigantes, quos ibidem septipedes appellat, & clarius adhuc Epist. 9. lib. 8. Si igitur justam staturam intelligas, quæ uno pede brevior esset, Tiberii statura sex pedum & amplius fuerit. Ubi notandum pedem Romanum Græco majorem fuisse, ne cui mirum videatur, quod Historia Græca novem atque etiam decem pedum altitudine insignes quosdam annotarit.

(3) *Sinistra manu agiliore.*) Tales Latinis dicuntur Scævæ. Lipsius libro 2. Electorum cap. 12. in fine notat dexteras partes omnes & meliores & fortiores esse, hepatis præsertim & splenis exemplo, ac maxime Aristotelis auctoritate, qui libro 3. de partibus Animalium cap. 9. dextræ partis naturam ait esse validiorem, &c. Certe quoad manus pedesve (ibi enim Aristoteles de renibus agit) caussa non videtur alia esse a consuetudine: quod Tiberii exemplum aliorumque bene multorum probaverit. Alia roboris extraordinarii exempla vidssis apud Plinium lib. 7. cap. 20. &c.

(4) *Talitro.*) Talitrum digiti percussio, qualem nostrates dicunt *chiquenaude*.

(5) *Gentile in illo.*) Quasi gens Claudia capillum hoc modo prolixiorem alere consuesset, quod & de Nerone infra cap. 51. cum alii

alii calamistris intortos, alii in gradus formatos crines haberent.

(6) *Subtiles tumores.*) Casaubonus & Torrentius in multis MSS. legunt *subiti*, nec improbant, ut sit sensus: Papulas illas non perpetuas, sed per intervalla intumuisse & detumuisse. Tacitus lib. 4. Annal. de Tiberio ait: *nudus capillo vertex, ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta*. Quo loco inductus Lipsius *substilli*, vel *substilles* legendum pronuntiat, arbitratus exprimi non potuisse verbo aptiore saniem illam, quæ in tumoribus hujusmodi minutatim stillat. Certe vox *substillum* legitur apud Festum & Catonem. Subtiliorem tamen quam veriorem emendationem hanc existimant alii: nam profecto, inquit Torrentius, si e facie Tiberii liquor saniesque minutatim stillabat, quid Suetonio mentis, honestam eam appellanti? Verum quidni Suetonius honestam dixerit, quæ medicaminum ope talis apparebat? ut ex Tacito colligere est.

(7) *In tenebris.*) Plinius lib. 11. cap. 37. negat alii mortalium ulli talem fuisse naturam, qualis erat Tiberio, qui expergefactus noctu haud alio modo, quam luce clara contueretur omnia, tenebris paulatim sese obducentibus. Quod certe miraculo simile videatur, si diutius paulo perseveret, ut v. g. legere possit. Secus autem si lux illa, seu potius, ut ait Casaubonus, resplendescentia, non nisi morulam aliquam fecerit continuo evanescens; id enim pene translatitium est, iisque præsertim commune, qui naturæ calidioris & igneæ sunt, ut indicat Alexander Aphrodiseus lib. 2. Problematum quæst. 69. & de seipsis testantur Casaubonus & Sabellicus, ac Josephus Scaliger de se & patre suo ad annum ætatis vigesimum tertium. Quod autem Solinus ex Plinio tradit de Albanis, qui nocte plusquam die cernerent, id quamquam verum detur, nihil tamen huc facit; oculorum enim id potius vitium est, quo & Tiberius ex parte laborabat, si Dioni fides.

(8) *Cervice obstipa.*) Hoc est collo rigido, & in alterum humerum inclinato, & qui cogitabundi & attenti status est, qualem Persius Philosophis tribuit Satyra 3. vers. 8.

Obstipo capite, & figentes lumine terram.

& Horatius Sat. 5. lib. 2.

Stet capite obstipo multum similis metuenti.

(9) *Adducto vultu.*) Hoc est contracto ad severitatem: adducere enim, contrahere est. Cicero libro de Amicitia num. 42. de habenis loquens ait: *quas vel adducas cum velis, vel remittas*. Et Virgilius lib. 9. Æneid.

Ipse ter adducta circum caput egit habena.

(10) *Tardissimo.*) Hæc omnia hujus de qua supra cap. 21. & 57. lentitudinis indicia.

(11) *Gesticulatione.*) Hoc est crebro quodam motu digitorum, quod impudicitiæ & mollitiei argumentum fuisse colligitur ex Senecæ Epistola 52. *Impudicum incessus ostendit, & manus mota, & unum interdum responsum, & relatus ad caput digitus.*

& Juven. Sat. 9.

Qui digito scalpunt uno caput.

Quod Pompeio exprobratum est, ut patet ex disticho Calvi Poëtæ, quod retulit super hac re Seneca libro 4. Controversiarum, controversia 19.

Fasciola qui crura ligat, digito caput uno
Scalpit, quid credas hunc sibi velle virum?

CAPUT LXIX.

CIRCA Deos ac religiones negligentior: quippe addictus Mathematicæ, persuasionisque plenus, cuncta (1) fato agi. Tonitrua tamen præter modum expavescebat: & turbatiore cœlo numquam non (2) coronam lauream capite gestavit, quod fulmine afflari negetur id genus frondis.

NOTÆ.

(1) *Fato.*) Eo verosimiliter quod Mathematicum vocant. De quo sic Lipsius lib. 1. de Constantia cap. 18. ligat & nectit firmiter actiones omnes eventusque ad vim siderum & posituram stellarum.

(2) *Coronam lauream.*) Idem Augusto pavor, & remedium tam inutile; sunt enim qui laurum de cœlo tactam viderint, quidquid dicat Plinius lib. 15. cap. 30. ubi etiam hujus loci meminit, & lib. 2. cap. 55. ubi solam hanc arborem fulmine non tangi refert. Videsis in Augusto cap. 90.

CAPUT LXX.

ARTES liberales utriusque generis studiosissime coluit. In oratione Latina secutus est [1] Corvinum Messalam, quem senem adolescens observaverat. Sed [2] affectatione & morositate nimia obscurabat stylum: ut aliquanto ex tempore quam a cura præstantior haberetur. Composuit & carmen lyricum, cujus est titulus, [3] *Conquestio de L. Cæsaris morte.* Fecit & Græca Poëmata, imitatus [4] Euphorionem, & Rhianum, & Parthenium: quibus Poëtis admodum delectatus, scripta eorum & imagines [5] publicis bibliothecis [6] inter veteres & præcipuos Auctores dedicavit: & ob hoc plerique eruditorum certatim ad eum multa de his ediderunt. Maxime tamen curavit notitiam [7] historiæ fabularis usque ad ineptias atque derisum. Nam & Grammaticos, quod genus hominum præcipue, ut diximus, appetebat, ejusmodi fere quæstionibus experiebatur: *Quæ* [8] *mater Hecubæ*: *Quod* [9] *Achilli nomen inter virgines fuisset*: *Quid* [10] *Sirenes cantare sint solitæ.* Et quo primum die, post excessum Augusti, curiam intravit, quasi pietati simul ac religioni satisfacturus, [11] Minois exemplo, [12] thure quidem ac vino, verum sine tibicine, supplicavit: ut ille olim in morte filii.

NOTÆ.

(1) *Corvinum Messalam.*) Supra in Augusto cap. 58. Auctor Dialogi de claris Oratoribus, quem vulgo Tacitum ferunt, ait Corvinum ipso Cicerone dulciorem & magis elaboratum. Meminit & Horatius libro de Arte Poëtica, & Quintilianus libro 10. &c.

(2) *Affectatione.*) Antiquorum præsertim vocabulorum: quo nomine arguebatur ab Augusto, in Augusto cap. 86.

(3) *Conquestio de Lucii Cæsaris.*) Torrentii MSS. omnes habent *conquisitio.* Sed vix ullo sensu; unde Turnebo & Pulmanno mutare visum est, ut & *Lucii*, cum in quibusdam legeretur *Julii.* Quæ posterior lectio spernenda non videtur; ut quid enim, etiamsi Augusto blandiri voluisset, Lucii potius quam Caii Cæsaris mortem luxisset? cum uterque eodem anno extinctus sit, & Caïus ipse prior, supra in Augusto c. 65. Cui accedit quod Julii Cæsaris mors non minus ab Augusto deflenda foret.

(4) *Euphorionem.*) Horum Poëtarum opera veteribus fabulis referta fuisse Casaubonus colligit ex Luciani libro de conscribenda Historia. Quod & de Euphorione Cicero innuit libro 2. de Divinatione, ubi obscurum Poëtam illum appellat. Qua de caussa Tiberio præsertim acceptos facile conjicias; tum etiam quod amatoria præcipue scripserint, Euphorion præsertim, cujus Poëmata passim a parum sobriis cantabantur; quos ideo per contemptum appellat idem Cicero Euphorionis cantores lib. 3. Tuscul.

(5) *Publicis bibliothecis.*) Primus bibliothecam publicavit Asinius Pollio, tum Julius, supra cap. 44. in Julio ac Augusto cap. 29.

(6) *Inter veteres.*) Dicatæ enim illæ in biblio-

bibliothecis imagines, & omnes pro suo quæque genere distinctæ, ut Scriptorum imaginibus suus esset locus, ab eorum loco secretus, qui aliter quam literarum studio inclaruerant. Parthenium illum, de quo hîc sermo est, Tiberio coætaneum facit Suidas; unde maxima illi a Tiberio delata gloria, quem inter Veteres collocaverit, quemadmodum Pollio unius viventis statuam, Marci nempe Varronis, in sua Bibliotheca collocarat. Vide Martialem Epistola & Epigrammate 1. lib. 9. & Ciceronem ad Atticum lib. 4. Epist. 9. & Augustum cap. 7.

(7) *Historiæ fabularis.*) Hanc intelligunt omnes historiam, cui intexta forent fabularum figmenta, vel quæ poëticis narrationibus scateret. Verum quidni dicatur Tiberius in id pæsertim incubuisse, ut veras nosset, aut rimaretur historias, ac genealogias, quarum occasione Poetæ tot deos, tantaque alia fingendi ansam arripuissent? Aut etiam hunc fuisse cujusdam libri titulum, *Notitia Fabul. Histor. Rom.* quem Grammaticus ex illis unus ediderit, quo Principi ejusmodi cognitionum cupido gratificaretur, ut hujus loci sensus is sit, inter opera, quæ de Poëtis edidere Grammatici, Tiberius maxime curavit illud, cui titulus *Notitia*, &c. Qua ratione diceretur quis ex operibus Terentii maxime curare *Andriam*.

(8) *Mater Hecubæ.*) Notissima hæc Priami uxor, quæ patrem habuit Cisseum, aut, ut alii volunt, Dymanta; ignota matre. Super vanis ejusmodi studiis vide Senecam libro de Brevitate vitæ cap. 13. plura egregie & sapienter disserentem. Similiter Juvenalis ait Sat. 7. hoc ridens sub finem:

dicat
Nutricem Anchisæ, nomen patriamque
novercæ
Archemori, dicat quot Acestes vixerit
annos,
Quot Siculus Phrygibus vini donaverit
urnas? &c.

De quo etiam egregie Gellius lib. 14. c. 6.

(9) *Achilli nomen inter virgines.*) Lycomedis filias quibuscum delituisse habitu puellari notum est: unde & puellare nomen habuisse existimabant.

(10) *Syrenes.*) Acheloi & Calliopes filiæ ex Homeri Odyssea notissimæ, quas dulcissimis modis cecinisse tradunt Poëtæ: sed quid speciatim cantarent, nemo prodidit. Quorum omnium explicatio cum ad Grammaticos pertineret, ejusmodi quæstionibus, quas solvi non posse sciebat, eorum studiis illudebat.

(11) *Minoïs exemplo.*) Hujus historiam referunt Plutarchus & Diodorus Siculus, sed hîc nulla sacri hujus habitâ mentione. Cretæ Rex erat, cujus filius Androgeus ab Atheniensibus quibusdam interfectus est, & multis ærumnis vindicatus, &c.

(12) *Thure quidem ac vino.*) Ita & Senatores curiam ingressi, in Augusto cap. 35. ut ineptum notat quod tibicinem adesse noluerit; tibia quippe tam in funeribus, quam in ludis utebantur.

CAPUT LXXI.

SERMONE Græco, quamquam alias promptus & facilis, non tamen usquequaque, usus est. Abstinuitque maxime in Senatu: adeo quidem ut (1) *Monopolium* nominaturus, prius veniam postularit, quod sibi verbo peregrino utendum esset: atque etiam in quodam decreto patrum, cum (2) ἔμβλημα recitaretur, commutandum censuerit vocem, & pro peregrina nostratem requirendam: aut si non reperiretur, vel pluribus, & per ambitum verborum rem enuntiandam. Militem quoque (3) Græce testimonium interrogatum, nisi Latine respondere vetuit.

NOTÆ.

(1) *Monopolium.*) Hinc colligas, vocem illam in usu promiscuo tunc temporis non fuisse, ut fuit postea cap. 30.

(2) *ἔμβλημα.*) Dio lib. 57. ait vetitum a Tiberio ne quis aureo vase, nisi ad res sacras, uteretur, cumque dubitarent quidam, an etiam vasa argentea, quæ emblema aliquod aureum habebant, essent prohibita, vetitum quo-

quoque ne in edicto super hac re facto, vox *emblema* usurparetur, utpote quæ Græca foret, quamvis dictio Latina non suppeteret qua id significaretur. Cujus edicti meminisse videtur etiam Tacitus lib. 3. Annal. ad annum 775. ubi Tiberii refert Epistolam super coërcendo luxu scriptam ad Senatum. Emblemata autem sunt signa vasis aut etiam vestibus ad ornatum adhærentia, quæ crustarum instar detrahi quandoque poterant. Significat etiam opus e tesserulis quibusdam vel ligneis vel ex alia materia minutatim concisa, ac variis coloribus distincta, qualia pavimenta illa musivi operis, de quibus in Julio cap. 46. & plura etiam Scaliger ad librum 5. Manilii. Porro mirum est vocem hanc a Tiberio repudiatam, qua non Cicero tantum sæpe usus esset, sed & ante ipsum Lucilius, ut patet ex ejus versibus, quos legere est apud Ciceronem 1. de Orat.

(3) *Græce*.) Verosimillima est Caroli Langii conjectura, quam & probat Torrentius, hanc nempe vocem prioribus duntaxat literis exaratam *Gr.* fuisse, ex qua aliquis fecerit *Græce* cum *Græcum* debuisset; si enim Græce interrogari militem liceret, quidni & respondere? Cui accedit quod Græci vel in ipsa Græcia Latine cum Romanis agere juberentur, ut colligere est ex Jurisconsultis ad L. 48. ff. *de re judicata*, & Valerio Maximo lib. 2. cap. 1.

CAPUT LXXII.

Bis omnino toto secessus tempore, Romam redire conatus semel triremi usque ad proximos [1] Naumachiæ hortos subvectus est: disposita statione per ripas Tiberis, quæ obviam prodeuntes submoveret. [2] Iterum Appia usque ad [3] septimum lapidem, sed prospectis modo, nec aditis urbis mœnibus rediit. Primo incertum qua de caussa, postea ostento territus. Erat ei in oblectamentis [4] serpens draco, quem ex consuetudine manu sua cibaturus, cum consumtum a formicis invenisset, monitus est ut vim multitudinis caveret. Rediens ergo prope Campaniam Asturæ in languorem incidit. Quo paullum levatus, Circeios pertendit. Ac ne quam suspicionem infirmitatis daret, [6] castrensibus ludis non interfuit solum, sed etiam missum in arenam aprum jaculis desuper petiit: statimque [7] latere convulso, &, ut exæstuarat, afflatus aura, in graviorem recidit morbum. [8] Sustentavit tamen aliquamdiu, quamvis [9] Misenum usque devectus, nihil ex ordine quotidiano prætermitteret, ne convivia quidem ac cæteras voluptates, partim intemperantia, partim dissimulatione. Nam Chariclem Medicum, quod [10] commeatu abfuturus e convivio egrediens, manum sibi osculandi caussa apprehendisset, existimans [11] tentatas ab eo venas sibi, remanere ac recumbere hortatus est, cœnamque protraxit. Nec abstinuit consuetudine, quin tunc quoque [12] instans in medio triclinio, [13] adstante lictore, singulos valere dicentes appellaret.

NOTÆ.

(1) *Naumachiæ*.) Plura Romæ fuerunt ejusmodi loca pugnis navalibus edendis comparata, sed variis extructa temporibus. Hoc loco naumachiam illam intelligit verosimillime quæ non procul a Janiculi radicibus, paulo infra Pontem sublicium fuit, si non Tiberii, saltem Suetonii temporibus; prope enim erant Cæsaris horti, aliique, quorum hîc videtur mentio fieri. Illuc igitur usque Tiberius subvectum se voluerat, quo proxime ad Palatium accederet, minusque sibi multitudo obviam profecta incommodaret.

Quæ

Quæ certe Urbis antiquæ delineationem vel inspicienti patebunt omnia; minime vero quod quidam ex Beroaldo sentiunt de Naumachia Augusti in regione Campi Martii.

(2) *Appia.*) Via scilicet quam Appius unus e Tiberii majoribus munierat. Hæc erat versus Australem Urbis regionem: qua parte hodie Porta Sancti Sebastiani.

(3) *Septimum lapidem.*) Notum est singula mille passuum intervalla fuisse distincta lapidibus.

(4) *Serpens Draco.*) Herodotus refert volatiles videri dracones ad urbem Butim in Arabia. Casaubonus existimat Tiberium ad illos mansuefaciendos edoctum a Marsis aut Psyllis, de quibus in Augusto cap. 17. Si tamen vere dicat Plinius lib. 29. cap. 4. ejusmodi dracones ut plurimum veneno carere, non erat cur in illis mansuefaciendis offensa timeretur, cum præsertim & exiguos fuisse colligatur, tum ex eo quod iste a formicis tam facile potuit obrui: tum etiam quod mensibus æstivis mulieres iis quoque propter ingenitum frigus delectarentur. Martialis lib. 7. Epig. 86.

Si gelidum collo nectit Flavilla draconem.

Inter pocula repere solitos testatur Seneca lib. 2. de Ira cap. 31. ubi de elephantis & tauris locutus, addit, *& repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum leonum ursorumque ora placida tractantibus adulantesque dominum feras.* Philostratus in Heroïcis narrat Ajaci Locrensi draconem fuisse, sed illum quinque cubitos longum, sic mansuetum, ut & una cum illo viveret, ac instar canis sequeretur ambulantem. Tales Heliogabalo leones fuisse narrat Lampridius.

(5) *Rediens ergo prope Campaniam.*) Vulgati codices & Viterbiensis legunt *prope Campaniam*, &c. quod prætulit Torrentius, quamquam ex Plinio lib. 3. cap. 5. & 6. constare possit Asturam longius abesse a Campania; unde præferenda potius est lectio *propere*, quam meliorum codicum testatur esse Casaubonus. Nec opus est addita præpositione *in*, quod e suis fecerat Ursinus: sic enim locutos constat optimos Auctores. Terentius in Adelphis, *proficisci Cyprum*. Nec Poëtæ tantum, sed & Cicero pro Lege Manilia, *Sardiniam venire*. Et Livius 5. Decad. *navigare Cyprum*, dixerunt, quamquam minus frequenter. De Astura in Augusto cap. 97. & de Circeiis cap. 16. ibid.

(6) *Castrensibus ludis.*) Militaribus qui in castris exhiberentur, vel a militibus in statione manentibus, juxta morem castrensem.

(7) *Latere convulso.*) Hujus loci sensus est, Tiberii latera hac agitatione, cum nempe jacularetur aprum, labefactata esse; unde cum incaluisset, statimque afflatus esset aura levi, hoc est refrigerante tenuique vento, gravius doluisse: corpora enim jam prius languentia, si statim ab æstu refrigerentur, lethaliter ægrotare consueverunt.

(8) *Sustentavit.*) Hoc est, dolorem dissimulando passus est.

(9) *Misenum.*) Notum ex Virgilio promontorium, ubi & urbs est ejusdem etiam hodie nominis *Miseno*.

(10) *Commeatu.*) Quid sit commeatum impetrare, vide cap. 12.

(11) *Tentatas venas.*) Sic & alii quoque Auctores dixere venas pro arteriis, quamvis harum duntaxat pulsus sit, solæque ideo a medicis tangantur, non venæ. Seneca lib. 6. Quæstionum naturalium cap. 14. Persius Sat. 3. v. 107.

Tange miser, venas, & pone in pectore dextram.

Ac ipse Cornelius Celsus, *Venis maxime credimus fallacissimæ rei, quia sæpe leviores celerioresque sunt, & ætate, & sexu, & corporum natura*, &c.

(12) *Instans.*) Pro, stans in medio triclinio, quomodo supra cap. 35. *incœnante*.

(13) *Astante lictore.*) Vel ad majestatem, vel ut majestatis prætextu eo uteretur ad celandam infirmitatem.

CAPUT LXXIII.

INTERIM cum in actis Senatus legisset, dimissos ac ne auditos quidem quosdam reos, de quibus strictim, & nihil aliud quam nominatos ab indice scripserat: pro contemto se habitum fremens, repetere Capreas quoquo modo destinavit, non temere quidquam nisi (1) ex tuto au-

ausurus. Sed & tempestatibus, & ingravescente vi morbi retentus, paullo post obiit in villa [2] Luculliana, [3] octavo & septuagesimo ætatis anno, tertio & vigesimo imperii, decimo septimo Kalend. Aprilis, Cn. Acerronio Proculo, C. Pontio Nigro Coss. Sunt qui putent venenum ei a [4] Caio datum lentum atque tabificum. Alii in remissione fortuitæ febris cibum desideranti negatum: nonnulli [5] pulvinum injectum, cum extractum sibi deficienti [6] anulum mox resipiscens requisisset. Seneca eum scribit, *Intellecta defectione, exemtum anulum quasi alicui traditurum parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, & compressa sinistra manu jacuisse diu immobilem: subito vocatis ministris, ac nemine respondente, consurrexisse, nec procul a lectulo deficientibus viribus concidisse.*

NOTÆ.

(1) *Ex tuto.*) Erat enim hæc insula præruptis undique rupibus circundata.

(2) *Luculliana.*) Ita & Tacitus. Plutarchus auctor est, Lucullo magnifica fuisse ædificia circa Neapolim, quorum caussa dictus est a Tuberone Xerxes togatus, quod in ea marinam aquam induxisset ad faciliorem piscium copiam, perfossis & suspensis in hanc rem collibus.

(3) *Octavo & septuagesimo.*) Consentit huic numero Tacitus. Dio exactius septuaginta duntaxat & septem annos, menses quatuor, dies novem vixisse referens. De tempore quo imperavit, Suetonio non consentiunt alii quidam Historici.

(4) *Caio.*) Caligula, de quo libro sequente.

(5) *Pulvinum.*) Tacitus & Dio addunt multam vestem eamque crassam jussu Macronis injectam, ut citius suffocaretur. Infra in Caligula cap. 12. Idem de Philippo Demetrii filio Livius lib. 1. Decad. 5. Idem & Historia recentior de Frederico II. Germanorum Imperatore circa annum salutis humanæ 1250.

(6) *Anulum.*) Eum intellige, quo pretiosissima quæque obsignabant, cujus traditio successionis futuræ signum erat, ut supra notatum est, nisi tamen Testamentum obstaret. Videsis Valer. Max. lib. 7. cap. 9.

CAPUT LXXIV.

SUPREMO natali suo Apollinem [1] Temenitem & amplitudinis & artis eximiæ advectum Syracusis, ut in bibliotheca [2] novi Templi poneretur, viderat per quietem affirmantem sibi, *Non posse se ab ipso dedicari*. Et ante paucos quam obiret dies, turris [3] Phari terræ motu Capreis concidit. Ac Miseni cinis e favilla & carbonibus ad [4] calefaciendum triclinium illatus, exstinctus, & jam diu frigidus exarsit repente prima vespera, atque in multam noctem pertinaciter luxit.

NOTÆ.

(1) *Temenitem.*) Turnebus lib. 8. Adversar. cap. 12. ex Stephano ait, in Sicilia prope Syracusas locum fuisse dictum *Temenos*, unde Torrentius *Temenitem* dictum putat hunc Apollinem, statuamque eamdem esse, de qua Cicero Verrina 6. quam tamen idem Auctor *Thesmotem* appellat, unde vel hic vel illic error esset, quem Turnebus Ciceronis libris attribuit, & emendat ex Stephano, ac Suetonio.

(2) *Novi templi.*) Vel quod ipse extruxerat in honorem Augusti; vel potius quod ipse Augustus in Palatio condiderat, additâ Bibliothecâ, ut supra in Augusto cap. 29.

(3) *Phari.*) Phari sunt turres, seu machinæ, quas in portubus ad prælucendi ministerium, nocturnosque nautarum cursus dirigendos, erigebant.

(4) *Calefaciendum triclinium.*) In tricliniis caminos non fuisse notat Casaubonus, unde non aliter calefieri poterant.

CA-

CAPUT LXXV.

MORTE ejus ita lætatus est populus, ut ad primum nuntium discurrentes, pars *Tiberium* (1) *in Tiberim* clamitarent: pars *Terram matrem Deosque* (2) *Manes orarent*, *ne mortuo sedem ullam nisi inter impios darent*: alii (3) uncum & Gemonias cadaveri minarentur, exacerbati super memoriam pristinæ crudelitatis, etiam recenti atrocitate. Nam cum (4) Senatusconsulto cautum esset, ut pœna damnatorum in decimum semper diem differretur, forte accidit ut quorumdam supplicii dies is esset, quo nuntiatum de Tiberio erat. Hos implorantes hominum fidem, quia, absente adhuc Caio, nemo exstabat qui adiri interpellarique posset, custodes, ne quid adversus constitutum facerent, strangulaverunt, abjeceruntque in Gemonias. Crevit igitur invidia: quasi etiam post mortem Tyranni, sævitia permanente. Corpus ut moveri a Miseno cœpit, conclamantibus plerisque, (5) *Atellam potius deferendum*, *& in* (6) *Amphitheatro semiustulandum*, Romam per milites deportatum est, crematumque publico funere.

NOTÆ.

(1) *In Tiberim.*) Placet Casaubono Lissæi codicis lectio, *Tiberius in Tiberim*; alii duo Torrentii addunt *trahi*, sic, *Tiberium in Tiberim trahi clamitarent*: quod & potest.

(2) *Manes.*) Sic dicuntur Dii inferi, & Cicero de Legibus jubet ut divi habeantur. Sic dictæ sunt umbræ seu animæ piorum; *manis* enim & *manus* Latina Lingua vetere *bonum* significabat, unde remansit in usu *immanis*. Animarum corpore solutarum varia nomina refert Apuleius libro de Dæmonio Socratis. Vide in Calig. cap. 5.

(3) *Uncum & Gemonias.*) Supra cap. 53. & 54.

(4) *Senatusconsulto.*) Hujus meminit & Tacitus, & ab ipso Tiberio id jussum scribit Dio lib. 57. Decem illos dies ad triginta protraxit postea Imperator Theodosius. Vide L. 20. Cod. *de pœnis*.

(5) *Atellam.*) Atella oppidum est Capuam inter & Neapolim, hodie *San Arpino*. Id porro jactabant in odium & ludibrium Tiberii, alludentes ad fabulas Atellanas, de quibus supra cap. 45.

(6) *Amphitheatro.*) Aliud ludibrii & ignominiæ genus: sontes enim in Amphitheatro comburebantur. In Caligula cap. 27. Mendici vero & egeni raptim a vespillonibus in Esquiliis ac ferme tantum dimidio corpore; unde ait *semiustulandum*, seu, ut ex Viterbiensi Casaubonus, *semiustillandum*, hoc est leviter amburendum & projiciendum.

CAPUT LXXVI.

TESTAMENTUM duplex ante biennium fecerat: alterum sua, alterum liberti manu, sed eodem exemplo: (1) obsignaveratque etiam humillimorum signis. Eo Testamento heredes æquis partibus reliquit, Caium ex Germanico, & Tiberium ex Druso, nepotes: (2) substituitque invicem. Dedit & legata plerisque: inter quos virginibus Vestalibus, ac militibus (3) universis, (4) plebique Romanæ viritim, atque etiam separatim vicorum magistris.

NOTÆ.

(1) *Obsignaverat.*) Vide supra in Augusto cap. 33. & Nerone cap. 17.

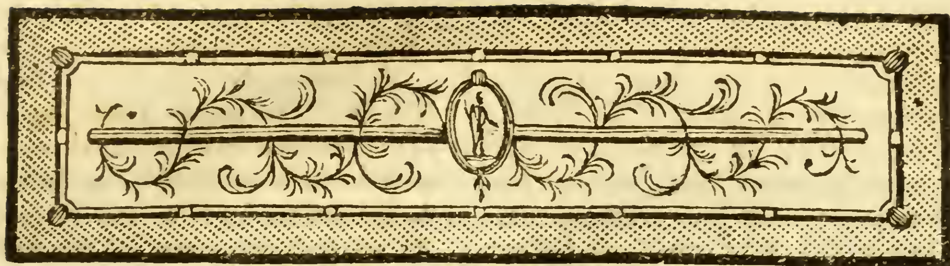
(2) *Substituit invicem.*) Id fiebat a Romanis, ut si unus hereditatem adire aut nequiret aut nollet, alter haberet.

(3) *Universis.*) Hoc est, tam legionariis quam Prætorianis, &c. Vide in Augusto cap. ult.

(4) *Plebique Romanæ.*) Dio summam retulit quadringenties quinquagies, qua Casaubonus existimat utramque summam contineri, & quam populo, & quam vicorum magistris dedit. Vide Augusti legata, in Augusto capite ultimo: horum enim ad exemplum sua verosimiliter ordinarat.

C. SUE-

C. SUETONII TRANQUILLI

DE XII. CÆSARIBUS

LIBER IV.

C. CÆSAR CALIGULA.

CAPUT I.

(1)

GERMANICUS C. Cæsaris pater, Drusi & (2) junioris Antoniæ filius, (3) a Tiberio patruo (4) adoptatus, (5) Quæsturam quinquennio ante quam per Leges liceret, A. U. C. DCCLVII. & post eam, Consulatum (6) statim gessit. DCCLXV. (7) Missusque ad exercitum in Germaniam, excessu Augusti nuntiato, legiones universas (8) Imperatorem Tiberium pertinacissime recusantes, & sibi summam DCCLXVII. Reipublicæ deferentes, incertum constantia an pietate majore, compescuit: atque hoste mox devicto triumphavit. Consul deinde iterum creatus, DCCLXX. DCCLXXI. ac prius quam honorem iniret ad componendum Orientis statum expulsus, cum Armeniæ Regem (9) devicisset, Cappadociam in Provinciæ formam redigisset, annum ætatis agens quartum & trigesimum, diutino morbo (10) Antiochiæ obiit, non sine veneni suspicione. Nam DCCLXXII. præter livores, qui toto corpore erant, & spumas quæ per os fluebant, cremati quoque (11) cor inter ossa incorruptum repertum est: cujus ea natura existimatur, ut tinctum veneno igne confici nequeat.

NOTÆ.

(1) *Germanicus.*) Cognomen, seu potius agnomen. Istud, ut ex Augusti cap. 7. colligere est, inditum est patri ejus Druso propter res ab eo prospere gestas in Germania, ut patet ex Claudii cap. 1.

(2) *Junioris Antoniæ.*) Supra in Augusto cap. 64. Germanicus dictus nepos sororis Augusti: quod ita se habet. Octavia Augusti soror, ut ex Augusti cap. 4. patet, maritum habuit M. Antonium Triumvirum, ut in Augusto cap. 17. notatum est, duas illi genuit filias Antonias; majorem, quæ Domitio Ænobarbo Neronis Principis avo, ut ex Neronis cap. 5. constat; & minorem, quæ Druso Tiberii fratri Augustique privigno nupsit, de qua hic & Claud. cap. 1. Hanc forma & pudicitia insignem prædicat Plutarchus in Antonio, & Plinius lib. 7. cap. 19. illam nunquam expuisse testatur.

(3) *A Tiberio patruo.*) Fratre Drusi patris

tris ejus, qui in Germania obiit, ut in Tiberio cap. 7.

(4) *Adoptatus.*) Augusti jussu, ut in Tiberio cap. 15.

(5) *Quæsturam.*) De hoc Magistratu, & quæ ipsi ætas præstituta foret, supra in Julio cap. 6. quamquam & hanc ætatis maturitatem non semper in adolescentibus observatam multis probat Cicero Philippic. 5. ubi honores Augusto juveni licet, decernendos contendit.

(6) *Statim.*) Hoc adverbium ita Casaubonus distinguit in hac phrasi, ut Germanicus intelligatur fuisse Quæstor statim post adoptionem, non vero statim a gesta Quæstura, quia hanc inter & ejus Consulatum interjectos constat septem annos. Vero tamen simile videtur Suetonium instituti sui memorem, quo scilicet Aug. c. 9. professus est se Augusti gesta narraturum non per tempora, sed per species, idem de aliis præstitisse quod de Augusto; ut hoc loco aliud nil intelligendum velit, nisi quod Germanicus Consulatum obtinuerit statim post Quæsturam, hoc est nullo alio intermedio Magistatu gesto, ut moris erat, stante Republica: post Quæsturam enim Ædilitas & Prætura gradus erant ad Consulatum, ut in Julio cap. 11. notatum est: quibus neglectis, ad Consulatum statim evectus est, quem Magistratum olim sic petiisse vitio datum est Tito Flaminio, quasi Ædilitatem & Præturam fastidiret, ut ait Livius lib. 2. Decad. 2.

(7) *Missus.*) Ut supra in Tiberio cap. 25.

(8) *Imperatorem Tiberium.*) In Tiberio ibid. & Tacitus lib. 1. Annalium: *Faustis in Germanicum ominibus, & si vellet imperium promptos ostentavere*, &c. Et Velleius de illa seditione lib. 2. cap. 125. *defuitque qui contra Rempublicam duceret, non qui sequeretur*, &c.

(9) *Devicisset.*) Lipsius lib. 2. Electorum cap. 17. mendum hîc esse contendit, emendatque *dejecisset*; quia bellum tunc cum Armeniis nullum. Germanicus quidem regno Vononem amovit, suffecto Zenone Polemonis Pontici filio, de quo Tacitus Annal. 2. sed sola auctoritate Romana, sine bello & volentibus Armeniis, ut constat ex Tacito Annal. 2. Sed dici potuit expulsus, quomodo & Germanicus expulsus. Nota enim Germanicum hîc dici expulsum; vere enim id egit Tiberius, ut illum procul amandaret. Tacitus initio 2. Annalium: *Cæterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum a suetis legionibus abstraheret, doloque simul & casibus objectaret.*

(10) *Antiochiæ.*) In Tiberio cap. 39.

(11) *Cor inter ossa.*) Plinius lib. 11. cap. 37. idem etiam Cardiaco morbo extinctis contingere narrat, unde accusatus Piso ille, de quo cap. sequenti, & supra in Tiberio cap. 52. & 53. hac exceptione sese tuebatur, ut refert idem Plinius ibid.

CAPUT II.

OBIIT autem, ut opinio fuit, fraude Tiberii, ministerio & opera C. Pisonis: qui sub idem tempus Syriæ præpositus, nec dissimulans offendendum sibi aut (1) patrem, aut filium, quasi plane ita necesse esset, etiam ægrum Germanicum gravissimis verborum ac rerum acerbitatibus, nullo adhibito modo, affecit: propter quæ, ut Romam rediit, pene discerptus a populo, a Senatu capitis (2) damnatus est.

NOTÆ.

(1) *Patrem.*) Tiberium scilicet, propter eam, qua flagrabat in Germanicum, invidiam, ut ex Tiberii cap. 52. & 53. patet.

(2) *Damnatus.*) Accusante Vitellio, qui postea paucorum mensium Princeps fuit, ut in ejus vita infra.

CA-

CAPUT III.

[1] OMNES Germanico corporis animique virtutes, & quantas nemini cuiquam, contigisse satis constat: formam & fortitudinem egregiam: ingenium in [2] utroque eloquentiæ doctrinæque genere præcellens: benevolentiam singularem; conciliandæque hominum gratiæ, ac promerendi amoris mirum & efficax studium. Formæ minus congruebat [3] gracilitas crurum, sed ea quoque paullatim repleta, assidua [4] equi vectatione post cibum. Hostem cominus sæpe percussit. Oravit [5] caussas etiam triumphaleis; atque inter cætera studiorum monumenta reliquit & [6] Comœdias Græcas. Domi forisque civilis: libera ac fœderata oppida [7] sine lictoribus adibat. Sicubi clarorum virorum sepulcra cognosceret, [8] inferias Manibus dabat. Cæsorum [9] clade Variana veteres ac dispersas reliquias uno tumulo humaturus, colligere sua manu, & comportare primus aggressus est. Obtrectatoribus etiam qualescumque, & quantacumque de caussa nactus esset, lenis adeo & innoxius, ut Pisoni decreta sua rescindenti, clientelas [10] diu vexanti, non prius succensere in animum induxerit, quam veneficiis quoque & [11] devotionibus [12] impugnari se comperisset: ac ne tunc quidem ultra progressus, quam ut & amicitiam ei more majorum [13] renuntiaret, mandaretque domesticis ultionem, si quid sibi accideret.

NOTÆ.

(1) *Omnes Germanico, &c.*) Confirmant unanimi consensu cæteri omnes historici, qui de eo scripsere, excepto uno Vellejo, in Tiberii adulationem fœde mancipato. Lib. 2. cap. 25.

(2) *Utroque eloquentiæ genere.*) Romanæ & Græcæ.

(3) *Gracilitas crurum.*) Hæc inter corporis vitia præcipuum fuisse videtur etiam ex Nerone cap. 51. & Domitiano cap. 18.

(4) *Equi vectatione.*) Hanc licet coxis & stomacho utilem dicat Plinius lib. 28. c. 4. quia tamen Medici statim a sumpto cibo male sanam illam existimant, ideo Pulmannus sua editione sic distinguebat assidua equi vectatione. Post cibum hostem cominus, &c. Parum verosimiliter. Hoc exercitio sanguinis atque alimenti vis ad ima prolabebatur & ea implebat, maxime cum instrumentis illis, quæ nos hodie dicimus *étriers*, Torrentius vero *stapias*, usos antiquos probabile non sit: tum quia Xenophon peculiari opere de re equestri nihil habet, quod eo referri queat: tum quia Julius Pollux capite de equestribus instrumentis illud neutiquam videtur fuisse omissurus.

(5) *Triumphaleis caussas.*) Beroaldus & Sabellicus legunt *triumphalis*, quomodo & in Viterbiensi & Pithœi codicibus legit Casaubonus, & probat, ut sensus sit: Caussas orasse Germanicum, non quidem postquam triumphavit; nec enim hæc illi concessa mora est in Orientem statim expulso, ut dixit paulo supra cap. 1. sed postquam triumphalia meruit ornamenta, quæ ex bello Dalmatico ante primum suum Consulatum adeptus est, ut patet ex Dione lib. 56. Certe hæc lectio eo certior videtur, quod & Germanicum caussas orasse constet ex Ovidio 1. Fast. initio:

Quæ sit enim docti facundia sensimus oris,
Civica pro trepidis cum tulit arma reis.

easque etiam dum esset Consul, ut ex eodem Dione in actis anni 765. & quod triumphalis etiam nomine appellatus fuerit: alias qui triumphalia duntaxat ornamenta consecutus esset,

esset, ut ex Taciti Histor. 2. colligere est: ibi enim Mucianus Vespasiano, *In domo tua*, inquit, *triumphale nomen*, &c. cum nonnisi ornamenta tunc temporis adeptum fuisse Vespasianum constet ex Suetonio in ejus vita cap. 4. Quæ tamen si secus sint, triumphales caussas cum Torrentio dixerim magnas quasdam, quibus de triumpho v. g. decernendo, aut simili quadam re ageretur.

(6) *Comœdias*.) Ovidius itidem initio Fastorum: hoc enim opus Germanico dedicarat, de eloquentia locutus:

Scimus & ad nostras cum se tulit impetus artes,
Ingenii currant flumina quanta tui.
Si licet & fas est, vates rege vatis habenas, &c.

Quibus versibus & Poëtica excelluisse significat.

(7) *Sine lictoribus*.) Ut quasi civis, non Princeps videretur. De qua virtute civilitate nempe, supra in Augusto cap. 51. & Julio cap. 75. & infra. Tacitus 2. Annalium: *Hinc ventum Athenas fœderique sociæ & veteris Urbis datum ut uno lictore uteretur.*

(8) *Inferias*.) Ea sunt dona, quæ mortuis inferuntur, sive sacrificia, quæ illis immolantur. Virgilius lib. 10. Æneid.

Viventes rapit inferias, quas immolet orco,

& lib. 9.

Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.

De quibus supra in Julio cap. 84. & infra Claud. cap. 11.

(9) *Clade Variana*.) Supra in Augusto cap. 23. & Tiberio cap. 17. & 18. & infra adhuc.

(10) *Diu vexanti*.) Sic in omnibus libris scriptum est: Torrentius tamen scribendum affirmat *divexanti*. Tacitus 2. Annal. ista fusius prosequitur. De clientibus quid essent supra dictum est in Julio ad cap. 2. Has autem clientelas hic videtur intelligere quas Germanicus in Syria suis sibi beneficiis paraverat.

(11) *Devotionibus*.) Hoc est execrationibus & incantationibus magicis, quibus absentium vitam diis manibus devovebant. Unde Ovidius,

Devovet absentes, simulacraque cerea figit,

quarum eam vim existimabant esse, ut vel animum officii prorsus immemorem facerent, ut Virgilius Eclog. 8. de ejusmodi sacris:

magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus.

vel necessario vitæ cursum abrumperent venefica apud Lucanum,

& quamvis fecerit omnis
Stella senem, medios herbis abrumpimus annos,

& Horat. Epod. 5.

dira detestatio
Nulla expiatur victima.

& Plinius lib. 28. cap. 21. *defigi diris detestationibus nemo non metuit*. Et lib. 8. cap. 7. &c. Hinc nomina illa diræ, deprecationes, incantationes, carmina, &c. Hinc & *caput obligare*, quod & *obsecrare* dicitur, cui opponitur *resecrare* pro obsecratione & devotione solvere, &c.

(12) *Impugnari se comperisset*.) Confirmat hæc omnia Tacitus lib. 2. Annal. *Reperiebantur solo ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, carmina & devotiones & nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semiusti cineres ac tabo obliti, aliaque maleficia, queis creditur animas numinibus infernis sacrari.*

(13) *Renuntiaret*.) Idem Tacitus, *Componit epistolas, queis amicitiam ei renunciabat*, ex more veteri, quo receptum erat amicitiam & inimicitiam palam profiteri tam publice quam privatim, ut patet ex Livio lib. 6. Decad. 4. ubi de renuncianda per fœciales Ætolis amicitia, lib. 3. Decad. 5. ubi de Perseo; & lib. 5. Decad. 3. de Badio illo Campano: ac Taciti 6. Annal. *Morem fuisse majoribus, quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratiæ ponere*, ut & Aug. cap. 66. Hinc inter privatos tesseræ illæ, quas dixerunt hospitales, signa nempe quædam hospitibus concessa ad necessitudinem gratiamque hospitii fovendam: ea enim quicumque suum ad hospitem attulisset, agnoscebatur illico, & amici veterisque instar hospitis, hospitio liberaliter excipiebatur. Quæ necessitudinis mutuæ jura tanti apud ipsos fuere, ut transirent ad posteros, ut patet ex Plauto in Pœnulo Act. 5. Scen. 1. ubi Pœnus ait:

Deam hospitalem ac tesseram mecum fero.

Quibus agnoscendum se sperat ab Agorastocle sibi tunc ignoto Anthidamæ hospitis quondam sui filio. Ac maxime Scena 2. v. 84. ubi Pœnus in Agorastoclem incidit & tesseræ conferuntur. Ex quo præsertim loco colligas tesseras illas fuisse quasdam taleas quarum singuli medietatem unam, ne qua fraus fieret, ut hodieque aliis in rebus apud nos. Inde apud eumdem Plautum Cistellar. Act. 3.

Act. 2. Scen. 1. vers. 26. *tesseram confringere*, pro *violare jus amicitiæ*. Quo ferme sensu apud nostratium aliquos, *rompre la buchette*, hoc est *renuntiare amicitiam*, &c. De tesseris in Aug. cap. 40.

CAPUT IV.

Quarum virtutum fructum uberrimum tulit, sic probatus & dilectus a suis, ut Augustus (omitto enim necessitudines reliquas) diu cunctatus an sibi successorem destinaret, (1) adoptandum Tiberio dederit. Sic vulgo favorabilis, ut plurimi tradant, quoties aliquo adveniret, vel sicunde discederet, præ turba occurrentium prosequentiumve nonnumquam eum discrimen vitæ adiisse: e Germania vero, post (2) compressam seditionem, revertenti, (3) prætorianas cohortes universas prodisse obviam, quamvis pronuntiatum esset, ut duæ tantummodo exirent: populi autem Romani sexum, ætatem, ordinem omnem usque ad vicesimum lapidem effudisse se.

NOTÆ.

(1) *Adoptandum Tiberio*.) Supra in Augusto cap. 65. & Tiberio cap. 25.

(2) *Compressam seditionem*.) Qua Imperatorem Tiberium pertinacissime recusantes, Germanicum volebant evehere, ut supra cap. 1. & Tib. cap. 25.

(3) *Prætorianis*.) Quid & quot essent, supra in Augusto cap. 100. & alibi.

CAPUT V.

Tamen longe majora & firmiora de eo judicia (1) in morte ac post mortem exstitere. Quo defunctus est die, (2) lapidata sunt Templa, subversæ Deûm Aræ, (3) Lares a quibusdam familiares in publicum (4) abjecti, partus conjugum expositi. Quin & Barbaros ferunt, quibus intestinum, quibusque adversus nos bellum esset, velut in domestico communique mœrore consensisse ad inducias. Regulos quosdam (5) barbam posuisse, & uxorum capita rasisse, ad indicium maximi luctus. (6) Regum etiam Regem & (7) exercitatione venandi, & convictu (8) megistanum abstinuisse, quod apud Parthos (9) justitii instar est.

NOTÆ.

(1) *In morte ac post mortem*.) Casaubonus refert in hanc sententiam vetus Epigramma:

Parce hospes tumulo, Cæsar Germanicus hic sum,
Sæpe etiam ignotis ipse dedi requiem.
Quod si quem tumuli nihil hujus gratia tangit,
At moveat patriæ fraude quod hic jaceo.
Sed jaceo quamvis non vitæ at plenus honoris:
Hoc uno ingratus quod genui patriæ.
Testata est mores lachrymis plebesque patresque:
Hæc sunt sinceri judicia ingenii.

(2) *Lapidata sunt Templa*.) Non secus ac si dii humana non curantes amplius, colendi non essent, qui contemptis mortalium votis Germanicum mori sivissent. Lapidibus vel convitiis deorum aut hominum imagines quandoque incessebant, ut supra in Augusto cap. 16. de Neptuni imagine, & de Galbæ Tacitus 1. Hist.

(3) *La-*

(3) *Lares familiares.*) Deos domesticos. Apuleius libro de Deo Socratis, fato functorum animas esse dicit: *Est enim*, inquit, *species dæmonum animus humanus emeritus stipendiis vitæ corpore suo abjurans. Hunc vetere Latina Lingua reperio Lemurem dictitatum. Ex his ergo Lemuribus, qui posterorum suorum curam sortitus, placato & quieto numine domum possidet, Lar dicitur familiaris*, &c. Inde Feriæ quas Lemuralia, inde Sacella in domibus quæ Lararia dicebant; inde & Festa eorum celebrata etiam publice in compitis, de quibus Aug. cap. 31.

(4) *Abjecti.*) Tertullianus in Apologetico auctor est, eos ita quandoque spretos, ut nedum in publicum, sed & in fœdissima omnium loca migrare coacti sint.

(5) *Barbam posuisse.*) In luctu moris fuit Ægyptiis, Assyriis, ac præsertim Persis; hi enim non se tantum, sed & equos ipsos totundisse narrantur. Græcis itidem, sed non Romanis, qui e contra barbam alebant, ut supra in Julio cap. 67. & Augusti cap. 23. Notat Plutarchus in Problematis cap. 13. ea lugentibus in universum accommodata quæ inusitata, ut mulieres tonderi, comam & barbam a viris summitti, &c. Ubi plura veterum multorumque populorum exempla refert. Videsis & Junium libro de coma cap. 5. & Alexandrum ab Alexandro lib. 3. cap. 7.

(6) *Regum etiam Regem.*) Parthorum Regem sic dictum ait Plutarchus in Pompeio & Lucullo, quia nonnulli Reges satellitum instar ipsi ministrabant. Is titulus olim Persicorum Regum, postea Parthorum, deinde iterum Persicorum. Ammianus lib. 17. Literarum meminit, quas Sapor ad Constantium misit, quarum hæc est inscriptio: *Rex Regum Sapor, particeps Siderum, frater Solis & Lunæ, Constantio fratri meo, Salutem plurimam dico.*

(7) *Exercitatione venandi.*) Hac imprimis exerceri solent & oblectari, una cum lectis ad id hominibus, qui hujusmodi laboribus & bene multis sese ad bellicos parant, atque quodammodo præludunt. De quo instituto egregia narrat Xenophon 1. lib. Pædiæ.

(8) *Megistanum.*) Optimates illos appellat Ammianus: Proceres sunt Principesque Regis Regum conviviis adhiberi soliti. Græca vox est, ἀπὸ τȣ̃ μεγίςȣ, hoc est *a maximo.*

(9) *Justitii.*) Quid sit justitium, supra in Tiberio cap. 52.

CAPUT VI.

ROMÆ equidem, cum ad primam famam valetudinis attonita & mœsta civitas sequentes nuntios opperiretur, & repente jam vesperi incertis auctoribus convaluisse tandem percrebuisset, passim cum luminibus & victimis in Capitolium concursum est, ac pene revulsæ Templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur. Expergefactus e somno Tiberius est gratulantium vocibus, atque undique concinentium, *Salva Roma, Salva Patria, Salvus est Germanicus.* Sed ut demum fato functum palam factum est, non solatiis illis, [1] non edictis inhiberi luctus publicus potuit: duravitque etiam [2] per festos Decembris mensis dies. Auxit gloriam desideriumque defuncti etiam atrocitas insequentium temporum: cunctis nec temere opinantibus, reverentia ejus ac metu [3] repressam Tiberii sævitiam, quæ mox eruperit.

NOTÆ.

(1) *Non edictis.*) Tacitus libro 3. edicti ipsius verba refert, quibus populum hortabatur ut publica munia resumeret, ubi & sub finem libri 2. graphice prorsus Auctor ille luctum publicum descripsit. De quo & in Tiberio cap. 52.

(2) *Festos dies Decembris.*) Saturnalia scilicet, de quibus in Augusto cap. 75.

(3) *Repressam Tiberii sævitiam.*) Tacitus sub finem libri 6. de Tiberio loquens: *Egregium vita famaque, quoad privatus, vel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere.* Et lib. 3. initio, ubi de publico ob Germanici mortem luctu, *gnaris omnibus latam Tiberio Germanici mortem male dissimulari*, &c.

CA-

CAPUT VII.

HABUIT in matrimonio [1] Agrippinam, M. Agrippæ & Juliæ filiam, & ex ea novem liberos tulit: quorum duo infantes adhuc rapti, unus jam puerascens, insigni festivitate, cujus effigiem [2] habitu Cupidinis in æde Capitolinæ Veneris [3] Livia dedicavit, Augustus in cubiculo suo positam, quotiescumque introiret, exosculabatur. Cæteri superstites patri fuerunt. Tres sexus feminini, [4] Agrippina, Drusilla, Livilla, continuo triennio natæ, totidem mares, Nero & Drusus & C. Cæsar. Neronem & Drusum Senatus, Tiberio criminante, [5] hostes judicavit.

NOTÆ.

(1) *Agrippinam.*) De cujus morte supra in Tiberio cap. 53. & virtutibus Tacitus tum lib. 1. tum 2. & 3.

(2) *Habitu Cupidinis.*) Hunc habitum describit Propertius lib. 2. Eleg. 12.

(3) *Livia.*) Germanici avia, Drusique ac Tiberii mater, ut patet infra Claud. cap. 1. & supra multis locis.

(4) *Agrippina.*) Hæc Domitio primum, deinde Claudio Imperatori nupsit, ut infra Claud. cap. 26. & in Nerone non semel. De aliis infra, sed maxime cap. 24. &c.

(5) *Hostes judicavit.*) Supra in Tiberio cap. 53.

CAPUT VIII.

C. Cæsar natus est pridie Kal. Septembres, [1] patre suo & C. Fonteio Capitone Coss. Ubi natus sit, incertum diversitas tradentium facit. [2] Cn. Lentulus Gætulicus [3] Tiburi genitum scribit: [4] Plinius secundus in Treveris [5] vico Ambiatino supra [6] Confluentes: addit etiam pro argumento *Aras ibi ostendi inscriptas*, OB AGRIPPINÆ PUERPERIUM. Versiculi, imperante mox eo, divulgati, apud hibernas legiones procreatum indicant: A. U. C. DCCLXV.

In castris natus, patriis nutritus in armis,
Jam designati Principis omen erat.

Ego in [7] Actis Antii invenio editum. Gætulicum refellit Plinius, quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes juvenis gloriosique Principis aliquid etiam ex urbe [8] Herculi sacra sumeret: abusumque audentius mendacio, quod ante annum fere natus Germanico filius Tiburi fuerat, appellatus & ipse C. Cæsar: de cujus amabili pueritia immaturoque obitu [9] supra diximus. Plinium arguit ratio temporum. Nam qui res Augusti memoriæ mandarunt, Germanicum exacto Consulatu in Galliam missum consentiunt, jam nato Caio. Nec Plinii opinionem inscriptio aræ quidquam adjuverit, cum Agrippina bis in ea regione filias enixa sit: & qualiscumque partus, sine ullo sexus discrimine, *puerperium* vocetur: quod antiqui etiam puellas [10] *pueras*, sicut & pueros *puellos* dictitarent. Exstat & Augusti epistola ante paucos quam obiret menses, ad Agrippinam neptem ita scripta de Caio hoc (neque enim quisquam jam alius infans nomine pari tunc supererat) *Puerum Caium xv. Kal. Junii, si Dii volent, ut ducerent Talarius & Asellius heri cum his consi-*

stitui. Mitto præterea cum eo [11] *ex servis meis Medicum, quem scripsi Germanico, si vellet, ut retineret. Valebis, mea Agrippina, & dabis operam ut valens pervenias ad Germanicum tuum.* Abunde arbitror [12] parere, non potuisse ibi nasci Caium, quo prope bimulus demum perductus ab Urbe sit. Versiculorum quoque fidem eadem hæc [13] elevant: & eo facilius quod hi sine auctore sint. Sequenda igitur est quæ sola [14] Actorum restat & publici instrumenti auctoritas: præsertim cum Caius Antium, omnibus semper locis atque secessibus prælatum, non aliter quam natale solum dilexerit: tradaturque etiam sedem ac domicilium Imperii tædio urbis transferre eo destinasse.

NOTÆ.

(1) *Patre suo.*) Germanico, qui annus U. C. fuit 764. juxta Glareani Chronologiam, qui Coss. illos refert ad annum Christi 14. Petavius enim lib. 5. primæ partis Rationarii cap. 2. ad annum Christi 12.

(2) *Cn. Lentulus Gætulicus.*) Videtur ex hoc loco Gætulicus Historiam scripsisse: quia tamen Auctorum, qui ejus meminere, nullum reperio, qui id quoque testatus fuerit, ideo potius crediderim intelligendum esse locum hunc de quibusdam versibus, quos in adulationem Caligulæ scripserit. Poëtam enim fuisse, eumque non ignobilem, testantur Martialis Epistola libri 1. Plinius Junior lib. 5. Epistola 3. Sidonius Apollinaris Epistola 10. lib. 2. & carmine 9. &c. Plures fuere tunc temporis Gætulici, ut colligere est ex Taciti Annal. 4. & 6. Unus Consul fuit anno quo natus est Christus U. C. 751. Supervixit ad Caligulæ Principatum, a quo interfectus est, ut patet ex Dione lib. 59.

(3) *Tiberi.*) Hodie *Tivoli*. Jam supra.

(4) *Plinius secundus.*) Hic ille est Scriptor maximus, qui naturalem Historiam condidit. Qua autem operum suorum parte id scripserit, ignorant, omnia quippe ad nos non pervenere. Beroaldus autumat id scriptum opere illo, quod de Romanorum & Germanorum bellis scripserat viginti libris.

(5) *Ambiatino vico.*) Torrentius & Turnebus contendunt ex MSS. scribendum esse *Ambiatarino*. De quo nihil reperio. Vicus fuit, ut colligere est, superioris Germaniæ in finibus inferioris.

(6) *Confluentes.*) Ubi scilicet Rhenus & Mosa confluunt: quod vulgare nomen est locorum, quibus fluvius aliquis in alium influit. Hodie *Coblents*.

(7) *In Actis Antii invenio editum, &c.*) *Antium* hodie quoque *Antio*. Acta illa publica sunt de quibus Tiberii cap. 5. Hanc Plinii & Suetonii controversiam, secundum Plinium judicavit Lipsius ad 1. Annalium Taciti num. 141. Eo quippe loci Plinio consentit & Tacitus: Lipsium tamen cæteri non audiunt.

(8) *Herculi sacra.*) Vide in Augusto cap. 72.

(9) *Supra diximus.*) Capite proxime præcedenti.

(10) *Pueras.*) Priscianus lib. 6. *Pueri fæmininum pueram dicebant antiquissimi, unde & puerpera quæ puerum vel pueram parit.*

(11) *Ex servis meis Medicum.*) Medicos ex servis ut plurimum fuisse supra jam notatum in Julio cap. 4.

(12) *Patere.*) Alii *parere*: quod verbum in judiciorum formulis & Jurisconsultorum libris. De eo & supra Augusti cap. 95. & Turnebus lib. 22. cap. 30. ait: Sic in veteribus libris *abunde arbitror parere*, quod est *apparere*, lego. Quod negligendum non puto: antiquarius enim est Tranquillus, & verbis uti antiquis non reformidat.

(13) *Elevant.*) Hoc est, tollunt seu leviorem faciunt.

(14) *Actorum.*) Corruptos hic omnes codices sic restituerat Beroaldus, quem tamen Casaubonus ex vestigiis Viterbiensis & Memmiani codicis emendat & legit: *quæ sola auctoritas restat publici instrumenti.* Dubio procul melius.

CA-

CAPUT IX.

(1) CALIGULÆ cognomen castrensi joco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur. Apud quos quantum præterea per hanc nutrimentorum consuetudinem amore & gratia valuerit, maxime cognitum est, cum post excessum Augusti (2) tumultuantes & in furorem usque præcipites, solus haud dubie conspectu suo flexit. Non enim prius destiterunt quam ablegari eum ob seditionis periculum, & in proximam (3) civitatem demandari animadvertissent. Tunc demum ad pœnitentiam versi, represso ac retento vehiculo, invidiam quæ sibi fieret (4) deprecati sunt.

NOTÆ.

(1) *Caligulæ.*) Caliga militare calceamentum erat. Patet ex Taciti Annal. I. *Militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur.* Illudque gregariorum etiam militum, ut ex Augusti cap. 25. colligere est, patet ex hoc loco & Tacito ibidem de Germanico loquente: *tanquam parum ambitiose filium gregali circumferat, Caligulamque appellari velit.* Inde Seneca lib. 5. de Beneficiis cap. 16. *Ingratus C. Marius ad Consulatum a caliga perductus.* Quo tamen loco Lipsii codex habet *gallica.* Sed male, quamvis recentiores illa promiscue nonnumquam usurparint, regulariter tamen gallicæ sunt calceamentum simile crepidis aut soleis, de quibus supra in Tiberio capite 13. Caligæ vero tibiatim calceabantur, licet forte pedem non tegerent aliter ac crepidæ seu sandalia: quod ex figuris quæ in columna Trajani superfuere colligas. Qui vero gradum aliquem militiæ superiorem obtinebant, ii caligis quidem, sed ornatioribus, quibus nempe clavi quidam aurei suffigerentur, aliaque id genus quæ ex Plinii lib. 9. cap. 18. colligere est, ubi de piscibus lacuum Verbani & Larii: & illud innuit infra cap. 52. ubi speculatoriam caligam dixit, ut vilem ostenderet.

(2) *Tumultuantes.*) Supra cap. 1. & Tiberii cap. 25.

(3) *Civitatem.*) Treverorum; ex Taciti Annal. I. ubi hæc pulchre narrantur.

(4) *Deprecati.*) Precibus amoliri conati sunt.

CAPUT X.

COMITATUS est patrem & in (1) Syriaca expeditione. Unde reversus primum in matris, deinde (2) ea relegata, in Liviæ Augustæ (3) proaviæ suæ contubernio mansit: quam defunctam (4) prætextatus etiam tum pro Rostris laudavit. Transiitque ad Antoniam (5) aviam, & inde (6) vicesimo ætatis anno accitus Capreas a Tiberio, uno atque eodem die togam sumsit, (7) barbamque posuit: sine ullo honore, qualis contigerat tirocinio (8) fratrum ejus. Hic omnibus (9) insidiis tentatus elicientium, cogentiumque se ad querelas, nullam umquam occasionem dedit: perinde obliterato suorum casu, ac si nihil cuiquam accidisset: quæ vero ipse pateretur, (10) incredibili dissimulatione transmittens. Tantique in (11) avum, & qui juxta erant, obsequii; ut non immerito sit dictum: *Nec (12) servum meliorem ullum, nec deteriorem dominum fuisse.*

NO-

NOTÆ.

(1) *Syriaca expeditione.*) Qua obiit. Supra cap. 1. & 2. & Tib. cap. 39.

(2) *Ea relegata.*) In Pandatariam insulam. Supra Tib. cap. 53.

(3) *Proaviæ.*) Germanici nempe patris ejus aviæ. Livia mater Drusi, Claud. cap. 1. & supra. Drusus Germanici pater, cap. 1. supra. Germanicus Caligulæ.

(4) *Prætextatus.*) De prætexta, in Julio cap. 1. De more laudandi defunctas, Jul. cap. 6. & alibi supra, ut Aug. cap. 8. &c.

(5) *Aviam.*) Drusi conjugem. Supra c. 1.

(6) *Inde vigesimo.*) Legunt alii *unde vigesimo*.

(7) *Barbamque posuit.*) Cum antea diversis temporibus hæc fierent; tirocinii quippe die pueritiam quasi exuebant, barbam vero ponentes juventutem, transibantque tunc in viros: quod aperte innuit Domitia Neroni blandiens, infra in Nerone cap. 34. De Neronis enim barba loquens ajebat: *Simul hanc excepero, mori volo.* Ponebant illam serius citius: ex Dionis enim libro 48. colligas nonnisi anno ætatis 25. positam ab Augusto. Macrobius in Somnium Scipionis annum 21. his ceremoniis assignat. Erat enim hic dies Romanis festus, ut ex Dione ibidem, & infra in Nerone cap. 12. ubi eam Jovi Capitolino consecratam legas. Mittenda eo die a clientibus munera, ut satis indicat Juvenalis Sat. 3. v. 186. quæ & petebantur, ut innuit Ammianus lib. 17. De die tirocinii in Augusto cap. 26. & Tib. cap. 15.

(8) *Fratrum ejus.*) Drusi & Neronis, de quorum tirocinio & morte supra in Tiberio cap. 54.

(9) *Insidiis tentatus.*) In quas impegerant fratres ejus. Tib. cap. 54.

(10) *Incredibili dissimulatione.*) De qua Tacitus: *Immanem animum subdola dissimulatione tegens, non damnatione matris, non exitio fratrum rupta voce.*

(11) *Avum.*) Tiberium, qui adoptivus Germanici pater erat.

(12) *Meliorem servum.*) Passieni Oratoris dictum. Tacitus lib. 5. Annal. & Plinius lib. 16. cap. 44. infra in Nerone cap. 6.

CAPUT XI.

NATURAM tamen sævam atque probrosam, nec tunc quidem inhibere poterat, quin & animadversionibus pœnisque ad supplicium datorum cupidissime interesset: & (1) ganeas atque (2) adulteria (3) capillamento celatus, & veste longa noctibus obiret: ac scenicas saltandi canendique artes studiosissime appeteret: facile id sane Tiberio patiente, si per has mansuefieri posset ferum ejus ingenium. Quod sagacissimus senex ita prorsus perspexerat, ut aliquoties prædicaret, *Exitio suo, omniumque Caium vivere, & se* (4) *natricem* (serpentis id genus) *pop. Rom.* (5) *Phaëtontem orbi terrarum educare.*

NOTÆ.

(1) *Ganeas.*) Vide Tiber. cap. 34.

(2) *Adulteria obiret.*) Quidam legunt *ambiret*. Priorem lectionem prætulere Casaubonus & Torrentius, & ambo nove dictum putant, *adulteria obire*, pro circumire loca committendis adulteriis idonea.

(3) *Capillamento.*) Capillamentum coma est apposita, ut patet vel ex hoc uno Petronii loco; qui enim paulo ante rasus erat, ait, *evocatumque me non minus decoro exornavit capillamento, imo commendatior vultus enituit, quia flavum chorymbion erat.* Turnebus lib. 4. cap. 19. & lib. 1. cap. 21. contendit capillamentum non esse quamcumque comam appositam, sed prolixiorem tantum & ad fœmininum capillum propius accedentem. Unde colligere est, longiore veste & capillamento non male occultatum fuisse Caligulam, ut occurrentibus fœmina videretur, vel Hispanus forte quidam ex iis, quos in Aula Principum frequentes fuisse, eosque capillatos constat. Videsis Turnebum. Caligu-

gulam hac in re imitatus fertur Verus Imperator. Sic enim de eo Capitolinus in Vero: *In tantum vitiorum Caianorum, Neronianorum, ac Vitellianorum fuisse æmulum, ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria, obtecto capite cucullione vulgari viatorio*, &c. Similis in Nerone lascivia cap. 26.

(4) *Natricem.*) Natrix serpens est a natando dictus; alitur enim in aquis, unde & Græcis dicitur ὕδρον. Plinius lib. 29. cap. 4. *In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est quod in aqua vivit, hydri vocantur nullis serpentium inferiores veneno.* Idem lib. 6. cap. 23. refert visos quondam hydros marinos vicenum cubitorum qui classem terruerint.

(5) *Phaëtontem.*) Nota est fabula. Tiberius dicebat Caligulam orbi tam funestum fore quam fuisse fabulantur Phaëtontem, cum Solis currum temere conscensum regere haudquaquam potens orbem incendio prope perdidit.

CAPUT XII.

(1) NOn ita multo post Juniam Claudillam M. Silani nobilissimi viri filiam duxit uxorem. Deinde augur in locum fratris sui Drusi destinatus, priusquam (2) inauguraretur, ad Pontificatum traductus est: insigni testimonio pietatis atque indolis: cum deserta desolataque (3) reliquis subsidiis aula, (4) Sejano vero tunc suspecto, mox & oppresso, ad spem successionis paullatim admoveretur. Quam quo magis confirmaret, amissa Junia ex partu, (5) Enniam Næviam Macronis uxorem, qui tum (6) prætorianis cohortibus præerat, solicitavit ad stuprum, pollicitus & matrimonium suum, si potitus Imperio fuisset: deque ea re & jurejurando & chirographo cavit. Per hanc insinuatus Macroni, veneno Tiberium aggressus est, ut quidam opinantur: spirantique adhuc (7) detrahi anulum: & quoniam suspicionem retinentis dabat, (8) pulvinum jussit injici: atque etiam fauces manu sua oppressit: liberto, qui ob atrocitatem facinoris exclamaverat, confestim in crucem acto. Nec abhorret a veritate, quum sint quidam auctores, ipsum postea, & si non de perfecto, at certe de cogitato quondam parricidio professum. Gloriatum enim esse assidue, in commemoranda sua pietate, *ad ulciscendam necem matris & fratrum, introisse se cum pugione cubiculum Tiberii dormientis: & misericordia correptum, abjecto ferro recessisse: nec illum,* (9) *quamquam sensisset, aut exquirere quidquam, aut exsequi ausum.*

NOTÆ.

(1) *Non ita multo post.*) Scilicet post sumptam virilem togam: quod & refert Tacitus: *Sub idem tempus C. Cæsar discedenti Capreas avo comes Claudiam M. Silani filiam conjugio accepit.* Ubi notandum *Claudiam* dici a Tacito quæ a Suetonio *Claudilla* nuncupatur; imminutis enim illis fœminarum nominibus uti amat, ut jam supra Tib. cap. 63. notatum est.

(2) *Inauguraretur.*) Non de augurum modo cooptatione dicitur hoc verbum, sed de aliorum quoque Sacerdotum, ut patet ex Cicerone dum invehitur in Antonium Cæsaris Flaminem, de quo supra in Julio cap. 76. Quid igitur cessas? Cur non inaugurare? Sume diem. Vide qui te inauguret, &c. De Pontificum collegio lib. 1. cap. 13. De auguratu, Aug. c. 31. 32. & alibi, ni fallor.

(3) *Reliquis subsidiis.*) Nullo præter Caligulam superstite masculo qui ad successionem Principatus posset evehi. Vide in Galba cap. 17.

(4) *Sejano oppresso.*) Supra in Tiberio cap. 65.

(5) *En-*

(5) *Enniam.*) Tacitus unicum hoc nomen ei tribuit quemadmodum & Claudiæ; cui tamen utrique duplex assignatum est a Suetonio: quamvis enim fœminæ paternis cognominibus appellatæ forent, nihilominus addebatur quandoque nomen ipsum, ut hîc & supra Tib. cap. 7. Vipsania Agrippina, & Aug. cap. 63.

(6) *Prætorianis cohortibus.*) Quarum favor magni tunc erat momenti ad Principatum. Tacitus auctor est lib. 6. Macronis uxorem non a Caio sollicitatam, sed ab ipso viro immissam ut juvenem alliceret.

(7) *Detrahi.*) Vide supra Tib. cap. 73.

(8) *Pulvinum.*) Vide ibidem.

(9) *Quamquam sensisset.*) Torrentius in uno e vetustioribus libris legebat, *nec quemquam sensisse:* quæ optima videtur lectio, nec credere possim Tiberium impune passurum fuisse, si vel suspicatus esset, qui & falsa pericula causatus erat ad perdendos Caligulæ fratres.

CAPUT XIII.

A. V. C. DCCXC.

SIC Imperium adeptus, populum Romanum, vel, ut ita dicam, hominum genus, voti compotem fecit, exoptatissimus Princeps maximæ parti provincialium ac militum, quod infantem plerique cognoverant: sed & universæ plebi urbanæ ob memoriam Germanici patris miserationemque prope afflictæ domus. Itaque ut a Miseno movit, quamvis lugentis habitu, & funus Tiberii prosequens: tamen (1) inter altaria & victimas, ardenteisque tædas, densissimo & lætissimo obviorum agmine incessit, super (2) fausta nomina, (3) *sidus*, & *pullum*, & *puppum*, & *alumnum* appellantium.

NOTÆ.

(1) *Inter altaria & tædas.*) Hoc genere adorationis usi sunt antiqui erga multos Principes: Augustum enim præsentis divi instar fuisse, tum multis constat locis, tum maxime ex ejus vita supra cap. 98. & longe antea, Alexandrum, de quo Babylonem ingrediente insignis est Curtii locus lib. 5. *Plures obviam egressi sunt, inter quos Bagophanes arcis & pecuniæ regiæ custos, ne studio a Mazace vinceretur, totum iter floribus coronisque constraverat argenteis altaribus utroque latere dispositis, quæ non thure modo, sed omnibus odoribus cumulaverat.* Quin & illis incedentibus cæsæ victimæ, ut infra Ner. cap. 25. patet, & Galbæ cap. 18. Accensæ etiam tædæ & lucernæ in publica ejusmodi & privata quandoque lætitia patet ex Ammiano libro 21. *eumque suburbanis propinquantem amplis nimiumque prptentis, militaris & omnis generis turba cum lumine multo & floribus votisque faustis Augustum appellans regiam duxit.* Apuleius lib. 4. *Domus tota lauris obsita tædis lucida strepebat Hymenæum.* Et Juven. Sat. 12. &c.

(2) *Fausta nomina.*) Vide in Augusto cap. 57. & 58. Hîc enim legunt alii *omina*, ut ibidem & infra cap. 22.

(3) *Sidus, pullum, &c.*) Hæ omnes voces sunt blandientium, ut patet, vel parentum vel nutricum appellationes.

CAPUT XIV.

INGRESSOQUE urbem, statim consensu Senatus, & irrumpentis in Curiam turbæ, irrita Tiberii voluntate, qui Testamento (1) alterum nepotem suum prætextatum adhuc (2) coheredem ei dederat, jus arbitriumque omnium rerum illi permissum est, tanta publica lætitia, ut tribus proximis mensibus, ac ne totis quidem, supra centum sexaginta millia victimarum cæsa tradantur. Cum deinde paucos post dies in proximas Campaniæ (3) insulas trajecisset, vota pro reditu suscepta sunt: ne

ne minimam quidem occasionem quoquam omittente in testificanda sollicitudine & cura de incolumitate ejus. Ut vero in adversam valetudinem incidit, pernoctantibus cunctis circa Palatium, non defuerunt qui depugnaturos se armis pro salute ægri, quique capita sua [4] titulo proposito voverent. Accessit ad immensum civium amorem notabilis etiam externorum favor. Namque [5] Arthabanus Parthorum Rex, odium semper contemtumque Tiberii præ se ferens, amicitiam ejus ultro petiit: venitque ad colloquium [6] legati consularis: & transgressus Euphratem, [7] aquilas & signa Romana [8] Cæsarumque imagines adoravit.

NOTÆ.

(1) *Alterum nepotem.*) Tiberium scilicet de quo in Tiberio cap. 76. Hunc Gemellum quoque appellatum Torrentius probat ex numismatis; & certe Gemellus dicitur Josepho lib. 18. Antiquit. cap. 8.

(2) *Coheredem.*) Dio initio libri 59. affirmat illum Imperii successorem relictum. Josephus contra omnino, monituque deorum deterritum pluribus narrat lib. 18. c. 8. Antiquitatum Judaicarum. Philo autem Legatione ad Caium cap. 3. id quidem confirmat quod Josephus; sed famam tunc temporis fuisse, mutandam Tiberio voluntatem illam, si diutius paulo vixisset. Quibus fidem habere potius videtur, cum illis temporibus vixerint, & ipse Philo Caligula Principe Romam venerit Legatus.

(3) *Insulas.*) Quales sunt Prochyta, Inarie, Capreæ, &c. hodie *Procida*, *Ischia*, *Capri*, &c.

(4) *Titulo proposito voverent.*) Hoc est voto in publicum relato ne quis ignorare posset, eos esse voti reos si sanitatem recuperasset, ut Tiberii cap. 48. & infra cap. 16. verbo *proponere* hoc sensu utitur. Hi vovebant se vel decertaturos vel morituros si convaluisset. Antiqui existimabant hac ratione posse quosdam incolumes fieri, si morte mors redimeretur. Hinc immolandorum hominum consuetudo apud Gallos, ut tradit Cæsar lib. 6. Hinc Alcestes Fabula, Deciorumque Historia satis nota. De qua superstitione & adulandi occasione Juvenalis Sat. 12.

Alter enim si concedas mactare, vovebit
De grege servorum magna & pulcherrima quæque
Corpora, vel pueris & frontibus ancillarum
Imponet vittas: & si qua est nubilis illi
Iphigenia domi, dabit hanc altaribus, &c.

Inde tot illustribus viris exitium, infra in Nerone cap. 36. & pro salute Principis gladiatorum commissiones, & duarum legionum devotio pro salute Trajani bello Dacico periclitantis, ut refert Dio lib. 53. & hæ loquendi rationes cum Principibus adularentur, *Devotus numini majestatique tuæ*, &c. Et pro salute Imperatoris sanguinem se fundere dicebant, ut ex Tertulliani Apologetico cap. 25. Casaubonus refert.

(5) *Arthabanus.*) Tiberii cap. 54.

(6) *Legati consularis.*) Lucii Vitellii, de quo infra in Vitellio cap 2. Quinam essent consulares Legati, supra in Augusto c. 47.

(7) *Aquilas & signa.*) Hæc cohortium, seu potius manipulorum, quorum singulis sua signa erant, ut Lupi, Minotauri, Equi, Apri, &c. Aquila vero toti legioni communis. Veterum super hac re testimonia videsis apud Lipsium lib. 4. de Militia Dialogo 3.

(8) *Cæsarum imagines.*) Augusti duntaxat & Caii, teste Dione lib. 58. Has & adoravit & ipsis sacrificavit, ductis in obsides liberis. Josephus lib. 18. Antiquit. cap. 6. & infra Vitellii cap. 2 Quo tamen loco non nihil dissentit Josephus a Suetonio.

CAPUT XV.

INCENDEBAT & ipse studia hominum omni genere popularitatis. Tiberio cum plurimis lacrymis pro concione laudato, funeratoque amplissime, confestim (1) Pandatariam, & Pontias, ad transferendos matris fratrisque cineres festinavit, tempestate turbida, quo magis pietas emineret: adiitque venerabundus, ac per semet (2) in urnas condidit. Nec minore (3) scena Ostiam, præfixo in biremis puppe vexillo, & inde Romam Tiberi subvectos, per splendidissimum quemque equestris ordinis, (4) medio ac frequenti die duobus (5) ferculis (6) Mausoleo intulit. (7) Inferiasque his annua religione publice instituit: & eo amplius matri (8) Circenses, (9) carpentumque quo in pompa traduceretur. At in memoriam patris, Septembrem mensem *Germanicum* appellavit. Post hæc, (10) Antoniæ aviæ quidquid umquam (11) Livia Augusta honorum cepisset, uno Senatusconsulto congessit. (12) Patruum Claudium Equitem R. ad id tempus collegam sibi in Consulatu assumsit. (13) Fratrem Tiberium (14) die virilis togæ adoptavit, appellavitque (15) *Principem juventutis*. De (16) sororibus auctor fuit, ut (17) omnibus sacramentis adjiceretur, (18) NEQUE ME LIBEROSQUE MEOS CARIORES HABEO QUAM CAIUM ET SORORES EJUS. Item relationibus Consulum: (19) QUOD BONUM FELIXQUE SIT C. CÆSARI SORORIBUSQUE EJUS. Pari popularitate damnatos relegatosque restituit: criminumque, si qua residua ex priore tempore manebant, omnium (20) gratiam fecit. Commentarios ad matris fratrumque suorum caussas pertinentes, ne cui postmodum (21) delatori aut testi maneret ullus metus, (22) convectos in forum, & ante clare obtestatus Deos neque legisse neque attigisse quidquam, concremavit. Libellum de salute sua oblatum non recepit, contendens, *Nihil sibi admissum cur cuiquam invisus esset*: negavitque se delatoribus aures habere.

NOTÆ.

(1) *Pandatariam & Pontias*.) Vide in Tiberio cap. 53. & 54.

(2) *In urnas*.) In his recondebant crematorum cadaverum reliquias. Casaubonus testatur hujus fratris urnam Romæ adhuc extare cum inscriptione hac:

OSSA.
NERONIS. CÆSARIS.
GERMANICI. CÆSARIS. F.
DIVI. AUG. PRON. FLAMIN.
AUGUSTALIS. QUÆSTORIS.

(3) *Scena*.) Torrentius notat Auctores Suetonio coætaneos, hac voce usos ad significandum prætextum vel ostentationem, ut Tacitus in Annalibus de Agrippinæ morte loquens: *Scenam ultro criminis parat*.

(4) *Medio ac frequenti die*.) Ad populi frequentiam referendum videtur, quam tamen Torrentius suspicatur nulla diei hora non magnam fuisse, ipse siquidem Princeps id muneris obibat, quare *ferventi* legendum arbitratur, quod & pietatis ostentationem augeat, & æstate factum colligere est ex Tiberii cap. 73. siquidem Tiberius septimo decimo Kalendas Apriles obiit, & hæc non ita multo post facta patet. Verum, quamvis ingeniosa illa quidem, conjectura tamen est. Frequentem igitur diem intelligo hoc sensu, ut nempe populi frequentia honorem augeret, & ejus etiam commodo consuleret: nam cæteroqui funera vespertino efferebantur; unde Donatus existimat a funalibus dicta.

(5) *Fer-*

(5) *Ferculis*.) Quidam legebant *forulis*, quo intelligerentur capsulæ, quibus cineres condidisset; ut in Augusto cap. 31. Sed fercula pomparum ferculis similia intelligi probabilius est, ut quasi in triumpho spectarentur a populo. Videsis in Julio cap. 37.

(6) *Mausoleo*.) Quod Augustus condiderat. In Augusto cap. 100.

(7) *Inferias*.) Supra cap. 3.

(8) *Circenses*.) Quod divini honoris est. Vide in Tiberio cap. 7. &c.

(9) *Carpentum*.) Quo ejus imago inter imagines deorum portaretur in pompa Circensi. In Julio cap. 76. Ejusmodi vehiculorum typos videre est in numismatis Agrippinæ cum inscriptione. S. P. Q. R. MEMORIÆ AGRIPPINÆ.

(10) *Antoniæ aviæ*.) Supra cap. 1.

(11) *Livia Augusta*.) Hanc enim Augustus nomen suum ferre jusserat. In Aug. cap. 101. Unde & Augustas dixere cæterorum Principum uxores.

(12) *Claudium patruum*.) Alterum Drusi filium, de quo libro sequente. Ideo hunc Equitem dicit, quod nullo huc usque munere publico functus in Senatum legi pro more non potuerat: Equites enim statim a gesto Magistratu vel in Senatum legebantur, vel Equites dici desinebant.

(13) *Fratrem Tiberium*.) Gemellum illum, de quo ad caput proxime superius. Vide infra cap. 23.

(14) *Die virilis togæ*.) Vide in Augusto cap. 8.

(15) *Principem juventutis*.) Hac postmodum appellatione nuncupati sunt Principum filii, eadem ratione qua Caius & Lucius Augusti nepotes, dicti sunt Cæsares.

(16) *Sororibus*.) Tribus, de quibus supra cap. 7.

(17) *Omnibus sacramentis adjiceretur*.) Casaubonus legit *adficerentur* ex MSS. & auctoritate Cujacii ad Novellam 124. quod inusitatum non esset Imperatores affici jurejurando, hoc est, quasi religionis affectu consecrari, ut essent inviolabiles: Sacramenta autem illa omnia intellige, tum quæ præstabantur a Magistratibus, antequam honorem inirent; tum quæ a militibus, de quibus præsertim sacramentum dicebatur. Juven. Sat. 16. & Vegetio lib. 2. cum nomina militiæ darent, jurantes se militiam non deserturos, &c. De quibus Gellius lib. 16. cap. 4. Magistratus vero jurabant se Augusto & Augustæ servitium omne præstituros. Hujus sacramenti formulam legere est in Justiniani Novellis.

(18) *Neque me, &c.*) Casaubonus præponit *ut*, quia legit *adficerentur*. Verba sunt sacramenti formulæ addenda.

(19) *Quod bonum*.) Solennia in auspicando verba, de quibus in Augusto cap. 58. & Julio cap. 80. Quid sit referre & relatio, in Julio cap. 20.

(20) *Gratiam fecit*.) De hac loquendi ratione supra Augusti cap. 16. & Tiberii cap. 15. Hac usus est & Capitolinus in M. Antonino, *Ætatis gratiam facere*.

(21) *Delatori aut testi*.) Qui falso & ad adulationem comparato testimonio matrem aut fratres ejus accusasset.

(22) *Convectos*.) Torrentius contendit legendum *convectus*, alioqui non cohæreat cum sequentibus, *& clare obtestatus*.

(23) *Concremavit*.) Simulavit potius, ut ipse fatetur infra cap. 30.

CAPUT XVI.

(1) SPINTRIAS monstrosarum libidinum ægre, ne (2) profundo mergeret, exoratus, urbe submovit. (3) Titi Labieni, (4) Cordi Cremutii, Cassii Severi scripta Senatusconsultis abolita, requiri, & esse in manibus lectitarique permisit: quando maxime sua interesset ut facta quæque posteris tradantur. (5) Rationes Imperii ab Augusto proponi solitas, sed a Tiberio intermissas, publicavit. Magistratibus liberam jurisdictionem, & (6) sine sui appellatione concessit. Equites Romanos severe curioseque, nec sine moderatione (7) recognovit: palam (8) adempto equo, quibus aut probri aliquid aut ignominiæ inesset: eorum qui minore culpa tenerentur, nominibus modo in recitatione (9) præteritis. Ut levior labor judicantibus foret, ad quatuor priores (10) quintam decuriam

addidit. Tentavit & comitiorum more revocato, [11] suffragia populo reddere. Legata ex Testamento Tiberii, quamquam abolito, sed & Juliæ Augustæ, quod Tiberius [12] suppresserat, cum fide, ac sine calumnia repræsentata persolvit. [13] Centesimam auctionum Italiæ remisit. Multis incendiorum damna supplevit: ac [14] si quibus regna restituit, adjecit & fructum omnem [15] vectigaliorum, & redituum medii temporis, ut Antiocho [16] Comageno HS. [17] millies confiscatum. Quoque magis nullius non boni exempli fautor videretur, mulieri libertinæ [18] octoginta donavit, quod excruciata gravissimis tormentis de scelere patroni reticuisset. Quas ob res inter reliquos honores decretus est ei [19] clypeus aureus: quem quotannis certo die [20] collegia Sacerdotum in Capitolium ferrent, Senatu prosequente: nobilibusque pueris ac puellis, carmine modulato, laudes virtutum ejus canentibus. Decretum autem, ut dies, quo cepisset imperium, [21] *Palilia* vocaretur, velut argumentum rursus conditæ urbis.

NOTÆ.

(1) *Spintrias.*) Vel qui inveniebant, vel qui patiebantur nefandas libidines. In Tiberio cap. 43.

(2) *Profundo mergeret.*) Pœnam hanc sceleribus illis plectendis ordinariam fuisse colligas ex Athenæo lib. 10. & ex Tacito libro de Moribus Germanorum, ubi pœnarum distinctionem ex delicto fieri solitam narrat.

(3) *T. Labieni & Cassii Severi.*) Horum meminit Seneca in Controversiis Præfatione libri 5. ubi postquam multa de Labieno tandem subjicit: *Cassii Severi hominis Labieno conjunctissimi belle dicta res ferebatur illo tempore, quo libri Labieni ex S. C. urebantur: Nunc me, inquit, vivum uri oportet, qui illos edidici.* Vide in Augusto cap. 56. & Tacit. Annal. lib. 1. & 4. ubi de Severo illo plura: cum enim procacibus scriptis illustres viros & fœminas perstrinxisset, in caussa fuit cur Augustus quæstionem de famosis libellis scripserit.

(4) *Cordi Cremutii.*) In Tiberio cap. 61. & Tacitus lib. 4. Annal. de eo libros per Ædiles cremandos censuere Patres, sed manserunt occulti & editi.

(5) *Rationes Imperii.*) Vide in Augusto cap. 28. & 101.

(6) *Sine appellatione.*) Tunc libera est jurisdictio, cum Magistratibus permissum est judicare secundum Statuta Legum, non impediente Principe, nec se appellari permittente. Simile quid Aug. cap. 33.

(7) *Recognovit.*) De his recognitionibus jam supra non semel, Aug. c. 37. & 38. &c.

(8) *Ademto equo.*) Juxta vetus institutum, de quo Aug. cap. 38.

(9) *Præteritis.*) Refertur ad id, quod dicit cum moderatione factum, ut & equorum ademptio ad id quod severe. Vide August. cap. 39.

(10) *Quintam decuriam.*) Cum ante non nisi tres essent decuriæ Judicum, Augustus addiderat quartam. Supra Aug. cap. 29. & 32. & Tib. cap. 41. & 51.

(11) *Suffragia.*) Quæ Julius cum populo partitus erat, in Julio cap. 41. & ab Augusto specie magis quam re iterum data, Augusti cap. 40. sustulerat Tiberius, ut patet ex Tacito Annal. 1. *Tum primum e campo Comitia ad Patres translata sunt. Nam ad eam diem etsi potissima arbitrio Principis, quædam tamen Tribuum studiis fiebant*, &c.

(12) *Suppresserat.*) Tiberii cap. 51.

(13) *Centesimam auctionum.*) Sic Turnebus lib. 27. cap. 20. & Casaubonus ex Dione emendant: Auctor enim ille lib. 59. hanc diserte remissam dicit, sicque in Lislæi codice legebatur, vulgati vero *ducentesimam*, contra Dionis lib. 58. & Taciti lib. 1. & 2. narrationem. Centesima hæc intelligi debet centesimus quisque nummus rerum auctione venditarum. Quid sit auctio, vide in Julio cap. 50. Quam pretii partem sibi Princeps arrogabat.

(14) *Si*

(14) *Si quibus regna restituit.*) Eos verosimiliter intelligit quos Tiberius spoliarat. Supra in Tiberio cap. 49.

(15) *Vectigaliorum & redituum.*) Vectigalium nomine intelligit ea Principum bona, quæ populi præbent: redituum vero, privata vel privatorum vel Principis bona, etsi vectigal de privato quoque reditu dicatur apud Ciceronem. Vide in Augusto ad cap. 46.

(16) *Comageno.*) Comagene Syriæ pars est juxta Euphratem fluvium, inter Ciliciam & Mesopotamiam: hodie dicitur *Azar*.

(17) *Millies.*) 4375000. lib.

(18) *Octoginta.*) Alii legebant *octingenta:* quæ summa censu equestri duplo major esset. Unde non immerito rejecta hæc lectio: mulieri enim libertinæ octoginta sestertia donari magnificum est, scilicet 3500. lib.

(19) *Clypeus aureus.*) Prima clypeorum inventio fuit, ut constat, ad necessitatem quo defenderet corpus; deinde accessit decoris & elegantiæ studium, cœperuntque pingi. Plinius lib. 35. cap. 3. *Scutis qualibus ad Trojam pugnatum est, continebantur imagines, unde & nomen habuere clypeorum. . . . . . Origo plena virtutis faciem reddi in scuto cujusque, qui fuerit usus illo.* Hinc privatim etiam dicati clypei, ut refert idem Auctor ibidem. Trebellius de Claudio II. *Illi clypeus aureus, vel, ut Grammatici loquuntur, clypeum aureum Senatus totius judicio in Romana Curia collocatum est, ut etiam nunc videtur, expressa thorace vultus ejus imago.* Sic & de Adriano Capitolinus, &c. qui mos jamdiu invaluerat, ut patet ex Plinio, & ex Macrobio lib. 2. Saturnal. cap. 3. ubi clypeatam imaginem appellat.

(20) *Collegia Sacerdotum.*) Qualia sunt Pontificum, Augurum, Flaminum, &c.

(21) *Palilia.*) Sunt Feriæ Pali Pastorum Deæ dicatæ, jam inde a Romulo institutæ, ut celebrarentur quo die Roma condita fuerat. Romulo & Augusto Caligulam æquiparabant. Vide in Augusto cap. 7. & Julio cap. 76.

CAPUT XVII.

Consulatus quatuor gessit: primum ex Kal. Julii per duos menses: secundum ex Kal. Januariis per triginta dies: tertium usque in Idus Januarii: quartum usque in VII. Idus easdem. Ex omnibus (1) duos novissimos conjunxit. Tertium autem Lugduni iniit solus: non, ut quidam opinantur, (2) superbia negligentiave, sed quod defunctum sub Kalendarum diem collegam rescisse absens non potuerat. (3) Congiarium populo bis dedit (4) trecentos HS. toties abundantissimum epulum Senatui equestrique ordini, etiam conjugibus ac liberis utrorumque. Posteriore epulo (5) forensia insuper viris, pueris ac fœminis (6) fascias (7) purpuræ ac conchilii distribuit. Et ut lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adjecit diem (8) Saturnalibus, appellavitque (9) *Juvenalem*.

A. U. C.
DCCXC.
DCCXCI.
DCCXCIII.
DCCXCIV.

NOTÆ.

(1) *Duos novissimos conjunxit.*) Duo Consulatus juncti dicuntur, si uterque Calendis Januariis ineatur; hic enim dies ineundo Magistratui solennis erat, ut supra in Julio notatum est ad cap. 15. & alibi. Cum ergo primum Consulatum hoc die inire non potuerit, nondum mortuo Tiberio, ut patet ex cap. 73. in Tiberio; ideo duos primos Consulatus non conjunxit, sed tantum duos novissimos, quos nempe Kalendis Januariis inivit. Unde etiam manifeste colligere est errorem legentium *primum ex Kal. Januarii* pro *Julii:* quod Torrentius ex duobus MSS. emendavit. Caligula quippe quatuor Consulatus ordinarios gerere non potuit, qui annos tantum tres cum decem mensibus imperavit, ut infra cap. 59.

(2) *Superbia negligentiave.*) Quod nempe solus iniret Consulatum, spreto more patrio, quem simul ambo collegæ debebant auspicari, sed & Romæ in Capitolio, ut supra in Augusto ad cap. 26.

(3) *Con-*

(3) *Congiarium.*) Quid hoc sit, in Julio ad cap 38.

(4) *Trecenos* HS.) 13. lib. 1. s. 6. d.

(5) *Forensia.*) Vestes forenses quibus in foro utebantur, ut supra in Aug. cap. 73.

(6) *Fascias.*) De fasciis jam supra in Augusto ad cap. 82. Sed non istis quarum hîc fit mentio; videntur enim esse potius vittæ seu institæ quædam, quas pueri & fœminæ vestibus assuerent; eorum enim vestes prætextatæ, ut in Julio cap. 1.

(7) *Purpuræ & conchylii.*) Hoc ipsius purpuræ concha erat, ipsa purpura minus expetendum in tincturis, tum odoris fœtidi caussa propter admixtum lotium, tum coloris non ita saturati, sed magis ad cæruleum accedentis. Ex vario illo tincturæ temperamento vel diversa materia varii illi in vestibus colores, Tyriis v. g. amethystinis, &c. Qua de re videsis Plinium lib. 9. cap. 27. & 37.

(8) *Saturnalibus.*) Ad Augustum cap. 75. Macrobius lib. 1. cap. 10. septem diebus celebrata illa fuisse auctor est: *Licet & apud Veteres opinio fuerit septem diebus peragi Saturnalia; si opinio vocanda est, quæ idoneis firmatur auctoribus.*

(9) *Juvenalem.*) In gratiam juvenilis ætatis. Nero instituit etiam postea Juvenales Ludos, de quibus infra in Ner. cap. 11.

CAPUT XVIII.

MUNERA gladiatoria partim in (1) Amphitheatro Tauri, partim in (2) Septis aliquot edidit: quibus inseruit catervas (3) Afrorum Campanorumque pugilum ex utraque regione electissimorum. Neque spectaculis ipse semper præsedit: sed interdum aut magistratibus aut amicis (4) præsidendi munus injunxit. (5) Scenicos ludos & assidue, & varii generis multifariam fecit: quondam etiam & nocturnos accensis tota urbe luminibus. Sparsit & (6) missilia variarum rerum, & (7) panaria cum opsonio viritim divisit. Qua epulatione, Equiti Romano contra se hilarius avidiusque vescenti, (8) partes suas misit: sed & Senatori (9) ob eandem caussam codicillos, quibus Prætorem eum extra ordinem designabat. Edidit & Circenses plurimos a mane usque ad vesperam, interjecta modo (10) Africanarum venatione, modo (11) Trojæ decursione: quosdam autem præcipuos, (12) minio & (13) chrysocolla (14) constrato Circo: nec ullis nisi ex Senatorio ordine aurigantibus. Commisit & subitos, cum (15) e Gelotiana apparatum Circi prospicientem pauci ex proximis (16) mœnianis postulassent.

NOTÆ.

(1) *Amphitheatro Tauri.*) De quo in Augusto cap. 29. & 43. De muneribus in Julio ad cap. 26. & alibi non semel.

(2) *Septis.*) In Campo Martio. Supra in Augusto cap. 43. & Tib. cap. 17.

(3) *Afrorum pugilum.*) Quid pugiles, & de eorum exercitiis, in Augusto ad cap. 44. & 45. Catervas dixit vel quod forte pugnarent catervatim, ut in Augusto cap. 45. de aliis dictum est, vel quod in catervas essent distributi, quæ apud Gallos idem erant quod legiones apud Romanos, phalanx apud Macedonas, ut ait Vegetius.

(4) *Præsidendi munus injunxit.*) Augustus quoque commendabat aliquos, qui suam vicem præsidendo fungerentur etiam cum adesset. In Augusto cap. 45.

(5) *Scenicos ludos multifariam.*) De ludis ad Julium cap. 39. multifariam hîc significat variis in locis, ut & infra Galb. cap. 19. & Cicero ipse lib. 2. de Oratore: *Si aurum cui quod esset multifariam defossum, commonstrare vellent.*

(6) *Missilia.*) Munera sunt quæ Principes aut Consules in vulgus jactare consueverant. Vide ad Aug. cap. 98.

(7) *Pa-*

(7) *Panaria.*) Panarium eadem figura dicitur, qua *calamarium*, *granarium*, &c. Sunt repositoria earum rerum a quibus inclinantur. Opsonium hic intellige esculenta ad prandium vel cœnam cum pane requisita.

(8) *Partes suas.*) Hoc est, Equiti illi, qui sibi ex adverso accumbebat, misit opsonium sibi destinatum.

(9) *Ob eandem caussam.*) Quod nempe hilariter & avide vesceretur. De Circensibus in Tiberio cap. 7. De Codicillis, Aug. cap. 50. vel Tib. cap. 22. ac maxime cap. 51.

(10) *Africanarum.*) Ferarum scilicet, quales Pantheræ quæ in Africa celeberrimæ, de quibus Plinius lib. 8. cap. 17. & lib. 13. cap. 15.

(11) *Trojæ decursione.*) Vide in Julio ad cap. 39. & Aug. cap. 43.

(12) *Minio.*) *Invenitur in argentariis metallis, minium quoque & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud metallos non solum maximæ, sed etiam sacræ*, &c. Plinius lib. 33. cap. 7. ubi & addit, Jovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, & Jovem miniandum quotannis locari a Censoribus. Virgil. Eclog. 10. de Pane:

quem vidimus ipsi
Sanguinis ebuli baccis minioque rubentem.

Triumphantium quoque corpora hoc illinebantur: sicque Camillum triumphasse Verrius auctor est apud Plinium ibidem. Nobis est *du vermillon*.

(13) *Chrysocolla.*) Idem Plinius eodem lib. cap. 15. *Chrysocolla humor est in puteis, quos diximus, per venam auri defluens, crassescente limo rigoribus hibernis usque in duritiem pumicis, laudatiorem eandem in ærariis metallis, proximam in argentariis fieri compertum est . . . . Summa commendationis est ut colorem herbæ segetis læte virentis quam simillime reddat.* Hinc Caligulæ in Chrysocollam studium, quod viridi colori, Prasinæ scilicet factioni, faveret, ut infra cap. 55. Quod & Nero, ut infra videbitur Ner. cap. 22. Sic dicta est, quod ea Aurifices agglutinando auro uterentur, ut habet idem ibidem Plinius.

(14) *Constrato.*) Arenæ loco: editorum enim vulgus arena sternere contenti; unde ea vox pro certamine aut ipso Amphitheatro passim usurpata.

(15) *E Gelotiana.*) Vulgati legebant *Lege Luciana*, & *Lege Lotiana*: ex posteriore si primum L dempseris, reliquas literas conjungendo, fiet vera lectio *egelotiana*. Quam lectionem Casaubonus asseruit auctoritate Librorum Regiæ Bibliothecæ, & Memmiani codicis ac Petri Pithœi, & ante Casaubonum Turnebus lib. 22. cap. 30. ex hac inscriptione vetere:

SYMPHORO
TESSERARIO
SER. CÆSARIS
DE DOMO GELLO
TIANA FECIT
PHILODES POTUS
SER. CÆSARIS
EX HERMÆO
FRATRI B. M.

Fuerit igitur Gelotiana illa domus, nota quædam ad Circum insula, in qua tunc servitium Cæsarianum, aut pars ejus habitaret, quæ Casauboni & Turnebi conjectura est longe probabilior quam quod de Lege ad Circi apparatum spectante commenti sunt alii, utpote cujus mentionem alibi nullam vidisse se fateantur.

(16) *Mœnianis.*) De his Isidorus lib. 15. cap. 3. *Mœnianus collega Crassi in foro projecit materias, ut essent loca in quibus spectantes insisterent, quæ ex nomine ejus Mœniana appellata sunt. Hæc & solaria, quia patent soli: post hæc alii lapide, alii materia ædificare porticibus Mœniana, & foribus, & domibus adjecerunt.*

CAPUT XIX.

NOVUM præterea atque inauditum genus spectaculi excogitavit. Nam (1) Bajarum medium intervallum Puteolanas ad moles trium millium & sexcentorum fere passuum ponte conjunxit, contractis undique (2) onerariis navibus, & ordine duplici ad anchoras collocatis, superjectoque (3) aggere terreno, ac directo in (4) Appiæ viæ formam. Per

Per hunc pontem ultro citroque commeavit, biduo continenti. Primo die phalerato equo, insignisque [5] quercica corona, & securi, & [6] cetra, & gladio, aureaque [7] chlamyde. Postridie quadrigario habitu, curriculoque [8] bijugi [9] famosorum equorum, præ se ferens Darium puerum ex Parthorum obsidibus: comitante Prætorianorum agmine, & in [10] essedis cohorte amicorum. Scio plerosque existimasse, talem a Caio pontem excogitatum æmulatione [11] Xerxis, qui non sine admiratione [12] aliquanto angustiorem Hellespontum contabulaverit. Alios, ut Germaniam & Britanniam, quibus imminebat, alicujus immensi operis fama territaret. Sed avum meum narrantem puer audiebam, caussam operis ab [13] interioribus aulicis proditam, quod [14] Thrasyllus Mathematicus, anxio de successore Tiberio, & in verum nepotem proniori, affirmasset, *Non magis Caium imperaturum, quam per Bajanum sinum equis discursurum.*

NOTÆ.

(1) *Bajanum, &c.*) Bajanus ille Sinus, ut & Puteolanus, dicuntur hodie *Golfo di Napoli* vel *di Pozzuolo*. De molibus illis locutus videtur Suetonius, ut dicebantur sua ætate, non vero ante Caligulam illarum conditorem. Harum adhuc magna pars conspicitur ad Lacum Lucrinum, & nomen retinetur *il Molo*.

(2) *Onerariis navibus.*) Quarum defectu annona sic neglecta est, ut populus propemodum fame periret. Seneca libro de Brevitate vitæ cap. 18. *Dum ille* (Caligula) *pontes navibus jungit, & viribus Imperii ludit, aderat ultimum malorum obsessis quoque alimentorum egestas. Exitio pene ac fame constitit*, &c.

(3) *Aggere terreno.*) Terrenum aggerem Torrentius dictum censet ad differentiam aggeris lapidei qualis erat in viis militaribus. Nostrates dicunt *la chaussée*. *Agger* enim, ex Isidoro cap. ult. lib. 15. Originum, *est etiam media via eminentia lapidibus strata, quam Historici militarem vocant*. Quo sensu & Servius ad hunc libri 5. Æneid. versum:

Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.

& vox *terrenum* sola legitur apud Columellam lib. 2. cap. 2. & lib. 3. cap. 3. *Cum sola ea res omnem impensam terreni pretio suo liberet.* Unde ferri potuerit lectio unius e libris Torrentii, *superjectoque terreno*.

(4) *Appiæ viæ.*) An quia agger ille formatus esset quemadmodum & illius viæ agger, an quia continuata hoc opere videbatur Appia via, cum in illo tractu esset. Qua de caussa illius potius meminerit quam aliarum, Flaminiæ v. g. Æmiliæ, &c. quæ multæ erant.

(5) *Quercica corona.*) Quæ civica erat. Supra in Julio ad cap. 2.

(6) *Cetra.*) Breve scutum est quo Afri utebantur & Hispani, auctore Servio ad hunc versum 7. Æneid.

Lævas cetra tegit.

quod tamen Oscis aptat Virgilius. Cæsar libro 1. de Bello civili, dicit Cetratos quoque fuisse ulterioris Hispaniæ hostes. De variis antiquorum ac maxime Romanorum armis videsis Lipsium libro 3. de Militia cap. 1. & 2.

(7) *Chlamyde.*) Chlamys vestimentum militare, quale victori promittit Æneas lib. 5. v. 250. Erat & puerorum, ut supra in Tiberio cap. 6. & puellarum 4. Æneid. vers. 137.

Sydoniam picto chlamydem circumdata limbo.

(8) *Bijugi.*) Duobus equis juncto, qualis sunt Martis. Virgilius 3. Georgic. v. 87.

Martis equi bijuges.

ut & quadrijugi cursus, qui quatuor equis, Æneid. 12. v. 16.

Quadrijugo vehitur curru.

cujus inventi auctorem facit Erichthonium eodem lib. v. 114.

Primus Ericthonius currus & quatuor ausus
Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

(9) *Famosorum equorum.*) Hoc est, præcipua pernicitate insignium, qualis Polluci Cyllarus; Virgilius ibidem, Adrasto Arion; Propertius Eleg. 33. Achilli Xanthus; Homerus, & Alexandro Bucephalus; Q. Curtius, &c.

(10) *Essedis.*) Genus est vehiculi Gallici vel Britannici, ut in Augusto cap. 76. Varia illa vehiculorum genera Horatius expressit unico versu 192. Epist. I. lib. 2.

Esseda festinant, pilenta, petorrita, naves.

(11) *Xerxis.*) Idem innuit Seneca libro de brevitate vitæ cap. 18. Nemo nescit historiam Xerxis, qui trajecturus in Europam ponte junxit angustias illas quæ hodie *Détroit de Gallipoli* dicuntur. De quo Lucanus:

Tales fama canit timidum super æquora Xerxem
Construxisse vias, &c.

(12) *Aliquanto angustiorem.*) Imo multo angustiorem: nec enim ejus latitudo major est septem stadiis, Plinio lib. 14. cap. 11. Stadium vero ex eodem lib. 2. cap. 23. centum & viginti quinque passuum est. Contabulavit autem navigiis & superinjecta materia.

(13) *Interioribus aulicis.*) Quibus aulæ interiora penetrare concessum erat. Videsis quæ de admissionibus supra ad cap. 46.

(14) *Thrasyllus.*) Mathematicus de quo sæpe supra.

CAPUT XX.

EDIDIT & peregre spectacula: in Sicilia Syracusis (1) astycos ludos, & in Gallia Lugduni (2) miscellos. Sed & (3) certamen quoque Græcæ Latinæque facundiæ. Quo certamine ferunt victoribus præmia victos contulisse, eorumdem & laudes componere coactos. Eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua (4) spongia linguave delere jussos, nisi (5) ferulis objurgari, aut (6) flumine proximo mergi maluissent.

NOTÆ.

(1) *Astycos.*) Casaubonus & Torrentius multis in MSS. legunt *Atticos*, quod in idem recidit. Nam ἄστυ Athenæ sunt. Verum quinam illi sint Attici ludi, qui tradiderit neminem reperio, nisi si forte Dionysia v. g. quæ fiebant Athenis, intelligas. Celebrata enim Græciæ certamina fuere Olympia, Isthmia, Pythia, Nemea. Non displiceat conjectura legentium *Actiacos*. De his enim ludis jam supra in Tiberio cap. 6. Super Astycis illis & miscellis ludis plura Josephus Scaliger libris de emendatione temporum.

(2) *Miscellos.*) Ex variis ludicris sic commixtos intelligo, ut ad nullum certum genus ludorum referri possent. Quo sensu Gellius lib. 20. cap. 11. seu potius operis Epilogo doctrinam miscellam appellat, quæ multiplicem & variam rerum cognitionem complexa est. Huc quoque Turnebus lib. 22. cap. 22. aliique post ipsum trahunt locum Juvenalis Sat. 11.

Sic veniunt ad miscellanea ludi.

Sed Interpretum nonnulli vocem *miscellanea* de gladiatorum cibis intelligunt. Beroaldus vero Athleticos sic dictos existimat a Miscello quodam Crotonis conditore, quod ea in urbe Athletæ præcipui fuerint.

(3) *Certamen.*) Torrentius addubitat quod ex Dionis lib. 54. in fine constet ludos Lugduni celebratos ad aram Augusti. Verum quia Græcæ Latinæque eloquentiæ nulla mentio apud Dionem, Caligulæ inventum hoc fuisse verosimile est. Esto eadem ara intelligi queat, quæ Augusto viventi erecta fuerat, cujus meminit & Juvenalis Sat. I. v. 44.

Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.

Strabo lib. 4. auctor est erectam Lugduni aram communi Galliarum impensa, cum titulo sexaginta gentium quæ singulæ suam quoque inibi statuam erexerant.

(4) *Spongia.*) Jam supra in Augusto ad cap. 86. notatum est, spongias delendis scriptis adhibitas.

(5) *Ferulis.*) Ferula notum instrumentum, cujus meminit quoque Juvenalis Satyra I. v. 15.

Et nos ergo manum ferulæ subduximus. Plinius lib. 13. cap. 32. ferulam ascribit arborum generi, corticis loco lignum habet, & fungosam quamdam intus medullam qualis sambuco; *Nulli*, inquit, *fruticum levitas major: ob id gestatu facilior baculorum usum senectuti præbet*, &c. Hinc a ferendo, non a feriendo dictam nonnulli volunt.

(6) *Flumine.*) Arari vel Rhodano, Lugduni quippe confluunt.

CAPUT XXI.

OPERA sub Tiberio, [1] semiperfecta, templum Augusti, theatrumque [2] Pompeii absolvit. Inchoavit autem aquæductum regione [3] Tiburti, & Amphitheatrum juxta Septa: quorum operum a successore ejus Claudio, alterum peractum, [4] omissum alterum est. Syracusis collapsa vetustate mœnia, Deorumque ædes refectæ. Destinaverat & [5] Sami Polycratis regiam restituere, [9] Mileti [7] Didymeum peragere, in jugo Alpium urbem condere, sed ante omnia [8] Isthmum in Achaia perfodere. Miseratque jam ad demetiendum opus [9] primipilarem.

NOTÆ.

(1) *Semiperfecta.*) Tib. cap. 47. & infra Claud. cap. 21.

(2) *Pompeii.*) Supra Tib. cap. 41. & Augusti cap. 31.

(3) *Tiburti.*) Hoc est Tiburtina. Sic Livius Tiburtem agrum, & Horatius Tiburtem viam dixere. Hujus operis ut præstantissimi meminit Plinius lib. 36. cap. 15. & Suetonius adhuc infra Claud. cap. 20. De Septis jam supra sæpe.

(4) *Alterum peractum.*) Aquæ ductus peractus, Amphitheatrum omissum.

(5) *Sami.*) Insula prope Ioniam, etiamnum hodie *Samo*. Polycrates ille opibus insignis & felicitate, si mortem excipias ærumnosam; captus enim ab Orete Persarum Satrape & suspensus est. Hujus meminere Herodotus lib. 3. Strabo lib. 14. & Plinius libro ultimo.

(6) *Mileti.*) Miletus, vel, si Ptolemæum audias, Cariæ civitas hodie *Melaxo*; vel, ut aliis placet, *Melasso*.

(7) *Didymeum.*) Apollinis Templum, de quo plura apud Strabonem initio libri 14. Quo loco tantam ejus amplitudinem fuisse refert, ut pagum æquaret. Meminit & Macrobius lib. 1. Satur. cap. 17. ubi nominis rationem affert.

(8) *Isthmum in Achaia.*) Idem Julio olim consilium, Supra in Julio cap. 44. Achaia hîc Peloponnesi regio est, quæ hodie *Morea*. Vide in Tiberio ad cap. 4.

(9) *Primipilarem.*) De hoc munere supra ad cap. 37. Tiberii.

CAPUT XXII.

HACTENUS quasi de Principe, reliqua ut de monstro narranda sunt. Compluribus cognominibus assumtis (nam & PIUS & [1] CASTRORUM FILIUS, & PATER EXERCITUUM, & [2] OPT. MAX. CÆSAR vocabatur) cum audiret forte Reges, qui officii caussa in urbem advenerant, concertantes apud se [3] super cœnam de nobilitate generis, exclamavit, [a] Εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Nec multum abfuit, quin statim [4] diadema sumeret, [5] speciemque principatus in [6] regni formam converteret. Verum admonitus, & Principum & Regum se excessisse fastigium, divinam ex eo majestatem asserere sibi cœpit. Datoque negotio, ut simulacra numinum, religione & arte præclara, in-

inter quæ [7] Olympici Jovis, apportarentur e Græcia, quibus [8] capite demto suum imponeret, partem Palatii ad Forum usque promovit, atque æde [9] Castoris & Pollucis in vestibulum transfigurata, consistens sæpe inter fratres Deos medium se adorandum adeuntibus exhibebat: & quidam eum [10] LATIALEM JOVEM [11] consalutaverunt. Templum etiam numini suo proprium, & Sacerdotes, & excogitatissimas hostias instituit. In templo simulacrum stabat aureum [12] iconicum. Amiciebaturque quotidie veste, quali ipse uteretur. Magisteria Sacerdotii ditissimus quisque & [13] ambitione & licitatione maxima, vicibus comparabat. Hostiæ erant [14] phœnicopteri, pavones, [15] tetraones, [16] Numidicæ, meleagrides, phasianæ, quæ generatim per singulos dies immolarentur. [17] Et noctibus quidem plenam fulgentemque lunam invitabat assidue in amplexus atque concubitum: interdiu vero cum Capitolino Jove secreto fabulabatur, modo insusurrans, ac præbens invicem aures, modo clarius, nec sine jurgiis. Nam vox comminantis audita est,

(b) Εἰς γαῖαν Δαναῶν περάω σε,

donec [18] exoratus, ut referebat, & in [19] contubernium ultro invitatus, super Templum Divi Augusti ponte transmisso, Palatium Capitoliumque conjunxit. Mox quo propior esset, in [20] area Capitolina novæ domus fundamenta jecit.

INTERPRETATIO.

(a) *Unus Dominus sit, unus Rex.*

(b) *In terram Græcorum transferam te.*

NOTÆ.

(1) *Castrorum filius.*) Supra cap. 8.

(2) *Optimus Maximus.*) Quæ Jovis cognomina sunt passim apud Ciceronem & alios.

(3) *Super cœnam.*) De hac loquendi ratione, supra in Augusto ad cap. 77. & Jul. cap. 87. &c.

(4) *Diadema.*) Regium insigne. Videsis Jul. ad cap. 79.

(5) *Speciem principatus.*) Hoc nomine appellata Cæsarum potestas. Supra in Tiberio ad cap. 24.

(6) *Regni formam.*) Hujus loci sensus est, voluisse Caligulam ornamenta regia sumere, qualia sunt Diadema, Purpura, Sceptrum, &c. abjectis imperatoriis, quæ Romano Principi propria.

(7) *Olympici.*) De hoc simulacro Quintilianus libro 12. *Phidias*, inquit, *in ebore artifex longe citra æmulum, vel si nihil nisi Minervam Athenis, aut Olympium in Elide Jovem fecisset, cujus pulchritudo adjecisse aliquid etiam receptæ religioni videtur, adeo majestas operis deum æquavit.* Hujus meminit & Plinius in eamdem sententiam lib. 34. cap. 8. ubi varia Phidiæ opera enumerat, & lib. 36. cap. 5. Pausanias in Bœoticis auctor est, ablatum quoque a Caligula Cupidinem Thespiensium, quem a Claudio postea redditum Nero sustulerit iterum; unde mortis caussam utrique illi Principi numinis vindicta fuisse autumat.

(8) *Capite dempto.*) Vide in Tiberio ad cap. 58.

(9) *Castoris & Pollucis.*) Horum ædem in Foro fuisse dixit jam supra in Julio cap. 10. Quapropter promoto ad Forum usque Palatio, qua parte Divorum Fratrum ædes erat, hac ingressus fuit in Palatium inter media simulacra, dicente Caligula velle se janitores habere Jovis & Lædæ filios, ut ait Dio.

(10) *Latialem Jovem.*) Qui colebatur in monte Albano sacris communibus Romanos inter & Latinos, ut supra in Julio c. 79. Lucanus lib. 1.

Et residens celsa Latialis Juppiter Alba.

(11) *Consalutarunt.*) Proprio illo & quod factis ambiebat cognomine: quem enim ad modum Cretensis Juppiter sororem habuit conjugem, ita & ille sorores suas, &c. Sed & Hercules & Bacchus dici voluit, & dearum quoque habitum sumpsit. Quæ omnia pluribus legere est apud Dionem.

(12) *Iconicum.*) Sic Casaubonus ex Memmiano codice, alii fere omnes *Iconium* legunt male; græce enim εἰκονικὸν. Simulacra Iconica ea erant quibus & membrorum similitudo, & oris expressa lineamenta videbantur, qualia dicari moris erat iis qui ludis Olympiacis ter vicissent. Hinc Plinius lib. 35. cap. 8. *Iconicos duces* appellat, hoc modo effictos. Et *Statuas Iconicas* lib. 34. cap. 4.

(13) *Ambitione & licitatione.*) Ambiendo & promittendo multam pecuniam si legerentur. Quid sit licitari, in Julio ad cap. 20. Quin & Cæsoniam suam huic Sacerdotio admovit centies HS. pactus & seipsum cum collega equo, si Dioni fides est, & Claudium patruum. Infra in Claudio cap. 9.

(14) *Phœnicopteri.*) Avis est a rubentibus pennis nominata: φοινίκεον enim *rubrum*, & πτέρον *alam* significant. Martialis in Xeniis Epig. 70.

—Dat mihi penna rubens nomen, sed lingua gulosis
Nostra sapit, &c.

(15) *Tetraones.*) Has aves anserum generi ascribit Plinius lib. 10. cap. 22. *Decet Tetraonas suus nitor, absolutaque nigritia, in superciliis cocci rubor*, &c. *Nec ulla ales, excepto Struthio, Camelo majus corpore implens pondus, intantum aucta, ut in terra quoque immobilis prehendatur*, &c. *Gignunt eos Alpes & Septentrionalis regio.* Plinii locum emendavit Politianus cap. 57. Miscellaneorum.

(16) *Numidicæ.*) Gallinarum genus tuber, sive gibbam, quales hodie *Gallinas Guineæ* vocitamus. Has Varro lib. 3. de Re Rustica cap. 9. cum Meleagridibus confundit, quas Columella distinxit lib. 8. de Re Rustica cap. 2. Meleagrides sunt, quas hodie Gallinas Indicas indigitamus, non quod ex India advectæ, sed quia transmarinæ: fuerunt enim frequentes in Ætolia & tota Græcia. Quæ Salmasii ad Plinium mens est.

(17) *In amplexus.*) Quasi dignior Endimione, quem a Luna amatum fuisse fabulantur. Quin & hoc quoque jactavit, adeo ut Dio lib. 59. auctor sit Caligulam a Vitellio quondam petiisse, num sese cum Dea vidisset, qui attonitus & demissis in terram oculis tremens dixit: Solis vobis Diis, Domine, licet vos invicem videre.

(18) *Exoratus.*) Caligula scilicet Jovis precibus victus, illum non amandavit in terram Græcorum, quasi Capitolina sede indignum.

(19) *Contubernium.*) Communem habitationem, ut supra in Julio ad cap. 2. Quæ quo facilius communicaretur, Palatinum montem, in quo habitabat ipse, utpote Imperii sede, ut supra in Augusto ad cap. 5. Capitolino, in quo Juppiter colebatur, ponte junxit.

(20) *Area.*) Loco vacuo, qualis erat adjectus Templo Jovis Capitolini, areæ quippe sunt loca in urbe ædificiis vacua.

CAPUT XXIII.

(1) AGRIPPÆ se nepotem neque credi, neque dici ob (2) ignobilitatem ejus volebat: succensebatque, si qui vel oratione vel carmine (3) imaginibus eum Cæsarum insererent. Prædicabat autem (4) matrem suam ex (5) incesto, quod Augustus cum Julia filia commisisset, procreatam. Ac non contentus hac Augusti insectatione, (6) Actiacas Siculasque victorias, ut funestas Populo Romano, & calamitosas, vetuit solennibus feriis celebrari. Liviam Augustam (7) proaviam (8) *Ulyssem stolatum* identidem appellans, etiam ignobilitatis quadam ad Senatum epistola arguere ausus est, quasi materno avo (9) Decurione Fundano ortam: cum publicis monumentis certum sit, (10) Aufidium Lingonem Romæ honoribus functum. (11) Aviæ Antoniæ secretum petenti denegavit, nisi ut interveniret (12) Macro præfectus. Ac per istiusmodi in-

indignitates & tædia, caussa exstitit mortis: dato tamen, ut quidam putant, & veneno. Nec defunctæ ullum honorem habuit: prospexitque e triclinio ardentem rogum. Fratrem [13] Tiberium inopinantem, repente immisso Tribuno militum, interemit. [14] Silanum item socerum ad necem, secandasque novacula fauces, compulit: caussatus in utroque, quod hic ingressum se turbatius mare non esset secutus, ac spe occupandi urbem, si quid sibi per tempestates accideret, remansisset: ille antidotum [15] oboluisset, quasi ad præcavenda venena sua sumptum; cum & Silanus impatientiam nauseæ vitasset & molestiam navigandi, & Tiberius propter assiduam & ingravescentem tussim medicamento usus esset. Nam [16] Claudium patruum non nisi in ludibrium reservavit.

N O T Æ.

(1) *Agrippæ nepotem.*) Agrippa Juliam duxit, ut Augusti cap. 63. ex ea suscepit Agrippinam, cap. 64. Germanici conjugem ac Caligulæ matrem. Supra cap. 7.

(2) *Ignobilitatem.*) Suo magis quam parentum splendore clarus habitus est, ut in Augusto cap. 16. Quod certe mirum mihi videtur; nec enim adeo ignobilem illum fuisse conjicere est, quem Augusto adolescenti familiarem pene ex æquo & comitem fuisse colligas, ex Augusto cap. 94. ubi de Theogenis prædictione.

(3) *Imaginibus.*) Quid hæ sint, in Augusto ad cap. 4.

(4) *Matrem suam.*) Agrippinam.

(5) *Incesto.*) Erat enim Julia perditissima mulier, ut supra Aug. cap. 65. Hinc colligas, nonnulla historiæ auctoritate niti, quod de Ovidio ferunt, hunc nempe ab Augusto relegatum, quod incestum illum vidisset: & ipse simile quid innuit:

Cur aliquid vidi? cur conscia lumina feci?

(6) *Actiacas Siculasque.*) Quibus Antonius & Sextus Pompeius victi sunt. Supra in Augusto cap. 16. 17. & 18.

(7) *Proaviam.*) Mater erat Drusi, qui pater Germanici qui Caligulam genuit. Supra cap. 10.

(8) *Ulyssem stolatum.*) Hoc est muliebri vestitu, virum astutissimum & fallacissimum æmulabatur. Stola quippe matronarum duntaxat vestimentum. Hinc Martialis lib. 1. Epig. 36.

Quis floralia vestit, & stolatum
Permittit meretricibus pudorem.

(9) *Decurione Fundano.*) Quid essent decuriones in municipiis, supra notatum est in Augusto cap. 46. Mater Liviæ Fundana fuit. Supra in Tiberio cap. 5.

(10) *Aufidium Lingonem.*) Alii *Lurconem* legunt, neutrius originem reperio. Liviæ maternum avum fuisse colligas ex hoc loco, & gentem Aufidiam, Fundis ortam, ex Horatio lib. 1. Sat. 5. ubi superbientem Aufidium quemdam insectatur municipii prætorem & ignobilem.

(11) *Aviæ.*) Supra cap. 1. & 10.

(12) *Macro.*) Tiberii cap. 73. & supra cap. 12.

(13) *Fratrem Tiberium.*) Gemellum illum, de quo supra ad cap. 15. ubi quemadmodum & hîc fratrem illum appellat Suetonius, sive quod patrueles fratres essent, duorum nempe fratrum filii, sive quod patribus mortuis jus filiorum adepti essent respectu Tiberii; nec enim adoptati a Tiberio reperiuntur.

(14) *Silanum.*) Supra cap. 12.

(15) *Oboluisset.*) Hoc est, exhalasset odorem antidoti, remedii nempe ad venena præcavenda sumpti.

(16) *Claudium patruum.*) In quibusdam codicibus leguntur voces, *successorem Imperii*.

CAPUT XXIV.

Cum omnibus sororibus suis stupri (1) consuetudinem fecit; plenoque convivio singulas (2) infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante. Ex his Drusillam vitiasse virginem, (3) prætextatus adhuc, creditur. Atque etiam in concubitu ejus quondam deprehensus ab avia Antonia, (4) apud quam simul educabantur. Mox Lucio (5) Cassio Longino consulari collocatam abduxit, & in modum justæ uxoris propalam habuit. Heredem quoque bonorum atque Imperii æger instituit. Eadem defuncta (6) justitium indixit, (7) in quo risisse, lavisse, cœnasse cum parentibus, aut conjuge, liberisve, capitale fuit. Ac mœroris impatiens, cum repente noctuque profugisset ab urbe, transcurrissetque Campaniam, Syracusas petiit. Rursusque inde propere rediit, (8) barba capilloque promisso. Nec unquam postea quantiscumque de rebus, ne pro concione quidem populi, aut apud milites, nisi *per numen Drusillæ* dejeravit. Reliquas sorores, nec cupiditate tanta, nec dignatione dilexit, ut quas sæpe exoletis suis prostraverit. Quo facilius eas in caussa (9) Æmilii Lepidi condemnavit, quasi adulteras, & insidiarum adversus se conscias. Nec solum chirographa omnium requisita fraude ac stupro divulgavit, sed & (10) tres gladios in necem suam præparatos Marti ultori, addito elogio, consecravit.

NOTÆ.

(1) *Consuetudinem.*) Natam illi ex sorore filiam affirmat Eutropius, & de ipsa idem quod de matre: quod tamen credibile non videtur.

(2) *Infra se.*) In gremio suo: solennibus illis conviviis non fere plures quam tres singulis lectis accumbebant. Locus honoratissimus medius fuit, ut videtur colligi posse ex 1. Æneid. ubi de Didone discubitura:

aulæis jam se Regina superbis
Aurea composuit sponda mediamque locavit.

Videsis super hac re Lipsium lib. 3. antiquarum Lectionum cap. 1.

(3) *Prætextatus.*) Etiamnum puer. Vide in Julio ad cap. 1.

(4) *Apud quam educabantur.*) Post mortem Liviæ. Supra cap. 10.

(5) *Cassio Longino.*) Livillam locavit M. Vinicio, Agrippinam vero Domitio; tres enim illi sorores, supra cap. 7. Hinc est quod Tacitus Annal. 5. tres illos viros Tiberii progeneros appellat.

(6) *Justitium.*) Omnium operum cessationem, supra in Tiberio ad cap. 52. Seneca libro de Consolatione ad Polybium cap. 36. contra videtur sentire de hoc Caligulæ dolore loquens, *At foro & advocatis & hujusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris levabat mala.* Ibi multa de hac doloris impotentia.

(7) *In quo risisse.*) Seneca ibidem: *Numquam satis certus utrum lugeri vellet sororem, an coli; eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos, qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animadversione.* Confirmat Dio, qui multos utrimque accusatos scribit, alios quod lugerent, quasi deam non credidissent; alios quod non lugerent, quasi non hominem existimassent.

(8) *Barba capilloque promisso.*) Pro more lugentium, de quo supra in Julio ad c. 67. & Calig. cap. 5.

(9) *Æmilii Lepidi.*) Hic post Longinum, Drusillam duxerat, quacum vetus ipsi consuetudo jam inde ab annis puellaribus, Caligulæ necem inferre voluerat. De quo Dio lib. 59. & Tacitus Annal. 14. & Seneca Epist. 4.

(10) *Tres gladios.*) Erat enim consuetudo

do ut gladios illos consecrarent, quibus sive peractum sive destinatum fuerat aliquod facinus, ut infra adhuc Vitellii cap. 10. & Tacit. Annal. 15. ubi Nero pugionem neci suæ a Scevino destinatum sacrasse legitur in Capitolio cum inscriptione, *Jovi vindici*. Qualem inscriptionem expressit hîc *elogii* verbo Suetonius. Unde patet, elogium hîc nil esse aliud, quam titulum aut brevem quamdam inscriptionem fere semper in consecrandis rebus addi solitam: Elogium autem in genere est quædam testificatio vel ad laudem, vel ad vituperationem, exponens caussam quare quid fiat. Hinc titulus ille, qui damnatis præferebatur aut præconis voce pronunciabatur, elogium quoque dictum est, ut infra cap. 27. & 32. & Domit. cap. 10. & passim apud Auctores.

CAPUT XXV.

MATRIMONIA contraxerit turpius, an dimiserit, an tenuerit, non est facile discernere. Liviam Orestillam C. Pisoni nubentem, cum ad [1] officium & ipse venisset, ad se deduci imperavit, intraque paucos dies repudiatam biennio post relegavit, quod repetisse usum prioris mariti tempore medio videbatur. Alii tradunt, adhibitum cœnæ nuptiali, mandasse ad Pisonem, [2] contra accumbentem, *Noli uxorem meam premere*: statimque e convivio abduxisse eam secum, & proximo die [3] edixisse, MATRIMONIUM SIBI REPERTUM EXEMPLO [4] ROMULI ET AUGUSTI. [5] Lolliam Paullinam, C. Memmio consulari exercitus regenti nuptam, facta mentione aviæ ejus, ut quondam pulcherrimæ, subito ex Provincia evocavit, ac perductam a marito conjunxit sibi, brevique missam fecit, interdicto cujusquam in perpetuum coitu. Cæsoniam neque facie insigni, neque ætate integra, matremque jam ex alio viro trium filiarum, sed luxuriæ ac lasciviæ perditæ, & ardentius & constantius amavit, ut sæpe [6] chlamyde peltaque & galea [7] ornatam, & juxta adequitantem, militibus ostenderit, amicis vero etiam nudam. Quam enixam uxorio nomine dignatus est, uno atque eodem die professus, & maritum se ejus, & patrem infantis ex ea natæ. Infantem autem Juliam Drusillam appellatam, per omnium Dearum Templa circumferens, Minervæ [8] gremio imposuit, alendamque & instituendam commendavit. Nec ullo firmiore indicio sui seminis esse credebat, quam feritatis, quæ illi quoque tanta jam tunc erat, ut infestis digitis ora & oculos simul ludentium infantium incesseret.

NOTÆ.

(1) *Officium*.) Quale exhibebatur amicis uxores ducentibus. De quo in Aug. cap. 53.

(2) *Contra*.) Sibi ex adverso *vis-à-vis*.

(3) *Edixisse*.) Edicto publice proposito significasse. Qua ratione Augustus sæpe allocutus est populum, ut & Tiberius.

(4) *Romuli & Augusti*.) Nota est Sabinarum historia, quarum raptu Romulus uxorem habuit Hersiliam, de qua Silius lib. 13. Punic.

Vis & Martigenæ thalamos spectare Quirini,
Hersiliam cerne hirsutos cum sperneret olim
Gens hirsuta procos, pastori rapta marito.

Hæc mutata in deam, mutato quoque nomine dea dicta est. Ovid. 14. Metam.

Mutat, horamque vocat, dea juncta Quirino est.

Meminit & Gellius lib. 13. cap. 21. De Augusto notum est quoque, ex cap. 62. in ejus vita, & infra Claud. cap. 1. Liviam enim viro suo ademit.

(5) *Lol-*

(5) *Lolliam.*) M. Lollii, de quo in Tiberio cap. 12. & 13. neptem, & Claudii etiam postea conjugem, infra in Claudio cap. 26. Utrumque hoc matrimonium eodem modo factum auctor est Dio, maritos nempe Drusum & Memmium dedisse nuptum uxores suas tanquam earum patres.

(6) *Chlamyde & pelta, &c.*) Hic Amazonum ornatus. Virgilius 1. Æneid.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Peltæ brevia scuta cetrarum similia, de quibus supra cap. 19. & patet ex Livio lib. 8. Decad. 3. & 1. Decad. 4. &c.

(7) *Ornatam.*) Alii *armatam*, alii *comatam*. Torrentius suspicatur forte legendum *comptam*, Amazonum instar.

(8) *Gremio.*) Josephus lib. 19. Antiquit. cap. 1. ad Jovis genua depositam narrat, quasi ejus quoque parentis, ac judicandum reliquisse uter parentum ejusmodi major esset.

CAPUT XXVI.

LEVE ac frigidum sit his addere, quo propinquos amicosque pacto tractaverit, Ptolemæum Regis [1] Jubæ filium, [2] consobrinum suum (erat enim & is M. Antonii ex [3] Selena filia nepos) & imprimis ipsum [4] Macronem, ipsam Enniam, adjutores Imperii: quibus omnibus pro [5] necessitudinis jure, proque meritorum gratia cruenta mors persoluta est. Nihilo reverentior leniorve erga Senatum: quosdam summis honoribus functos, ad essedum sibi [6] occurrere togatos per aliquot passuum millia, & cœnanti, modo ad [7] pluteum, modo [8] ad pedes stare, [9] succinctos linteo passus est: alios cum clam interemisset, citare nihilo minus ut vivos perseveravit, paucos post dies voluntaria morte periisse mentitus. Coss. oblitis [10] de natali suo edicere, abrogavit Magistratum; fuitque per triduum sine [11] summa potestate Respublica. [12] Quæstorem suum in conjuratione nominatum flagellavit veste detracta, subjectaque militum pedibus, quo firme verberaturi insisterent. Simili superbia violentiaque cæteros tractavit ordines. Inquietatus fremitu [13] gratuita in Circo loca de media nocte occupantium, omnes fustibus abegit. Elisique per eum tumultum viginti amplius [14] equites Romani; totidem matronæ, super innumeram turbam cæteram. Scenicis ludis, inter plebem & equitem caussam discordiarum serens, [15] decimas maturius dabat, ut [16] equestria ab infimo quoque occuparentur. Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantissimo Sole [17] velis, emitti quemquam vetabat; remotoque [18] ordinario apparatu, rabidis feris vilissimos senioque confectos, gladiatores quoque [19] pegmares, patresfamiliarum notos, sed insignes debilitate aliqua corporis, subjiciebat. Ac nonnumquam [20] horreis præclusis, populo famem [21] indixit.

NOTÆ.

(1) *Jubæ.*) In Julio cap. 35.

(2) *Consobrinum.*) Consobrini propria appellatione dicuntur sororum filii, quasi *consororini*, ut inquiunt Jurisconsulti, apud quos tamen quemadmodum & hic significatio hujus vocis extenditur etiam ad gradus ulteriores: Caligula enim Antonii pronepos erat: siquidem avia illi fuit Antonia Antonii filia, de qua jam supra cap. 1. & alibi tam sæpe. Ptolemæus autem ille Antonii nepos, siquidem filius fuit Jubæ & Selenæ ex Antonio & Cleopatra genitæ.

(3) *Selena.*) Alii *Helena*; alii, ut editio Rob. Stephani *Selene*; quæ posterior idem signi-

significat ac recepta lectio; σελήνη enim *luna* est. Unde Torrentius merito colligit idem huic filiæ nomen inditum ac matri Cleopatræ, cum enim Bacchus aut Osiris diceretur Antonius, ita & Cleopatra Luna vel Isis. Dio lib. 51. & Plutarchus Antonii filiam hanc Cleopatram appellant.

(4) *Macronem Enniam.*) Supra ad c. 12.

(5) *Necessitudinis jure.*) In Ptolemæum; necessitudo enim ex Gellio lib. 13. cap. 3. jus affinitatis, familiaritatisve conjunctionem significat. Meritorum vero gratiam intellige in Macronem.

(6) *Occurrere.*) Alii codices *currere*: quod Casauboni sententiæ favet legentis *accurrere*. Quo sensu Eutropius de Galerio loquens lib. 9. *Ut per aliquot passuum millia purpuratus tradatur ad vehiculum cucurrisse*, Diocletiani scilicet. Hinc Juvenalis Sat. 10. v. 44.

Illinc cornicines, hinc præcedentia longi
Agminis officia & niveos ad fræna Quirites.

(7) *Pluteum.*) Hujus vocis varia significatio est. Festus ait sic generatim vocari tabulas quibus aliquid præsepitur. Hoc sensu crates illæ, quibus milites in opere faciendo tegebantur, & librorum conditoria in bibliothecis plutei dicti sunt. Hic pluteus est pars exterior triclinaris lecti tabulis quibusdam septa accessum prohibentibus, quo ferme sensu in Principum aulis dicunt *balustre*; quæ enim pars lecti admovebatur mensæ, hæc erat sponda sive pars interior; unde qui pueri vel puellæ in deliciis erant, ii jacentes in gremio amatorum suorum interiores accumbere dicebantur. In lectis autem cubicularibus e converso se res habebat, ut videre est in Julio ad cap. 49. ubi de sponda interiore. De triclinio quid esset, supra in Julio ad cap. 43.

(8) *Ad pedes.*) Servi ad pedes lectorum stabant, cœnante domino. Seneca libro 3. de Beneficiis: *Servus qui cœnanti ad pedes steterat*, &c.

(9) *Succinctos linteo.*) Atriensium aliorumque instar ministrorum etiam vilissimorum; sic enim & coqui in domibus privatis & in sacrificiis popæ succingebantur.

(10) *De natali suo edicere.*) Diem suum natalem denuntiare celebrandum.

(11) *Summa potestate.*) Specie tenus summam dixit; re enim vera penes Principem erat. Nisi summam intelligas summum Magistratum quem largiebantur Imperatores. Quo sensu Consulatus fastigium dixerunt etiam postea sub aliis Imperatoribus longe remotioribus.

(12) *Quæstorem suum.*) De candidato Principis Quæstore, supra in Augusto ad cap. 65. & infra Claudii cap. 40. & Neronis cap. 15. Seneca libro 3. de Ira cap. 18. dicit hunc, ut & Senatores multos non quæstionis, sed animi caussa tortos fuisse.

(13) *Gratuita loca.*) Manifeste videtur innuere pro quibusdam locis aliquid pendendum fuisse. Silent hic Interpretes: colligi tamen etiam videtur ex Martiali locarios quosdam recensente pecunias inde verosimillime quærentes. Lib. 5. Epig. 25.

Hermes supposititius sibi ipsi,
Hermes divitiæ locariorum,
Hermes cura laborque ludiorum.

Quod tamen ne affirmem, obstat Martialis Interpres Vincentius Collesso, qui locum hunc explicat de pauperibus iis, qui, quod mature venissent, occupata a se loca divitibus accepta pecunia cedebant. Circus Palatio vicinus, ut inde conspici possent ludi Circenses, ut supra in Augusto notatum.

(14) *Equites Romani & matronæ.*) Et equitibus igitur solvendum fuisset, & matronis, ni gratuita occupassent: quod certe parum credibile mihi videtur. Vox *gratuitus* apud Plautum in Cistellaria Act. 4. Scen. 2. v. 74. sumitur pro grato seu mercedem impertiente. An igitur gratuita loca dixeris, quæ qui occupabant aliquid a Principe consequebantur, vel quæ commodiora essent, colligendis missilibus quæ sub finem ludorum spargebantur? Nec enim plebeios tantum, sed & Equites & Senatores horum avidos narrat ipse Suetonius, infra Domit. cap. 4.

(15) *Decimas.*) Hic hærent omnes quos viderim Interpretes. Torrentius existimat decimas illas fuisse quiddam quod plebi, non Equiti daretur. Turnebus lib. 18. cap. 5. tesseras fuisse dicit, quæ ad imitationem Herculis, cui decimæ offerebantur, populo datæ sint: nihilo clarius; & neuter quid hoc ad occupanda equestria conferret, explicat. Denique, Casaubonus suam de tributo quodam, quod in illos usus Caligula converteret, conjecturam maxime dubiam arbitratus corruptum locum affirmat, sicque restituit: *Caussam discordiarum serens, tesseras decimæ maturius dabat.* Videtur, inquit, vox *tesseras* initio confusa fuisse cum præcedenti *serens*, propter aliquam soni similitudinem, &c. Quo posito, sensus est, Caligulam ad spargenda mis-

missilia non expectasse ludorum finem, hoc est horam diei decimam, sed maturius decima sparsisse, ut collectis illis singuli finem spectaturi, loca in colligendo relicta repeterent, sicque miscerentur populares Equitibus, & horum illi sedes occuparent. Quin autem ludi in finem quandoque diei perseveraverint, dubium non est. Et quamquam Suetonius infra Neronis cap. 21. diserte non innuat, satis tamen id probaverit antiquorum circa ipsos incredibilis pene cupiditas. Huic sententiæ standum videtur, nisi decimas explices de largitione, aut congiario forte quodam solis Equitibus fieri solito. Quo casu, vel Equitibus invidentes, vel ut propius ad Principis locum unde dabatur accederent, in equestria nondum Equitibus repleta populares irruebant.

(16) *Equestria.*) Equitum in spectando loca, quæ & quatuordecim appellata, supra in Julio cap. 39.

(17) *Velis.*) Vela amphitheatro superducebantur propter Solem & ventos. Velorum usum primus invexit Romam Q. Catulus: *Campanam*, inquit Valerius Maximus, *initiatus luxuriam, primus spectantium concessum velorum umbraculis texit;* idque auctore Plinio lib. 18. cap. 1. in dedicatione Capitolii, de qua in Julio cap. 15. De velis illis plura passim apud Auctores, quæ si præ vento extendi nequirent, tunc pileis utebantur, ut de Causia patet ex Martial. Apophoret. 29. vel umbella, ut ibid. 28.

(18) *Ordinario apparatu.*) De ludorum apparatu & instrumento, supra in Julio ad cap. 10. & 37. Cujus partem faciebant gladiatores exercitati, eorum arma, bestiarii, &c.

(19) *Pegmares.*) De gladiatoribus qui pegmata bajulabant, intelligam, nisi si crudelius quidpiam innui videatur. Casaubonus ejus generis gladiatores intelligit, qui mortem evaserant etiam pugnantes e pegmatibus, unde solutis industria compagibus in foveas ubi vel ignis vel feræ erant, repente decidentes populum oblectabant: verum neque hoc crudelitatem insolitam arguit, neque explicat quare Suetonius id ut inauditum quid afferat. Sic enim sontes sæpe puniti sunt. Torrentius paulum immutatis verbis sic legit: *Remotoque ordinario apparatu, tabidas feras, vilissimos senioque confectos gladiatores, pegmatis quoque paterfamilias notos & insignes debilitate aliqua corporis, subjiciebat.* Qua lectione plana sunt omnia; sic enim intelligetur & præter morem & crudeliter fecisse, scilicet loco ferarum bene pastarum, tabidas & macilentas; loco fortissimorum & peritissimorum gladiatorum (quales v. g. Cæsar servari sibi jubebat, supra in Julio cap. 26.) vilissimos senioque confectos: & denique loco mancipiorum robustissimorum ad bajulanda pegmata, patresfamiliarum notos ac debiles subjecisse: Sabellicus ex veteri codice legerat *pægniastas*, Skildius ex Salmasiano *pægniares*, hoc est, gladiatores, qui animi gratia & libidine pugnandi, nullis inducti præmiis nullaque necessitate adacti sese obtulerant, Caligula feris objiciebat; παίγνιον enim ludicrum est, sive delectamentum puerile: quod intelligam potius de junioribus quibusdam, qui gladiatura tanquam oblectamento puerili sese exercerent: quales forte pueri illi, qui e pegmate quandoque sursum extollebantur, de quibus Juvenalis Sat. 4.

Et pegma & pueros inde ad velaria raptos.

Certum est enim ex Joseph 7. Bellorum, pugnarum simulacra in pegmatis exhibita. De pegmatis infra Claudii cap. 34.

(20) *Horrea.*) Quibus annona publica servabatur: quam vocem Jurisconsulti usurpant pro quocumque mercium repositorio, *ff. de contrahenda emptione.*

(21) *Indixit.*) Quasi populum esurire, & fame enecari juberet. Alii legunt *induxit.*

CAPUT XXVII.

SÆVITIAM ingenii per hæc maxime ostendit. Cum ad saginam ferarum (1) muneri præparatarum carius pecudes compararentur, ex noxiis laniandos adnotavit: & (2) custodiarum seriem recognoscens, nullius inspecto (3) elogio, stans, tantummodo intra porticum mediam, *a cal-*

a calvo ad calvum duci imperavit. Votum exegit ab eo qui pro salute sua gladiatoriam operam promiserat: spectavitque ferro dimicantem: nec dimisit nisi victorem, & post multas preces. Alterum qui se (4) periturum ea de caussa voverat, cunctantem pueris tradidit (5) verbenatum (6) infulatumque, qui votum reposcentes per vicos agerent, quoad præcipitaretur ex (7) aggere. Multos honesti ordinis, deformatos prius (8) stigmatum notis, (9) ad metalla aut ad viarum munitiones, aut ad bestias condemnavit, aut bestiarum more quadrupedes (10) cavea coërcuit, aut (11) medios serra dissecuit. Nec omnes gravibus ex caussis, verum male de munere suo opinatos, vel quod numquam (12) per genium suum dejerassent. Parentes supplicio filiorum interesse cogebat. Quorum uni valetudinem excusanti lecticam misit: alium e spectaculo pœnæ, (13) epulis statim adhibuit, atque omni comitate ad hilaritatem & jocos provocavit. (14) Curatorem munerum ac venationum per continuos dies in conspectu suo catenis verberatum non prius occidit, quam offensus putrefacti cerebri odore. (15) Atellanæ Poëtam, ob ambigui joci versiculum, media Amphitheatri harena igni cremavit. Equitem Rom. objectum feris, cum se innocentem proclamasset, reduxit; abscissaque lingua, rursus induxit.

NOTÆ.

(1) *Muneri.*) Hoc est spectaculo. Supra sæpe in Julio ad cap. 39. &c.

(2) *Custodiarum.*) Supra in Tiberio ad cap. 61.

(3) *Elogio.*) Quid hoc sit, supra ad cap. 24. Porro notandum quod Turnebus in veteri Lexico legisse se scribit libro 15. cap. 20. nempe elogium esse contextum malorum gestorum, quod notoriam dicunt. Quo sensu etiam Jurisconsulti ad L. 6. ff. *de custodiis & exhibit. reor.* Caligula igitur ne quidem singulorum, qui detinebantur in custodiis, facinora ut morti digniores addiceret; sed cum forte evenisset ut inter duos calvitie deformes alii starent, eos omnes ab uno calvo ad alterum a bestiis laniandos duci imperavit. Quo loco Torrentius & Pulmannus legunt, *stans intra porticum, medios a calvo ad calvum*, &c. clarius.

(4) *Periturum.*) Supra cap. 14. ubi vota pro salute ejus.

(5) *Verbenatum.*) Beroaldus legebat *verberatum*, minus bene; indicat enim miserum illum verbenis redimitum, infulisque ornatum instar publicæ victimæ periisse, verbena quippe redimitæ victimæ, quam herbam ideo sacram appellavere, & multo in honore varias ad ceremonias habuerunt. De qua plura Plinius lib. 22. cap. 2. Donatus ad versum 5. Scen. 4. Act. 4. Andriæ existimat sic appellari omnes herbas frondesque festas, ad aras coronandas aliquo puro loco decerptas.

(6) *Infulatum.*) Victimarum quoque redimiculum sunt infulæ seu fasciæ, sive, ut ait Festus, diadema a quo vittæ candidæ dependent, ad hunc 3. Georgic.

Sæpe in honore deûm medio, stans hostia ad aram,
Lanea cum nivea circumdatur infula vitta.

(7) *Aggere.*) Romæ plures erant aggeres ex quibus tanquam e saxo Tarpeio damnati præcipitabantur. Juvenalis Sat. 6. unius meminit, & Plinius lib. 3. cap. 5.

(8) *Stigmatum notis.*) Quas fronti vel brachiis fugitivorum inurebant, ut possent agnosci. Videsis in Julio ad cap. 73.

(9) *Ad metalla.*) Fodienda vel elaboranda, vias muniendas & sternendas, bestias in arena fodiendas: unde bestiarii dicti sontes & miseri illi. Bestiariorum omnium pœna eadem non fuit: alii quippe damnabantur ad ludum bestiarum, ut ibi pro more exerciti spectaculo tandem populum oblectarent pu-

pugnantes; alii vero simpliciter ad bestias, ut palis affixi ab atrocissimis feris discerperentur. De Spectaculis in Julio ad cap. 39. & de his plura posteriores Historici; frequens enim fuit Christianorum pœna.

(10) *Cavea inclusit.*) Cruciatus illi a Græcis inventi; id enim Seneca libro 3. de Ira cap. 3. narrat de Lysimacho adversus Telesphorum amicum suum, de quo & Plutarchus libro de Exilio.

(11) *Medios serra dissecuit.*) Idem Seneca ibidem de Xerxe: *quem elegerat, in partes duas distractum ab utroque viæ latere posuit.* Quod & Herodotus narrat lib. 7. Eodem modo Isaias Propheta a Manasse Rege enectus est, auctore D. Hieronymo, &c. Unde colligere est, supplicium illud Orientalibus populis familiare fuisse.

(12) *Per genium suum.*) Ejusmodi juramenta per genium Principis tunc temporis fuere frequentissima, supra cap. 15. & Aug. ad cap. 60.

(13) *Epulis adhibuit.*) Idem narrat Seneca libro 2. de Ira cap. 33. de Pastore splendido equite, ubi miram ejus dissimulationem fuse & graphice describit.

(14) *Curatorem.*) Cui ludorum commissa cura.

(15) *Atellanæ.*) De his Fabulis in Tiberio ad cap. 45. & 75.

CAPUT XXVIII.

REVOCATUM quendam a vetere exsilio sciscitatus, quidnam ibi facere consuesset, respondente eo per adulationem: *Deos semper oravi, ut, quod evenit, periret Tiberius, & tu imperares*: opinans sibi quoque exsules suos mortem imprecari, misit (1) circum insulas, qui universos contrucidarent. Cum discerpi Senatorem concupisset, subornavit qui ingredientem curiam, repente hostem publicum appellantes, invaderent, (2) graphiisque confossum lacerandum cæteris traderent. Nec ante satiatus est quam membra & artus & viscera hominis tracta per vicos atque ante se congesta vidisset.

NOTÆ.

(1) *Circum insulas.*) Quæ circa oram Campaniæ, de quibus supra Calig. cap. 15. & Tib. cap. 54. &c. & in Ægeo mari præsertim Cycladas, de quibus sæpe apud Juvenalem, & Tacitum, qui plenum exiliis mare infestosque cædibus hoc tempore scopulos memorat.

(2) *Graphiisque.*) Quia gladios gerere non licebat, stylis illis ferreis in id consilium longioribus utebantur. De his supra in Julio ad cap. 82.

CAPUT XXIX.

IMMANISSIMA facta augebat atrocitate verborum. *Nihil magis in natura sua laudare se ac probare dicebat, quam*, ut ipsius verbo utar, (1) ἀδιατρεψίαν. Monenti Antoniæ aviæ, tanquam parum esset non obedire: *Memento*, ait, *omnia mihi* (2) *& homini licere*. Trucidaturus fratrem, quem metu venenorum præmuniri medicamentis suspicabatur; (3) *Antidotum*, inquit, *adversus Cæsarem?* (4) Relegatis sororibus, non solum insulas habere se, sed etiam gladios minabatur. Prætorium virum ex secessu (5) Anticyræ, quam valetudinis caussa petierat, propagari sibi (6) commeatum sæpius desiderantem, cum mandasset interimi, adjecit, *Necessariam esse sanguinis missionem cui tam diu non prodesset elleborum*. Decimo quoque die numerum puniendorum (7) ex custodia subscribens,

(8) *Ra-*

[8] *Rationem se purgare dicebat*. Gallis Græcisque aliquot uno tempore condemnatis gloriabatur [9] *Gallogræciam sese subegisse*.

N O T Æ.

(1) ἀδιατρεψίαν.) Hoc est *inverecundiam*. Quæ interpretatio extat in vulgatis editionibus; hoc est, rigidus quidam animus qui neminem revereatur, nemini pareat.

(2) *Et homini*.) Sic legerunt in veteribus libris: quo sensu nullus explicat. Unde melior Beroaldi ac Roberti Stephani lectio *in omnes*; apertus enim sensus, & eadem hæc sententia, quæ Julii Cæsaris, in Julio c. 77. In quibusdam legitur *hominis*, unde forsan *dominis* legendum colligas.

(3) *Antidotum*.) Supra cap. 23.

(4) *Relegatis sororibus*.) Propter conjurationem, de qua cap. 24. in caussa Æmilii.

(5) *Anticyræ*.) Insula sinus Mallicaci, quæ hodie *Suola*, saluberrima sumendo elleboro, ut ait Plinius lib. 25. cap. 5. quæ herba insaniæ remedium esse dicitur. Unde Horatius Sat. 3. lib. 2. v. 82.

Cum doceo insanire omnes, vos ordine adite;
Danda est Ellebori pars maxima avaris.

Hinc proverbium, *Naviget Anticyram*, de eo cui dementiæ remedium quærendum; ibi enim optime præparabatur, & studiosi quoque hac herba cerebrum purgabant: unde Persius dixit *ebria verathro*, hoc est, elleboro opera multis vigiliis & magna præparatione composita.

(6) *Commeatum*.) Tib. ad cap. 10.

(7) *Ex custodia suscribens*.) Paulo supra ad cap. 27. Subscribere porro est testari autographo, aliquid sibi ratum esse. Quandoque favere significat aut adjuvare: subscriptores enim in judiciis ii erant caussidici, qui accusatorem adjuvabant.

(8) *Rationem purgare*.) Quasi inutilia aut abundantia amputando; quod fit in habenda ratione accepti & expensi; quod etiam *rationem putare* dicunt.

(9) *Gallogræciam*.) Alludit ad Provinciam illam Asiæ, quæ quia a Gallis quondam occupata & una cum Græcis culta fuerat, commune hoc nomen habuit. Græci simpliciter Galatiam dixere; hodie *Chiangara* vel *Gelas* Turcis.

CAPUT XXX.

NON temere in quemquam, nisi crebris & minutis ictibus animadverti passus est: perpetuo notoque jam præcepto; *Ita feri, ut se mori sentiat*. Punito per errorem nominis alio quam quem destinaverat, ipsum quoque paria meruisse dixit. Tragicum illud subinde jactabat,

[1] *Oderint dum metuant*.

Sæpe in cunctos pariter Senatores, ut [2] Sejani clientes, aut [3] matris ac fratrum suorum delatores, invectus est, prolatis libellis, quos crematos simulaverat, defensaque Tiberii sævitia, quasi necessaria, cum tot criminantibus credendum esset. Equestrem ordinem, ut scenæ harenæque devotum assidue proscidit. Infensus turbæ faventi [4] adversus studium suum exclamavit: *Utinam Populus Romanus unam cervicem haberet!* Cumque Tetrinius latro postularetur, *& qui postularent*, [5] *Tetrinios esse* ait. [6] Retiarii [7] tunicati quinque numero gregatim dimicantes, sine certamine ullo totidem [8] secutoribus succubuerant: cum occidi juberentur, unus resumta [9] fuscina, omnes victores interemit. Hanc ut crudelissimam cædem & deflevit edicto, & eos qui spectare sustinuissent, exsecratus est.

NOTÆ.

(1) *Oderint.*) Vox ab Atreo crudelissimo usurpata apud Tragicum Poëtam, qui videtur fuisse Attius, cujus quoque mentio fit apud Senecam lib. 2. de Clementia cap. 1. *Illud mecum considero multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam humanam pervenisse, celebresque vulgo ferri ut illam, oderint dum metuant.* Quod mire exagitat lib. 1. de Ira cap. 16. versus finem. De quo & Cicero lib. 1. de Officiis, & alibi sæpe.

(2) *Sejani.*) De quo Tib. ad cap. 55. & alibi.

(3) *Matris & fratrum.*) Tib. cap. 53. & 54. &c. Crematos autem simularat, supra cap. 14.

(4) *Adversus studium suum.*) Innuit de Prasina factione, cui præ cæteris favebat. De qua supra ad cap. 18. & Tib. cap. 37. & infra cap. 55.

(5) *Tetrinios.*) Hoc est sceleratos & ipsos eademque pœna dignos.

(6) *Retiarii.*) Celebre est illud gladiatorum genus. Sic dicti sunt a retibus quibus potissimum utebantur. Ita quippe erant instituti, ut librandis manu dextra retibus conarentur involvere caput adversarii, quasi ipsos industria defecisset, effusi per totam arenam diffugiebant. Juven. Sat. 8. v. 4.

Postquam librata pendentia retia dextra
Nequicquam effudit, nudum ad spectacula vultum
Erigit, & tota fugit agnoscendus arena.

(7) *Tunicati.*) In tunicis pugnabant ut essent agiliores ad pugnam. Sed frustra videatur addidisse *tunicati*, si retiarii non alia veste induti pugnare solerent; forte quia honesti ordinis viri togæ jure utentes id muneris obibant, quomodo in Cæsaris ludis contigit, in Julio cap. 39. & alibi notatum est: quo etiam sensu Juvenalis acrius perstrinxerit Gracchum illum, de quo ibi loquitur, utpote qui tanta nobilitate conspicuus, tunicatus tamen & gladiator esset.

(8) *Secutoribus.*) Retiarii adversarios habebant secutores, qui & Mirmillones appellati, & gladiis & scutis armati, ac præsertim galea, cujus in summitate piscis effigies; unde Retiarius contra Mirmillonem pugnans cantabat; *Non te peto, piscem peto, quid me fugis?* inquit Festus. Juven. ibid. v. 210. de Graccho Retiario:

Cum Graccho jussus pugnare secutor.

(9) *Fuscina.*) Retiarii telum. Juvenalis ibid. v. 143.

Vicit & hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi.

Fuscinam a forma tridentem quoque dicit idem Poëta ibid. v. 203.

CAPUT XXXI.

QUERI etiam palam de conditione temporum suorum solebat? *quod nullis calamitatibus publicis insignirentur.* Augusti principatum clade (1) Variana: Tiberii, (2) ruina spectaculorum apud Fidenas, memorabilem factum: sui oblivionem imminere prosperitate rerum. Atque identidem exercituum cædes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terræ optabat.

NOTÆ.

(1) *Variana.*) Supra in Aug. cap. 23. & 49. &c.

(2) *Ruina spectaculorum.*) Nota, *spectacula* hic sumi pro locis unde *spectabatur*; theatrum enim corruit. Tib. cap. 40.

CAPUT XXXII.

ANIMUM quoque remittenti, ludoque & epulis dedito, eadem dictorum factorumque sævitia aderat. Sæpe in conspectu prandentis vel (1) comissantis seriæ quæstiones per tormenta habebantur. Miles (2) decollandi artifex quibuscumque e custodia capita amputabat.

Pu-

Puteolis dedicatione pontis, quem excogitatum ab eo [3] significavimus, cum multos e litore invitasset ad se, repente omnes præcipitavit. Quosdam gubernacula apprehendentes, contis remisque detrusit in mare. Romæ publico epulo servum, ob detractam lectis argenteam [4] laminam, carnifici confestim tradidit, ut manibus abscissis, atque ante pectus e collo pendentibus, præcedente [5] titulo qui caussam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circumduceretur. [6] Mirmillonem e ludo [7] rudibus secum [8] batuentem, & sponte prostratum, confodit ferrea [9] sica, ac more victorum cum palma discucurrit. Admota altaribus victima, succinctus [10] poparum habitu, elato alte malleo, [11] cultrarium mactavit. Lautiore convivio effusus subito in cachinnos, Coss. qui juxta cubabant, quidnam rideret blande quærentibus: *Quid*, inquit, *nisi uno meo nutu jugulari utrumque vestrûm statim posse?*

NOTÆ.

(1) *Comissantis.*) Comissatio sive comessatio cibus est qui post cœnam sumitur, ut patet ex Domit. cap. 21. & Vitell. cap. 13. sive etiam extra ordinem sumptus: unde comissari non semel sumitur pro, dissolute aut saltem hilariter agere.

(2) *Decollandi.*) Hoc artificium tunc temporis novum fuisse aperte colligas ex Lucano libro 8. ubi de tempore quo caput Pompeii abscissum est, dicit:

Nondum artis erat caput ense rotare.

Artifices ejusmodi spiculatores dicuntur Senecæ lib. 1. de Ira cap. 16. quod & ipsi Tribuni fecere, ut patet ex Tacito Annal. lib 15. ubi de Laterani & Flavii morte; & lib. 11. ubi de Messalinæ, & Seneca Epist. 4. ubi de Lepido, &c. Videsis Lipsium ad lib. 15. Annal. Tacit. num. 132. & 133.

(3) *Significavimus.*) Supra cap. 19.

(4) *Laminam.*) Lecti tricliniares & alii quoque, mulierum præsertim, operiebantur bracteis sive laminis argenteis, quas servi furaces inter ministrandum eradebant. Martialis:

An magis astuti derasa est ungue ministri
Bractea de fulcro quam reor esse tuo:

quod & de Statuis inauratis significat Juvenalis:

Radat inaurati femur Herculis, & faciem ipsam
Neptuni, qui bracteolam de Castore ducat.

(5) *Titulo.*) Elogio illo, de quo ad cap. 24. & 27.

(6) *Mirmillonem.*) Gladiatorem, qui idem cum secutore, de quo modo ad cap. 30. Ludum autem hîc intellige gladiatorium, in quo a lanistis erudiebantur. De quo in Julio ad cap. 26.

(7) *Rudibus.*) De rudibus & rudiariis, Tib. ad cap. 7. & in Augusto cap 45. maxime infra in Claudio ad cap. 21. num. 37.

(8) *Batuentem.*) Hoc est, se exercentem rudi seu baculo illo gladiatorio, quo innocuis pugnis ad veras instituebantur; batuere enim est velitari & propulsare; unde batuatores Latinis dicti sunt duo, qui sese armis exercebant; & locus ubi id fiebat, *batualis*.

(9) *Sica.*) Breviore quodam gladio, unde sicarii de quibus in Julio cap. 11. & 72.

(10) *Poparum.*) Iidem & victimarii dicti, quod mactarent victimas. Ii ab umbilico ad pedes tecti erant veste quam Servius *linum* appellat ad lib. 12. Æneid. Propertius lib. 4. Eleg. 3.

Succinctique calent ad nova lucra popæ.

(11) *Cultrarium.*) Ii e poparum numero, qui prostratam victimam suppositis cultris jugulabant. Virgilius 6. Æneid. v. 49.

Supponunt alii cultros tepidumque cruorem
Excipiunt pateris.

& 3. Georg. v. 193.

Et vix suppositi tinguntur sanguine cultri.

CA-

CAPUT XXXIII.

INTER varios jocos, cum assistens simulacro Jovis Apellem tragœdum consuluisset, uter illi major videretur, cunctantem flagellis discidit: collaudans subinde vocem deprecantis, quasi etiam in (1) gemitu prædulcem. Quoties uxoris vel amiculæ collum exoscularetur, addebat, *Tam bona cervix, simul ac jussero, demetur.* Quin & subinde jactabat, *Exquisiturum se vel* (2) *fidiculis de* (3) *Cæsonia sua, cur eam tantopere diligeret.*

NOTÆ.

(1) *Gemitu prædulcem.*) Quasi non tantum in fictis gemitibus, sed etiam veris, Apelles ille Tragœdiarum Actor blanda voce esset.

(2) *Fidiculis.*) Fidiculæ erant cruciatuum instrumenta ad extorquendam in quæstionibus veri confessionem: fidibus enim seu nervis, quales descripti sunt supra Tiberii cap. 62. manus post tergum revinciebant, & ad torturam applicitos retro in altum extollebant cochlea, quæ instrumentum ligneum est in modum torcularis.

(3) *Cæsonia sua.*) Supra cap. 25.

CAPUT XXXIV.

NEC minore livore ac malignitate quam superbia sævitiaque pene adversus omnis ævi homines grassatus est. Statuas virorum illustrium, ab Augusto ex Capitolina area propter angustias in Martium Campum collatas, ita subvertit atque disjecit, ut restitui (1) salvis titulis non valuerint. Vetuitque posthac (2) viventium cuiquam usquam statuam aut imaginem, nisi consulto se & auctore, poni. Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis: *Cur enim sibi non licere*, dicens, *quod* (3) *Platoni licuit, qui eum e civitate, quam constituebat, ejecerit?* Sed & Virgilii & Titi Livii scripta & (4) imagines, paullum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit: quorum alterum: ut (5) *nullius ingenii, minimæque doctrinæ*: alterum, ut *verbosum in historia negligentemque carpebat*. De Juris quoque consultis, quasi scientiæ eorum omnem usum aboliturus sæpe jactavit, se, mehercle effecturum, ne quid (6) respondere possint (7) præter eum.

NOTÆ.

(1) *Salvis titulis.*) Hoc est, inscriptionibus quibus nomina & laudes continebantur. Torrentius mallet legere *suis titulis*. Quo sensus esset sic diffractas fuisse statuas illas, ut componi iterum non potuerint & accommodari suis quæque basibus quibus inscripti tituli.

(2) *Viventium.*) Statuit idem Claudius, sed Senatus permissu licere voluit ei qui opus aliquod fecisset aut restituisset. Quia nempe urbs replebatur statuis, cum omnibus quicumque vellent, & ubicumque vellent, suam publicare liceret.

(3) *Platoni licuisset.*) Ille enim ex ea civitate, quam finxit optimam in libris de Republica, Poëtas ejecit, utpote qui crimina diis affingerent; quæ quidem, etiamsi vera forent, non putaret tamen esse proferenda. Quod & probatur ipsi Ciceroni 2. Tuscul. 48.

(4) *Imagines.*) Ponebantur enim in bibliothecis Doctorum imagines, supra in Tiberio ad cap. 70.

(5) *Nullius doctrinæ.*) Quam vana forent illa Caligulæ deliramenta satis indicant testimonia doctorum hominum, qui illos insecuti

cuti sunt, Plinii præsertim qui doctrinarum omnium peritissimum Virgilium prædicat, & eam fuisse Livii etiam viventis famam, ut ad illum visendum ex ultimis Galliarum & Hispaniæ finibus viri nobiles Romam accurrerent.

(6) *Respondere.*) Notum est responsa prudentum Augusti decreto non modicam obtinuisse auctoritatem.

(7) *Præter eum.*) Sic in MSS legitur, & legendum confirmat auctoritate Scaligeri Casaubonus, ut sensus sit, Caligulam voluisse Jurisconsultos prorsus tollere perditis eorum libris, quemadmodum Virgilii & Livii, & abolita scientia, ita ut consulentibus nihil possent respondere præter eum, Caligulam nempe, a quo pendere volebat omnia. Aliquæ editiones legunt *præter æquum*, aperto & facili sensu: cum enim Jurisconsulti Legum verbis nimium astricti injuste nonnunquam judicarent, ideo abolito Legum & Librorum usu volebat singulis de jure consulentibus responderi ex æquo & bono missis ambagibus & intricatis Legum & Jurisconsultorum Formulis: quod postea fecit Claudius, ut infra in Claudio cap. 14. Hotomannus in Observationibus suis emendat *eccum*: hoc est, Non possent consulti hiscere verbum, sed duntaxat eccum Principem, scilicet cujus unius voluntas requirenda foret, non vero Legum sanctiones quas abolevisset. Torrentius interpungit post vocem *possint*, & legit, *præterea vetera familiarum insignia*, &c. quæ certe omnia corruptum probant locum; sed deficiente codicum auctoritate, forsan non restituunt.

CAPUT XXXV.

VETERA familiarum insignia nobilissimo cuique ademit: [1] Torquato torquem: [2] Cincinnato crinem: Cn. Pompeio stirpis antiquæ, [3] Magni cognomen. Ptolemæum, de quo [4] retuli, & accersitum e regno, & exceptum honorifice, non alia de caussa repente percussit, quam quod edente se munus, ingressum spectacula, convertisse hominum oculos fulgore [5] purpureæ abollæ animadvertit. Pulcros & comatos, quoties sibi occurrerent, occipitio raso deturpabat. Erat Esius Proculus patre [6] primipilari, ob egregiam corporis amplitudinem & speciem *Colosseros* dictus. Hunc e spectaculis detractum repente & in harenam deductum, [7] Threci, & mox [8] hoplomacho [9] comparavit: bisque victorem constringi sine mora jussit: & pannis obsitum vicatim circumduci, ac mulieribus ostendi, deinde jugulari. Nullus denique tam abjectæ conditionis, tamque extremæ sortis fuit, cujus non commodis obtrectaret. [10] Nemorensi Regi, quod multos jam annos potiretur Sacerdotio, validiorem adversarium subornavit. Cum quodam die muneris, [11] essedario Porio, ob prosperam pugnam servum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se proripuit e spectaculis, ut calcata lacinia togæ, præceps per gradus iret indignabundus, & clamitans, *Dominum gentium populum ex re levissima plus honoris gladiatori tribuentem, quam consecratis principibus, aut præsenti sibi.*

NOTÆ.

(1) *Torquato torquem.*) Augusti cap. 43. Id quoque Asprenati concessum, ut & nomen Torquati sibi vindicaret. De antiqua tamen Manliorum gente locutum verosimilius est. Colligi posse videtur ex hoc loco gentem hanc non tantum nomine *Torquati* distinctam fuisse, sed etiam vero torque, quem insigne gereret, quemadmodum Cincinnati crinem in cincinnos tortum.

(2) *Cincinnato.*) Huic similiter gentile

fuerat capillitium hoc modo effingere: quomodo & Neronibus illud pone occipitium summittere, ut lib. cap. 68.

(3) *Magni cognomen.*) Quod Pompeius suis sibi victoriis pepererat. Alii Syllam cum exercitu venientem, alii victam Africam, alii superatum Mithridatem, id ei cognominis dedisse suspicantur. Probabilius qui ex Mithridate victo, quoniam & hic Magnus dictus est, & innuit Cæsar ipse apud Appianum, ut supra in Julio ad cap. 35. notatum est.

(4) *Retuli.*) Supra cap. 26.

(5) *Purpureæ abollæ.*) Hujus vestimenti duplex genus fuisse ex eo colligere est, quod hominibus admodum diversis aptetur, Philosophis & Militibus. De his diserte affirmat Nonius cap. 14. De illis Juvenalis Sat. 3. vers. 115. Id fuit discriminis, quod minori abolla Milites uterentur, quam Philosophi aliique; sed omnibus duplex erat & suffulta vestis.

(6) *Primipilari.*) Ad cap. 31. Tiberii.

(7) *Threci.*) Vulgati legunt *Thraci*. Intellige vel de gladiatore, qui genere Thrax esset, vel, quod verosimilius est, Thracum armis & more pugnaret. Videsis Lipsium lib. 2. Saturnal. cap. 9.

(8) *Hoplomacho.*) Gladiatori qui pugnaret armis instructus, qualia habentur in legitimis præliis. Hos parum a Mirmillonibus diversos fuisse innuit Lipsius lib. 2. Saturnal. cap. 11. de quo ad cap. 32.

(9) *Comparavit.*) Hoc est, composuit, commisit. Pro *Colosseros* legunt alii *Colosseos* vel *Colosseus*, ut infra Vesp. cap. 23.

(10) *Nemorensi Regi.*) Alii *nemeressi*, alii *nemoresi*. De Nemorensi agro, supra in Julio ad cap. 46. Ibi barbarico Scytharum more institutum erat, ut qui victimam, quam fugitivus quidam vir gladium tenens & undique circumspectans tuebatur, mactasset, is Sacerdos Dianæ fieret, quem & Regis nomine appellatum significat Ovid. 3. Fast. de hoc loquens:

Regna tenent fortes manibus, &c. Vide & Strabonem lib. 5.

(11) *Essedario.*) Essedarios gladiatoribus annumerat Lipsius 2. Saturnal. cap. 12. qui ex essedo pugnabant: unde & desiluisse nonnumquam & pedibus pugnasse existimat. Sed si gladiator ille ordinarius erat & servus ipse, quo igitur jure servum, qui sibi verosimiliter auriga erat, manumisit?

CAPUT XXXVI.

PUDICITIÆ neque suæ, neque alienæ pepercit. M. Lepidum, Mnesterem (1) pantomimum, quosdam obsides dilexisse fertur, commercio mutui stupri. Valerius Catulus consulari familia juvenis, stupratum a se, ac latera sibi contubernio ejus defessa, etiam vociferatus est. Super (2) sororum incesta, & notissimum prostitutæ Pyrallidis amorem, non temere ulla illustriore fœmina abstinuit: quas plerumque cum maritis ad cœnam vocatas, præterque pedes suos transeuntes, diligenter, ac lente, mercantium more considerabat: etiam faciem manu allevans, si quæ pudore submitterent. Quoties deinde libuisset, egressus triclinio, cum maxime placitam sevocasset, paullo post recentibus adhuc lasciviæ notis reversus vel laudabat palam, vel vituperabat; singula enumerans bona malave corporis atque concubitus. Quibusdam absentium maritorum nomine, repudium ipse misit, jussitque in (3) Acta referri.

NOTÆ.

(1) *Pantomimus.*) Quid sit, in Augusto ad cap. 45.

(2) *Sororum incesta.*) Supra cap. 24.

(3) *In Acta referri.*) Quid hoc sit, in Julio ad cap. 20. & alibi.

CA-

CAPUT XXXVII.

(1) NEPOTINIS sumtibus omnium prodigorum ingenia superavit, commentus novum balnearum usum, portentosissima genera ciborum, atque (2) cœnarum: ut (3) calidis frigidisque unguentis lavaretur: pretiosissimas margaritas (4) aceto liquefactas sorberet: convivis ex auro panes & opsonia apponeret: *Aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.* Quin & nummos non mediocris summæ e fastigio (5) basilicæ Juliæ, per aliquot dies sparsit in plebem. Fabricavit & de (6) cedris Liburnicas, gemmatis puppibus, versicoloribus velis, magna thermarum & porticuum & tricliniorum laxitate, magnaque etiam vitium & pomiferarum arborum varietate: quibus discumbens de die inter choros ac symphonias, litora Campaniæ peragraret. In exstructionibus (7) prætoriorum atque villarum omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat quam quod posse effici negaretur. Et jactæ itaque (8) moles infesto ac profundo mari, excisæ rupes durissimi silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium juga, incredibili quidem celeritate, cum moræ culpa capite lueretur. Ac ne singula enumerem, immensas opes totumque illud Tiberii Cæsaris, vicies ac (9) septies millies HS. non toto vertente anno absumpsit.

NOTÆ.

(1) *Nepotinis.*) Hoc est, luxuriosis & immodicis profusionibus: nepos enim etiam pro perdito & dissoluto sumitur. Alii legunt *nepotatus*; quod & potest: Veteres enim *nepotari* dixerunt pro luxuriose vivere. Quanti illi fuerint, hinc collige, quod centies HS. cœnavit uno die, hoc est 437500. lib.

(2) *Cœnarum.*) De his plura apud Senecam lib. de Consolat. ad Helviam cap. 9.

(3) *Calidis frigidisve unguentis.*) Ita ut solium balneare, de quo ad Aug. cap. 82. unguentis temperaret, quorum ingens pretium erat, ut ex Plinii lib. 13. cap. 3. ubi hæc graphice describuntur, colligere est.

(4) *Aceto liquefactas.*) Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 17. idem factum narrat a Cleopatra, quæ sponsione Antonium provocarat posse in unam cœnam insumi sestertiûm centies.

(5) *Basilicæ Juliæ.*) Quam Julius Cæsar ædificandam curaverat, cujus meminit Plinius lib. 2. Epist. ultima, ubi Judicia peragi solita innuit. Alii eamdem esse putant cum Basilica Caii & Lucii, de qua in Augusto cap. 29.

(6) *De cedris Liburnicas.*) Quid hæ essent, supra Augusti cap. 17. Cedrum lignum esse pretiosissimum inde colligas, quod huic, auctore Plinio libro 13. cap. 5. competat æternitas: *Itaque simulacra deorum ex eo factitarunt.* Et lib. 16. cap. 40. cariem vetustatemque non sentit: hinc Ephesinæ Dianæ Templum ea materia tectum. Turnebus lib. 22. cap. 30. ex bonorum, ut ait, Librorum testimonio legit *deceris*, quasi δεκήρεις, hoc est *decemremes*, quales ab Ægypti & Macedoniæ Regibus fabricatas memorat Athenæus: quod & optime convenit amplitudini illi qua esse debuerunt, ut tot ac tanta caperent: nisi si satius sit dicere amplitudinem satis significatam ex positione rerum contentarum, & materiæ dignitatem insuper annotasse, ut nepotinos sumptus undique probaret.

(7) *Prætoriorum.*) Villarum magnificarum. In Augusto cap. 72. & Tib. cap. 39.

(8) *Moles.*) Magnas jam ante fuisse testis est Horatius Ode 1. lib. 3.

Contracta pisces æquora sentiunt
Jactis in altum molibus, &c.

& Ode 18. lib. 2. &c.

(9) *Millies septies.*) 3062500. lib.

CAPUT XXXVIII.

EXhaustus igitur atque egens, ad rapinas convertit animum, vario & exquisitissimo calumniarum & [1] auctionum & vectigalium genere. Negabat jure civitatem Romanam usurpare eos, quorum majores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent. Neque enim intelligi debere [2] *posteros* ultra hunc gradum. Prolataque Divinorum Julii & Augusti [3] diplomata, ut vetera & obsoleta [4] deflebat. Arguebat & perperam editos [5] census, quibus postea quacumque de caussa quidquam incrementi accessisset. [a] Testamenta [6] primipilarium, qui ab initio principatus Tiberii, neque illum, neque se heredem reliquissent, ut ingrata rescidit. Item cæterorum, ut irrita & vana, quoscumque quis diceret herede Cæsare mori destinasse. Quo metu injecto, cum jam & ab [7] ignotis inter familiares, & a parentibus inter liberos palam heres nuncuparetur, derisores vocabat: quod post nuncupationem vivere perseverarent, & multis venenatas [8] macteas misit. Cognoscebat autem de talibus caussis, taxato prius modo summæ, ad [9] quem conficiendum consideret, confecto demum excitabatur. Ac ne paullulum quidem moræ patiens, super quadraginta reos quondam ex diversis criminibus una sententia condemnavit, gloriatusque est expergefactæ somno Cæsoniæ, *quantum egisset*, *dum ea* [10] *meridiaret*. Auctione proposita, [11] reliquias omnium spectaculorum subjecit, & venditavit: exquirens per se pretia, & usque eo extendens, ut quidam immenso coacti quædam emere, ac bonis exuti venas sibi inciderent. Nota res est, Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Caio præconem, ne prætorium virum crebro capitis motu [12] nutantem sibi præteriret: nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores HS. [13] nonagies ignoranti addicerentur.

INTERPRETATIO.

(a) *Infirmavit Testamenta primipilarium, qui ab initio Principatus Tiberii neque Tiberium, neque se heredem reliquissent. Insuper* rescidit *ut irrita & vana* Testamenta *aliorum* omnium *quicumque dicerentur ab aliquo designasse heredem Cæsarem.*

NOTÆ.

(1) *Auctionum.*) Vide supra ad cap. 16.

(2) *Posteros ultra hunc gradum.*) Cum e contra a Jurisconsultis posterorum nomine censeantur quicumque descendentes. Et Paulus Jurisconsultus Leg. 10. §. 7. ff. de grad. Affinit. ait, *Liberi usque ad trinepotem, ultra hos posteriores vocantur.* Et a Grammaticis posteri dicuntur quicumque post aliorum ætatem nascuntur.

(3) *Diplomata.*) Quid sint, supra ad cap. 50. Aug.

(4) *Deflebat.*) Quidam legunt *delebat*, sed nullo codice freti. *Deflebat* autem, hoc est mimica quadam commiseratione diplomata illa eludebat, nimiam in eis vetustatem causatus.

(5) *Census.*) Quantum quisque in bonis haberet, censu profiteri debebat, ni vel ærarius fieri, vel ipsum & omnia sua bona vænire vellet. Ideo Caligula eos, qui bona post censionem auxerant, fallaciæ in profitendo censu arguit, ut inde sibi daretur occasio illorum facultates invadendi. Casaubonus legit, *arguebat perperam editi census.* Bene.

(6) *Pri-*

(6) *Primipilarium.*) De his Tib. cap. 37. Ideo autem illorum expetita Testamenta, quod præcipua ad eos militiæ commoda pervenirent, inter quæ non leve istud fuit, quod milites condendo Testamento commilitonibus, ac præsertim primipilis suis relinquebant.

(7) *Ignotis.*) Quod numquam Augustus facere sustinuerat. Aug. cap. *66.*

(8) *Matteas.*) Cibi genus delicatissimi, ultimumque ac lautissimum ferculum. *ματτύη* dicitur Athenæo lib. 14. & pro omni pretioso edulio sumitur: unde *ματτυάζειν* proverbio dictum de iis, qui lautius vivunt. Martialis lib. 10. Epig. 59. Græcam originem secutus dixit *Mattya*:

Ex omni posita est instructa macello
Cœna tibi, sed te mattya sola juvant.

(9) *Ad quem conficiendum.*) Summæ scilicet. Alii legunt *ad quam faciendam*: alii *conficiendam*, hoc est *summam*.

(10) *Meridiaret.*) Somnum meridianum caperet. Cicero 2. de divinatione: *Nunc & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus antea uti non consueveram.* Quod *diem dividere* & *diffindere* dicebant.

(11) *Reliquias.*) Apparatus & instrumenti, de quo in Julio ad cap. 10. cujus partem fecisse etiam gladiatores superstites, patet ex hoc loco.

(12) *Nutantem.*) Jocus est ex similitudine actionis; qui enim dormitat, quandoque caput nutat, ut & qui assentitur nutu significat assensum. Unde Caligula simulans Saturninum illum caput nutare, ut præconi innueret se velle emere hunc, admonuit, quo ei magno addiceret.

(13) *Nonagies.*) 393750. lib.

CAPUT XXXIX.

In Gallia quoque, cum damnatarum sororum ornamenta, & supellectilem, & servos, atque etiam liberos, immensis pretiis vendidisset; invitatus lucro, quidquid [1] instrumenti [2] veteris aulæ erat, ab urbe repetiit; comprehensis ad deportandum meritoriis quoque vehiculis, & [3] pistrinensibus jumentis: adeo ut [4] panis Romæ sæpe deficeret, & litigatorum plerique, quod occurrere absentes ad [5] vadimonium [6] non possent, caussa caderent. Cui instrumento [7] distrahendo nihil non fraudis ac lenocinii adhibuit: modo avaritiæ singulos increpans, & *quod non puderet eos locupletiores esse, quam se*: modo pœnitentiam simulans, quod principalium rerum privatis copiam faceret. Compererat provincialem locupletem [8] ducenta HS. numerasse [9] vocatoribus, ut per fallaciam convivio interponeretur, nec tulerat moleste, tam magno æstimari honorem cœnæ suæ. Huic postero die sedenti in auctione misit, qui nescio quid frivoli [10] ducentis millibus traderet, diceretque, *cœnaturum apud Cæsarem*, [11] *vocatu ipsius.*

NOTÆ.

(1) *Instrumenti.*) Hoc nomine intelligitur quidquid ad instruendum aliquid conducit. Hinc apud Jurisconsultos instrumenta fundi, domus, balnearum, &c.

(2) *Veteris aulæ.*) Quam instruxerant Augustus & Tiberius. Idem de Antonino Philosopho Capitolinus refert, sed longe diversa de caussa, exhausto nempe bellis, non cœnis, ærario.

(3) *Pistrinensibus.*) Quid sint, jam supra in Julio ad cap. 31.

(4) *Panis deficeret.*) Jumentorum defectu nec panis ferebatur ex vicinis urbi locis, & ipsa opera pistoria cessabant.

(5) *Vadimonium.*) Vox hæc non modo significat sponsionem sistendi se judicio, sed & constitutum diem, quo quis sistere se debeat, & qui sistebant se, ii *vadimonium obire*, seu *ad vadimonium occurrere* dicebantur: qui vero aberant, *vadimonium deserere.*

(6) *Non possent.*) Defectu vehiculorum meritoriorum aliorumque ejusmodi quæ conficien-

ficiendis celerius itineribus conducunt.

(7) *Distrahendo.*) Hoc est alienando, vendendo, &c.

(8) *Ducenta sestertia.*) 8650. lib.

(9) *Vocatoribus.*) Ii erant quibus erat curæ convivas ad cœnam Principis vocare, qui mercede accepta subdititios sæpe & ignobiles quosdam inserebant. Erant & in opulentiorum familia: unde Catullus Epig. 48.

Quærunt in triviis vocationes.

& Martialis lib. 7. Epist. 87.

Jam dices mihi, Vapulet vocator.

(10) *Ducentis millibus.*) Sestertiûm scilicet, quæ eadem est summa quam vocatoribus dederat: unde patet sestertia singula, mille sestertios valuisse, ut in Julio ad cap. 25. notatum.

(11) *Vocatu.*) Quod & honorificentius erat quam ab ipsis vocatoribus invitari.

CAPUT XL.

Vectigalia nova atque inaudita, primum per publicanos, deinde quia lucrum exuberabat, per Centuriones Tribunosque prætorianos exercuit; nullo rerum aut hominum genere omisso, cui non tributi aliquid imponeret. Pro eduliis, quæ tota urbe venirent, certum statumque exigebatur. Pro litibus atque judiciis ubicumque conceptis quadragesima summæ, de qua litigaretur: nec sine pœna, si quis composuisse vel donasse negotium convinceretur. Ex gerulorum diurnis quæstibus pars octava, (1) ex capturis prostitutarum quantum quæque uno concubitu mereret. Additumque ad caput legis, ut (2) tenerentur publico & quæ meretricium & qui (3) lenocinium fecissent: necnon & (4) matrimonia obnoxia essent.

NOTÆ.

(1) *Capturis.*) Ita & Seneca vocem hanc usurpat pro mercede ejusmodi fœminis rependenda, lib. 1. contr. 2. ubi de Sacerdote prostituta sermo est, *pretia stupri accepisti, & manus, quæ diis datura erat sacra, capturas tulit.* Quod tributi sordidum genus nec ante Caligulam ignotum fuit Græcis, nec Romanis post illum, &c.

(2) *Tenerentur publico.*) Vectigali isto. Ubi Gronovius delet *ad*, legitque *additum caput legis*, sensu aperto.

(3) *Lenocinium.*) Hoc exercere dicitur, qui quæstuaria habet mancipia. De quo in Tiberio ad cap. 35.

(4) *Matrimonia obnoxia.*) Id est quæ in matrimonio turpiter viverent, aut ante vixissent, a tributo illo immunes non erant. Quis enim super hoc loco Torrentium & Casaubonum audiat?

CAPUT XLI.

Hujusmodi vectigalibus indictis, neque (1) propositis, cum per ignorantiam scripturæ multa (2) commissa fierent, tandem flagitante Pop. Rom. proposuit quidem legem: sed & minutissimis literis, & angustissimo loco: uti ne cui describere liceret. Ac ne quod non (3) manubiarum genus experiretur, lupanar in palatio constituit: distinctisque & instructis pro loci dignitate compluribus (4) cellis, in quibus matronæ ingenuique starent. Misit circum fora & basilicas (5) nomenculatores ad invitandos in libidinem juvenes senesque: præbita advenientibus (6) pecunia fenebris, appositique qui nomina palam subnotarent, quasi adjuvantium Cæsaris reditus. Ac ne ex lusu quidem aleæ (7) compendium spernens, plus mendacio atque etiam perjurio lucrabatur. Et quondam proximo collusori, demandata vice sua, progressus in atrium domus, cum

cum prætereuntes duos Equites Rom. locupletes sine mora corripi, confiscarique jussisset, exsultans rediit, gloriansque numquam se prosperiore alea usum.

NOTÆ.

(1) *Propositis.*) Publice scilicet: quo pacto edicta proponebantur in celeberrimo urbis loco, ut Populo cognoscendi potestas esset, ut Aug. cap. 53. notatum, & alibi.

(2) *Commissa.*) Apud Jurisconsultos ea sunt quæ cadunt in commissum; hoc est, quæ fisco debentur, quia quid factum aut non factum est, quod & confiscare dixit Budæus in Annot. Cicero tertia Verrina: *Est in eo Testamento, quo ille heres esset, scriptum, ut statuas in palæstra deberet ponere: Faciemus ut palæstritæ negent esse positas: petant hereditatem, quod eam palæstræ commisisse dicant.* Apud Jurisconsultos passim.

(3) *Manubiarum.*) Quasi bona civium essent prædæ hostiles; id enim significat vox *manubiæ*, in Julio ad cap. 26.

(4) *Cellis.*) Meretriciis, quibus & tituli meretricum nempe nomina inscribebantur. Juvenalis Sat. 6.

Titulum mentita Lyciscæ.

& Martialis lib. 11. Epig. 46.

Intrasti quoties inscriptæ limina cellæ.

(5) *Nomenculatores.*) Qui suo quemque nomine invitarent, supra in Augusto ad cap. 19.

(6) *Pecunia fenebris.*) Sic ex duobus MSS. Torrentius vulgatique. Præbebant pecuniam fenebrem advenientibus, quam hi ad meretrices palatinas deferrent, & hoc pacto vectigal Imperatoris augerent.

(7) *Compendium.*) Lucrum, cui opponitur dispendium.

CAPUT XLII.

(1) FILIA vero nata, paupertatem, nec jam imperatoria modo, sed & patria conquerens onera, collationes in alimoniam atque dotem puellæ recepit. Edixit & (2) strenas ineunte anno se recepturum; stetitque in vestibulo ædium Kalend. Januariis ad captandas stipes, quas plenis ante eum manibus ac sinu omnis generis turba fundebat. Novissime contrectandæ pecuniæ cupidine incensus, sæpe super immensos (3) aureorum acervos patentissimo diffusos loco, & nudis pedibus spatiatus, & toto corpore aliquandiu (4) volutatus est.

NOTÆ.

(1) *Filia.*) Supra cap. 25. ex Cæsonia.

(2) *Strenas.*) Ad Aug. cap. 57. & Tib. cap. 34.

(3) *Aureorum.*) Quanti valerent, infra ad cap. 4. Othonis.

(4) *Volutatus.*) Skildius in Salmasii codice *voluptatus* legit; unde *voluptarii* & *voluptarius* dictum autumat.

CAPUT XLIII.

MILITIAM resque bellicas semel attigit, neque ex destinato, sed cum ad visendum nemus flumenque (1) Clitumni (2) Mævaniam processisset, admonitus de supplendo numero (3) Batavorum, quos circa se habebat, expeditionis Germanicæ (4) impetum cepit: neque distulit, sed (5) legionibus & auxiliis undique excitis, delectibus ubique acerbissime actis, contracto & omnis generis commeatu quantum numquam alius, iter ingressus est: confecitque modo tam festinanter & rapide, ut prætorianæ cohortes contra morem signa jumentis imponere, & ita sub-

subsequi cogerentur: interdum adeo segniter & delicate, ut [6] octophoro veheretur, atque a propinquarum urbium plebe verri sibi vias, & conspergi propter pulverem exigeret.

N O T Æ.

(1) *Clitumni.*) Clitumnus hodie *Levene* juxta Ferrarium. Antiquis non aperte convenit; Plinius enim *In Phalisco*, inquit, *Clitumni amnis aqua pota boves candidos facit*. Dio Umbriæ fontem esse dicit. Sed hæ regiones vicinæ. Propertius lib. 2. Eleg. 15. hujus meminit.

(2) *Mevania.*) Hodie *Bevagna*, Umbriæ, hoc est Ducatus Spoletani civitas, Propertii patria.

(3) *Batavorum.*) Ii quondam, ut hodie Helvetii, Principum etiam in remotissimis regionibus custodiæ commissi, sæpe pro Germanis, ac vicissim usurpati promiscue. Ante ipsos Hispani, ut de Julio Cæsare supra in ejus vita cap. 86. & de Germanis, cap. 49. in Aug. Unde colligere est, Principibus Romanis duplicem fuisse custodiam, Prætorianorum scilicet, de quibus supra in Augusto cap. 99. & Tib. 37. &c. ac Germanorum. Hos & in remotissimis regionibus id quoque muneris obiisse colligas ex Josepho lib. 17. Antiquit. Herodi enim Germanos custodes fuisse narrat.

(4) *Impetum cepit.*) Quo modo loquendi etiam Augustus usus. Cap. 42. in Aug.

(5) *Legionibus.*) Legiones Romanis constabant, auxilia sociis. Jam supra.

(6) *Octophoro.*) Lectica octo servorum gestata cervicibus, qua non nisi molles aut ægri gestabantur. Martialis lib. 6. Epig. 84.

Octophoro sanus portatur, Avite, Philippus.
Hunc tu si sanum credis, Avite, furis.

CAPUT XLIV.

POSTQUAM castra attigit, ut se acrem & severum ducem ostenderet, Legatos, qui [1] auxilia serius ex diversis locis adduxerant, cum ignominia dimisit. At in exercitu recensendo, plerisque centurionum [2] maturis jam, & nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent dies, primos [3] pilos ademit, caussatus senium cujusque & imbecillitatem: cæterorum increpita cupiditate, commoda emeritæ militiæ [4] ad sex millium summam rescidit. Nihil autem amplius quam Adminio Cinobellini [5] Britannorum Regis filio, qui pulsus a patre, cum exigua manu transfugerat, in deditionem recepto: quasi universa tradita insula, magnificas Romam literas misit: monitis [6] speculatoribus ut [7] vehiculo ad Forum usque & Curiam pertenderent, nec nisi in [8] æde Martis, ac frequente Senatu, Coss. traderent.

N O T Æ.

(1) *Auxilia.*) Hic innuitur mos qui, stante Republica, obtinebat. Consules enim, ut patet ex Polybio lib. 6. indicto Romæ delectu, edicebant Præfectis sociarum in Italia civitatum, a quibus arcessenda putabant auxilia, ut ea pararent, indicentes numerum, tempusque ac locum in quem convenire oporteret. De quo fuse & docte Lipsius lib. 1. de Militia Dialog. 7.

(2) *Maturis.*) Alii *emeritis*, longe melius & apertiore sensu, ut nempe aliis, qui jam erant emeriti, hoc est, qui stipendia impleverant: aliis qui brevi impleturi erant, pilos adimeret, lucrum inde captans, ut Tiberii cap. 48.

(3) *Pilos.*) Hoc est, primi centurionatus dignitatem, super quo quædam annotata ad cap. 37. Tib.

(4) *Ad sex millium.*) Hoc est 262. lib. 10. s. Beroaldus legebat *sexcentorum millium*: quod neque credibile est, tum quod ipsorum equitum census non nisi quadringen-

gentorum erat, ut in Julio ad cap. 39. tum quod de reductione facta loquitur, ac proinde majora fuisse ponit, aliis imperantibus commoda: neque cum historia cohæret. Dio enim lib. 55. Prætorianis post peracta sexdecim stipendia quinque millia drachmarum assignat, hoc est viginti sestertiorum millia, drachma quippe idem est cum denario; qui quatuor sestertiis æquivalet, (ut supra in Julio ad cap. 4. & 26. notatum est) reliquis vero post decem annorum militiam tria millia drachmarum, hoc est duodecim sestertiûm. Nostro igitur ævo Prætorianorum summa fuerit 875. lib. cæterorum 525. lib. De commodis & præmiis militiæ, quid differant, videsis ad cap. 24. & 49. Aug.

(5) *Britannorum.*) Beroaldus legit *Batavorum* auctoritate Orosii, qui dicit Caligulam peragrata viribus otiosis tota Gallia, in ora Oceani circa Britanniæ conspectum constitisse, & filium illum Regis, qui a patre pulsus cum paucis oberrabat, in deditionem acceptum. Vero quidem similiter si accedat codicum auctoritas. Certe supra cap. 19. Suetonius ex vulgi rumore retulit Britanniæ tunc temporis imminere Caligulam, & adhuc infra Claud. cap. 17.

(6) *Speculatoribus.*) Vulgatæ editiones *monitis sæpe latoribus*, errore, ut patet facili. Erat una speculatorum cohors, ex qua eligebantur milites ferendis literis. De Speculatoribus non nihil supra cap. 32. &c.

(7) *Vehiculo.*) Augustus disposuerat vehicula singulis itineribus. In Aug. cap. 49.

(8) *Æde Martis.*) In qua de bellis triumphisque consulendum Senatum sanxerat Augustus. Cap. 29. Aug.

CAPUT XLV.

MOx deficiente belli materia, paucos [1] de custodia Germanos trajici, occulique trans Rhenum jussit: ac sibi post prandium, quam tumultuosissime adesse hostem nuntiari. Quo facto, proripuit se cum amicis & parte equitum prætorianorum in proximam silvam: truncatisque arboribus, & in modum [2] tropæorum adornatis, [3] ad lumina reversus, eorum quidem qui secuti non essent, timiditatem & ignaviam corripuit: comites autem & participes victoriæ, novo genere ac nomine coronarum donavit, quas distinctas Solis ac Lunæ siderumque specie, [4] *exploratorias* appellavit. Rursus obsides quosdam abductos e [5] literario ludo, clamque præmissos, deserto repente convivio cum equitatu insecutus, veluti profugos ac reprehensos in catenis reduxit: in hoc quoque [6] mimo præter modum intemperans. Repetita cœna renunciantes [7] coactum agmen, sicut erant, loricatos ad discumbendum adhortatus est. Monuit etiam notissimo Virgilii versu, *Durarent, secundisque se rebus* [8] *servarent*. Atque inter hæc absentem Senatum populumque gravissimo objurgavit edicto, quod *Cæsare præliante, & tantis discriminibus objecto,* [9] *intempestiva convivia, circum, & theatra & amœnos secessus celebrarent*.

N O T Æ.

(1) *De custodia Germanos.*) Paulo supra ad cap. 43.

(2) *Tropæorum.*) Quid sint, in Julio ad cap. 11.

(3) *Ad lumina.*) Vel refer ad pompam qua victores excipiebantur, quali supra cap. 13. vel intellige, quasi ad noctem dimicatio protracta fuisset, & ad lumina revertendum. Quomodo Jul. cap. 31.

(4) *Exploratorias.*) Quasi propter exploratos hostes datas, quemadmodum civicæ propter cives servatos.

(5) *Literario ludo.*) Schola, quam frequentabant illi obsides. Videsis in Julio ad cap. 26. & infra Grammat. & Rhet. 4.

(6) *Mimo.*) Sic ex libris Turnebus & Casaubonus emendarunt. Alii legebant *nimio*.

(7) *Coactum agmen.*) Cum enim ille præ-

ceps e convivio sese proripuisset, hi agmen coëgerant quasi auxilio secuturum.

(8) *Servarent.*) Siquidem expeditione peracta, jam nihil opus erat illorum opera. Notus porro lib. 1. Æneid. versus:

Durate & vosmet rebus servate secundis.

(9) *Intempestiva.*) Tempestiva æque ac intempestiva convivia vitio dabantur. Illa legitimam cœnandi horam præveniebant, hæc sequebantur: Illa de die ante nonam vel decimam horam, hæc in multam noctem. Seneca lib. 2. de Ira cap. 28. *Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt. Inde est quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat.* Hinc Catullus Epig. 48.

Vos convivia lauta sumptuose
De die facitis, &c.

Cicero pro Muræna *intempestivi convivii, amœni loci, multarum deliciarum comes extrema saltatio.* Q. Curtius lib. 6. *Intempestiva convivia & perpotandi pervigilandique insana dulcedo*, &c. Salmasius ad Vopiscum ea non distinguenda contendit, quin & intempestiva nulla esse in libris veterum, nisi errore librariorum.

CAPUT XLVI.

POSTREMO, quasi perpetraturus bellum, directa acie in litore Oceani, ac (1) ballistis machinisque dispositis, nemine gnaro aut opinante quidnam cœpturus esset, repente ut conchas legerent, galeasque & sinus replerent, imperavit: *spolia Oceani* vocans, (2) *Capitolio Palatioque debita.* Et in indicium victoriæ altissimam (3) turrem excitavit: ex qua, ut ex (4) Pharo, noctibus ad regendos navium cursus, ignes emicarent: pronuntiatoque militi (5) donativo, centenis viritim (6) denariis, quasi omne exemplum liberalitatis supergressus: *Abite*, inquit, *læti, abite locupletes.*

NOTÆ.

(1) *Ballistis.*) Tormenta erant bellica, quibus saxa & spicula mittebantur, quæ Vegetius libro 4. cuncta penetrasse refert, si apte temperata forent. Has descripsit Marcellinus libro 23. Ballistas a machinis non obscure distinguit hoc loco Suetonius. Lipsius in libris Poliorcetic. machinas esse censet, non quibus missilia jactarentur, sed quibus millites vel operirentur vel uterentur, ut vinea, pluteus, vectis, &c.

(2) *Capitolio Palatioque.*) Quæ ponte junxerat. Supra cap. 22.

(3) *Turrem.*) In Batavia binis ab urbe Lugdunensi milliariis. Videbatur olim turris quam *Britannicam* appellabant. Skildius loci indigena suspicatur eamdem esse de qua hîc sermo est; sed non affirmat quippe deficientibus antiquorum monumentis, & mutata propter maris violentiam locorum facie; ejus enim ruinas Oceanus abscondit. Sed longe aliter Cluverius libro 2. Germ. antiq. cap. 36. prope Bononiam nostram collocat.

(4) *Pharo.*) In Tiberio cap. 74.

(5) *Donativum.*) Donativum militibus, congiarium civibus dabatur. In Julio ad cap. 27.

(6) *Centenis denariis.*) Singuli quatuor sestertios valebant, ut in Julio ad cap. 4. Hinc summa fuit 17. lib. 10. s.

CAPUT XLVII.

CONVERSUS hinc ad curam triumphi, præter captivos & transfugas barbaros, Galliarum quoque procerissimum quemque, &, ut ipse dicebat, (1) *ἀξιοθριάμβευτον*, ac nonnullos ex Principibus legit ac seposuit ad pompam: coëgitque non tantum (2) rutilare & (3) submittere comam, sed & sermonem Germanicum addiscere, & (4) nomina barbarica ferre. Præcepit etiam triremes, quibus introierat Oceanum, ma-

magna ex parte itinere terrestri Romam devehi. Scripsit & [5] procuratoribus, *Triumphum appararent quam minima summa; sed quantus numquam alius fuisset, quando in omnium hominum bona* [6] *jus haberent.*

NOTÆ.

(1) ἀξιοθριάμβευτον.) Triumpho dignissimum.

(2) *Rutilare comam.*) Plinius lib. 28. cap. 12. testatur id quoque moris fuisse apud Gallos, sed magis apud Germanos ac viros præsertim, ad quod sapone utebantur. Confirmat Tacitus rutilas eorum comas, & procera fuisse corpora narrans. Hinc Juvenalis Sat. 13.

Cærula quis stupuit Germani lumina, flavam
Cæsariem & madido torquentem cornua cirro.

Romanis quoque id in usu, sed e contrario fœminis potius quam viris. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. eas cinere rutilasse crines refert: qui modus a Germanorum non diversus, sapo quippe ex cinere & sevo conficitur. Tanta postmodum cura fuit flaventium capillorum, ut Imperatores capiti respergerent auri ramenta, ut de Vero narrat Capitolinus, de Commodo Lampridius, de Gallieno Trebellius. Quin & hoc modo ornatos legas pueros Salomonis currus conscendentes, apud Josephum lib. 8. Antiquit. cap. 2.

(3) *Summittere.*) Prolixiorem alere ex more Germanorum, quorum flavus color, quem rufum appellat Seneca lib. 3. de Ira, sic placuit fœminis, ut illorum comas redimerent quæ sibi chorymbium, de quo ad cap. 11. supra, adornabant. Ovidius ad puellam suam:

Jam tibi captivos mittit Germania crines,
Culta triumphatæ munere gentis eris.

Martialis Epig. 69. lib. 5. &c.

(4) *Barbarica nomina.*) Indicat elegantiora fuisse Gallorum nomina, Germanorum asperiora, qualia Plautus de Persis loquens in Captivis, *contortiplicata* appellat.

(5) *Procuratoribus.*) Qui Principis absentis negotia curabant, Procuratores Cæsaris dicti, de quorum officio titulus est in libris Digestorum. Infra ad cap. 12. in Claud.

(6) *Haberent.*) Alii *haberet.*

CAPUT XLVIII.

PRIUSQUAM Provincia decederet, consilium iniit nefandæ atrocitatis, legiones quæ post excessum Augusti seditionem olim moverant, contrucidandi: quod & patrem suum Germanicum ducem, & se infantem tunc [1] obsedissent. Vixque a tam præcipiti cogitatione revocatus, inhiberi nullo potuit modo quin [2] decimare velle perseveraret. Vocatas itaque ad concionem inermes, atque etiam gladiis dispositis, equitatu armato circumsedit. Sed cum videret, suspecta re, plerosque dilabi ad resumenda, si qua vis fieret, arma, profugit concione: confestimque urbem petiit, deflexa omni acerbitate in Senatum, cui [3] ad avertendos tantorum dedecorum rumores palam minabatur: querens inter cætera, fraudatum se justo triumpho, cum ipse paullo ante, ne quid de honoribus suis ageretur, etiam sub mortis pœna denuntiasset.

NOTÆ.

(1) *Obsedissent.*) De hac seditione, supra cap. 1. 4. & 9.

(2) *Decimare.*) Decimum quemque supplicio afficere. In Aug. ad cap. 24.

(3) *Ad avertendos.*) Quasi dedecus illud amoliri potuisset, si in Senatum sæviret. Legebant *animadvertendos:* emendavit Sabellicus.

CAPUT XLIX.

ADitus ergo in itinere a Legatis (1) amplissimi ordinis, ut maturaret orantibus, quam maxima voce, *Veniam*, inquit, *veniam*, *& hic mecum*: capulum gladii crebro verberans quo cinctus erat: (2) Edixit & *reverti se*, *sed iis tantum qui optarent equestri ordini & populo: nam se neque civem neque Principem Senatui amplius fore*. Vetuit etiam quemquam Senatorum sibi occurrere: atque omisso, vel dilato triumpho, (3) ovans urbem natali suo ingressus est: intraque quartum mensem periit, ingentia facinora ausus, & aliquanto majora moliens. Siquidem proposuerat, (4) Antium, deinde (5) Alexandriam commigrare, interempto prius utriusque ordinis electissimo quoque. Quod ne cui dubium videatur, in secretis ejus reperti sunt duo libelli, diverso titulo, alteri GLADIUS, alteri PUGIO index erat. Ambo notas & nomina continebant morti destinatorum. Inventa & arca ingens, variorum venenorum plena; quibus mox a Claudio demersis, infecta maria traduntur, non sine piscium exitio, quos enectos æstus in proxima litora ejecit.

NOTÆ.

(1) *Amplissimi.*) Senatorii scilicet.

(2) *Edixit.*) Populo significavit reditum suum scripto publice proposito, quo pacto multa populo indicata fuisse jam supra passim observare est, & notatum ad cap. 53. Augusti.

(3) *Ovans.*) De ovatione in Tiberio ad cap. 1. Natalis ejus dies pridie Calend. Septemb. Supra cap. 8.

(4) *Antium.*) Ubi natus erat. Ibidem supra.

(5) *Alexandriam.*) Quo & Julius Imperii sedem transferre destinarat. In Julio cap. 79.

CAPUT L.

STatura fuit eminenti, (1) pallido colore, corpore (2) enormi, (3) gracilitate maxima cervicis & crurum, & oculis & temporibus concavis, fronte lata & torva, capillo raro, ac circa verticem nullo, hirsutus cætera. Quare transeunte eo, (4) prospicere ex superiore parte, aut omnino quacumque de caussa (5) *capram* nominare, criminosum & exitiale habebatur. Vultum vero natura horridum ac tetrum etiam ex industria efferabat, componens ad speculum in omnem (6) terrorem ac formidinem. Valetudo ei neque animi neque corporis constitit. Puer (7) comitiali morbo vexatus: in adolescentia ita patiens laborum erat, ut tamen nonnumquam subita defectione ingredi, stare, colligere semet ac sufferre vix posset. Mentis valetudinem & ipse senserat: ac subinde de (8) secessu, deque purgando cerebro cogitavit. Creditur (9) potionatus a Cæsonia uxore, amatorio quidem medicamento, sed quod in furorem verterit. Incitabatur (10) insomnia maxime: neque enim plus quam tribus nocturnis horis quiescebat, ac ne his quidem placida quiete, sed pavida miris rerum imaginibus, ut qui inter cæteras pelagi quondam speciem colloquentem secum videre visus sit. Ideoque magna parte no-

noctis vigiliæ cubandique tædio, nunc toro residens, nunc per longissimas porticus vagus invocare identidem atque exspectare lucem consueverat.

NOTÆ.

(1) *Pallido colore.*) Seneca libro de Constantia cap. 18. de Caligula loquens, *tanta illi palloris insaniam testantis fœditas*. Quia nempe pallor hic ab atra bile. Ibi Seneca amare prorsus descriptionem ejus persequitur. Quidam legunt hîc *ex pallido*. Non male; palloris enim exuberantiam indicabit.

(2) *Enormi.*) Hoc est magno quidem, sed absque æquitate &, ut ita dicam, congruentia; nec enim omne magnum enorme est, sed quod absque norma magnum est. Tiberius contra *corpore amplo*, *membris usque ad imos pedes æqualis & congruens*. In Tib. cap. 68. & Aug. cap. 79.

(3) *Gracilitas.*) Ita & Germanicus, Supra cap. 5. Hanc dicteriis obnoxiam innuit & Seneca lib. de Constantia cap. 16.

(4) *Prospicere ex superiori parte.*) Locus hic firmat opinionem eorum, qui antiquos aperto in urbe capite fuisse contendunt. De quo non nihil in Julio ad cap. 45. & 57.

(5) *Capram nominare.*) Hoc enim trahebat in suam ignominiam propter hirsutum corpus.

(6) *Terrorem ac formidinem.*) Nam & ipse ejus vultus tormenti instar erat. Seneca lib. 3. de Ira cap. 19. de Senatoribus loquens: *Torserat per omnia quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igne, vultu suo.*

(7) *Comitiali morbo.*) Huic quoque Julius obnoxius. In Julio cap. 45.

(8) *Secessu.*) Anticyram forte: ibi enim facilius illis morbis remedium, supra ad cap. 29.

(9) *Potionatus.*) De Claudio affirmat Juvenalis Sat. 6. v. 615.

Et furere incipias, ut avunculus ille Neronis
Cui totam tremuli frontem Cæsonia pulli
Infudit, &c.

hoc est carunculam illam totam, quæ pulli recens nati fronti adhæret: de quo & Virgilius 4. Æneid. v. 515.

(10) *Insomnia.*) Quod quamquam dicitur numero singulari, longe tamen minus usitatum est. Videsis Nonium & Donatum ad Eunuchum Terentii.

CAPUT LI.

NON immerito mentis valetudini attribuerim diversissima in eodem vitia, summam confidentiam, & contra nimium metum. Nam qui Deos tantopere [1] contemneret, ad minima tonitrua & fulgura [2] connivere, caput obvolvere, ad vero majora proripere se e strato, sub lectumque [3] condere solebat. Peregrinatione quidem Siciliensi, irrisis multorum locorum miraculis, repente a Messana noctu profugit, [4] Ætnæi verticis fumo ac murmure pavefactus. Adversus Barbaros quoque minacissimus, cum trans Rhenum inter angustias densumque agmen iter [5] essedo faceret, dicente quodam, *Non mediocrem fore consternationem, sicunde hostis appareat*, equum illico conscendit: ac propere versus ad pontes, ut eos calonibus & impedimentis stipatos reperit, impatiens moræ, per manus ac super capita hominum translatus est. Mox etiam audita rebellione Germaniæ, fugam & subsidia fugæ, classes apparabat: uno [6] solatio acquiescens, [7] transmarinas certe sibi superfuturas provincias, si victores Alpium juga ut [8] Cimbri, vel etiam urbem, ut [9] Senones quondam, occuparent: unde credo percussoribus ejus postea con-

consilium natum, apud tumultuantes [10] milites ementiendi ipsum sibi manus intulisse, nuntio malæ pugnæ perterritum.

NOTÆ.

(1) *Contemneret.*) Qui se Jovi adstantem, aut inter divos fratres medium adorandum exhiberet. Supra cap. 22. & 33.

(2) *Connivere.*) Oculos minutatim occludere, quod timentium est.

(3) *Condere.*) In Augusto ad cap. 90. notatum est ex Seneca subterraneas domos metu fulminis extructas.

(4) *Ætnæi.*) Noti istius montis ignes, hodie *Montgibel* in Sicilia.

(5) *Essedo.*) Supra ad cap. 26. & Aug. cap. 76.

(6) *Solatio acquiescens.*) Tiberii cap. 31. & 56. hoc verbum cum dandi casu junxit.

(7) *Transmarinas.*) Plures codices habent *trasmarinas certe sibi*, &c. scilicet Asiam, Ægyptum, &c.

(8) *Cimbri.*) De his & de Teutonibus, in Julio ad cap. 11.

(9) *Senones.*) Qui Romam ceperunt. Historia ex Livio aliisque notissima.

(10) *Milites.*) Hæc vox non extat in quibusdam codicibus, nec male: tam enim de civibus quam de militibus intelligi potest.

CAPUT LII.

VESTITU [1] calceatuque & cætero habitu, neque patrio, neque [2] civili, ac ne virili quidem, ac denique non humano, semper usus est. Sæpe depictas gemmatasque indutus [3] pænulas, [4] manuleatus & armillatus in publicum processit: aliquando [5] sericatus, & [6] cycladatus: ac modo in [7] crepidis vel [8] cothurnis, modo in [9] speculatoria caliga, nonnumquam [10] socco muliebri: plerumque vero [11] aurea barba fulmen tenens, ac [12] fuscinam, aut [13] caduceum, Deorum insignia, atque etiam [14] Veneris cultu conspectus est. [15] Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue gestavit: interdum & Magni Alexandri [16] thoracem repetitum e [17] conditorio ejus.

NOTÆ.

(1) *Calceatu.*) De calceis in Augusto ad cap. 38. Calceatus hîc sumitur pro eo omni quod pedem involveret, sive sandalia forent, sive soleæ.

(2) *Civili.*) Quali civem decet indui. Refer igitur ad pænulas gemmatas, armillas, caligas, triumphalem ornatum. De civilitate videsis ad cap. 51. Augusti. *Patrio* autem refer ad cothurnos, qui Græcorum; *Virili* ad serica, manicas, cycladas, & soccum quæ fœminarum; *Humano* denique ad fulmen, fuscinam, caduceum, barbam auream. Sic enim Suetonius divisim & exacte probat, quæ conjunctim proposuit, qui mos ejus, ut supra notatum.

(3) *Pænulas.*) Has cum lacernis non nisi pluvio tempore aut in itinere indutas, supra notatum ad cap. 40. Augusti. Unde tales habere, minime civile fuit.

(4) *Manuleatus.*) Hoc est, indutus tunica manicas habente prolixiores, qualis Julio Cæsari, Cap. 45. in Julio, quales & fœminis solis decoras fuisse auctor est Gellius libro 7. cap. 12. quales demum videntur fuisse quas Alexander Severus in usum suum postea revocavit, & macrochæras dicit Lampridius in Alexandro Severo.

(5) *Sericatus.*) Veste serica indutus. Hujusmodi vestium duplex genus, subsericæ & holosericæ; hæ ex serico prorsus, illæ ex serico cum aliqua admixta materia simul texta. Probrosas quoque viris fuisse patet ex Taciti Annal. 2. ubi sub Tiberio prohibitum dicit, *ne vestis serica viros fœdaret*. Vopiscus in

in Aureliano testatur, hujus materiæ tantum fuisse pretium, ut serici libra, auri libra foret, ut vestes holosericas nequidem Imperatores nonnulli unquam habuerint, ut de Alexandro Lampridius, & de Aureliano Vopiscus referunt.

(6) *Cycladatus.*) Cyclus vestis quoque fœminea tenuissima, ne matronis quidem honesta; hac enim ferme non nisi impudicæ utebantur. Juven. Sat. 6.

Hæ sunt quæ tenui sudant in cyclade.

A rotunditate sic dictæ. Salmasius similes iis fuisse dicit, quas hodie *jupes* nostrates indigetant. Propertius lib. 4. Eleg. 7. prolixas fuisse indicat,

Hæc nunc aurata cyclade signat humum.

(7) *Crepidis.*) In Tiberio ad cap. 13.

(8) *Cothurnis.*) Cothurni altiora calceamenta sunt tragicis accommodata, ut nempe mimi priscorum heroum grandiores apparerent ad perfectiorem eorum imitationem. Soccus contra depressior fuit & comœdorum, quibus non heroum, sed humiliorum personæ inducendæ. Socci crepidis Græcorum non absimiles, sicut nec fœmineo Romanarum calceamento.

(9) *Speculatoria caliga.*) Qualem calceabant speculatores illi qui hostilia silentio perspiciebant, vel qui spiculis armati, corpore Principis custodes erant: quod Suetonio notatum Torrentius ait propter caligæ diversitatem & vilitatem. Sed non videtur quid caussæ fuerit cur speculatores diversas a cæteris & viliores caligas haberent. Certe speculatores etiam Lege agebant in damnatos, & pro carnificibus erant, ut patet ex Seneca lib. 1. de Ira cap. 16. *Tum Centurio, qui supplicio præerat, condere gladium speculatorem jubet,* &c. Ad quos respexisse videtur, ut turpitudinem vestis eo magis indicaret. Nisi si *speculatores* & *spiculatores* diversos fuisse dixeris cum Turnebo lib. 27. cap. 20. De caliga videsis supra ad cap. 9.

(10) *Socco muliebri.*) Addidit *muliebri*, ut distingueret a comico. Seneca libro 2. de Beneficiis cap. 12. de Caligula loquens: *Dedit vitam Pompeio Penno, si dat qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant & negant, insolentiæ caussa factum ajunt, socculum auratum, imo aureum, margaritis distinctum ostendere eum voluisse.* De quo & Plinius lib. 37. cap. 2.

(11) *Aurea barba.*) Jovis æmulatione, ut solebat. Vide supra ad cap. 47.

(12) *Fuscinam.*) Ad cap. 30. tridentis instar esse notatum:

Fulmina sub Jove sunt, Neptuni fuscina telum.

(13) *Caduceum.*) Mercurii insigne, quod nemo non novit.

(14) *Veneris cultu.*) Torrentius hoc modo cultum existimat cum cycladatus esset. Sed hanc varie varii describunt.

(15) *Triumphalem.*) Quis ille, ad cap. 38. Aug. & Tib. cap. 9. &c.

(16) *Thoracem.*) Tunc præsertim cum pontem Puteolanum transiret. Auctor Dio. Vide ad cap. 19. supra.

(17) *Conditorio.*) In Aug. ad cap. 18.

CAPUT LIII.

E DISCIPLINIS liberalibus minimum [1] eruditioni; eloquentiæ plurimum attendit, quantumvis facundus & promptus; utique si perorandum in aliquem esset, [2] irato & verba & sententiæ suppetebant: [3] pronuntiatio quoque & vox, ut neque eodem loci præ ardore consisteret & exaudiretur a procul stantibus. Peroraturus *strictiurum se lucubrationis suæ telum minabatur*: lenius comtiusque scribendi genus adeo contemnens, ut [4] Senecam tum maxime placentem, [5] *commissiones meras* componere, & *harenam esse sine calce* diceret. Solebat etiam prosperis oratorum actionibus rescribere, & magnorum in Senatu reorum accusationes defensionesque meditari: ac, [6] prout stylus cesserat, vel onerare sententia sua quemque, vel sublevare: equestri quoque ordine ad audiendum invitato per edicta.

NO-

NOTÆ.

(1) *Eruditioni.*) Studio literarum humaniorum, historiæ, antiquitatis, &c. quæ Philologiam vocant. Aug. cap. 89.

(2) *Irato.*) Sic legerunt omnes Interpretes: quidam tamen emendandum censuit *imparato*; quod quidem si admittatur, Auctoris mentem alio trahet; nec enim alia videtur esse, quam ut significet Caligulam facundum quidem & promptum, sed tunc maxime cum sibi adversus aliquem perorandum esset, ira suppeditante verba & sententias, quod & tota loci series indicat, & maxime telum hoc quod vibraturum se minabatur.

(3) *Pronunciatio.*) Hanc a voce distinxit, quod præter vocem, vultus etiam gestusque ac totam corporis actionem complectatur.

(4) *Senecam.*) Annæum, qui postea Neronis præceptor fuit; quem jam ab eo tempore natu grandem fuisse oportuit, siquidem scribit Ciceronem a se videri potuisse, si ferro occupata mors ejus non fuisset, infra in Nerone cap. 7. &c.

(5) *Commissiones.*) Vide ad cap. 89. in Augusto. Beroaldus & Torrentius aliter explicant, ut nempe quemadmodum in ædificiis commissiones meræ dicuntur cum lapides nullo inter se glutino connectuntur: Ita etiam Senecæ orationes essent materiæ congestæ sine robore & nervis. Quod innuere videatur *arena sine calce*.

(6) *Prout stylus cesserat.*) Prout animus & dicendi ratio, non caussa eum varie detorquebant.

CAPUT LIV.

SED & aliorum generum artes, studiosissime & diversissimas exercuit. [1] Threx & auriga, idem cantor, atque saltator. [2] Batuebat pugnatoriis armis, aurigabat extructo plurifariam circo. Canendi ac saltandi voluptate ita efferebatur, ut ne publicis quidem spectaculis temperaret, quo minus & tragœdo pronuncianti concineret, & gestum histrionis quasi laudans vel corrigens palam effingeret. Nec alia de caussa videtur eo die quo periit, [3] pervigilium indixisse, quam ut initium in scenam prodeundi licentia temporis auspicaretur. Saltabat autem nonnumquam etiam noctu: & quondam tres consulares [4] secunda vigilia in palatium accitos, multaque & extrema metuentes [5] super pulpitum collocavit: deinde repente magno tibiarum & [6] scabellorum crepitu, cum [7] palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato [8] cantico abiit. Atque hic tam docilis ad cætera, natare nesciit.

NOTÆ.

(1) *Threx & auriga.*) Thraces gladiatores, de quibus supra cap. 35. qui pedibus, aurigæ qui curru decertabant, quales essedarii de quibus ibidem.

(2) *Batuebat pugnatoriis armis.*) Exercebatur iisdem armis quibus alii pugnabant, cum non nisi rude batuerent. Supra cap. 32.

(3) *Pervigilium.*) De iis sacris, quæ tota nocte vigilantes celebrabant, aliquid notatum est in Augusto ad cap. 94. Pervigilia autem voluptatis quoque gratia celebrata colligere est, tum ex hoc loco, tum ex Vitellii cap. 10.

(4) *Secunda vigilia.*) Circa mediam noctem; hæc enim in quatuor vigilias dividebatur, quarum singulis tres horæ attributæ. Pulpitum locus est in theatro, de quo in Aug.

(5) *Scabellorum.*) Quidam sedilium explicant. Casaubonus pro crepitaculorum quodam genere accipit, qualia forte Hispanis & Aquitanis *cascabelli*, hoc est *samettes*, aut forte *castagnettes* nostratibus. Langius legebat *scanillorum* ex veteri quadam inscriptione quæ Spoleti reperta est, quaque patet instrumentum aliquod musicum fuisse. Saltatores & saltatrices varia ejusmodi instrumenta sono edendo adhibebant, præter pulsum pedum.

(6) *Pal-*

(6) *Palla.*) Nonius cap. 14. hanc dicit esse honestæ mulieris instrumentum, & innuit Juven. Sat. 10. vers. 262.

Scissaque Polixena palla.

Sed & citharœdorum etiam & tibicinum: idem Juvenalis:

Sit licet eximius citharœdus, sitne Seleucus,
Et quibus aurata mos est decurrere palla.

Tunica talaris, hoc est ad talos demissa, quæ omnia muliebris ornatus sunt. Ovidius 3. Amor.

Fronte comæ torvæ, palla jacebat humi.

& Virgilius lib. 11. v. 576.

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ.

(7) *Cantico.*) Idem videtur esse quod Neronis cap. 20. νόμον dicit.

(8) *Natare.*) Quod tamen juventuti Romanæ solitum exercitium. In Augusto ad cap. 64.

CAPUT LV.

QUORUM vero studio teneretur, omnibus ad insaniam favit. Mnesterem [1] pantomimum etiam inter spectacula osculabatur: ac si quis saltante eo vel leniter obstreperet, detrahi jussum manu sua flagellabat. Equiti Romano tumultuanti, per centurionem denuntiavit, ut abiret sine mora [2] Ostiam, perferretque ad [3] Ptolemæum Regem in Mauritaniam [4] codicillos suos. Quorum exemplum erat: *Ei quem istuc misi, neque boni quidquam, neque mali feceris.* Threces quosdam Germanicis corporis custodibus præposuit. [5] Mirmillonum armaturas rescidit. [6] Columbo victori, leviter tamen saucio, venenum in plagam addidit, quod ex eo *Columbinum* appellavit. Sic certe [7] inter alia venena scriptum ab eo repertum est. [8] Prasinæ factioni ita addictus & deditus, ut cœnaret [9] in stabulo assidue, & maneret. Agitatori Cythico [10] comessatione quadam in [11] apophoretis vicies HS. contulit. [12] Incitato equo, cujus caussa pridie Circenses, ne inquietaretur, viciniæ silentium per milites indicere solebat, præter equile marmoreum, & præsepe eburneum, præterque purpurea tegumenta, ac monile e gemmis, domum etiam, & familiam, & supellectilem dedit, quo lautius nomine ejus invitati, acciperentur: Consulatum quoque traditur destinasse.

NOTÆ.

(1) *Pantomimum.*) Supra in Julio ad cap. 39. & Augusto ad cap. 45.

(2) *Ostiam.*) Urbs ad ostia Tiberina, unde naves solvebant; etiam hodie *Ostia.*

(3) *Ptolemæum.*) Consobrinum Caligulæ de quo supra cap. 26. Mauritania Africæ regio est, eaque duplex: Altera quæ ab urbe primaria dicta est Cæsarea, mari Mediterraneo exposita; qua parte est civitas quam hodie vocant *Algers:* Altera Oceano ad occasum, quæ Tingitana, continens hodie regna *Fez & Maroch.*

(4) *Codicillos.*) Supra non semel, ac maxime in Tiberio ad cap. 51.

(5) *Mirmillonum.*) De his & eorum armatura, supra ad cap. 30. & 32. &c. His quia non favebat, ut citius caderent, arma ademit. Seneca Epist. 7. & 95.

(6) *Columbo.*) Mirmilloni scilicet, iratus quod vicisset.

(7) *Inter alia venena.*) Videsis cap. 49. supra.

(8) *Prasinæ.*) Panni viridis, supra ad cap. 18. & Tib. cap. 37.

(9) *In stabulo.*) Ubi servabantur illi aurigæ Prasini.

(10) *Comessatione.*) Supra ad cap. 32. & infra Vitellii cap. 13.

(11) *Apophoretis.*) Supra in Augusto ad cap. 75. Hic intelliguntur potius ea quæ convivæ domum referebant ex epulis. Beroaldus hic, & Turnebus lib. 9. cap. 23. censent va-

sa fuisse quibus referebantur. Cui sententiæ favet non parum locus ille Divi Ambrosii in Exhortatione ad virgines, quem Turnebus laudat: *Apophoreta vobis plena gratiæ & sanctitatis reservavi*. Nec repugnat Suetonius, siquidem illis vasis conferre potuit vicies illud, hoc est 87500. lib.

(12) *Incitato*.) *Incitatus* equi nomen est, quemadmodum Antonini (de quo parem insaniam narrat Capitolinus) equo nomen erat *Volucer*, cui viventi statuam auream, mortuo sepulcrum erexit.

CAPUT LVI.

ITA bacchantem atque grassantem non defuit plerisque animus adoriri. Sed una alteraque conspiratione detecta, aliis per inopiam occasionis cunctantibus, duo consilium communicaverunt, perfeceruntque, non sine conscientia potentissimorum libertorum, præfectorumque Prætorii: quod ipsi quoque, etsi falso, in quadam conjuratione, quasi participes nominati, suspectos tamen se & invisos sentiebant. Nam & statim [1] seductis magnam fecit invidiam, *districto gladio affirmans sponte se periturum, si & illis morte dignus videretur*: nec cessavit ex eo criminari alterum alteri, atque inter se omnes committere. Cum placuisset [2] Palatinis ludis spectaculo egressum [3] meridie aggredi, primas sibi partes Cassius Chærea Tribunus cohortis prætoriæ depoposcit: quem Caius seniorem jam, ut mollem & effœminatum denotare omni probro consuêrat: & modo, [4] signum petenti, PRIAPUM aut VENEREM dare: modo, ex aliqua caussa agenti gratias, osculandam manum offerre [5] formatam commotamque in obscœnum modum.

NOTÆ.

(1) *Seductis*.) In secretum abductis, ut alterum alteri suspectum redderet.

(2) *Palatinis ludis*.) Dio lib. 56. a Livia institutos refert in honorem Augusti, & in Palatio celebrandos.

(3) *Meridie*.) Qua hora solebant ut plurimum prandendi caussa egredi: patet & ex Claud. cap. 34. Hinc equitis illius responsum: cum enim ad ipsum in spectaculis bibentem, misisset Augustus, qui diceret, *Ego si prandere volo, domum eo; Tu enim*, inquit, *non times ne locum perdas*. De quo Quintilianus lib. 6. cap. 3.

(4) *Signum petenti*.) Hoc est tesseram militarem, sive symbolum, quomodo solent prætoriani illi Principis custodes, ut & in castris Tribuni, ab eo qui exercitui præest. Vocale erat, & ut plurimum nomen alicujus Dei aut Herois. Olim videtur fuisse insculptum brevi ligno, unde nomen tesseræ. De quo legendus lib. 6. Polybius. De Chærea idem narrat & Seneca libro de Constantia, cap. 18. Ad quem locum Lipsius ait, Cum Venerem ei signum daret, ut fœminæ, Priapum, ut qui virum quæreret. De eodem Josephus lib. 19. Antiquit. Jud. cap. 1.

(5) *Formatam*.) Super varias hujus loci lectiones, scilicet *camatam formatamque*, *forcatam commistamque*. Lipsius ad lib. 13. Annalium Taciti num. 6. emendare voluit *gammatam* a figura literæ γ, &c. Quod Torrentius ait esse libidinem intrudendi voces quæ nusquam auditæ, nusquam lectæ sunt, in Auctorem cætera tersum & elegantem, &c. Certe nil hîc innuitur aliud quam Sannæ quarta, ni fallor, species, de qua in Augusto ad cap. 42. ubi de Pylade.

CA-

CAPUT LVII.

FUTURÆ cædis multa prodigia exstiterunt. [1] Olympiæ simulacrum Jovis, quod dissolvi transferrique Romam placuerat, tantum cachinnum repente edidit, ut machinis labefactis opifices diffugerint. Supervenitque illico quidam Cassius quoque nomine, jussum se somnio affirmans immolare taurum Jovi. [2] Capitolium Capuæ Idibus Martiis de cælo tactum est: item Romæ [3] cella Palatini atriensis. Nec defuerunt qui conjectarent altero ostento periculum a custodibus [4] domino portendi: altero, cædem rursus insignem, [5] qualis eodem die facta quondam fuisset. Consulenti quoque de genitura sua, Sylla Mathematicus *certissimam necem appropinquare* affirmavit. Monuerunt & [6] sortes Antiatinæ, *ut a Cassio caveret*. Qua caussa ille [7] Cassium Longinum Asiæ tum Proconsulem occidendum delegaverat, immemor Chæream Cassium nominari. Pridie quam periret, somniavit consistere se in cœlo juxta solium Jovis: impulsumque ab eo dextri pedis pollice, & in terras præcipitatum. Prodigiorum loco habita sunt etiam quæ forte illo ipso die paullo prius acciderant. Sacrificans respersus est [8] phœnicopteri sanguine. Et [9] pantomimus Mnester [10] tragœdiam saltavit, quam olim Neoptolemus tragœdus ludis, quibus Rex Macedonum [11] Philippus occisus est, egerat. Et cum in [12] Laureolo mimo, in quo actor [13] proripiens se ruina sanguinem vomuit, ut plures [14] secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundavit. Parabatur & in noctem spectaculum, quo [15] argumenta inferorum per Ægyptios & Æthiopes explicarentur.

NOTÆ.

(1) *Olympiæ*.) Supra ad cap. 22.

(2) *Capitolium Capuæ*.) Tib. cap. 40.

(3) *Cella Palatini atriensis*.) Beroaldus & Sabellicus legebant *palatina*. Cella hæc adstructa erat janitori pro foribus adstanti, infra Vitellii cap. 16. Hanc *cellulam janitoris* appellat. Dicitur hic atriensis ab atrio priore, ut splendidissima ædium parte.

(4) *Domino*.) Quod nempe janitoris cella fulmine icta fuisset.

(5) *Qualis eodem die*.) Julii scilicet Cæsaris. In Julio cap. 81.

(6) *Sortes Antiatinæ*.) Quæ erant Antii, ubi Templum eximium Fortunæ equestris; quemadmodum & Prænestæ, supra in Tiberio ad cap. 63. Alii legunt *Fortunæ Antiatinæ*.

(7) *Cassium Longinum*.) Supra cap. 24.

(8) *Phœnicopteri*.) De hac ave supra ad cap. 23.

(9) *Pantomimus Mnester*.) De pantomimis in Julio ad cap. 39. &c. De hoc Mnestere supra cap. 36. & 55. Utrobique Beroaldus & vulgati scribunt *Marcus Nestor*.

(10) *Tragœdiam saltavit*.) Tragœdia illa fuit *Cinyra*, in qua ipse & ejus filia *Myrta* occidebantur, ut narrat Josephus lib. 19. Antiquit. Jud. cap. 1. ubi hæc omnia fuse & pulcre narrantur. Tragœdiæ ergo saltantur & cantantur: cantant Tragœdi, saltant Histriones, sive pantomimi. Primum sufficienter probaverit cap. 20. infra in Nerone: alterum hic ipse locus. Duo hæc diversissimarum erant artium, ut patet ex ipso Suetonio supra cap. 54. Ubi enim diversissimas a Caligula excultas affirmavit; probat ex eo quod *Threx & auriga cantor idem atque saltator* esset; hoc est, Tragœdus & Histrio; sive, quod idem est, pantomimus: quem enim hic

 sal-

saltatorem fuisse refert, eumdem cap. 55. pantomimum appellat, cum Histrionem & Tragœdum cap. 54. aperte distinxisset. Cantare porro Tragœdiam, est canendo fabulam exprimere; saltare vero est ejusdem eventus saltando effingere. Quo forte modo intelligendus Suetonius in Nerone cap. 12. ubi de Pasiphaë.

(11) *Philippus*.) Alexandri pater, quem nuptias celebrantem & publico spectaculo indulgentem Pausanias interemit; quia illatam ab Attalo injuriam ulcisci contempserat.

(12) *Laureolo*.) Laureolus fuit quidam latronum dux qui in crucem actus est. Super quo fabula scripta est cui nomen *Laureolus*. Hujus meminit & Juven. Sat. 8. v. 187.

Laureolum velox· etiam bene Lentulus egit.

& Martialis lib. Spectac. Epig. 7. &c.

(13) *Proripiens se ruina*.) Torrentius ex Rhenano legit *prorepens e ruina*: mallet tamen *proripiens se e ruina*. Sed præpositionum omissio huic Auctori familiaris, ut jam supra notatum. Inducebatur actor ille proripiens sese e fictitia illa ruina, quam in fabula sua finxerat Auctor Laureoli, necnon & sanguinem vomens arte mimica, quem Josephus ait allatum eo consilio.

(14) *Secundarum*.) Actor proprie ille est qui primas agit: qui vero nullam in fabula certam personam agunt, sed alios exprimentes imitatione sola spectatorem oblectant, ii hypocritæ seu secundarii ac tertiarii quoque dicti sunt, quemadmodum & a Græcis δευτεραγωνιςαὶ & τριταγωνιςαὶ. Horatius Epist. 18. libro 1. de assentatore loquens vers. 18.

Sic iterat voces, sic verba cadentia tollit
Ut puerum credas sævo dictata magistro
Reddere, vel partes mimum tractare secundas.

Hic actor vomit sanguinem, secundarii certatim vomunt quoque sanguinem: illic dominus assentatoris loquitur; sic assentator repetit ejus voces, ut discipulus quæ dictavit magister; aut secundarius quæ dixit actor.

(15) *Argumenta inferorum*.) Hoc est, Fabulæ inferorum repræsentandæ. Ideo per Æthiopes & Ægyptios, quod scil. colore & vultu, tartarorum incolas melius referrent.

CAPUT LVIII.

A. U. C. DCCXCIV.

NONO Kalendas Februarias, (1) hora quasi septima, cunctatus an ad prandium surgeret, marcescente adhuc stomacho pridiani cibi onere, tandem (2) suadentibus amicis egressus est. Cum in (3) crypta, per quam transeundum erat, (4) pueri nobiles ex Asia ad edendas in scena operas evocati præpararentur, ut eos inspiceret hortareturque, restitit. Ac nisi princeps gregis (5) algere se diceret, redire ac repræsentare spectaculum voluit. Duplex dehinc fama est: (a) alii tradunt alloquenti pueros a tergo Chæream cervicem gladio cæsim graviter percussisse, præmissa voce: (6) *Hoc age*. Dehinc Cornelium Sabinum, alterum e conjuratis Tribunum, ex adverso trajecisse pectus: alii, Sabinum, submota per conscios centuriones turba, signum more militiæ petisse, & Caio *Jovem* dante, Chæream exclamasse: (7) *Accipe ratum*: respicientique maxillam ictu discidisse. Jacentem, contractisque membris clamitantem se vivere, cæteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium, *Repete*. Quidam etiam per obscœna ferrum adegerunt. Ad primum tumultum (8) lecticarii cum asseribus in auxilium accurrerunt: mox Germanici corporis (9) custodes: ac nonnullos ex percussoribus, quosdam etiam Senatores innoxios, interemerunt.

INTERPRETATIO.

(a) *Alii dicunt Chæream ense cæsim a tergo percussisse cervicem illi alloquenti pueros*.

NO-

NOTÆ.

(1) *Hora quasi.*) Casaubonus in suis MSS. legebat *hora fere*, ut & Torrentii libri duo. Hoc est, hora a meridie prima, circiter.

(2) *Suadentibus amicis.*) Asprenate præsertim conjurationis conscio; verebatur enim ne non exiret, atque Chæream cum suis expectantem frustraret. Auctor est Josephus lib. 19. Antiquit. cap. 1. ubi hæc cum omnibus circumstantiis fusius & paulo aliter enarrat.

(3) *Crypta.*) Qualem verosimiliter cryptoporticum appellat Plinius lib. 2. Epist. 17. Locus est parietibus undique septus, quasi antrum quoddam, quod suo frigore per æstatem oblectaret.

(4) *Pueri nobiles.*) Quales ex Asia & ex Bithynia phyrrhicam saltarunt Cæsaris ludis, in Julio cap. 39.

(5) *Algere.*) Utpote qui mense Januario staret in loco suapte natura frigidissimo, qualem fuisse cryptoporticum facile conjicias. Repræsentare autem intellige, sine mora exhibere: quo sensu *repræsentare legata*, infra Claud. cap. 18. & supra.

(6) *Hoc age.*) Plutarchus in Coriolano scribit hanc vocem usurpatam in sacris a præcone, ut nempe attentos ad sacrificium animos præbentes, aliud nil agant: unde in proverbium ad alias quoque res abiisse videtur. Adhuc infra in Galba.

(7) *Accipe ratum.*) Vel ab exemplo gladiatorum tractum est; hi enim inferendo ictu, his verbis opportunum ominantur: vel supple *signum*, ut sit sensus, *Accipe ratum* & firmum illud signum, quod tu das, ad vulnus simul alludendo: sive demum, *Accipe ratum*; votum tuum scilicet: cum enim deorum nomina dabant pro tessera illa seu signo militari, de quo paulo supra ad cap. 56. ea mente faciebant, ut eos haberent propitios: quo sensu Chæreas dixerit, Accipe voti tui confirmationem, & habe hoc modo Jovem faventem. Lipsius ad lib. 13. Annal. Taciti num. 6. emendabat *iratum*; quod Torrentio non placuit, quamquam ferri potest.

(8) *Lecticarii.*) Servi qui lecticam vulgo bajulabant; qui ut plurimum Syri, Liburni, Germani, Britanni, &c. Juvenalis Sat. 3. vers. 240.

turba cedente vehetur
Dives & ingenti curret super ora Liburno.

Catullus Epig. 10. &c. asseres hic intellige ligna, quibus in bajulanda lectica utebantur. Juvenalis ibid. de iisdem:

Ferit hic cubito, ferit assere duro, &c.

(9) *Custodes.*) De lecticariis silet Josephus, de custodibus confirmat. Videsis supra ad cap. 45. & Aug. cap. 49. &c.

CAPUT LIX.

VIXIT annis XXIX. imperavit triennio & X. mensibus, diebusque VIII. Cadaver ejus clam in hortos (1) Lamianos asportatum, & tumultuario rogo (2) semiambustum levi cespite obrutum est; postea per sorores ab exsilio reversas erutum, crematum, sepultumque. Satis constat, prius quam id fieret, hortorum custodes (3) umbris inquietatos; in ea quoque domo, in qua occubuerit, nullam noctem sine aliquo terrore transactam, donec ipsa domus incendio consumpta sit. Periit una & uxor Cæsonia, gladio a centurione confossa; & (4) filia parieti illisa.

NOTÆ.

(1) *Lamianos.*) Lamiæ gentis, quæ clara & illustris apud Romanos, meminit adhuc in Domitiano cap. 1. & 10. & Horatius ode 17. lib. 3. & Epist. 14. lib. 1. vers. 6.

(2) *Semiambustum.*) Quod quam infame foret, supra notatum est in Tib. ad cap. 75.

(3) *Umbris.*) Hæ sunt quæ Apuleio dicuntur *larvæ*, quæ nempe placido & quieto numine domum non possiderent. Vide supra ad cap. 5.

(4) *Filia.*) Supra cap. 25.

CA-

CAPUT LX.

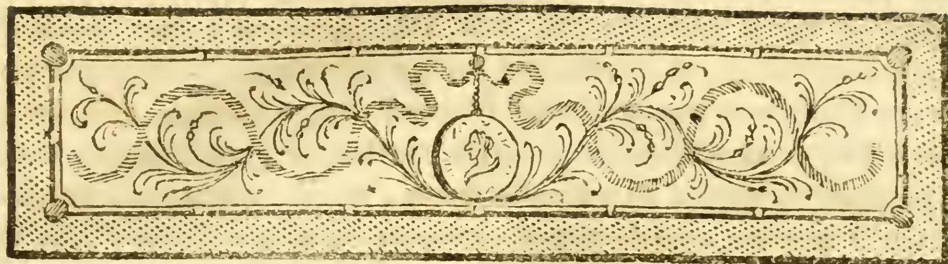
CONDITIONEM temporum illorum etiam per hæc æstimare quivis possit. Nam neque cæde vulgata statim creditum est. Fuitque suspicio, ab ipso Caio famam cædis simulatam & emissam, ut eo pacto erga se hominum mentes deprehenderet. Neque conjurati cuiquam imperium destinaverunt. Et Senatus in asserenda libertate adeo consensit, ut Coss. primo non in curiam, quia Julia vocabatur, sed in Capitolium convocarent. Quidam vero sententiæ loco abolendam Cæsarum memoriam ac diruenda Templa censuerunt. Observatum autem notatumque est in primis, Cæsares omnes, quibus Caii prænomen fuit, ferro periisse, jam inde ab eo qui (1) Cinnanis temporibus sit occisus.

NOTÆ.

(1) *Cinnanis temporibus*.) Quo tempore Cinna & Marius victores tot lumina Romanæ gentis extinxerunt. Hujus Caii meminit & Cicero lib. de Oratore, ut Oratoris præstantissimi, quem mire laudat. In Julio ad cap. 1. ex Plinii lib. 7. cap. 53. notatum est Julii Cæsaris patrem repente exanimatum nulla caussa cognita: & Caius Cæsar Agrippæ filius, quem Augustus una cum fratre adoptavit, modo quidem suspecto periit, sed non ferro, ut constare potest ex cap. 65. Augusti, aliisque multis locis. Unde mirum est hîc Suetonium affirmare Caios omnes ferro periisse.

C. SUE-

C. SUETONII TRANQUILLI

DE XII. CÆSARIBUS

LIBER V.

TIB. CLAUDIUS DRUSUS CÆSAR.

CAPUT I.

(a) PATREM Claudii Cæsaris Drusum, olim Decimum, mox [1] Neronem prænomine, Livia, cum Augusto gravida [2] nupsisset, intra mensem tertium peperit: fuitque suspicio, ex [3] vitrico per adulterii consuetudinem procreatum. Statim certe vulgatus est versus: A. U. C. DCCXIV.

(b) Τοῖς εὐτυχοῦσι καὶ τρίμηνα παιδία.

Is Drusus in [4] Quæsturæ Præturæque honore, dux [5] Rhætici, deinde Germanici belli, [6] Oceanum Septentrionalem primus Romanorum ducum navigavit: transque Rhenum [7] fossas novi & immensi operis effecit, quæ nunc adhuc [8] DRUSINÆ vocantur. Hostem etiam frequenter cæsum, ac penitus in intimas solitudines actum, non prius destitit insequi, quam species [9] barbaræ mulieris humana amplior, victorem tendere ultra sermone Latino prohibuisset. Quas ob res [10] ovandi jus, & triumphalia ornamenta percepit; ac post Præturam confestim inito Consulatu, atque expeditione repetita, supremum diem morbo obiit, in [11] æstivis castris, quæ ex eo [12] *Scelerata* sunt appellata. Corpus ejus per municipiorum coloniarumque [13] primores, suscipientibus obviis [14] scribarum decuriis, ad [15] urbem devectum, sepultum est in [16] Martio Campo. Cæterum exercitus [17] honorarium ei tumulum excitavit: circa quem deinceps stato die quotannis miles [18] decurreret, Galliarumque civitates publice supplicarent. Præterea Senatus inter alia complura, marmoreum [19] arcum cum tropæis via Appia decrevit, & [20] Germanici cognomen ipsi posterisque ejus. Fuisse autem creditur non minus gloriosi quam [21] civilis animi. Nam ex hoste su-

super victorias, [22] opima quoque spolia captasse, summoque sæpius discrimine duces Germanorum tota acie insectatus: nec dissimulasse umquam pristinum se Reipublicæ statum quandoque [23] restituturum, si posset. Unde existimo nonnullos tradere ausos, suspectum eum Augusto, revocatumque ex provincia: & quia cunctaretur, interceptum veneno. Quod equidem magis, ne prætermitterem, retuli, quam quia verum aut verisimile putem: cum Augustus tantopere & vivum dilexerit, ut cohæredem semper filiis instituerit, sicut quondam in Senatu professus est; & defunctum ita pro concione laudaverit, ut Deos precatus sit, *Similes ei* [24] *Cæsares suos facerent; sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.* Nec contentus [25] elogium tumulo ejus versibus a se compositis insculpsisse, etiam vitæ [26] memoriam prosa oratione composuit. Ex [27] Antonia minore complures quidem liberos tulit: verum tres omnino reliquit, [28] Germanicum, [29] Livillam, Claudium.

INTERPRETATIO.

(a) *Cum Livia prægnans nupsisset Augusto, genuit tertio mense Claudii Cæsaris patrem, cui quondam prænomen Decimus, & statim Nero:*

(b) *Prospere agentibus, & liberi trimestres* nascuntur.

NOTÆ.

Casaubonus in Viterbiensi codice mutato cognomine legit hunc libri titulum, TIB. CLAUD. NERO. Quod & Dioni consentit.

(1) *Neronem prænomine.*) Confirmant nummi, in quibus legitur: *Neroni Claud. Druso Germanico Cos. desig.* &c. Tiberio autem fratri ejus natu majori Nero cognomen fuit, supra in Tiberio ad cap. 4. ubi & de nominibus ad cap. 1.

(2) *Nupsisset.*) Supra Aug. cap. 62. &c. & Tib. cap. 4.

(3) *Vitrico.*) Augusto. Vitricus mihi est matris meæ maritus.

(4) *Quæsturæ Præturæque.*) De his Magistratibus in Julio ad cap. 6. & 14.

(5) *Rhœtici.*) Supra Tib. cap. 9. & Aug. cap. 21. Horatius Ode 4. lib. 4.

Videre Rhœti bella sub Alpibus
Drusum gerentem Vindelici.

(6) *Oceanum.*) Cluverius lib. 1. Introd. cap. 1. Germaniæ attribuit quidquid terrarum Oceano Septemtrionali & Moscoviæ confiniis ambitur: unde nihil definiunt qui Oceanum hîc Septemtrionalem pro Germanico explicant, nec qua parte ejus navigarit facile definiri potest, cum & eamdem gloriam Tiberio conferat Velleius libro 2. cap. 106. ubi classem Albi subvectam refert, sed adulatorie magis quam vere.

(7) *Fossas.*) Ejusmodi operibus otii & torporis metu milites occupatos detinebant. Hinc & in Gallia Narbonensi fossa, Mariana quam ex Rhodano Marius deduxit, hodie prope urbem *Aigues-mortes*; hinc in illis quoque regionibus quarum hic mentio, Fossa Corbulonis quam hodie *le Lecht* prope Lugdunum Batavorum, quod tamen utrumque non convenit inter omnes. Casaubonus in Viterbiensi codice legit *magna vi & immensi operis.* Utut est, rem auget verbis Suetonius; nec enim ultra duo vel tria milliaria protenditur.

(8) *Drusinæ.*) Quibus Rheni pars in Isalam fluvium deducta ab Arnhemo Drusoburgum usque, quod vulgo *Doesbourg*, a conditore Druso dictum autumant. Omnem illum tractum quo Hollandia & dominium Ultrajectense continentur, ex peninsula fecit insulam. Quo autem consilio, non videre se fatentur etiam indigenæ; qui non utilitate modo nulla, sed ipsius Provinciæ damno factum contendunt.

(9) *Barbaræ mulieris.*) Retulit & Dio lib. 55. Ubi tamen latine locutam, haud notavit. Videntur quidam Hadriani nummi cum inscriptione *Germania* quos Torrentius huic speciei similes existimavit.

(10) *Ovandi.*) De ovatione in Tiberio ad cap.

cap. 1. De ornamentis triumphalibus, Aug. ad cap. 38. & Tib. cap. 9. &c.

(11) *Æstivis.*) Castra sunt, in quibus milites per æstatis ardorem continebantur. Æstiva quoque dicuntur loca, in quibus greges æstum diei transigebant. Virgilius 3. Georgic.

nec singula morbi
Corpora corripiunt, sed tota æstiva repente, &c.

Hæc Drusi æstiva inter fluvios Salam & Rhenum fuisse auctor est Strabo lib. 7.

(12) *Scelerata.*) Sic etiam nuncuparunt alia loca, scelere vel calamitate quadam insignia, ut vicus ille Romanus, in quo Tullia carpentum suum agi jussit per cadaver patris Servii Tullii, Sceleratus dictus est. Sic & campus, in quo Vestales defodiebantur, & porta, qua profecti sunt 300. illi Fabii, quos ad Cremeram uno die cæsos memorat Livius. Epitome Liviana Drusi mortem paulo aliter narrat lib. 140. *Bellum adversus Germanorum trans Rhenum civitates a Druso gestum refertur, ipse ex fractura, equo super crus ejus collapso, trigesimo die quam id acciderat, mortuus est.*

(13) *Primores.*) Hos decuriones appellavit, Aug. cap. 100. De coloniis in Julio ad cap. 8. De municipiis ibid. ad cap. 14. nonnulla notata sunt.

(14) *Scribarum decuriis.*) Horum tanta multitudo Romæ fuit, ut equitum instar describerentur in decurias, ordinemque equestri proximum constituerent: quod persuaserit amplitudo Reipublicæ Romanæ, & proinde negotiorum copia. Hi publicis rationibus exscribendis incumbebant, quorum ordinem quamvis honestum dixerit Cicero Verrina quinta, ea tamen apud Romanos dignatione non fuit, qua apud Græcos; hi enim ad illud officium neminem admittebant nisi & fide cognita, & honesto loco natum, quamquam de Regum præsertim scribis intelligendi sunt, quos consiliorum participes omnium esse oporteret, ut testatur Cornelius Nepos in Eumene; cum e contra apud Romanos quandoque & libertorum numero, ut patet ex Horatio lib. 1. Sat. 5. vers. 66. & Quæstoribus aliisque Magistratibus apparerent, eorumque rationes ac monimenta describerent.

(15) *Ad urbem.*) Notat Casaubonus præpositionem *ad* sumi hic pro *in*; non enim modo ad urbem, sed & urbi illatum colligit ex eo, quod Tiberius funebrem ejus orationem pro rostris de more peregerit, &c. Quem igitur ad modum Equites Romani Augusti corpus, in Augusto cap. 100. ita & scribæ Drusi corpus a decurionibus exceptum in urbem detulerunt, Tiberio per totum iter prægrediente pedibus, ut supra in Tiberio cap. 7.

(16) *Campo Martio.*) In Julii tumulo Epitome Liviana 140.

(17) *Honorarium.*) Honoris caussa excitatum, non usus, quale vocabant Cenotaphium, hoc est vacuum sepulcrum; quod & imaginarium ab imagine defuncti, quæ non secus ac si corpus ipsum adfuisset, honorabatur pompa funebri. Virgilio inanis tumulus dicitur lib. 3. Æneid.

manesque vocabat
Hectoreum ad tumulum viridi quem cespite inanem,
Et geminas caussam lacrymis sacraverat aras.

(18) *Decurreret.*) Milites decurrere dicebantur cum armis accincti, ordinem servantes pleno passu incedebant, aut currebant. Hinc Turnebus lib. 5. cap. 8. factum refert ut in funeribus clarorum virorum milites suis armis instructi, & tanquam in procinctu ludicra quadam exercitatione decurrerent. Hoc & Tacitus innuit Annal. 2. ubi Germanicum decurrisse refert ad aram patri suo extructam, & de Patrocli funere apud Homerum, & de Pallantis apud Virgilium lib. 12. Æneid. patet:

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos.

(19) *Arcum.*) Cui superposita equestris statua inter tropæa cum inscriptione, *Nero Claudius Drusus Germanicus*, qualis videtur expressa in nummis.

(20) *Germanici cognomen.*) Florus lib. 4. *Druso, quod numquam alteri, Senatus ex Provincia nomen dedit.*

(21) *Civilis animi.*) Intellige de civilitate eodem sensu quo in Augusto ad cap. 51. & Julio cap. 75. &c.

(22) *Optima spolia.*) Ea sunt quæ dux Romanus hostium duci detracta refert in Capitolium Jovi Feretrio consecranda, instituto Romuli.

(23) *Restituturum.*) Qua de re etiam cum Tiberio fratre literis egerat, quas ipse Tiberius Augusto prodidit, ut supra in Tiberio cap. 50. retulit.

(24) *Cæsares suos.*) Nepotes ex filia & Agrip-

Agrippa quos adoptarat; de quibus supra sæpe.

(25) *Elogium.*) Supra Calig. cap. 24. & 27.

(26) *Memoriam.*) Commentarium sive librum diarium rerum ab eo gestarum. Hinc *servus a memoria*, qui describendo illi diario invigilabat.

(27) *Antonia.*) Calig. cap. 1. &c.

(28) *Germanicum.*) Caligulæ patrem.

(29) *Livillam.*) Quæ Druso Tiberii filio nupsit, de qua Tib. cap. 62. &c.

CAPUT II.

CLAUDIUS natus est, (1) Julio Antonio, Fabio Africano Coss. Kalend. Augustis, (2) Lugduni, eo ipso die, quo primum (3) ara ibi Augusto dedicata est: appellatusque Tiberius Claudius Drusus. Mox (4) fratre majore in Juliam familiam adoptato, Germanici cognomen assumsit. Infans autem relictus a patre, ac per omne fere pueritiæ atque adolescentiæ tempus, variis & tenacibus morbis conflictatus est: adeo ut animo simul & corpore hebetato, ne progressa quidem ætate, ulli publico privatove muneri habilis existimaretur. Diu, atque etiam (5) post tutelam receptam, alieni arbitrii, & sub pædagogo fuit, quem *Barbarum & olim* (6) *superjumentarium*, *ex industria sibi appositum*, *ut se quibuscumque de caussis quam sævissime coërceret*, ipse quodam libello conqueritur. Ob hanc eandem valetudinem & gladiatorio munere, quod simul cum fratre memoriæ patris edebat, (7) palliolatus novo more præsedit: & (8) togæ virilis die, circa mediam noctem, sine solenni officio lectica in Capitolium latus est.

NOTÆ.

(1) *Julio.*) Torrentius legit, *Julo* qui Triumviri filius fuit, de quo plura Velleius lib. 2. cap. 100. & Dio lib. 55. Huic *Africani* cognomen, non Fabio alii tribuunt; alii Fabio asserunt, & Manliis quoque id cognominis fuisse contendunt.

(2) *Lugduni.*) Alii *Luguduni* habent, quomodo & in marmoribus & numismatis.

(3) *Ara.*) De qua supra ad cap. 20. Caligulæ.

(4) *Fratre majore.*) Germanico patre Caligulæ, quem & Tiberius adoptarat, Tib. cap. 15. Adoptatus ipse ab Augusto, Aug. cap. 65.

(5) *Post tutelam receptam.*) Finito eo tempore, quo sub tutoribus ipsum esse per Leges oportuerat, quod pubertatis annis definiebatur, quam ut adepti efficiebantur, sui juris & in suam ipsi tutelam veniebant, sive, quod idem est, suam recipiebant tutelam; quomodo locutus est Suetonius, juxta Jurisconsultorum Formulas.

(6) *Superjumentarium.*) Hoc est, iis præpositum, qui jumenta curabant, quemadmodum *supra velarios* & *superstationarios*. Hæc enim præpositio officii munus indicat, ut probavit lapidum auctoritate Casaubonus, quos vide in calce operis.

(7) *Palliolatus.*) Palliolum, pileus, pileolus, cucullus, galerus, capitis fuere tegmina non multum inter se discrepantia, unde a plerisque confundi notat Salmasius. Quod autem novo more dixit, innuere videtur morem tegendi capitis, de quo jam quædam notata in Julio ad cap. 45. &c. De consuetudine gladiatorum in memoriam patris edendorum, supra jam in Tiberio ad cap. 7. &c.

(8) *Togæ virilis die.*) Ut supra de Calig. cap. 10. De ceremoniis & solenni, in Aug. ad 8. & 38. &c.

CA-

CAPUT III.

DISCIPLINIS tamen liberalibus ab ætate prima non mediocrem operam dedit, ac sæpe experimenta cujusque etiam publicavit. Verum ne sic quidem quidquam dignitatis assequi, aut spem de se commodiorem in posterum facere potuit. Mater Antonia *portentum eum hominis* dictitabat, *nec absolutum a natura, sed tantum inchoatum*: ac si quem socordiæ argueret, *stultiorem* ajebat *filio suo Claudio*. Avia Augusta pro despectissimo semper habuit: non affari, nisi rarissime: non monere, nisi acerbo & brevi scripto, aut per internuncios, solita. Soror Livilla, cum audisset quandoque imperaturum, tam iniquam & tam indignam sortem Pop. Rom. palam & clare detestata est. Nam & (1) avunculus major Augustus, quid de eo in utramque partem opinatus sit, quo certius cognoscatur, capita ex ipsius (2) epistolis posui:

NOTÆ.

(1) *Avunculus major.*) Octavia Augusti soror Claudii avia fuit, utpote mater Antoniæ de qua Calig. cap. 1. &c.

(2) *Epistolis.*) De eorum genere, in Aug. ad cap. 86.

CAPUT IV.

COLLOCUTUS sum cum Tiberio, ut mandasti, mea Livia, quid nepoti tuo Tiberio faciendum esset (1) ludis Martialibus. Consentit autem uterque nostrûm, semel esse nobis statuendum, quod consilium in illo sequamur. Nam si est (2) ἄρτιος, *ut ita dicam* ὁλόκληρος, *quid est quod dubitemus, quin per eosdem articulos & gradus producendus sit, per quos frater ejus productus fuit? Sin autem* ἠλαττῶσθαι *sentimus eum, (a)* καὶ βεβλάφθαι, καὶ εἰς τὴν τοῦ σώματος καὶ εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀρτιότητα, *præbenda materia deridendi & illum & nos non est hominibus, (b)* τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰωθόσιν. *Nam semper æstuabimus, si de singulis articulis temporum deliberabimus,* μὴ προϋποκειμένου ἡμῖν *posse eum gerere honores arbitremur nec ne. In præsentia tamen quibus de rebus consulis? (3) curare eum ludis Martialibus triclinium Sacerdotum, non displicet nobis, si est passurus se ab (4) Silani filio, homine sibi affini, admoneri, ne quid faciat quod conspici & derideri possit. Spectare eum Circenses ex (5) pulvinari non placet nobis. Expositus enim in prima fronte spectaculorum conspicietur. In Albanum montem ire eum non placet nobis, aut esse Romæ (6) Latinarum diebus. Cur enim non (7) præficitur urbi, si potest fratrem suum sequi in montem? Habes nostras, mea Livia, sententias, quibus placet semel de tota re aliquid constitui; ne semper inter spem & metum fluctuemus. Licebit autem, si voles, Antoniæ quoque nostræ des hanc partem epistolæ hujus legendam.* Rursus aliis literis: *Tiberium adolescentem ego vero, dum tu aberis, quotidie invitabo ad cœnam, ne solus cœnet cum suo (8) Sulpicio & Athenodoro; qui vellem diligentius, & minus* μετεώρως, *deligeret sibi aliquem, cujus motum & habitum & incessum imitaretur misellus:*

[c] Ἀτυχεῖ πάνυ ἐν τοῖσι σπουδαίοις λίαν.

Ubi non aberravit ejus animus, satis apparet [d] ἡ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εὐγένεια. Item tertiis literis: *Tiberium nepotem tuum placere mihi declamantem potuisse, peream, nisi, mea Livia, admiror. Nam qui tam* [e] ἀσαφῶς *loquatur, qui possit, cum declamat,* [f] σαφῶς *dicere quæ dicenda sunt, non video.* Nec dubium est quin post hæc Augustus [9] constituerit, & reliquerit eum nullo præter [10] auguralis Sacerdotii honore impertitum: ac ne heredem quidem, nisi inter [11] tertios, ac pene extraneos, e parte sexta, nuncuparit; legatoque non amplius quam [12] octingentorum sestertiorum prosecutus.

INTERPRETATIO.

(a) *Male affectum esse circa corporis & animi integritatem.*

(b) *Qui talia solent deridere & scommatis afficere.*

(c) *Prorsus enim infeliciter cum studiosis versatur.*

(d) *Ipsius animæ præclara indoles.*

(e) *Stolide. Obscure.* (f) *Dilucide.*

NOTÆ.

(1) *Ludis Martialibus.*) Vel qui celebrati sunt in dedicatione Templi, quod illi Deo extruxit Augustus, ut in ejus vita cap. 29. vel qui etiam Saliares appellati quotannis in Circo celebrabantur.

(2) ἄρτιος.) Hoc est *integer*; ὁλόκληρος vero *ex omni parte perfectus*. Sensus igitur est, Si Claudius ille tuus nepos corpore pariter & animo valet, dubium non est quin ad honores evehendus sit. ἡλαττῶσθαι, hoc est *minui*. Quo sensu Tacitus imminutam ejus mentem dixit; μὴ προυποκειμένου ἡμῖν, *non præsupposito nobis*; hoc est, nisi semel nobis constiterit, nisi præsupposuerimus & constituerimus utrum arbitremur eum posse vel non posse ad honores promoveri.

(3) *Curare triclinium.*) De triclinio in Julio ad cap. 43. Curare autem triclinium is dicitur, cui curæ est, ut omnia in convivio bene apparentur. Sacerdotes illi, de quibus hîc agitur, videntur esse de quorum cœna infra cap. 33.

(4) *Silani.*) Vide supra in Caligula cap. 12. & 23.

(5) *Pulvinari.*) Loco maxime conspicuo. In Aug. ad cap. 45.

(6) *Latinarum.*) Quid illæ feriæ, in Julio ad cap. 79.

(7) *Præficitur urbi.*) Absentibus Latinarum caussa Consulibus, Præfectus Urbi creabatur, qui tunc temporis unus vulgo fuit ex iis qui summo loco nati. Sensus est igitur, Claudium, si salvo honore & pudore suo posset comitari fratrem suum Germanicum in montem Albanum ad sacra Latina, debuisse potius præfici urbi: quod tamen facere non audebant, ne in tanto honore ineptiret.

(8) *Sulpitio & Athenodoro.*) Qui videntur fuisse ejus contubernales, sordidi forte, de quibus capite sequenti; aut potius literati quidam viri: quod videtur indicare versus Græcus.

(9) *Constituerit.*) Hoc est, post cognita tot signa imbecillitatis certum tandem inivetit consilium quod in Claudio sequeretur, ut initio hujus capitis statuendum dixerat.

(10) *Auguralis Sacerdotii.*) Quomodo & Caligula. Calig. cap. 12.

(11) *Tertios ac pene extraneos.*) Aug. cap. ult. Quid primi quidve secundi heredes, ad cap. 83. in Julio: *Cæteri qui Testatoris juri subjecti non sunt, extranei appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes a nobis instituti, extranei heredes videntur.* Institutionibus §. *Cæteri de hered. qualit. & differ.*

(12) *Octingentorum sestertiorum.*) Hîc videntur intelligenda sestertia, non sestertii: quo posito, summa fuerit 35000. lib. Sin minus 35. lib. Singula enim sestertia mille sestertios valent, ut in Julio ad cap. 4. & 26. notatum est; quæ mira foret legati vilitas, & ludibrii potius quam honoris caussa.

CA-

CAPUT V.

TIBERIUS [1] patruus petenti honores consularia [2] ornamenta detulit. Sed instantius legitimos flagitanti, id solum [3] codicillis rescripsit, [4] *Quadraginta aureos in Saturnalia &* [5] *Sigillaria misisse ei*. Tunc demum abjecta spe dignitatis, ad otium concessit, modo in hortis & [6] suburbana domo, modo in Campaniæ secessu delitescens: atque ex contubernio sordidissimorum hominum super veterem segnitiæ notam, ebrietatis quoque & aleæ infamiam subiit.

NOTÆ.

(1) *Patruus*.) Drusi patris frater, cap. 1.

(2) *Ornamenta*.) Quales sunt lictores, aliaque de quibus in Julio ad cap. 76.

(3) *Codicillis*.) Tib. ad cap. 51. &c.

(4) *Quadraginta aureos*.) 175. lib. Quanti sit aureus, infra Oth. ad cap. 4.

(5) *Sigillaria*.) De Saturnalibus & muneribus tunc mitti solitis, in Augusto ad cap. 71. Sigillaria fuere gemini dies Saturnalibus additi ad producendam festivitatem. Ipsa quoque munuscula sic appellata sunt, ut patet ex Senec. Epist. 12. *Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre*. Et vicus ipse ubi ea væniebant, *Sigillaria* aut *ad Sigillaria* dictus, ut ex Gellio lib. 2. cap. 3. *ostendisse mihi librum Æneidos secundum emptum in Sigillariis*. Et infra cap. 16. & Ner. cap. 28. Sigilla sunt parva signa seu simulacra, quæ suis in ædiculis collocabant, quasi parietum ornamenta. Juven.

Si quis in ædicula deus unicus.

Hæc ab initio fictilia, deinde plumbea & aurea fieri & mitti solita muneris loco, & pueris maxime, unde scomma in Claudium. Saturnalitia & Sigillaritia a Spartiano dicta sunt hæc munera.

(6) *Suburbano*.) Quid suburbanum. Tib cap. 11. &c.

CAPUT VI.

CUM interim, quamquam hoc modo agenti, nunquam aut officium hominum, aut reverentia publica defuit. Equester ordo bis patronum eum perferendæ pro se legationis elegit: semel cum deportandum Romam [1] corpus Augusti humeris suis a Coss. exposceretur: iterum cum oppressum [2] Sejanum apud eosdem gratularetur. Quin & spectaculis advenienti assurgere, & [3] lacernas deponere solebat. Senatus quoque, ut ad numerum [4] sodalium Augustalium sorte ductorum extra ordinem adjiceretur, censuit: & mox ut domus ei, quam incendio amiserat, publica impensa restitueretur, dicendæque inter [5] consulares sententiæ jus esset. Quod decretum abolitum est, excusante Tiberio imbecillitatem ejus, ac damnum liberalitate sua resarturum pollicente. Qui tamen moriens, & in tertiis heredibus eum ex parte tertia nuncupatum, legato etiam circa [6] sestertiûm vicies prosecutus, commendavit insuper exercitibus, Senatui, populoque Romano inter cæteras [7] necessitudines nominatim.

NOTÆ.

(1) *Corpus Augusti*.) In Augusto cap. 101.

(2) *Sejanum*.) In Tiberio ad cap. 55.

(3) *Lacernas deponere*.) Harum usus ab Augusto prohibitus fuerat, ut in ejus vita

cap. 40. Sub aliis tamen Imperatoribus vix obtinuit, & toga paulatim in desuetudinem abiit: primo enim sumebatur tantum ad salutationes officiaque ejusmodi, ac tandem non nisi in judicando aut perorando. Hujus loco lacernis utebantur, quas Claudii tempore introeuntibus principibus viris honoris caussa depositas, ita & deos oraturi penulas exuebant, quæ ferme eædem ac lacernæ.

(4) *Sodalium Augustalium*.) Ii sunt Sacerdotes, quos Tiberius Juliæ genti sacraverat ad exemplum Romuli: Horum meminit & Tacitus lib. 1. Annal. *Idem annus* (qui 767. ab U. C.) *novas ceremonias accepit, addito sodalium Augustalium Sacerdotio, ut quondam T. Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat, sorte ducti e primoribus civitatis unus & viginti*. De quo iterum lib. 2. ubi non nihil a se differre videtur.

(5) *Consulares*.) De ordine rogandi sententias, in Julio ad cap. 21.

(6) *Sestertium vicies*.) 87500. lib. Vulgati legebant *sestertia*, quod Casaubonus ex suis MSS. emendavit, in quibus etiam *circiter* legit.

(7) *Necessitudines*.) Amicos & necessarios. Videsis in Augusto ad cap. 17.

CAPUT VII.

SUB Caio demum fratris filio (1) secundam existimationem circa initia imperii omnibus lenociniis colligente, honores auspicatus, consulatum gessit una per duos menses: evenitque ut primitus ingredienti cum fascibus Forum, prætervolans (2) aquila (3) dexteriore humero consideret. Sortitus est & de altero consulatu (4) in quartum annum, præseditque nonnumquam spectaculis in (5) Caii vicem, acclamante populo, (6) *Feliciter*, partim *patruo Imperatoris*, partim *Germanici fratri*.

NOTÆ.

(1) *Secundam existimationem*.) Caligula blanditiis omnibus benignitatis famam aucupans, patruum suum Claudium Consulem secum fecit, ut supra Calig. cap. 15.

(2) *Aquila*.) Quæ imperii aut magnarum rerum auspicium erat, ut & Tarquinii exemplo aliorumque colligere est, & narrat Seneca lib. 2. Quæst. Natur.

(3) *Dexteriore*.) Quod signum erat fausti & rati auspicii. Omnes aves ab eadem parte ratum non faciebant auspicium, ut patet ex Cicerone 1. de Divinatione, *Cur a dextra corvus, cornix a sinistra faciat ratum*, &c.

(4) *In quartum annum*.) More majorum non poterat obtineri Consulatus alter, nisi decennio post primum. Torrentius existimat sortitionem hanc fuisse inventum aliquod Caligulæ, quo Consules sortiebatur in tempus futurum, quo forte pacto equum suum destinarat.

(5) *In Caii vicem*.) Supra in Calig. cap. 18.

(6) *Feliciter*.) Hæ sunt populi acclamationes, quales supra Calig. cap. 15. Aug. c. 58. Domit. cap. 13. quod & in sponsalibus fiebat. Juven. Sat. 2. v. 119.

Signatæ tabulæ, dictum feliciter, &c.

CAPUT VIII.

NEc eo minus contumeliis obnoxius vixit. Nam & si paullo serius ad prædictam cœnæ horam occurrisset, non nisi ægre, & circuito demum triclinio recipiebatur. Et quoties post cibum addormisceret, quod ei fere accidebat, (1) olearum ac palmularum ossibus incessebatur: interdum (2) ferula flagrove, velut per ludum, excitabatur a (3) copreis. Solebant & manibus stertentis (4) socci induci, ut repente expergefactus faciem sibi confricaret.

NO-

NOTÆ.

(1) *Olearum palmularumque ossibus.*) Columella lib. 12. cap. 49. olearum ossa *muleos* appellat; palmarum vero *lignum*, Plinius lib. 15. cap. 28.

(2) *Ferula.*) Supra in Calig. cap. 20.

(3) *Copreis.*) Torrentius hic constanter retinuit *capreis* eodem sensu quo supra in Tiberio cap. 61. Beroaldus & Sabellicus legunt *tropæis* quasi a τρέπω, quod illusores isti subito sese averterent. Casaubonus, cui accedit Turnebus lib. 22. cap. 31. *Copreis*. Vide ad dictum Tiberii locum.

(4) *Socci.*) De hoc calceamenti genere in Calig. ad cap. 52.

CAPUT IX.

SED ne discriminibus quidem caruit: primum in ipso Consulatu, quod (1) Neronis & Drusi, fratrum Cæsaris, statuas segnius locandas ponendasque curasset, pene honore submotus est: deinde extraneo vel etiam (2) domesticorum aliquo deferente, assidue varieque inquietatus. Cum vero detecta esset (3) Lepidi & Getulici conjuratio, missus (4) in Germaniam inter legatos ad gratulandum, etiam vitæ periculum adiit: indignante ac fremente Caio, (5) patruum potissimum ad se missum, quasi ad puerum regendum: adeo ut non defuerint qui traderent, præcipitatum quoque in flumen, sicut vestitus advenerat. Atque ex eo numquam non in Senatu novissimus consularium sententiam dixit, ignominiæ caussa post omnes interrogatus. Etiam cognitio falsi Testamenti recepta est, in quo & ipse signaverat. Postremo etiam (6) sestertiûm octogies pro introitu (7) novi Sacerdotii coactus impendere, ad eas rei familiaris angustias decidit, ut cum obligatam ærario fidem liberare non posset, (8) in vacuum (9) lege prædiatoria (10) venalis (11) pependerit sub edicto præfectorum.

A. V. C. DCCXCIII.

NOTÆ.

(1) *Neronis & Drusi.*) Fratres erant Caligulæ, quos Tiberius fame enecuit. Tib. cap. 54. & Calig. cap. 15.

(2) *Domesticorum.*) Josephus lib. 19. Antiquit. cap. 1. refert, Claudium accusatum fuisse, Polluce servo suo deferente, ac caussam dicere coactum, Caligula judice.

(3) *Lepidi & Getulici.*) Supra in Caligula cap. 24. & Joseph. ibidem.

(4) *In Germaniam.*) De illa Caligulæ expeditione, in Calig. cap. 44. & 45. & seqq.

(5) *Patruum.*) Patruorum severitas in proverbium abiit, *Ad patruos*: quod indicat Horatius lib. 2. Sat. 3. v. 87.

sive ego prave
Seu recte hoc volui, ne sis patruus mihi.

Hoc est objurgator & severus censor instar patrui, & innuit Persius Sat. 1.

Cum sapimus patruos, &c.

(6) *Sestertiûm octogies.*) 320000. lib.

(7) *Novi Sacerdotii.*) Intelligæ de Caligulæ Sacerdotio, de quo Calig. cap. 22. non vero Augusti; Hoc siquidem Claudio extra ordinem concessum est, ut supra cap. 6. retulit. Postquam Templa Imperatoribus tanquam diis extrui cœpere, simul ista Sacerdotia magno pretio redempta sunt ab adulatoribus.

(8) *In vacuum.*) Tota hæc loquendi ratio e Jurisconsultorum formulis petita est. Ergo in vacuum illi pendere dicuntur, quorum bona cum solvendo non sint, tamdiu possessore vacua sunt, quamdiu nemini adjudicata, vel in fiscum non redacta. Hinc & *in vacuum venire*, hoc est, hereditatem possessore quocumque modo privatam suscipere.

(9) *Lege prædiatoria.*) Qua bona sive prædia ejus qui obligatus est, vendi permittuntur, si prædem, qui pro eo se quoque obliget, invenire nequeat. Unde prædiatoria Lex dicta, vel quod jura prædiorum constitueret, vel quod de prædibus caveret: & qui in ejusmodi controversiis versati sunt, prædiatores appellantur, quorum mentio fit a Cicerone in Ora-

Oratione pro Balbo, & Epistolis ad Atticum lib. 12. Epist. 16. & maxime a Jurisconsultis in libris Digest.

(10) *Venalis.*) Casaubonus existimat non bona duntaxat, sed & ipsum Claudium vænum expositum fuisse edicto Præfectorum ærarii; sed longe verosimilius Lipsius in Senec. cap. 12. libro 4. de Beneficiis, non nisi de bonis intelligit; si quis enim debitor latitabat, frustrabaturve, tunc omisso homine, rem persequebantur; hoc est domos, fundos, &c. & omnia ejus bona venalia proponebantur.

(11) *Pependerit.*) Interea dum bona eorum, qui fisco erant obligati, vænirent, cognoscereturque quantum ex illis redigi posset, tunc ii dicebantur pendere apud ærarium, quod eorum nomina in libello, vel tabula pendula proscripta, hoc est publice proposita forent & suspensa. Tabulam hanc, *titulum* appellat Tibullus lib. 2. Eleg. 4.

Sed & jubeat si vendere avitas,
Ite sub imperium sub titulumque Lares.

Idem de servis quoque innuit Gellius lib. 4. cap. 2.

CAPUT X.

PEr hæc ac talia, maxima ætatis parte transacta, quinquagesimo anno Imperium cepit, quantumvis mirabili casu. Exclusus inter cæteros ab insidiatoribus Caii, cum quasi secretum eo desiderante turbam submoverent, in (1) diætam, cui nomen est Hermæum, recesserat. Neque multo post rumore cædis exterritus, prorepsit ad (2) solarium proximum; interque prætenta foribus (3) vela se abdidit: latentem discurrens forte (4) gregarius miles animadversis pedibus e studio sciscitandi quisnam esset, agnovit, extractumque, & præ metu ad genua sibi accidentem, IMPERATOREM salutavit. Hinc ad alios commilitones fluctuantes, nec quidquam adhuc quam frementes perduxit. Ab his lecticæ impositus, & quia servi diffugerant, vicissim (5) succollantibus (6) in castra delatus est, tristis ac trepidus, miserante obvia turba, quasi ad pœnam raperetur insons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctavit, aliquanto minore spe quam fiducia. Nam Consules cum Senatu & cohortibus urbanis Forum Capitoliumque occuparunt, asserturi communem libertatem: accitusque & ipse per Tribunum plebis in curiam ad suadenda quæ viderentur, *vi se & necessitate teneri* respondit. Verum postero die, Senatu segniore in exsequendis conatibus, per tædium ac dissensionem diversa censentium, & multitudine, quæ circumstabat, unum rectorem jam & (7) nominatim exposcente, armatos pro concione jurare in nomen suum passus est: promisitque singulis (8) quinadena HS. primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pigneratus.

A. U. C. DCCXCIV.

NOTÆ.

(1) *Diætam.*) Sumitur aliquando pro ea domus parte, in qua versamur & habitamus, qualem dicimus *appartement*, a Græco διαιτῶμαι *vivo, versor.* Sic Plinius lib. 2. Epist. 17. & lib. 5. Epist. 6. *Contra mediam fere porticum diæta paulum recedit.* Et paulo infra: *Est in hac diæta dormitorium cubiculum, quod diem, clamorem, forumque excludit, junctaque ei quotidiana amicorumque cœnatio.* Aliquando sumitur diæta pro habitatione, quæ amœnitatis caussa in hortis extructa sit, in qua de die comedant; unde etiam Varro deducit nominis etymon. Ita & apud Jurisconsultos *ad L. 43. de legatis*, &c. Variis deorum nominibus diætas domus distinguebant, ut hîc *Hermæum*, hoc est Mercurii. In aliis Isæum, Musæum, &c. Isidis, Musarum, &c. quod necdum obsolevit.

(2) *So-*

(2) *Solarium.*) Locus superior in ædibus excipiendo Soli destinatus, ubi solebant apricari; qui cum Menianis, de quibus Calig. cap. 18. confundendus non videtur; ad quid enim aut quomodo ibi vela? Josephus lib. 9. cap. 2. Antiquit. locum hunc obscurum quemdam memorat, ad quem gradibus eundum erat.

(3) *Vela.*) Sumi videntur hîc pro peristromatis & apud Juven. Sat. 6. v. 226.

Ornatas paulo ante fores, pendentia linquit
Vela domus, & adhuc virides in limine ramos.

Unde potius & velarii inter officia domus Augustæ numerari, non vero tantum de velis quæ fenestris obtenderentur, de quibus idem Juven. Sat. 9. v. 104.

Claude fenestras,
Vela tegant rimas, junge ostia, tollite lumen.

Lampridius de Heliogabalo idem narrat quod hîc Suetonius de Claudio: *Subito militum strepitu exterritus in angulum se condit, objectuque veli cubicularis, quod in introitu erat cubiculi se texit.* De quo & idem Auctor in Alexandro.

(4) *Gregarius.*) Prætorianum dixit Josephus ibid. lib. nempe 19. cap. 2. ubi hæc leviter immutata narrantur.

(5) *Succollantibus.*) Collum supponentibus ad illum ferendum, quomodo lecticarii solent. Hac voce iterum utitur Othonis cap. 6. & in Nerone. Legitur quoque a quibusdam apud Varronem lib. 3. de Re Rust. cap. 16. ubi de apibus. *Regem suum sequuntur quocumque it, & fessum sublevant; & si nequit volare, succollant; quod eum servare volunt,* &c. Ubi alii legunt *subvolant* Plinius lib. 11. cap. 17. de apibus idem & totidem ferme verbis narrat, *fessum humeris sublevant, validius fatigatum ex toto portant.*

(6) *In castra.*) Prætoria scilicet, de quibus in Tiberio cap. 37. Torrentius protulit nummum argenteum, cujus ex una parte cernitur effigies Claudii: ex altera castrorum illorum cum inscriptione *Imper. recept.* quasi per Prætorianos receptum Imperium innuens.

(7) *Nominatim.*) Proprio nomine Claudium ipsum.

(8) *Quina dena.*) Sestertia, scilicet 656. lib. 5. s. Josephus quinque drachmarum promissa narrat, quæ vicena forent sestertia. Una siquidem drachma quatuor sestertiis æquivalet, ut in Julio ad cap. 4.

CAPUT XI.

IMPERIO stabilito nihil antiquius duxit, quam id biduum, quo de mutando Reipublicæ statu hæsitatum erat, memoriæ eximere. Omnium itaque factorum dictorumque in eo veniam & oblivionem in perpetuum sanxit, ac præstitit: Tribunis modo ac Centurionibus paucis e (1) conjuratorum in Caium numero interemtis, exempli simul caussa, & quod suam quoque cædem depoposcisse cognoverat. Conversus hinc ad officia pietatis, jusjurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit, quam (2) PER AUGUSTUM. (3) Aviæ Liviæ divinos honores, & Circensi pompa (4) currum elephantorum (5) Augustino similem decernendum curavit. Parentibus (6) inferias publicas, & hoc amplius, patri (7) Circenses annuos natali die: matri (8) carpentum quod per Circum (9) duceretur: & cognomen Augustæ, ab avia (10) recusatum. Ad (11) fratris memoriam per omnem occasionem celebratam, (12) comœdiam quoque Græcam Neapolitano certamine docuit, ac de sententia judicum (13) coronavit. Ne Marcum quidem (14) Antonium inhonoratum, ac sine grata mentione transmisit: testatus quondam per edictum, *Tanto impensius petere se, ut natalem patris Drusi celebrarent, quod idem esset & avi sui Antonii.* Tiberio marmoreum arcum juxta Pompeii theatrum, (15) decretum quidem olim a Senatu, verum omissum, peregit. Caii quoque,

& si acta omnia rescidit, diem tamen necis, quamvis exordium principatus sui, vetuit inter [16] festos referri.

NOTÆ.

(1) *Conjuratorum.*) Horum princeps Chæreas, quem miror hîc a Suetonio non nominatum, ut Caligul. cap. 58. Josephus narrat hunc mortem oppetiisse: Lupum vero qui Cæsoniam occiderat, de qua cap. 59. Calig. dejecto prorsus animo, utpote qui fleret cum duceretur, dolens ereptam sibi togam: quod ridens ipse Chæreas, ac mollitiem exprobrans, Lupos numquam algere dixit.

(2) *Per Augustum.*) Per genium Cæsaris jurabant, ut Calig. cap. 15. & 27. & per eos quos maxime diligebant. Vide & in Aug. ad cap. 60.

(3) *Aviæ Liviæ.*) Quam Tiberius absque honore sepultam voluerat supra in Tiberio cap. 51. Ei Claudius omnia decrevit quæ Caligula sorori Drusillæ, Calig. cap. 15.

(4) *Currum elephantorum.*) Quo inter pompæ fercula ejus imago ferretur inter divinas, de quo in Julio ad cap. 39. & 76. & Aug. cap. 43. & 45. Hujus Augusti currus effigies cernitur in veteri numismate cum quatuor junctis elephantis; unde constare potest non ideo elephantorum dictum, quod eburneis quibusdam laminis opertus esset.

(5) *Augustino.*) Beroaldus & vulgati legunt *Augustæo*, & Torrentii MSS. *Augusto*; quod & potest; legere enim est, *marmor Tiberium*, *marmor Augustum*, quod illorum temporibus inventum. In Plinio libro 36. cap. 7.

(6) *Inferias.*) Supra sæpe, Calig. cap. 3. & 15.

(7) *Circenses.*) Quid sint, in Julio ad cap. 39.

(8) *Carpentum.*) Proprium matronis vehiculum. Calig. cap. 15.

(9) *Duceretur.*) Ejus scilicet imago; jam enim perierat vivente Caligula, supra in Calig. cap. 23.

(10) *Recusatum.*) De hoc in Augusto ad cap. ultimum. Lipsius hoc refert ad ipsam Antoniam, & pro *avia* legit *a viva*, auctoritate Dionis, qui libro 58. refert Antoniæ donatum cognomen hoc a Caligula. Sed de donato auctorem habet quidem unum, de recusato nullum; sed tantum conjectura id colligit, quod nempe ad mortem tædio & indignitate compulsa honorem illum sprevisset.

(11) *Fratris.*) Germanici.

(12) *Comœdiam quoque Græcam, &c.*) Neapoli quippe Græco prorsus more vixisse D. Cassius auctor est. De certamine Neapolitano ad Aug. cap. 98. pro *docuit* vulgati legunt *dedit*; quod idem est; id enim significat quoque verbum *docuit* apud Horatium de Arte:

Et qui prætextas, & qui docuere togatas.

(13) *Coronavit.*) Id est, coronam ipse dedit histrionibus, quamquam non desint qui vocem activam pro passiva hîc positam contendant. *Coronavit* igitur, hoc est, coronam retulit.

(14) *Antonium.*) Quem ideo dicit avum suum maternum, quia pater erat Antoniæ matris, ut Calig. cap. 1. &c.

(15) *Decretum.*) Tunc forte cum Pompeii theatrum restituit. Tib. cap. 47.

(16) *Festos.*) Alii *fastos*, ut intelligantur libri Fastorum de quibus in Julio ad c. 40. Quod idem fuerit: ii siquidem festa & eorum caussas continebant, nisi si de diebus fastis intelligeretur, quibus nempe lege agi fas esset; quod *festis* contrarium est.

CAPUT XII.

AC in semet augendo parcus atque civilis, prænomine *Imperatoris* abstinuit, nimios honores recusavit, sponsalia filiæ, natalemque geniti nepotis silentio, ac tantum domestica religione, transegit. Neminem exsulum, nisi ex Senatus auctoritate, restituit: ut sibi in curiam [1] Præfectum Prætorii, Tribunosque militum secum inducere liceret, utque rata essent quæ [2] Procuratores sui in [3] judicando statuerent, [4] pre-

[4] precario exegit. [5] Jus nundinarum in privata prædia a Consulibus petiit: cognitionibus magistratuum ut unus e [6] consiliariis frequenter interfuit. Eosdem spectacula edentes, surgens & ipse cum cætera turba, [7] voce ac manu veneratus est. Tribunis pleb. adeuntibus se pro tribunali excusavit, quod propter [8] angustias non posset audire eos nisi stantes. Quare in brevi spatio tantum amoris favorisque collegit, ut cum profectum eum Ostiam periisse ex insidiis nuntiatum esset, magna consternatione populus & militem quasi proditorem, & Senatum quasi parricidam, diris exsecrationibus incessere non ante destiterit, quam unus atque alter, & mox plures a magistratibus in Rostra producti, salvum & appropinquare confirmarent.

NOTÆ.

(1) *Præfectum Prætorii, &c.*) Huic enim quamvis tanta dignitate ornato curiam ingredi non licebat, cum nonnisi equestris ordinis esset cujus summa & culmen erat hæc dignitas, ut Galbæ cap. 14. quippe quæ alterum ab Imperatore gradum obtineret. Tiberius jam ante petierat idipsum quod Claudius hîc, auctor Tacitus Annal. 4.

(2) *Procuratores sui.*) Delegatis Consularibus & Præsidibus qui in Provincias ab Imperatoribus mitti consueverant, supra in Augusto ad cap. 36. & 47. Verum quia minores quasdam in Provincias tantæ dignitatis viros mittere vel negligebant, vel dedignabantur, quandoque fiebat, ut tota Provinciæ cura incumberet Procuratori Cæsaris, sive Procuratori Fisci, quem etiam rei privatæ aut rationalem vocabant. Unde quamvis proprio munere non deberet nisi tributa, reditusve Principis colligere, aliaque curare quæ pertinerent ad Fiscum, factum tamen est, ut defectu Præsidis, ac rebus ita cogentibus, inter Provinciales jus diceret, quamvis duntaxat Eques, ac plerumque etiam libertus. Cum igitur jurisdictionem non haberet, rata non habebantur ejus acta, poterantque vocari ad Senatus disquisitionem: quod ut mutaretur, Claudius Senatum precatus est. Hujusmodi Procuratorum frequens fit mentio apud Josephum, & ex iis erat Pontius ille Pilatus, a quo Christus Dominus ad crucem traditus est.

(3) *In judicando.*) Nam in aliis rebus quas Imperatoris nomine gerebant, perinde rata habebantur ac si ab Imperatore ipso gesta fuissent.

(4) *Precario exegit.*) Hoc est, precibus impetravit. Hujus vocis usus non infrequens apud Auctores maxime Jurisconsultos, qui precarium illud esse dicunt, quod precibus petenti conceditur, utendum quamdiu is qui concessit, patitur.

(5) *Jus nundinarum.*) Nundinæ apud antiquiores Romanos erant feriæ nono quoque die recurrentes, quibus rustici Romam venirent ad mercatum legesque accipiendas. Harum postea in oppidis etiam habendarum jus a Senatu impetratum, patet ex Plinio lib. 5. Epist. 4. *Solers vir prætorius a Senatu petiit, ut sibi instituere in agris suis nundinas liceret.* A posterioribus Imperatoribus, ut suo tantum ipsorum beneficio certis in oppidis statisque temporibus celebrarentur mercatus (quæ vox idem etiam significavit ac *nundinæ*) cum omnium vectigalium ac portoriorum immunitate. Quæ magna ejusmodi locorum utilitas.

(6) *Consiliariis.*) Uno e Torrentii codicibus legitur *consularibus*, mendose; ii enim sunt, de quibus Tib. cap. 33.

(7) *Voce ac manu.*) Acclamatione ac plausu.

(8) *Angustias.*) Quod nempe tribunal non caperet plures, & certe civilitatis duntaxat caussa faciebat; stabant enim Principem alloquentes.

CAPUT XIII.

NEc tamen expers insidiarum usquequaque permansit, sed & a singulis, & per factionem, & denique civili bello infestatus est. E plebe homo nocte media juxta cubiculum ejus cum pugione deprehensus est: reperti & equestris ordinis duo in publico cum (1) dolone ac (2) venatorio cultro præstolantes, alter ut egressum theatro, alter ut sacrificantem apud Martis ædem adoriretur. Conspiraverant autem ad res novas (3) Gallus Asinius & Statilius Corvinus, (4) Pollionis ac Messallæ oratorum nepotes, assumtis compluribus libertis ipsius atque servis. Bellum civile movit (5) Furius Camillus Scribonianus Dalmatiæ Legatus, verum intra quintum diem oppressus est, legionibus, quæ sacramentum (6) mutaverant, in pœnitentiam religione conversis, postquam denuntiato ad novum Imperatorem itinere, casu quodam, (7) an divinitus, neque (8) aquila ornari, neque (9) signa convelli moverique potuerunt.

NOTÆ.

(1) *Dolone.*) Servius enarrans hunc 7. Æneid. versum,

Pila manu sævosque gerunt in bella dolones,

dicit dolonem esse flagellum, intra cujus virgam latet pugio, a fallendo sic dictum, quod speciem tantum ligni præ se ferens ferro latente decipiat. Eodem sensu Jurisconsulti ad Legem *Si ex plagis*, ff. *ad Legem Aquiliam.* Varro dicit esse contum cum ferro brevissimo.

(2) *Cultro venatorio.*) Non venabulo tantum, quod telum longius est, sed & breviore quodam cultro utebantur.

(3) *Gallus Asinius.*) Dio hunc dicit fratrem uterinum Drusi illius, qui Tiberii filius erat, de quo in Tiberio plura; innuit & Tacitus 3. Annal. quippe Saloninus pater ejus duxit Agrippinam Drusi matrem, quam Tiberius paulo ante Augusti jussu dimiserat, ut in Tib. ad cap. 7.

(4) *Pollionis & Messallæ.*) Hi fuerunt oratores Julii & Augusti ætate celeberrimi.

(5) *Furius Camillus.*) Hujus meminit iterum libro sequente cap. 35. & Torrentius eumdem fuisse autumat, qui auctore Tacito libro 2. Annal. Africæ sub Tiberio Proconsul Furio nomini multos post annos militiæ decus restituit.

(6) *Mutaverant.*) Sacramentum enim Claudio prius dixerant.

(7) *An divinitus.*) Vulgati omnes legebant *ac divinitus.* Torrentius emendavit.

(8) *Aquila ornari.*) Plinius lib. 13. cap. 3. refert aquilas, & signa alia pulverulenta festis diebus inungi solita.

(9) *Signa convelli.*) Quænam illa forent præter aquilam, in Julio notatum est ad cap. 62. Ea ferebantur imposita hastæ, cujus pars inferior acuta defigebatur in terram eo loci ubi castra erant. Inde profecturi signa non avellebant, nisi captatis prius auguriis. Virgilius lib. 11. Æneid.

cum primum vellere signa
Annuerint superi.

Si ergo manum avellentis non sequerentur, malum omen illud erat; quod contemptum multis exitio fuisse crediderunt.

CAPUT XIV.

A. U. C. DCCXCV. DCCXCIV. DCCC. DCCCVI.

COnsulatus super (1) pristinum quatuor gessit: ex quibus duos primos junctim, sequentes per intervallum, quarto quemque anno, semestrem novissimum, bimestres cæteros, tertium autem, novo circa principem exemplo in locum demortui suffectus. Jus & Consul & extra honorem (2) laboriosissime dixit, etiam suis suorumque (3) diebus solennibus, nonnumquam (4) festis quoque antiquitus, & religiosis. Nec sem-

semper præscripta legum secutus, duritiam lenitatemve mulctarum, (5) ex bono & æquo perinde ut afficeretur, moderatus est. Nam & iis qui apud (6) privatos judices (7) plus petendo (8) formula excidissent, (9) restituit actiones; & in majore fraude convictos, legitimam pœnam supergressus, (10) ad bestias condemnavit.

NOTÆ.

(1) *Pristinum.*) Quem cum Caligula gesserat, supra cap. 7. & Calig. cap. 15.

(2) *Laboriosissime.*) Exemplo Julii, supra cap. 43. & Aug. cap. 33.

(3) *Diebus solennibus.*) Quales erant sponsalia illa, de quibus supra cap. 12. & privata illa amicorum officia, de quibus in Augusto cap. 53.

(4) *Festis.*) Loqui videtur de privatis quibusdam feriis, quales multæ erant familiarum propriæ, ut Claudiæ, Æmiliæ, Juliæ, &c. teste Macrobio lib. 1. Saturnalium cap. 16. *& si quas proprias ferias quæque familia ex usu domesticæ celebritatis observat.* Erant & singulorum, ut natalitia, funera, &c. Hinc Ovidius 1. Fast. Germanicum alloquens ait,

Invenies illic & festa domestica vobis.

(5) *Ex æquo & bono.*) Jam supra non nihil in Caligula ad cap. 34. Hic adde pauca ex Aristotele libro 5. Ethic. ubi de Justitia & Jure fuse disputans, ait ἐπιεικὲς, quod Latine vertunt *bonum & æquum*, esse quidem jus, at non illud quod Lege continetur, sed ejus emendationem: cum enim Lex in universum posita sit, multaque sint de quibus in universum caveri non queat, Legem quidem oportet summam habere potestatem, Magistratum vero eorum habere potestatem, de quibus exacte satis cavere non possunt Leges. Inde fit ut suprema Tribunalia non modo Juris præscriptum sæpe non sequantur, sed ne suorum quidem decretorum præjudicia, prægravante æqui bonique lance in perpendendis temporum, personarum, &c. circumstantiis.

(6) *Privatos judices.*) Privatarum controversiarum, & litium, quales Centumviri de quibus in Augusto cap. 36. &c. vel Prætor urbanus de quo ibid. ad cap. 33.

(7) *Plus petendo.*) Qui petebat plusquam sibi deberetur, is debitum amittebat. Cicero pro Roscio: *Si tu amplius nummo petisti in judicio quam tibi debitum est, caussam perdidisti.* Hinc jocus ille apud Plautum in Mostellaria; cum enim creditor expressa summa dixisset; *nihilo plus peto*, respondet ille:

Velim quidem hercle ut uno nummo plus petas.

Quod nec semper obtinuerat ante, nec post obtinuit.

(8) *Formula excidissent.*) Formulæ nil erant aliud quam certæ ac solennes quædam verborum conceptiones in unaquaque litium materia (quales Formularium seu Stylum dicunt) ut, Formula actionum bonæ fidei, Formula postulandi dominii, intendendæ litis, &c. quarum multas retulit Sigonius libro de Judiciis. Secundum eas suum jus omnes persequi necessario debebant, ut caussa caderet qui aliis quam Formulæ verbis quidpiam postularet aut defenderet. Unde apud Jurisconsultos hæ loquendi formulæ, *Qui cadit a syllaba, cadit a caussa. Formula cadere*, & *caussa cadere*, pro eodem quod Suetonius *Formula excidere* dixit. De quibus Quintilianus libro 7. *Est enim*, inquit, *certa servitus ad certa se verba astringendi.* Et paulo post: *Nam est etiam periculosissimum, cum si uno verbo sit erratum, tota caussa cecidisse videamur.*

(9) *Restituit actiones.*) Hoc est, restituit illis jus persequendæ caussæ quod amiserant. Qua in re Legum duritiam moderabatur; Prætor enim plus petentes non restituebat in integrum, nisi vel minores essent annis vigintiquinque, vel tam magna caussa justi erroris interveniret, ut etiam constantissimus quisque labi potuisset; quo casu etiam majori succurrebatur.

(10) *Ad bestias.*) Vel pugnaturi vel laniandi objiciebantur, ut supra in Caligula ad cap. 27.

CAPUT XV.

IN cognoscendo autem ac decernendo, mira varietate animi fuit, modo circumspectus & sagax, modo inconsultus ac præceps: nonnumquam frivolus amentique similis. Cum [1] decurias [2] rerum actu expungeret, eum, qui dissimulata vacatione, quam beneficio [3] liberorum habebat, [4] responderat, ut cupidum judicandi dimisit: [a] alium interpellatum ab adversariis de propria lite, negantemque [5] cognitionis rem, sed ordinarii juris esse, agere caussam confestim apud se coëgit, proprio negotio documentum daturum, quam æquus judex in alieno negotio futurus esset. Fœminam non agnoscentem filium suum, dubia utrimque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio juvenis. [6] Absentibus secundum præsentes facillime dabat, nullo delectu, culpa ne quis an aliqua necessitate cessasset. Proclamante quodam, [7] præcidendas esse falsario manus, carnificem statim acciri cum [8] machæra [9] mensaque laniona flagitavit. [10] Peregrinitatis reum, orta inter advocatos levi contentione, togatumne an palliatum dicere caussam oporteret, quasi æquitatem integram ostentans, mutare habitum sæpius, & prout [11] accusaretur defendereturve, jussit. De quodam etiam negotio ita [12] ex tabella pronuntiasse creditur, [13] SECUNDUM EOS SE SENTIRE QUI VERA PROPOSUISSENT. Propter quæ usque eo eviluit, ut passim ac propalam contemtui esset. Excusans quidam testem e provincia ab eo vocatum, negavit præsto esse posse: dissimulata [14] diu caussa, ac post longas demum interrogationes, *Mortuus est*, inquit, *Puteolis*. Alius gratias agens, quod [15] reum defendi pateretur, adjecit: *Et tamen fieri solet*. Illud quoque a majoribus natu audiebam, adeo caussidicos patientia ejus solitos abuti, ut descendentem e tribunali non solum voce revocarent, sed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenso retinerent. Ac ne cui hæc mira sint, litigatori Græculo vox in altercatione excidit; [b] καὶ σὺ γέρων εἶ, καὶ μωρός. Equitem quidem Romanum obscœnitatis in fœminas reum, sed falso, & ab impotentibus inimicis conficto crimine, satis constat, cum [16] scorta meritoria citari adversus se, & audiri pro testimonio videret, [17] graphium & libellos quos tenebat in manu, ita cum magna stultitiæ & sævitiæ exprobratione jecisse in faciem ejus, ut genam non leviter perstrinxerit.

INTERPRETATIO.

(a) *Alium* judicem *interpellatum ab adversariis de propria lite, dicentemque negotium non esse juris extraordinarii, sed ordinarii, compulit ut extemplo caussam suam oraret seipso* judice, *ad probandum propria lite quam æquus judex futurus esset in aliena lite.*

(b) *& tu senex es & fatuus.*

NO-

NOTÆ.

(1) *Rerum actu.*) Hoc est eo tempore quod judiciis exercendis attributum erat. Plinius Epist 25. lib. 9. *Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit: quo finito, aliquid earumdem Camœnarum in istum benignissimum sinum effundant.* Supra & in Aug. cap. 32. &c.

(2) *Decurias expungeret.*) De Judicum decuriis in Augusto ad cap. 29. & 32. &c. Expungere hîc est aliquorum in illis recognoscendis nomina delere & cancellare, v. g. mortuorum aut quacumque de caussa impeditorum, aliorum servare. Quo verbo usi sunt præsertim in rationibus habendis & calculo. Unde expungere est, ut ait Torrentius, ordinare qui retinendi, quive non.

(3) *Liberorum.*) De jure trium liberorum & immunitatibus illi adjunctis, supra jam non nihil in Julio ad cap. 20. & Augusto cap. 34. & 44. ac infra cap. 19. & 35. Harum una erat ut a judicandi onere & militia vacarent.

(4) *Responderat.*) In hac enim recognitione singuli suis nominibus appellati, ut Calig. cap. 16. respondere debebant, nisi immunes facti essent a judicando. Unde cum ille de quo hîc agitur, licet immunis respondisset, Claudius judicandi cupidine factum arbitratus est, & illum albo Judicum expunxit.

(5) *Cognitionis rem, sed ordinarii juris.*) Ordinarii juris ea erant, de quibus coram usitato & legitimo judicum ordine secundum receptas litigandi formulas disceptabatur, veluti cum impetrata a Prætore actionis formula, apud eos Judices quos ipse dederat, agitabatur controversia ut in Julio ad cap. 11. notatum est. Extraordinarii vero juris ea erant, de quibus ipse Magistratus, Consul v. g. vel Prætor, (aut post mutatam Rempublicam Princeps) alio Judice non dato cognoscebant: quod & Tiberii exemplum confirmat, in Tiberio cap. 62. & infra cap. 35. &c. Quod in iis ferme negotiis fieri solebat quæ vel ad Rempublicam spectarent, vel ad exemplum traherentur. Unde quamquam cognitionis nomen generale sit, ad ea tamen plerumque judicia refertur, quæ extra ordinem fiunt, qualia sunt supra modo dicta. Hujusmodi cognitiones sacræ appellantur a Jurisconsultis, easque si cuipiam Cæsar ipse demandaret, is sacer Cognitor dicebatur. De illis cognitionibus fuse Jurisconsulti ff. *de extraordinariis cognitionibus*, ubi varia etiam referuntur, de quibus Præses Provinciæ, non dato Judice, coram ipso cognoscere debebat. Hujus igitur loci sensus est: Unus e Judicibus, quorum decuriæ expungebantur, de propria lite interpellatus est ab adversario coram Imperatore, ut ab Imperatore judicarentur: sed cum ille Judex nollet respondere, & tueretur se hac exceptione, quod ordinarii juris esset, non cognitionis seu extraordinarii juris, res illa de qua inter se judicem & adversarium suum agebatur, hoc est quod ejus generis esset controversia, ut a Judicibus ordinariis & privatis, non vero ab Imperatore cognoscenda esset; Imperator voluit ut ipse Judex ageret caussam suam, simul & illam judicaret, ut in propria lite judicanda documentum daret æquitatis juxta quam aliorum lites judicaturus esset. Quod quamquam durum videatur, ut aliquis caussæ suæ judex, dicatur caussam agere apud se; non videtur tamen aliter cohærere posse totam hujus loci seriem. Nec aliter Torrentius hîc & clariss. Salmasius *de modo usurarum* explicarunt. *Interpellare* Budæus in Pandectas idem esse dicit ac *in judicium vocare*. Qui sensus hîc optime convenit.

(6) *Absentibus secundum præsentes.*) Apud Jurisconsultos dare, secundum aliquem, idem est ac in ejus commodum judicare: qua loquendi formula intelligendum videtur judicium. Seneca de brevitate vitæ cap. 1. in fine: *Hic est exitus omnis judicii in quo lis secundum plures datur.* Cicero Verr. 4. 41. addit præpositionem *de absente secundum præsentem judicare*. Cujus defectu Torrentius existimat Suetonium hîc nove locutum.

(7) *Præcidendas manus.*) Martianus J. C. L. 1. ff. *ad Legem Corneliam de falsis* hanc falsario pœnam statuit: *Pœna falsi vel quasi falsi deportatio est, & omnium bonorum publicatio; & si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio affici jubetur.* Alexander Imperator Legi addidit similem pœnam quam Claudius hic decernit: Notarium enim falsi damnatum deportatione punivit, incisis digitorum nervis, ut numquam posset scribere. Falsarius is est qui vel falsum testimonium profert, vel falsum Testamentum condit, &c. Sed maxime circa Testamenta fal-

falsi crimen admittebatur; unde Lex Cornelia, quæ de illo cavit, dicta quoque est Testamentaria.

(8) *Machæra.*) Gladius est ad scindendum simul & pungendum.

(9) *Mensa lanionia.*) Quali utuntur in dissecandis carnibus laniones; & ad plectendos damnatos, carnifices.

(10) *Peregrinitatis reum.*) Ille reus est peregrinitatis, de quo disceptatur an sit civis Romanus, an peregrinus, cum tamen pro cive se gerat. Vox enim *reus* hîc & apud Jurisconsultos accusatum significat, v. g. qui litem intendit, *actor*; qui defendit, *reus* dicitur.

(11) *Accusaretur.*) Tunc enim contendentes civem Romanum non esse, toga induendum nolebant quæ Romanorum insigne est: contra vero cum defenderetur, togam sumpturus pallium quod peregrinorum ac imprimis Græcorum est, exuebat.

(12) *Ex tabella.*) Qua sententiam suam hac in caussa descripserat. Simile quid in Augusto ad cap. 39.

(13) *Secundum.*) Hoc capite num. 6.

(14) *Puteolis.*) Multi legunt *puto licuit*: quod longe plus acuminis habere videtur; verba enim sunt excusantis absentem, & hoc ipso Claudium irridentis, quod dicat putare se justam mortuis absentiæ caussam esse.

(15) *Reum.*) Hoc est, accusatum duntaxat, ut patet ex eo quod dicit falso reum fuisse: quo sensu modo hoc eodem capite. Obscœnitates illæ eædem esse videntur de quibus in Tiberio cap. 44.

(16) *Scorta meritoria.*) Mercede conducta.

(17) *Graphium.*) Quo ad scribendum utebantur, & ad vulnera, quo nonnumquam abutebantur, ut supra non semel, præsertim in Julio ad cap. 82.

CAPUT XVI.

GEssit & censuram [1] intermissam diu post Paullum Plancumque censores: sed hanc quoque inæqualiter, varioque & animo & eventu. [2] Recognitione equitum juvenem probri plenum, sed quem pater probatissimum sibi affirmabat, sine ignominia dimisit, *habere dicens censorem suum*. Alium corruptelis adulteriisque famosum, nihil amplius quam monuit, *ut aut parcius ætatulæ indulgeret, aut certe cautius*. Addiditque, *Quare enim ego scio, quam amicam habeas?* Et cum orantibus familiaribus demsisset cuidam appositam [3] notam, [4] *Litura tamen*, inquit, *exstet*. Splendidum virum, Græciæque Provinciæ Principem, verum Latini sermonis [5] ignarum, non modo [6] albo Judicum erasit, sed etiam in peregrinitatem redegit. Nec quemquam nisi sua voce, utcunque quis posset, ac sine patrono, rationem vitæ passus est reddere. Notavitque multos, & quosdam inopinantes, & ex caussa novi generis, quod se inscio ac sine [7] commeatu Italia excessissent: quemdam vero & quod [8] comes Regis in Provincia fuisset, referens, majorum temporibus, [9] Rabirio Postumo, Ptolemæum Alexandriam, crediti servandi caussa, secuto, majestatis crimen apud Judices motum. Plures notare conatus, magna inquisitorum negligentia, sed suo majore dedecore, innoxios fere reperit, quibuscumque [10] cœlibatum aut orbitatem, aut egestatem objiceret, maritos, patres, opulentos se probantibus: eo quidem, qui [11] sibimet vim ferro intulisse arguebatur, illæsum corpus veste deposita ostentante. Fuerunt & illa in censura ejus notabilia, quod essedum argenteum sumtuose fabricatum ac venale ad [12] Sigillaria,

redi-

redimi concidique coram imperavit: quodque uno die xx. edicta proposuit: inter quæ duo, quorum altero admonebat, *ut uberi vinearum proventu bene* (13) *dolia picarentur*: altero, *nihil æque facere ad viperæ morsum quam* (14) *taxi arboris succum*.

NOTÆ.

(1) *Intermissam diu.*) Ab anno circiter 731. ad annum 800. de quo Plinius lib. 10. cap. 2. Vide Aug. cap. 27. & 37.

(2) *Recognitione.*) Quæ factæ fuerant Equitum recognitiones, hæ caruerunt censuræ nomine, ut jam inde a Julio cap. 41. & in Augusto cap. 38. 39. 40. passim observare est.

(3) *Notam.*) Censoriam scilicet; cum enim in mores inquirere Censorum munus esset, ut supra in Julio ad cap. 41. illis inurebatur infamia quos notarant.

(4) *Litura tamen exstet.*) Torrentio placet *exstat*, ut sit sensus: Notæ quidem censoriæ gratiam ei fieri, sed turpitudinem tanquam facti vestigium, quod deleri nequeat, permanere. Hic autem lituram exstare idem esse videtur ac remanere testimonium aliquod sui de illo judicii, quale v. g. Appii Censoris quondam fuerat, qui cum notandum Curionem arbitraretur, amicisque ejus notam condonaret, suam tamen de eo sententiam aperuit in Senatu, ut narrat Dio lib. 40. Quo facto infamia quidem non inurebatur, vestigium tamen & quasi notæ litura permanebat.

(5) *Ignarum.*) Tiberius voluerat ut Latino sermone omnes uterentur. In Tiberio ad cap. 71.

(6) *Judicum albo.*) In Tiberio ad cap. 51.

(7) *Commeatu.*) Hoc est discedendi venia, supra in Tib. ad c. 10. 12. 72. &c. Tiberius noluerat Magistratus destinatos abesse, ut nec Senatores eorumve liberos Julius in Jul. c. 42. De quo etiam Livius lib. 6. decad. 4. ubi dicit, Senatori Magistratuive non licuisse longius ab urbe abire quam unde uno die redire possent. Quod tamen postea non obtinuit; quædam enim Provinciæ exceptæ sunt, ut Sicilia Narbonensisque Gallia, in quas auctore Tacito lib. 12. Senatoribus ire licebat, non petita Principis venia. Unde etiam videtur novi generis caussam hîc dicere, quod forsan illuc ivissent, quo principe inconsulto ire potuerant.

(8) *Comes.*) Quasi Romano cive indignum fuisset regum comites aut asseclas fieri. De comitibus supra Tiber. ad cap. 46. lege Cornelia majestatis, aquæ & ignis interdictio pœna erat civi Romano, qui apud regem externum versatus esset.

(9) *Rabirio Postumo.*) Hic Ptolemæo Alexandria pulso, ut in Jul. ad cap. 11. notatum est, grandem pecuniam crediderat, cujus recuperandæ caussa regem convenit, a quo factus dispensator, vestitum mutare coactus erat. Hinc accusatus est imminutæ P. R. majestatis, quod civem Romanum peregrino habitu vestiri nefas esset, & defensus a Cicerone, qui oratione in Pisonem idem ferme exprobrat Gabinio.

(10) *Cœlibatum.*) Hic enim vitio dabatur, præsertim a quo tempore Augustus leges de maritandis ordinibus tulerat in August. cap. 34. Hujus loci sensus est, eos omnes quos accusabat cœlibatus aut orbitatis aut paupertatis, probasse se esse matrimonio junctos, liberos habere, & divites esse; quod magnæ in accusando socordiæ est.

(11) *Sibimet vim ferro intulisse.*) Torrentius in uno *sibi metu vim ferre*; is omnimodo puniendus est, inquit lex 3. ff. *de bonis eorum, qui ante sententiam sibi mortem consciverunt*, &c. *qui enim sibi non pepercit, multo minus alii parcet.* Ibi variæ super hac re legum sanctiones afferuntur.

(12) *Sigillaria.*) Vicus erat, de quo supra ad cap. 5.

(13) *Dolia picarentur.*) Quod unum est ex iis, quæ in Claudio ridicula fuisse dixit; quid enim opus ut edicto publico privati moneantur de rebus domesticis curandis? Non dolia tantum linebantur pice & resina, sed & ipsum vinum iisdem condiebatur, ut ex Columella & Plinio passim constat.

(14) *Taxi arboris succum.*) Ridicule adhuc magis; hæc enim arbor & nullo succo est, & maxime venenata ex Plinio lib. 16. cap. 10. ubi post multa ait: *sunt qui dicant & taxica hinc appellata venena, quæ nunc toxi-*

toxica dicimus. Meminit & Theophrastus lib. 3. hist. Plant. cap. *6.* & lib. 5. cap. 8. & alibi sæpe.

CAPUT XVII.

EXPEDITIONEM unam omnino suscepit, eamque modicam. Cum decretis sibi a senatu [1] ornamentis triumphalibus leviorem majestati principali titulum arbitraretur, velletque justi triumphi decus, unde acquireret, Britanniam potissimum elegit: neque [2] tentatam ulli post divum Julium, & tunc tumultuantem ob non redditos transfugas. Huc cum ab Ostia navigaret, vehementi [3] Circio bis pene demersus est, prope [4] Liguriam, juxtaque [5] Stœchadas insulas. Quare a Massilia [6] Gessoriacum usque pedestri itinere confecto, inde transmisit: ac sine ullo prælio aut sanguine intra paucissimos dies A. U. C. DCCXCVII. parte insulæ in deditionem recepta, sexto quam profectus erat mense Romam rediit, triumphavitque maximo apparatu. Ad cujus spectaculum commeare in urbem non solum [7] præsidibus provinciarum permisit, verum etiam exsulibus quibusdam: atque inter hostilia spolia, navalem coronam [8] fastigio Palatinæ domus juxta [9] civicam fixit, trajecti & quasi domiti Oceani insigne. Currum ejus Messalina uxor carpento secuta est. Secuti & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus & in [10] prætexta: Crassus [11] Frugi equo phalerato, & in veste [12] palmata, quod eum honorem iteraverat.

NOTÆ.

(1) *Ornamentis triumphalibus.*) Supra in Aug. ad cap. 38.

(2) *Tentatam ulli.*) Augustus quidem ejus intrandæ consilium inierat, sed ex Gallia propter Dalmatiæ tumultum revocatus destitit, quo tempore Horatius lib. 1. Ode 35. Fortunam precabatur, ut illum hac expeditione servaret.

Serves iturum Cæsarem in ultimos orbis Britannos, &c. & Ode 5. lib. 3.

(3) *Circio.*) Circius ventus est Galliæ Narbonensi infestissimus, cujus meminit & Gellius lib. 2. c. 22. & Seneca lib. 5. natural. quæst. ubi & templum huic vento ab Augusto votum & erectum refert Plinius quoque lib. 2. cap. 47.

(4) *Liguriam.*) In eo mari quod hodie *rivière de Gennes*.

(5) *Stœchadas.*) Tres sunt insulæ non longe a Massilia, quas hodie *les Isles d' Hieres* secundum plerosque.

(6) *Gessoriacum.*) Plures existimant esse hodie Bononiam maritimam in Picardia civitatem. Turnebus tamen variis conjecturis lib. 8. cap. 21. contendit vicum illum esse, qui hodie *Soiaci* prope Audomari fanum hoc est *saint Omer*; & quia locus ille remotior esse a mari videbatur, quam ut Claudius inde in Britanniam transmisisse dici posset, non levibus conjecturis probat plagam illam æquore olim inundatam fuisse ac recedentibus aquis, terræ accrevisse, quod nempe locus ille hodieque ab incolis dicatur *Portus Soiaci*, quod tota regionis facies etiam in sicco præ se ferat sinus imaginem, ac denique quod ab aratoribus terram vertentibus, ibi exaratæ quondam anchoræ fuerint. Quod certe probabilius videtur, quam quæ laudatur a Schildio Screverii conjectura dicentis *Gessoriacum* esse quasi *Cæsaritium*, unde concludit portum Ictium, qui hodie *Calais*, ut censent vulgo, eumdem esse cum Gessoriaco. Certe Turnebus magis accedit ad similitudinem nominis, cum e

Ges-

Gessoriaco Soiaci factum dicit.

(7) *Præsidibus provinciarum*.) Iis non licebat e provincia egredi non expectato successore. Jam supra in Jul. ad cap. 8. notatum.

(8) *Fastigio*.) Quid sit fastigium domus dictum est in Jul. ad cap. 81. Navalem coronam hîc appellat quam alii rostratam. Erat aurea speciem rostrorum referens, iis dari solita, qui primi naves hostium insiliissent, ut de murali, Castrensi, &c. dictum est. In Aug. ad cap. 25.

(9) *Juxta Civicam*.) De qua in Jul. ad cap. 2. Appendebatur ad fores Imperatorum. In Tib. ad cap. 26.

(10) *Prætexta*.) Hæc & puerorum vestis & magistratuum. In Jul. ad cap. 1. Nota porro magni & prope divini honoris fuisse, si quæ matrona carpento veheretur festis illis, & ludorum Circensium solennibus diebus, ut de Claudii matre supra cap. 11.

(11) *Crassus Frugi*.) Hoc etiam cognomen Pisonum fuit, & meminit Cicero in Tusculanis.

(12) *Palmata*.) Tunica fuit, cui palmæ ex aliqua materia intextæ, vel pictæ. Patet etiam ex loco Livii supra in Aug. ad cap. 38.

CAPUT XVIII.

URBIS annonæque curam solicitissime semper egit. Cum (1) Æmiliana pertinacius arderent, in (2) diribitorio duabus noctibus mansit: ac deficiente militum ac (3) familiarum turba, auxilio plebem per magistratus ex omnibus vicis convocavit: ac positis ante se cum pecunia (4) fiscis, ad subveniendum hortatus est, (5) repræsentaturus pro opera dignam cuique mercedem. (6) Arctiore autem annona ob assiduas sterilitates, detentus quondam medio Foro a turba, * convitiisque ac simul fragminibus panis ita (7) instratus, ut ægre nec nisi (8) postico evadere in Palatium valuerit: nihil non excogitavit ad invehendos etiam in tempore hiberno commeatus.

NOTÆ.

(1) *Æmiliana*.) Hæc erant ædificia extra urbis portas, ut ex Varronis lib. 3. de re rust. cap. 2. colligere est; *Nam quod extra urbem est ædificium, nihilo magis ideo est Villa quam eorum ædificia qui habitant extra Portam Flumentanam, aut in Æmilianis*.

(2) *Diribitorio*.) Vox ista varie exercuit Interpretes. Sabellicus legit *derivatorio*, & existimat idem fuisse quod Castellum, ædificium nempe in aquæductibus, unde aquæ in varias Urbis partes derivabantur, qualia multa extruxit Augusti gener Agrippa, ut patet ex cap. 42. in Aug. Cujus & opus illud fuisse censuit. Cui opinioni lubens accesserim, si adstipulentur Codices. Torrentius *diribitorium* retinet, & ejusdem Agrippæ imperfectum opus fuisse colligit ex Dionis lib. 55. ab eo institutum in regione Circi Flaminii non procul a septis, ut diribitores illuc se reciperent, Ministri nempe illi, qui Romanis ad suffragia euntibus tabellas diribebant, hoc est, distribuebant. De quibus in Jul. ad cap. 80. & Cicero Oratione post reditum, num. 27. Torrentii sententiam firmaverit & Plinii locus lib. 16. cap. 40. ubi & diribitorii meminit, & Agrippæ opus fuisse innuit.

(3) *Familiarum*.) Gladiatorum scilicet. De quibus in Jul. ad cap. 10. &c. pro *Magistratus* alii legunt *Magistros*, scilicet vicorum. De quibus Aug. cap. 30.

(4) *Fiscis*.) Fiscus crumena est, seu marsupium quoddam sed grandius. De quo in in Aug. ad cap. 15.

(5) *Repræsentaturus*.) In præsentia & sine dilatione daturus jam. Supra in Cal. cap. 16. Aug. cap. 101. &c.

(6) *Arctiore annona*.) Hujus meminere & Tacitus 12. annal. & Josephus lib. 20. cap. 3. Utpote qua magna fames fuit in multis imperii partibus.

(7) *Instratus*.) Cujacii Codices & alii be-

ne multi, quos laudat Casaubonus, legunt *infestatus*.

(8) *Postico.*) Posticum est porta in posteriore domûs parte. Horatius lib. 1. Epist. 5. vers. 31.

Atria servantem postico falle clientem. Dicitur & *postica*. Ammiano Marcell. *per posticam ingressus*. Et Ciceroni *Pseudo-thyrum*, quasi falsum ostium in Verrinis. Et Petronio *posticula*.

CAPUT XIX.

NAM & negotiatoribus certa lucra proposuit, suscepto in se damno, si cui quid per tempestates accidisset: & naves mercaturæ caussa fabricantibus magna commoda [1] constituit. Pro conditione cujusque, [2] civibus vacationem legis Papiæ Poppeæ: Latinis jus Quiritum: fœminis [3] jus quatuor liberorum: quæ constituta hodieque servantur.

NOTÆ.

(1) *Constituit.*) Has voces ab iis, qui Suetonium in capita secuerunt, a præcedenti capite perperam divulsas iterum conjunxere Torrentius & Casaubonus; quorum prior pro *civibus* legit *civi*, & pro *Latinis* legit *Latino*. Quod & in Manuscripto notavit quoque Casaubonus, nec sensum immutat.

(2) *Civibus* .) Sensus est iis, qui naves fabricarentur, constituta pro singulorum conditione præmia: scilicet civibus Romanis immunitatem a Lege Papia Poppea, de qua Aug. cap. 34. Latinis vero, hoc est iis, qui Latinitate duntaxat, de qua lib. 1. ad cap. 8. non vero civitate, de qua ibid. & cap. 24. gaudebant, ipsam civitatem concessam, hoc est jus Quiritium, quo ejusdem cum civibus conditionis fiebant. Torrentius aliter hoc intelligit, nempe de varia libertorum conditione, ut Suetonius cives eos dixerit, qui justam & plenam libertatem consecuti civium conditionis erant; Latinos vero qui imperfectam, sic dictos, quod instar Latinorum essent, qui variis modis justam illam libertatem assequi poterant. Verum e Jurisconsultorum libris fusius repete, & delibata sunt in Augusto ad cap. 40. Locum hunc agitavit Jurisconsultus clarissimus Petrus Faber lib. 1. semestrium, c. 25. Salmasius legit etiam *civi* & *Latino* pro *Latinis*.

(3) *Jus quatuor liberorum.*) Hæc verba Torrentium verosimiliter induxerunt, ut totum hunc locum de libertinis explicaret; jus enim illud quatuor liberorum libertinis tantum mulieribus concessum intelligi debet, cum ingenuas non nisi tres habere liberos oporteret ad illud idem obtinendum. Verum auctor hic brevitatis amans, ut libertinas pariter, ac ingenuas hac prærogativa juris honoratas indicaret, satis habuit proponere modum, quo libertinæ possent illam assequi, arbitratus idem a fortiori de ingenuis facile judicandum. Jus autem illud trium quatuorve liberorum in eo maxime situm erat, ut fœminæ mortuorum liberorum hæredes esse possent, cum antea lex duodecim tabularum adeo expelleret eos qui per fœminini sexus necessitudinem junguntur, ut ne quidem inter matrem filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret. Quod primus immutavit D. Claudius, hereditate matri delata ad solatium liberorum amissorum, ut fuse Justinianus in Instit. lib. 3. titulo 3.

CAPUT XX.

OPERA magna potius quam necessaria, quam multa perfecit: sed vel præcipua, aquæductum a [1] Cajo inchoatum: item [2] emissarium Fucini lacus, portumque Ostiensem: quamquam sciret ex his alterum ab Augusto precantibus assidue [3] Marsis negatum, alterum [4] a D. Julio sæpius destinatum, ac propter difficultatem omissum: [5] Claudiæ

diæ aquæ gelidos & uberes fontes, quorum alteri Cæruleo, alteri Curtio & [6] Albudino nomen est, simulque rivum [7] Anienis novi lapideo opere in urbem perduxit, divisitque in plurimos & ornatissimos lacus. Fucinum aggressus est, non minus compendii spe quam gloriæ, cum quidam privato sumtu emissuros se repromitterent, si sibi siccati agri concederentur. Per tria autem passuum millia, partim effosso [8] monte, partim exciso, canalem absolvit ægre, & post undecim annos, quamvis continuis triginta hominum millibus sine intermissione operantibus. Portum Ostiæ exstruxit, circumducto dextra sinistraque brachio, & ad introitum profundo jam [9] solo mole objecta: quam quo stabilius fundaret, navem [10] ante demersit, qua magnus [11] obeliscus ex Ægypto fuerat advectus, congestisque pilis superposuit altissimam turrim in exemplum Alexandrini [12] Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent. Congiaria [13] populo sæpius distribuit.

NOTÆ.

(1) *A Cajo inchoatum.*) Caligula scilicet. Supra in Calig. cap. 21.

(2) *Emissarium Fucini lacus.*) In Jul. ad cap. 44. Portum Ostiensem postea instauravit Trajanus. Hujus operis magnificentia multis Auctorum & Inscriptionum ac Numismatum testimoniis celebratur, quippe huc appellebant undique reges, principes, legati, mercatores, &c. Opus hoc pictum expressit Petrus Ligorius, & inter splendida Urbis antiquæ opera retulit Jacobus Laurus.

(3) *Marsis.*) Populi in Latio vicini Fucino, unde etiam nomen hodiernum habet *Lago Marso*.

(4) *Alterum a D. Julio.*) Portus Ostiensis non meminit in Julio, sicut nec Fucini lacus in Augusto.

(5) *Claudiæ aquæ, &c.*) Hujus Castellum fuit ad Portam Næviam & Labicanam, quæ hodie *Porta maggiore*, ubi visuntur adhuc Inscriptiones testantes hoc opus a Claudio factum, & fontes illos Anieni junctos, quod & Plinius lib. 36. cap. 15. & Frontinus lib. 1. de Aquæductibus. Inscriptionem vide in calce operis.

(6) *Albudino.*) Hujus non meminit Plinius loco citato, unde Torrentius existimat eumdem esse cum Curtio. Fontinus loco citato diversos fontes, sed eodem canali junctos refert. Fuerunt plures aquæ hujusmodi in urbe immensis sumptibus derivatæ, & ab eis qui derivarant appellatæ Martia, Julia, Claudia, Antoniniana, &c.

(7) *Anienis novi.*) Beroaldus legebat *novo lapideo*. Frontinus ibidem de aqua Claudia loquens, *Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio novus appellari cœpit: & quod illas omnes præcesserat prior Anio, cognomen ei veteris est adjectum*. Lacus erant aquarum in publico receptacula, e quibus petere omnibus fas esset.

(8) *Effosso monte, partim exciso.*) Qua partim e terra, partim e silicibus, ut notat Plinius, ubi opus hoc tantis laudibus effert, ut *neque concipi animo, nisi ab iis qui videre, neque humano sermone enarrari* posse contendat.

(9) *Solo.*) Sabellicus & Casaubonus censent legendum *salo*. Utrumque potest.

(10) *Navem.*) *Qua nave nil admirabilius visum in mari certum est*, ut ait Plinius lib. 16. cap. 40. ubi hanc describit, & eadem narrat quæ Suetonius.

(11) *Obeliscus.*) Auctore Ammiano lapis est in figuram metæ sensim ad proceritatem consurgens excelsam & in radium gracilescens specie quadrata in verticem productus angustum manu lævigatus artificis sermonum innumeras notas continet, quæ Hieroglificæ appellantur, &c. Hujusmodi opera Soli sacrata dixit Plinius lib. 36. cap. 8. cujus radiorum

rum argumentum in effigie est. De his plura idem Plinius ibid. & capit. 9. Ex Ægypto in urbem invehebantur. Hunc in Vaticano Circo positum narrat ibid. Plinius, & Sixtus V. Pontifex Maximus ingenti postea sumptu medio in foro collocavit in Dei gloriam & sanctissimæ Crucis exaltationem.

(12) *Phari.*) In Tib. ad cap. 74.

(13) *Congiaria.*) In Jul. ad cap. 27. &c.

CAPUT XXI.

SPECTACULA quoque complura magnificaque edidit, non usitata modo, ac solitis locis, sed & commentitia, & ex antiquitate repetita, & ubi præterea nemo ante eum. Ludos dedicationis (1) Pompeiani theatri quod ambustum restituerat, e (2) tribunali posito in (3) orchestra (4) commisit, cum prius apud (5) superiores ædes supplicasset, perque mediam (6) caveam (7) sedentibus ac silentibus cunctis descendisset. Fecit & (8) sæculares, quasi anticipatos (9) ab Augusto, nec legitimo tempori reservatos: quamvis ipse in historiis suis prodat, *intermissos eos Augustum multo post, diligentissime annorum ratione subducta, in ordinem redegisse*. Quare vox præconis irrisa est, invitantis more solenni ad ludos, *quos nec spectasset quisquam*, (10) *nec spectaturus esset*: cum superessent adhuc qui spectaverant, & (11) quidam histrionum producti olim, tunc quoque producerentur. Circenses frequenter etiam in (12) Vaticano commisit, nonnumquam interjecta per (13) quinos missus venatione. Circo vero maximo marmoreis (14) carceribus, auratisque (15) metis, quæ utraque & (16) tophina ac lignea antea fuerant, exculto, (17) propria Senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. Ac super quadrigarum certamina, (18) Trojæ lusum exhibuit, & (19) Africanas conficiente turma equitum prætorianorum, ducibus Tribunis, ipsoque (20) præfecto: præterea (21) Thessalos equites, (22) qui feros tauros per spatia Circi agunt, insiliuntque defessos, & ad terram cornibus detrahunt. Gladiatoria munera (23) plurifariam ac multiplicia exhibuit. (24) Anniversarium in castris prætorianis, sine venatione (25) apparatuque, (26) justum atque legitimum in (27) Septis, ibidem extraordinarium & breve, dierumque paucorum, quodque appellare cœpit (28) *Sportulam*: quia primum daturus edixerat, *velut, ad* (29) *subitam condictamque cœnulam invitare se populum*. Nec ullo spectaculi genere (30) communior aut remissior erat, adeo ut oblatos victoribus (31) aureos prolata (32) sinistra pariter cum vulgo, voce digitisque numeraret: ac sæpe hortando rogandoque ad hilaritatem homines provocaret, (33) *dominos* identidem appellans, immistis interdum frigidis & (34) accersitis jocis: Qualis est, cum (35) Palumbum postulantibus, *daturum* se promisit, *si captus esset*. Illud quoque plane quantumvis salubriter & in tempore, cum (36) essedario, pro quo quatuor filii deprecabantur, magno omnium favore indulsisset (37) rudem, (38) tabulam illico misit, admonens populum, *quantopere liberos suscipere deberet, quos videret & gladiatori præsidio gratiæque esse*. Edidit & in Martio campo expugnationem direptionemque oppidi ad imaginem bellicam, & deditionem Britanniæ regum, præseditque (39) pa-

A. U. C. DCCC.

paludatus. Quin & emissurus Fucinum lacum, [40] naumachiam ante commisit. Sed cum proclamantibus naumachiariis, *Ave Imperator*, *morituri te salutant*, respondisset, [41] *Avete vos*: neque post hanc vocem, [42] quasi venia data, quisquam dimicare vellet, diu cunctatus, an omnes igni ferroque absumeret, tandem e sede sua prosiluit: ac per ambitum lacus, non sine [43] fœda vacillatione, discurrens, partim minando, partim adhortando ad pugnam compulit. Hoc spectaculo classis [44] Sicula & Rhodia concurrerunt, [45] duodenarum triremium singulæ, exciente buccina [46] Tritone argenteo, qui e medio lacu [47] per machinam emerserat.

NOTÆ.

(1) *Pompeiani Theatri.*) In August. ad c. 31. Sæpe incensum colligere est ex Tiber. cap. 41. & Calig. 21.

(2) *Tribunali posito.*) Posteriorem vocem omisere Beroald. & Sabell. & Torrentius in duobus Manuscriptis non exstare testatur.

(3) *Orchestra.*) Quid sit in Jul. ad cap. 39. & Tib. 66.

(4) *Commisit.*) Hoc est, signum dedit incipiendi. Vide infra in Ner. ad cap. 22.

(5) *Superiores ædes.*) Torrentius legit *sedes*, refutato Beroaldo, qui nescio quas ædes non procul a theatro in superiore parte urbis astruebat: sed melius videtur intelligi debere de æde Veneris, quam theatro illi superpositam probat Lipsius Elect. lib. I. c. II. Tertulliani auctoritate motus; hic enim theatrorum lasciviam insectatus non mirum esse dicit, quod Pompeius Veneris ædem theatro suo superposuerit.

(6) *Caveam.*) In Aug. ad cap. 44.

(7) *Sedentibus ac silentibus.*) Quod ideo notavit, quia insolitum: nam advenienti Principi assurgebant, & voce plausuque gratulabantur. Martial. Lib. 6. Epig. 34.

Quotque sonant pleno vocesque manusque theatro
Cum subiti populus Cæsaris ora videt.

(8) *Sæculares.*) Anno ab U. C. 800. teste Tacito Annal. II. quarto & sexagesimo postquam Augustus ediderat.

(9) *Ab Augusto.*) Sup. in Aug. ad cap. 31. & infra in Domit. ad cap. 4.

(10) *Spectaturus esset.*) Verba sunt præconis invitantis ad ludos visendos, & falsa, siquidem annis minus 45. post iterum editi sunt a Domitiano.

(11) *Quidam Histrionum.*) Stephanio ille, de quo Aug. cap. 45. His quoque Claudii ludis productus est, ut docet Plinius lib. 7. cap. 48. & diu adhuc postea vixisse.

(12) *Vaticano.*) Collis fuit prope triumphalem portam, qua in regione est hodie Templum D. Petri.

(13) *Quinos missus.*) Missus dicebantur quoties equi bigæ vel quadrigæ sese in cursum effundebant ad metas circumeundas; quod unius diei spatio primùm quinquies & vicies, postea quater tantum & vicies fieri solenne fuit in Circencibus. Singulis missibus quatuor currus emittebantur. Qua de re Servius ad 3. Georgic. vers. 18.

Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.

(14) *Carceribus.*) Carceres sunt repagula, unde currus prorumpebant dato a Magistratu aut ab Imperatore signo, ac reclusis derepente & eleganti artificio portis. Virg. I. Georg. vers. penult.

Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ.

(15) *Metis.*) Metarum figura propemodum eadem erat, quæ Pyramidis, a lato incipiens in altum fastigiata per modum inversi turbinis, aut fœni acervorum, quos ideo Columella metas quoque appellat. Lib. 2. cap. 19.

(16) *Tophina.*) Tophus est genus lapidis asperi & friabilis, qui & parvi ponderis est & facile abit in arenam. Livius lib. 8. decadis I. refert statutos primum carceres in Circo, ab anno U. C. 325. sed ex qua materia fuerint, non expressit.

(17) *Propria Senatoribus loca.*) Ea ab Augusto jam secreta constat ex cap. 44. in ejus vita, sed in amphitheatro tantum videntur assignata, ut ex cap. 45. ibidem collige-

ligere est, non in Circo, quod fecit Claudius; saltem juxta Suetonii historiam, Dioni quippe non omnino convenit.

(18) *Trojæ*.) In Jul. ad cap. 39. de hoc ludicro ut & de quadrigis.

(19) *Africanas*.) Pantheras. Calig. ad cap. 23.

(20) *Præfecto*.) Prætorianorum, Supra ad cap. 12.

(21) *Thessalos equites*.) Plinius lib. 8. c. 45. refert Thessalorum inventum fuisse tauros necare cornu intorta cervice, vel potius, ut emendant qui errorem subesse credunt, *cornu intorto restibus* aut *retibus*: hujus enim venationis taurorum peritissimi Thessali illis adequitabant, & injecto in cornua vinculo magna vi prosternebant. Cujusmodi spectaculum a Julio Cæsare primo editum ait ibidem Plinius.

(22) *Feros*.) An sylvestres, quales dicimus *sauvages*? an vero indomitos & minaces? non definit. De vulgaribus tamen tauris loqui videtur Plinius toto illo capite.

(23) *Plurifariam*.) Pluribus in locis, ut in Aug. ad cap. 100.

(24) *Anniversarium*.) Singulis annis edendum, propter receptum eo loci Imperium. Supra cap. 10.

(25) *Apparatu*.) Supra in Jul. cap. 10. &c.

(26) *Justum ac legitimum*.) Justum munus intelligit quod fit cum apparatu ordinario & venationi jungitur. Legitimum vero quod fit tempore & loco solito.

(27) *Septis*.) Septa sive ovile in Campo Martio. Supra in Aug. ad cap. 43. & Tib. 17. &c.

(28) *Sportulam*.) Vide in Aug. ad cap. 74.

(29) *Subitam condictamque*.) Vide in Tiber. ad cap. 42.

(30) *Communior*.) Hoc est, magis familiaris & comis, unde alii legendum censent *comior*, quod idem esse videtur apud Terentium Heautontim. act. 5. sc. 1. vers. 39.

Quemquam animo tam communi esse aut leni putas
Qui se vidente, &c.

(31) *Aureos*.) De his infra in Oth. ad cap. 4. morem illum innuit, quo populus aurum victoribus dari deposcebat. Juvenal. Satyr. 7. vers. ult.

Accipe victori populus quod postulat aurum.

Martial. lib. 10. Epig. 74. & pro ipsis equis postea petitum testis est Capitolinus in Vero: *volucri equo Prasino mortuo sepulchrum in Vaticano fecit. In hujus equi gratiam primum cœperunt equis aurei vel bravia postulari*.

(32) *Sinistra*.) Videtur innuere priscum illum morem numerandi per digitos, cujus hæc inter alias lex erat, ut quicumque numeri infra centum sinistra manu indicarentur, dextra vero qui supra centum. Unde Juvenal. Satyr. 10. vers. 249. de longæva Nestoris vita,

Qui tot per sæcula vitam
Distulit, atque suos jam dextra computat annos.

(33) *Dominos*.) Hac appellatione salutabant obvios, quorum nomina non succurrebant.

(34) *Accersitis*.) Minime appositis ad rem, sed a longe petitis.

(35) *Palumbum*.) Gladiatoris nomen est, ut Columbus, &c. De quo Calig. cap. 35.

(36) *Essedarium*.) Calig. ad cap. 35.

(37) *Rudem indulsit*.) Hoc est, a pugnandi onere in perpetuum liberavit, rude donata quæ bene meritorum præmium erat. Unde Horatius lib. 1. Epist. 1.

Spectatum satis & donatum jam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere Circo.

Hinc Rudiarii dicti in Tib. cap. 7. quid hoc a missione differat in Aug. ad c. 45. Quid sit rudis in Calig. ad cap. 32. num. 8.

(38) *Tabulam misit*.) Refert Dio Claudium præconibus raro usum, sed tabulis inscripta omnia divulgasse, benigne & comiter postulata præbentem. Vide in Aug. ad cap. 42.

(39) *Paludatus*.) Casaubonus in Lislæi codice legit *paludamentatus*, paludamentum bellicum erat Imperatoris vestimentum. Supra in Jul. cap. 64. & Aug. 10.

(40) *Naumachiam*.) Navalem pugnam. Supra sæpe hanc fuisse egregiam inter omnes quæ præcesserant ex eo colligere est, quod Domitiani Naumachiæ illam componat Martialis, ut hujus in majus extollat Epig. 28. lib. Spect.

Fucinus & pigri taceantur stagna Neronis
Hanc norint unam sæcula naumachiam.

(41) *Avete vos*.) Schildius in Salmasiano codice legit *aut non* quod cum referretur ad *morituri*, hinc videretur præbita naumachiariis

riis

riis facilior occasio in suam gratiam responsum hoc explicandi.

(42) *Quasi data venia.*) Vel quod eos non morituros indicasset, vel saltem quod avere jussisset; unde factam sibi pugnandi veniam interpretabantur, cum pugnari non posset sine multorum interitu.

(43) *Fœda.*) Hoc est tremula, & qualis est senis infirmissimi. Quo sensu Juvenalis Sat. 6. de illo:

Ille senis tremulumque caput descendere suasit
In cœlum, & longam manantia labra salivam.

Qua vacillatione obscœnum forte quid inerat, ut ex cap. 30. infra colligere est.

(44) *Sicula classis & Rhodia.*) Non quasi Rhodii forent aut Siculi naumachiarii, sed quia insulares illi artis nauticæ peritissimi, vel quia juxta eorum consuetudinem pugnaturi erant, sic appellatæ sunt classes. Dio enim lib. 55. appellatos tantum fuisse notat.

(45) *Duodenarum triremium.*) Dio ibidem naumachiarios omnes morte damnatos referens, quinquaginta hinc & inde navibus vectos addidit: Suetonius, duodenas tantum triremes assignat, unde alterutrius error manifestus esse videtur. Lipsius ad 12. Annal. Taciti, ubi hæc ipsa narrantur, Dionem sequitur, & falsum Suetonium affirmans, *quinquagenum* hîc legendum pronuntiat. Torrentius minime audiendum admonet, loco Taciti supradicto fretus, ubi undeviginti hominum millia ad hanc pugnam armatos narrat, quem numerum tantæ navium multitudini vel nauta judice merito prædicat, unde legendum censet *duodevicenarum*; mutatione quidem minori quam Lipsius, qua tamen quod vult effici non videtur, quia non amplius quam quingentos singulis navibus vectores assignat; hac enim ratione non nisi duodeviginti hominum millia fuisse oporteret, quos tamen undeviginti fuisse Tacitus auctor est. Verum quid si triremes plusquam quingentos caperent? Si septingentos aut octingentos? Si septingentos nonaginta duos, unde viginti millibus sufficturæ sunt a Suetonio triremes assignatæ. Huic conjecturæ favere videtur Tacitus ibidem triremes quadriremesque memorans; cum enim hæ majores essent, majorem quoque numerum continuisse necesse est: qua ratione Suetonio cum Tacito fortasse convenerit, quin & utrique cum ipso Dione, si totus Taciti locus expendatur; addit enim *cinctum ratibus ambitum, ne vaga effugia forent.* Dio quippe dici potest, rates & triremes, hoc est tam pugnæ quam usui illi destinata navigia, unica νεῶν, hoc est *navis* appellatione complexus, cum Auctor hic noster non nisi triremes, hoc est pugnaturas, expresserit.

(46) *Tritone.*) Triton Neptuni tubicen, ejus & Salaciæ Nimphæ filius, si fides Servio ad 1. Æneid. Meminit etiam in sexto, ubi de Miseno ipsum provocante ait,

Cava dum personat æquora pompa
Demens & cantu vocat in certamina divos
Æmulus exceptum Triton (sic reddere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerserit unda.

(47) *Per machinam.*) Duplex illa fuit; non enim ex undis tantum emersit argenteus ille Triton, sed & buccina cecinit, quemadmodum in hydraulicis organis fieri etiam hodie videre est. Vitruvius auctor est omnimodas ferme voces & organa, ab organariis illis exprimi aquarum in varias fistulas immissarum assultu & agitatione. Quod eleganter a Claudiano describitur, carmine ad Manlium:

Et qui magna levi detrudens murmura tactu
Innumeras voces segetis moderatur ahenæ.
Intonat erranti digito, penitusque trabali
Vecte laborantes in carmina concitat undas.

Quod & in theatro inter machinas sonitum edentes, factitatum probant hi versus Cornelii Severi in Ætna: quod opus Virgilio nonnulli tribuunt:

Nam veluti resonante diu Tritone canoro
Pellit opus collectus aquæ victusque movere
Spiritus & longas emugit buccina voces,
Carminaque irriguo magni cortina theatri
Imparibus numerosa modis canit arte regentis.

Cujus meminit & Servius in 7. Æneid. v. 23.

Neptunus ventis implevit vela secundis.

Physice, inquit, *locutus est; mota enim aqua ventus creatur, ut videmus in bombis organorum.*

CAPUT XXII.

Quædam circa cærimonias, civilemque & militarem morem, item circa omnium ordinum statum, domi forisque, aut correxit, aut exoleta revocavit, aut etiam nova instituit. In cooptandis per collegia Sacerdotibus, neminem nisi [1] juratus nominavit: observavitque sedulo, ut quoties [2] terra in urbe movisset, ferias advocata concione Prætor indiceret: utque [3] dira avi in Urbe aut in Capitolio visa, obsecratio haberetur, eamque ipse jure Max. Pont. commonito pro Rostris populo [4] præiret, [5] submotaque operariorum servorumque turba.

NOTÆ.

(1) *Juratus.*) Hoc est, nisi jurejurando affirmasset dignissimum a se nominandum.

(2) *Terra movisset.*) Hoc est, si terræ motus factus esset; ejus enim rei caussa ferias edicto imperabant: quoniam vero & qua vi & per quem deorum dearumve terra tremeret, incertum esset; hinc Dei nomen statuere & edicere quiescebant, ne alium pro alio nominando falsa religione populum alligarent. Quæ omnia fusius apud Gellium lib. 2. cap. 28. & lib. 4. cap. 6.

(3) *Dira avi.*) Hoc est, infausta & mali ominis, quales sunt bubones, noctuæ, quas lugubres aves appellat Horatius libro 3. Od 3.

Trojæ renascens alite lugubri,
Fortuna, &c.

& malas, Od. 10. Epod. quarum caussa semper pavefacti Romani usque, ut totam civitatem quondam lustrarint propter bubonem Capitolini Jovis cellam ingressum, ut narrat Plinius lib. 10. cap. 12. ubi de hac superstitione alia multa. Lucanus quoque varias hac de caussa cærimonias describit lib. 1. Pharsal. Vulgati legebant hic, *ob dira aut in Urbe aut in Capitolio*. Quod codicum fide Turnebus emendavit lib. 22. cap. 31.

(4) *Præiret.*) Hoc est prælegeret, ut reliqui mox sequerentur idem repetentes, solennia nempe quædam verba, quibus fiebat obsecratio. Hinc Livius lib. 8. *Agedum Pontifex publicus populi Romani præi verba.* Et Plinius lib. 28. cap. 2. *Vidimus*, inquit, *certis precationibus obsecrasse summos Magistratus, & nequid verborum prætereatur, aut præposterum dicatur, de scripto præire aliquem, rursusque alium custodem dari qui attendat; alium vero præponi qui favere linguis jubeat, tibicinem canere ne quid aliud exaudiatur.*

(5) *Summota operariorum turba.*) Utpote quæ ut maxima pars peregrinorum esset, (viliores enim artes ad bellum nati Romani non multum coluere) hos ergo peregrinos viliores esse censuit quam ut solennibus populi Romani sacris interessent, vilissima quippe illa turba maxime post mutatam Rempublicam; nam antea ad honores & suffragia admissa quandoque legitur apud Halicarnasseum lib. 2. & 6. ubi turbam hanc a civibus separat.

CAPUT XXIII.

Rerum [1] actum divisum antea in hibernos æstivosque menses conjunxit. Jurisdictionem de [2] fidei commissis quotannis, & tantum in urbe delegari magistratibus solitam, in perpetuum, atque etiam per provincias potestatibus demandavit. [3] Capiti Papiæ Poppeæ legis, a Tiberio Cæsare, quasi [4] sexagenarii generare non possent, [5] addito, [6] obrogavit. Sanxit ut pupillis [7] extra ordinem tutores a Coss. darentur, utque hi, quibus a magistratibus Provinciæ interdicerentur, urbe quoque & Italia submoverentur. Ipse quosdam novo exemplo relegavit, ut ultra lapidem tertium vetaret egredi ab urbe. De majore negotio actu-

actūrus, in curia medius inter Consulum sellas, (8) tribunitio subsellio sedebat. (9) Commeatus a Senatu peti solitos beneficii sui fecit.

NOTÆ.

(1) *Actum*.) Patet hic intelligendum eodem sensu quo supra cap. 15. & videtur loqui de semestribus illis consiliis quæ ab Augusto instituta retulit, supra in Augusto cap. 35.

(2) *Fideicommissis*.) Ea sunt quæ restituenda fidei alicujus committuntur: quibus enim hereditatem vel legata relinquere non poterant, quales erant peregrini, sed & cœlibes, & orbi, &c. post Legem Papiam de qua supra in Augusto ad c. 34. iis si quid a se relictum vellent, eorum fidei committebant qui capere ex Testamento poterant: hoc est, illis ea conditione dabant ut restituerent. Quæ ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo juris vinculo contiuebantur, sed tantum pudore eorum qui rogabantur. Postea Augustus ob insignem quorumdam perfidiam, quodque rogatus, ut ajunt, per salutem suam diceretur, & ob personarum gratiam, jussit Consulibus auctoritatem suam interponere: quod quia justum videbatur, & populare erat; paulatim in assiduam jurisdictionem conversum est, tantusque favor eorum factus, ut Prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant. Qua de re plura in Jurisconsultorum libris ad l. 2. *ff. de Origine Juris*, ubi duos ad id Prætores a Claudio institutos legere est, & Instit. lib. 2. tit. 23.

(3) *Capiti Papiæ Poppeæ*.) De hac lege in Augusto ad cap. 34. Uno e capitibus illius Legis cavebatur ne quis sexaginta natus annos uxorem duceret minorem annis quinquaginta, ac vicissim; sed caput illud additum fuisse a Tiberio nemo præter Suetonium dixit, quin e contra Taciti Annal. 3. constat lenitam ab ipso, non auctam Papiæ Legis acerbitatem, propter varia illius incommoda, quæ, ut ait idem Auctor, *altius penetrabant, urbemque & Italiam, & quod usquam est civium corripuerant*. Unde *multorum excisi status, & terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio*, &c. Ac tandem *exoluti plerique Legis nexus levamentum fuere*. Ex quo loco Torrentius credidit voces *a Tiberio* imperiti cujusdam manu additas, & rejiciendas.

(4) *Sexagenarii*.) Quin & octogenarii patres plures, ut de Massinissa & Catone censorio legitur.

(5) *Addito*.) Sic Casaubonus ex Memmii & Lissæi condicibus, sic & vetus editio Rob. Stephani. Torrentius in suis omnibus *edicto* legit & servat. Vulgati *edito*. Quid si caput illud Papiæ Popeæ Legi additum dixeris a Tiberio in sexagenariorum gratiam? Utpote quo permittebantur juniores ducere uxores, antiquato illo ejusdem Legis capite quo prohibebantur, hoc contextu phrasis & sensu, *Claudius, quasi sexagenarii generare non possent, obrogavit capiti quod Tiberius addiderat Legi Papiæ* in eorum gratiam. Ut intelligatur Claudius ipse intendisse Legis severitatem lenitam a Tiberio, ut constat ex superiore Taciti loco. Quod & cum superiori capite cohærere optime videtur, ubi multa correxisse, & exoleta revocasse dicitur; & ipsius Claudii ingenio, utpote qui procreandis liberis populum dare operam vellet, ut patet exemplo Essedarii illius, de quo supra cap. 21. Cui procreationi liberorum obstare crederet conjunctionem illam discrepantium ætatum, ex qua nulli aut nimis imbecilli partus edantur, quæ & Platonis mens est lib. 4. de Legibus.

(6) *Obrogavit*.) Vulgati *abrogavit*. Quod aliud significat. Ulpianus lib. 1. Institut. *Lex aut rogatur, id est fertur; aut abrogatur, id est posteriori Lege tollitur; aut derogatur, idest pars tollitur; aut subrogatur, id est adjicitur aliquid primæ Legi; aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima Lege*. Cui adde Legem 101. de verb. signific. & Ciceronem ad Atticum lib. 3. epist 23. quæ est omnium 65.

(7) *Extra ordinem*.) Ordinario quippe jure, hoc est Lege XII. Tabul. si pupillorum pater tutorem Testamento non dedisset, proximo agnato tutela deferebatur: quod utrumque si deesset, Prætor urbanus cum majore parte Tribunorum (decem enim erant Tribuni plebis) in Provinciis vero Præsides illarum, dandi tutoris jus habebant. Quam curam Claudius Consulum esse voluit: quod ad M. Antoninum obtinuit; ab hoc enim,

ut narrat Capitolinus, Prætor Tutelaris institutus est, quemadmodum a Claudio Fideicommissarius.

(8) *Tribunitio subsellio.*) Propter sacrosanctam Tribunorum personam, ut in Augusto ad cap. 27. notatum, honoratissimus erat ille locus; & ideo Cæsari Dictatori, ac cæteris post illum Imperatoribus a Senatu decretus, ut ex Dionis lib. 42. notavit Casaubonus.

(9) *Commeatus.*) Discedendi facultates, de quibus supra ad cap. 16. Refertur forte etiam ad cap. 42. in Jul.

CAPUT XXIV.

(1) ORNAMENTA consularia etiam (2) procuratoribus ducenariis indulsit. (3) Senatoriam dignitatem recusantibus, equestrem quoque ademit. (4) Latum clavum, quamvis initio affirmasset non lecturum Senatorem, nisi civis Rom. abnepotem, etiam libertini filio tribuit: sed sub conditione, si prius ab equite Rom. adoptatus esset. Ac sic quoque reprehensionem verens, etiam Appium Cæcum generis sui (5) proauctorem, (6) libertinorum filios in Senatum allegisse docuit: ignarus, temporibus Appii & deinceps (7) aliquandiu *libertinos* dictos, non ipsos qui manumitterentur, sed (8) ingenuos ex his procreatos. (9) Collegio Quæstorum pro stratura viarum gladiatorum munus injunxit; detractaque (10) Ostiensi & Gallica provincia, curam (11) ærarii Saturni reddidit, quam (12) medio tempore prætores aut (13) utique Prætura functi sustinuerant. Triumphalia ornamenta (14) Silano filiæ suæ sponso nondum puberi dedit. Majoribus vero natu, tam multis, tamque facile, ut epistola communi legionum nomine exstiterit, petentium, (15) *ut legatis consularibus simul cum exercitu & triumphalia darentur, ne caussam belli quoquo modo quærerent.* A. Plautio etiam (16) ovationem decrevit; ingressoque urbem obviam progressus, & in Capitolium eunti, & inde rursus revertenti (17) latus texit. Gabinio Secundo, Chaucis, gente Germanica, superatis, (18) Chaucius cognomen usurpare concessit.

NOTÆ.

(1) *Ornamenta Consularia.*) In Julio ad cap. 76.

(2) *Procuratoribus ducenariis.*) De Procuratoribus Cæsaris, supra ad cap. 12. Cur autem hi ducenarii appellati fuerint, varie varii tradidere: Alii, quod ex decuria Judicum ducenariorum essent, de quibus in Augusto cap. 32. Alii, quod ducentesimam ex auctionibus colligerent, de qua Calig. cap. 16. ubi *centesimam* legendum est. Alii denique verius, ut ex Dionis lib. 53. perspicuum est, quod ducena pro stipendio suo sestertia acciperent, hoc est 8750. lib. quod ab Augusto institutum idem auctor est, ac colligi posse videtur ex cap. 36. in ejus vita.

(3) *Senatoriam dignitatem, &c.*) Vide in Augusto cap. 40.

(4) *Latum clavum.*) In Julio ad cap. 45. & 48. &c.

(5) *Proauctorem.*) Hoc est, longa & remota origine auctorem: quo sensu etiam proavus dicitur. De hoc Appio in Tiberio cap. 1.

(6) *Libertinorum filios.*) Qui quanquam ingenui sint, eorum tamen lectionem ab Appio Cæco factam adeo ignominiosam censuerunt, ut Plautius Appii collega pudore victus censura se abdicaverit, ut refert Livius lib. 9. Decad. 1.

(7) *Aliquandiu libertinos dictos.*) Aperte innuit non ita semper appellatos, sed ipsos qui manumitterentur aliquanto post Appii censuram, libertinos quoque nuncupari solitos. Vide & in Augusto cap. 25.

(8) *In-*

(8) *Ingenuos.*) Hos enim liberos nasci placuit, qui ex patre & matre manumissis nascerentur: ingenuus autem is est qui statim ut natus est, liber est. Unde Horatius quamvis libertino patre natus, ingenui tamen se filium prædicat, Sat. *6.* lib. I. v. 20.

censorque moveret
Appius, ingenuo si non essem patre natus.

Ex qua etiam Satyra patet libertinos ab Horatio pro ingenuis habitos: versu enim 45.

Nunc ad me redeo libertino patre natum.

(9) *Collegio Quæstorum.*) De Quæstura, quæ primus erat Magistratus urbanus, supra in Julio cap. *6.* Ad Quæstores pertinebat sternendas vias curare, quod immutatum notat hîc Suetonius. Gladiatorum meminit Tacitus lib. II. Annal. *P. Dolabella censuit munus gladiatorum edendum pecunia eorum qui Quæsturam adipiscerentur.* Mutavit rursus Nero, eodem Auctore lib. 13. qui voluit *ut ne designatis quidem Quæstoribus edendi gladiatores necessitas esset*, & restituit Domitianus infra in ejus vita cap. 4.

(10) *Ostiensi & Gallica Provincia.*) Torrentius emendandum censet & *callium Provincia*, eodem sensu quo in Julio cap. 19. totam enim Galliam ampliorem fuisse credit, quam ut Quæstoria tantum esset. Hunc refellit Dionis auctoritate Casaubonus: libro quippe 55. clare docet Quæstores ab Augusto præfectos oræ maritimæ, eosque ad urbem (quæ Ostiensis ista Provincia est de qua hîc sermo) & quibusdam aliis Italiæ locis, inter quæ Galliam intelligit, non quidem totam, sed eam tantum partem quæ administrationi Quæstorum subjacebat, quam circumpadanam fuisse colligere est ex Plutarcho in vita Sertorii. Ostiensis meminit quoque Cicero in Oratione pro Murena; unde patet male a quibusdam legi *decreta* pro *detracta*.

(11) *Ærarii Saturni.*) De eo sic Macrobius lib. I. Saturnal. cap. 8. *Ædem Saturni, Romani ærarium esse voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, fertur in ejus finibus nullum esse furtum commissum, aut quia sub illo nil erat cujusquam privatum.*

Nec signare solum aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant.

(Virgil. Georgic. I.)

Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis universa communia. Cujus rei caussas & alias enumerat Plutarchus in Problematis; quarum præcipua est, quod Valerius ille Publicola, a quo id institutum, ductus est opportunitate loci, quem utpote editum, ab insidiis tutissimum existimavit.

(12) *Medio tempore.*) Ab Augusto ad Claudium, quod ita se habet. Usque ad tempora Julii Cæsaris, cura ærarii fuit penes Quæstores, supra in Julio cap. *6.* Quarto Julii Consulatu, dum ipse esset in Hispania, nulli Quæstores creati; cura autem ærarii ad Ædiles translata, auctore Dione lib. 43. A quibus non ad Quæstores pro veteri consuetudine rediit, sed ad Prætores Prætoriosve, Augusto volente, in ejus vita c. *36.* Unde Torrentius merito suspicatur auctum ab eo Prætorum numerum. Hinc etiam Prætores ærarii leguntur apud Frontinum, & postea Præfecti ærarii apud Gellium lib. 13. cap. 23.

(13) *Utique.*) Multi tam vulgati, quam MSS. legunt, *aut utique tunc*. Turnebus, *uti nunc*, ut referatur ad Suetonii tempora, cui etiam favet locus Gellii. Sed prior lectio stabilitur supradicto Augusti cap. *36.*

(14) *Silano.*) Hunc quanquam Claudio tunc temporis carissimum, postea perdidit Agrippina, ut ex Taciti lib. 12. initio patet.

(15) *Legatis Consularibus.*) De legatis in Aug. cap. 47. &c.

(16) *Ovationem.*) Quale sit istud triumphi genus, in Tiberio cap. I.

(17) *Latus texit.*) Dextrum latus incedendo honorificentius erat, & interior dicebatur qui a dextro latere incedebat. Ovid. 5. Fast.

Et medius juvenum, non indignantibus ipsis,
Ibat, & interior si comes unus erat.

qui vero a sinistro, ille dicebatur exterior: Horatius Sat. 5. lib. 2. vers. 17.

ne tamen illi
Tu comes exterior, si postulet, ire recuses;

quod & *latus tegere* dicebant, ut ibidem Horatius declarat superiori versui respondens:

Ut ne tegam spurco Damæ latus?

& Eutropius loquens de triumpho ejusdem Plautii, qui plura fortiter gesserat in Britannia: *Triumphantem ipse* (Claudius nempe) *prosequeretur, & conscendenti Capitolium lævus incederet.*

(18) *Chaucius.*) Chauci sunt populi Germaniæ, majores scilicet inter Albim & Visur-

surgim fluvios, *l'Elbe & le Weser*, quorum caput *Breme*; & minores inter Visurgim & Amasium, qui hodie *Ems* in Frisiæ & Westphaliæ confiniis, Majores Chaucos alii locant, ubi nunc Luneburgenses.

CAPUT XXV.

EQUESTREIS militias ita ordinavit, ut (1) post cohortem, alam: post alam, tribunatum legionis daret: stipendiaque instituit, & imaginariæ militiæ genus, quod vocatur (2) *Super numerum*, quo absentes, & titulo tenus fungerentur. Milites domos Senatorias salutandi caussa ingredi, etiam patrum decreto prohibuit. Libertinos, qui se pro equitibus Romanis agerent, (3) publicavit. (4) Ingratos & de quibus patroni quererentur, (5) revocavit in servitutem; advocatisque eorum negavit se adversus libertos ipsorum jus dicturum. Cum quidam ægra & affecta mancipia in (6) insulam Æsculapii tædio medendi exponerent, omnes qui exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in ditionem domini, si convaluissent: quod si quis (7) necare quem mallet quam exponere, cædis crimine teneri. Viatores ne per Italiæ oppida, nisi aut pedibus, aut sella, aut (8) lectica transirent, monuit (9) edicto. Puteolis & Ostiæ singulas cohortes ad arcendos incendiorum casus collocavit. (10) Peregrinæ conditionis homines vetuit usurpare Romana nomina, dumtaxat (11) gentilitia. Civitatem Romanam usurpantes in (12) Campo Esquilino securi percussit. Provincias (13) Achaiam & Macedoniam, quas Tiberius ad curam suam transtulerat, (14) Senatui reddidit. (15) Lyciis ob exitiabiles inter se discordias libertatem ademit: Rhodiis ob pœnitentiam veterum delictorum reddidit. (16) Iliensibus, quasi Romanæ gentis auctoribus, tributa in perpetuum remisit: recitata vetere epistola Græca Senatus Populique Rom. (17) Seleuco Regi amicitiam, & societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes præstitisset. (18) Judæos impulsore (19) CHRESTO assidue tumultuantes Roma expulit. Germanorum legatis in (20) orchestra sedere permisit, simplicitate eorum & fiducia motus, quod in (21) popularia deducti, cum animadvertissent Parthos & Armenios sedentes (22) in Senatu, ad eadem loca sponte transierant, nihilo deteriorem virtutem aut conditionem suam prædicantes. (23) Druidarum religionem apud Gallos diræ immanitatis, & tantum civibus sub Augusto interdictam, (24) penitus abolevit. Contra, (25) sacra Eleusina etiam transferre ex Attica Romam conatus est. Templum quoque in Sicilia (26) Veneris Erycinæ vetustate collapsum, ut ex (27) ærario Populi Romani reficeretur, auctor fuit. Cum Regibus fœdus in foro icit, (28) porca cæsa, ac vetere (29) fœcialium præfatione adhibita. Sed & hæc & cætera, totumque adeo ex parte magna principatum, non tam suo, quam uxorum libertorumque arbitrio administravit: talis ubique plerumque, qualem esse eum aut expediret illis, aut liberet.

NOTÆ.

(1) *Post cohortem.*) Vide in Augusto c. 38. ubi alius militiæ ordo. Alæ quippe sociorum distributorum in decem cohortes, quarum singulæ 360. homines continebant. Suetonii vero temporibus alas non nisi equitum auxiliariorum fuisse contendunt, de quibus fuse Lipsius lib. 2. de Militia cap. 6. & 7. & Salmasius commentario de Militia.

(2) *Super numerum.*) Alii legunt *supra*. Supernumerarii milites apud Vegetium lib. 2. cap. 1. sunt qui post completam legionem addebantur, qui & *accensi* appellati. Sed ab his diversi de quibus hic sermo.

(3) *Publicavit.*) Non definit an bona duntaxat illorum proscripserit: quo sensu supra cap. 8. An vero ipsorum quoque personas, ut de famosis fœminis, supra Tib. cap. 75. tam utrumque fieri potest quam alterutrum. Vide & Aug. cap. 24.

(4) *Ingratos.*) *Ingratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat, vel res ejus, filiorumve tutelam administrare detrectat.* Ex Lege 19. *ff. de Jure Patronatus*, aut qui patrono delatores summiserit ad faciendam ei status controversiam (num scilicet liber, num servus esset) ut Lege 5. ff. eodem, ubi hujus Constitutionis meminit Juriscons.

(5) *Revocavit in servitutem.*) Exemplo Atheniensium, quorum in Urbe adversus ingratos actio constituta est, de qua Valerius Max. lib. 5. cap. 3.

(6) *Insulam Æsculapii.*) Dicitur hodie Insula Sancti Bartholomæi, eademque insula Tiberina dicebatur, de qua Livius lib. 2. initio, antequam Æsculapius ingruente peste Romam Epidauro deferretur, de quo idem Livius lib. 10. Decad. 1. & Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. & Ovidius 15. Metam. Ibi extructum Æsculapio Templum, in quo ægri exponebantur ad captanda somnia: & Torrentius testis est Romæ extare tabellas marmoreas, quibus etiam hujusmodi miracula enarrantur. De hoc more servos infirmos exponendi Zonaras & Dio plura narrant, ac Jureconsulti ad Leg. 2. *ff. Qui sine manumissione ad libertatem proveniant. Servo quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex Edicto D. Claudii competit libertas.* Quin & recens natos infantes vel occidere vel exponere ad cædem liceret: quod jus ab Imperatoribus Christianis postea, quamquam non statim, sublatum est, ut patet ex codice Theodosiano tit. *de expositis*.

(7) *Necare mallet.*) Hæc enim ipsis tam in filios quam in servos potestas erat. Unde Cato senior male audivit, quod ægra & senio debilitata mancipia domo exigeret, victumque negaret. Quæ severitas multis postea modis coërcita est. Vide titulum apud Justinianum *de iis qui sui, vel alieni juris sunt*.

(8) *Sella aut lectica.*) Quæ servorum corporibus bajulabantur, ut ex Calig. cap. 58. notare est.

(9) *Edicto.*) Torrentius existimat hujus Edicti caussam fuisse, ne viæ corrumperentur, quemadmodum de Adriano narrat Spartianus, vehicula nempe cum ingentibus sarcinis Urbem ingredi prohibita, ut nec in equis sedere in civitatibus: quod & in Antonino Capitolinus.

(10) *Peregrinæ conditionis.*) Qui nempe non erant cives, ut supra cap. 15. Civitatem hic patet intelligi jus civitatis, ut in Julio cap. 8.

(11) *Gentilitia.*) Ea sunt nomina, quæ gentem & originem, non vero gentis familias indicarent. De quibus in Tiberio cap. 1. & in Julio cap. 1.

(12) *Campo Esquilino.*) Mons Esquilinus unus est e septem Romanis montibus, & ejusdem nominis porta est, extra quam supplicium de nocentibus sumebatur, Tacit. Annal. 2. ubi & pauperum vel amburi vel semiambusta projici cadavera solebant. Horatius Ode 5. Epod. in fine:

Post insepulta membra different lupi
Et Esquilinæ alites, &c.

(13) *Achaiam & Macedoniam.*) De his in Julio cap. 35. & Tib. cap. 16. & 24.

(14) *Senatui reddidit.*) Imperator Augusti instituto Provinciarum alias sibi servabat: alias populo tradebat gubernandas. In Augusto cap. 47.

(15) *Lyciis.*) Lycia Asiæ regio est, hodie *Aldinelli*; vel, ut alii volunt, *Bricquia*. Reddere libertatem Urbi vel Provinciæ, est suis illam legibus administrandam permittere; contra vero eamdem tollere.

(16) *Iliensibus.*) His & Romanis magna necessitudo, cujus meminit & Livius Decad. 4. lib. 7. & 8. lib. 1. ad cap. 79. Infra in Nerone cap. 7.

(17) *Se-*

(17) *Seleuco.*) Uni ex Syriæ Regibus post Alexandrum Magnum.

(18) *Judæos.*) Tam Græci quam Latini Auctores illius sæculi Christianos Judæis annumerant. Judæos igitur hic intellige proprie dictos qui, non quidem impulsore Christo Domino, jam enim passus erat mortem, imperante Tiberio. Tacitus Annal. 15. de Christianis loquens: *Auctor nominis Christus, qui Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Sed occasione Christi cum discipulis ejus dissidebant Judæi.

(19) *Chresto.*) Sic Torrentius in uno e suis libris, cum in aliis omnibus legeretur *Cheresto* aut *Cherestro* vel *Chiresto*. Nostram lectionem Tertulliani & Lactantii tuetur auctoritas; hi enim docent Christum Salvatorem sic ab impiis derisoribus appellari solitum, mutato *i* in *e* per contumeliam, ut de Pertinace Capitolinus tradidit, eum scilicet *Chrestologi* nomine appellatum, quod bona loqueretur, mala perpetraret.

(20) *Orchestra.*) Loco in spectaculis honoratissimo, in Julio cap. 39. & supra cap. 21. &c.

(21) *Popularia.*) Populi in spectando loca. In Julio cap. 39. &c.

(22) *In Senatu.*) In locis Senatoriis, orchestra scilicet, quomodo infra Domit. cap. 8. *sedere in equite* pro *in equestribus*, & Ner. cap 12.

(23) *Druidarum.*) Druidæ antiqui Gallorum Sacerdotes, omnibus noti, quorum immanitas in eo sita erat, quod sanguine captivo sacrificarent, & ex hominum fibris auguria captarent.

(24) *Penitus.*) Romæ tantum, non autem in ipsa Gallia; ut ex Tacito colligere est Annal. 14. & ex Vopisco, qui Druidas ab Aureliano consultos narrat, &c.

(25) *Sacra Eleusina.*) In Augusto cap. 93.

(26) *Veneris Erycinæ.*) Eryx mons & urbs in Sicilia, ubi celebre illud Templum a conditore Veneris filio appellatum, de quo Virgilius 5. Æneid.

Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ, &c.

Dicitur hodie *di San Giuliano*. Ideo autem dixit *in Sicilia*, quia & Romæ unum erat hoc nomine Templum prope portam Collatinam.

(27) *Ærario populi.*) Non ergo ex sua pecunia, sed ex publica populi. Principis enim fiscus non ærarium dicebatur. In Augusto cap. 15.

(28) *Porca cæsa.*) Sic & Virgilius lib. 8. Æneid.

cæsa jungebant fœdera porca;

ideoque, ut ait Festus, *porci effigies in militaribus signis locum obtinebat, quia confecto bello, inter quos pax fieret, cæsa porca fœdus firmare solebant.* Porcam hanc minister ille qui a patrando fœdere *pater patratus* dicebatur, recitatis carminibus, silice feriebat Jovem precatus, ut eodem modo populum illum feriret, qui prior a fœdere defecisset; unde etiam icere fœdus dictum volunt. Quæ omnia fuse describuntur apud Livium lib. 1. decad. 1. ubi tamen *porcum*, non *porcam* assidue dicit.

(29) *Fœcialium.*) Fœciales fœdera inibant, & quasi fidei publicæ præfecti Sacerdotes erant; quorum collegium jam inde a Numa Pompilio institutum, ex eorum quippe collegio sumebatur pater patratus qui proferret solennia verba, quæ Tranquillus hic appellat *veterem præfationem*, quæ extat apud eumdem Livium ibidem, ubi de fœdere Romanos inter & Albanos, quod omnium primum fuisse indicat.

CAPUT XXVI.

SPONSAS admodum adolescens duas habuit: [1] Æmiliam Lepidam, Augusti proneptem: item Liviam Medullinam, cui & cognomen Camillæ erat, e genere antiquo Dictatoris Camilli. Priorem, quod [2] parentes ejus Augustum offenderant, virginem adhuc repudiavit. Posteriorem, ipso die qui erat nuptiis destinatus, ex valetudine amisit. Uxores deinde duxit Plautiam [3] Urgulanillam, [4] triumphali, & mox Æliam Petinam, consulari patre. Cum utraque divortium fecit: sed cum Petina,

ex

ex levibus offensis: cum Urgulanilla, ob libidinum probra & homicidii suspicionem. Post has Valeriam Messallinam, Barbati Messallæ (5) consobrini sui filiam in matrimonium accepit. Quam cum comperisset super (6) cætera flagitia atque dedecora, (7) C. Silio etiam nupsisse, (8) dote inter auspices consignata, supplicio affecit: confirmavitque pro concione apud Prætorianos, (9) *Quatenus sibi matrimonia male cederent, permansurum se in cœlibatu: ac nisi permansisset, non recusaturum se confodi manibus ipsorum*. Nec durare valuit quin de (10) conditionibus continuo tractaret, etiam de Petinæ, quam olim exegerat, deque (11) Lolliæ Paullinæ, quæ C. Cæsari nupta fuerat. Verum illecebris (12) Agrippinæ, Germanici fratris sui filiæ, per (13) jus osculi & blanditiarum occasiones pellectus in amorem, subornavit proximo Senatu qui censeret cogendum se ad ducendum eam uxorem, quasi Reip. maxime interesset: dandamque cæteris veniam talium conjugiorum, quæ ad id tempus (14) incesta habebantur. Ac vix uno imposito die, confecit nuptias: (15) non repertis qui sequerentur exemplum, excepto libertino quodam, & altero (16) primipilari, cujus (17) officium nuptiarum & ipse cum Agrippina celebravit.

A. U. C. DCCCI.

N O T Æ.

(1) *Æmiliam Lepidam Augusti proneptem*.) Quod ita se habet. Julia Augusti filia, in Augusto cap. 63. nupsit Agrippæ, ibidem, ex quo suscepit Juliam Augusti igitur neptem, ibidem cap. 64. quæ Lucio Æmilio Paulo nupta, ibidem, Æmiliam hanc genuit, Augusti ut patet proneptem, si quidem Juliæ neptis ejus filia fuit.

(2) *Parentes ejus*.) Pater conjuratione in Augustum cap. 19. & 65. in Augusto, mater vitæ turpitudine, unde ipsam & matrem carcinomata sua vocabat Augustus. Cap. 65.

(3) *Urgulanillam*.) Sic Torrentius emendavit, ex Tacit. Annal. 2. & 4. & maxime inscriptione, qua patet id cognomen fuisse Plautiorum familiæ.

(4) *Triumphali*.) Patre scilicet, qui triumphi honore quondam auctus esset, probat & eadem inscriptio, quam ex veteri Plautiorum sepulcro in via Tiburtina erutam laudat hîc Torrentius, quam videsis in calce operis.

(5) *Consobrini sui*.) Quid sit, in Caligula cap. 26. *Consobrinæ* legendum censet Lipsius lib. 11. Annal. Taciti, & bene, nisi si Claudii consobrinus dictus fuerit propter Domitiam uxorem suam, quæ vere Claudii consobrina fuit. Claudius enim & Domitia matres habuere duas sorores Antonias. De Claudio constat ex cap. 1. supra, de Domitia ex cap. 5. & 6. infra in Nerone.

(6) *Cætera flagitia*.) Famosissima Messallina, cujus inauditas libidines retulere Tacitus, Aurelius, & stylo satyrico tam atrociter perstrinxit Juvenalis Sat. 6. & 10.

(7) *Caio Silio*.) De quo Juvenalis Sat. 10. v. 330.

cui nubere Cæsaris uxor
Destinat, optimus hic & formossissimus idem
Gentis Patriciæ, &c.

Jam erat Consul designatus. De hoc matrimonio Tacitus lib. 11. Annal. *Nec ultra expectato quam dum sacrificii gratia Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat.* Ubi addit fabulosum hoc posteris visum iri, se tamen nil composuisse miraculi caussa, verum a senioribus audita scriptaque tradere.

(8) *Dote consignata*.) Hoc est, adhibitis Notariis qui de dote tradenda testimonium reddituri signarent tabulas matrimoniales. Juvenalis ibid.

Veniet cum signatoribus auspex.

Nec enim matrimonia, ut nec alia majoris momenti negotia sine auspicio transigebantur. Hæc omnia fuse Tacitus lib. 11.

(9) *Quatenus*.) Pro *quoniam* ponitur etiam

iam apud Plinium & Florum. Torrentius in uno MS. legebat *quod*; in altero, *quia*; & in optimo *quatinus*. Quæ omnia eadem significant. Horatius Sat. 3. lib. 1.

Denique quatinus excidi penitus vitium iræ,
Cætera item nequeunt.

(10) *Conditionibus.*) Matrimoniorum.

(11) *Lolliæ Paullinæ.*) In Calig. cap. 25.

(12) *Agrippinæ Germanici.*) Qui & quot Germanico liberi, in Caligula cap. 7. De hac Agrippina infra in Nerone plura.

(13) *Jus osculi.*) Quanquam enim prohibita fuissent a Tiberio oscula, in Tiberio cap. 34. non tamen inter personas tanta propinquitate junctas; ut ibidem notatum est.

(14) *Incesta.*) Quæ matrimonia ab aliis postea Imperatoribus varie vetita & permissa sunt. De quibus plura apud Jurisconsultos.

(15) *Non repertis.*) Unum duntaxat repertum ait Tacitus lib. 12. *Neque repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor Tolledius Severus Eques Romanus, quem plerique Agrippinæ gratia impulsum ferebant.*

(16) *Primipilari.*) Supra in Tiberio c. 37.

(17) *Officium.*) De ejusmodi officiis, in Augusto cap. 53.

CAPUT XXVII.

LIBEROS ex tribus uxoribus tulit: ex Urgulanilla Drusum & Claudiam: ex Petina Antoniam: ex Messallina Octaviam, & quem primo Germanicum, mox (1) Britannicum cognominavit. Drusum (2) Pompeiis impuberem amisit, pyro per lusum in sublime jactato, & hiatu oris excepto strangulatum: cui & ante paucos dies filiam Sejani despondisset.
A. U. C. DCCLXXIII. Quo magis miror fuisse qui traderent, fraude a Sejano necatum. Claudiam ex liberto suo Botere conceptam, quamvis ante quintum mensem divortii natam, alique cœptam, exponi tamen ad matris januam, & nudam jussit (3) abjici. Antoniam Cn. Pompeio Magno, deinde Fausto
DCCCVI. Syllæ, nobilissimis juvenibus, Octaviam (4) Neroni privigno suo collocavit, Silano ante desponsatam. Britannicum vigesimo imperii die, inque secundo Consulatu natum sibi parvulum etiam tum, & militibus pro concione manibus suis gestans, & plebi per spectacula gremio, aut ante se retinens, assidue commendabat, faustisque ominibus cum acclamantium turba prosequebatur. E generis Neronem adoptavit: Pompeium
DCCCIII. atque Silanum non recusavit modo, sed & interemit.

NOTÆ.

(1) *Britannicum.*) Propter devictam a patre Britanniam. De hoc & Agrippinæ in illum insidiis infra passim.

(2) *Pompeiis.*) Pompeii urbs & colonia in ora Campaniæ prope Sarnum fluvium, urbem Stabias, & Vesuvium montem: ubi nunc *Castel a mare di Stabia*. Vulgati legunt hic *Pompeium puberem*. Quod Torrentius Lipsii conjecturam secutus factum ait ignorantia cujusdam Scriptoris, qui existimaret impuberes desponderi, hoc est sponsalia celebrare non posse, quemadmodum nec matrimonium.

(3) *Abjici.*) Supra cap. 25. notatum aliquid.

(4) *Neroni privigno.*) Agrippinæ filio, de quo libro sequente toto.

CA-

CAPUT XXVIII.

LIBERTORUM præcipue suspexit [1] Posidem spadonem, quem etiam Britannico triumpho inter militares viros [2] hasta pura donavit. Nec minus Felicem, quem cohortibus & [3] alis, Provinciæque Judææ præposuit, [4] trium Reginarum maritum. Et [5] Harpocram, cui lectica per urbem vehendi, [6] spectaculaque publice edendi jus tribuit. Ac super hos Polybium a [7] studiis, qui sæpe inter duos Coss. ambulabat. Sed ante omnes, Narcissum ab epistolis, & [8] Pallantem a rationibus, quos decreto quoque Senatus non præmiis modo ingentibus, sed & quæstoriis prætoriisque ornamentis ornari libenter passus est: tantum præterea acquirere & rapere, ut querente eo quondam de fisci exiguitate, non absurde sit dictum, *Abundaturum, si a* [9] *duobus libertis in consortium reciperetur*.

NOTÆ.

(1) *Posidem.*) Juvenalis Sat. 14.

Ut spado vincebat Capitolia nostra Posides.

(2) *Hasta pura.*) Sic dicta quod sine ferro esset militare præmium fortitudinis, de quo Donatus in illud 6. Æneid.

Ille vides, pura juvenem qui nititur hasta.

(3) *Alis.*) Videtur aperte distinguere alas a cohortibus, quo confirmatur quod ad cap. 25. notatum est, eas temporibus illis pro equitatu tantum usurpatas.

(4) *Trium Reginarum maritum.*) Hujus Felicis meminit & Josephus lib. 20. cap. 5. & Tacitus lib. 5. Annal. Sed quænam illæ Reginæ fuerint, nemo, quem norim, docuit. Equidem Josephus loco supra citato dicit Felici nupsisse Drusillam sororem Regis Agrippæ, quæ prius nupserat Azizo Emezenorum Regi. Et Tacitus lib. 5. initio ductam a Felice refert Drusillam quandam Antonii & Cleopatræ neptem, quæ verosimiliter alia fuit a superiore. Harum altera Regina, Regii sanguinis altera, de tertia nihil omnino conjiciendum datur. Ad stupra id referendum censet Torrentius.

(5) *Harpocram.*) Beroaldus & Torrentius existimant hunc eumdem esse cum Callisto libertorum omnium gratiosissimo, quem Tacitus aliique adeo celebrarunt, omisso illo Harpocra, quem solus etiam Suetonius memoravit, de Callisto prorsus silens. Unde duplex hoc ei nomen attribuit Beroaldus.

(6) *Spectacula edendi.*) Nec enim cuilibet id promiscue licitum, præsertim a quo tempore Fidenis amphitheatrum corruit, de quo in Tiberio cap. 40. Qua occasione Tacitus Annal. 4. factum ait Senatusconsultum, quo vetabatur, *ne quis minus gladiatorium ederet, cui minor quadringentorum millium res esset.*

(7) *A studiis.*) De hac loquendi ratione jam supra in Julio cap. 74. & Aug. cap. 67. Servi *a manu*, *ab epistolis*, *a memoria*, &c. Ad Polybium hunc extat apud Senecam consolatio de morte fratris ejus, tunc scripta cum Seneca exularet.

(8) *Pallantem.*) Felicis fratrem, auctore Tacito & Josepho. Horum libertorum crebra est mentio tum apud Poetas, tum apud Historicos. Plinius Junior lib. 7. Epist. 19. ridet superbum titulum monumento Pallantis hujus adscriptum. Ac rursus Epist. 8. lib. 6. uti hæc omnia confirmantur quæ Suetonius hic narrat.

(9) *A duobus libertis.*) Pallante & Narcisso. Juvenalis Sat. 1. v. 109. illorum divitias exaggerans,

ego possideo plus
Pallante & Licinis, &c.

& Sat. 14. v. 328.

Nec Crœsi fortuna unquam, nec Persica regna
Sufficient animo, nec divitiæ Narcissi
Indulsit Cæsar cui Claudius omnia cujus
Paruit imperiis, uxorem occidere jussus.

CAPUT XXIX.

HIs, ut dixi, uxoribusque addictus, non principem se, sed (1) ministrum egit. Compendio cujusque horum, vel etiam studio ac libidine, honores, exercitus, impunitates, supplicia largitus est: & quidem insciens plerumque & ignarus. Ac ne sigillatim minima quæque enumerem, revocatas liberalitates ejus, judicia rescissa, suppositos aut etiam palam immutatos datorum officiorum (2) codicillos; App. Silanum (3) consocerum suum, (4) Juliasque, alteram Drusi, alteram Germanici filiam, crimine incerto, nec defensione ulla data, occidit. Item Cn. Pompeium, (5) majoris filiæ virum, & L. Silanum minoris sponsum. Ex quibus Pompeius in concubitu dilecti adolescentuli confossus est. Silanus abdicere se Prætura ante quartum Kalend. Januarias, morique initio anni coactus, (6) die ipso Claudii & Agrippinæ nuptiarum. In quinque & triginta Senatores, trecentosque amplius Equites Romanos tanta facilitate animadvertit, ut de nece Consularis viri renuntiante Centurione, *Factum esse quod imperasset*, *negaret quidquam se imperasse*, *nihilo minus rem comprobaret:* affirmantibus libertis, officio milites functos, quod ad ultionem Imperatoris ultro procurrissent. Nam illud omnem (7) fidem excesserit, quod nuptiis, quas Messallina cum adultero Silio fecerat, tabellas dotis & ipse consignaverit: inductus, quasi de industria simularentur, ad avertendum transferendumque (8) periculum, quod imminere ipsi per quædam ostenta portenderetur.

A. U. C. DCCCII.

NOTÆ.

(1) *Ministrum.*) Aurelius Victor in Claudio loquens de libertis, *Hos omnes anteibat Narcissus dominum se gerens ipsius domini.*

(2) *Codicillos.*) Diplomata quibus ejusmodi officia deferuntur, quales & Suetonius Literas vocat in Vespasiano cap. 8. Vide in Augusto cap. 50. & Tib. cap. 51.

(3) *Consocerum suum.*) Cujus filio Octavia Claudii filia desponsata fuerat, supra cap. 7. quin & ipsius Claudii socer erat, ut patet ex Dione, qui ductam a Silano Messalinæ matrem refert, unde etiam ipsi pereundi caussa, quod nurus impudicitiæ servire quoque noluisset.

(4) *Juliasque.*) Altera filia fuit Drusi, qui filius Tiberii, altera Germanici, quam Suetonius Calig. cap. 7. Livillam quoque vocat, præter Dionem. Probat hoc etiam Torrentii nummus æreus, in quo effictæ cernuntur Germanici tres filiæ, cum inscriptione *Drusilla*, *Agrippina*, *Julia*. Unde patet Sabellici error, qui *Livias* scribendum volebat.

(5) { *Majoris filiæ*) Antoniæ / *Minoris*) Octaviæ } de quibus supra cap. 27.

(6) *Die ipso.*) Tacitus lib. 12. Annal. *Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit: sive eo usque spem vitæ produxerat, sive delecto die augendam ad invidiam.* Unde patet vulgatarum editionum error, in quibus punctum additur ante voces *die nuptiarum*, quasi cædes illa trigintaquinque Senatorum die nuptiarum patrata fuisset.

(7) *Fidem excesserit.*) Vide cap. 26. supra.

(8) *Periculum.*) In Calig. ad cap. 14. notatum est antiquos aliquem conservari posse arbitratos, si ejus se loco devovisset alius. Hoc prætextu deceptus uxoris astutia Claudius, existimabat in alium transferri posse periculum, quod sibi Imperatori imminere prædixerant harioli, si quis alius Imperator esse fingeretur.

CAPUT XXX.

AUCTORITAS dignitasque formæ non defuit vel stanti vel sedenti, ac præcipue quiescenti. Nam & prolixo, nec exili corpore erat: & specie canitieque pulcra, opimis cervicibus. Cæterum & ingredientem destituebant [1] poplites minus firmi, & remisse quid vel serio agentem multa dehonestabant. Risus indecens: ira turpior, [2] spumante rictu, humentibus naribus: [3] præterea linguæ titubantia, caputque, cum semper, tum in quantulocumque actu vel maxime tremulum.

NOTÆ.

(1) *Poplites minus firmi.*) Exemplo est vacillatio illa de qua supra cap. 21.

(2) *Spumante rictu.*) Vide versum Juvenalis ad eumdem locum supra.

(3) *Præterea.*) Sic restituit Pulmannus: sic & Torrentius in tribus MSS. Vulgati habebant *plectra linguæ.* Unde Beroaldus linguam plectri similem, & dentes chordarum instar habitos notabat ex Cicerone 2. de natura deorum.

CAPUT XXXI.

VALETUDINE sicut olim gravi, ita princeps perprospera usus est, excepto stomachi dolore: quo se correptum etiam de consciscenda morte cogitasse dixit.

CAPUT XXXII.

CONVIVIA agitavit & ampla, & assidua, ac fere patentissimis locis, ut plerumque [1] sexcenteni simul discumberent. Convivatus & super [2] emissarium Fucini lacus, ac pene submersus, cum emissa impetu aqua redundasset. Adhibebat omni cœnæ & liberos suos cum pueris puellisque nobilibus, qui more veteri ad [3] fulcra lectorum sedentes vescerentur. Convivæ, qui pridie scyphum aureum surripuisse existimabatur, revocato in diem posterum, calicem fictilem apposuit. Dicitur etiam meditatus edictum, *quo veniam daret flatum crepitumque ventris in convivio emittendi*: cum periclitatum quendam præ pudore ex continentia reperisset.

NOTÆ.

(1) *Sexcenteni.*) Lipsius legendum contendit *sexageni*. Certe corruptum in numeris Suetonius alias etiam notare est, ut Tiber. cap. 1.

(2) *Emissarium.*) Locus est per quem aquæ emittebantur. Tacitus Annal. 12. *effluvium* dixit, *quin & convivium effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens, & proxima trahebat*. Supra cap. 20.

(3) *Fulcra lectorum.*) In Augusto cap. 64. Idem de Augusti liberis, nisi quod ibi *imum lectum* dixit eam tori partem, quam hic fulcrorum nomine indicat.

CA-

CAPUT XXXIII.

Cibi vinique quocumque & tempore & loco appetentissimus. (1) Cognoscens quondam in Augusti foro, ictusque nidore prandii, quod in (2) proxima Martis æde (3) Saliis apparabatur, deserto tribunali, adscendit ad Sacerdotes, unaque discubuit. Nec temere unquam triclinio abscessit, nisi distentus ac madens: & ut statim supino, ac per somnum hianti, (4) pinna in os inderetur, ad exonerandum stomachum. Somni brevissimi erat. Nam ante mediam noctem plerumque evigilabat, ut tamen interdiu nonnumquam in jure dicendo obdormisceret, vixque ab advocatis de industria vocem augentibus excitaretur. Libidinis in fœminas profusissimæ, marium omnino expers. Aleam studiosissime lusit: de cujus arte librum quoque emisit: solitus etiam in (5) gestatione ludere, ita essedo (6) alveoque adaptatis, ne lusus confunderetur.

NOTÆ.

(1) *Cognoscens.*) Ad judicandum sedens. Vide supra cap. 15.

(2) *Proxima.*) Beroaldus & Sabellicus legunt *maxima*, ad differentiam alterius, quæ erat in Capitolio. Vide in Aug. cap. 29.

(3) *Saliis apparabatur.*) Hi sunt Martis Sacerdotes, de quibus supra cap. 4. Ex quibus locis mirum non est *cœnas saliares* in proverbium abiisse pro lautis & exquisitis conviviis.

(4) *Pinna in os.*) Phœnicopteri ut plurimum, de qua ave in Calig. cap. 22. Pinna vomitum provocabant. Unde Martialis lib. 3. Epig. 82.

Stat exoletus suggeritque ructanti
Pinnas rubentes.

quo prætextu Agrippina venenum ei præbuisse dicitur. Pinna illita veneno rapidissimo, Tacit. Annal. 12. sub finem.

(5) *Gestatione.*) Legunt alii *gestatorio*, quod idem est; gestatio enim significat & rem ipsam & locum in quo fiebat: qui locus arboribus utplurimum, aliisque id genus ad amœnitatem ambiebatur. Plinius lib. 2. Epist. 17. *Gestatio buxo, aut rore marino ubi deficit buxus, ambitur*, &c.

(6) *Alveo.*) Tabula lusoria.

CAPUT XXXIV.

Sævum & sanguinarium natura fuisse, magnis minimisque apparuit rebus. Tormenta quæstionum, (1) pœnasque parricidarum (2) repræsentabat, exigebatque coram. Cum & spectare (3) antiqui moris supplicium Tiburi concupisset, & deligatis ad palum noxiis carnifex deesset, accitum ab urbe vesperam usque operiri perseveravit. Quocumque gladiatorio munere, vel suo, vel alieno, etiam forte prolapsos jugulari jubebat: maxime (4) retiarios, ut exspirantium facies videret. (5) Cum par quoddam mutuis ictibus concidisset, cultellos sibi parvulos ex utroque ferro in usum fieri sine mora jussit. (6) Bestiariis (7) meridianisque adeo delectabatur, ut etiam prima luce ad spectaculum descenderet: & meridie, dimisso ad (8) prandium populo, persederet: præterque destinatos, etiam levi subitaque de caussa, quosdam committeret, de fabrorum quoque ac ministrorum, atque id genus numero, si (9) αὐτόματον, vel (10) pegma, vel quid tale aliud parum cessisset. Induxit & unum e (11) nomenculatoribus suis, sicut erat togatus.

NO-

NOTÆ.

(1) *Pœnas parricidarum.*) Ut culeo insui, in mare projici, supra in Augusto cap. 33. Seneca lib. 1. de Clementia cap. 23. & lib. 1. de Ira cap. 16. testatur plures a Claudio insutos fuisse unius quinquennii decursu, quam omnibus retro sæculis.

(2) *Repræsentabat.*) In præsentiarum & sine dilatione solvendas jubebat: quo sensu *pecuniam repræsentare*. Calig. 16. &c.

(3) *Antiqui moris supplicium.*) Ab ipso Suetonio describitur, in Nerone cap. 49.

(4) *Retiarios.*) Qui sint, in Calig. cap. 30. Ideo illorum faciem videre volebat, quod capite indefenso pugnarent. Juvenalis Sat. 8. v. 203. de Retiario,

nec galea faciem abscondit.

(5) *Cum par quoddam.*) Hoc est, duo gladiatores simul pugnantes, ut & Aug. cap. 44.

(6) *Bestiariis.*) Intelligere præsertim videtur eos, qui bestiis objiciebantur, sed pugnaturi, non vero duntaxat laniandi. Illi autem in triplici fuere differentia: vel enim erant damnati, ut Calig. cap. 27. vel conducti, ex iis nempe quos lanistæ in usum illum erudiebant, ut in Julio cap. 10. & 26. & in Augusto cap. 42. vel denique exauctorati virtutis ostentandæ aut lucrifaciendi caussa, ut in Tiberio cap. 7. Quibus addi possunt servi singulorum, quos ab initio domini dare poterant ad bestias, ut libuerat, donec tanta illa dominorum auctoritas coërcita legibus est, nec nisi justa de caussa servi damnati sunt hoc supplicio.

(7) *Meridianis.*) Triplicis generis in uno die spectacula, matutina, meridiana, pomeridiana. Prima bestiariorum, ut plurimum. Martialis in Xeniis Epig. 94.

Matutinarum non ultima præda ferarum
Sævus Orix, &c.

Epig. 66. lib. 5. &c. Seneca Epist. 70. *Nuper in ludo bestiariorum unus e Germanis cum ad spectacula matutina pararetur, secessit*, &c. Meridiana gladiatorum erant, vel ordinariorum, vel eorum qui prælio bestiariorum superstites fuerant. Innuit Seneca Epist. 7. *Mane leonibus & ursis, homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur.* Et Tertullianus in Apologetico: *Risimus inter ludicras meridianorum crudelitates, Mercurium mortuos cauterio examinantem, vidimus & Jovis fratrem gladiatorum cadavera cum malleo deducentem.* Pomeridiana denique jucundiora quædam erant spectacula, quales Scenici vel Circenses ludi, quibus recreatus a cæde & sanguine populus mitior abiret, & hilarior, colligere est ex eodem Seneca Epist. 7. quæ ferme tota de spectaculis est. Quæ tamen omnia eodem ordine semper non facta constat, ut de Circensibus supra cap. 21. & de celebri illo Curionis amphitheatro, de quo Plinius lib. 35. c. 13. in quo gladiatores postremo producti.

(8) *Ad prandium.*) In Calig. cap. 56.

(9) αὐτόματον.) Torrentius in vetustissimo libro legit *automatum*: quod confirmat Politianus, addens librarios ex eo fecisse *aut ornatum*, quod in quibusdam legitur: & certe *automatum* tam fuit in usu quam *pegma*, licet utraque vox Græca sit αὐτόματος, hoc est sua sponte. Unde automata dicta sunt machinæ quædam tanta solertia fabricatæ, ut nulla apparente caussa, & quasi sua sponte moverentur, qualia sunt horologia, qualis fuit argenteus ille Triton, de quo supra cap. 21. quales imagunculæ quædam cursitantes, quæ fidiculis & nervis quibusdam intensæ per se moveri videantur. Horatius Sat. 7. lib. 2. vers. 82.

aliis servis iter, atque
Duceris, ut nervis alienis mobile dignum.

(10) *Pegma.*) Non aliud est quam grandis & ingeniosa quædam contabulatio, quæ sponte & occulte statim cresceret, aut subsideret, unde multa exhibebantur, quorum aliqua supra in Calig. cap. 26. notata sunt. Seneca machinam ipsam describit Epist. 88. de artificibus loquens: *His licet annumeres machinatores qui pegmata ex se surgentia excogitant, & tabulata tacite in sublime crescentia, & alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quæ cohærebant; aut quæ distabant sua sponte cohærentibus; aut iis quæ eminebant, paulatim in se residentibus.* De quo plura legi possunt apud Lipsium lib. de Amphith. cap. ult.

(11) *Nomenculatoribus.*) Ii sunt qui singulorum nomina Imperatori suggerebant, quos melioris conditionis quam servos reliquos fuisse ex eo conjiciunt, quod togatum hunc dixerit, cum tunicati duntaxat essent alii. De nomenclatoribus jam in Augusto cap. 19.

CA-

CAPUT XXXV.

SED nihil æque quam timidus ac diffidens fuit. Primis imperii diebus, quamquam, ut diximus, jactator (1) civilitatis, neque convivia inire ausus est, nisi ut (2) spiculatores cum lanceis circumstarent, militesque vice ministrorum fungerentur: neque ægrum quemquam visitavit, nisi explorato prius cubiculo, culcitisque & stragulis pertentatis, & excussis: reliquo autem tempore salutatoribus (3) scrutatores semper apposuit, & quidem omnibus, & acerbissimos. Sero enim, ac vix remisit, ne fœminæ prætextatique pueri & puellæ contrectarentur, & ne cuivis (4) comiti aut (5) librario calamariæ aut graphiariæ thecæ adimerentur. Motu civili cum eum (6) Camillus non dubitans etiam citra bellum posse terreri, contumeliosa & minaci & contumaci epistola cedere imperio juberet, vitamque otiosam in privata re agere: dubitavit, adhibitis principibus viris, an obtemperaret.

NOTÆ.

(1) *Civilitatis.*) De ea virtute lib. 1. cap. 76. & 2. cap. 51.

(2) *Spiculatores.*) Torrentius in optimo libro legit *speculatores*. De his in Caligula cap. 52.

(3) *Scrutatores.*) Qui scrutarentur adeuntes se ad salutationis officium, in Augusto cap. 27.

(4) *Comiti.*) De pueris nobilibus loquitur, quibus comites pædagogi & vulgo librarii, quos capsarios vocat in Ner. cap. 36. & Juven. Sat. 10.

Quem sequitur custos angustæ vernula capsæ.

Capsula quippe libros inclusos gerebant.

(5) *Librario.*) Librarii qui libros aut alia quæpiam transcribebant. Cicero pro Sylla 42. *Describi statim ab omnibus librariis imperavi.* Et Epist. ad Famil. lib. 16. Epist 21. &c. Quid essent graphia, in Julio cap 82. & Calig. cap. 28.

(6) *Camillus.*) De quo supra cap. 13.

CAPUT XXXVI.

QUASDAM insidias temere delatas adeo expavit, ut deponere imperium tentaverit. Quodam, ut supra (1) retuli, cum ferro circa sacrificantem se deprehenso, Senatum per præcones propere convocavit: lacrymisque & vociferatione miseratus est conditionem suam, cui nihil tuti usquam esset, ac diu publico abstinuit. Messallinæ quoque amorem flagrantissimum, non tam indignitate contumeliarum, quam periculi metu abjecit, cum adultero Silio acquiri imperium credidisset: quo tempore fœdum in modum trepidus ad castra confugit, nihil tota via, quam *essetne sibi salvum imperium*, requirens.

NOTA.

(1) *Retuli.*) Supra cap. 13.

CA-

CAPUT XXXVII.

NULLA adeo suspicio, nullus auctor tam levis exstitit, a quo non mediocri scrupulo injecto ad cavendum ulciscendumque compelleretur. Unus ex litigatoribus, [1] seducto in salutatione affirmavit se vidisse per quietem, occidi eum a quodam: deinde paullo post, quasi percussorem agnosceret, [2] libellum tradentem adversarium suum demonstravit: confestimque is pro deprehenso ad pœnam raptus est. Pari modo oppressum ferunt App. [3] Silanum: quem cum Messallina & [4] Narcissus conspirassent perdere, divisis partibus, alter ante lucem, similis attonito, patroni cubiculum irrupit, affirmans somniasse se, vim ei ab Appio illatam: altera, in admirationem formata, sibi quoque eandem speciem aliquot jam noctibus obversari retulit. Nec multo post ex composito irrumpere Appius nuntiatus, cui pridie ad id temporis ut adesset præceptum erat, quasi plane repræsentaretur somnii fides, [5] arcessi statim ac mori jussus est. Nec dubitavit postero die Claudius ordinem rei gestæ perferre ad Senatum, ac liberto gratias agere, quod pro salute sua etiam dormiens excubaret.

NOTÆ.

(1) *Seducto.*) Claudio ad secretum abducto.

(2) *Libellum.*) Supplicem.

(3) *Silanum.*) Consocerum suum, supra cap. 29.

(4) *Narcissus.*) De hoc & cæteris libertis, supra cap. 28.

(5) *Arcessi.*) Hoc est accusari; aliquem enim arcessere crimine, idem est atque accusare. Alii legunt *arceri statim*, quod & potest, quanquam Torrentius priorem lectionem prætulit.

CAPUT XXXVIII.

[1] IRÆ atque iracundiæ conscius sibi, utramque excusavit edicto: distinxitque, pollicitus [2] *alteram quidem brevem & innoxiam, alteram non injustam fore.* Ostiensibus, quia sibi subeunti Tiberim scaphas obviam non miserint, graviter correptis, eaque cum invidia, *ut* [3] *in ordinem se coactum* conscriberet, repente tantum non [4] satisfacientibus veniam modo dedit. Quosdam in publico parum tempestive adeuntes manu sua repulit. Item [5] Scribam quæstorium, itemque Prætura functum Senatorem, inauditos & innoxios relegavit: quod ille adversus privatum se intemperantius [6] affuisset: hic, in ædilitate [7] inquilinos prædiorum suorum contra vetitum [8] cocta vendentes multasset, [9] villicumque intervenientem flagellasset. Qua de caussa etiam coërcitionem popinarum Ædilibus ademit. Ac ne stultitiam quidem suam reticuit, [10] simulatamque a se ex industria sub Caio, quod aliter evasurus perventurusque ad susceptam [11] stationem non fuerit, quibusdam oratiunculis testatus est. Nec ante persuasit quam intra breve tempus liber editus sit, cui index erat [12] μωρῶν ἀνάστασις: argumentum autem, *stultitiam neminem fingere.*

NOTÆ.

(1) *Iræ & iracundiæ.*) Differentiam refert Seneca lib. 1. de Ira cap. 4. *Quid esset ira satis explicatum est: quo distet ab iracundia satis apparet: quo ebrius ab ebrioso, timens a timido. Iratus potest non esse iracundus, iracundus potest aliquando iratus non esse.* Paulo aliter sensisse videtur Claudius, iracundiam hoc loco, odii instar longam & inveteratam iram esse innuens.

(2) *Alteram brevem.*) Iram scilicet quæ furor brevis est.

(3) *In ordinem se coactum.*) Redigi vel cogi in ordinem dicuntur qui vel despicatui habentur, vel ad privatorum modum rediguntur. Quo sensu Magistratus nonnunquam in ordinem cogi dicuntur a Livio.

(4) *Satisfacientibus.*) Quid sit *satisfacere*, supra in Julio cap. 73. Varia est hujus loci lectio. Alii *satisfaciens*, alii *tantum non satisfacientis modo*, eodem sensu, ut nempe intelligatur Claudius propemodum illis etiam satisfecisse, adeo repressa ira mitigaverat objurgationem. Alii legunt *tantum non*, & *tantummodo satisfacientibus*, ut sit sensus, Claudium illis pepercisse etiam leviter satisfacientibus.

(5) *Scribam quæstorium.*) De Quæstoribus in Jul. cap. 6. de Scribis supra cap. 1. Quæstores ministris usi sunt, scribis & lictoribus; illis ad conficiendas tabulas publicas, his ad tuendam dignitatem.

(6) *Affuisset.*) Adesse alicui in judicio pro patrocinari, sæpe legitur apud Jurisconsultos, quod & *superesse* aliqui dixerunt, male, ut patet ex Gellio lib. 1. cap. 22. & supra in Augusto cap. 56.

(7) *Inquilinos.*) Ii sunt qui alienas ædes, vel prædia ex conducto incolunt.

(8) *Cocta.*) Sic legunt in MSS. omnibus, quorum uni adscriptum est, id est *collecta*, ut sensus sit, collecta & coacervata fuisse ab inquilinis illis vendenda ea quæ vetita fuissent, ab iis quibus annona curæ, ut in Julio cap. 43. Torrentius legendum vult *cocta*, arbitratus jam ante Claudium id statutum fuisse, quod ipse, teste Dione, statuit de tabernis, quo potaturi commeabant, ne scilicet in illis calida aqua aut elixæ carnes venderentur. Quod certe vix cohæreat cum capite 16. infra in Nerone, ubi cocta prohibita leguntur, *cum ante nullum non obsonii genus venderetur*, inquit.

(9) *Villicum.*) Villicus ille est qui rationibus & universo operi rustico præponitur, quem e servorum numero fuisse, inde colligas quod ab Ædili flagellatum dixit. A Poëtis quandoque sumitur pro eo qui magnis etiam rebus præficitur, sed Satyricos, ut Juven. Sat. 4. v. 77. pro Urbis Præfecto:

Pegasus attonitæ positus modo villicus urbi.

(10) *Simulatam.*) Non dubitaverim quin id Bruti exemplo fecerit princeps historiæ callentissimus, & Tito Livio, ut patet ex cap. 41. conjunctissimus, notum enim est ex Livii historia simulatam a Bruto juvene stultitiam, quo foret, ut ait Ovidius,

Tutus ab insidiis dire superbe tuis.

(11) *Stationem.*) Hoc est imperii administrationem. Quo sensu Lucanus Neroni adulans vel illudens lib. 1. Pharsal.

cum statione peracta
Astra petes serus.

(12) *μωρῶν ἀνάστασις.*) Hoc est *stultorum resurrectio*. De quo jocose & inciviliter Nero infra cap. 33. Argumentum hujus libri Casaubonus sic legit, *stultitiam stultum neminem fingere*, clarius.

CAPUT XXXIX.

INTER cætera in eo mirati sunt homines & oblivionem & inconsiderantiam: vel, ut Græce dicam, (1) *μετεωρίαν καὶ ἀβλεψίαν*. Occisa Messallina, paullo post quam in triclinio decubuit, *cur* (2) *domina non veniret*, requisivit. Multos ex iis quos capite damnaverat, postero statim die & in convivium & ad aleæ lusum admoveri jussit: & quasi morarentur, ut somniculosos per nuntium increpuit. Ducturus contra fas Agrippinam uxorem, non cessavit omni oratione (3) *filiam & alumnam*, & *in gremio suo natam*, *atque educatam* prædicare. Adsciturus in nomen familiæ suæ (4) Neronem, quasi parum reprehenderetur, quod (5) adulto jam filio pri-

privignum adoptaret, identidem (6) divulgavit, *neminem unquam per adoptionem* (7) *familiæ Claudiæ insertum*.

NOTÆ.

(1) *μετεωρίαν* & *ἀβλεψίαν*.) Hoc est, stoliditatem & inconsiderantiam: *μετεωρία* enim est quædam mentis quasi *supinitas* & inertia.

(2) *Domina*.) Hoc nomine conjuges sese invicem appellasse videntur etiam ex Virgilio lib. 4. Æneid.

Dominum Æneam in tecta recepit.

& lib. 6.

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Quem locum Servius eodem sensu explicat.

(3) *Filiam & alumnam*.) Cujus nempe erat patruus, utpote frater Germanici patris ejus. Quod Casaubonus ad Claudii stoliditatem refert; id enim publicabat quod alii maxime dissimulant, cognationem nempe qua odiosum & incestum fiebat ejus matrimonium.

(4) *Neronem*.) De quo libro sequente. Erat ex familia Domitiorum.

(5) *Adulto jam filio*.) Hoc est, jam grandiusculo, utpote qui adoptionis tempore, novem vel undecim tantum annos natus erat; Nero enim duobus annis Britannico major, ut patet ex Tacit. Annal. 12. undecimo vel decimo tertio ætatis anno adoptatus est. Vide in ejus vita cap. 7.

(6) *Divulgavit*.) Et aliud stoliditatis indicium fuisse ajunt, quod alium insereret in suam familiam, quæ per seipsam ab initio duraverat, nato jam & grandiusculo filio, quo id honoris continuari poterat. Hoc tamen Augusti exemplo defendi quadantenus potuerit, si verum quod innuit Pallas id ipsum Claudio persuadens apud Tacit. lib. 12. Annal. ab Augusto nempe Tiberium adoptaptum, viventibus licet nepotibus: quod tamen Suetonii historiæ repugnat, in Augusto cap. 65.

(7) *Familiæ Claudiæ*.) Tacitus ibidem: *Adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atta Clauso continuos duravisse*. Certe aliquem ex illis in alienam familiam adoptatum constat ex supradictis, in Tiberio cap. 2. & in Julio cap. 20.

CAPUT XL.

SERMONIS vero rerumque tantam sæpe negligentiam ostendit, ut nec quis, nec inter quos, quove tempore ac loco verba faceret, scire ac cogitare existimaretur. Cum de (1) laniis ac vinariis ageretur, exclamavit in curia: *Rogo vos, quis potest sine offula vivere?* Descripsitque abundantiam veterum tabernarum, unde solitus esset vinum olim (2) & ipse petere. De (3) Quæstore quodam candidato inter caussas suffragationis suæ posuit, *quod pater ejus* (4) *frigidam ægro sibi tempestive dedisset*. (5) Inducta teste in Senatu, *Hæc*, inquit, *matris meæ liberta &* (6) *ornatrix fuit: sed me patronum semper existimavit. Hoc ideo dixi, quod quidam sunt adhuc in domo mea qui me patronum non putant*. Sed & pro tribunali, Ostiensibus quiddam publice orantibus, cum excanduisset, *Nihil habere se vociferatus est, quare eos demereatur: si quem alium & se liberum esse*. Nam illa ejus quotidiana, & plane omnium horarum & momentorum erant, *Quid ego tibi* (7) *Telegennius videor*, & (8) λογιώτατος? Multaque talia etiam privatis deformia, nedum principi, neque infacundo, neque indocto, immo etiam pertinaciter liberalibus studiis dedito.

N O T Æ.

(1) *Laniis ac vinariis.*) Illi carnium, hi vini venditores: posteriore voce minus frequenter usi sunt Auctores.

(2) *Et ipse.*) Probat se tunc temporis tenuem admodum extitisse; hujusmodi enim hominum est, vinum e taberna, non e cella sua petere. Unde Cicero inter alia sordidæ libidinis indicia Pisoni exprobrat: *Pistor domi nullus, nulla cella, panis & vinum de propola atque de cupa*, &c.

(3) *Quæstore.*) Beroaldus & Sabellicus legunt *Quæsturæ*, sensu aperto; patet enim de eo intelligendum qui Quæsturam ambiret, non vero de Quæstore illo qui candidatus Principis dicebatur. De quo in Aug. cap. 65. & in Nerone cap. 16.

(4) *Frigidam.*) Hoc refert ut ridiculum: tamen simile quid magnum animi memoris argumentum fuit in Dario Hydaspe, qui eodem beneficio urgente necessitate affectus fuerat.

(5) *Inducta teste.*) Raro testes mulieres, nisi ubi de crimine majestatis agitur: quo casu deficientibus reliquis, earum indicio uti non dedignabantur, ut constat de Fulvia illa, cujus ope Cicero conjurationem Catilinæ detexit, de qua plura apud Sallustium & in libris Digestorum ad Legem Juliam Majestatis Lege 8.

(6) *Ornatrix.*) In famulatu matronarum fuere quæ illarum ornamenta servarent & aptarent, qualia erant inaures, armillæ, &c. Has Græco vocabulo cosmetas appellat Juvenalis Sat. 6. v. 476.

periit libraria, ponunt
Cosmetæ tunicas, &c.

(7) *Telegennius.*) Hanc lectionem tuetur Casaubonus ex Scaligero, qui uni ex Romanis gentibus id nominis fuisse colligit ex veteri inscriptione,

DIS MANIBUS C.
TELEGENNII OPTATI.

nec dubium videtur quin ea sit omnium verisimillima; nullibi enim sic variant codices, *Thelegonius*, *Thelogonus*, *Theologonius*, *Theogonius*, &c. Quisquis ille fuerit, apparet notæ fatuitatis quemdam fuisse, cui Claudius comparatum se nollet.

(8) λογιώτατος.) Hoc est verbosissimus. Sic plures legunt codices. Casaubonus tamen testatur Græcam vocem in Viterbiensi non extare, sed margini adscriptam interpretationem hanc, *dic & loquere*. Unde facile colligit scriptum λέγε καὶ εἰπὲ. Turnebus lib. 22. cap. 31. legisse se affirmat, λάλει καὶ μὴ θίγγανε *loquere & ne attingere*. Cujus lectionis vestigia in Pithœi & Grotii codicibus expressissima notavit Casaubonus. Quæ etiam clariora sunt verba inconsiderati hominis, & parum pro imperatoria majestate loquentis, quasi verbera & plagas formidasset.

C A P U T XLI.

[1] HISTORIAM in adolescentia, hortante [2] T. Livio, Sulpicio vero Flavo etiam adjuvante, scribere aggressus est. Et cum primum frequenti auditorio [3] commisisset, ægre perlegit, [4] refrigeratus sæpe a semetipso. Nam cum initio recitationis defractis compluribus subselliis obesitate cujusdam, risus exortus esset: ne sedato quidem tumultu temperare potuit, quin ex intervallo subinde facti reminisceretur, cachinnosque revocaret. In principatu quoque & scripsit plurimum & assidue recitavit per lectorem. Initium autem sumpsit historiæ post cædem Cæsaris Dictatoris. Sed & [5] transiit ad inferiora tempora, cœpitque a pace civili: cum sentiret neque libere neque vere sibi de superioribus tradendi potestatem relictam, correptus sæpe & a [6] matre & ab avia. Prioris materiæ duo volumina, posterioris unum & quadraginta reliquit. Composuit & *de vita sua* octo volumina, magis inepte quam ineleganter. Item *Ciceronis defensionem adversus* [7] *Asinii Galli libros* satis eruditam. Novas etiam commentus est [8] literas tres, ac numero ve-

veterum quasi maxime necessarias addidit. De quarum ratione cum privatus adhuc volumen edidisset, mox princeps non difficulter obtinuit, ut in usu quoque promiscuo essent. Exstat talis (9) scriptura in plerisque (10) libris, ac diurnis titulisque operum.

NOTÆ.

(1) *Historiam.*) Meminit & Plinius lib. 12. cap. 27. & Suetonius supra cap. 21.

(2) *Tito Livio.*) Titus Livius Historiæ Romanæ princeps, auctore Eusebio Chronic. 19. mortem obiit quarto imperii Tiberii anno, qui Urbis fuit 771. & Coss. habuit Junium Silanum & L. Norbanum Balbum: quo tempore Claudius viginti circiter & septem annos natus erat, utpote qui anno U. C. 744. Coss. Julo Antonio & Fabio Africano, ut supra cap. 2. in lucem editus fuerat.

(3) *Commississet.*) De commissionibus, in Augusto cap. 45. & 89. & Calig. cap. 53.

(4) *Refrigeratus.*) Sic iterum Suetonius in vita Lucani dixit, Neronem *nulla nisi refrigerandi sui* (hoc est Lucani recitantis) *caussa* recessisse. Refrigerare igitur recitantem est auditorii, ut ita dicam, frigus illi afferre: Hoc sensu & Plinius Epist. 13. lib. 6. de Passieno Paulo recitante ait, *Interim Paulo aliena deliratio aliquantum frigoris attulit.* Unde recitandorum operum consuetudinem colligere est, de qua in Augusto ad c. 89. A seipso refrigeratus dicitur, quia ipse sibi frigoris hujus caussa fuit, quod in recitando, subinde recordatus obesi & præpinguis illius viri, qui pondere suo subsellia fregerat, sibi non posset a risu temperare.

(5) *Transiit.*) Non nisi duobus, ut ait, super hac materia scriptis voluminibus; nec enim prosecutus videtur integram hanc historiam, quæ tredecim circiter annorum erat a cæde scilicet Julii Cæsaris, anno U. C. 710. ad mortem Antonii 723. Pacem civilem dixit eam quæ bella omnia civilia secuta est, tunc cum Janum clausit Augustus. De quo in Augusto cap. 22.

(6) *A matre.*) Antonia, supra cap. 1. & Calig. cap. 1. & 22.

Ibid. *Ab avia.*) An Octavia Augusti sorore, quæ Antoniæ mater fuit, de qua in Augusto cap. 63. An vero Livia Augusti conjuge, patris ejus matre, de qua tam sæpe supra.

(7) *Asinii Galli.*) De hoc in Augusto ad cap. 66. Filius fuit Asinii Pollionis Oratoris, ut ibidem ad cap. 43. notatum, & Poëtæ, ut in Julio ad cap. 30. & 35. Scripsit libros de comparatione Pollionis patris sui, & Ciceronis, quibus patri suo dare palmam ausus est, ut ait Plinius Epist. 4. lib. 7. Quem cum Largio quodam eodem nomine insectatur Gellius lib. 17. cap. 1.

(8) *Literas tres.*) Idem habet Tacitus Annal. 11. ubi de literarum inventoribus locutus addit: *Quo exemplo Claudius tres literas adjecit, quæ usu imperitante eo, post obliteratæ.* Sed nec tradidit quænam illæ fuerint, nec tradere etiam curavere Grammatici, ut fatetur Lipsius Taciti locum enarrans, ubi de Æolico, ut vocant, digammate constare probat ex Quintiliano & inscriptionibus illius temporis, *Nec inutiliter Claudius Æolicam illam Ⅎ ad hos usus literarum adjecerat*, ait Quintilianus lib. 1. cap. 13. Vetusta marmora, *Pomerium ampliaℲit terminaℲitque OctaℲia, DiℲi Augusti*, &c. Unde patet hujus literæ Ⅎ eumdem valorem esse qui *v* consonantis. De reliquis nihil constat ubi conjecturis tantum agitur. Pari exemplo & eventu Chilpericus Francorum Rex tres quoque literas addidit, quas in usum adhibendas edicto jusserat.

(9) *Scriptura.*) Tacitus ibidem: *Aspiciuntur etiam nunc in ære publicandis plebiscitis per fora & templa fixo.*

(10) *Libris ac diurnis.*) Torrentius de libris actorum intelligit errorem scripturæ, inde natum existimans, quod cum Suetonius dimidiatis, more veterum, vocibus scripsisset *lib. ac diurn.* librarii fecerint *libris ac diurnis*: quod quanquam verosimillimum est, intelligendum tamen videtur de privatis etiam libris, tum quia *plerisque* dixit, tum quia diurna, libri sunt, quibus dierum singulorum rationes describuntur. Juvenalis:

Longi relegit transacta diurni.

& Ausonius de sapiente loquens:

Nec prius in dulcem declinant lumina somnum
Omnia quam longi reputaverit acta diei.

Vide in Augusto ad cap. 78.

CAPUT XLII.

NEc minore cura Græca studia secutus est, amorem præstantiamque linguæ occasione omni professus. Cuidam barbaro Græce & Latine disserenti, *Cum utroque*, inquit, *sermone nostro sis* [1] *peritus*. Et in commendanda patribus conscriptis [2] Achaia, *gratam sibi provinciam* ait *communium studiorum commercio*. Ac sæpe in Senatu legatis [3] perpetua oratione respondit. Multum vero pro tribunali etiam [4] Homericis locutus est versibus. Quoties quidem hostem vel insidiatorem ultus esset, excubitori [5] Tribuno signum de more poscenti, non temere aliud dedit quam,

(a) Ἄνδρ' ἐπαμύνασθαι, ὅτε τις πρότερος χαλεπαίνῃ.

Denique & Græcas scripsit historias, [6] Τυῤῥηνικῶν XX. [7] Καρχηδονιακῶν VIII. Quarum caussa [8] veteri Alexandriæ Musæo alterum additum ex ipsius nomine: institutumque ut quotannis in altero Τυῤῥηνικῶν libri, altero Καρχηδονιακῶν diebus statutis, velut in auditorio, recitarentur toti a singulis per vices.

INTERPRETATIO.

(a) *Virum ulcisci* oportet, *quando aliquis prior injuriam facit*.

NOTÆ.

(1) *Peritus*.) Pithœi & Lislæi codices *paratus*.

(2) *Achaia*.) Quam illis reddiderat, supra cap. 25.

(3) *Perpetua oratione*.) Græca scilicet, quod contra majorum ac præsertim Augusti institutum fuit. Vide in Tiberio ad cap. 71.

(4) *Homericis*.) Beroaldus & Sabellicus scripserant *heroicis*, male.

(5) *Tribuno*.) Qui excubitorum cohortibus præerat, in Caligula cap. 56. Signum autem intellige tesseram militarem, de qua ibidem.

(6) Τυῤῥηνικῶν.) Latinis alii literis *Tyrrhenicon*. Interpretes probabilius putant legere Κυῤῥηνικῶν *Cyrrhenicon*, quamvis Tyrrheni fama satis noti sint.

(7) Καρχηδονιακῶν.) Hoc est Carthaginensium: hi enim Carchedonem conditorem agnoscebant Appiano auctore, (quanquam Dido vulgatiore fama Carthaginem condidisse feratur). Cum igitur Cyrenaicis vicini fuerint Carthaginenses, multa inter se communicanda & disceptanda habuisse longe probabilius foret, etiam tacente Sallustio, qui tamen bello Jugurthino de utriusque populi dissidiis locutus est. Cyrenaica regio Africæ eadem quæ Plinio Pentapolitana dicitur lib. 5. cap. 5. hodie Barbariæ pars: Cyrene vero civitas etiam *Corene*.

(8) *Veteri Alexandriæ Musæo alterum additum*.) Ita scripsit Casaubonus ex MSS. cum in vulgatis editionibus non extaret vox *alterum*. Sensus est: Alexandriæ erat antiquum Musæum. Huic Claudius addidit novum suo nomine appellatum: quod confirmat Athenæus lib. 6. ubi disertis verbis Claudium Musæum Alexandriæ fuisse significat. Musæum autem vel Musium Alexandrinum fuit collegium hominum circa disciplinas versantium, quibus attributa e publico pecunia ad promovenda bonarum artium studia, a Ptolomæo Philadelpho celebri illo Bibliothecæ conditore institutum, ut vulgo censent. Augustus & Tiberius multa Musæo in gratiam doctorum hominum liberaliter indulserunt. Testis est Strabo libro ultimo, ubi & ædificium describit, de quo & Spartianus in

in Adriano qui sæpe quæstiones illis proponebat; & Philostratus in vita Dionysii Milesii Sophistæ, ubi Musæum mensam fuisse dicit, quæ ex omni terrarum orbe eloquentissimos quosque viros convocaret.

CAPUT XLIII.

SUB exitu vitæ, signa quædam nec obscura pœnitentis de matrimonio Agrippinæ, deque Neronis adoptione dederat. Siquidem commemorantibus libertis, ac laudantibus (1) cognitionem, qua pridie quandam adulterii ream condemnaverat: *sibi quoque in fatis esse* jactavit *omnia impudica, sed non impunita matrimonia*. Et subinde obvium sibi Britannicum arctius complexus, hortatus est, *ut cresceret, rationemque a se omnium factorum acciperet*, Græca insuper voce prosecutus, (2) ὁ ἔρως δὲ ἐπείγεται. Cumque impubi teneroque adhuc, (3) quando statura permitteret, togam dare destinasset, adjecit: *ut tandem Pop. Rom.* (4) *verum Cæsarem habeat.*

NOTÆ.

(1) *Cognitionem.*) Supra ad cap. 15.

(2) ὁ ἔρως δὲ ἐπείγεται.) Hoc est, *amor impellit*. Sic plures habent codices: alii tamen ὀρθῶς ποιεῖτε *bene facite*. Petrus Victorius lib. 24. variarum Lectionum cap. 14. ex vetusti codicis vestigiis legit ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται, *qui læsit & sanabit*, proverbio quod ex oraculi responsione factum est, cum Telephus ab Achille vulneratus, illud olim consuluisset. Hoc certe de principe in Homericis versatissimo probabilius est quam quod Turnebus lib. 22. cap. 31. ὁ τρώσας πείσεται, *qui læsit pœnas dabit*.

(3) *Quando.*) Hoc est siquidem, notat quippe Xiphilinus Britannicum statura majorem fuisse quam vulgo ferret ejus ætas.

(4) *Verum Cæsarem.*) Non vero adoptivum, ut antea habuerat, & habitura erat, si Nero rerum potiretur.

CAPUT XLIV.

NON multoque post testamentum etiam conscripsit, ac signis omnium magistratuum (1) obsignavit. Prius igitur quam ultra progrederetur, præventus est ab Agrippina, quam præter hæc, conscientia quoque, nec minus (2) delatores multorum (3) criminum arguebant. Et veneno quidem occisum convenit: (4) ubi autem & per quem dato, discrepat. Quidam tradunt, epulanti in arce cum Sacerdotibus, per (5) Halotum spadonem (6) prægustatorem: alii, domestico convivio, per ipsam Agrippinam, quæ (7) boletum medicatum avidissimo ciborum talium obtulerat. Etiam de subsequentibus diversa fama est. Multi statim hausto veneno obmutuisse ajunt, excruciatumque doloribus nocte tota, defecisse prope lucem. Nonnulli inter initia consopitum, deinde cibo affluente evomuisse omnia, (8) repetitumque toxico, incertum pultine addito, cum velut exhaustum refici cibo oporteret, an immisso per clysterem: ut quasi abundantia laboranti etiam hoc genere egestionis subveniretur.

NO-

NOTÆ.

(1) *Obsignavit.*) De Testamentorum signis, supra in Augusto ad cap. 33. &c. Ner. ad cap. 4.

(2) *Delatores.*) Quos inter Narcissus libertus, de quo supra cap. 28.

(3) *Criminum.*) Impudicitiæ præsertim cum Pallante liberto, de quo supra ibid.

(4) *Ubi.*) Ex Tacit. Annal. 12. patet fuisse in Palatio & a locusta veneficii damnata muliere præparatum fuisse.

(5) *Per Halotum.*) Tacitus ibidem de veneno illo loquens: *Cujus minister e spadonibus fuit Halotus inferre epulas & explorare gustu solitus.*

(6) *Prægustatore.*) Munus hoc demandari solitum ei quem principes imprimis diligebant. Tacit. Annal. 13. *Quia cibos potusque dilectus ex ministris explorabat.* Quem morem stante Republica ignotum, nec ante Augustum incœpisse colligunt viri docti tum ex Suetonio & Tacito, tum ex inscriptionibus quas vide in calce.

(7) *Boletum medicatum.*) Nec enim solus nocet, & Plinius lib. 22. cap. 22. boletum iis annumerat quæ temere manduntur, ideoque Tacitus Annal. 12. delectabili boletorum cibo infusum venenum dicit; unde patet ex iis fungis non fuisse, qui quanquam boletum extrinsecus referant, mortiferi tamen sunt; unde & Plinio ibidem cap. 23. & Juvenalis Sat. 5. v. 146. ancipites dicuntur:

Vilibus ancipites fungi ponentur amicis.

(8) *Repetitumque toxico.*) Tacitus alium adhuc modum refert libro 12. extremo, *Nec vim medicaminis satis intellectam socordiane Claudii an vinolentia. Simul soluta alvus subvenisse videbatur. Igitur exterrita Agrippina, & quando ultima timebantur, spreta præsentium invidia, provisam jam sibi Xenophontis Medici conscientiam adhibet; ille tanquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam rapido veneno illitam faucibus ejus demisisse creditur.* Vide supra ad cap. 33.

CAPUT XLV.

MORS ejus celata est, donec circa (1) successorem omnia ordinarentur. Itaque & quasi pro ægro adhuc vota suscepta sunt, & inducti per simulationem comœdi, qui velut desiderantem oblectarent. Excessit III. Idus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Aviola (2) Coss. LXIV. ætatis, imperii XIV. anno. Funeratus est solenni Principum pompa, & (3) in numerum Deorum relatus. Quem honorem, a Nerone (4) destitutum abolitumque, recepit mox per Vespasianum.

NOTÆ.

(1) *Successorem.*) Tacitus ibidem: *Dum res firmando Neronis imperio componuntur*, & eadem quæ hîc Suetonius, nisi quod de comœdis silet.

(2) *Coss.*) Qui annus ab U. C. 806. Christi vero 56. Qui ætatis ejus annos exacte numerant, ii non amplius quam 63. ann. duobus mensibus ac tredecim diebus: sed Suetonius annum incœptum habuit pro completo, ut & alias.

(3) *Deorum numerum.*) Apotheosim intelligit, ut & Julii cap. 88. Tacitus: *Cælestesque honores Claudio decernuntur, & funeris solenne perinde ac Divo Augusto celebratur, æmulante Agrippina proaviæ Liviæ magnificentiam.*

(4) *Destitutum a Nerone.*) Aliter Plinius in Panegyrico: *Dicavit cœlo Tiberius Augustum, sed ut majestatis numen induceret; Claudium Nero, sed ut irrideret.* Et ipse Suetonius consecratum a Nerone testatur infra cap. 9. Unde locus hic non nisi de Templo Claudii intelligendus, quod a Nerone destructum Vespasianus instauravit. In Vesp. cap. 9.

CA-

CAPUT XLVI.

PRÆSAGIA mortis ejus præcipua fuerunt: exortus crinitæ stellæ, quam (1) cometen vocant: tactumque de cælo monumentum Drusi patris: & quod eodem anno ex (2) omnium magistratuum genere plerique mortem obierant. Sed ipse nec ignorasse, aut dissimulasse ultima vitæ suæ tempora videtur, aliquot quidem argumentis. Nam & cum Coss. designaret, neminem ultra mensem, quo obiit, designavit: & in Senatu, cui novissime interfuit, multum ad concordiam liberos suos cohortatus, utriusque ætatem suppliciter patribus commendavit. Et in ultima (3) cognitione pro tribunali, *accessisse ad finem mortalitatis*, quanquam (4) abominantibus qui audiebant, semel atque iterum pronuntiavit.

N O T Æ.

(1) *Cometen.*) Hujus meminit & Seneca lib. 7. natural. Quæst. cap. 17. & 29. & Plinius lib. 2. cap. 25. *Cometas Græci vocant, nostri crinitas horrentes crine sanguineo & comarum modo in vertice hispidas; terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili motu Octavio Consule, iterumque Pompeii & Cæsaris bello; in nostro vero ævo circa veneficium quo Claudius Cæsar imperium reliquit Domitio Neroni*, &c.

(2) *Omnium magistratuum.*) Tacitus lib. 12. ubi & alia ab his portenta recenset: *Numerabatur inter ostenta deminutus Magistratuum numerus, Quæstore, Ædili, Tribuno ac Prætore & Consule paucos intra menses defunctis.* Unde etiam colligere est quinam fuerint Magistratus Romani; quos enim generatim Suetonius expressit, hos Tacitus sigillatim declaravit.

(3) *Cognitione.*) Constanter dicitur de judicio, in quo Princeps ipse cognoscit, ut supra cap. 15. & 43.

(4) *Abominantibus.*) Hoc est, malum omen deprecantibus; abominari enim est triste aliquid precibus rejicere, & amoliri: quod Virgilius sic expressit 3. Æneid.

Di prohibete minas, di talem avertite casum;

quo depelli posse credebant ominis exitium.

FINIS TOMI PRIMI.